

॥ ॐ श्री ऐं ह्रीं क्लीं ॥

ॐ श्री श्रीमहाज्योतिः पुरुषसिंहाय नमः ॥

श्रीमहाज्योतिः

प्रकाश २.] पैष, कृष्ण १४ संवत् १९७५. शके १८३९. सन १९१९. [किरण :

साचा हिंदु संताननो संकल्प.

(सद्यः संसारभां सुખदुःख सरंभा भानी लयये जे लय.)

सुखો संकेश्य भारे जे, सनातन धर्म भाटे.

सदा साચો संतानो ते-अमारा धर्म भाटे.

(धु०)

अतः कोटि पुण्यनुं, इण्डिडु अपतार;

धर्मक्षेत्र भारत धरा, लाय तयो नडि पार !

धयो अपतार भेटो जे, सनातन धर्म भाटे.

सकल संसार आ तो जे, अमारा धर्म भाटे.

सुखो० १

“हुवा ! हुवा !” करीने रडयो, दुर्घ दुर्घ वलराय;

हुवा कार्य मम सिद्ध यह, जन्म समय अशिआय.

कहुं पयपान जननि केरुं, सनातन धर्म भाटे.

जन्मो पकवान ज्ञेय, अमारा धर्म भाटे.

सुखो० २

वाणके भनी आणोटियो, भारतभूमि, उत्संग;

हिंडु सनातन धर्मने, रग रग लरियो रंग.

शिशुपक्षभां कयां जे, जेल, ते पक्ष धर्म भाटे.

बाणी गणीने यया कबिल, ते अम धर्म भाटे.

सुखो० ३

भात तात भेटो तयो, भायो जे कांठ भार;

हिंडु सनातन धर्मने, अर्थ अनेक प्रकार.

जन्मो हुं अक्षयारी ते, सनातन धर्म भाटे.

सुविधा सर्व धारी ते, अमारा धर्म भाटे.

सुखो० ४

અને ગૃહસ્થ સ્ત્રી પુત્રનો, શિરે ઉઠાવું ભાર;
 સ્વધર્મ અર્થે સહન કરું, ઉપાધિનાં અધાર.
 સુણું કથું શાસ્ત્ર તે સહ છે, સનાતન ધર્મ માટે,
 પકડું શાસ્ત્ર તે સહ છે, અમારા ધર્મ માટે
 ગોરક્ષણ એટલી વણજ, શિલ્પ અને સેવાય;
 હિંદુ સનાતન ધર્મને-અર્થ ધર્યો હેવાય,
 તરિશ તારીશ તોપણ હું, સનાતન ધર્મ માટે,
 મરિશ મારીશ તોપણ હું, અમારા ધર્મ માટે
 હિંદુ સનાતન ધર્મને કાજ બનું બગવાન,
 ધર્મશિરે સઠટ પડ્યે, પકડું તીર કબાન
 બનુ નિ સગ હું તોયે, સનાતન ધર્મ માટે,
 જગાવુ જગ હું તોયે, અમારા ધર્મ માટે
 હિંદુ ધર્મ કાળે સહી-મકટ કરું ઉપકાર;
 ધર્મકાજ આદરિ મરણ, કર પકડું તલવાર,
 બળું કરતાર તો પણ તે, સનાતન ધર્મ માટે,
 કરું સંહાર તો પણ તે, અમારા ધર્મ માટે,
 નિર્ભય ને નિશક થઈ, બુદ્ધ ધર્મને કાજ;
 ધર્મ કાજ વિષયો તણું, વસ્તુ જઈ વનવાસ,
 બ્રહ્મ સંન્યાસ તો પણ તે, સનાતન ધર્મ માટે,
 તણું સહ આશ તો પણ તે, સનાતન ધર્મ માટે
 સ્પૃશ્યારપૃશ્ય અને વળી, ભક્ષ્યાભક્ષ્ય વિવેક;
 સ્વવર્ણ ને સ્વજાતિમા, પાણિબ્રહ્મણો ટેક,
 બધાં એ બધનો પાણ, સનાતન ધર્મ માટે,
 સંકળ હું લાલચો બાણ, અમારા ધર્મ માટે
 હિંદુ ધર્મ અર્થે સજી, સ્મરાન્ય કે સામ્રાજ્ય;
 હિંદુ ધર્મ અર્થે તણુ, ત્રિલોક દેરો તાજ,
 સનાતન ધર્મ કરતાં કાંઈ એહું હું ન દેખુ,
 સનાતન ધર્મ આગળ હું મકળ જગ તુચ્છ લેખું.
 હિંદુ સનાતન ધર્મ તે, પિતા હમારો એક;
 ભરતભૂમિ જનની સતી, દેમ તણું કુલ ટેક,
 અધ્યા આ સઘવી ! કર ગાન, સનાતન ધર્મ માટે,
 હું તો છું હિંદુનું સતાન, સદા આ સ્ત્રીર સાટે.

સુષો. ૫

સુષો. ૬

સુષો. ૭

સુષો. ૮

સુષો. ૯

સુષો. ૧૦

સુષો. ૧૧

સંઘવી.

તથ્યલેખ તડિલ્લતા

પટેલ બિલની સામે આખા ભારત વર્ષમાં હિંદુ મહાપ્રભાને સખત આશુભો દર્શાવવાને એવી તો નિયતિ પતાવી આપી છે કે હિંદુ મહા પ્રભાના અતિ સાત્ત્વિક સ્વભાવ વિષે વિચાર કરતાં ફરક પ્રેક્ષકને એવી-એમ તો ખુદે ખુદ સમજાઈ જવું જોઈએ કે પટેલબિલ તે મહાપ્રભાના ધર્મ ઉપર અને હયાતિ ઉપર મર્મજેદી પ્રહાર કરવાના વલણવાળું છે, એ બિલની સામે પ્રતિષેધ કરનારી સંખ્યાબધ સમાજો આખા દેશમાં જ્યાં જ્યાં થઈ છે ત્યાં ત્યાં એવા તો સ્પષ્ટ અર્થોમાં તે પ્રતિષેધ દર્શાવવામાં આવ્યો છે કે હિંદુ મહાપ્રભાના તે બિલ સામેના વિરોધ વિષે એક તલમાત્ર પણ શંકા રહેતી નથી.

તેમ છતાં નામના મુદ્દારો કે જેઓ વસ્તુતઃ બગાડોના છે તેઓની સંખ્યા આંટામાં લુપ્ત કરતાં પણ ઓછી છે. તેમણે મહાપ્રભાની સાત્ત્વિક સંખ્યતા ભરેલી પરમત સહિષ્ણુતાનો ખોટો લાભ લેઈ નફ્ટપણામાંજ માત્ર પ્રગતિ કરેલી હોવાથી સેકડો અને હજારો માણસની મળેલી પ્રતિષેધ-સંભાઓમાં નપુંસકતા અને નફ્ટાઈ ભરેલી ધાંધલો કરી તે પ્રતિષેધ સાર્વત્રિક નથી એમ ખતાવવાને હાસ્ય પાત્ર પ્રયત્નો કરવામાં બહારી રાખ્યું નથી.

તો પણ જે આખો ઉધાડી રાખી જોનારને તો સર્વને સ્પષ્ટ રીતે એ વાતો દર્શિ-ગોચર થઈ મઠ છે કે—હિંદુ મહાપ્રભાને પટેલબિલથી પૂરેપૂરી દૂબણ થઈ છે, અને તે દૂબણ એટલી તીવ્ર છે કે જો મુસલમાન જેવી કોંઈમાં એવી દૂબણ થઈ હોય તો તેના પરિણામ પ્રકટ રીતે ઘણીજ મર્યાદા ખુનખ્વારીવાળા આવત; અને હિંદી સ્વેદશાન્તિવાળી સ્થિતિના એક સાચા ચારકે તરીકે નામદાર સરકારને અને વશદારી ભરેલી સંચના કરવી હિંતર સમજાએ છીએ કે હિંદુ મહાપ્રભાની લાગણીની આપી વધારે પરીક્ષા કરવી એ કોલેઆસથી બરાબ ગયેલી કોલસાની ખાણમાં ખુદો દીવો અથવા અગારો લેખને પેસવા જેવું છે. વાણી વડે દર્શાવતો પ્રતિષેધ હિંદુ જનસ્વભાવ પ્રમાણે પૂરતી રીતે દર્શાવાઈ ગયો છે. હિંદુ મહાપ્રભાની દૂબણની પરીક્ષા આપી વધારે કરવાનો અપ્તરો તત્કાળ બંધજ કરવાની વિનંતી અને એક વશદાર પ્રગળન તરીકે કરીએ છીએ.

નોંકરશાહી ભરેલાં બાવણોએ કુપાત્ર બગાડો (રિક્તાર્મરો) ને હલકી ને હવાલદારે બોલાવી હોય તેના બહાસી સ્વભાવની યોગે ચક્રવેદા છે. તેઓ પોતાને બિટીય ભાવનાના પેટનાં અને માનીતા સંતાનો તરીકે (The children of European thought or civilization) માની હિંદુ મહાપ્રભાના અગ્રણી છાતી કાઢવા લાગ્યા છે. કુધારકોની આ મહાસીનાં બારોબાર તેમાં બેવકુશી પણ બોલેલી છે; અને તેથી અમારે તે બગાડોને પણ હિંતરની તરીકે સલાહ આપવી પડે છે કે તેઓ જો બિટીય ભાવનાનાં સાચા સંતાન હોય તો તેઓએ એકદમ ખીસ્તી ધર્મ અપ્તીઆર કરવો અથવા બહોસમાજ બની જવું. એટલો સંખ્યાસોજ હિંદુ મહાપ્રભા ઘણી ખુશીની સાથે આપના તૈયાર છે, પણ હિંદુ મહાપ્રભાની અંદર રહી એ મહાપ્રભાના ધર્મનિય સમાજ બંધન શિથિલ થવાની સામગ્રી સીધી કે આડકતરી રીતે સ્વચાની ચેષ્ટા તમે કરો છો તો તે હિંદુ મહાપ્રભા હવે વધારે

કરોડો માણસ દુષ્કાળ અને પ્લેગમાં હિંદુ મહાપ્રજ્ઞમાંથી મરણ ને સરણ થઈ ગયાં, લાખો અને કરોડો દસ્તામ ધર્મમાં અથવા ખ્રીસ્તી, ધર્મમાં ગયાં, પણ તે માટે હિંદુ મહાપ્રજ્ઞને એક આસ સંખ્યું પણ વહેવડાવ્યું નથી. કેમકે હિંદુ મહાપ્રજ્ઞને સમ્પ્રદાયગતી શોખી નથી, પણ તપોમય આગ્રહમગતી શોખી નથી તેથીજ હિંદુસ્તાનમાં સતીઓની હતરડીઓ અને ગંગાઓના પાણીઓ દરેક ગામડામાં પણ નગરે પડે છે, એટલું નહિ પણ હજી લગીએ એવી મતીઓ અને શરઓ અમારી માનુષ્યમિત્રી પવિત્ર કુખે પાકે છે. રાજા અને પ્રજાની શાન્તિની ખાતર એક રાગ/ભક્ત અને પ્રજામિત્ર તરીકે અમારી ફરજ બળવીને અમે હાથ હથો કરીને પુકારીને કહીએ છીએ કે-જ્યાં શાન્ત હિંદુજન ધર્મસંકટથી જાગ્રત થાય છે, ત્યારે ખેતુ અને ગાયલુતું કાષ્ટ સળગતાં વાર લાગે છે પણ સળગ્યા પછી તે હોલાવું નથી, તેના જેવું છે. આ અમારો અનુભવ આ બારીક પ્રસંગે અમે જો ન જણાવીએ તો અમે અમારી રાજા પ્રજા પ્રત્યેની ફરજ બળવવામાં કસરવાન થઈએ-તેથીજ આટલો બાર દેશને અમે આ બાબત જાગવીએ છીએ.

હિંદુ મહાપ્રજ્ઞમાં લખતાં વાંચતાં શીખેલાં મનુષ્યો ઘણાં યોગ્ય છે તેમાં પણ બાપજો કરવાને શીખેલા ચાલુઓ તો તેથી પણ યોગ્ય છે. આ હિસાબે જોતાં સમાજો બરી કરાવે કરો બાપજો કરી, અને નામદાર સરકારને અરજીઓ મોકલી પટેલનિહતો વિરોધ કરવાનો વિધિ તો કોઈ પ્રકારે અધુરો ગ્લો હોય એમ અમે અમારા હિંદુ તરીકેના અનુભવ પ્રમાણે તો માની પ્રજ્ઞતા નથી. વિદેશીઓ, વિચારીઓ અને વિદેશીભાવને તથા વિચારીભાવને પામેલા દેશીઓ આ વાનને સમજવાને ને રવાનારિત રીતેજ બિવકુલ નાલામક થઈ ગયેલા છે-એ વાત ઉપર નામદાર સંકાગતુ બાપ અમે વક્તાદાર આગ્રહપૂર્વક ખેંચવા માગીએ છીએ. કેમકે નામદાર સંકાગતે તોફારો અથવા મહાદંડારોને બાધારે અમલ કરવાનો હોય છે. તેઓની સલાહ આ પ્રસંગે બિવકુલ નકામી છે એટલુંજ નહિ પણ તેઓની સલાહપર આ પ્રસંગે નબળાણુ ટકાવું જોખમ છે. આ અમારી વશાદારી બરેલી ચેતવણી છે. કાંઈ નહિ તો નામદાર સરકાર આ પ્રસંગે જૂલ આરો તો હિંદુજનસમુદાય જેરી મોટી પ્રજાના અંતઃકરણથી તો હમેશને માટે આગની લઈ જશે એ અમે એક પેશ મંત્રી પેશામના નેશપૂર્વક જણાવીએ છીએ.

નામદાર સરકારને અને પટેલનિહતના રૂડા ખડયા પશુપાતીઓને તથા વિદેશીર નામદારી જેટ મરેલે હુમ મે દહિને સિવર સાખી ચિપાસવાને અને જોવાને વિનંતી કરાવે છીએ —“તુઓ, નખાણના સામું લખાણ, બાપજના સામું બાપજ, અરજના સામી અરજ-એ પ્રમજો પટેલનિહતો પ્રતિષેવ કેળવણી (લેખનચંચનકળા) ના પ્રમારના પ્રમાણમાં નથી થયો શું ? પત્નીધારીઓના સામે પક્ષીધારીઓ, ઝેણુએટોના સામે ઝેણુએટો, લેખકો અને અંજકારો તથા વક્તાઓની સામે વક્તાઓ અને આખરે હોમરૂવરોની સામે હોમરૂવરો એ પ્રમાણે પટેલના નિહ સામે વિરોધ દર્શાવવામાં નથી આવ્યો શું ? ને પ્રમાણમાં હિંદુ મહાપ્રજ્ઞનાં બહેવાની મખ્યા છે તે પ્રમાણમાં અને તે મહાપ્રજ્ઞના સાલિલ સ્વમાવના પ્રમાણમાં ને પ્રતિષેવ પટેલનિહ સામે વાપ્તીથી કરનામાં આવ્યો છે, તે પટેલ નિવને દેશી દેવાને માટે પૂરતો છે.

આ પ્રમાણે પ્રકટ થયેલો પ્રતિષેવ તો જણે ઘણીજ મોટી-અરજ અનિશય મોટી સાખ્યામાં છે. આ વાત તો એક ન્યાયીજ છે. પણ જ્યાં લગી એક પણ હિંદુ એવો હશે

કે જે પોતાની વારસા પદ્ધતિ, લગ્ન પદ્ધતિ, અને ધર્મ પદ્ધતિ ખલવાને ખુશી નહિ હોય ત્યાં લગી તે સંબંધી તોતા જન્મસિદ્ધ કાયદો ખલવાનો હક ખરી રીતે જોતાં કોઈપણ રાજ્ય કર્તાને નથી.—આ કુદરતી અને ઇશ્વરી સિદ્ધાન્ત છે. પછી જીલમ ગુનરવો હોય તો તે એક નિરાળી વાત છે. કેમકે જીલમનો પ્રતાપ અને જીલમના પરિચામ પણ એક વિલક્ષણ પ્રકારનાજ હોય છે.

જોનાં પટેલને જોનારખલ બનવાના આર્થમાં ધણી મહત્ત્વની મદદ કરનાર અને તેમને કાઠિન્સીલમાં દાખલ થવામાં મત મેળવી આપી તેમનો માર્ગ ખાંધનાર રાવબહાદુર નારાયણ બાઈ લલિતભાઈએ અમદાવાદની પટેલ બિલના પ્રતિષેધની સભા બોલવવામાં ભાગ લેધને તથા રા. રા. નર્મદાશંકર દેવશંકર મહેતા બી. એ. એમણે મુખ્યાલમાં બરાબરી પ્રતિષેધની સભામાં રપટ સમીક્ષામાં દરાવ રજુ કરતાં પ્રતિષેધનું સવિસ્તર બાંધણું કરીને જોનાં મીં પટેલના આ ખરડા રૂપી ખાતા ખરાબીવાળા જાહેર કૃત્યને પ્રયત્ન દલીલો સાથે પિકારી કાઢ્યું હતું. જેટલા કેળવાયલા માણસો હિંદુ મહા પ્રજામાં જમાડકો સિવાયના છે, તે સર્વે એકે અવાજે એમ કહે છે કે હિંદુ મહાપ્રજાએ જે વિધાસભી મીં પટેલને કાઠિન્સીલમાં મોકલવાને મત આપ્યા હતા અથવા અપાવ્યા હતા, તે વિધાસભી જોનારખલ પટેલે એકદર રીતે આ બિલ આણીને ઘાત કર્યો છે.

અલ્લો સમાજ કવિરવીન્દ્રનાથ ટાગોર પણ (જે કે તે પટેલબિલના વિચારોના લાભમાં છે તોપણ)—કહે છે કે: “ પણ આવા સુધારા માટે પ્રજાને રાજ્યના કાયદામાં જકડવી એ કોઈ પણ પ્રકારે યોગ્ય નથી. રિફર્મરોની માહેના એક નહિપણ અનેક આવા મતના છે. વળી કેટલાક રિફર્મરો એમ પણ ટહુકાર છે કે હજી આવો કાયદો કરવાને યોગ્ય સમય આવ્યો નથી. સુધારકો કહેવરાવનારાઓમાં પટેલબિલના આ પ્રમાણે આંશિક વિરોધીઓ તો છેજ. આથી વધારે મોટો પ્રતિષેધ પટેલ બિલની સામે ખીજે કયો હોઈ શકે ? ”

વિરોધમાં એ પણ પ્રત્યક્ષ છે કે હિંદુ મહાપ્રજાને આ પટેલ બિલથી કોઈ પણ અરેજો છે. પુના વગેરે સ્થળોમાં વટલેલ પંચાએની મિટિંગો વિરુદ્ધ ધપ્યા ધપી, કાકરા ચાલી, જીતાંતી વહિ વગેરે ચેલા શું સચવે છે? પ્રોટેસ્ટ મીટિંગોમાં કોઈ રહ્યો અરેજો દુરાંમદી પ્રતિષેધકોની વિરુદ્ધ કાંઈ બોલવા જાય છે ત્યારે તેની કેવી દશા થાય છે? આ બધું શું સચવે છે એજ કે લેખન વાંચન અને બાંધણીદાર પટેલ બિલનો પ્રતિષેધ બહુતરના પ્રસારના પ્રમાણમાં થઈ ગયો છે. અને અણુ હિંદુ મહાપ્રજા પોતાનો નિત્યનો અવહાર અને આચાર પાળીને પટેલ બિલનો મૌનપૂર્વક પણ વિરોધકારજ કરે છે. હિંદુ લાગણીની આથી વધારે સાબિતિની અપેક્ષા રાખવી એ હિંદુ મહાપ્રજાને મારામારી અને ખુનરેઝમાં ઉતરવાને આ મંત્રણ માં ચેલેજ આપવા બરોજર છે. અને એથી હિંદુ મહાપ્રજાચા વાળી તથા પાણિ અર્થાત જૈસી ખાત તેસે હોય બતાવવાને દોરાઈ જાય તો તેમાં જનસરભાવથી નાણીતા રાજનીતિનો હિન્દુજનસંમાજનો દોષ ગણ્યો નહિ, અને હંપજોલી અચાનક માટે હિંદુ લાગણીની દમણની હદ ઉપરાંત વધારે સાબિતિ માગનારોજ દોષ ગણ્યાશે. નામદાર સરકારને આજોખત સક્ષમાં રાખવા અમારી વફાદારીજ અમને અતઃ પ્રેરણના પરાણો થોડી વિનંતી કરવા કરજ પાડે છે.

તેનાં કારણો નીચે પ્રમાણે છે. — દરેક પ્રજાનું જીવન અથવા હયાતિ તે તેના પૃથક્ પ્રજા ઉપરજ આધાર રાખે છે. હિંદુ પ્રજાને એ પૃથક્ પ્રજા તો તે તેનાં ધર્મમય આચાર વિચારથી જોતપોત છે. ધર્મ તેનાં આત્મા અને આચાર તેનો પ્રાણ છે. હિંદુ પ્રજાના ધર્મ અને આચાર ઉપર હાથ નાખવો તે તેની હયાતી ઉપર હાથ નાખવા બરાબર છે. ચોતાની હયાતી ઉપર સીધી કે આડકતરી રીતે હાથ નાખવામાં આવે છે, ત્યારે તે વાત અગાનના અગાન પ્રજાપણ કળી જાય છે. પછી શો પરિણામ થાય છે તે કહેવું પડે તેમ નથી.

આવી મરણીયાપણાની કિનારી ઉપર હિંદુ મહાપ્રજાને હાકી લેઈ જવા જેવું હિંદુ મહા પ્રજાને કાંઈપણ કહ્યું નથી. છતાં યતુઅ જાતિના સ્વાર્થનાં પાપોના કાંઈ પતો લાગતો નથી, તેથી જોને “ નોકરશાહી નોકરશાહી ” કહીને “ નાયકશાહી ” ના નટવાઓ વગાડે છે, તે નોકરશાહીના કાંઈ પાપી સમ્પ્રદાય હિંદુ મહાપ્રજાને પ્રાણ સાદસમા ઉતારવાનો પ્રયોગ કરવામાં આ મૂર્ખ “ નાયકશાહી ” નો લાભ ન લે તે માટે સાવધ રહેવા અથવા નામ દાર પ્રિય રાજ્યને અને પ્રિય રાજ્યના નિમજ્જલાલ ન્યાયસુદિવાળા સુકાનીઓ અને નોકરોને વિનતી કર્યા વિના રવી થકતા નથી.

મૂર્ખ “ નાયકશાહી ” એ તેમના વટલેલ સપ્રદાયનો પ્રસાર કરવાને સ્વરાજ્યના દેવ મંદિરના મુખીમાજીની જોડા સ્વીકારી છે. વાતો કરી રીકવવા અને લાતો મારી ખીજવવાનો ઉદ્દેશ એ નાયકશાહીના મેમ્બરો થીખેલા છે — તે વાત હવે હિંદુ મહાપ્રજાની અજાણી નથી. જે ધોરણે નોકરશાહીને નાયકમન્યો પ્રજાના નોકર તરીકે રીતસર વર્તવાને ફરજ પાડવા વલ કરે છે, તે ધોરણસર નાયકમન્યો પણ પ્રજાના નોકરો છે કાંઈ ધણી નથી, એ સિદ્ધાન્તનો અમલ હિંદુ મહાપ્રજા કરવા માગે છે.

લોકનાયકોનું કામ હિંદી પ્રજા સમગ્રના રાજકારી હકોનું રક્ષણ અને સિંચણ કરવાનું છે. તે કામ તે કામ આતરજ કરવાનું છે. તે કામ કરવાથી જે મોજો અથવા પ્રતિષ્ઠા સ્વાભાવિક રીતે પ્રાપ્ત થાય છે તેનો ખોટો ઉપયોગ કરીને અમુક પંથનો કે પાખાનો અથવા બગાડ (કહેવાતા મુઘાસ)નો પ્રસાર કરવા માટે કરવાનો નથી. જે એવો ખોટો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો તે ગુન્હો સરકારી નોકર કરેલા લાય અથવા સત્તાના દોરથી પોતાનો ખોનગી સ્વાર્થ સાધી લીધાના ગુન્હા જેટલોજ શિક્ષાપાત્ર છે. અને એવો દુરપયોગ કરવાથી જે ગુરુદયાન ખીજના ધર્મ અથવા સ્વાર્થને પહોંચે તેને માટે જે વ્યક્તિ કે જનસમુદાયને નુકસાન થયું હોય તે વ્યક્તિ કે જનસમુદાય તેવો દુરપયોગ કરનાર નાયક મન્યને લગત ધક્કે લે તો તેમાં તે નાયક મન્યોનો મુજવરો કે ગુરંગાઓનું કાંઈપણ ચાલેજ નહિ — એ ખરો ન્યાયનો માર્ગ છે.

“ સાંપ્રત-સમય ” માસિક પત્ર. ૧

એ વર્ષથી પ્રોધાયાયક અનુસૂતમ લેખો તથા ચર્ચા કરતું સસ્તુ માસિક, બાળકો, સ્ત્રીઓ, વિદ્યાર્થીઓ તથા પુખ્ત વયના માણસોને વાચવા લાયક, રચાનિક લવાજમ ૦-૫-૦ બેકાર રૂ. ૦-૬-૦ પોસ્ટેજ સાથે,

લેખો: — મેનેજર ‘સંસ્કૃત દ્વાર્યાલય’ ઝાડેશ્વર વાયા કેલમ.

આતે સ્ત્રી કેળવણી કે કલિ કાલનું કોલુક ?

પરિણામનો વિચાર કર્યા વિના આદરવામાં આવેલી પ્રવૃત્તિ કદિ કસાણુકારી નીવડતી નથી. તેનાથી તો ઉદ્ભવે, 'વિનાયકં પ્રકૃત્વાણો સ્વયા માસં જ્ઞાનરમ્' અર્થાત્ બહાર કાઢવાં જતાં ઉઠ પેસવા જીવુંજ ચાપ છે. તેટલા માટેજ કહ્યું છે કે 'વિવેક મદ્યાનાં મવતિ

વિનિપાતઃ શતમુખઃ।' વિવેક કુદિને તિલાંજલી આપનારા, અલ્પજ્ઞતા દુરખેતોના અવસ્થા કાઢને કાંઈ પણ પ્રકારે પરાભવજ થવાનો. આ દૂર સત્ય, નિઃસંદેહ હાલની સ્ત્રી કેળવણીના વિષયમાં કેર પતોતી રહ્યું છે. અમે સ્ત્રી કેળવણીના વિરોધી નથી. તેમજ કોઈ પણ સંસ્થા પ્રત્યે નિષ્કારણ પેરભાવ ધરાવવાનું પણ અમે પસંદ કરતા નથી. એ વાતનો અંતે સ્પષ્ટતાથી અમે ઉદ્દેશ્ય કરવા માંગીએ છીએ. સ્ત્રી શિક્ષાનું હિમાયતી કોણ ના હોઈ શકે ? આર્થસંસારમાં તો સ્ત્રીઓનું ગૌરવ એટલું બધું છે કે તેમને જગત માંગે આપણા હૃદય ચંચિત યાત્રકારોએ દેવીપદ આપી સર્વ પ્રકારે તેમનું સન્માન કરવા ખાસ આજ્ઞા કરી છે. એથી કરીને આપણી સ્ત્રીઓ એ સ્થાનને હોવાવે તેમાં કિયોતમ શુભ કર્મ ધારણ કરી ગુમાવેલું પ્રાતરમરણીય પદ ને વડે પુનઃપ્રાપ્ત કરી શકે તેનું પ્રાચીન પદ્ધતિ પુરઃસર નીતિમય શિક્ષણ તેમને અપાવવાની ખાસ જરૂર છે.

કેળવણી એટલે શું ? રક્ત એ. ખી. સી. ડી. સી. બી. જોટપોટ જોટપોટ કરતાં આવડ્યું તેનું નામ કેળવણી, કે ગાતા કે નાચતાં થીખનું એ કેળવણી ? શું કેળવણું ? શું સુચારુ ? સારી, મન, રીતમાત્ર કે અવાજ ? કેળવણી સા ખાતર આપવી ? હેઝમિસ્ટ્રેસ બનવા માટે, કે ખીજનાં જખી આપેલાં સેકયરો સભામાં વચાવરાવવા માટે ? સંસાર કાર્યમાં પ્રવિશ્ણ થઈ નીતિને માર્ગે ચાલવા માટે કે ધર્મકર્મમાં આસ્થા ગ્રામી મેદ્ય માર્ગનાં અધિકારી બનવા માટે ? શો ઉદ્દેશ કેળવણીને માટે હોવો જોઈએ ? માનસિક વિકાસકારા, જીવનને ઉત્તમ દશા પ્રાપ્ત કરાવવાનો કેળવણીનો ઉદ્દેશ હોવાનું ને આપણને વારંવાર ધડેવામાં આવે છે, તેમાંથી કંઈપણ શુભ પરિણામ નીપજવાને બદલે, સર્વત્ર વિષમ અનર્થકારક પરિણામ કેમ દર્શિગાયર થયાં કરે છે ? પરન્તુ જ્યાં આગળ

“ પુરી એક અધિરી, ને ગંડુ રાજ, ટકે શેર ભાજ, ટકે શેર ખાજ.”

જોવાજ કારમાર ચાલો રજો હોય તેમાંથી તેવાજ અનિષ્ટ પરિણામ થિવાય, ખીજ તે જોની આજા રખી સમાવાની હતી ? પ્રગતિના જમાનાએ, અલખત, એક ક્રાંતિકારક પરિવર્તન તો કહ્યું હોય. નિઃસર્ગ દેવીની સાથે વિના કારણ વિગ્રહ જગાડી, કુદરતની વ્યવસ્થાને ઉલટાવી તોખવામાં આવી છે. સ્ત્રીઓનાં સ્ત્રીત્વનો સંદાર ઉચ્ચ આદર્શોનો નાયક કરી, તેમના વિષે પુરુષત્વનાં ખીજ રોપી દીધાં છે. આધુનિક શિક્ષણ ક્રમ, સ્ત્રી તેમજ પુરુષ ઉમેરને, એક જ બોવારે, અર્થાત્ એક જ વિદ્યાલયમાં બેસાડી તે જન્મને એક સરખાજ પ્રકારનાં અભ્યાસનું પાણી પાવ છે. આથી સર્વત્ર સમભાવનો સંચાર કરનારા, નવતર ભંધતરના કુતરા એ જોળે તથા જોળને સમાન ગણી, ઉપરુંકા વિષમ પરિણામથી વિષ બોધી કાઢ્યું છે.

સ્ત્રીઓના અભ્યાસનું ધોરણ એક સરખા પ્રકારનુંજ રાખવામાં આવેલું હોવાથી, તેમનામાં પ્રતિ સ્પર્ધાનો પ્રાદુર્ભાવ થઈ, સર્વ વાતમાં પુરુષની હરીફાઈ કરી, સમાન પદ પ્રાપ્ત કરવાને વ્યામોદ ઉપવન થયો છે. સંસારમાં જન્મેનાં કાર્યકેવ મિત્ર મિત્ર હોવાથી, કેવળ

બુદ્ધિ વૈભવ વધારનાર કે ચોપડાં શકનાર શિક્ષણ સ્ત્રીઓને માટે નિરર્થક હોઈ, એટલે હાનિ-કારકજ નીવડવાનું. પરંતુ અનુકરણ કરવામાં આવી જતાં આ જમાનામાં, સ્ત્રીઓને પુરૂષની જેમ શિક્ષણ આપવાનો વ્યાપાર (અર્થ) દિન પ્રતિદિન વધતો જાય છે. અમારી દીકરીઓને શું આત્મા અગર બુદ્ધિ નથી, કે તેઓ પુરૂષની પેઠે બીજા એમ એમ ના થઈ શકે? આવી આવી દલીલ કરી, ગતિનુગતિક નામે, ગાડરીયા પ્રવાહમાં પડતું નાંખનારાં મોહાન્ધ મા, બાપો, આજકાલ સપે ને ટોપને ઉભરાઈ જતાં, જ્યાં ત્યાં સહજ દષ્ટિ ઝોચર થઈ શકે છે. અમારી દીકરીઓનો અભ્યાસ હોઈ અમારે અપૂર્વ રહેવા દેવો નથી. સંપૂર્ણ શિક્ષણ સાથે દીકરી શ્રેયકાવવાની જન્મનાથી, મિથ્યાભિમાનના મરડાટમાં મરી શીટનારાં આવા ધ્રમણ્યુદ્રો પોતાની પ્રિય પુત્રીઓને એક પ્રકારનું ટોમાર વેધવ્ય પળાવશી, કુંવારી છાંટીમાં તેમને વેધવ્ય દશાનો સ્વાનુભા કરાવે છે! અને તેમાંથી અનેક પ્રકારનાં અનિષ્ટ પરિણામો આપો આપજ ઉદ્ભવે છે, એ નિર્વિવાદ છે, જે શિક્ષણથી સ્ત્રીત્વનો કચ્છાણ નીકળી જતો હોય, તેમાંથી અનર્થ પરંપરા નહિ તો બીજો શા લાગીને મળવાનો હતો? ક્ષમા, દયા, પ્રેમ, મૃદતા, કામજાતા, પાતિવ્રત્ય, પગે કિતમ ગુણો, જે સ્ત્રીત્વનાં ખૂંસાં આખૂણે હોવાથી દેરી પદની તેમને પ્રાપ્તિ થએલી છે, તે કિતમોતમ ગુણો આધુનિક શિક્ષણ કમરથી ફેંકદરીમાં નિર્દયતાથી ચઢાઈ, છુટાઈને તેમના કુરચે કુરચા ઉડી ગયા છે. જેને પરિણામે, આપણી અમળાઓ, અમળા શીડી સમજાને પ્રવળા બી, સ્વચ્છંદી સ્વાભ્યાના જ્ઞા નીચે પુરૂષની સમાન હક માંગવાનો દુષ્ટતા બનાવવા લાગી છે. આરે, પુરૂષની સજા તથા સર્વોપરિપણું તેમને અસહ્ય થઈ પડ્યું છે! આથી સહજ સમજી શકાય તેમ છે કે પાશ્ચાત્ય પ્રવળના વાતાવરણનો ચેપ ફેલાવે છે, પશ્ચિમીય પ્રમદાઓની પેઠે, આપણી સ્ત્રીઓ પણ એ કારણને લીધે, તુંડ મિનસી, ઉદ્દત, અબાવલી ફેસનની શીડીઆરીમાં મરી શીટનારી તથા મિથ્યાભિમાની બનવા લાગી છે, અર્થાત્ આપણા અસહના આદર્શોનો નાશ થઈ જઈ, તેને રથાને પશ્ચિમના મધગા દુર્ગુણોનો સમાવેશ થતો જાય છે.

આ પ્રસંગે રહેવાતી ‘ઓ કેળવણીએ લીધેલા કેટલાક ભોગો સંબંધી સત્ય હંકીકત (જાનેલા બનાવ) તું નિરૂપણ કરે તો અને અપ્રસ્તુત કે અપ્રાસંગિકતો, નહિજ ગણાય. સરત મિલન જનાના રૂલમાં મેટ્રીક્યુલેશનનો અભ્યાસ કરનારી, એક અરાદ વર્ષની બાળાનો, કેમિકલ એન્સપેરીમેન્ટ (રસાયનિક પ્રયોગ) કરતાં, અજાણ્યતાં સ્થિરિટ ટાળાવાથી, એકાએક ટકડું નળખી નખાં, જેને પરિણામે વિદ્યાર્થીનીને ચોર્સિક કલાકમાંજ પરલોક પ્રયાણ કરવું પડ્યું છે. મહિલા વિદ્યાલયમાં શિક્ષણ લઈ રહેલી એક બાળા પ્રેમ વચસ્કા—છૂટી મળતાં, વિદ્યાલયમાંથી વિદાય થતી વખતે, વાર નિલાસીની અર્થાત્ અમિસાદિકા બનવાનો મતપૂર્વક નિત્યનો પોતાનો કાર્યક્રમ રાખ્યો હતો. એક સુસિદ્ધિત સન્નારી રૂદન કરી કરીને પોતાને પગની રહેલા બાળકોનું સાન્ત્વન કરવા, બાળ-પાણીના કેકડાની પેઠે, તેમને માદીનું દેખું આપી, ‘કોનયાતિ વર્શ લોકે મુલે પિંડેન પૂરિત: !’ એ સૂત્રને અનુભવ સિદ્ધ તથા સાર્થક કરી આપતી. નૂતન સ્ત્રી શિક્ષાની વેદીમાં આવાં આવાં અનેક પથ્યો હોમાતા હોવાથી, એ પ્રથમ સહજ ઉપરિચિત થઈ શકે છે કે, “આનું નામ તે સ્ત્રી કેળવણી કે દક્ષિ-કાલનું કોવક?”

પરોપકારનાં પૂતળાં

પ્રકરણ ૬

મોતીચંદ પોતાને ઘેર જઈ પધારીમાં સૂતો ત્યારે તો પાંચ વાગ્યા હતા, પોરંદ થયો હતો. આખી રાતનો ઉળંગરો થયેલો હતો તે છતાં તેને ઉઘ આવી નહિ, તેની ખેરી અને છોકરાં તો જેવાં સૂતાં તેવાજ લઈ ગયાં. નાટક જોઈને થયેલી પ્રસન્નતાથી તેમને ઘંઘી આનંદમય નિદ્રાદિશીએ પોતાના ખોળામાં શેષ એવાં તો શ્રેમપૂર્વક પપાળ્યાં કે તેઓ શાન્તિ અને તુષ્ટિનો સાગરમાં ડૂબી મારી ગયાં. પણ આપણા મોતીચંદને તો પધારીમાં વિના માંકણે લઈ આવી નહિ, કેમકે તેના મગજમાં માંકણે કરતાં પણ અધિક ચટકા મારનાર વિચારોએ તેની નિદ્રાને નસાડી મહેલી હતી.

સામાન્ય યુદ્ધિનો મનુષ્યો તો એમ અનુમાન કરશે કે મોતીચંદને તો આજે હાથ ચલાવી તેની નિદ્રા ઉડી ગઈ હશે. તેના પ્રિયપુત્ર સમાન રસિકે નાટકશાળાની રંગભૂમિ ઉપર અકસ્માત જે અસાધારણ પરાક્રમ અને સાહસ દર્શાવ્યું હતું, અને કોડાએ તેને જે કદરવી વધાવી સીધો હતો તે વિષેના વિચારોથી મોતીચંદનું મન નિદ્રાના શાન્તમુખનો અનાદર કરી હિસાહના વિચારરૂપ મોડાને ઉળંગરોના મેદાનમાં હાથ પણ વધારે આગળ ફોડાવતો હશે. પણ નહિ, નહિ. તેના મનની પધારીમાં માંકણ જેવા ચટકા મારનાર વિચારો તરવરતા હતા એમ કહેવામાં આવ્યું છે. તેથી કોઈ પેસામાં આનંદ માનનાર અને દ્રવ્યની વ્યવસ્થાની કાળજીના વિચારમાં વિદાર કરનાર મનુષ્ય એવુંજ અનુમાન કરશે કે જે રૂપેયા ચાર હજાર પોતાના વહાલા રસિકને આજે ધનાઢ્યમાં પ્રેક્ષકો તરફથી મળ્યા હતા, તે રૂપે-આતું સહીસલામતી સાથે સાંઈ વ્યાજ થી રીતે ઉપજે તેની વ્યવસ્થા કરવાની વિવિધ યોજનાઓના વિચારમાં આપણા મોતીચંદનું મનરૂપી મોતી પરોવાઈ ગયું હશે. પણ આ અનુમાનો પૈકી એકપણ અનુમાન ખરું નથી. પરંતુ મોતીચંદના મનમાં માથું મારવામાં આપણે અત્યારે સુખત નકામો શુભાવવાની કાંઈ જરૂર નથી. આપણે આપણી વાર્તાની લાંબી વાટના વિટેમાર્ગ છોડીએ, આપણે રસ્તામાં દરેક કાઠ અને દરેક ખેતર, ટેકરા ટેકરી, અને નદીનાળાને એવામાં કાઢીડીઆ મારતા આમ તેમ રોકાઈશું, તો 'વાત લાંબી અને રાત ટૂંકી' એના જેવો ધાર વશે. માટે પ્રિયવાંચક મિત્ર ! આપની જિજ્ઞાસાને આપ અંકુશમાં રાખી આ વૃતાન્ત આગળ શ્રવણ કરશો.

વિચારમાં ને વિચારમાં ખુદશી આંખો મોતીચંદને છ વાગ્યા. મોતીચંદ રોજ વહેણે હતી પોતાના નિયમ નિયમ પાઠ પૂર્ણ વજેરથી તાબીને સોલીસીટરના ઈમેનેજંગ કલાઈ તરીકેનો પોતાની રૂવે રૂવે જીવ રખાવનારી પ્રવૃત્તિમાં તત્પર રહેવાની દેવવાળો માણસ હતો. તેથી આજે રવિવાર હોવા છતાં પણ છ ને ટકારા યતા, આખી રાત આંખ નહિ મળેલી રીવા છતાં પણ, તે પોતાની પધારીમાંથી એકદમ ઉઠ્યો. પોતાની પાસે પડેલા મોટામાંથી પાણી શેષ આંખો ધોઈ નાખી, આજસને વળગી કરી, પોતાની પત્નીએ હમેશાના રિવાજ મુજબ પહેલે દિવસે રાતે વાણ વાસણ કરીને તૈયાર કરી રાખેલ સુલામાં દેવતા સજાગી

પાણી હતું મૂકી, ચીચ દંતધાવન વગેરે કરી તેણે સ્નાન સધ્યા કરી લીધાં. વશ્નિક હોવાથી તેણે વિધિપૂર્વક ઉપવીત ધારણ કરી હતું. વૈશ્વનાં નિત્યકર્મ તે પ્રશંસાપાત્ર આરથાથી કરતો હતો. મોતીચંદ નિત્ય કર્મથી પરવારી બહાર જવાને વસ્ત્રો ધારણ કરી તૈયાર થયો ત્યારે તેની સ્ત્રી હતી. આઠ વાગ્યા હતા. તેથી તે બિચારી પથારીમાંથી ઉતાવળે ઉઠી પોતાના પતિદેવના ચરણમાં માથું નમાવી પગે લાગી, અને હસતે મુખે વિનમ્રથી બોલી—“આજે તો ઉઠતાં બહુ મોડું થઈ ગયું ! આપે તો હાથે દેવતા પાડી પાણી હતું કરી સ્નાન પણ કરી લીધું, અને આજે તો ઘોરું !”

મોતીચંદ મમતાથી કહ્યું:—કાલે હાગમગ આખી રાતનો તો તમને બધાંને ઉભાગરો છે. પછી ઉધ તે ના આવે ? એમાં કાંઈ તમારો રોષ છે ? પણ હવે હું બહાર નહિ છું. ઘર સાચવજો. પતિ બક્તિ બરેલી મામગ લાગણીથી સ્ત્રી બોલી:—આપ તો આમારા બધાં કરતાં મોડું ઉઠ્યાં છો. માટે આપણી પેલી “નિસુગધની” ચઢા બનાવું છું, તે પીને આપ પધારો. મને એક દસ મિનિટ પણ નહિ લાગે. દેવતા તો આપેજ પાડેલે તૈયાર છે. (બારણા તરફ નજર કરીને) બુઝો, આ દુધવાળો પણ આવ્યો. ઉભાગરો ઉપર એ ઉકાળો પીવાથી આપને જરા દીક પડશે. (પાત્રમાં દુધવાળા પામેથી દુધ લે છે.)

મોતીચંદે ઉતાવળ દર્શાવી કહ્યું—મારે જરી જસમાઈ પામે જવું છે. ઉતાવળતું કામ છે. મને તો ત્યાં પણ ચઢા એ પીવા વિના ગ્રેહવાના નથી. તમને અને આ છોકરાંને ઉઠીને દાંતણુપાણીથી તાગતાં વાર લાગશે, તેથી તમારે માટે એ ઉકાળો ઠંડો થઈ જશે. તેથી હું તો નહિ છું, અને તમે નિરાંતે ઉકાળો કરીને જરા ઉનો ઉનો પીજો.

પોતાની જાત પ્રત્યે અનાદર દર્શાવીને સ્ત્રી બોલી:—આપને મૂકીને કેમ ? અમે નિરાંતે ઉનો ઉનો ઉકાળો પીએ ! અમે બધાં હમણાંજ દાંતણુપાણી કરી લેખએ છીએ; અને એટલામાં તો આ ઉકાળો થયો જાયજો. હું આપને તે પીવા વિના નહિ જવા દઉં ! મારા સમ ! બેસો.

એમ કહી મોતીચંદની સ્ત્રીએ તેના હાથમાંથી તેની પાવડી લેઈ લીધી અને ટેબલ પર મૂકી, તથા છોડકચ્છોને ઉકાડી દાંતણુ કરી લેવા કહ્યું. ઉકાળાની તપેલી ચૂસાપર ચઢાવી દીધી, અને તે બાઈએ પોતે પણ દાંતણુ કરી લીધું; મુખ ધોઈ તેણીએ તરતજ પોતાના કપાળમાં કુંકુના સોલાગ્ય ચંદ્ર કરા લીધા. એટલામાં ઉકાળો પણ તૈયાર થયો. તે પ્યાલામાં ઠાંદી રક્ષાબીજા તે મૂકી, મોતીચંદના હાથમાં તે આપતા તે પતિવતા મલકાતી બોલી—લ્યો આપ, આટલું પીને, પધારો, જસમાઈ પાસે. એ તો નાટકવાળા, હજી ઉઘાએ નહિ હોય. આજ તો રવિવાર છે, એટલે ઉતાવળ નથી એમ ધારીને આપ મોડા આવશો નહિ, મારી ચસી બહેન અને તેના વર બંને દેશમાંથી આજે આવવાનાં છે-તે બાર વાગતાં આવીને આપણા ગામના રોહ હરિચંદ દેવચંદની દુકાને ઉતરવાના છે. મારે તેમના સામે જવું છે. માટે જરી આપને ઉતાવળ કરાવવી પડે છે, તે ક્ષમા કરશો.

મોતીચંદે ઉકાળો પીતા પીતાં બોલ્યો:—નેઆ હરિચંદની દુકાને કેમ ઉતરે ? આપણે ત્યાં તેમણે ઉતરવું નોંધએ ! પછી તો બાઈ ! એમની મરજી. તારી બહેન થઈ તે તારી દુનિયામાં મોડું દેખાડશે ? હરિચંદ રોહ ચસી બહેનના સસરાના મસીઆઈ બાઈ દાંપ, તેથી તેમણે માણેકલાલને પોતાની દુકાને ઉતરવાનો આમ્રહ કર્યો છે, એ વાત ખરી. પણ અહીં દુકાન પર હરિચંદ રોહ પોતે નથી. અહીં તો તેમના મુનીમ છે; અને હું અને તું

પોતે મુખાંધિયાં છીએ. તેથી માણેકલાલ અને શક્તી બંદેન બીજે કોઈ ઠેકાણે ઉતરી શકે નહિ; એમ જતાં જો તેઓ બીજે ઠેકાણે ઉતરે તો આપણું ખોટું જ દેખાય.

મોતીચંદની બીએ કહ્યું:—“મુખાંધિયું” ખરું અને સંકાશનો વિચાર કરીને કદી માણેકલાલે સફર શેડીઆને ત્યાં મુકામ રાખવાનો વિચાર કર્યો હોય તો કોણ જાણે.

મોતીચંદ જે હવે ઉકાળો પી રહ્યો હતો તે ઉઝો વધ પાવડી પહેરતાં બેઠો—હરિચંદ શેડ સફર છે, આપણે રણી રોટલો ખાઈએ છીએ, એ વાત ખરી. પણ આપણે કાંઈ એવા નિર્ધન કે શીખારી નથી કે મારા સાળા અને માહુ બીજાને ત્યાં ઉતરે. જો, તે કાંઈ અંકી” સહેલ કરવાને આભાં નથી. મેથર્સ બેનાયન ટર્નબુલની કંપનીના એક સમ એકાઉન્ટન્ટ તરીકે માણેકલાલ ત્રીમાયા છે. તેથી તેમને ઓરડી વગેરે માટે લેવાની તો ખરીજ. જન્મારો કાંઈ કોઈને ઘેર રહેવાનાં તો નથીજ. પણ આપણે ઘેર તેઓ ઉતરે તો તમો બને બંદેનોને આનંદ થાય, વળી આપણા પાડોશમાં પેલી ઓરડી આ સાત દિવસ પછી ખાલી થવાની છે. એટલે તરતજ તેમને માટે તે રાખી લેવાય અને તેમને બધો ધરવાખરો જમાવો આપવામાં આપણે પાસે રહ્યાં એટલે તેમને આપણાથી બનતી મદદ આપણે કરી શકીએ. પાસે રહેવાથી એકબીજાને આપણે અડી ઓપરીએન્કામમાં આવીએ. માટે હું તારે રસોઈ કરીને અંકી” તૈયાર રાખજે અને હું જસરાજની પાસે જો કામ કરવું છે, તે કરીને—ખારોખાર ખાર વાગ્યાની ટૂંકન વખતે રોશન ઉપર હાજર થઈશ, અને હરિચંદ શેડના મુનીમ સામે આભાં હશે તો તેમનું પણ સમાધાન કરીને તારાં બંદેને તથા બનેલીને અંકી” એક પ્રકારના છૂટા ભાગમાં લેખને આપીશ. જો હું, કેરા નથી આરતા એ? એમની સાળાનું ઘર અંકી” જતાં માણેકલાલ શેડ એમના બાપના બાપની સાળાના છોકરાની દુકાને મુનીમના મહેમાન થાય એ તો કાંઈપણ રીતે કીટ દેખાય તેવું નથી. શ્રીમંતાઈ એજ કાંઈ સગાઈ નથી.

આમારેવૃત્તિથી, પતિની માણુસાઈ પર મુઝ થયેલી પત્ની બોલી:—જેમ આપને કીટ લાગે તેમ કરજો. ત્યારે હું તો અંકી”જ રસોઈ કરી રાખું છું. રોશન પર જતી નથી. આપ પધારો.

મોતીચંદ કહ્યું:—તારી કાંઈ ત્યાં જરૂર નથી.

એમ કહી મોતીચંદ નાટકચળા તરફ ચાલ્યો. જસમાઈ અને તેનું કુટુંબ ચલાવી હતું, તે વખતે તેમની પાસે મોતીચંદ આવી પહોંચ્યો. કરીને પણ ત્યાં તેને ચલાવી પત્ની પડી. પછી તરતજ જસરાજે કહ્યું:—મોતીમાઈ આપણા રસિકને પ્રેમકો તરફથી રૂ. ૪૦૦૦) ની પ્રાપ્તિ થઈ છે, અને આજ રવિવાર હોવાથી અભ્યારથોજ ટિકિટ કલાર્ક જણાવે છે કે ટિકિટો બંધી ખલાસ થઈ ગઈ છે. તેથી હાપખાનામાં ટિકિટો હાવવા સ્થિત મશીન પર ચલાવવામાં આવી” છે. ટિકિટ ઓફીસ આગળ ટિકિટો માટે એટલી બીડ થઈ હતી કે “ ટિકિટો થઈ રહી છે, અને ખાર વાગ્યે હાપ ખાવે ત્યારે પ્રેક્ષકોએ ટિકિટો મંગાવવા કૃપા કરવી. ” નાટકશાળાની એકપણ બેઠક ખાલી રહે તેમ લાગતું નથી, અને એજ પ્રમાણે ટિકિટોના ઉપાડ “ ચાડગિયા ” ના બેઠક માટે બરી રહેશે એમ સંકેત મળતું છે. અને તો આ બેઠકમાં આપણા રસિકને પ્રતાપે ધારવો કરતાં લગભગ આઠમણો વધારે ઉપજ થશે. તેથી રસિકને હું બીજા રૂ. ૬૦૦૦) આપું છું. તે કુલ રૂ. ૧૦૦૦૦) એકાદશમે અથવા છુટા છુટા આપને ચોખ લાગે તેવી રીતે બેન્કોમાં, સોનોમાં, શેડમાં

અથવા તમને હીક લાગે તેમાં રોકો. આ બંધવરથી આજને આજ કરી આપવાનું કામ રસિકના વાલિ તરીકે આપને સોંપુ છું.

મોતીચંદ શાન્ત ગોસ્વની સાથે કહ્યું.—પ્રિય બાઈ ! રસિક માટેનાં આપનાં વાત્સલ્ય અને બોદાઈને માટે હું આપનો આભાર માનું છું. પણ રસિકના વાલી તરીકે મારી એક મંજીર ફરજ મારે બજાવવાની છે. તે બજાવવામાં આપ મારા મતને સંપૂર્ણ રીતે મળતા થશે એજ મારી આપને આગ્રહપૂર્વક પ્રાર્થના છે.

જસરાજ ધણા આનંદની સાથે બોલ્યો:—મોતીચંદબાઈ જે કાંઈ શરમાવશે તે મારે કમુલ છે. હજુ પણ કાંઈ વિશેષ આપણા રસિકને આપવાની આપની ઇચ્છા હોય, તો તેવો હુકમ મને કરતાં આપ જરીક પણ સંકોચાશે નહિ. રસિક મને પણ મારા પ્રદલાહના નેટલોજ પ્રિય છે; અને અમારો આ બેલ લેહોમાં એવો વખણાઈ ગયો છે કે આપ જે કાંઈ મને રસિકને માટે શરમાવશે તે બારે પડે તેમ નથી. બોલો ! આપ નિખાલસ રીતે જે કાંઈ કહેવું હોય તે કહો.

મોતીચંદ કાંઈક દાસ્ય અને વિરોધ ચિંતાતુર ચહેરે બોલ્યો:—પણ મિત્ર મને તો આખા કુમેરના ભંડાર માટે પણ રસિક આપી દેશે પડે તે ઘણુંજ મારે પડે તેમ છે.

જસબાઈ બોલ્યો:—રસિક તો સદાને માટે તમારાજ છે. પણ આપના કહેવાનો અર્થ હું ખરાબ સમજી શકતો નથી. માટે જરાક વધારે સ્પષ્ટતાથી કહો.

મોતીચંદ દલતાથી બોલ્યો:—હું આખા ત્રિશુવનના શહાર માટે પણ રસિકને આ નાટકના એકદરનો ધણો ફરાવવા માગતો નથી. હવે જસબાઈ ! આપ મારે કહેવું સમજ્યા?

જસરાજ કાંઈ અંખવાણે પડીને બોલ્યો:—મોતીબાઈ હું આપની ઇચ્છાની વિશ્લેષ એક તલમાત્ર પણ વર્તવા માગતો નથી. મને ગમે તેટલું તુકરાન થશે, તો પણ હું આપની ઇચ્છા નથી તો આ દાણુપીજ રસિકને રમબૂમિ ઉપર પગ મૂકવા દેઈસ નહિ. બલે, ગમે તો મારી કંપનીનો આજ ને આજ નાશ થઈ જાય. પણ, રસિકને માટે પરમેશ્વર જે દસ-હજાર રૂપીઆ મોકલ્યા છે, તે તો કમુલ રાખી (રસિક તરફ દાંય કરીને) આ સત્પાત્ર બાલકને માટે સલામતી બરેલી બંધવરથી શરૂ કરી કે નહિ ?

મોતીચંદ પ્રેમપૂર્વક કંપકો આપતો હોય તેમ બોલ્યો:—શું આપ મને આપનો યત્ન ધારો છો, કે હું આપની કંપનીનો નાશ કરવા ઇચ્છું ? ઇખરરચિત સંજોગે જે સંદેહમાં રસિકને આપની કંપનીની દાલ બનાવી દીધી છે, તેજ સંદેહમાં હું ફરીને આપની આવક અને આજને હોમી દેડ એવો હું શુભાર અથવા ખજા મિત્ર છું ? હું એવું કાંઈ પણ ઇચ્છતો નથી. હ સાત માસ લગી રમિકજ આશ્ચિયાનો પાટ આપની રોજ ઉપર બજારી પ્રેક્ષકોએ અને આમે તેની આવી અમાધારજી કદર કરી છે, તે બદલ આપની સકની પ્રસન્નતા થાય તે પ્રગણે કૃતગતા દર્શાવશે. પણ આપ આ હ માસમાંજ કાંઈ ખીજ બે એક્ટરો આશ્ચિયાના પાટ માટે તૈયાર કરી રાખો કે પછી આપણા રસિકને એકદરનો ધણો ફરવો પડે નહિ.

જસરાજ બોલ્યો:—મોતીચંદબાઈ આપનું વચન હું આભાર પૂર્વક ગાયે ચલાવું છું. આમે અમને હવતા રાખ્યા મા ખાપ ! હું મારી અલ્પમતિ પ્રગણે એક ખુલાસો પૂરું છું, તો માર કરશે.

મોતીચંદ હસી પડીને કહ્યું:—મહા માણુમ ! એમાં મારો કે કોઈનો પણ આભાર શેનો ? રસિકના શુભેચ્છક તરીકે સમયની બાજનમાં મારો હક પડેલો છે, એ વાત ખરી;

પણ તેનું સંપૂર્ણ રીતે પાલન ચોપણ કરી વાલી તરીકેની પૂરેપૂરી ફરજ બજાવનાર તરીકે તેના પિતા જેવોજ હક તેના ઉપર આપનો છે; તેથી બળમાં મારા કરતાં આપનો હક વધારે ચક્રિયાતો છે. મોટે આપ આવા દેવચાળા હજી બોલશો નહિ. પણ હવે આપને 'પીઠું' શું પૂછવું છે, તે મને પૂછો.

જસરાજે સંકેચાતાં સંકેચાતાં પણ નિખાલસ હૃદયથી પૂછ્યું:—એકટરનો ધંધો એવો કેવો નીચ છે કે તેને માટે આપને આટલો બધો હલકો અભિપ્રાય છે ? આપને હું કોઈ પ્રકારે નાદ વિવાદ કરવા માટે આ પ્રશ્ન પૂછતો નથી. પણ રોજ એકટરને આ જીવિકા અને ઉત્તેજન આપી તેમના ધંધાદારા હું મારો નિર્વાહ અને મારી પૂંજ મેળવું છું. તેથી જો આ કામ એવુંજ નીચ હોય તો પછી મારે મારા આત્માના કલ્યાણને માટે ધીમે ધીમે કોઈ ગીતે ધંધો જમાવી આ ધંધામાંથી મુંઝા થવું જોઈએ એવા હેતુથીજ મારો આ પ્રશ્ન છે ?

મોતીયદે જસરાજના ઉચ્ચ સ્વભાવ માટે ખરા અંતઃકરણથી પ્રશંસા કરીને કહ્યું:— બાઈજી ! આપ પવિત્ર શ્રાવણ કુળમાં જન્મ્યા છો, તેથી આપનામાં સરંજામનો શુંજે સ્વાભાવિક છે, આ માત્ર જમાનનો વેશ્ય હું આપને કાંઈ ઉપદેશ કરવાનો હક ધરાવતો નથી. પણ મી મનુ બગવાન દેડે છે કે:—કુશીલવોઽવ કીર્ણીં ચ દૃષ્ટી પતિ રેવં ચ ।

પૌનર્ભવશ્ચ કાળશ્ચ ચસ્ય ચોપપતિર્ગૃહો ॥ ૧૫૫ ॥ અં બાવાર્ય એતો એતો છે કે, આજીવિકા માટે નહ વગેરેના ધંધા કરનાર, પરબીથી ઘણતો નાશ કરનાર, ચક્રીને પરણનાર, પુનર્લગ્નથી પેદા થયેલો, કાણે, જેની અંતિમ ધરમાં જીવ રાખેલો હોય તે એટલાએને શ્રાદ્ધમાં પણ નહિ. આમ આપણું શાસ્ત્ર પણ આપણને એકટરના ધંધા સંબંધે ધસારો કરે છે. આપણને પરમેશ્વરે આપણું પૂર્વનાં પુરુષના ફળ તરીકે આપણને દિગ્ગતિમાં જન્મ આપ્યો છે, તો આપણે માટે પરમેશ્વરનીજ સાથે અમેદ બાવને પામેલા આપણા ઋણિઓએ અને દેવોએ જે કાંઈ સાંજોમાં હિતકર મુચના કરેલો છે, તે આપણે માનવી. આ સંજનાઓનાં કારણો કોઈવાર આપણને સમજાય તેવાં હોય છે, ને કોઈવાર સમજાય તેવાં હોતાં નથી. તો પણ તે સર્વજ્ઞ પુરુષોના તે વચનો હોવાથી આપણે તે પાળવો ચોગ્ય છે.

જસરાજે વિનય પૂર્વક કહ્યું:—આપનું કહેવું મધાર્ય છે, અને અમે બ્રાહ્મણ હોવાથી અમારે તો એ શાસ્ત્રની આજ્ઞા માથે ચક્રવર્તીજ જોઈએ, પરંતુ એકટરનો ધંધો આટલો નીચ ગણવાનો શા કારણો હશે, તે મારાથી સમજાતું નથી. તેથી જો કે ધર્મ શાસ્ત્રની આજ્ઞાઓનાં કારણો શોધવાની કુમેલ હું કરવા માગતો નથી, તો પણ જો તે કારણો સમજાય તેવાં હોય તો તે સમજીને શસ્ત્રમાં જે મારી અદ્ધા છે તેને વધારે સખળ બનાવવાના શુભ આશયથીજ માફ અંતઃકરણ આ વિષયને કારણસર સમજવાને નિવાસા ધરાવે છે.

મોતીયદે કહ્યું:—મેં કાંઈ આ વિષયને ખાસ વિચાર કે અભ્યાસ કર્યો નથી, તો પણ મારો સહચરથીએ સહનસકળ વાતીલાપમાં જે કાંઈ મને સંભળાવેલું છે, તેમાંથી મને જે માફ રહેલું છે તેજ હું આપને કહું છું. જસમાઈ ! ખરું જોતાં કોઈ પણ કામ કે ધંધો જો પ્રમાણિકપણે કરવામાં આવે તો તેમાં કાંઈ પાપ નથી. પણ તે પ્રમાણે પ્રમાણિક ધંધાથી જનસમાજની જે કાંઈ સેવા બજાવી શકાય છે, તે દારા પુણ્ય પ્રાપ્તિ અને પુણ્યદારા આ

લોક અને પરલોક સબધી એવ થાય છે; એટલુંજ નહિ, પણ જે એ ‘કળરૂપ એવસની કામતા પણ રાખ્યા વિના એ ધધો રોજગાર કેવળ કામની ખાતર કામ તરીકે કરવામાં આવે તો કર્મજં બુદ્ધિયુક્તા હિ ફલં ત્યક્ત્વા મનીષિણઃ । જન્મ વન્ધ વિનિર્મુક્તાઃ પદં ગચ્છન્ત્યનામયમ્ ॥ ૫૧ ॥ અં ૨—એવા શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતાના વાક્ય પ્રમાણે તે નિષ્કામ કર્મ યોગના પ્રભાવથી નિશ્ચેયસુ એટલે મોક્ષની પ્રાપ્તિ પણ અંતઃકરણની શુદ્ધિદ્વારા ઉપજેલા જ્ઞાનથી થઈ શકે છે. કારણ કે અપ્રમાદ યુક્ત શાસ્ત્રોની આજ્ઞાનુસાર યોગના કર્તવ્ય કર્મ કરવામાં લોક સેવા અને લોક સેવાથી સર્વ લોકના અતસારતા જગદન્તર્યામી પરમાત્માનું આરાધન અને પ્રસાદ થાય છે, આ સામાન્ય સિદ્ધાન્તથી કોઈ ધધો સ્વયં ઉચ્ચ કે નીચ કહી શકતો નથી. માટે યોગ ક્ષેમના નિર્બંધ માટે જે જેને જન્મથી પ્રાપ્ત છે તેને માટે તે સર્વ ધધો ધધો તરીકે તો એક મરખા છે; અને શ્રી બ્રહ્માને શ્રી ગીતાઓમાં શ્રી મુખે કહેલું છે તેમ સર્વાંરંભા હિ દોષેણ ધૂમેનાગ્નિરિવાવૃતાઃ ॥ ૪૮ ॥ અં ૧૮—અર્થાત્ અગ્નિ જેમ ધુમાડાથી યુક્ત હોય છે, તેમ સર્વે કર્મો તે પણ દોષો વડે તો યુક્ત છેજ. તેથી કર્મના સબધે સામાન્ય દૃષ્ટિથી જેતાં કોઈ કર્મ ઉચ્ચ કે નીચું નથીજ. પણ સર્વ મનુષ્યોના અધિકાર આ વિષય જગતમાં એક સરખા નથી હોતા, તેથી તે અધિકારના ભેદથી અમુક કાર્ત્ત્વ્ય અને અમુક તે તો અકર્ત્ત્વ્ય એવું તારતમ્ય બાંધી કર્મશાસ્ત્ર વિધિ નિષેધરૂપ દ્વિતકર આગમો કરે છે; અને મનુષ્યો તો શુ પણ પ્રાણીમાત્રના અધિકારના જન્મ શુદ્ધ અને કર્મથી તથા દેશકાળ અને નિમિત્તથી વિવિધ પ્રકારના ભેદ થાય છે આ ભેદથી ધધો વગેરેમાં ઉચ્ચતા નીચતાના ભેદનો આરોપ-લોકબંધારની વ્યવસ્થા અને તે વ્યવસ્થાદ્વારા જાતિયોમાં અને વ્યક્તિઓના ઉન્નતિદમ અને વિકાસકમની સિદ્ધિને માટે કરવામાં આવેલો છે. તે સર્વજ્ઞ જગન્નિયંતા અને તેમના દિશ્વરૂપ અધિક જ્ઞાનવાન હોવાથી આપણી અપેક્ષાએ સર્વજ્ઞ જેવા દેવો અધિયો અને મુનિયોનાં વાક્યોદ્વારા વ્યવસ્થામાં મૂકાયેલો છે, તેથી આપણા અધિકારનો વિચાર કરીને આપણે પ્રત્યેક કર્મમાં શાસ્ત્રનો અનિપ્રાય લેધને પ્રવૃત્તિ કરવી એજ દ્વિતરૂપ છે.

જસરાજ—પણ મેં મારે માટે પૂછ્યું કે મારે આ ધધો છોડી દેવો કે કેમ ?—એ પ્રશ્નનો કાંઈ ખુલાસો આપ્યો નહિ.

મોતીચંદ—આપ જાતે કાંઈ એક્ટરનું કામ હવે કરતા નથી. જેઓ યોગાની આરતે આ ધધો કરના માટે તમારે ત્યાં નોકરી કરવા આવે તેની પાસેથી એક્ટર તરીકેનું કામ તમે લ્યો છો. તે કામમાં હોય નથી. પણ.....

જસરાજ—(વચમાં મોતીચાંદ ! મેં પણ પ્રથમ એક્ટરનો ધધો કરેલો છે, અને હાલ પણ કોઈવાર પાત્ર ખૂટતું કરતું હોય તો પણ એકમાં ઉતરું છું.

મોતીચંદ—તો હવેથી તેમન કરજો. જે માણસ વધારે રાખજો. હવે તમારે પરમેશ્વરની દયા છે. જાતે કરતું તે કામ છોડી દીધું એટલે અન્દમાં જમવા યોગ્ય પવિત્રતા આપને પ્રાપ્ત થઈ, (હસતાં હસતાં) એટલે હવે રોજ આદર્શ જમતા કરજો ! પડીઓ, પનરાણું, મોટો અને નુગટો એ તો બાકાણું બૂધજી છે. કેમ જમમાઈ ?

જસરાજ—જુદું સારો ધધો ! (હસતા) પણ નેમાં પણ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનું હશે.

મોતીચંદ—હા તે તો ખરુંજ. પણ હવે શ્રાદ્ધ કરે છે કોણ ? હાલ તો એના સપ્તો

પાક્યા છે કે તે તો હોટલ શાહ અને બોટલ શાહ સિવાય બીજી શાહનું માનતા નથી, અને પોતે કહેવરાવે છે તો આર્થ !

જસરાજ—અરે વાર, જવાહોને એનું નામ ! મને તો મારો રસ્તો જાતપોતો !

મોતીચંદ—તે તો કહ્યો કે આપ પોતે હવેથી એક્ટરનું કામ કરશો નહિ. અને આટલા દિવસ કહ્યું તે માટે હેમાદ્રિ પ્રયેગ કરાવીને દેહ પ્રાપ્તિ કરજો. યથાશક્તિ ગાયત્રી જપ કરજો. હું કાંઈ આપને આપનો નાટક કંપનીનો ધંધો છોડી દેવાનું કહેતો નથી.

જસરાજ—ના ! ના ! મોતીભાઈ સાહેબ ! જો આ ધંધાજ પાપમય હોય તો હવે છોડી દઈએ. મહા બાળજીનો રોટલો બેઠે બેઠે મને એટલી બે ઠીકરી સેવક પાસે મુશરફબાથી એકઠી થઈ છે. (અંબીરતાથી) અને હોબતો કદી પણ અંત આવતો નથી.

મોતીચંદ—(પૂજ્ય હસીને) ભાઈ જસરાજ ! તમને તો આત્મારે મોતીચંદ કરતાં પણ વધારે વેરાગ્ય થઈ ગયો છે ને ? ધંધો પાપમય હોય તો છોડી દેવા તેવારં થયા, પણ તે પાપમય ધંધાથી એકઠી થયેલી ઠીકરીઓને છોડી દેવાની તો વાત સરખી પણ કરતા નથી ! તમે પણ બડા ઉસ્તાદ છો ! ! અને તમારા ત્યાગવિરાગને પણ હંનરો ધનપાદ છે ! !

જસરાજ—મોતીભાઈ ! મને નાટકીને પણ હોટ નાટકી તમે મન્યા. પાંખ મસ્કરીમાં મને ઉડાવવા માંડ્યો ! ભાઈ સાહેબ, મને સલાહ આપોને, જો ધંધોજ એવો ખરામ હોય તો ખરેખર આપણે હરે હોળાઈઓ વાળીએ.

મોતીચંદ—જસરાજ ! તમારો ધંધો ખરત્ત છે એમ તો પ્રથમથીજ મેં કહ્યું નથી. તમારો ધંધો કાંઈપણ ઉપાદક ન હોવાથી તેમજ લોકને માત્ર મેળજોખનુંજ પ્રાપ્ત કરણ હોવાથી અર્ધશાસ્ત્રી દૃષ્ટિ અને નીતિશાસ્ત્રી મર્યાદા વિષે કાળજીની નજરે એવો છે કે, જનસમાજને તમારાથી વેગળા રાખવામાં ધર્મશાસ્ત્ર અને શિષ્ટાચાર પોતાનો ધર્મ બળવે છે. કેમકે માણસો નાની ગાંધ ગળાવીને પોતાનું ઝવન પૂરું કરે તેમાં જનસમાજને કાંઈ લાભ નથી. ઉલટા ખેલ તમારા જોવાના હંદમાં પડવાથી માણસો દોષ વધારે મંબીર અને ઉવોગી ધંધા માટે નાલાયક બની જઈ નાટકની ટિકિટો માટે પૈસા મેળવવા ગમે તેમ હાથ મારતા લીધે છે. નાટકના સારા ભાગોપરથી સારે બેવો જેટલી બુદ્ધિવાળા ઓછા હોય છે; પણ બહીનો મરુક વગેરે રીખી જતાર મણા હોય છે. શિષ્ટાચારમાં પણ ગાંધ તાનના નાદે ચરેલા માણસ માટે લોકો સારો વિચાર ધરાવતા નથી. લોક અને શાસ્ત્ર એ ધંધાપર અંકુશ મેલે છે.

જસરાજ—તમારે તો હવે મને આ ધંધો છોડવા જોવાનું લાગે છે. તમે સ્પષ્ટ કહેતા નથી પણ મને એમ સમજાય છે.

મોતીચંદ—હજી જરો વધારે ધીરજ રાખીને સોંબજો. એ ધંધો કરનારને માટે પણ તે એટલો હિતકર નથી ઉવાગી ધંધાઓમાં લાગતાં માણસ એમ એમ વૃદ્ધ થતો જાય છે. તેમ તેમ તેની બુદ્ધિ અને અનુભવના વનારાની સાથે તેની કિંમત વધતી જાય છે. એક એક્ટર જ્યારે ધરડો યાય છે અને તેની ટાપા અને કંઠની ખૂંચી ઝાંખી પડવા લાગે છે. એટલે તેની કિંમત બધામની નજરે ઉતરી ગયેલો નજીમ છે. યજી જે યુવાવસ્થામાં તેની હંનરો મેખાણનારા હોય છે તે યુવાવસ્થામાં તેને મનની સ્થિરતા અને દૂર અદેશીપણું બંધુ ઓછું હોય છે. વખાણથી કુલાઈને સહજ લાલચથી લલચાઈને તે એક રોકને છોડીને ખીંજીને ત્યાં વારંવાર આમતેમ રખડે છે. પૈસા જેટલા વિના મહેનતે મેલે છે, તેટલાની

હિમત ઓછી રહેવાથી ઉડાડપણથી અને તે પણ આડે માર્ગે ખર્ચવાની ટેવ પડી જવાથી એકદરે વગેરે વૃદ્ધાવસ્થામાં તબ અને લાચાર બની દુખે દિવસ ગુજારે છે. આવું ભયે અને આથી પણ વધારે અનિતિમાં દળી પડવાના ભયો નાટકી જીવન ઉપર ટપટપી રહે છે. તે બધામાંથી લોકસમાજને અને નરનો ધર્મો કરનારાઓને ઉગારી નાટકનો આરો ઉપયોગ થાય તેટલા માટે તમારા જેવા પરમેશ્વર અને ધર્મશાસ્ત્ર પર શ્રદ્ધા રાખનાર સત્જનોને જે એકવાર આ ધર્મામાં પડી તેમાં જામી ગયા હોય તો તેમણે આ ધર્મોનો સારો ઉપયોગ થાય તેમ કરવું. તેથી તેઓએ જે જનસમાજના ખેસા ખાલી હાઠા હીડી કરાવી શેષ લીધા છે, તે જનસમાજને નીતિને રસને વાળવાનો અને જે નરસમાજના પરિશ્રમથી તેઓ પેમાદાર થયા છે તે નરસમાજના આ લોક અને પરલોક સુધરે તેમ તેમને માટે કાળજી રાખી તેમનાં રક્ષણ પેાણુ અને સદાયરણુનાં સાધનો ઝાંધી શોધીને પોજવાનો પોતાનો ધર્મ જાળવવો જોઈએ. આમ કરવાથી આપે પણ સાત્ત સંબંધી અભયુપણમાં આશ્રય લઈને આપણીના કારણથી અથવા બીજા કોઈ કારણથી નરનો ધર્મો થયો તેના પ્રાયશ્ચિત્તથી આપ મુક્ત થશો. આપનાં નાટકો મેં જોયા છે, તેમાં આપ જોકે, રસની કૃત્તિ માટે પણ જનની કેશીસ રાખો છો, તો પણ તેમાં સદ્ગોષ્ઠનું જોર આગળ પડવું રાખો છો, તેથી સરણુ અને સદાચારનો ઉપદેશ કરવાનો આપનો આશ્રયનો ધર્મ આપથી ધર્મો ભેજેજાળ જાળવાય છે.

વસ્તુતઃ—તો પણ ખદલામા ખાલી મોજમજ અને ઉભરો આપી લોકો પાસેથી પેસા લઈએ છીએ, તે રિયે આજે આપનો ઉપદેશ સાંભળીને મને મળે પસ્તાવો થાય છે અને સદમ લાગે છે, મોતીમાઈ!

મોતીમાઈ—માઈ! તેથી તમે તમારા પપા તરફ તિરસ્કારથી જોશો નહિ. ચિન્તા લેવી નહીં તથા પ્રશ્નવાની ખાળી જુકથી પૂરી પાડી પાડીને વાજે આવી ગયેલા અને ખર્ચના ખાકાના ખુડી ગયેલા તથા તે ઉપરાંત દારીને પાચમાલ ચાઈ ગયેલા અને રૂધિરનાં નામ વર્ણવના અમીશાની પામેથી આપની ટિકિટની ફી જેટલા આઠ આના રૂપીયો બે રૂપીયા નહિ પણ મેંડો અને દાનરો રૂપીયા ન્યાપને નામે લેનારા વકીલ બેરીસ્ટરોનો, તેમજ જિલ્લા એક જુગલ જે કરાના મંદિરામાં ધક્કતી છાતીએ અને ખડી ઉગાડી આંખે મેલના કાનના ટાંગા અને એસડ વેમડમાં ખર્ચ કરી કરીને ખડાઈ ગયેલાં વૃદ્ધ માતા-પિતાઓ, વગેરે તેજ જોમળના મરણ પછી નિઃશતા ઉઘળતા અણુ પ્રાણનું જેના ઉપર જગ પ્રકાશનું છે એના નાણું પોતાના ગિલના પેમા વસત્ર કરનાર દાકતર સાહેબો અને સરજનોનો ધર્મો જુઓ. તમે જુદા રકમ લ્યો છો, અને તે પણ આનંદની હિમત તરીકે અને પ્રેક્ષક સમક્ષી દેાય તો સદુપદના જદમે પણ જોત તરીકે લ્યો છો; અને તે પણ દસતા રમતાં જુમના દરેગી લ્યો છો, પેલાઓની પેઠે રેલા કદગતાના લાથમાંથી લેતા નથી. તેથીજ તમારા ધર્મો માટે તમને ચરમાવાનું કાળુ નથી. માટે તમે તમારા જે ધર્મમાં ખડા છો તમને મો, જનસમાજ અને નર સમાજની અદાચારદ્વારા કનન કરવાનો ધર્મ જાળવવાની કમિ દો તમારો આ ની છે, તો તે ધર્મ જાળવી જે ઉપકાર લોએ, એકદરેએ અને તમારા ઝોમના અભિ કે-નાઓએ તથા દે-નિયે પરમેશ્વર તમારા ઉપર અત્યાર લગી કર્યો છે, તેની કૃતજ્ઞ દર્શાવી આપે. તમે દે રોચનપર જાવું છે તેથી રળ લઉં છું.”

વસ્તુતઃ—(નિસ્તાઈ તથા દારી) મોતીમાઈ! ધન્ય છે! તમે પણ મને વિદ્યાની વાવમાં ઉતારી પાછો. કિસાદની આમથી ઉપર મદારી દીધો, જે શીખામણ આજે મને

આપના સમાગમથી મળી છે, તે પ્રમાણેજ હું વર્તીશ. પણ આજે રોશનપર કેમ પધારો છો ?
 મોતીચંદ—મારી નાની સાળી અને તેનો વર આજે આવવાનાં છે, તેમને લેવા સામે રોશનપર જવું છે.

જસરાજ—પણી આનંદની વાત ! સગપણમાં સાળી ને સોનાની યાળાનાં આં તો સગપણમાં સાડુ અને જમણમાં સાડુ ! પણ મોતીચંદનામાં આજે રવિવાર હોવાથી દિવસના ત્રણ વાગ્યેથી “ચાંચિત્રા”નો ખેલ રાખેલો છે. તો બધાંએ તમારા સાળી સાડુ વગેરે જરૂર આવજો, આજે ઉભાગરો થવાનો નથી. આજે બીજી ભાગવણી છે, એટલે ખેલ વધારે જમાવટ પર પણ આવશે. જરૂર આવજો અને મહેમાનોને લેતા આવજો.

મોતીચંદ—અમારે કાંઈ આમ ત્રણની જરૂર છે ? અને તો મિત્ર નોતરીયા પરાણા !

જસરાજ—પરાણા નહિ, પણ ધરધમી—એમ કહેલો. પણ જરૂર આવજો. આ તમારો રસિક આજે ક્ષોભ જતો રહેવાથી કેવો ખીલે છે, તે જો જો તો ખરા !

રસિક—(રામભાતો શરૂભાતો) જો મારીને જાણતી નજર એક થઈ તો ખીલવાને બદલે સંકોચાઈ જવાશે.

મોતીચંદ—જુઓ હવે રસિકની ચાંચિત્રા થઈ ગઈ એટલે શરૂભાતું અને સંકોચવાતું આપ્યું. પણ તું તારે મારા સામું જુઓજ શું કરવા ? તું તારે પ્રેક્ષકો સામે જોઈને જ તારી મોટર દોડાવે જજો. હો, ત્યારે હવે હું ખડું છું. (મોતીચંદ જાય છે.)

કર ટકોરા દંગા !

સુધરેલી બાઈઓ હવે સુધરેલા બાઈઓનાં જમ ગીતકાં લલકારવા લાગી છે; અને તે સાંભળીને સુધરેલા બાઈઓ પોતાનાં અહો બાઈની ભૂગણો વગાડી નવલસુન્દર બવાઈની બાત બાતની કે દાળ બાતની કે ખીચડીની ભજવણીમાં તા પેઈ તા—પેઈ પેઈ તા કરતા કંડી રલા છે. || પણ એ બાઈઓની અને બાઈઓની બવાઈમાં મારા જેવા રંગલા વિના રંબ જમતો નથી—અધું શીકું...રખા || તેથી હું પણ મારા સુધરેલ બાઈઓ અને બાઈઓની બવાઈમાં ભાગ લેઈ તેમની શીકાચને ફના કરવા જરા હાંધો માર તો તે ફોલ્ટ ગણાશે નહિ !—એવી આશાતું હું “ઓશીકું” બનાવું છું. || અરે મોટો તકીઓ—શકીરનો તકિયો નહિ—પણ રતો તકીઓ બનાવું છું. || જુઓ હવે તો ફેંચાઈસ—એટલે ઓઓને પૂરેપો જેટલા હક મલ્યાં ! હવે અબલોનો અ જતો રહ્યો એટલે અક્ષર ગણિતને હિસાબે બાદબાકી કરતાં બાકી રહી તે બહા ! પણ “અ.વ બહા, પકડ ગહા, એ બહાસે” લાગના બહા. ||”—એ મંત્રનો જપ કરતા રહેજો ! નિકર યાદ રાખજો રે બાપુ ! મ્યુનિસીપાલિટીની મનુષ્યપક્ષિતિ થઈ જશે ! અને કોરપોરેચનું કોરપુલક પેટ મોડું ગણપતિ જેવું થઈ જશે ! હો ! કે ! ! ભારેવાયાં ભામીજા જેવડું ! !

નવા વિચારના નવલ શિટ્ટીઓ જુના વિચારનાં જડાઓને પોતાની અવલ સવલ કરવાની શક્તિ આપતી ચમત્કાર અતંત્રી નમસ્કાર માગે છે કે—“જુના તે તો જોતા રહ્યા અને સ્ત્રી સ્વાનંદ્યના પોખારા થયા.” તમારો સિરબલ પણ મોટા બાઈ ! અરબલની પેટ બી મહિમાના ટકોરા—એક નહિ, ચાર નહિ, આઠ નહિ, પણ પૂરેપૂરા બાર વગાડી ખરા બપોર બનાવે છે કે—“ફેંચાઈસની ફતે ! ફતે ! ! ફતે ! ! !” સુવારકોના કહેવા પ્રમાણે હું પણ કશુંક કહું છું કે—“ફેંચાઈસની ફતેક !” હવે અધરીઓ ને અધિકાર, પંદરીઓ

અને હકો તથા જે જે કાંઈ પુરૂષો ધારણ કરી શકે છે તે બધું ધારણ કરી શકે તેમ થયું. તો હવે જેમ મારા મોટા ભાઈ ગિરમવે પેનારી આંતરિની પુત્રાકોનાં ઇલાજો વડે આ તેમ હું પણ મારી સાલમ મિસરીની જીવીલાની પુત્રાકોમા એક નરો ઇલાજમ વડે થવા તૈયાર થયો છું. અને આશા છે કે તેથી જીઓના “ સમાન હક ” નાં હિમાયતી નર નારીઓ મારા આપેલા એ ઇલાજાને પુત્રીનાં પોકરાણોથી વનારી લેશે! જાહેર ચલ-વજોમાં આગળ પડતો ભાગ લેનાર ભાવકોએને આપણે Public man (પબ્લીક મેન) એવું માન કરેલું નામ આપીએ છીએ, તેજ પ્રમાણે હવે એ “ પબ્લીક ” શબ્દ પર જી જાનિતો હક ફેરવાઈ જાય સમાન હકના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે કયુલ રાખી Public woman (પબ્લીક વુમન) એ ઇલાજા-સોક સેવિકાઓને માટે પ્રુક્ષો મેલું છું, તે દરેક સુવરેલો ચાંડી, માંડી, છાંડી અને રાત્ર મહિલાઓ ઝડપી લેવા તૈયાર થવી જોઈએ! આપો! હવે સમાન હકનાં હક્કામણિયાં દરરજ પુત્રાઓ આપેલા આ ઇલાજાને આપોદ કરો, નિકર સમાન હકના સનેપાતને બરગાદ કરી ફેરવાઈ જના ફેરવાને ધારગતી આપો! અગર ખા-શો પે લક્ષકે લકું!!!

* * * * *
જીના વિચારના જડસાઓ તો સિરખલસાકની સાથે એકમત થઈને ગાજી બજાવીને બરાડે છે કે—જો “ પબ્લીક (Public) ” શબ્દ પર પણ સુદરીઓનો હક થઈ શકતો નથી તો બધી પબ્લીક (Public) બાબતોમાં તેમના હકનો હલવો હલાવનાર હલકટો જી જાનિતો મહિમા ગરર ગંગુમાં ધોવા બેઠા છે! બહે! એમને શાવે તેમ કરે! પણ જાઓ મ્યુનિસિપલ કઉન્સિલરો વગેરે જોગોપર નીમાય તેથી જનતમાજને શાવો શો? તેમજ વ્યક્તિઓને શાવો શો? તેના તો જોમે ઉધાર પાસા મેળવ્યા વિના સિરખલ બિર-બલના પંચાળાના નિસાબ પડે તેમ નથી, બાહ! + + + + +

સ સાર વધીના ગોપાની જોમે આજી મહે જો—જોકરો હાકાડવાં, તેમનાં મજા મુજની સરાઇ કરવી, પાણી નરવું, વાસીડું વાગવું, ધ-મા લીધવું ધેવું, ફાવા ડોકલા કરવા, છોકરાંને કાવું કાઠું બોલતા તથા આંક અને ક્રમ શીખવે, ટેકણ ગાડી પર ચાલતા શીખવવું, છોકરાંને ચોખ્ખાઈ શીખવી, ટેકગ કંચ ન માને તો તેના આપા (અને પોતાના ઘર-વાળા) આગળ રચિાદી કરવી-વગેરે બાબતો ગરરને રોજના અભ્યાસની હોવાથી મ્યુનિ-સીપાલીટીઓમાં બહાર કાઢી-સીનરો યા મેમ્બરો નીમાવાથી કામ સારું ચાલશે. કેમકે મ્યુનિસીપાલીટીમાં ગયું—ખોદા તમને બધી મન દે—સાકમ! એજ વડીલ ડહોળવાનો છે! મ્યુનિસીપાલીટીને પણ જગર અને મુન્ડીઓ તથા ગરર મેરીઓ સાથે રાખવી, પાણીના નળ વગેરે વોટર વર્કની વ્યવસ્થા નાખવી, સડા પર ઝડું દેવરાવવું, સડમની મરામત કરવી, ગ્યાસ પાસવેટ કે વિજળીમાં ફીસલગી મૂકવી, માઇનરી (પાવરિક) સિલકુની ઇમેજ યુજવાતી મરાડી ઉડું સાળાઓની માળાઓ ફેરવી, સડકા ઉપર માણુપો અને વાદનોને ચાલ-વાના નિયમો દરાવવા, પછડા વેરો લેરો વગેરે કામ કરવું, સદાધ રાખ ની અને રોજો અટકાવવાની સચનાઓ અને દવ.જો ટુગી પાડવા ગોડવણો કરવી, ગંદકી કરે તેને માછરૂ-ટની કોર્ટમાં ધસડી દંડ દરાવવો વગેરે મમ હેવાથી તે બહરક પાકાનું છે ખડું સુવરકને પણ આ દલીલ બિરખલ એમની મરજી મિના સોટી લગાવી શીખવે છે!!! કેમકે “ સુવારક સહિતા ” પ્રમાણે તો—“ માંડી મગુર અને બહર આદસાદ ” એજ મદાસ છે!!! * * * * *

અને રાત્રીથી ઉઠશે દિવસ અને આંધારથી ઉઠતું આજવાણું એ પ્રમાણે જીના પુરાણાઓની “ સત્ય સંહિતા ” નું મહાસૂત્ર છે—“અરહ મેદાનમાં ને ગેરી તો મકાનમાં ! ! !” તેથી મ્યુનિસિપાલિટી જેવી પબ્લીક સંસ્થાઓમાં “ પબ્લીક હુમન ” નું પરમપદ પામવાને કે ધરવજી ગુદિણીઓ તો આવવાની નહિજ ! પણ સુધારાની ચક્રોક્ષા (ચંચડોળ) પર ચઢેલી—ગાંડીઓ, વાંડીઓ, છાંડીઓ, અને ગાંડીઓજ શોક સેવાને માટે છુટી રહી ! તે કરશે શું ? છોકરાં હશે તો આપાને સોંપી, દુવાલ સાથે ને પાઉડરથી કાપાને ઝોપી, પગે ઉંચી એડીના જુટ આરોપી, પાંતે પહેવારી ટપલાની ટોપી, હાથમાં છત્રી યા રૂમાલને રોપી, કરતી તે કરશે, અદખને આરોપી ! ! ! જેને ધરધગીતું લીધું ન માર્યું, ધરતું લીધું ન માર્યું, છૈયાં છોકરાંનું લીધું ન માર્યું, મગા વહાલાંનું લીધું ન માર્યું, નાત જાતનું લીધું ન માર્યું, તે સુધરેલી સુધરીઓ અને ફેશનેબલ કુટુંબીઓ મ્યુનિસિપાલિટીઓની થી મોકાણ માંડશે ? કેમ કે સુધરા પ્રમાણે તો “ રેલું કૂટવું ” પણ બંધ, એકલા હાહાલીહી ને ગુડ મોરનિંગજ શીખેલી હમસૈયાઓ પબ્લીકને શા શાયદો કરશે તે આપનો ઠાઠ નિશાળીઓ આ સિરજલ સમજી ચકતો નથી ! ! !

§ § § § § § §
પણ ફેન્ચાઈઝનું એક મોટું ફળ છે ! ગેળ મટાળ મોટું મીઠા જેવું ફળ છે ! ! કરતું કે મીઠું ? એ તો આનાર પ્રાણીની સ્વાદ હિન્દ્રિય પર આધાર રાખે છે ! જીઓ માથુસને લીંબડો કરો લાગે છે, ત્યારે અદાર વાંકા અંગવજી ઉંટ તે હોંસે હોંસે આવી જાય છે ! સાજ માથુસને લીંબડો કરો લાગે છે, પણ જેને સાપ કરડેશે હોય છે અને તેનું ઝેર ચઢેલું હોય છે, તેને લીંબડાની કડવાસ બિલકુલ લાગતી નથી. તેજ પ્રમાણે ફેન્ચાઈઝના ફળને સ્વાદ પણ ને ફળ શું થયાનું તે સોબળાઈ—છાતીએ દાય મૂકને કે હશેજી ઉથલી ન જાય ! અને આંખો દાબી રાખને કે મગજે ચક્ર ન ચડે ! ! !

બિચારો બ્યહિતરવાતંબવા મંદિરનાં ઉનાસક નવલ સુંદર પૂતળાઓને મડ દાકવાનો (જાકરાં અને પુરોને એક ખીજના સહવાસમાં રહી વાનો કરવાનો વિદ્રાસ બોગવવાનો) સ્હાવો વીતવાનો એ પહેલું ફળ ! ! મડ દાકતાં શકતાં આશરો ચઢે તો પેટ કુલી જઈ અજીસરજ પીડા થવાની એ બીજું ફળ ! ! અને જાકરી મેખરે મ્યુનિસિપાલિટીનું કામ જરોજર ન થયું, અથવા કાંઈ ઉંચું ચતું થયું તો આ સુધરેલા બી રાજ્યના જમાનામાં આને કાંઈ કાંઈ હલી કે કથી શકે નહિ તો, કાંઈ કે શકે દોક તો કાણુજ કરે ? બણેલી આમીનીઓના ભમકામાં જે ન અજાય તે જેન્ટલમેન ગણાય નહિ એ નવી ફેશનણીના પીન્સકોડની સાડીગપતાવોમળી કવમમાં મેહા ફેપ જેવા અહરે લખેજી છે, તે તો તમે જણોજ છોને, જાવા ! એટલે પ્રમદાને પૂછે, તેને પરમેખર પૂછે. જાકરીની કારવાલીમાં કાંઈ પણ ખોટ કાઢવાનું નહિ. કેમકે સુંદરીઓને જે કાંઈ સારે સાઈ મનાવે નહિ તે માથુસનું નામ જેન્ટલમેનના લીસ્ટમાંથી છેકાઈ જાય ! ! જે જેન્ટલમેન થવાને પોતાને મોટા તોળશે જાંધી મીન રાખશે તે સાહેસાહે જેન્ટલમેન, અને જે જાકરાઓના કામોમાં ગમે તેવી ખોટો છતાં વપાણુશે તે તો મોટ જેન્ટલમેન, અને જે જાકરાઓના આમી ખરેલા કારમારનો ખોટી રીતે બચાવ કરવાને તે કારમારપર ટીકા કરનાર સામે કમર કસીને લડશે તે જલ્લ જેન્ટલમેન જહાદુર ગણાશે !

કપાલ જેન્ટલમેન ફર્સ્ટ ક્લાસ, હોટ જેન્ટલમેન સેકન્ડ ક્લાસ, અને સાદા જેન્ટલમેન થર્ડ ક્લાસ જેન્ટલમેન ગણાશે. પણ પેલા મારા જેવાં કામિનીચીના કારોબાર પર દીઠા કરનાર માણસો તો હાર્શમેન (Harsh man) - એટલે દોર માણસ અને રફમેન (Rough man) એટલે ખડખડા માણસને તો લાસ્ટ ક્લાસ એટલે છેલ્લામાં છેલ્લા વર્ગમાં વખારે નાખવામાં આવશે. એટલે થશે શું ? તે આંખોરાડીને, કાનમાંડીને, અને કંથેશું તાડીને સાંભળા:— કવિતા છંદમાં અથવા કૃદમાં.

હંસ કહી હકડે ધરવું છળિથી જવ પાળતી હોય છલુંદર !

હાથી કહીજ વખાણ કરો રસિલી ઉરમાં ગમિયો કહી ઉદર ! !

પાળકુંડી ગલિચીથી બરી ગમિ ઝોરી ઉરે તવ ક્ષીર સમુંદર ! ! !

જેન્ટલમેન વખાણી મરે સહ સુંદરિતું જગમાં બધું સુંદર ! ! ! !

* * * * *
અધાય જેન્ટલમેનમાં ખપશે ! એટલે સ્ત્રીવાસજન્યવાળા સ્થાનિક સ્વરાજ્યની ખીલેલી વાડીના વહીવટમાં જગજ મુતરડીઓ નરકલોક જેવી થઈ જશે તો પણ તેને પરસ્તાની હીનાના અતરની પરશ્ચમુદીનાં કારખાનાં તરીકે પૂર્ણતાં પડશે ! દીવાળતીઓનું દેવાણું નિકળશે તો પણ કાળીચોદશની રાત્રીને 'માણકદારી શસ્ત્ર પુનમની રાત્રીને' એ ગરખીના રાગડા તાણવા પડશે ! ! સડકોપર કાંકરા પથરા ને કચરો કાઢવ પડ્યો હશે તો પણ તેને મોઝરા, શુલાખ, કપુર અને ચંદન ગણી ગણી તે અધાના શુષ્ક ગાવા પડશે ! ! પાણીનું દીપુ પણ નહિ મળે તો પણ નળની ચકલીઓને મંગિાતરી જન્મોત્તરીનાં શિખર તરીકે માનવી પડશે. ! ! ! અધરક સ્થાનિક સ્વરાજ્યમાં ગમે તેવા ગડખડ ગોટા હશે તો પણ તેને શુલાખ, ચંખો, જુલ્હ, અખેલી, અને શુલ્કાઉદીના ગોટા તરીકે વખાણી વખાણીને વાંજ આવવું પડશે ! ! ! કુંડુ ને ટ્ય કહુ તો દોળ મને ગહેસત અને ગધીને ગાય માનવી પડશે ! નિકર જેન્ટલમેનના લિસ્ટમાંથી તમારા નામપર ઝોરી કાળી લીંટીજ સમૂજળે ! ! !
1 રફમેનનો દુકાળ પડે ત્યારે આ સિરખલીઆ જેવા સેવકને અને અમારા રફમેનના પેલા સંધવીને યાદ કરજો ! પણ યાદ રાખજો કે અમે તે વખતે મશત સેવા જન્યવાના નથી ! તેમજ કોઈના બાપની ઝોણીઆળ ધરાવનાર પણ નથી ! ! ! 'લાખ જૂતી લગાઉંઆ ઝોરે લાખ મુનેયે લઉંઆ' -એજ દગરથી લોક સેવા કરવાની મોઢરી પર ચઢી જવના ! ! ! લીંટીનેની પીંટીનેની અમારે પડવા નથી, મહેરખાન ! સિરખલ.

• યતો ધર્મ સ્તવો જયઃ

સનાતન સમા નહિઆદ-પત્રીકા ૧.

(લેખક બટુકશંકર ગીરધરલાલ મહેતા)

વા અર્થ, કામ, કે મોક્ષસાધક કાષ્ટ પણ કર્મ ધર્મ યોગ્ય હોવું જોઈએ; એમ મતુ-
ષ્યજનને આદેશ માનવો.

સ્વ કુટુંબ, માતિ, કે ગરબી સંસ્થા ધર્મ રક્ષક હોવાથી તે સંસ્થાની શીધીલુના
કરનાર પ્રવૃત્તિઓ ત્યાજ્ય માનવી.

આર્થિક અને રાજકીય પ્રગતી કરવાની આત્મવક્તા આપણા દેશમાં ઉભી થઈ છે એ
ખુદ છે, પણ તે પ્રગતીને તરીકે કરવાની ધુનમાં કેટલાક રાજકીય-નૈતાઓ, સંસાર સંધારકો

વીગેરે એવી પ્રવૃત્તિઓ કરે છે કે જેથી તેઓ આર્થિક કે રાજકીય લાભ કરે; તોપણ તેથી સંસારીક અને ધાર્મિક હાની થાય; તે હાનીઓ ન થાય અને દેશ-હિતેશીઓ સર્વ યથાશક્તિ પણ પ્રગતી કરનાર પ્રવૃત્તિઓજ કરે તે હિત છે; એ દર્શાવનાનો આ પત્રિકા-ઓનો ઉદ્દેશ છે.

પ્રશ્ન—ધર્મ દ્રષ્ટિથી હાલ વાલી મારફત થાય તે કે સ્વતંત્ર વરવધુ પ્રેમ લગ્ન કરે તે વેળા કેવું લગ્ન સંસારને સુખ કરે છે ? હિંદુઓમાં ધર્મ લગ્નનાં કારણે અખંડ અક્ષયર્થ ઓળોને પાળવું પડતું નથી. (સેન્સસ રીપોર્ટ) પારસી બાઇઓમાં સેંકડે ૯ ને અખંડ અક્ષયર્થ પાળવું પડે છે (વડોદરા રાજ્ય સેન્સસ રીપોર્ટ) પશ્ચિમ યુરોપમાં અખંડ અક્ષયર્થ સેંકડે ૨૭ ને પાળવાનું હોય ને, (જ્યોફે ફ્રેન્ચ) પ્રેમ લગ્નથી ૧-૪ આમ કુવારાં રહે. વે પણ શંકા થાય કે આ ધર્મ લગ્નથી વીતવાઓ વધી જાય છે તેમને દાંપત્ય સુખ ક્યાં છે ? આ પ્રશ્નના જવાબમાં કુવારી રહેતી વીધવા થવાથી કે તેવી રીતની ધણી વિનાની એકલવાઇ થયેલીનું પ્રમાણ જોઇએ. હિંદુમાં સરેરાશ સોમાં વીધવા ૧૨ હોય છે. (વડોદરા રાજ્ય) પારસી બાઇઓમાં ૨૭-૨૮ તેવી હોય છે. (વડોદરા રાજ્ય) પશ્ચિમ યુરોપમાં સોમાં તેવી ૫૧ હોય છે (જ્યોફે ફ્રેન્ચ) હિંદુસ્તાનના સેન્સસ પ્રમાણે ઘર દીઠ માણસની સંખ્યા ૪-૫ છે એટલે દરેક ઘરમાં યુરોપ જેટલો એકલવાઇ થવાનો પ્રસંગ આવે તો ઘર માત્રમાં એક એકલવાયો અને એક એકલવાઇ હોય. વીધવાનાં દુઃખ તરફ પ્રમાણિક દયા ખાનાર બાઇ બેનાએ પ્રેમ લગ્નથી ઉપર મુજબ વધી જતાં અર્ધધીક એકલવાયાનો વીચાર કરી સારાસાર તરફ ધ્યાન આપી સંસાર સુધારવો એ ધર્મ નહીં ? હિંદુ સંસારમાં સુધારો સુચવનારે તે સુધારાવાળા દેશમાં તે સુધારાથી થયેલું ફળ હિંદુ સંસારની હાલની સ્થિતિથી સાફ છે. એમ સાબીત કરવું પડે બાકી વ્યક્તિ કે વ્યક્તિ સમુદાયને દુઃખજન ન રહે તેવાં ધોરણુ તો આ ફનીયાના કોઈ નીમયથી જન્યાં નથી જનવાનાં નથી. અને એ દ્રષ્ટિથી કુટુંબ, રાત્રિ કે ગૃહની કોઈ પણ સરથામાં કોઈ સુધારવાનું નથી, એમ પણ કહેવું નથી, તે કાયમ રાખી સુધારો કરવો તેમાં અને તે તોડી ત્રીસાંક થવું તેમાં તો મોટો ફેર છે.

૨ એકલવાયાં પેતાતેજ દાંપત્ય હક ન હોવાનું દુઃખ છે, અને તેથી સંસારને ખીજ હાની નથી એમ માનવું-તે પણ અનુભવના અભવાસ વિનાનું છે.

હલકતાની વસ્તીમાં હલકતા બહાર જ-એલા સેંકડે ૭૧ છે અને મુંબાઈમાં તો તેવા ૮૦ ટકા છે. રાજગારના સોસા ઘર બાકાની મેઘવારી, વીગેરે કારણે આ બહારથી આવનાર પુરુષો બેરો કે કુટુંબ વિના આવે છે. જેને લીધે શહેરોમાં સ્ત્રી પ્રમાણુ ઓછું છે. હલકતામાં સ્ત્રીઓ પુરુષ કરતાં અડધી પણ નથી. મુંબાઈમાં ૧૦૦૦ પુરુષે ૫૩૦ સ્ત્રીઓ છે. (હિંદુસ્તાનલે સેન્સસ) અને એકલવાયા સ્ત્રી તથા પુરુષમાં વ્યસિચાર અને વ્યસન પેસે છે તેનો એવ બીજાને લાગે છે આમ અધર્મ પોપાય છે.

હલકતામાં વસ્તી ૮૯૬૦૬૭ છે. કસબજી ૧૬૦૦૦ છે અને તે ધંધા માટે હજારો જાણા ૧૦૦૦ છે મુંબાઈમાં પણ આજ પ્રમાણુ છે (મોર્ડન રીવ્યુ ડીસેમ્બર ૧૯૧૮) નડીઆદની ૨૭૧૪૫ ની વસ્તીને હિસાબે આ શહેરોના પ્રમાણમાં આ બધી (પીડા) નડીઆદમાં હોત તો હમણે ત્યાં ૪૮૦ કસબજો હોત. ૩૦ તે ધંધામાં હજારો છોડીપો હોત પણ છે તો માત્ર બે ત્રણ એટલે એ જાદી ૨૦૦-૨૫૦ ધણી ઓછી છે અને નના-ગામમાં તો હીનમાગી સ્ત્રીઓ હોતીજ નથી. હમે-માનીઓ

છીએ તે કારણોને લીધે આ બદી ન હોય તો તેના કારણો શોધી બહાન કરી અમારા ગામડા માફક શહેરને સુધારી બને હમને હમારી નરસાઓ તોડવા બધાએ તો તો સુધારકોના ઉપકાર થશે જાણી છે તે તોડી તેમના શહેરોની સ્થિતિએ લાઇ જવા હોય તો તેની હા કેવી રીતે કહેવી ? અર્થ અને કામ ધર્મ પોષક ન હોય તેથી યતા વ્યભીચારનો વધારો દરસાઓ, હવે વ્યસનના બોધએ દેશી દારૂનું પીણું કેટલા પ્રમાણમાં છે તે નીચેનાથી સમજીએ સુ ૧૪ ૨૨૬ ડ્રામ અમદાવાદ શહેર ૧૪.૪ અમદાવાદ જીલ્લાના ઇતર ગામમાં ૧.૦ ખેડ જીલ્લાના ગામડામાં ૧.૪ (અનકારી રીપોર્ટ ૧૫-૧૬) મુંબાઈથી વધારે પીનાર કોપવાળા શહેરો તો આપણા ઇલાકામાં છે. પણ તેમાં દારૂ નિષેધ મંડળીઓ નહીં હોય માટે તે લીધા નથી વીચારવાનું એ કે દારૂ પીનાથી સારીરીક અને ધાર્મિક હાની હોવાની ત્રાત સર્વમાન્ય હોવા છતાં શહેરોમાં સુધારાવાળાં હોવા છતાં એ બદી ચોદથી બાવીસ ઘણી ત્યાં વધારે અને ગામડામાં ઓછી તો નરસાઓ ગામડાની સારી કે શહેરની ? અને શહેરોમાં સ્વચ્છ વધારે હોવા સીવાયનું કારણ શું કદાચ ? વધારે બણેલાં શહેર સ્વતંત્રતાના સ્વચ્છતામાં ઉપયોગ કરે છે તો સ્વચ્છતા રોકનાર કુદબ્ધિ રાત્રી અને સુરતો ધાર્મિક મોભો કેમ તોડવો ? અને ધર્મ રહીન આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ શામારે પોષવી ? વાર દારૂ પાછળ નાણું ડેટલાં જાય છે.

દર દરેક હમરના વસ્તીએ કુલ.

મુંબાઈ ૩. ૬૫૫૬૦ અમદાવાદ જીલ્લો ૩. ૭૫૩૨ ખેડ જીલ્લો તે પંચમહાલ જીલ્લો ૩. ૨૭૩૭ (અનકારી રીપોર્ટ ૧૫-૧૬)

આને ઇસમનાર કરીએ તો ખેડ જીલ્લામાં દર માથુસે ૦-૪-૦ અમદાવાદ જીલ્લામાં ૦-૧૨-૦ મુંબાઈમાં ૬-૮-૦ થી વધારે ખર્ચ આવે છે.

આર્થિક લાભ વધારી અમદાવાદ ત્રણ ઘણું મુંબાઈ જીવીસધણું નાણું હમારા કરતાં દારૂમાં ખર્ચે છે. આનેજ ધર્મ રહીત, અર્થ કામ કહેવાય. અને સુધારી ન શકીએ તો એ અર્થજ ત્યાજ્ય છે. ધર્મ ત્યાજ્ય નહિ, કેમકે એ અર્થથી અન્ય પણ “ મતુષ્ય જન્મતો આદેશ ” તોડી પશુવૃત્તિ વધારનાર દુષ્ણ છે જેમકે- દારૂ પી તોડના કયાના શુન્દા:—
વગતી. શુન્દા. જીલ્લો વસ્તી શુન્દા. વસ્તી. શુન્દા.

મુંબાઈ ૬૭૬૪૪૫ ૪૩૨૦ અમદાવાદ ૬૨૭૮૦૫ ૮૧ ખેડજીલ્લો ૬૬૧૭૪૮ ૩૮ વસ્તીના પ્રમાણમાં અમદાવાદમાં બમણા પણ મુંબાઈમાં તો એશીધણું શુન્દા । ।

કમાવા ઘર છોડવું, પશુવૃત્તિઓ પોષવી, અને શરીર તથા નીતિધર્મ એકલાં રહી ગુમાવેલાં. છતાં મુળાધને સુધરેલું કહેવું એ તે ભાષાનો દુર ઉપયોગ કે બીજું કાંઈ એવોજ સુધારો ચાલુ રહ્યો તો યુરોપ જેટલું ખર્ચ કરતા યહજે. યુરોપમાં માથુસ દીઠ દારૂ ખર્ચ ૫૦ થી. ૧૦ પેન્સ ૧૦ ચેરિટિ રજીસ્ટર ૧૯૨૬)

એટલે હાલના બજાર આવે ૩. ૫૦) ઉપરાંત માથુસ દીઠ આવે છે તેટલે નહિ પોચો તેનો બહાન દેખાડીશો અને આપણું સર્વ તેટલે જનું ચાલુ રાખીશું તો મુંબાઈને તો માત્ર આઠઘણું પણ હમારે તો હાલ કરતા માથુસ દીઠ ૨૦૦ ઘણું ખર્ચ વધશે. અને પ્રમાણમાં હાની પણ થશે હાલ આટલેથી વીરમીશું, અને દેવના નેતાની સચનાઓ કે ટીકાની ગોલ બોધનું- દેશોદય સીતમ બાવનાથી આ લખવું નથી છતાં કોઈને અર્ચાકર લાગે કે જુલ હોય તે માટે ક્ષમાની પાચના છે સુજેશુ કિં બહુના.

ઉપર છપાવેલી પત્રિકા જામને નીચે પ્રમાણે કાગળ સાથે મોકલવામાં આવેલી છે—
રા. કાંકરદાસનાથામાઇ બી. એ. એવ. એસ. બી. મનાતન સમા ઓરિસ, નડીઆદ

રા. જેચકર બીખાભાઈ મંત્રીઓ.

કાંસારવાડો તા. ૧૪-૧-૧૯

રા. રા. મે. અધિપતિ મહાશય શ્રી મહાજ્યોતિ:—અમદાવાદ.

આપ દેશના ઉત્પત્તિ અભિપ્રાયવાળા છે તે કારણે આપના સચિવર અભિપ્રાય માટે મોકલ્યું છે, આશા છે કે અભિપ્રાયદારા આ સનાતન સમાજને આભારી કરશે. તા. સદર.

રા. કાંસારવાડ નાથાભાઈ દેશાઈ.

રા. જેચકર બીખાભાઈ.

} મંત્રીઓ, સનાતન સમાજ—નડીઆદ.

અમારો અભિપ્રાય.

નડીઆદની શ્રી સનાતન સમાજે પૂર્વોક્ત પત્રિકા પ્રકટ કરી આ ધર્મપ્રાણુ હિંદુ-પ્રજાની એક ઉત્તમ સેવા બાબતી છે. દેશમાં મતલબી મુજબરોએ બનાવેલા નાયક-મંત્રીઓની નાયક-શાહી બ્યારે “સ્વરાજ્ય”ને પવિત્ર નામે ખોટા હુકમથી દેશમાં તેમના વિધર્મી અને વિદેશી બ્રહ્મ વિચારો પ્રસારી હિંદુ પ્રજાની હયાતીને અંત એકદમ આજીવાની સહક બાંધી સરતી નામના ખરીદવા ખરા થયા છે, અને તેમના મતલબી મુજબરો તેમની માનતા વધારવાને બનાવડી સત્યાગ્રહ એ જુદાજુદા મંદિર ગર પ્રવાહ ચલાવીને તેને મંગા પ્રવાહ મનાવવાને, લોકવંચનાનો વ્યાપાર ચલાવી રહ્યા છે, તે વખતે આવી પત્રિકાઓ વગેરેથી લોકને વંચકોના પંખમાં સપડાતાં બચાવવા એ મોટામાં મોટું ધર્મ કૃત્ય છે.

કા. પારકે બાણે મોટા લાલચો બજાવે છે—એમ મનુષ્ય સ્વભાવની નિર્ભલતા છે. તેમાં પણ એને મંદવાડ આવ્યો હોય છે, તેને પારકા ધરની દાળ, શાક કઢી વગેરે પદાર્થોના વધારે ખાસકા થાય છે. તેજ પ્રમાણે દેશના દરિય અને દુઃખી સ્થિતિરૂપ રાજમાં સગડાયેલ કટલાક અધીર કમંતાઓને ધર્મ વિમુખ તેમજ મોક્ષના પ્રતિબંધ એવો પાશ્વર્ય અર્થ કામપર માત્ર લક્ષ રાખનાર આચાર વિચારના ચારકા થયા છે. પણ તેઓને હિત શુ અને મિત શુ—તેનું કાંઈપણ બાન નથી. વિવિધ સ્થાનની આબોહવામાં જેમ ફેર હોય છે તેમ વિવિધ દેશવાસી પ્રજાઓની શારીર અને માનસ પ્રકૃતિમાં પણ ફેર હોય છે. સર્વ પ્રજાને એકજ અસ્ત્રે મુઠવા જેવી કબાદેખીનો ઉપદેશ અને ઉનાહરણ એ અર્થ કામના લોગની પ્રતિ થતાં પહેલાંજ તેના ભોક્તાનો નશ કરનાર હોય છે. પાશ્વર્ય વિચાર અને આચારમાંજ પ્રગતિ રહેતી એ સિદ્ધાન્ત ફેરબ ખોટો છે, પણ વિવાદના વિગાન વગેરે માનસ તાલોમ અને શીર્ષ ધેર્ય ન્યાય અને વિવેક વગેરે માનસ સામગ્રી, તથા આયુષ્ય આરોગ્ય અને જાગ વગેરે શરીર લંપતિથીજ પ્રજાની ઉન્નતિ થાય છે. આ વાત ભૂંધી જાને નાંધ પડિતી મહાસાનગ્રમાં સીધા દરિય જોઈ તેવું દરિય પ્રાપ્ત કરવા કાંઈક હવા આંછ આંધળો થવા અખો ફેડે તો તેની સ્થિતિ નથની મેગવવાને નાક કપાવવા જેવી હાસ્યારૂપ અને હાનિ નરેલી થાય તેવીજ સ્થિતિ પોતાનું સ્વસ્વ છોડી પરદેશી પ્રજાના આચાર વિચાર અંગીકાર કરવાથી આપણી હિંદુપ્રજા પણ વિનાશના વિકરાલ મુખમાં સપડાય એ વાત પારકે નાદે ચરેલાં પર્ગીએને સનગીત નથી એ અ.પ.શ્રી માનુષી મનસ્સુમિતી વિપરિત અવદશાનેજ પરિણામ છે.

સ્વ. જેથી ખીજ પ્રજા નો હતી નહતાં થઈ ગઈ હોત, એવાં સંકટમાં પણ આપણી હિંદુપ્રજા સજી લગી હયાત રહી છે, તેનો ઉજવગ વચ આપણા કુટુંબ સંસ્થાને, શાંતિ સંસ્થાને અને શુર પરાક્રાવણી ધર્મ સંસ્થાનેજ પડે છે. એ સંસ્થાઓ અમને અને આમા પ્રાણુધિક પ્રિય ધર્મને રિપતિયોનો ધનધોર વાદળમાં બચાવવાના કસોટીમાં ફેરફાર ઉતરેલા વળાવ છે. હાલના નાયક-મંત્રીઓનો તો તે રિપતિયા સમયોમાં જન્મ પણ નહોતો હાલના નાયક-મંત્રીઓ તે હિંદુપ્રજાનો તો શુ પણ હિંદી પ્રજાના પણ નાયક (લોડર) નથી. એવના

વેશ, આવેશ, ઉપેશ અને ઉદેશ એમને અમારા દેશનાજ દર્શાતા નથી તો અમારા તેઓ નાયક થવા લાયક તો ક્યાંથીજ હોય ? તેમને અમે મહુ બહુ માન આપીએ તો તેઓને અમારા લીડર તો નહિ પણ અમારા પ્લીડર (વકીલ) કહી શકાય. લીડર તો હવે કોઇ પાંકે ત્યારે, અરે : તમારા વડેલ પંથીઓમાં પણ વચગતી થતી (તમારા મત પ્રમાણેની) એકતાને બદલે જુદી જુદી ટણક ટાળીઓ થઇ ગઇ-સીસીડર, મોડરેટ, એક્સ્ટ્રીમીસ્ટ, મોડરેટ એક્સ્ટ્રીમીસ્ટ,=વાળાપંથી, ગોખેપંથી, કેલકરપંથી, નિમંટપંથી, III અને વળી ચિત્રલપંથી તથા ગાંધીપંથી ! ! ! રાષ્ટ્રિય ચલવલ મુદ્દને તો સનાતનીઓજ ગામની, આગળ ગાંધીજીની પો આગળ નહિ છુમતાં તબ મન ધનથી અનુસરેલા છે. બીજાઓ તો નાયકમંથ્યો અને તેમના મુજબર બની વચન અને વર્તનથી સનાતનીઓને અપમાન પહોંચાડનારા સાખીત થઇ ચૂક્યા છે. તેમના મનની વાત તો તેઓ જાણે અને તેમનું મન જાણે ! તેથી દેશહિતેથી અથવા સ્વરાજ્યવાદી થઇને બહાર પડેલાં રત્નોની પ્રતિ શુદ્ધ આશય ધાળી હોય તો તેઓને ચેતારી અરે ત્રીસે અણુના અને નેઓનો આશય અન્યથા હોય તો હિંદુ મહાપ્રભને તેઓથી ચેતી વાસ્તવ દેશહિત અને સ્વરાજ્યને માર્ગે રહેવા સાવધ કરવાને પૂર્વોક્ત પત્રિકા એક પ્રતીતિજનક સાધન છે. પ્રેમસભ્ય સંજ્ઞાથી પ્રથમ પૂર્વોક્ત પત્રિકાએ નિર્વિવાદ આંકડા આપી બતાવી આપ્યું કે પ્રેમસભ્ય કરતાં હિંદુઓમાં વાલી મારફત થતાં લગ્નો નીતિ અને પ્રગ્નના રક્ષણ માટે વધારે અનુકૂળ છે. પણ આગળ વધવાને અંતિયા થયેલા અનાગીયા એજ્યુકેટેડ વિકારકેને એ ધ્યાનમાં એલવાનું નથીજ. બસ, પણ તેથી કાંઇ વસ્તુગતિ બદલાવાની નથી.

જ પ્રેમસભ્ય સંજ્ઞાથી વિવેચન કરતાં વિધવાઓની સંખ્યા સંજ્ઞાથી વિવેચન કરતાં વિકારકેની છુમાંજીમનું પોલ ઉક્ત પત્રિકાએ આંકડા આપીને ઉઘાડુ પાડ્યું છે.

૨. વાંઠાવાંટી વર્ષક કંપની અનલિમિટેડના શેર હોલ્ડરરૂપ સુધારકમંથ્યોની કળવણીને નામે અનર્થકારક દિમાયતનું પોલક પણ ઉક્ત પત્રિકાએ દિસાખી આંકડા આપીને ખોલી નાખ્યું છે મુખ્ય વગેરે કળવણીના મિનારાના કળશરૂપ ગણાતાં શહેરોમાં બહોળા સંખ્યા પ્રતીજનક આંકડાયાજ દીવા જેવું દેખાડી આપ્યું છે કે આર્થિક ઉદ્યોગમાં આગળ વધેલા મોટા શહેરોમાં ઘણાજ મોટા પ્રમાણમાં છે. એટલુંજ નહિ પણ કળવણી અને ઉદ્યોગના સ્થળોમાં મહાપાન અને શુદ્ધાઓના સંખ્યાનો વધારો કેટલો બધું કર છે —તે પણ પત્રિકાના લેખક પરાપકાર પરમજી કર્મવીર શિરોમણિ શ્રી જટુકર્શકરનામએ આંકડાવારજ બતાવી આપ્યું છે. હવે ત્રિચારો કે કળવણી અને આર્થિક અને ઔદ્યોગિક પ્રગતિ નામે જે સત્યાનાસ ધાળી રહ્યું છે. તેનો ઉપાય લાંબણો ખેચીને કે અંત્યજને મટી કરીને કે વર્ણસંકર લગ્ન કરીને કે કેવી રીતે મહાનમાઓ, નાયકમંથ્યો અને તેમના મુજબર અને મુરગાઓ કરવા માગે છે ? તે બાજુવાને વિચારશીલ હિંદુપ્રજા તો શું પણ આખી હિંદીગજ ચિન્તાતુર ચહેરે ખડી છે.

પૂર્વોક્ત પત્રિકાના લેખક દિગ્ગેતમ સકલ કર્મવીર શિરોરત્ન વાસ્તવ મહાત્મા શ્રી જટુકર્શકરનામ કેવળ સહીના કે ચૂંકના છાંટા ઉડાડનાર લેખક કે વક્તા નથી. પણ વક્તા લેખક અને જેને લીધે નડીવાદની કીર્તિ આખા ભરતખંડમાં પ્રસરી રહી છે તે નડીઆદ-અનાથાત્રમના પ્રથમથી અવરથાપક એક ધીરોદ્યત પુરુષ છે. સુધારકમંથ્યોના પરાપકારની પ્રદર્શના કરતાં આ ચાન્ત સનાતની વિદ્વદ્ગણી વીર નરની જીવનપદ્ધતિ કોઇપણ અંશે ન્યૂન નથીજ. પાશ્ચાત્ય મેમાનશાસ્ત્ર તેમજ આશ્રમના અવાસ્થાપકની દરજ્જે અંગે બારીક અભ્યાસ દષ્ટિથી વાંચ્યું છે અને ભારતવર્ષની સ્થિતિ સાથે બારીક અવલોકન સક્તિથી સરખાવ્યું છે. પોતાના જ્ઞાન અને અનુભવનો લાજ જૂઠા બટકતા ભારતવાસી બાઇઓને આ પત્રિકાથી આપ્યો છે, તે માટે તેમને જેટલો ધન્યવાદ આપીએ તેટલો યોગ્ય છે. એની પત્રિકાઓના અંકો તેઓ પ્રસંગે પ્રસંગે જડાર પાડના જશે-એની પ્રાર્થના પૂર્વક અમે વિરમીએ છીએ.

॥ ॐ श्रीं ऐं ह्रीं क्लीं ॥

॥ ॐ श्रीं श्रीमहाज्योतिः पुरुषसिंहाय नमः ॥

श्रीमहाज्योतिः

प्रकाश ६.] माघ, कृष्ण १४ संवत् १९७५. शके १८३९. सत् १९१९. [किरण]

श्री पार्वती परमेश्वरनो वसंतविलास.

राग-सारंगनी छोरा. (४)

भीली रहो! जगन्नाथ, रमे पार्वती परमेश्वर. (श्रु०)

निर्गुण नीरस प्रह्लाद, अक अलोक आपार;

ते पण कुसुमित धामथी, सज्जवाने संसार.

निज शक्ति धर्या अलभेली,

जगदुल्लस माटे उमगेली,

अनुरक्त थयेली आज, सजे छे साज. रमे० १

प्रलय समय सठ वहि साय्य शय्युं निजइप;

देत थयुं अदेत भटि, अन्या अइप सइप.

ते पण; अनुपम अक सुधाता,

तेवीज निइपम छे जगमाता,

करो निगमे. "नेति" अवाज, वही आव्या वाज. रमे० २

जगदंभा अजे लेशथी, हे'कयो लाव सुलाव;

दृष्टि गंध द्वेषशनी, त्यां कीधी तलाव.

तिमिर विषे द'ध तेज प्रसार,

लवनो विलास निपनियो न्यार,

जगइप अन्या जगराज, जिपुशना ताज. रमे० ३

આપ અમાપ અખંડ હરે, અસંખ્ય હર હરપિંડ;

બલક ખેલથી બલકમાં, લારિ નાંખ્યું પ્રદાંડ.

જીવરૂપ આપ બન્યા શિવરાયા,

નિગમાગમમાં ગુણગણ ગાયા.

મૂલા તૂલારૂપે બની ત્યાંજ, રમ્યાં જગમાજ. રમે૦ ૪

સુર દાનવ માનવ અને, લખચોરાશી સર્વ;

રૂપ ધરી રમતા દિસે, શ્રીગૌરીવર ગર્વ.

મતિરૂપ પ્રતિજીવ પ્રતિ મહામાયા,

ખેલી રહી અહોં તહોં શિવ-છાયા,

વધ્યું વિધવિધતાનું વ્યાજ, ન જાય ગદ્યાજ. રમે૦ ૫

રાત્રિ દિવસ હોરી રમે, ખેલ ન આવે અંત,

નાદ બજતવે વાદ ત્યાં, શ્રુતિ ગીત ગાય અનંત,

પર્વ વસંતનું પાળે વિલાસ,

નિત્ય નિત્ય અલિનવ વિભવ વિકાસ.

એનો કોણ કરે અંદાજ, શિવ સામ્રાજ્ય. રમે૦ ૬

યોગિ મુનિ એ ખેલનાં, નિશકિન કરે વખાણ;

સુતિ રમૂતિ પણ બહુ ગાય ગુણ, મહિમા ગાય પુરાણ.

સમવિ શિશુ શી કરે કવિતાઈ,

સાંબસદા શિવના ગુણ ગાઈ ?

ગણી બાળક રાખે લાજ, ગરિબ નિવાજ. રમે૦ ૭

ઓ. મી. પટેલના વર્ણસંકરતા વર્ધક ખીલનું ભવિષ્ય.

(ગજલ)

અરેરે ઓ ‘કળી’ આ છે, ‘પુરો શો ફેજ બતલાવ્યો;
ગરીબ દુનિયા રિખે ગજબી, ત્રિપત વરસાદ વરસાવ્યો;
દિનોની દુસ્મન વટથી, મરી ના જે મુખે બ્દીલે,
હવે તે ‘હિંદુતા’ મરશે, ‘પટેલના પાતકી બીલે.’ ૧

વખાણી ચાત્રમાં ‘વર્ણ’, પગ વ્યવહાર પગનારી;
જુદી જુદી નદી પેઠે, સમુદ્રે સર્વ મજનારી,
કરામત એક કુદરતી, ચલાવા જતને ચીલે,
પુરાઈ તે રિખે બોધી, ‘પટેલના પાતકી બીલે.’ ૨

પુરાતન ‘અત્યજ્ઞે’ પ્રેમે, મળી નિજ કર્મ એવાનું;
કરે દાસત્વ કરત્તેડી, બમાત્રી ચિત્ત એવાનું;
કેતકે કાળજી કરડી, થુંડી દલીલો મરી દીલે;
ગિયારાં બોધસાં કામ્યા, ‘પટેલના પાતકી બીલે.’ ૩

સ્વધર્મે શ્રેષ્ઠ નિર્ધનતા, ગિતાનો મંત્ર ગાતા તે;
 છતાં અસ્પર્શ વણુછણુકે, સનાતન રાહ રહાતા તે;
 અડધાના લાભ આરડતા, 'ખખોડ' નાં વેણુ પર ખીલે;
 અધમતા એવી ઉમટાવી, 'પટેલના પાતકી બીલે.' ૪
 પુરાણી સૌ પ્રવર્તેલી, પ્રજાલીલા પ્રજાણીને;
 પ્રગટ પાયાલ ધોરણમાં, ધરમના મર્મ ઢાળીને;
 સ્વદેશોદ્ધારના સ્વારો, હળાદળ ઝેરને પીલે;
 બન્યાં 'ખખોડ' સૌ એવા, 'પટેલના પાતકી બીલે.' ૫
 હવે કદી અણયોનિને, નખોસુને ન કહેવાશે;
 જનેતા જાણતા તેથી, સુખે સંસાર મંડાશે;
 ચંદ્રાશે ત્યાં મુતા જશે, નહીં રે નાતને કીલે;
 વટખરો વિશ્વ એ વિશે, 'પટેલના પાતકી બીલે.' ૬
 અમણુ અરાનિ કંઈ એમાં; બખેલા અણ ધર્મ બજાશે;
 વડાયા તેમ વડેલા, મણુ છ એ વિશે મજાશે;
 મગર નહિ 'ધરિકકાવુન' આ, નમે વર્ણાશ્રમી બીલે;
 અવિશ્વ એ 'ભામરાંકરણુ,' 'પટેલના પાતકી બીલે.'

કવિ. ભાર્ગવકરણુ વિદ્યારામ પંડિત. + ૭

મંત્રી:—સનાતન ધર્મોપદેશક મંડળ—મુખ્ય.

નાં મીં પટેલના ખરડા સામે હિંદુઓનો વિરોધ
 અને તેના કારણો.

૧ ધર્મ અર્થ કામ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ એ હિંદુ ધર્મનો મુખ્ય આશય છે. માન અર્થ અને કામના દાસ થઈ આ લોકમાં જીવનને પુરું કરવું એટલેજ નથી, અને તેથી એ ચાર પદાર્થોની સત્વર પ્રાપ્તિ માટે હિંદુ ધર્મમાં વર્ણ અને આશ્રમની વ્યવસ્થા છે. આ ખરડા વર્ણનો તદ્દન ઉગ્રદેહ કરવાનો તેમ ધરાવે છે. વર્ણનો ઉગ્રદેહ કરવો તે હિંદુ ધર્મના ઉગ્રદેહ કરવા બરાબર છે. કારણ કે હિંદુ ધર્મ વર્ણવ્યવસ્થાના મુળ-પાયાપર રચાયેલો છે.

૨ વિદેશીઓ પણ સમજે છે કે લગ્નના સંબંધમાં હિંદુ ધર્મ અને હિંદુ કાયદો એ એકજ વસ્તુ છે અર્થાત્ હિંદુ લગ્નના કાયદામાં ફેરફાર કરવો અને હિંદુ ધર્મમાં ફેરફાર કરવો એમાં ભેદ નથી.

૩ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતામાં જોમને વિશ્વાસ છે તેમને વર્ણસંકર પ્રજા સામે તિરસ્કાર હોવોજ જોઈએ. મીં પટેલનું બિલ એ વર્ણસંકર પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાના કારણના ખોલવાનું સાધન છે. તેમાં સંમતિ આપવી એ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાના વચનમાં અવિશ્વાસ સુચવે છે.

૪ ગમે તે વર્ણમાં પરસ્પર લગ્ન કરવાની છૂટ રાખનારાઓને માટે ઇ. સ. ૧૮૭૨ :

+ આ કવિતા ગાજણા સ્વસ્થાનના કોઠાર સાહેબ નામદાર મદારાણા શ્રી દિગ્ગતસિંહજી સાહેબના ખાસ ભરેલા દરબારમાં તા. ૨૬ જાન્યુઆરી ૧૯૨૬ ને રોજ વાંચી સંભળાઈ હતી.

નો ‘સીવીલ મેરેજ એક્ટ’ ખુલ્લો છે તેથી મી. પટેલને એવા મનુષ્યોની જરૂર દેખવાની જરૂર પડેલી નથી.

૫ એમ કહેવામાં આવે છે કે સીવીલ મેરેજ એક્ટ પ્રમાણે લગ્ન કરનાર હિંદુ ધર્મને માનતો નથી એમ જાહેર કરવું પડે છે. તે ન કરવું પડે તે સારું આ ખરડાની જરૂર છે. આ અર્થરહિત વાત છે હિંદુ ધર્મ નિરૂપિત કરવું અને હિંદુ કહેવડાવવું એ બે અસમગ્ર ખાખતો એકેકાળે કેમ બની શકે? એકે ખરણેલી સ્ત્રીની હયાતીમાં ખીંટ સ્ત્રી જાયે ન પરણાય એ પ્રમાણેના ખ્રીસ્તી ધર્મનો આદેશ ‘જના બે સ્ત્રીઓ પરણવી અને ખ્રીસ્તી કહેવડાવવું એ બની શકશે? કદી નહિ.

૬ હિંદુ ધર્મમાં મન ઉપર કાણુ મેળવવાની ખાસ અગત્યતા સ્વીકારવામાં આવી છે ત્યારે મનના તરંગો અને આવેશો પ્રમાણે વર્તવાની છુટ માગવી અને હિંદુ ધર્મ માટે લાગણી તેમજ કુમળુ કળગ્નુ છે એમ બતાવવું એ દોષ છે.

૭ સારા લગ્નથી સારું ગૃહસ્થ મળે છે અને એવા લગ્નથી પ્રજાતું બાળ અને સ્વમાન વધે છે તથા પ્રજાની ઉન્નતિ થાય છે એમ મી. પટેલ કહે છે. એ વાતની કોઈ ના પાડતું નથી પરંતુ લગ્ન કરનાર જોડાના ગુણગુણ જાણવાની કાલની સાતિ અને વર્ણવ્યવસ્થામાં જે સમસ્યા છે તેની પાસે પડેલા સહુ મેળામાં બીજાકેવ મળશે નહિ.

૮ આ ખરડાના પરિણામે મારો વર અથવા સારી કન્યા મેળવવાની દુશ્વળતા સ્ત્રી પુરૂષો અયોગ્ય નાના સમય સુધી અવિવાહિત રહેવાનું ક્ષીબશે તથા કામના આવેશમાં અતીતિત માર્ગે ગડશે.

૯ કોઈની શુદ્ધિ અપાત્ર જળને વ્યવહારની હોવાથી ધર્મ અને મોક્ષને—પ્રાપ્ત કરવામાં અપ્રતિમ સડાવક છે. અર્થ અને કામની પ્રાપ્તિમાં મમાજને અધમ માર્ગે જતો આક્રમકતામાં તેની ઉપયોગિતા ઓછી નથી. તેથીજ સ્મૃતિકારોએ તે શુદ્ધિ જાળવવા વર્ણોનો પ્રયત્ન કર્યો છે. એ પ્રયત્નને તોડવાનો પ્રયત્ન કરવો એ ઉદ્ધતાઈ છે.

૧૦ ટીવી ચાલિઓ મનુષ્યો નાની છે, તેમાં લગ્ન વ્યવહાર બહુ અશક્ય થઈ ગયો છે, અને તેની ન્યાય અથવા વર મેળવવામાં ક્ષમિત અડચણ પડે છે, એમ મી. પટેલ કહે છે. પરંતુ તેની યતિઓ પોતાને મળતી અને પોતાના વર્ણની પાસે સાતિ સાથે જોડાય શકે છે. જના તેમને તેમ કરવાની સલાહ આપવાને મધ્યે આખા હિંદુ સમાજમાં ઘોઠાણો ઘાલવા ઉભા થવું એ ભેંસવું માથું માગવામાં બરાબર તેથી પ્રથમ માથું કાપી પછી માટલુ બાગી માથું બહાર કઢાડવા જેવી વાત છે.

૧૧ એકજ વર્ણની જુદી જુદી સાતિઓમાં સોગંદ વ્યવહાર હોય છે અને તેવી સાતિમાં પરસ્પર લગ્ન થાય તો તે નવજુ હોવાથી સાજા મન છે તેથી તેમને માટે આ કાયદાની જરૂર નથી.

૧૨ એકજ વર્ણની જુદી જુદી સાતિના વરક-પાના લગ્નો, કારણે સ્વીકારતી નથી એમ કહેવું ખોટું છે જાઓ ઇન્ડિયન લો, સીપોર્ટ ૨૨ મુખ્ય. પાનું ૨૭૭ તથા ૩૩ મુખ્ય, પાનું ૬૯૩.

૧૩ મી. પટેલના ખરડાને ટોડી આપનારા કહે છે કે એ ખરડો અપૂર્ણ છે સ્ત્રી પુરૂષો વચ્ચે છુટા છેડા અને કારગતીનો હજુ તો મળેલ જોઈએ નાતરા તો અન્યથા એમાં દાખલ થવાનું જોઈએ એવા કહેવડોની ઉચ્ચ વર્ણોને નીચ વર્ણની પકિતમાં લાવનારો આ ખરડો છે.

૧૪ દિંદુ જનસમાજના લગ્નના ઉચ્ચ આદર્શને કામજન્ય પ્રવૃત્તિથી પ્રેરતા કરારને બહેન નીચામાં નીચા ધોરણ પર આણનાર આ ખરડો છે.

૧૫ કહેવાતા સમાજ સુધારકોના પચાસ વર્ષના પ્રયાસને અંતે જે નિષ્ફળતા તેમને લગ્ન સંબંધી આગતમાં મળી છે તેથી શાંત થવાને બદલે શાંતિથી ચાલનારી પ્રગતિને રાખ્યા-અર્થથી દયાવાનો આ માર્ગ જેટલો દયાજનક તેટલોજ અસંતોષ છે.

૧૬ નાં મીં બાહુના પિલને દિંદુ સમાજે વખોડી કાઢવાને માત્ર ૭ વર્ષ થયા છે. એટલામાં પાછી એવીજ દલામણ ઉભી કરવી અને શાંત દિંદુ પ્રજામાં અસાંતિ ઉત્પન્ન કરવી એ કષ્ટ નથી.

૧૭ મીં પટેલ કહે છે કે એમને ખરડો માત્ર બંધાવગી આપનારો (Permissive) છે. કાંઈ કાઢનાપર જખરજરતી દરનારો નહીં પરંતુ કાયદો જે કૃત્ય પર બાળખીપણાની છાપ મારે અથવા કરવાની રજા આપે તે અવશ્ય કરવા યોગ્ય છે એવી સમજ પ્રસારે એ સ્વાભાવિક છે એ વાત હુલસી બેઠતી નથી.

૧૮ ધર્મ સંબંધી આગતમાં તેમજ સમાજક આગતમાં રાખ્યસત્તાને હાથ પાલવા દેવો એ પ્રાપ્ત સ્વતંત્રતાનો પોતાને હાથે વિનાશ કરવાનું કામ છે. ધર્મ સંબંધી અને સામાજિક નિયંત્રણો પોતાની મેળે કરવાની પોતાની સ્વતંત્રતા એટલેને રાજ્યાશ્રય માંગવો એ સમાજને પરતંત્રતાની બેડી પહેરાવવાનું કામ દોવાયા! કાઠપિણુ સાચા સ્વરાજ્યવાદીને સંમત હોવું લેઈએ નહિ. કેમ હવે ખામી ધર્મ કે, મી. પટેલનો ખરડો વડી ધારાસભામાં પાસ ન થવો લેઈએ ?

રા. હીરાલાલ ડાહ્યાભાઈ નાણાવટી, સોલીસીટર. મંત્રીઓ મુંબઈ પ્રાંતીય સનાતન ધર્મ મંડાલમેલન અદલાદી મુંબઈ.

કર્મયોગ (ગીતા ૨૬૨૫)

લેખક—દિલ્હાર પાલજીપુર.

સનાતન દિંદુ ધર્મનાં અન્વર્તનોમાં શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા બહુમહત્વ રત્ન છે. અને તે સ્વયં ભગવાનનીજ વાણી છે. તરને નારાયણનો ઉપદેશ છે, ખારતનો સાર છે. મનુષ્યને કર્તવ્ય શિખવનાર શર છે. પડિતોએ કહ્યું છે કે—“ ગીતા સુગીતા કર્તવ્યો કિમન્યૈઃ શાસ્ત્ર વિસ્તરે ” સનાતન ધર્મના વિવેચ પથો અને સંપ્રદાયોમાં ગીતા એક સરખી પૂજ્ય છે. છઠ્ઠા અધ્યાય સિવાય અન્ય અધ્યાયોમાં પ્રાપ્ત સર્વત્ર “ યોગ ”—શબ્દનો અર્થ કર્મયોગજ છે યોગઃકર્મસુકૌશલમ્ ” સાંખ્ય અને યોગ એ બે માર્ગોનું વર્ણન ગીતામાં કરેલું છે. “ સન્યાસઃ કર્મયોગશ્ચનિઃશ્રેયસકરાવૃત્તૌ ” અથવા સન્યાસ યોગ અને કર્મ યોગ એ બંને સમાન ભાવથી મોક્ષ આપવાવાળા છે. પરંતુ તેમાં યોગ અર્થાત્ કર્મયોગ શ્રેષ્ઠ છે—કર્મયોગો વિશિષ્યતે ” અતઃ એવ એજ યોગનો ઉપદેશ અશુભને ભગવાને કરેલ છે.

સાંખ્ય અને યોગ અથવા જ્ઞાનનિષ્ઠા અને કર્મનિષ્ઠા એ બે માર્ગોમાં યોગ અર્થવા કર્મ નિષ્ઠા અન્ય મત પ્રમાણે સાંખ્ય યા જ્ઞાનનિષ્ઠાનું સાધન છે. પરંતુ એમ દીક નથી. કારણ ભગવદ્ ગીતાથી એમ પ્રમાણિત થયું નથી. ગીતામાં ૨૪૪ લખ્યું છે કે—લોકેસ્મિન્ દિવિધાનિષ્ઠા” અથવા નિષ્ઠા એ પ્રકારની છે. આવી દશમાં એકને બીજાનું સાધન

માનવું તે સંબવિત નથી કારણકે કરીને તે સ્વતંત્ર નિષ્કા રહેતી નથી માટે જ્ઞાન નિષ્કાલું સાધન કર્મ નિષ્કા નહિ પરંતુ તે તો એક સ્વતંત્ર નિષ્કા છે. માંચમા અધ્યાયમા પણ લખ્યું છે કે—**यत्सांख्यैः प्राप्यते स्थानं तद्यो गैरपि गम्यते** કદી સાંખ્યનું સાધન યોગ હોય તો સાંખ્યથી પ્રાપ્ત થવાનું સ્થાન યોગથી પણ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, તેવું કદી પણ કદી શકાત નહિ તેથી સાંખ્ય અને કર્મયોગની સ્વતંત્રતા સિદ્ધ થાય છે; અને સાંખ્ય-સાધન સંબંધની કલ્પના નિરાધાર થાય છે. “**एक मय्यास्थितः सम्यक्** તેથી પેષ એ સિદ્ધ થાય છે કે એ માર્ગ સ્વતંત્ર છે. માર્ગસંજ્ઞાએ એ સિદ્ધ થયું કે સાંખ્ય અને યોગ એ માર્ગો સ્વતંત્ર છે, ત્યારે એજ પ્રમાણિત કરવું જોઈએ કે ગીતામાં અર્જુનને કર્મ યોગનોજ ઉપદેશ આપેલો છે, અને તે કંઈ કંઈ નહતે. તેવું કારણ એ નહિ કે અર્જુન અત્તાની હતા । પરંતુ કૃષ્ણે એમને સરિથા સ્વતંત્ર માર્ગનો અર્થે કર્મ યોગનોજ ઉપદેશ કરેલ છે.

ગીતા કહે છે કે; પુણ્ય, પાપનો સમ્બન્ધ કર્મથી નથી; કિન્તુ કર્તાની બુદ્ધિથી છે. તે માટે આય બુદ્ધિ શુદ્ધ કરી કર્મ કરવાં જોઈએ, કારણ કર્મ ત્યાગ કરવાં અસમ્બવિત છે. તે માટેજ કહ્યું છે કે **कर्म योगो विशिष्यते**.

મહાભારતના શાન્તિ પર્વના અનન્ના નાગવણ્ણીય અથવા ભાગવત ધર્મનું જ વર્ણન છે; તે નારાયણીય ધર્મ મોક્ષ દેવાવળા અને પ્રતિપ્રધાન છે. હત્યાદિ લક્ષણો બતાવી “**धर्म**” પ્રતિપ્રધાન કરી રીતે તેનું ચિન્નાગૂર્ણક વર્ણન કરેલું છે, અને તેથી એ સિદ્ધ પણ થાય છે—કે ગીતા-ધર્મપ્રવૃત્તિ પ્રાપ્ત છે પ્રતિષ્ઠા અર્થે નિમિત્ત છે કે, સંન્યાસ ન ભેદો નિષ્કામ બુદ્ધિથી આત્મર્થવિદિન કર્મ મૃત્યુ પર્વત કરવા જોઈએ, અન્યેવ મહા-ભારતથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે અર્જુનને પ્રતિપ્રધાન ધર્મનો ઉપદેશ કરેલ છે. (ન્યારે કેરેલેમાં અર્જુનને પોતાના પ્રતિપ્રધાન સમ્બન્ધી, વડીલ, પૂજ્ય, વિગેરેને પોતાની સાથે શુદ્ધ કરવા આવેલા જોઈ, મ્હારે આ સર્ગો અર્બીજનોને મારી તેમના રૂધિરમાં ખરડ એલા બેળા બેળવવા નથી, અને તેમની હત્યાલું ઘોર પાતક વ્હોરી પાતકી બનવું પડશે । વગેરે દુઃખ વિચારોથી પાગલ બની આલુન અગમાં કરતો થી કૃષ્ણ પ્રત્યે દીનતાથી કહ્યું કે હવે હું શુદ્ધ કરીશ નહિ. કારણકે મ્હને કેટલાક સંસારાત્મક વિચારો ઘેરી શુદ્ધથી વિમુખ થવાનું સચરે છે, ત્યારે શ્રી કૃષ્ણે તે વખતે તત્કાળ ઘટતો બોધ આપી અર્જુનના સંસારાત્મક વિચારોનો ઉત્તેદ કરી શુદ્ધ કરવા મન્ન કર્યો; અર્જુને શુદ્ધ કર્યું.)

આ ગીતાના ઉપક્રમ અને ઉપસંહાર છે, તો એ ઉપક્રમને ઉપસંહારથી એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે ગીતાનો પ્રધાન ઉદ્દેશ કર્મમા પ્રવૃત્તિ કરવી તેજ કદાચ ક્ષણપર ખ્યાન આપીએ તો એજ માત્રમ પડે છે કે અર્જુને શુદ્ધ કર્યું તેથી પણ એજ સિદ્ધ થાય છે કે અર્જુનને શુદ્ધ કરવા માટેજ ઉપદેશ કરવામાં આવ્યો.

ગીતામા વારંવાર અર્જુનને કર્મ કરતા રહેવાનો ભગવાને ઉપદેશ કરેલ છે. અને છેવટે અક્ષરમા અધ્યાયમાં ભગવાને પોતે પોતાના ઉત્તમ તથા નિમિત્ત પંથ એજ બતાવ્યો કે **एतान्यपि तु कर्माणि सर्गं त्यक्त्वा फलानिच कर्तव्यानि**—આથી ગીતા કર્મ કરવાની પ્રેરણા કરે છે, અથગ તેમાં પ્રતિપ્રધાન યા કર્મપ્રધાન છે. ન્યારે અર્જુને શુદ્ધ થી-મ, દ્રોણ આદિના વધ કરતો પડશે અને તેથી પાપ થશે તેવા કલ્પનામાં બંધેલીત થઈ ગયા ત્યારે ભગવાને કર્મયોગ બતાવ્યો.

પાપના સ્પર્શ સિવાય શી રીતે કર્મ કરવાં જોઈએ, અને તેનું રહસ્ય શું ? એ બાબતે સાઈ દેખવું જોઈએ કે પાપથી બચવા સારું કર્મ કયા પ્રકારે યોજવાં જોઈએ, ભગવાને અર્જુનને એવો કર્મ યોગ બતાવ્યો કે જેથી કર્મ કરીને પણ પાપ બંધન પ્રાપ્ત નથી થતું. પરંતુ તે પહેલાં કર્મ શબ્દનો અર્થ પણ સમજવો જોઈએ કે કર્મ એટલે વ્યાપાર અથવા હલન ચલન, અમારા શાસ્ત્રોમાં—એટલો અવ્યાપક અર્થ નથી કર્યો કે જેનો ઉપયોગ શ્રીત, સ્માર્ત, અને પૌરાણિક કાર્યના માટે લીધો હોય; પરંતુ ગીતામાં તો—પર્યન, સ્પર્શન, ત્રિધન, અનન ગચ્છન્ સ્વન્, સસન્ ઈત્યાદિ વ્યાપાર—કર્મ શબ્દનો અર્થ સંકુચિત નથી પણ અત્યંત વ્યાપક છે. ગીતામાં કર્મ યોગજ વર્ણવ્યો છે, તેનો વધુ પુરાવો એ કે જ્યારે સંજયે કૃતારાજને કહ્યું કે શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન અને મહાત્મા અર્જુનનો અદ્ભુત સંવાદ સાંભળ્યો એટલે તે એજ કે યોગં યોગેશ્વરાન્ કૃષ્ણાન્ સાક્ષાન્ કયયતઃ સ્વયમ્ સાંસંઘ એમને પણ ભગવાનના ઉદ્દેશને યોગજ કહ્યો છે. મારે સાબિતજ છે કે ભગવાને અર્જુનને યોગજ બતાવ્યો છે, અને તે યોગનો અર્થ કર્મ યોગજ છે.†

અંત્યજ સ્પર્શની હિમાયતનું મૂળ.

શ્રીમં ગાંધીજી અંત્યજને પણ પોતાના અમહાવાદના “સત્યાગ્રહાગ્રમ”માં રાખીને અંત્યજોદ્ધાર સંબંધી પોતાના તરફોને અમરના મૂક્યા, તે વખતે હું પણ ખીજ અનેક માણસો શ્રીમં ગાંધીની મુલાકાત લેવાને જતા હતા, તેમ તેમની મુલાકાત લેતા તેમના આગ્રહે ગયો હતો. તેઓ યુદ્ધી સંધેશી હતી તે લખતે બધી નાતાના માણસોને એકે આરે પીરસતા હતા. ત્યાં વર્ણુ કે આગ્રમના ભિન્નતરી કાંઈ પણ વ્યવસ્થા નથી, એવું મેં જો સંભળ્યું હતું તે અક્ષરજ ખરું છે એમ મેં નજરે જોઈ ખાતરી કરી. તે પ્રસંગે મેં શ્રીમં ગાંધીને પૂછ્યું હતું કે “આપના આ આગ્રમમાં છોડરા છોડરીઓ અને યુવક સ્ત્રી પુરુષોને આપ, દાખલ કરો છો, તે કરીને પાછા તેઓને ઘેર જઈ સંસાર વ્યવહારમાં પડવાના કે તેઓ એક નિરાળા મંડળ તરીકે રહી સ્વદેશ સેવામાં જોડાતાં છવન ગણવાના ?” મારા આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં શ્રીમં ગાંધીજી એ સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું કે—“તેઓ છંદગી પર્યંત એક નિરાળા માણસોના મંડળ તરીકે રહીને સ્વદેશ સેવામાં પોતાનું છવન વ્યતીત કરવાના.” એ પ્રમાણે ઉત્તર મળવાથી મારો જે વિચાર શ્રીમં ગાંધીની સાથે વર્ણી અને આગ્રમોના ખીચકાથી થતી ખરાબી વિષે દેટલીક ચર્ચા કરવાનો હતો તે વિચાર મેં માંડી વાળ્યો. કેમકે એવી ખીચકાઈપ નિરાળી ભાતિ ઉત્પન્ન થઈ પોતાની રૂચી પ્રમાણે દેશ હિતાર્થે પ્રવૃત્તિ કરે તો તેથી વર્ણાશ્રમ વ્યવસ્થાને બાધ આવે નહિ, અને આ ધર્મ પ્રાણુ હિંદુ પ્રજાનાં આદર્શ અને મર્યાદાનો લોપ થવાનો સંભવ રહે નહિ. કેમકે એવાં મંડલો પૂર્વના સમયમાં પણ દેશ-સેવા અર્થે એક કરતાં વધારે સપ્રદાયના ધર્મચાર્યોએ બંધેલાં હતાં, અને તેઓ હજી પણ હવાતી ધરાવે છે—શ્રી ચંકરાચાર્ય મદારાજે દેશ નામી અતિ વર્ણાશ્રમી (અતીત-ગોસાધર) ની જમાતો બાંધી હતી; શ્રી રામાનુજચાર્ય મદારાજે એવા દળસે “એકાન્તિક” નામથી એળખાતા અતિ વર્ણાશ્રમીઓ બાંધ્યા હતા, શ્રી વલ્લભાચાર્યે વરન્તનો સમુદાય બાંધ્યો હતો. શ્રી નાનકશાએ સિંધોનો પણ એક વર્ગ એવોજ બાંધ્યો હતો.

† આ વિષયમાં દશાવિશે સિદ્ધાન્ત અમારે સર્વમા માન્ય છે, એમ નહીંને અમે આ વિષય માખલ કર્યો નથી; પણ આ વિષય હવે વિશેષ ચર્ચા ચલાવવાના હેતુથી માખલ કરેલો છે.— તમિ.

તેથી એમાં કાંઈ મને નવાઈ તેમજ હાનિ નહિ જણાવાથી મને તે, પ્રસન્ને મી. ગાંધી જેડે ચર્ચા કરવાનું કારણ રહ્યું નહિ, તેથી, તેમના સદરુ ઉત્તરથી સંતોષ મારી હું મારે ધેર ગયો.

મી. ગાંધીનું સાદું જીવન, તેમના આશ્રમની પણ સાદી વ્યવસ્થા, શીતા પાદનો અને ધર્મપદ્ધતિનો ઓળખો, સહેર બહાર વાનપ્રસ્થ જેવો નિવાસ વગેરે કારણોથી અને સુધારકો (જાગરૂકો) પણ તેમને માન આપે છે, તે બાબતથી થકા પ્રધાન હિંદુ જાતિની કેટલોક વ્યક્તિઓ તેમના આશ્રમને એક યુનીના આશ્રમની પેઠે માનીને રોજ ત્યાં ઉપદેશ અને ધર્મ ચર્ચા સાંભળવાને જવા લાગી થોડાકે તો તેમના મુખવરો પહેરેથી હતા; અને તેમાં પ્રેરણા વધારે થયો, તેમજે મી. ગાંધીની આફ્રિકાની સત્યાગ્રહની લડતથી ચાલેલી માનનામાં વધારો કર્યો. હિંદુ જાતિમાં સદૃશ્યપુરુષ, કૃતજ્ઞતા, અને સૌજન્ય એટલાં બધાં છે, કે તેમને કોઈ બાબત નહારી જણાય તો પણ તેઓ તે મંધી સામા માણસનું મન દુઃખાવે નહિ, અને તે નહારી બાબતની પણ જેડે કોઈ સારો શુભ કે સારી બાબત બોલેલી હોય તો સારી બાબતની કરર કરી તેના વખાણ કરે, આ સદૃશ્ય એવો છે કે જ્યારે હિંદુ ધર્મબાવના અને હિંદુ પ્રજાતની બાવના સ્વસત્તક અને ખીજ, બહારની અસરોથી મુક્ત હતી, તે વખતે કોઈ પણ પ્રજાતની હાનિ ઉપજવી શકે તેવો નથી, પણ આદર્શ અને મર્યાદાનો શોધ કર્યા વિના વ્યક્તિઓના વર્ગીકરણની વ્યવસ્થાપૂર્વક પરમત સદિધ્યતાના સદૃશ્યનો નિવેક પૂર્વક ઉપયોગ કરાવે તેવો છે. પણ હાલ કાલસંક્રાંતિ પરિવર્તનથી આપણા હિંદુ સમુદાયની બલકે સમગ્ર દિદી સમુદાયની પરિસ્થિતિમાં એક એવી વિલક્ષણતા ઉત્પન્ન થઈ છે કે જેથી એ સદૃશ્ય હાનિ પણ કરવા લાગ્યો છે, અને ધૃત પ્રજાઓ તેને હિંદુ પ્રજાના હોય રૂપે ગણે છે અને તે હૃદયની ખામી (Want of moral courage) એ હિંદુ પાત્રનું કુપણ છે; એમ પણ કહેવા લાગી છે. પરંતુ હિંદુઓમાં જે સૌજન્યનો સ્વભાવ છે તેનો ખીમઓ ગમે તેટલો ખોટો લાભ લે અથવા તે સ્વભાવને ખીમ ગમે તેટલો નખોડે તો પણ જે સ્વભાવ પડ્યો તે એકત્ર બદલાતો પણ નથી તો તે સમજાઓ તો ક્યાંથીજ નતો ગહે ? તો પણ એક આખી પ્રજા તરીકે રાજકીય ગણાતી હાલની બાબતોમાં અને ક્ષિત્યાલમાં હિંદુ મહાપ્રજા ગમે તેટલા પહાત અથવા અનભિમુ દરો તો પેણુ ધર્મની નૈમર્ગિક મમજમાં અને તે પ્રમાણે સ્વભાવિક વર્તનમાં ખીજ કોઈ પ્રજા કરતા હિંદુ મહા પ્રજા પાછી નથી, પણ આખા ભૂખંડલની પ્રજાઓમાં, તે અગ્રગણ્ય છે. આ વાતો ઠીક ઠીક નથી કહેતો પણ પુરોષના જર્જન વિદ્વાનો કહે છે કે “ જો બહાર પરમાર્થને એક આખા માર્ગ તરીકે ગણીએ તો જ્યાં આગળ અમારી દોડ પૂરી થાય છે ત્યાંથી હિંદુઓની દોડ આગળ શરૂ થાય છે, ” તેથી હિંદુ મહાપ્રજાનું અપોર સૌજન્ય હોવા છતાં પણ

સિદ્ધ મી. ગાંધીએ આફ્રિકામાં જે કાંઈ દુઃખ સહન કર્યું હતું તે માટે હિંદુ જન સમાજ આપીએ તોતર હોવા જતા પણ, હિંદુ પ્રજા મી. ગાંધીના ધર્મધાતક આચાર વિચાર અનુનતે મુક્ત દેશમાં અભાવ દર્શાવે લાગે, અને વખત જતાં મી. ગાંધીની પ્રશસ્તિ

ગીતામાં વારં પ્રજાના સમજવામાં આવતું ગયું તેમ, તેમ જનસમાજે તે પ્રશસ્તિ છેવટે અદારમાં અધ્યાયમાં મી. ગાંધીના મુખવરો હવે તેમના હેઠા પડેલા નિશાનને ઉચ્ચ પુતાન્યપિ તુ કર્માણિ મી. ગાંધીની જે ” બોલાવે છે તેને હવે જનસમાજ હાલથી અચાજ જ્યાં ત્યાં થયેલી જાય છે એજ મી. ગાંધીની અંત્યમ કરવાની પ્રેરણા કરે છે, અને બના ઉપર કેટલી અસર કરી છે તે બતાવવાને માટે પુરતું છે. જીમ, દોણ આદિનો વધારા અર્થ મંધી દિમાવતનો પાશુ ક્યાંથી આબો, તે વિશે મુક્ત ગયા ત્યારે બગવાને કર્મ

પણ કહેવાનો મારી પાસે હજુ લગી આધાર નથી; પણ અંત્યજોની અને હમ્ય ગણ્યાની અંતિયોની વચ્ચે વિરોધ ઉપજાવવા તથા અંત્યજને પોતાના ખિસ્તી ધર્મમાં ખેંચવા અંત્યજને ઇતર દિ'ડાઓ અસ્પૃશ્ય ગણે છે એ અનાથ તથા તિરસ્કાર બુદ્ધિ છે અને તેથી દિ'ડા ધર્મમાં ધણી મોટી આમી છે વગેરે બાબતો પાદરી લોકો લખે છે અને કહે છે. મીં ગંધીને પણ પાદરીઓનો અને જાહનસનો સંસર્ગ હોવાનું તેમના જીવન જ્ઞતાન્ત્ર ઉપરથી જણાય છે. તેથી તેની પરાક્ષ અસર પણ મીં ગંધીને થઈ હોય તો તેની હું ના પાડતો નથી. પણ મીં ગંધીમાં અંત્યજ સ્પર્શની ધુનનું આજ કારણ છે એમ હું કહેવાને અસમર્થ છું. કેમ કે દેશમાં સંપ દેલાવને અથવા એકતા દેલાવરાની વાત દેશગંજિતની દિલ્લચાલના અંગરૂપ છે. તે અંગના જામાસ માત્રથી ડગાવતાં અને કાર્ગ કારણોનો સ્વાભાવિક વિચાર કરવાને આરાજત એવાં મનુષ્યો દેશોજતિના ચિંતારોમાંથી પણ અંત્યજ સ્પર્શની દિમાયતરૂપ અનર્થ ઉપજાવી કાઢે છે, એ પણ આપણે જોઈએ છીએ. આ દેશોજતિ પક્ષામાસ પરંપરાએ ખીસી પાદરીઓએ કરેલાં કુસંપના આરોપનો પરિણામ હોવા સંભવે છે ખરો. તો પણ મીં ગંધીનાં લખાણો અને આપણો ઉપરથી એ તો સ્વાભાવિક રીતે તરી આવે છે કે મીં ગંધી પણ દેશોજતિ પક્ષામાસના ભોગ થઈ પડ્યા હોય એમ ધણે અંશ સંભવિત જણાય છે. કેમકે જોનું મંદનમોહન માલવીય, જેઓ દેવની રાજકીય ચળવળમાં ધણો મોટો ભાગ લે છે, તેમણે પણ મીં ગંધીના જેવી જ પ્રતિષ્ઠા આદરેલી એ જાહેર જાણી વગેરે પરથી ખુદ્દુ છે. જોનું મંદનમોહન માલવીયના જાહેર જીવનથી ધણી સનાતનીઓ જાણીતા છે. જોન. માલવીય સનાતન દિ'ડાધર્મની જાણતમાં પ્રથમથી ધણો જાગળ પડતો ભાગ હોતા આવ્યા છે, અને સનાતની આચાર વિચાર પાળતામાં પણ તેઓ એક મુસ્ત વ્યક્તિ તરીકે સારી પ્રતિષ્ઠા પામી ચૂક્યા છે. તેઓ મી. ગંધી જેવી અંત્યજોદારની દિ'ડા સનાતન ધર્મનાં ચાલ અને શિષ્ટાચાર વિરુદ્ધ પદ્ધતિમાં ભાગ લે અને અંત્યજ સ્પર્શની દિમાયત કરે એ એક નહિ બનવા જેવી વાત છે. છતાં તે જતી છે, એ તો હવે પુરતી રીતે પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યું છે. મીં ગંધીની પ્રત્યે સનાતની દિ'ડા જનસમુદાય એકદમ ધૃણીની દૃષ્ટિથી નાપસંદગી બતાવવા લાગી ગયો; પણ જોનું માલવીયની સાથે શિષ્ટાચાર વિચાર વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિનાં એકાદ બે દાખલા અને અંત્યજ સ્પર્શની દિલ્લચાલ પ્રત્યેની તેમની સદાતુષ્ટિમાં ધણી લેવાય એવા કહ્યારો તરફ સનાતની દુનિયા એક આશ્ચર્ય ચકિત બાવથી જુએ છે. જોન. માલવીય-જોન. પંડિત એવોધાનાથ જેવા સનાતનીના દિગ્વિ-આ પ્રમાણે દિ'ડા આચારને, તિલોનલી આપે એ થું ૧-૧-એ પ્રમાણે આશ્ચર્ય પામેલા દિ'ડાઓ મોટી જ્ઞાન્તિમાં પડી ગયા છે. વ્યામોહમાં પડેલાં દેહલોક દિ'ડા મુવકો તો મી. ગંધી અને જોન. માલવીય જેવી વ્યક્તિઓની આવી પ્રવૃત્તિમાં કોણ જાણે શીએ દેશહિતની બાજુ ખેલાતી હશે-એમ માની એ પ્રવૃત્તિ વિષે કોઈએ કોઈ પણ નાપસંદગીનો ઉદ્દેશ સરખો પણ કાઢે નહિ, એવો મહાત્મના શાષ્ટ હોવા કરવા લાગી ગયા હતા. ગયા વર્ષમાં જ્યારે બમદાવાદમાં પ્રતિવાદી બનકર શ્રીમદનંતા-ચાર્જના પ્રમુખપણા નીચે મી. ગંધીની અંત્યજ સ્પર્શની દિમાયત પ્રત્યે પ્રતિષેધ કરવાને સમા બારવામાં આવી હતી તે પ્રસંગે એક વ્યામોહમસ્ત પાટીદાર મુવકે મુજરાતી પંચમાં ચર્ચાપત્ર લખી જણાવ્યું હતું કે મી. ગંધી અને જોન. માલવીય જેવા મહાપુરુષો શા ઘાટથી બાજુ ખેલે છે તે આપણા જેવા નહિ જાણી શકીએ; તેથી તેમણે કરેલી પ્રવૃત્તિ વિષે આપણે તીક્ષ્ણ કરવી જોઈએ નહિ. આ પ્રમાણે એ જાને મહાત્મજોની મહન્તાઓને બમમમાં ને બમમમાં એક જાણવાનો પ્રયત્ન થતો હતો. મી. ગંધી તો જાણે અંત્યજ સ્પર્શ કરવો તેને એક

ધર્મરૂપે માને છે, એટલે એમની સાથે તો હિંદુ મહાપ્રજ્ઞનો સીધો સીધો વિરોધ પ્રત્યક્ષ થઈ ચૂક્યો છે. તેમના સંબંધમાં તો આ ઘાટમાં અત્યંત સ્પર્શની દિશાવત કરવામાં આવે છે એ રહસ્યનો ગુપ્ત બેદ હાંધી છે. નહિ, પણ એના માલવીય સા ઘાટમાં બાજી બેસે છે એ એક આશ્ચર્ય અને ઇચ્છાસાનો વિષય મુખ્ય મતુષ્યોને માટે ગણાય તેવો છે—એ વાતની ના પાડી શકાય તેમ નથી.

શ્રી વૈષ્ણવોના એક સંપ્રદાયના આચાર્ય શ્રીમદનંતાચાર્ય મહારાજના પ્રમુખપણા નીચે થયેલી પૂર્વોક્ત અમદાવાદવાળી પ્રતિષેધક મનાતા પ્રમંજે જે પ્રશ્ન ઉપર : દર્શાવ્યા પ્રમાણે પ્રશ્નમાં આવેો દત્તો તે પ્રશ્નનો બેદ પણ હમગાજ મુખ્યમાં થયેલા શ્રી વૈષ્ણવ મહા-સંમેલનના શ્રીમદનંત ૧૧૧૭ મહારાજના પ્રમુખપણા નીચે ગાંધેલા દર્શકનેની દરમ્યાન પુલ્લો થઈ આવ્યો છે—એ એક આશ્ચર્યક ઘટના છે ! આ મહાનંતેતનમાં એવો દરજ મૂકવામાં આવેો. દત્તો કે—કાન્તેન અને કાન્તેનનો વગેરે રાજકીય સંસ્થાઓએ પાર્શ્વિક બાતમી નાથુ નારુ નહિ. વગેરે..તે દરજના અનુમોદનમાં વેદ સામ્યપણ સાક્ષી શ્રી વનનંત—(વૈષ્ણવ ધર્મપનાહના તત્ત્વ) એટલા દત્તો. તેમાં પ્રસ્તુત પ્રશ્નનો બેદ પુ : થયો દત્તો. તેમણે જણાવ્યું હતું કે—“ સરસીકનદામ કલાર્ક એમ કહ્યું કે—હિંદુ-ઓના જે અત્યંત વર્ષ છે તેમને અસ્પૃશ્ય વર્ષ ગણવામાં આવે છે તેમને જ્યાં લગી સ્પૃશ્ય બનાવવામાં ન આવે ત્યાં લગી હિંદુપ્રજ સ્વરાજ્યના દક્ષે થી રીતે માગી શકે ? તે ઉપરથી અત્યંત સ્પષ્ટની દિશાવત એના માલવીયે કરવા માંડી છે. ” એના માલવીયના આ ખુલાસાની હકીકત પેરોમાં પણ આગળ આવી ગઈ હતી.

શ્રી વર્મતરામ સાક્ષીએ પ્રસ્તુત અનુમોદનમાં બોલતાં બ્રાહ્મણને જોતો તેની દૃઢતાથી શ્રી વૈષ્ણવ મહાસંમેલનમાં નામ. માલવીયના પૂર્વોક્ત ખુલાસા રિધે દીઠા કરતાં કહ્યું હતું કે—“ સરસીકનદામ કલાર્કના અને તેનો ટાળોના બોલવા ઉપરથી ન્ને એના માલવીય સાક્ષ અને સિદ્ધાચાર વિરુદ્ધ અત્યંત સ્પર્શ માટે તેમાં થયા દોષ તે. તે અયોગ્ય છે. કાલ તે કેવળ દહેજ કે લમાન મંદિરોમાંથી મૂર્તિઓને હાથેને ગંગામાં પધરાવી દો તો તમે રાજકીય હકોને ચોગ ગણાવો તો શું આપણે આપણા દેવી મૂર્તિઓને ગંગાપ્રવાહ દરાવીશું ?

શ્રી વર્મતરામ સાક્ષીએ કહેવું ધર્મદૃષ્ટિથી પણ સમજ છે, તે ઉપરાંત મારા પોતાના વિચાર પ્રમાણે તો સરસીકનદામ કલાર્ક અને તેની ટાળોના મજબોના કહેવા ઉપરથી એના માલવીય જેવા રાજકીય વિષયોથી જાણીતા તેમજ હિંદુમતાતન ધર્મના સિદ્ધાન્તોથી જાણીતા વિદ્વાન સરસીકનદામ કલાર્ક અને શ્રીનં આપણા રિધો રિજની અને વિદેશી સામાજિકતાઓએ ન બેસે. કોલકટક મુજબ ગણ લાલચુ માલ્લોની પેઠે મળી નવ એ અત્યંત મોચનીય છે એ રાજકીય વિષયોના અનિત વિદ્વાન તરીકે એના મોલવિયના જણવામાં હાલ નેહએ કે સરસીકનદામ કલાર્ક અને તેમના જેવા બીજા કેટલાક ધોરણો દિંદના દિંદના વિરોધી છે. તેઓના નામ આ દેસી જાહેર સમાજોમાં બોલવામાં આવે છે તે સમાજનો અથવા આજો કુલાર (દિરસીમ) કરીને તેઓના નામ પ્રત્યે નિરસાર દર્શાવે છે. દિંદના આવા વિરોધીઓના જ હકીકત ઉપરથી હિંદુઓનાં પ્રાણરૂપ પ્રમં અને સિદ્ધાચારના સિદ્ધાન્તોને સિદ્ધાન્તિ આપતા નેશાર થવું એ એના માલવીયની જાહેર દેવિધારીને હાંધી લમાનદા” છે સરસીકનદામ કલાર્ક અને તેના જેવાઓએ અત્યંત સ્પર્શની દિશાવતને આમળ કરવામાં એકધારી કે બે ધારી લાલચાર નહિ પણ આરખારી

તલવાર હિંદ ઉપર ટાંગી છે, તેને અગ્નિ ઉપર ઝીરવાની સલાહ જોન. માલતીય આપવાને તૈયાર થાય અને મી. ગાંધીના ગાંધીઆટામાં જોડાઈ જાય એ અને વ હિંદુ વાસ્તવ હિંદ ધર્મમાં હથેલી ધર્મો વિશ્વમાં છે એમજ સૂચવે છે; તેમજ હિંદુસભાઓ અને મહા સભાઓ અને પ્રાન્તીય સભાઓ, તેમજ કેન્ડ્રીસો અને કોન્ફેડરેન્સોના મંત્રી મહામંત્રી હપપ્રમુખ કે પ્રમુખ એકવાર નહિ પણ કરોડોવાર અને તે પણ સનાતની હિંદુ દુનિયાએ તેમને સનાતન હિંદુ ધર્મ માટે પ્રભાણુભૂત કે નાયક માનવા એ મોટામાં મોટી ભયંકર ભૂલ છે એમ મારે અત્યંત હ્રસ્વ વ્યથા સાથે કહેવું પડે છે. રાજકીય ચલનચલાં સત- પંથીયાં રાજકીયો અધુરજા અને હિંદને ઉદ્ધવ હિંદને વિષદાન અપવામાં અથવા હિંદને ગળે છરી ફેરવવામાં જુએ તોપણ તેઓને માટે તે સમજી શકતાં જ છે. પણ સનાતન હિંદુ ધર્મની જાળમાં એક અભિજ્ઞ મહાજન તરીકે મોખરે મહાક્ષતા જોન. માલતીયના સંબંધમાં એ કેવળ અંત્યજ છે એમ મારે નિરૂપણે કહેવું પડે છે,

હિંદના હિંદના વિરોધી વિરોધીઓને જે ચારધારી તલવાર ઉપર જગ્યાઓ પ્રમાણે હિંદુપ્રજા ઉપર અને ખાસ કરીને હિંદુપ્રજા ઉપર લટકાવી છે તેની ચાર વિનાશકારક ધારો નીચે પ્રમાણે છે:—

૧ અંત્યજોમાં પણ પરસ્પર નહિ અડકવાના સોચાચારને પાળનાર પેટા જાતિયો છે, તેમજ અહિંદુ જાતિયો પણ હિંદુઓનું અતુકરણ કરી કેટલીક રીતે અંત્યજોનો સ્પર્શ કરતા નથી; તેથી જોઓ સુચારક મનો અને અસ્પૃશ્યતાને નહિ પાળનાર મનુષ્યો છે. તેમનો એક પક્ષ અને સ્પૃશ્યારૂપક વિરોધને પાળનાર હિંદીવાનોનો પણ બીજો-એમ બે પક્ષ વચ્ચે ખાનાજંગી ઉદ્દેશ એટલે લડાવીને સત્તા મલાચના (David & Goliath) શબ્દ તેમજ કહેવાતા પ્રજાનાયકોએ અંત્યજ સ્પર્શની દિમાયત સ્પર્શજનના હાથની લાલચે લઈ બેસે એટલે તેઓની પક્ષપાતી પાકળ નેતુ વાતના પ્રજા પ્રતિનિધિત્વ છે કે નહિ તે પણ કળાઈ જાય. વગેરે વગેરે હિંદુહિંદના વિરોધીઓના આરાધ્ય તે સહુ વિનાશકારક તલવારની એકધાર છે.

૨ અંત્યજ સ્પર્શની દિમાયતના કામમાં લાગેલા નાયક મનો અને સુધારક મનો— હવે જાતિયો અંત્યજોનો વિરોધક કરે છે, વગેરે જુનાશાંની દલીલો કરશે તેથી અંત્યજોની જાતિયો હવે જાતિયો પ્રત્યે દેવામિત્રી પ્રજાની કડો અને બેસી તથા ઉજાગી જાતિયો વચ્ચે વેર જાવ ફેલાશે, અને તે વેર જાવના જે જે પ્રકલ્પકારક પરિણામો ન આપે તે જોડા ! આ ઉપર ભયંકર તલવારની ખીજ ધાર છે.

૩. હિંદુ પ્રજા અને તેના સંસર્ગથી સ્પૃશ્યારૂપક વિરોધને પાળનાર હિંદીવાનોના સ્વભાવ વિશ્વ સામાજિક ફેરફાર કરવાથીજ રાજકીય હક્કો પ્રાપ્ત થઈ શકશે—એવું અરુચક પક્ષ- વચ્ચે રાજકીય ચળવળના આગવાઓ “ અંબલોનો પતાણું પનરણું બનાવીને જગવા આવવાનું ” નોતર્ સ્વીકારી લેશે તો તે કોઈ કાલે જનવાનું નથી, અથવા કોઈ કાલે કદી જનશે તો પણ તે “ ગણજેરે જોરી ખીખળનાં પાન, એટલે વરસે અંબે આવશું—વજ્રજા હોણ ! ” એ ગીતમાં જતાવેલાં વજ્રજાના વાપણ પ્રમાણે રોડે ચડતી ચકાય એ સંદર્ભ કાતીવ તલવારની ત્રાજ ધાર છે

૪. અને જે હિંદુઓ અને હિંદુવાને સ્પૃશ્યારૂપક વિરોધને ત્યાગ કરે તો પણ એજ પક્ષ આગળ ચાલતાં રહી બેસી બપોરે પણ કરી બેને, અને એટલે દરજ્જે પહેંચેલી રાજ્યતેજ વિનાની, ધન જગથી રહિત, વિદ્યા કરજવાગી કેજવણીના કેજવણમાં કહેલી

હિંદુ પ્રજા તેમજ હિંદી પ્રજા સમસ્ત ખીજ કોઈ જાતની પ્રજામાં આટલું લુપ્ત ન્યાયે બંગા-
લઈ નાશુદ્ધ થઈ જાય—વિના તદ્વારે નાશુદ્ધ થઈ જાય—એ પૂર્વોક્ત ચોધાર ખર્જની
ચોથી ધાર છે.

પાશ્ચાત્ય કેળવણીના પાટા જેની આંખે નથી જવાયા તેવો દરેક હિંદુ તેમજ હિંદીવાન
ઉપર વર્ણવેલા ચોધાર ખર્જની આરે ધારને બેધ ગકે તેમ છે તે છતાં મીઠાં આંધી
જેવા શુર અને મીઠાં પટેલ જેવા પદ સિધ્ધવાળા સપ્રદાયનો મૂળ મંત્ર શેવામાં જોન
માલવીય જેવા અક્ષ કુશોત્પન્ન સનાતનો હિંદુ આવો બચાવે એ ન સમજી શકે એ પૂરેપૂરા
શોકની વાત છે.

હિંદના હિતની સામે પડનાર સર સીડનદામ દેસાઈ અને તેની દુકડીએ નાંખેલો ઝેરી
લાઠવો ખાઈ દેશના કહેવાતા અગવાઓની છુદ્ધિ અચેતન થઈ એજ અંત્યજ સ્પર્ધની દિશા-
યતનું મૂળ છે. પણ બે હિંદુ કેમ હયાતીમાં ‘રહેલું’ હોય તો યાદ રાખવું—સિરે સારે એ
ટેક પાળવો કે—ન જાતુકામાન્ન મયાન્ન લેભાતુ ધર્મ ત્યજેજીવિતસ્યાપિ હેતોઃ
કામથી, ભયથી, લોભથી અને છયનની ખાતર પણ ધર્મને ત્યજવો નહિ.
જોન માલવીય તો શું પણ દેવગુરુ બ્રહ્મસ્પતિ પણ ધર્મ શાસ્ત્ર અને શાસ્ત્ર-
ચાર વિરુદ્ધ બોલે કે ચાલે તો તેને સર્વથા નિંદા ગણીને અનુમરણ નહિજ,
એ દરેક સનાતની હિંદુનો દૃઢ સકલ્પ હોવો જોઈએ.

સંક્ષિપ્ત સમાલોચના.

બ્રાહ્મણોના અંત્યજ કન્યાઓ માથે લગ્ન—(સનાતન ધર્મ મિહાંત લેખ
માળાનો ૬ ઠો અંક) એમ અને પ્રકાશક રા. રા. હંધિ કાશીશાંકર મૂળશાંકર
કિમત ૦-૩-૬ આ લઘુ પુસ્તકમાં લેખકે પટેલ મિત્રના વિરોધમાં વિવિધ સુકિતયો અને
પ્રમાણ બતાવી તેનું ખંડન કર્યું છે. તેમાં જોન. પટેલનો ખીન અનુમન, શાસ્ત્ર સંબંધી
અગાન, જોન પટેલના સિધ્ધર્મ અને વિદેશી અસરકાર, સુનારકોની ખરખર, કેળવણીની ખાડી
અસર, હિંદુ જનમમાજની આત્મિક જિતિ, હિંદુ મદાપ્રજા મામે કાયદા અને સરકારની મદદ
લેવામાં રહેલો અવાય, અલગ વખતે અરબુમ મદારામી શ્રી વિદ્યેશીવાએ ધર્મ અને શ્રા
સંસારની ખામતમાં દરજોષ નહિ કરવાની બહેર કરેલી ગાનનિતિ, જોન પટેલની મુશ્કતા
કે મુશ્કતાનું સ્વરૂપ એ- એ- રિચાર, સુનારકોના વેશ અને આવેશ વિષે ચર્ચા, સુનારકોના
નિચારની કડકાડી સુનારકોની “અંટોળ” મદનાગનિ” જેની સ્ત્રીનિ અનેક મંપ્રદાયો છતાં હિંદુપ્રજા
સમસ્ત સનાતની છે તે ખામતનું પ્રતિપાન, આર્થ અનાર્થનું લક્ષણ, અત્યુમિ અને વર્ણ-
ધર્મ ધર્મનો મરિમા, આ દેશની સત્રિત વગેરે પવિત્ર બાવનાઓ, અને એક વચનીપણ,
વર્ણસંકરનો તીરસ્કાર સ્વરાજ્ય કે સા જતાં સ્વધર્મનો ત્યજ કરવાથી “લવેલી
લેતાં મુજરાત ખોઈ,” અથવા માર્યું મુકવી પાડી ગાયવા જેની સ્ત્રીનિનો ચિતાર
વગેરે બાવનો બહુજ અસરકારક રીતે ચર્ચેલી છે. તેમજ એ કહેલ રિચારના આપણા
અક્ષરમામમાં ક્ષીર શ્રી જ્ઞાતવગમ કાળામણ મી અષ્ટ ઇ. ના ચિન્હ થાય, અને
તેમના વિચારો કાવના પાંત્રીય અનુચરજી જનાર કહેવાના કેળવણીઓને મનન કરવા
જેવા છે. અથવા લેખકો તે વૈધ સમાન વિચાર અને વિદ્યાવિચારને તથા સુદિ વિચારને
અભાવવાને ધનું ઉત્તરોગી છે અને એમને વખેવા તુ મરોતો બંડોતો ફેલાવો છત્રીજો
છીએ. અને વડોદરા રાજ્ય જેના કહેવાના સુનારાના વાવરે ચડેલા રાજ્યમાં નોકર હોય

છતાં રા. રા. કાશીચંદ્રમાધવજી જે પોતાની સ્વતંત્રતાને જાળવી રાખી છે તેને માટે અમે તેમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

વિવેચક—અવસ્થાક, હીરાલાલ દાદાશાસ્ત્રીદેસાઇ મુ. જ્ઞાણરસ. (વાર્ષિક લલાજમ રૂ. ૨-૦-૦) એ એક ધર્મ સંસ્કારી અને સદસદ વિવેક પૂર્વક ચલાવાતું માસિક છે. એના ગયા વર્ષના એ, જુન માસના અંકમાં—“તુર્કોની અધીનતાના સમયમાં પશુ સર્વિયા પોતાનું સ્વત્વ સંભાળી રાકયું તેનું” એક કારણ એ પણ છે કે, તેઓએ તુર્કોની સત્તા સ્વીકારી લીધી હતી, પરંતુ તેમનો ધર્મ સ્વીકારી લીધો નહોતો.” એ વાક્ય અને મહર્ષિમતુની માન્યતા વિરુદ્ધ મીઠા-ગાંધીના સ્પર્શસ્પર્શ વિચારો એ વિષયની કવિતા એ એ બાબતો ઉપર લેણે છતાં એમ ખાતરી થાય છે કે વિવેચકમાં વિચેતનાની, સક્રિય વલ્લી પ્રયોગસાધન છે આવા માસિકોની અમે વૃદ્ધિ અને વિનમ્ય ધન્યજીએ છીએ.

નુરે હિદાયત—એડીટર રા. રા. એદલત ધનલકાખા—અમરેલી વાર્ષિક લલાજમ રૂ. ૧૧ એ એક ઇસ્લામી સાંસ્કારિક અને ધાર્મિક ચોપાનીયું છે એના જાક-ટાળરના અંકમાં આગાખાની ધર્મ માનનારાઓની માન્યતામાં જે જે જૂઠાવા રહેલા છે તે ખુલ્લા પાડેલા છે અને આ માસિક મુસલમાની ધર્મની અને કોમની ઉન્નતિ કરવાના હેતુથી ફેલાવવામાં આવે છે. તેમાં આવતા વિષયો મુસલમાન કોમને ઉપયોગી છે. આશ્ચર્યની વાત એ છે કે તેના એડીટર એદલત ધનલકાખા છે કે જેઓ તેમના નામ ઉપરથી પારસી ગૃહસ્થ હોવાનું અનુમાન થાય છે.

કોળી—સુબોધ—(વાર્ષિક લલાજમ રૂ. ૧-૪-૦) તંત્રી રા. જીવજી દુર્લભલાલ ખેડેલ નવસારી એ એક કોમી માસિક છે અને તે કોળી કોમની ઉન્નતિના આશયથી ચલાવવામાં આવે છે તેમાં નવીન કળવણી પામેલા લેખકોના લેખોથી તે માસિકને સારી સફાઈ મળે છે. પરંતુ સરહદ કોમ એ નારી કળવણીમાં બીજાકુલ પછાત રહેવામાં પૂર્ણ કાગ્ય સાળી-હોવાથી તેમની ધાર્મિક અદા અથવા સામાજિક વ્યવસ્થામાં ખસેલ કરે એવા કોષ લેખો સરહદ માસિકમાં આવવા પામી સક્યા નથી. એ એક નિરક્ષતામાં રહેલા સંદર્ભગ્રંથનું ઉદાદરણ છે. નવીન કળવણીના હિમાયતીઓ કોળી કોમને પણ નવીન કળવણીરૂપ મહિરોનો સ્વાદ ચખાડવા તલપાપક થઈ રહ્યા હશે, પરંતુ તે કોમને અમારી સાચા અધુભાવે બંધામંથ છે કે તે કોમ પોતાને જાણ્યું ગોઝ સધળું ગાન મેળવતાં છતાં પણ નૂતન કળવણીમાં રહેલા પ્રમાદ, મિથ્યા મોટાઇ, નાજુકાઇ, ક્રોધાદેખી, જાતિ-ખણતા વગેરે ફુગુણીથી વેગળાંજ રહેશે. આ માસિકનો અમે અપ્રયુષ્ય ધન્યજીએ છીએ.

ઉત્તેવાળ અપ્રયુષ્ય—તંત્રી લલિતુલાલ રાકરલાલ લલિત મુ. સુબોધ (વાર્ષિક લલાજમ રૂ. ૧-૮-૦) એ એક ઉત્તેવાળ લાલચુ ગાતિનું પત્ર છે. તે પશુ તે કેટલાએક સાંસ્કારિક ઉપયોગી વિષયોને અર્થે છે. આ પત્રમાં ગાતિ વસંતતા અને ગાતિ સેવા પરાયણતા દૃષ્ટિએચર યાચ છે. ઉત્તેવાળ ગાતિની ઉન્નતિના જે પ્રયત્નો આ પત્રદારા થાય છે તે બેશક પ્રયોગસાધન છે હાલના સમયમાં ગાતિનું સંસ્કરણ એજ સમય હિંદુતાતિ અને હિંદુ ધર્મનું સંરક્ષણ કરવાનું ખરું માધન છે. ગાતિ એ કડકાઇ અને વટલી વડી જનાર વલણ ધરાવનારાઓને સુઘરક કંમથી દગાયા વિના દગના પૂર્વક એવાં કુપાત્રોનો નિયંત્ર કરવો એવી પ્રતિદ્વપણે સર્વ ગાતિઓને સલાહ છે. આ ઉદ્દેશનો સુબોધ દેવાની દેવ સેવા અને ધર્મ સેવા તથા જાતિ-રક્ષા કરવામાં આવા માસિકો રાજ્યાણુ સાધન રૂપ સંપૂર્ણ તેમ હોવાથી એને આવા માસિકોની બજાર અને અપ્રયુષ્ય ધન્યજીએ છીએ.

સુરત ગીર્વાણ વાગ્વિલાસિની પરિષદ્માં

પટેલવિલ વિરુદ્ધ પ્રતિપેદ !

અંગ્રેજી શ્રી ગીર્વાણ વાગ્વિલાસિની પરિષદ્માં એક અમેદન ગઈ તા. ૧ લી ફેબ્રુઆરી સને ૧૯૧૬ ને યનિવારને દિને યહુ દણુ જેમા ન્યાય ત્વ નાજીજી વીરશ્વરશર્માના પ્રમુખપદ હેઠળ રા પ્રસન્નદત્તન છનિવારાત્ત દીવાન ‘વર્ણાન્નર લગ્ન નિષેધ’ એ વિષય ઉપર સંસ્કૃતમા વ્યાખ્યાન આપનાં જણાવ્યું હતું કે પટેલ મદાસરે જે તાનુ ગળડીય મર્યાદામા પોતાને માન મળી ગયેલુ એમ ગર્વાનિરિત્યી મનુમદ રાજનુ કાર્ય જે તાના હાથમા લેવાનું બીડુ ઝડપ્યુ છે. પરંતુ “ અવ્યાપારેષુ વ્યાપારં યોનરઃ કર્તુમિચ્છતિ । સયાતિ નિઘનં સદ્યઃ કીલેત્પાટીવ વાનરઃ ॥ ” એ નીતીને જેઓ ગમવશાત્ પીનારી દેહે, તેઓને અન્તે અવસ્થ પસ્તાવજ પડે છે જેઓ સ્વત્રતાના ગણુ ॥ કુટ્ટી વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્ય, વિચાર સ્વાતંત્ર્ય, સ્ત્રી સ્વતંત્ર્ય વગેરે રાજોનીમોહક ઇન્દ્રાજગપાથરી સ્વત્રતાની મેલવારી ઠી આપણને આજી નાખવા માગે છે, તે લોકોજ અમારા પરાપૂર્વ પ્રચલિત અનાદિકાલીન ધર્મ સ્વાતંત્ર્યના ઉપર કૂંતાપી કુપાત્રાત લગાવના, જરાએ સકાયાતા કે સન્માતા નથી અમારા પ્રિય સનાતન ધર્મને શુ આત્મનિર્ણય (સ્વતંત્ર્ય) ના સિદ્ધાન્તો હક નથી ? અમારા ધર્મશાસ્ત્રના વિષયમા નાશુ મારવાનો તેઓને કાણે અને ક્યાકે હક આપે છે ? ધર્મશાસ્ત્ર વિષયમા પ્રમાણશુન કોણુ ગણાય ? ‘ધર્મશાસ્ત્રનુ’ જેણે સર્વ પ્રાન્તે મધ રિયત અધ્યયન કર્યું છે એવો શાસ્ત્રીવર્ગ, કે જેણે શ્રદ્ધાપૂર્વક ધર્મશાસ્ત્રનો ધર્મ સમજવાની કદી અગત્ય જોઈ, તસ્દી લીધી નથી તેવો નરગણિત ન રિતક સમુદાય ?

સુખ સગવડના ઉપાસમજે સવેગા સમજવાની જરૂર છે કે ખારત વર્ણ્ય પ્રજાને લગ્નનો ઉદ્દેશ તેમનાથી નિગળો છે, પણ અધિકતર સામાજિક ચોગ્યતાવાળો છે કેવળ વિષય શોધવાથી કામે-જા વામ કરવાનો તમારી આશક તેમનો ઉદ્દેશ નથી. ધર્મમર્વાર્ધ તથા સમાજરિયતિ માટે સ્ત્રી પુરુષોનુ એક પીળ સાથે જોડાવું તેનું નામ આર્થશાસ્ત્રે લગ્ન ગણાવ્યુ છે. સર્વ પ્રકારના જલ્મમાથી મુક્ત થઈ, ચારે પુરુષાર્થની પ્રાપ્તિ સ્ત્રીની સહાયથી શૂદ્રસ્થને સમ શક્તી હોવાથી કેવિ કુલચુર દાલિદાસે આ વિષયમા સ્પષ્ટ ઉદ્દેશ્ય મૂક્યોછે કે,

‘ ક્રિયાણાં સ્વલુહમ્યાણાં સત્પત્ન્યેઃ મૂલકારણમ્ । ’

હિન્દુપત્નીને આથી વારવાર ‘ ધર્મપત્ની ’ ‘ ધર્મસદચરી ’ એ ઠી અર્થસ્યક સચાથી સબોધવામા આવે છે. પત્ની વિના શૂદ્રસ્થને કાષ્ઠપણુ ધર્મકર્મ કરવા અધિકાર નથી તેથીજ મનુમહારાજે શૂદ્રસ્થને પત્ની રહિત દશામા ઇત્તવ નહિ શુન્દરનાની સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરતાં જણાવ્યુ છે કે ‘ અનાશ્રમી ન તિષ્ઠેત્ । ’ આ ઉપરથી પણ સિદ્ધ થાયકે કે લગ્નનો હેતુ કેવળ પાસવરુત્તિને પોષવાનો નથી, પરંતુ આધ્યાત્મિક હેતુજ પ્રધાનપણે તેમા સમાવેશો છે, અને ધર્મશાસ્ત્રમા સાશ પુરુષે પુરુષા રાજોમા નિર્વિદ્ય કરનામા આવ્યુ છે કે ધર્મકર્મ કરવા, સાશ સવર્ણ સ્ત્રીજ ઉચિત છે ‘ સર્વર્ગાયે દ્વિજાતીના પ્રશસ્તા દારકર્મણિ । ’ અર્થાત્ સ્ત્રી પરજુવાનો ઉદ્દેશ ધર્મકર્મ કરવનોજ હોઈ, તેને સાશ સવર્ણ સ્ત્રીજ સમાજ

છે, એ આ ઉપરથી નિર્ધારિત રીત્યા સ્પષ્ટ થાય છે. સર્વજ્ઞી સ્ત્રીનીજ ખાસ આવશ્યકતા અનિવાર્ય હોવાનાં અનેક પ્રમાણો મોઢિનાં ચોક્કસ અને દર્શાવીયું. ઉદ્વહેત દ્વિજો માર્યા સર્વજ્ઞી લક્ષણા ન્વિતામ્ । ’ ’ સત્યામન્યાં સર્વજ્ઞીયાં ધર્મકાર્યં નં કારયેત્ ’
“ સર્વજ્ઞેભ્યઃ સર્વજ્ઞીસુ જાયન્તે હિ સજાતયઃ । અનિન્દ્યેષુ વિવાહેષુ પુત્રાઃ સંતાન વર્ધનાઃ ॥ ’ ’ અને “ નાન્યાસર્વજ્ઞી સમા । ”

મનુમહારાજે જ્યાં અસર્વજ્ઞ વિવાહનો ઉલ્લેખ કર્યો છેવાય છે ત્યાં પણ સ્પષ્ટ જણાવવામાં આવ્યું છે કે ‘ કામતસ્તુ મવૃત્તાનામિમાઃ સ્યુઃ ક્રમશોવરાઃ । ’ અર્થે ‘ કામ તસ્તુ મવૃત્તાનામ્ ’ એ શબ્દોજ ખાસ અર્થગોળીયુક્ત (Prognostic) હોય અનુભવિત ખતાવનારા નથી, પરંતુ કેવળ તિરસ્કાર વાયક તથા ઉચ્છેદનાતું નિર્દેશન સ્પષ્ટતાથી કરનારા છે. અર્થાત્ કેવળ કામેચ્છયીજ ને પ્રવૃત્ત થાય તેમને માટેજ મતસ્વર્જનો સ્ત્રીને સલાહ ઉપસ્થિત થતું થકે છે. પરંતુ તેમ કરવાથી લગ્નનો સામાજિક તેમજ આધ્યત્મિક હેતુ સિદ્ધ નહિ થતું થકે હોવાથી તેના પ્રકારનું અસર્વજ્ઞ લગ્ન નિર્દર્શક, અને ઉપરાંત દ્વારિનારક ગણાયે, અને સમાજમાં નાદક સંશ્લેષ કરનાર હોવાથી, તેના પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરનારને ક્રમશઃ તો બદલ કરી દેવેતે કર્યા વિના રહેશે નહિ. ‘ લેને ગણ પૂત્ર એર એ આઈ ખસમ ’ જેવેજ તેના પ્રવાસ અર્થે ગીતરશે. મહામારતમાં પણ તેટલા માટેજ ખાસ ઉપદેશ કર્યો છે કે “ યયો રેવ સમં વિત્તં યયો રેવ સમં કુલમતયો વિવાહો મૈત્રી ચ નોત્તમાધમયોઃ ક્વચિત્ ॥ ”

સાતિમાં પણ સમાન કુળના તથા પેમા ટકા આદિથી સમાન રિથિતિવાળાની મેરી તથા લગ્ન ઉચિત છે. કામ જાતિનાં અન્ય જાતિ સાથે લગ્ન કોઈ પણ પ્રકારે હથ નથીજ. શુદ્ધસંતી બાધામાં તેટલા માટેજ હોયત યર્ષ પડી છે કે ‘ લાંગા સાયે ટુકા ભય ’ (તો) મરે નહિ તો મોઢો થાય ’ વગી આદિન પુરાણમાં કલિવર્ગમાં પ્રવૃત્તમાં અસર્વજ્ઞ વિવાહનો સાદ્ધ નિષેધ કર્યો છે. તેથી આ કાળમાં તો અગાઉ, છૂટ અપામ્મ હોય, તો પણ વર્જન સમજવાનાં છે. ‘ ભયા ’ શબ્દ ને લુપ્તિપરથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે નીચ કન્યાના વિષે પ્રજેતપતિ કરનારને પોતે જાતે સર્વજ્ઞારા તેના વિષે જન્મ લેવે પડેતો હોવાથી સ્વયમ્ નીચ જન્યા વગર છુટકોજ નથી. એ દ્રષ્ટિએ પણ અસર્વજ્ઞ લગ્ન હઠગાત્તેજ પીલકલ રહેતું નથી. પરંતુ સાત્રમાં જ્યારે અનુલોમ વિવાહનો તિરસ્કાર યુક્ત નિર્દેશ માત્ર કરવામાં આવ્યો છે; તેની પરિસ્થિતિમાં પ્રતિક્ષેપ વિવાહ, જેને સાત્ર સમ્પત શબ્દોમાં તીવ્ર નિષેધ કરી મહાપાતકના મૂળ કારણરૂપ ગણાયે છે, તેની પણ છુટ આપી આ પટેલ પીલ તેની હીમાયત કરવાની ધૃષ્ટતા કરે છે. પ્રતિક્ષેપ વિવાહ વર્ણ્યવંદકારક હોય મગવદ્ગીતામાં થી કૃષ્ણ પરમાત્માએજ ‘ શંકરો નરકાયૈવ કુલબ્દનાં કુલસ્યચ । ’ એ શબ્દોથી તેની સમ્પત ગાઠણી કરેલી છે. મનુ ભગવાને પણ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે જ્યાં એનાં પ્રતિક્ષેપ લગ્નનાં પરિણામ રૂપ વર્ણ્યવંદક પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે, તે રાષ્ટ્રનો પ્રજા સહિત અવસ્ય શીલ નાશ થયા વિના રહેશે નહિ. અને, ખુદ સંસ્કૃત સાહિતામાં પણ પ્રતિક્ષેપ વિવાહ તરફ ખુદ્ધે ખુદ્ધો તિરસ્કાર દર્શાવવામાં આવ્યો છે. કવિવર કાલિદાસજીએ પણ શાકુન્તલમાં તેના પ્રસંગોપાત્ત પ્રતિષેધ કરવાની વાં ચુમાવી નથી.

"ભવ હૃદય સામિલાષં સંપ્રતિ સંદેહ નિર્ણયો જાતઃ ।

ઓશંકસે યદગ્નિં તદિદં સ્પર્શ ક્ષર્મ રત્નમ્ ॥ "

સકુન્તલાના જન્મ વિષયમાં દુષ્યન્તને મોટી ચિન્તા હતી કે રખેને એ કષ્ટનર્મણી પુત્રી નહિ હોય ? અર્થાત્ એપિ પુત્રી હોય તો એને માટે અગ્નિ સર્માનેજ આશ્રય ગણ્ય તેવી સકુન્તલાની સખીદ્વારા મેનકાદ્વારા એના જન્મ થયા સંબંધી ધુલાસો ધવો બિ દુષ્યન્તને લાગ્ય કે હવે સંદેહ દૂર થઈ ગયો છે. હવે સકુન્તલા અગ્નિરૂપ નથી પરંતુ રૂપ કરવા યોગ્ય રત્નજ છે સ્વીકાર કરવા લાયકજ છે. અહીં પ્રતિજ્ઞા વિચારને સાર દુષ્યન્ત કટક્ષો પધો કે હતો એ સ્પષ્ટ જણાઈ આવ્યા વિના નહોતું નથી તો હવે મરકારને અમા વિનીત બાવે નમ અગ્ન એ છે કે આપ નામદાર સ્વર્ગ પરામણુ તથા વિચારવંત હે બેભાશી શુ પસદ કરશો ? કેવળ પાશવ ધૃત્તિને પોથી, ઇન્દ્રિય જન્ય મુખે અમાધિત રીત બોગ્યા જવાના સિદ્ધાન્તને માનની દ્રષ્ટિથી જોશો કે મોક્ષ માર્ગના અધિકારી બનાવના લગ્નના આધ્યાત્મિક ઉદ્દેશની રક્ષા કરવાનું આપથીનું કર્તવ્ય કર્મ સમજ, ૧૮૫૮ નો મેઝ ચાર્ટરનું પથ એ રીતે વચન પાલન કરશો ? હાથી પુરુષોના તરફ દષા કરેથી એ તેમ બમાડવા બતાજર છે. કામદિકરોને સમવડ કરો આપી હુઝ આપવી, એ પ્રકારની હુ આપનાર કે લેનાર ઉત્તમભાથી એકને માટે પથુ છટ કે દિનાવડ તો નથીજ, કેમકે મ મહાગજે હેલુ છે કે, 'નજાતુ કામઃ કામાનામુપમોગેન શામ્યતિ।' કામેચ્છા તમ કરવાના આદર્શને કિતેજન આપવુ આવી યોગ્ય ગણવાને બદલે ઉલટું સાપ સમા નીવડી સમાર્જ મહોબનુજ એક માત્ર સત્યનરૂપ થઈ પડશે. હેલુ છે કે 'કામાર્તાશિ પ્રકૃતિ કૃપણાશ્ચેતના ચેતનેષુ ।' હાથી પુરુષો મિલેક શુદ્ધિ નહિત હોવાથી, તેમના જડ બન ચેતન બરખાનો એ ફરક સમજવાની શક્તિ નથી હોતી, તો પછી સ્મગમિય જાના બળા થઈ, તમ વિરૂદ્ધ દશામાં અસવર્ણુ દન્યા પચ્ચવા તેમની પ્રકૃતિ થામ જન્મને તેમ કરવા અનુમતિ આપે તેમા આશ્ચર્ય પાલુ શું ? 'કામી સ્વતાંપશ્યતિ' એમ શરૂનવામાં કહેલુ હેવાથી, મગમિકરોને મન તો 'વસુધૈવ કુટુંબકમ્' એ નિદનજ તન મન તો ચેર પૂરી પાડશા માર પમદ હતો હોઈ, કુનિયામરના કે પથુ દેવ મા વગેરી દન્યા પરગા મજજ છજા ઉવગી આરે પરંતુ તેમની એવી પ્રેરણી મગજમાં મહાન વિષ્ણવ થઈ, નવા નવા ખેડા પંજેચો સુનેડનો મગ થવાનું સગા માણુ હોવાથી એવી અનિષ્ટ મગજીને સરકારે અનાજ કરવીજ સર્વવા ઉચિત છે

શ્રી “મહાજ્યોતિ” વિષે જાહેર પત્રોના અભિપ્રાય. *

“ગુજરાતી” — (ભર કરોડ રંગ) નો તા. ૧ હી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૮ ના અંકમાં લખે છે કે આ જાનો અવનવી જ્યોતિ (જોત, શેશની, લાષ્ટ) નો છે, એરકિયાં જ્યોતિ પછી કોપરેલ જ્યોતિએ ને તે પછી મીથુનતીની જ્યોતિએ ચઢાવો કીધો, તેમની ઉપર પશ્ચિમથી આસ લાષ્ટ ને ઇન્ડેસ્ટ લાષ્ટ ચઢાવો કીધો, ને છેલ્લાં વિજ્ઞાનિક લાષ્ટ હદ યાળા. પરંતુ એ સર્વેને જંખવાણી પાડે એવી એક અતિ તેજસ્વી લાષ્ટ મને શ્રી અમલવાદથી “મહાજ્યોતિ:” નામક અણુચિંતી મળી છે, જેનાં જાણકારી તો મારી નર્મણી આંખોએ અંતઃક જાણ છે. તેમાં સદેહ પણ શી. જ્યોતિ જનને તેજોમય હોય, તેમાં આતો “મહાજ્યોતિ” અને વળી તેની તેજસ્વી કિયામાં ભાગ લેનાર મુખ્યલેખક અને સહાયક-સાક્ષરોત્તમ શીશકવીશ્વર વ્યાખ્યાનમાર્ગે ભારતભૂખણ ધર્મવીર કીધુત નગીનદાસ પુરષોત્તમદાસ સંધવી, તો પછી તેનાં મહત્વનું ધુજીયું શું ? એ “મહાજ્યોતિ” મને તો “જેશ્વર” મમાન સધ પડી છે; કાં કે તેના પ્રતાપે હું જેમ સનાતન ધર્મનું અતિ વિશાળ, ઉંડું, પાકું રહસ્ય જોવા પામું છું, તેમ વિશાળતા પાલીસ સુધારણી પાખંડનું શોધણ પણ જોઈ શકું છું. તે વડે મારાં તન મન ને આત્માને નવી શેશની મળવા જોડે તેના ચેલ કષાય છે. એવી એક અપૂર્વ “મહાજ્યોતિ” તી પ્રાપ્તિ માટે જેમ ધર્મચુસ્ત સમસ્ત હિંદુવસ્તીને તેમ એ અતિ મહત્વવાન માસિકના સર્વમ્સંબધીઓને ખાસ કરી સનાતન ધર્મના રક્ષક ચોદા સંધવી સાહેબને ધન્યવાદ હઈ છું. + લેખક—બીરખલ.

“વૈષ્ણવ ધર્મ” પતાકા — સંવત ૧૯૭૪ ના જ્યેષ્ઠ માસના અંકમાં લખે છે કે શ્રી મહાજ્યોતિ:એ સનાતન ધર્મના વિષયોને ચર્ચનાર અને સનાતન ધર્મના ગુપ્ત અને પ્રકટ ચતુષ્કોની રચના રીતે ખચર લેનાર ગુજરાતી ભાષામાં આ એકજ માસિક છે એમ કહીએ તો તે કાંઈ અતિશયોક્તિ નજ કહેવાય. “વિદ્યાર્થી” છપનદ્વારા વર્ષોપરંત જેવા જાળવીને ધર્મવીર શ્રીકૃત નગીનદાસ સંધવીએ આ પત્રદ્વારા ધર્મસેવા મળતો પ્રારંભ કર્યો છે. પ્રથમ કહ્યું તેમ બેધક રીતે સનાતન ધર્મના ચતુષ્કોની આ માસિક ખચર લે છે. કેટલોક વેળાએ યજ્ઞાચરુપોત્તરિ: એ ન્યાયનું અનુસરણ કાંઈક વધારે પ્રમાણમાં આ પત્ર કરે છે. મું. પ્રાં. સં ની સત્કારકારિણી સમાના પ્રમુખ ડા. સર ભાલચંદ્રને નામે લખાયેલાં ભાષણની તીકર રીતે આ પત્ર સમીક્ષાકરી છે. જેએ ભાષણના પ્રથમકો રા. ઉત્તમલાલ કે. વિવેદી અને પ્રો. ધ્રુવ અવસ્થ વાંચવા-શ્રમ લેશે.

“દશા સોરઠીઆં માસિક” — સંવત ૧૯૭૫ ના માર્ગશીર્ષ માસના અંકમાં આ પત્રના વિદ્વાન તંત્રી લખે છે કે “શ્રી મહાજ્યોતિ” માસિકપત્ર મુખ્યાત્મ પ્રાંતની

• અજ્ઞાતિક, માસિક તેજને પખવાદિક નહેર પત્રોના અધિપતિ મહાદાશયોએ અમારા માસિકનો રિવ્ય લીધો નહોત્ય તો તેઓએ અનુકૂળતાએ રિવ્ય લેવા અવરજ દુખા કરવી. તંત્રી. નમુનસિક “ગુજરાતી” પત્રના માનનીય અધિપતિએ આ માસિકની ચરઆતમાં આ માસિકનો ઉત્તમ રીવ્ય સમગ્ર એક કોલમ જેટલો આ માસિકના પૂર્વ તંત્રી સ્વ. મી. વિભાવાજાના વખતમાં લીધો છે. પરંતુ તેની નકલ હાલમાં અમારી પાસે ન હોવાથી “ગુજરાતી” નો વિદ્વાન અધિપતિ એકવારશરીથી રિવ્ય લેઈ આમારી કરશે એવી આશા છે. તંત્રી

આર્ચપ્રજ્વળના સનાતન ધર્મનું સંરક્ષણ કરવાના હેતુથી તથા આર્ચધર્મ શાસ્ત્રોના સિદ્ધાન્તો હિંદુ જનસમૂહના હૃદયમાં ઠસાવી આત્મોન્નતિ કરવાના દષ્ટિ બિંદુથી શ્રીયુત નગીનદાસ પુરૂષોત્તમદાસ સંધવીની દેખરેખ નીચે — મહાયતાથી ૨૯ રતિલાવબાધ છાટે છે. સમજના પ્રભાવે જ્યારે લોકો સ્વધર્મમાં અમઢાણુ અને જાતિપતા તથા સહાચારનો નાશ કરી કહેવાતા કેળવાયલા અથવા સુધારકોના અવગણ ઉપેક્ષથી વર્ણસંકર જનવા માંડ્યા છે ત્યારે ધર્મશાન રહિત અને પાશ્વત્ય મોહમયી-વિનાયક સંસ્કૃતિમાં લુપ્ત થતા જતા નવયુવકોને “ શ્રી મહાજ્યોતિ ” સુમાર્ગે દોરનાર એક સર્વોત્તમ માર્ગદર્શક સાધન છે.

“ મહાજ્યોતિ ”ના મુખ્ય લેખક અને તંત્રીની કલ્પમ નિઠર છે. તેઓ સનાતન ધર્મનું રક્ષણ એવી સરલતાથી સમજાવે છે કે પત્ની બાજેજ “ આ સાચું કે તે સાચું ” એવી ચંકા આજ્ઞાસના કહેવાતા સુધારકોની હીલચાલો જોતાં પેદા થાય. હિંદુ જનસમૂહને અમારા ભલામણ છે કે આ માસિકનું નજીબ લવાજમ કરી તેના આદર થઇ ધર્મસાલ અવશ્ય પ્રાપ્ત કરવો.

“ ઔદાત્ય પ્રકાશ ” — સંવત ૧૯૭૪ ના ગ્રાવણ માસનો અક્રમાં આ પત્રના માનનીય તંત્રી લખે છે કે “ શ્રી મહાજ્યોતિ ” માસિક એ એક સનાતન ધર્મની સ્વતંત્ર દિશાયત કરનાર અને ધર્મવીર સાક્ષર શ્રી નગીનદાસ પુરૂષોત્તમદાસ મધવીના પ્રાધાન્ય લેખોથી પ્રસિદ્ધ થતું આ માસિક ધર્મ વૃષણરૂપ છે. આર્ચ સમાજના નાસ્તિક અને નહિ ધર્મજ્ઞ થોડા વિચારોપર આ માસિક પ્રખર જ્યોતિ પ્રસારી તેને તાલી સત્યાર્થ જતાલી આપે છે. સદૃષ્ટ માસિકના આ વર્ષના તમામ અંકો અમેને અવલોકન માટે તંત્રીશ્રીએ મોકલી આપ્યા છે તેથી ઉપકૃત થઇ સનાતન ધર્મનો વિજય ધ્વજીએ છીએ.

“ વીર શાસન ઉદ્વેગ ” — ના વિદ્વાન તંત્રી સવત ૧૯૭૫ ના પોષ માસના અક્રમાં લખે છે કે “ શ્રી મહાજ્યોતિ ” એ એક ધાર્મિક શ્રુતસાચાણું પત્ર હૃદયના હિંદુ ગારોને ખુશામતનો ઓપ ચડાવ્યા વગરજ મૂળ ગરમાગરમ સ્વરૂપમાં પ્રકાશનાર અને ને હેતુથી જન્મ્યું છે, તેનેજ મુસ્તપણે વળગી રહેનાર છે. કેટલીક બાજતમાં અભિપ્રાય બેઠ હોવા છતાં અમે આ બાધમધપત્રને નિરર લેખન શૈલીને માટે ધન્યવાદ આપીએ છીએ; અને દીર્ઘાયુ ધ્વજીએ છીએ.

“ સાંપ્રત સમય ” — ના સવત ૧૯૭૪ ના આશ્વિન માસના “ ચાલુ જમાનો ” એ નામના રસિક અને માર્મિક લેખના પ્રસિદ્ધ લેખક તેમના ચાલુ વિષયમાં “ મહાજ્યોતિ ” માસિકધર્મી પ્રવાસા અને જાવસ્પકતા સળધી લખે છે કે સનાતન ધર્મનું ખરૂં રક્ષણ પ્રદર્શિત કરવા અને સાથે સાથે હાલના જમાનાના ચીમડાંબાકા-સુધારકોની દરેક દલિલોને પુઠિતવાદથી ખડન કરી તે લોકોની, પારધીની જગમ્યા કોષપણુ વ્યક્તિ દસાવા ન પામે તેમજ જેઓ દસામા હોય તેને પુનઃ સત્ય માર્ગની દીવાદાડી ખતાવનાર એક બોમિય તરિકે “ મહાજ્યોતિ ” માસિક પરેખા-દરેક ધર્મપ્રિય સજ્જનરૂઢને વાંચવાની અગો વા મૂકીને બલામણ કરીએ છીએ, કે આ માસિકના સહાયક અને મુખ્ય લેખક સાહારોત્તમ શીધ કવિ ધર્મવીર શ્રીયુત નગીનદાસ પુ સંધવી છે. જેઓના નામથી અને લેખોથી કોષપણ માહિત્ય રસિક વ્યક્તિ અનબિન હોય એમ દુ માનતો નથી. “ શ્રી ગણેશઠકથ ” નું પુસ્તક શ્રી મહાજ્યોતિના આદકોને પાંચમા વર્ષની ભેટ તરીકે આપેલું છે તે તેઓશ્રીની કલમથી લખાયેલું છે. તે કેટલું ખુબ રક્ષણપ્રદ અને ઉપયોગી છે તે તો જેઓ વાંચકે તેનેજ ખજ પાશી ગણપતિ પૂજનું મહાત્મ્ય સા માટે છે ? તેવું સ્પષ્ટ રીતે સ્પષ્ટિકર કરવામાં આવ્યું છે. પ્રત્યેક મનુષ્યે પુસ્તક અનન કરવા જેવું છે. મુલ્ય ફક્ત રૂ. ૦-૪-

મુંબઈના બ્રાહ્મણોની ચોરાશી જ્ઞાતિ તરફથી શ્રીમદ્ રાજરાજેશ્વરાશ્રમ શંકરાચાર્યની પધરામણી.

તા. ૨૩-૨-૧૯૧૬ ને રવિવારે શ્રી જીવેશ્વર મહાદેવમાં કરવામાં આવી હતી. આચાર્યશ્રીના મુકામથી ચોરાશી જ્ઞાતિના બ્રાહ્મણો તથા તેમના અગ્રેસરો આચાર્યશ્રીની સ્વારી વડાવીને રિવાજ મુજબ શ્રી જીવેશ્વર મહાદેવમાં લાઇ ગયા હતા. “હર હર મહાદેવ” અને આચાર્યશ્રીના જળના ઘોષ સાથે આચાર્યશ્રીને આસનપર પધરાવીને ચોરાશી નાતના બ્રાહ્મણોની પંચ સંસ્થાના સેક્રેટરી મહાશય શ્રીધુત માણેકલાલ સર્વિશમ વપાસે આચાર્યશ્રીનો સત્કાર કરી તેઓશ્રીને બ્રાહ્મણોની ચોરાશી જ્ઞાતિની સ્વરૂપ બેટ સેવા બહુ માની સ્વીકારવા પા કરવા પ્રાર્થના કરી હતી. પછી જ્યોતિર્લિખણ શ્રી કૃષ્ણ મોહનજી કાર્તાનિકે વ્યાખ્યાનમાં જણાવ્યું કે શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારે બ્રાહ્મણોની સત્તાનો નાશ કરવાને જે પ્રયત્ન કરી તેથી કેટલાકોએ બ્રાહ્મણોને વારાવ શાસ્ત્ર પીઠાધીશ્વર કોણુ એ સંખધી શ્રમ કંપનવવા મિથ્યા પ્રયત્ન કર્યો, પણ મુંબઈની બ્રાહ્મણોની ચોરાશી જ્ઞાતિએ પોતાની જીવન-ચક્રિત મતાવી આપી છે, અને જગદ્ગુરુ શ્રી રાજરાજેશ્વરાશ્રમ શંકરાચાર્ય મહારાજને શ્રદ્ધા ભક્તિ પૂર્વક વધાવી લીધા છે. અમે સર્વેએ એઓશ્રીને પ્રથમથી માન્યા છે, માનીએ છીએ અને હમેશા માનીશું. આવી શ્રદ્ધાથી બ્રાહ્મણ ધર્મના રક્ષણમાં તત્પર થવા માટે ચોરાશી સમસ્તને ધન્યવાદ છે. તે પછી વેદિક વિધિપૂર્વક આચાર્યશ્રીનું પૂજન શ્રીધુત લક્ષ્મીશંકર દેવશંકર ગિવેહી, પંડિત શ્રી રવિશંકર જેઠાનગ વગેરે અગ્રેસરો તથા રા. રા. દયાશંકર ખાંડવાળા વગેરે સહાયકોએ હાથે ચોરાશી નાતના શુભોચ્ચે પૂજન કરાવ્યું હતું. ત્યારબાદ સેક્રેટરી શ્રી માણેકલાલભાઈએ ચોરાશી તરફની એટની રક્ષા આચાર્યશ્રીની આગળ નિવેદન કરી હતી. પછી ત્યાં દર્શને આવેલા સન્મનોએ આચાર્યશ્રીની આગળ હુટકે ભેટા ધરી હતી. પછી આચાર્યશ્રીને અર્પણ કરવાનું માનપગ જ્યો. વિ. પંડિત શ્રી કાર્તાનિકે વાંચી ખતાવ્યું હતું, તેમાં આચાર્યશ્રીના ગુણો તથા ક્રમેની સ્તુતિ પૂર્વક જગદ્ગુરુ શ્રી શાસ્ત્ર પીઠાધીશ્વર શંકરાચાર્ય મહારાજ તરફ ચોરાશી તરફથી, તેઓશ્રીને માન આપી આભાર પ્રદર્શિત કર્યો હતો. જય જયકારના અવાજ સાથે તે માનપગ આચાર્યશ્રીના ચરણ કમળમાં અર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું. બાદ નેચી શ્રી જીવેશ્વર નંદુરામે આચાર્યશ્રીની સ્તુતિ કરી એક હુકા પણ અસરકારક વ્યાખ્યાનમાં ઘર દીઠ આચાર્યશ્રીની પધરામણી કરવા બ્રાહ્મણોને બલામણુ કરી હતી. પછી વ્યાખ્યાનકોવિદ કવિશ્રી નરભોરામ વસનજીએ આચાર્યશ્રીનાં પીઠના સંસ્કણ માટે કરેલા પ્રયાસ અને પરાક્રમનું વર્ણન કર્યું હતું. ધર્મવીર નગીનદાસ પુરુષોત્તમદાસ સંધવીએ જણાવ્યું હતું કે—“હું” પોતે ક્રેયસ્થાયક છું” મારે કોઈનો પક્ષપાત નેથી, પણ ન્ને સનાતન ધર્મની મર્યાદા છુટતી હોય અથવા કોઈ પણ ધર્મની સંસ્થાને ધકકો પહોંચતો હોય ત્યારે તેનું રક્ષણ કરવા બનવું સધળું કરવું; એવી આશા અમારા સુર ધીમંત્રસિંહાચાર્યજી તરફથી ઉપદેશ રૂપે મળેલી હોવાથીજ હું આપના આચાર્યશ્રીની સેવામાં પ્રવર્ત્યો છું. આપના સાચા શાસ્ત્ર પીઠાધીશ્વર શંકરાચાર્ય આ શ્રી રાજરાજેશ્વરાશ્રમ મહારાજ છે એ સત્ય આપ સૌ-સમજે છો એ આપે આજે સ્પષ્ટ રીતે ખતાવી આપ્યું છે, તે માટે આપને સન્નિધિ, ધન્યવાદ છે.”

ત્યારબાદ આચાર્યશ્રીએ પોતે વ્યાખ્યાન કર્યું હતું—ચક્રિત અને પ્રમાણ પુરુષર જણાવ્યું હતું કે—“ધર્મ રક્ષા” બ્રાહ્મણોએ કરવી જોઈએ, કેમકે તેઓ જગદ્ગુરુ છે,

૫૫ પુદ્ગલા મમયમાં તેઓમાં ચિયિસતા આવનાથી સન્યાસીઓએ ધર્મરક્ષાનું કામ હાથમાં લીધું. હાલ દુષ્ટાળમાં મનુષ્ય અને ૫૫ઓના ગુણુ માટે પણ બ્રાહ્મણોએનું કમર કસવી જોઈએ. તમારી સાથે હું પણ તૈયાર છું. માનવન આખી રોષ પુછી ચલાવું નથી તે પ્રયાસે કામ કરવું જોઈએ. બ્રાહ્મણોના નિત્ય કર્મ તથા આચારનું શિક્ષણ અતિ આવશ્યક છે. તેવી એક શાખા સ્થાપી છે, તે માટે રા. રા. દયાચંદર તથા મોરાસીના યાદવો અને અરેસરાને ઘણાજ ધન્યવાદ થઈ છે. તે સરથાને દર. વર્ષે શ્રી. ૧૦૧) અમારા સારદાપીઠ તરફથી આપવામાં આવશે, તમે તથા ૪૬ વીર શ્રી બાઈચંદરભાઈ સોલીસીટર પયાસ કરી આ સરથાને ઘણી આશા બનશે. અમને ધંધરામજીઓ માટે અત્રે શેઠાવા ધણા સન્માનો કહે છે; ૫૫ શ્રી મહાશિવરાત્રીનો દિવસ અમારે ડાકોમાંજ, શ્રી ચંદ્રમોલેશ્વર ત્યાં હોવાથી કરવો જોઈએ. તેથી હાલ અત્રે શેઠાઈ યજ્ઞોએ તેમ નથીજ, પણ જો તમે દુષ્ટાળ નિવારણ માટે મહેનત કે મદદ કરવા ખુદી હોતો તે કામ માટે અમને મોલાવશો તો આવીશું. હમેશ સ્વધર્મમાં રહેજો. ”

શિવ લિંગ પૂજા મહાત્મ્ય.

(અનુસંધાન યયા વર્ષના ૩૬૪ મા પાનાથી.)

શિવજીનાં લિંગ નામ પૂજન કરવાનાં ચિન્હ પાંચ પ્રકારનાં છે. (૧) સ્વયંભૂ લિંગ, (૨) મિન્દુ લિંગ (૩) પ્રતિષ્ઠિત લિંગ (૪) અસ્થિલિંગ (૫) શુદ્ધ લિંગ, દેવર્ષિઓનાં તપથી સંવૃત્ત ધમેકા સંજી ભગવાન ત્રયિઓને સમીપ થવા અર્થાત્ એને સદગતમાં પ્રાપ્ત થવા સાથે પૃથ્વીમાં ખીલરૂપથી અને પાર્થિવ શરીરમાં નાદ રૂપથી પ્રવિષ્ટ થઈ ગયા. સ્થાવર, મહુ અપવા આદિ અકિરોની પેઠે જુમિને શક્તિ જે સ્વયં પ્રકટ થાય છે તેને સ્વયંભૂ કહે છે. આમાં બે વાનો વિચારણીય છે, એક તો એ કે મહર્ષિઓના તપો-અભ્યાસી તેમના માટે મહા-દેવનું લિંગ પૃથ્વીમાં પ્રવેશી સ્વયં પ્રગટ થયું. અમર તપરતીઓને માટે યથાવસર સ્વયં પ્રકટ થવા કરે છે, પરમાત્માનું ચિન્હસ્વરૂપ લિંગ કહેવાય છે, અથવા નાદરૂપ કહેવાથી એનો પણ આરાધન નીકળી શકે કે, મધ્ય રાત્રીના સમયે નિર્જન એકાન્ત જંગલમાં જ્યાં નાદ જ્ય નાદ હોય તદિ તેમજ પવન પણ આવતો ન હોય, અને પ્રાણી આજ નિદ્રામાં પડ્યાં હોય તે સમય ધ્યાન પૂર્વે શ્રવણ કરવામાં આવે તો એક પ્રકારનો સ્વસનાદ રૂપનાદ પૃથ્વીમાંથી સ્વયં પ્રકટ થાય છે, અને પિંડ છીકે સર્વ કોઈને સંભળાવે છે. તથા આ નાદ રાત્રીને વિવસ માત્રાશુ જરાવર સ્વયમેવ પ્રકટ થતોજનુંકે છે, તેથી એકાન્ત નિર્જન, નિવનિ સ્થાનમાં રિયસે પણ સાંભળી શકાય છે. પણ મનુષ્યાદિકના અસાંભળે લઈ સંભળાતો નથી. એ પણ શિવ નામ પરમાત્માનું એક લિંગ છે, અને સ્વયંભૂ પણ છે, શ્રીજી આપસુ કાનને ખંબ કરી ધ્યાન આપનાથી વિચાર નામક પરમાત્માનાં એક પ્રકારનો મુંદર નાદ આ પાર્થિવ શરીરમાં પણ સ્વયમેવ પ્રતિગળ થવા કરે છે એને અનાદ સ્વયં પણ કહે છે. એનાપર પણ ધ્યાન કરી અને લોક ધ્યાન કરવા ચિત્તને સ્થિર કરે છે. એ પણ પરમાત્માનું સ્વયંભૂ લિંગ છે.

સ્વયંભૂ લિંગની પાનથી સ્વયમેવ રૂપ રૂદિ પામે છે. પ્રથમ જે પ્રજ્વાલમક રૂપનું સ્વયંભૂ પ્રકારનાં લિંગ રૂપ છે, તે વર્ણનાદ અમર યજ્ઞાત્મક જન્યનાં પરંતુ સુવર્ણ ચાંદી અદિપર, પૂજી ઉપર અથવા પૃથ્વીની કોઈ પેઠી ઉપર પોતાનાં હાથથી, નાના મુદ પ્રજ્વાલમ અથવા મિન્દુરૂપ લાગે, પછી તેની પ્રતિષ્ઠા કરે. અર્થાત્ દેવ રિયસિને તેમાં સંકલ્પ

કરે, અને દેવનું આવાહન કરે. આ મિન્દુ નાદરૂપ સ્થાવર અથવા જંગમ બેઉ પ્રકારનાં છે. અર્થાત્ સ્થાવર પદાર્થપર લખેલું સ્થાવર કહેવાય છે અને જંગમ જીવપર લખેલું લિંગ જંગમ કહેવાય છે. આ બેઉ પ્રકારના લિંગ ભાવના રૂપ કહેવાય છે. શિવરૂપ થનારા શાનીઓ તેને ઠીક સમજી શકે છે. વાસ્તવિક સિદ્ધાન્ત એ છે કે, સંસારમા અસખ્ય નામ રૂપોથી કલ્પિત અમંખ્ય ચિન્હ લિંગરૂપ છે. આ સર્વમાં સત્-ચિત્ આનંદ રૂપથી વિદ્યમાન એક પરમાત્માજ સત્ય અવિનાશી છે, એટલા માટે સર્વ નામ રૂપોમાંથી જે જે નામ રૂપવરે જે કોઇ પરમાત્મામાં વિશ્વાસ કરે તેમાંજ રાંછુ બગાડા તેને શુભ કળ આપે છે. પોતાના હાથથી સ્થાવરાદિમાં લખેલ મંત્રમા રાંછાનું આવાહન કરી ઘોડશાપવાર પૂજન કરે તો સ્વયં ઐશ્વર્યને પ્રાપ્ત થાય છે. એનો નિરતર અભ્યાસ કરવાથી જ્ઞાન પશુ પ્રાપ્ત થઇ શકે છે.

દેવતા અને મનુષીઓએ પોતાની સિદ્ધિને માટે મંત્ર બહુતાં બહુતાં પોતાને હાથે, શુદ્ધ ભાવનાથી જે લિંગ—ચિન્હ સ્થાપિત કર્યા તે પુરુષકૃત હોવાથી પૌરુષ અને સ્થાપિત હોવાથી પ્રતિષ્ઠિત લિંગ કહેવાય છે. આ પ્રતિષ્ઠિત લિંગ બે પ્રકારનાં છે. એક પૌરુષ અને બીજા પ્રાકૃત છે. મંદાત્મા, બ્રાહ્મણ, વિદ્વાન, રાજા અને શેઠ સાદુકારોએ સારા કારીગર પાસે મૂર્તિ બનાવરાવી વેદ મંત્રોથી વિધિપૂર્વક સ્થાપના કરે તે પશુ પ્રતિષ્ઠિત કહેવાય છે. પ્રકૃતિ સમ્યક્થી ધનાદિન્ય સુખ ભોગનું આપનારું લિંગ તે પ્રાકૃત કહેવાય છે. જે પ્રવળ, પુષ્ટ, અને ચિર સ્થાયી હોય તે પૌરુષ કહેવાય છે, અને જે નાનું સાધારણ અદ્યપ્રકાર રહેનાર લિંગ હોય તે પ્રાકૃત કહેવાય છે. આપણા શરીરનું લિંગ (ઉપરચેન્દ્રિય) નાભિ, જીભ નાક, અને શિખા અગર શરીરમાં શિવલિંગની ભાવના કરવી એ આધ્યાત્મિક ચરલિંગ કહેવાય છે. પર્વતમા શિવ લિંગરૂપ ભાવના કરવી એ પશુ પૌરુષ છે. પૃથ્વી માત્રને શિવ લિંગરૂપથી જાણવું એ પ્રાકૃત શિવ લિંગ છે. ચોખ્ખા વિગેરે કામળ પદાર્થમાં શિવ લિંગની ભાવનાએ પ્રાકૃત અને ગદું વિગેરેમાં શિવ લિંગની ભાવનાએ પૌરુષ છે. અશ્વિમ્બાદિ અષ્ટ સિદ્ધિ આપનારી સર્વ મૂર્તિઓ પૌરુષ છે, ઉત્તમ અને સુદર રૂપવાળી સ્ત્રીમાં તેમજ ચમક દમકવાળી વસ્તુમાં જે મોહીની અગર ચિત્તને ખેંચનારી જે જોમા છે તેને શિવ ભાવનાથી જોવું તેને પશુ શિવ તત્ત્વગાતા પુરુષો એક પ્રકારનું પ્રાકૃત શિવ લિંગ કહે છે. ડુંકામા કહેવાનો હેતુ એ છે કે કામળ, મનોહારિણી સંસાર ભરમાં જેટલી શક્તિઓ છે તે દેવીરૂપ અને શિવનું પ્રાકૃત લિંગ છે, ઉચ્ચ, કઠોર પુરુષાત્મક સર્વ સંસારના પદાર્થ શિવનું પૌરુષ લિંગ છે—અગર એમ સમજો કે સર્વ માયા પ્રપંચની સાથે સ્ત્રી પુરુષાત્મક અને પ્રકારનાં ચિન્હ શિવાત્મકજ છે. સર્વજ્ઞ શિવને વસ્ત્રમાં સૂત્રની પેઠે ઝોતપ્રોત બેવા, માનવા, જાણવા એ પશુ શિવલિંગ પૂજન છે. ચરલિંગ જેટલાં પ્રકારનાં છે તેમાં રસ લિંગ સુખ્ય છે. રસ પશુ અનેક પ્રકારના છે. જેમ કચ્છા રસ, વીર રસ વિગેરે સર્વજ્ઞ પરમાત્મા બાપક હોવાથી તેમની ઉપાસના સર્વજ્ઞ થઈ શકે છે. જેમ શીતલના જે જે વસ્તુમાં હોય તે જલનો ગુણ અગર શીતગતારૂપ છે તે જળનોજ અંશ (બાપક અંશ) માનવામાં આવે છે. તેમ જ્યોત્સ્નામાં આનંદ અથવા રસ ઉત્પન્ન થાય વા પ્રતીત થાય તે પશુ પરમાત્માનો બાપક અંશ છે. એટલા માટે શ્રુતિમાં કહ્યું છે કે રસો વૈસઃ રસંહોવાયં દ્વાડ્ડનન્દોમવતિ ॥ તે પરમાત્મા રસરૂપ છે. મનુષ્યાદિ પ્રાણી વિષયોમાં પશુ રસાત્મક પરમાત્માને પ્રાપ્ત થકનિજ પોતાને આનંદ મળે એમ માને છે. જે કે વિષયજન્ય આનંદ પશુ પરમાત્માનું એક રૂપ છે; તોપશુ તેમાં પ્રવૃત્તિને હેતુ વિષય વાસના છે, અને વિષય વાસના સત્ય અપરિમિત

આનંદની પ્રાપ્તિમાં બાધ કરનાર છે. એટલા માટે વિષયાનંદમાં ફસાવું ખરાબ છે. ચાનીને દૂદ, અભ્યાસથી વિષય વાસનાનું બંધન બ્યારે થિયિલ થઇ જાય છે અને આનંદ તરફ જનારું મન વિષયાનંદમાં ફસાવું નથી ત્યારે શિવસિદ્ધાન્તમાં આવના કરતો તે પુરુષ જગતના દુઃખ સુખમાં ફસાતોજ નથી.

સારાંશ એ છે કે વિષયાસક્ત શુદ્ધિથી થનારી પ્રવૃત્તિજ વિષયમાં ફસાવનારી છે ચાનીની તો તેમાં સ્વભાવિક ઉદાસીનતા રહી જાય છે. તેમજ મસારાનો પણ એ નિયમ છે કે જેને સમગ્ર દેશનું રાજ્ય પ્રાપ્ત થાય તે દૃશ્ય બારમાના અધિકારપરથી ઘોતાના મનને પાકુજ વાળે છે. કારણ તે અધિકાર અધિક અધિકારમાં બાધા નાખનારો છે. એટલે ઉચીકક્ષાનો જેને આનંદ પ્રાપ્ત થયો છે તે વિષય વાસનાના આનંદમાં ફસાતો નથી.

આથી એ સિદ્ધ થયું કે વિષયમાં પણ જે કાંઈ આનંદ છે તેને વિષયાત્મક-શુદ્ધિથી અગ્રાની સોઝ જુએ, જાણે અને માને છે, અને વિષયના આનંદને પણ ચાની પુરુષ પરમાત્મ જાનના આનંદની દૃષ્ટિથી જુએ છે. કારણ કે પરમાત્માજ અખંડ આનંદરૂપ છે. બ્રહ્માથી માંડીને સ્થાવર પર્યંત ત્રિલોકમાં જે કાંઈ આનંદ પ્રતીત થાય છે, તે બ્રહ્માનંદનો લેશ માત્ર છે, એટલા માટે બ્રહ્મર્ષિ આદિ બ્રાહ્મણ વિદ્વાન, ચરસિંગોમાં રસાત્મક લિંગને ઉત્કૃષ્ટ ગણે છે, માટે રસરૂપ આનંદ પણ એક શિવનું લિંગ છે. બાહ્યરૂપ રાગને દાનિય લોક શિવનું લિંગ માની ઉપાસના કરે તો તે તેઓને હવમ રાજ્ય આપનાર છે. બાહ્યને શિવનું લિંગ વેદમાં માનવામાં આવ્યું છે, (જુઓ ૧૩ યજુર્વેદ ૧૬-૧) દાનિય રાજાને માટે ચરસિંગોમાં બાહ્ય મુખ્ય છે.

વૈશ્યોને માટે સુવર્ણ રૂપજ શિવજીનું લિંગ ઉત્તમ છે. સુવર્ણ માત્રને શિવજીનું એક લિંગ અથવા ચિન્હ માનતા અને પૂજ્યભાવના રાખવા તે બહુજ ધનાઢય થઈ જાય છે, અને પતથર માત્રને ચંદ્ર લોક શિવલિંગ સમજી બ્રહ્મા પૂર્વક બક્ષિત કરે તો તે પણ શુદ્ધ ધર્મનિષ્ઠ થાય છે, અહિં શિવલિંગ કહેવાથી શિવાલયોમાં સ્થાપિત પથરનું શિવલિંગ સમજવાનું નથી. કારણ આ ચરસિંગનો પ્રસંગ છે. મદિરામાં સ્થાપિત પ્રતિષ્ઠિત લિંગ મનાય છે તેનો વિચાર આગળ થઈ ગયો છે.

સુધારા-સતશાઠ.

(ભેખક-નગીનદાસ પુરુષોત્તમદાસ સંપત્રી.)

દોહરો ૨૭૦ થી ૩૦૨.

સુધરેલી સધવા અને, વિધવા એક સમાન, નહીં આંદો ભાળમાં, કંઈકુનું નહિ ભાન.	૨૭૪
ખિસ્તવ્ય કાં તો પારસવ્ય, કિંવા મવનની નાર; સુધરેલીના તે સમા, પ્રગટ જુઓ યજુગાર.	૨૭૫
ગોરિ ગામ જલસા વિષે, ઘણી બળવે દોલ; વાહ ! વાહ ! ! મિત્રો વડે, સુધરીતુ એ તોલ	૨૭૬
ખર પાસે કો ધુપટે, તેવી વદી દલીલ; બરે ઉધાડા કુદકા, સુધરીનાં એ શીલ.	૨૭૭
પતિને પરમેશ્વર ગણે, નારી તેક ગુલામ; હજારને હાજર રહે, તે સુધરેલી ભામ.	૨૭૮
નાગી વરજુગી વિષે, લગી રે' દિનગત સુધરેલી તેને ગણી, સુધર્યા રે' રળિયાત.	૨૭૯
ટાપટીપ તનની રમે, આપગીપમય આચ; સુધરેલી શિર છતરિ ન્યમ, ખચાલી શિર પાચ.	૨૮૦
હસે લસે આગળ ધમે, વસે પુરુષમાં વાસ, પતિ પાછળ પાછળ ફરે, સુધરેલીના દાસ !	૨૮૧
ભાઈ-બહેન પદ છોડીને, બને મિસિસને મીસ; સુધરેલી સદ્ભાગ્ય લડ, પામિ યવનની કીસ ^૧ !	૨૮૨
શિખે ગરેયાની કને, સુધરી ગોરી ગાન, તાત જાત બર્તાર તે, દેખી ધરે ગુમાન.	૨૮૩
પુરુષ અને પ્રમદાતણા, સરખા હક ગણુનાર; સુધરેલી તે નીકળી, બને હકથી બહાર.	૨૮૪
નરહક-ને વગી નારહક, એ બે ભરજળનાવ; બને પર પગ ધારિને, પડતી પ્હોળે પાવ.	૨૮૫
નર નારી બનવા જતાં, યાપ હીજડો આપ; સુધરી નર બનવા જતા, પામે એવું માપ.	૨૮૬
જુવાની જગવવા જુઓ, આપાને કે બાળ; સુધરેલીનૂઠાપારખી, વધી વેરચાથી દાલ.	૨૮૭
પશુ પશુ અતિ માયા ધરી, ધવગવે નિજ બાળ; સુધરી તેથી અધમ તે, નરહક પર દે કાળ.	૨૮૮
પડે રે'તી તે તણું, સુન લેતા સમશેર, સુધરેલીના સાપડયા, દમડીના દસ શેર	૨૮૯

પડે રે'તી તેતણા તવારિખે જસગાન,	
સુધરેલીના નેણુ સર, બમર ચળેવ દયાન	૨૬૦
યવન હસ્ત અડતા અવલ, અમળા તગતી પ્રાણ,	
હવે સુધરી તે યવનની, ઝોણે જણે લહાણ	૨૬૧
પડે રે'તી તેમણે, તન્યા પતીસહ પ્રાણ,	
સુધરેલી પતિ જગતો-વેચી અહં વખાણ	૨૬૨
પતિ વેચે પણ પદ્મિની, તજતિ ન પતિવ્રતધર્મ,	
ખાય પિયે ખેલતિ ફરે-એ સુધરેલી કર્મ.	૨૬૩
પડે રે'તી તેતણા, સત જ્યાનતા ગાય,	
સુધરેલીની સતતિ, બીરુ ખવાડે ખાય	૨૬૪
પડે રે'તી તેતણા, પુરે જગ્યો સ્વધર્મ,	
પાદરીના પાયે પડે, સુધરી સુત હતકર્મ	૨૬૫
પડે રે'તી તેમણે, દોષ દેશને શીખ,	
સુધરેલીની સાલખી, વધિ મગાવે બીખ	૨૬૬
પેટ પરાણે ધણી ભરે, મહેતીજીને તાન,	
પતી પટાવણે બને, ધન્ય ! સુધારે ધ્યાન	૨૬૭
ધરધણિ ખૂદે ગાગને, સુધરી રાખે દુત્ય,	
સ્ત્રીસુધારણાએ કર્યા, ધણે ઘેર એ કૃત્ય	૨૬૮
પડે રે'નારી તણા, ધરતા નહિ ધનનોખ,	
પણુ સ્વદેશને સેવતા, મદા રહી અણોખ	૨૬૯
પણુ સુધરેલીના તનમ શીખખા છે એ સાન,	
સુખમાં થુકો પણ મૂકો, હગમા કાઠ નિદાન	૩૦૦
નણુ રંગેલા મન હતા, નારીના આદેશ,	
સ્ત્રીજીવણીએ કર્યા, રંગી કાળા મેશ	૩૦૧

(અપૂર્વ)

ગ્રાહકોને નિવેદન.

અમને આજે લખવાને અત્યંત કમ્પાનદ થાય છે કે ફક્ત ચારેક માસ ઉપર આ ધાર્મિક માસિકના લગભગમા માત્ર ૦-૪-૦ નો વધારો અને લગભગ આખો ૪૨મો કેટલાક કારણોને કારણે થયો નાખી નાના નાના કમદાગ રમુજ અને માર્મિક લેખો આપવાનું અને બિવિધમાં અનુકૂળતા થયે પહેલા પ્રમણે ચાર ૪૨મામા કાલવાનું જણાવ્યું હતું પરંતુ તે પ્રમાણે આખો ૪૨મો ધગડી અર્ધ પ્રમટ -રવાનું ચાલુ સાલમા બની ચક્રસુ નથી, અને અમે આ ચાર સુધીના પ્રમટ થયેલા અમા જોતા સાડાતણુ ૩૨મા કાલેલા છે અમામ ૩૦૦ ટલા ધર્મપ્રેમી સજ્જનોના પત્રો આ ૪૨મો ધગડવા કરતા જરૂર જણાય તે લગભગ વત્રારવાના આભા છે તેમજ કેટલાક ધર્મોધિમાની મજ્જનોએ ઉત્સાહ પૂર્વક આ ધર્મ મંથની વિચારે ની નિડરતાથી ચોખ્ય ચર્ચા કરતા માસિકને તનમન અને મનથી બનતી મદાય આપવાનો ચોતાનો ઉત્સાહ બતાવ્યો છે, અને લેખોએ ચોતાના મિત્રો અને સજ્જનો

એને આમદપૂર્વક આહક થવાને બલામણુ જનતા ઉતાવળ કરવા માંડી છે. જેની તેમ થોડા સ્થળે લેવામાં આવશે. સનાતન હિંદુધર્મના ચુસ્ત આચાર્યો, મહોપદેશકો, પંડિતો, ઔચીઓ, ધર્મોપદેશકો, કિર્તનકારો પોતાના સંજ્ઞામાં આવતા ધર્મપ્રેમી સંજ્ઞાને આ માર્ગિક માસિકના આહક થવાને બલામણુ કરે તો આહકોમાં મોટા વધારો કરી શકે. અને દરેક ધર્મપ્રેમી આહક સંજ્ઞાને જો જોયામાં જોઈ એક આહક પણ વધારવાનું મન ઉપર સે તો આ માસિકને એક મોટી સદાય થાય. આ સંજ્ઞા અમારા અગાઉ જણાવ્યા પ્રમાણે કેટલાક ધર્મપ્રેમી સંજ્ઞાને આહકો વધારવાનો જનતા પ્રયાસ ઉત્સાહ પૂર્વક કરી મતાવવા માંડ્યો છે. તેમ પ્રમાણે દરેક આહક પોતાનાથી જની શકે તેટલી આહક—જોયામાં જોઈ એક આહક પણ વધારવાનો જરૂર નિશ્ચય કરી ધર્મસેવાનું પૂણ્ય પ્રાપ્ત કરશે એવી મને ખાતરી છે, જે ધર્મપ્રેમી સંજ્ઞાને આ માર્ગિક માસિકના આહકો વધારવાને ઉત્સાહપૂર્વક કાર્ય નીચે પ્રમાણે કરે છે. જે જણાવતા અત્યંત ખુશી ઉપજે છે.

૨૦. રા. ઉમેદમાધ નારણમાધ પટેલ ફાટોઆદર—નોરખી—આ ધર્મપ્રેમી સંજ્ઞાને મયા વર્ષમાં ચાલીસ આહક પરિશ્રમ લેધને કર્યા હતા. તેઓ ચાલુ સંજ્ઞામાં જોયામાં જોઈ પુણ્યોત્સવ આદર કરી આપવાની બહુકટ ઇચ્છા ઉત્સાહપૂર્વક બતાવે છે તેમજ તેમના તારીખ ૧-૨-૧૫ ના પત્રમાં આ માસિકને ઘટાડેશો કરશે જનતા તાકીદે વધારવા જણાવે છે. અને તેમાં તેઓ દરેક આહક મદાયથને બેકેક આહક વધારવાનું મન ઉપર લેવાને આશ્ચર્ય પૂર્વક વિનંતી કરે છે. અને એમના આહક વધારવાના પ્રયાસ માટે આનાર માનીએ છીએ.

૨૧. રા. શાવકનરામ રણછોડલાલ શાસ્ત્રી અને ચત્રાજી જોડાલાલ આ જનતા ગૃહસ્થોએ સાત સાત, શીવામાધ વી. પટેલ એક, આહક વધારી સાડાપાંચ થીઓ આ માસિકને મદદમાં આપ્યા છે તેથી આનાર માનીએ છીએ—ઉપર જણાવેલા ગૃહસ્થોએ આહકો વધારવાને જોડો પ્રયાસ કર્યો છે તેઓજ પ્રયાસ અમારા ખીજા આહકો મુજબ પણ પોતાનાથી જની શકે તેટલાં આહકો કરવાને જરૂર જમ લેવા કૃપા કરશે. જે ધર્મગિમાની સંજ્ઞાને આ માસિકમાં આવતા ધર્મ સંજ્ઞા લેખોની, તેમજ પ્રગટ થયેલી લેખો માટે પ્રશંસાપત્રો મોકલે છે તેઓને આનાર માનવામાં આવે છે.

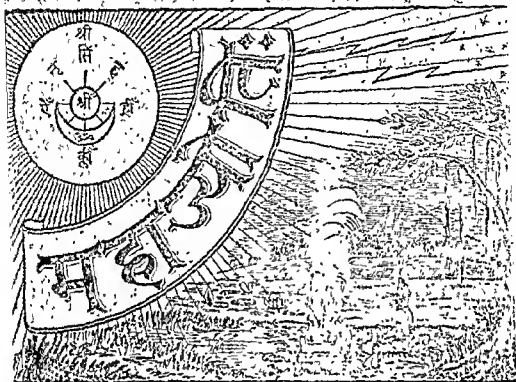
આલોકને અગત્યની વ્યવસ્થા.

(૧) શ્રીયત ઉમેદમાધ નારણમાધ પટેલ તેમજ અત્રેના કેટલાક ધર્મપ્રેમી આહક મદાયથેના આહક વધારી આપવાના પ્રયત્નથી હવે પછીના પ્રગટ થા તર ફરેક અંક આર દરેકમાં કાઢવામાં આવશે. અંક દરેક મહિનાની પદ ૧૪ પછી દરેક દિવસ સંજ્ઞામાં ન મળે તો લખી જણાવવા કૃપા કરવી. બવિધમાં કેટલેક અંક સુચના કરશે. ચિવાધ જેણે ફાટોમાં નિર્દિષ્ટ આવે. (૨) જે સંજ્ઞાને આ માસિક મોકલવામાં આવે છે તેઓએ ચેકસ પોતાના રોપનું ધરે છે કે બવિધમાં પ્રકટ થનારા અંકો અમારી અનુકૂળતાએથી પી થી મોકલીશું તો જેઓની આહક તરીકે રહી પી રચીકારવાની ઇચ્છા ન લેાય તેઓએ એક પેસાને કાઢીમાં જનતા તાકીદે જરૂર જખવા કૃપા કરવી.

સમાચાર.

શ્રી સનાતન સમસ્ત હિંદુધર્મ રાણા. અમદાવાદ—ને ૧. ૧૦૦૧ એક જનતા એક તારીખ ૧૪-૨-૧૫ ના રોજ અપણુ કરી રા. રા. નમીનદાસ પુરષોત્તમદાસ સમસ્ત તે સમાચાર “આશ્રયદાતા” અને “હૃદયી લગીના સમાચાર” થયા છે.

અમદાવાદથી પ્રકટ થતું સનાતન ધર્મનું એકવીર ગુજરાતી માસિક

કોશ.દ.] અમદાવાદ, સંવત ૧૯૭૫ ફાલ્ગુન] કિરણ ૫.

“તસ્ય ભાસા સર્વમિદં વિભાતિ” * “તેના જ ભાસથી બધું આ ભાસે છે.”

વ્યાપ્તા—શુદ્ધરસાષ્ટ તથા સૌરાષ્ટ્રાદિ વિવિધસ્થળનિવાસી,
શ્રીશ્રેયાસાધક અધિકારી વર્ગ.—આદ્ય સંસ્થા.

પ્રકાશક, સંપાદક અને નિયામક—રતિલાલ મનસુખરામ મોદલ.

સાંપડી શેરી—સાલાવસાની પોળ—અમદાવાદ.

મુખ્ય સેષક અને સહાયક—સાક્ષરોત્તમ શ્રીગ્રંથીધર વ્યાખ્યાનમાર્ગદર્શક,
ભારતગુપ્ત ધર્મવીર શ્રીયુત નગીનદાસ યુરોપીયનદાસ સંઘવી, અમદાવાદ.

અમદાવાદ—પાનકારના નાકે પા-“મનવર” પ્રીતિય પ્રેસમાં ચોટીલાઈ ગ્રંથપત્રાલયે છાપ્યું.

ત્રીવર્ષ અર્ધે રૂ. ૨-૪-૦ પરદેશમાં રૂ. ૨-૧૨-૦ ડાકપત્રે - ૦ ૦ ૦

— મહાત્માજી (માસિકપત્ર)ની અનુક્રમણિકા. —

સંવત ૧૯૬૫ ના ફાલ્ગુન, ફેબ્રુઆરી અને માર્ચ અને ૧૯૬૬

પ્રકાશન.

લેખક.

પૃષ્ઠ.

૧	દિલ્હીમાં ૧ નિઝ ધર્મ વિચારો.....સંપત્તી.	૧૧૩
૨	તથ્ય લેખ તથ્યતા.....તથ્યવાદી.	૧૧૪
૩	ઓ. મી. પટેલનો અરડો દિનું સમાજના અગ્રિમ કેમ થઈ પડ્યો ?...	૧૧૬
૪	૪૨ ટકોરા દગ !.....સીંગલ	૧૨૦
૫	પરોપકારના પૂનર્ગા.	૧૨૭
૬	આર્થિકન્યોના મત્તના દંભનું પોલ. રા. શંકરલાલ કૃષ્ણભાઈ દિવાન	૧૩૨
૭	પ્રતિમા પૂજન. કવિ બાલચંદ્ર, વિ. પટિલ.	૧૩૪
૮	સુધારા—સત્યાગ્રહ.....સંપત્તી.	૧૩૫
૯	કુ. સુધારક કેમ થયો ? ..... પ્રસન્ન વલ્લભ	૧૩૬
૧૦	શ્રી સનાતન દિનું ધર્માનુયાયીઓને અરજી સીધા ઉમેદનાઈ નામનું પત્ર...	૧૩૮
૧૧	સક્ષિપ્ત સમારોચના .....તંત્રી.	૧૪૨
૧૨	સમા સમાચાર.....	૧૪૪
૧૩	સમાચાર.....	૧૪૪

આ મહાત્માજી: માસિક સંવધી અગત્યની સૂચનાઓ.

(૧) મહાત્માજી દરમિયાને વર ૧૪-સિંગલરીએ પ્રકટ થાય છે. (૨) બાપકાજી નવિ જાગે તેની જાહેરાતો હાલમાં આવશે. જાહેરાતો મોકલી બાપ નહીં કરશે. (૩) અદલા માટે માસિક કે વર્ષાનાં પત્ર મોકલનારને મહાત્માજી વિના મળે મળશે. તે સિવાય કોઈને મોકલ નહિ અને (૪) પાગલ વાં પુર મધ હાલ વાં માલે છે, સુગ માલ કોઈએ જાહેરાત વાંતુ આકીનુ અને ચાલતા વાંતુ લગાતર તાજાં મોકલતું અથવા તે વી પી. અથવા તેના પસા પોસ્ટમેનને આપી દેવા. (૫) સાદામાર વાંતુ ૫૪ અંગનાં પુત્ર ૩. ૬) ગા મળે, ગમે તે એક વર્ષના આઠ અંગના પુસ્તકના ૨. ૨ બે પડે, અને હરકોઈ પુસ્તક અંગના ચાર અંગના લેવાને (૬) મંજૂઆતી કે વિના મળાએ જે સંગ્રહનો ઉપર મહાત્માજી આવતું હોય અને તેઓ રાખી લેતા હોય, તે સંગ્રહને લગાતરના ૨. ૨) સવામે તાજાં મોકલવા. આદ્ય નહિ થતું હોય તે તરત જ પોસ્ટમાં પૂરી થઈ પાછો વાળી, અથવા તે એક પોસ્ટ કાર્ટ લખી ખુલાસો જમાવી દેવો. (૭) લખવાનું પાસ ૨૨વા મંજૂ મોકલવામાં આવતાં વી. પી. પત્ર વાંતુ નહીં અંગે લોકસાન કરવા કરતાં સાચી વાત તે એ છે કે—“દાતા કરતાં દૂમ લાલો કે તરત ૨ જવાબમાં માટે માલ નહિ મોકલું હોય, તેમજ તે તાજાં લખી જમાવતું જ લોક છે. (૮) શ્રીસનાતન દિનું લેખ સિદ્ધાન્તાનુસાર લેખ રચા રીતે લેખક પેનાનાં ન મ લખ, અથવા જાણી મોકલવા, પ્રકાશને માટે થોડા જાણના લેખ પ્રકટ થશે અને પ્રકટ નહિ કરવાના લેખ તેમ જ લેખકને પેનાને મોકલવાની પાસ મોકલાશે. (૯) દરેક લેખક તેના લેખના લેખ માટે જવાબદાર છે. (૧૦) અંગનાં પત્ર, અભિપ્રાય મારના પુસ્તક વગેરે, લગાતરના રૂપે, પ્રકટ કરવાના જેમ જ નહીં અંગે અંગે અંગે નીચેનાં સિદ્ધાન્તો (તરીકે) મોકલવું.

પટેલ રનિલાલ મનશુખરામ સાંકડી મેરી-લાલાવસાની પોળ-અમદાવાદ

ॐ શ્રો યે હોં ક્ષોં ॥

॥ ૐ શ્રી શ્રીમહાજ્યોતિઃ પુરુષસિંહાય નમઃ ॥

શ્રીમહાજ્યોતિઃ

પ્રકાશ ૬.] ફાગણ, કૃષ્ણ ૧૪ સંવત ૧૯૭૫. શકે ૧૮૩૮ સન ૧૯૧૯ કિરણ ૫

હિન્દુઓ ! નિજ ધર્મ વિચારો.

હોરી પદ ૫.

હિંદુઓ ! નિજ ધર્મ વિચારો,
વિચારો, હિંદુઓ ! નિજધર્મ વિચારો. (કુ0)

ચારવર્ણ ને ચારે આશ્રમ, તેના વિવિધ પ્રકારો,
સ્વતંત્રતાના મયોદા ને, બધનમાં છુટકારો;
બતાવે ધર્મ તમારો. હિંદુઓ ! ૧

મિશ્રવર્ણ પણ બૃહ રચીને શુદ્ધવર્ણ-આચારો !
અનુકરણે આચરતા હિંદે મ્લેચ્છ યવન પણ ચારો !
સનાતન એ ઉપચારો. હિંદુઓ ! ૨

એકજ ભાવ જનાતન ધર્મે મર્મરૂપે વસનારો,
સંપ્રદાય અગણિત ઉપજે પણ એ તો નહિ બસનારો,
અખ મારે હસનારો. હિંદુઓ ! ૩

શક્તિ પ્રમાણે સદાચારને હોય અનુસરનારો,
તેવો જન સમુદાય જુદો અટ કુદરતથી બનનારો,
કરી હઠ નિજ નિજ ધારો. હિંદુઓ ! ૪

પણ ભારતમાં લેખચેળનો કાઠવ કદિ ન ચનારો,
અમણચંદ્ર સહ લોકા કૂટે, પણ ન વિકાર પ્રસારો;
ધર્મેહક હર્ષ અમારો. હિંદુઓ ! ૫

રમસ તોય મુસ્તફનો હિંદે કેવો સુંદર કયારો ?
 અદેખાઈ અળગી કરિ સંજે વર્તે નિજ અધિકારો,
 અડગ પગ નહિ ડગનારો. હિંદુઓ ! ૬
 કળિયુગે ને પરસત્તા તેમાં ગોંધઇ મરકી મારો,
 તોપણ હિંદુધર્મ ટકયોજ ટકે છે ને ટકનારો,
 કસોકટિ હિમત ન હારો. હિંદુઓ ! ૭
 ધર્મ તાત ને નાત માત છે આર્યવંશ અમ ન્યારો,
 ભરતભૂમિ છે ધાવ અમારી અર્પે અમૃતાહારો,
 પછી કયમ થાય વિકારો ? હિંદુઓ ! ૮
 વીર્ય રજમની શુદ્ધિ મુખુદ્ધિ નિયમ કદી ન નિષારો;
 જાતિ જાતિ શુભ જાળવિસજો જગ જગ ગાય તમારો,
 સનાતન તજ સુધારો. હિંદુઓ ! ૯
 દેખાદેખી તણી તણ શેખી હિંદુ રહી કુલ તારો,
 દેશવેસ આતેશ અને ઉદેશ હિંદુનો ધારો;
 કણ પણ એ ન વિસારો. હિંદુઓ ! ૧૦
 જમણચંદ્રગણ ભૂતાવળિ ને “અહંમમ” મત્રે મારો,
 પોત ન ભૂલો જાયલાતથથી તો શુભ ભાગ્ય સિતારો,
 થશે જગ જ્યજ્યકારો. હિંદુઓ ! ૧૧
 સ્વસંજ્ય ને સામ્રાજ્ય તણા તો ભોગવશે ભંડાગે,
 હિંદુજાતી છવો રહિ હિંદુ નહિ તો મરણ સ્વીકારો !
 કાળ છે શુ કરનારો ? હિંદુઓ ! ૧૨
 મધવી તેર ટુકે નિત્ય દેરે કન ધરો સ્વર મારો,
 પ્રમાદ તણ તે યાદ કરો તો હિંદુમત્ત ઉદારો,
 નૃહરિના સ્મરિ ઉપકારો ! હિંદુઓ ! ૧૩
 સંઘવી.

તથ્ય લેખ તહિલ્લતા.

મી. ગાંધીએ પોતાના એક બાણજીમાં કહ્યું હતું કે—“હિંદુસ્તાન દેશ કોઈ પ્રકારના મંત્ર નીચે હોય એવી દશા થઈ ગઈ કે ‘તાત્પર્ય’ એજ કે હિંદુસ્તાન દેશ એક અનિર્વચનીય સ્થિતિમાં આવી પડેલ છે. એ સ્થિતિ એવી છે કે તેની અનિષ્ટતા/આતે છે ખરી પણ તેનું વર્ણન કરી શકાતું નથી અથવા તો તેનું સ્વરૂપ લક્ષણ ગાંધી શકાતું નથી; તેમજ તેના ઉપાય શો કરવો તે સમજી શકાતું નથી. મી. ગાંધીના આચાર વિચાર અને ઉપચાર ભેદે આમને બહુ વાધા બરેલા જણાય છે અને તેની મામે તો અમારો સંખ્ય વિરોધ પણ છે. તો પણ એટલું તો અમારે કહેવુંજ પડે છે, કે હિંદુસ્તાનની બારીક વિલક્ષણ સ્થિતિનું મૌખિક પણ ખર્ બાન જોડેને અમે મી. ગાંધીને યથેતુ તેમના પૂર્વોક્ત કથન ઉપરવી જણાય છે, તેટલે અમે દેશનું ફગદર દેડવા તેવાર થયેલા ફગને મોખરે મહાસનાર મનુષ્યો પછી કોઈકનેજ

થયું છે. શ્રી અંતર્યામીની કૃપાથી અમને તો એ જ્ઞાન તેના અગ્રેય વિશેષ સાથે લગભગ અર્ધશતકથી થયેલું છે, તે માટે વિશ્વાન્તર્યામી થી જગજિવંતાનો આભાર ખરા અંતઃકરણ પૂર્વક માનીએ છીએ.

મી. ગાંધીને દેશની એવી મંત્રમુગ્ધ સ્થિતિનું જ્ઞાન થમાં છતાં પણ તેઓ આવા વિલક્ષણ બ્યાધિ વેદ્ય બની એમવાની જે હિમત વારંવાર બતાવે છે, તે દેશની દુર્બોધ બરેથી મૂઢદશાનોજ પરિણામ છે, એ મારે દિલગીરી સાથે કહેવાની શરજ પડે છે. અમે જાણીએ છીએ કે મી. ગાંધીના યુગવરોને અને મી. ગાંધીની છાયાનો હલપૂર્વક લાભ સાધનાર સુધારકોને અમારા આ અભિપ્રાયથી ઘણુંજ ખોટું લાગવાનો સંભવ છે. પણ જ્યાં અમારી પ્રજા (Nation) ની હયાતીનોજ પાયો ખોટી નાખવામાં આવતો અમને જણાય ત્યાં અમારે પણ અમારો અભિપ્રાય સ્પષ્ટ રીતે જણાવવો એ અમારી પ્રજા પ્રત્યે, પહેલા નંબરની શરજ છે. તો આશા છે કે અમારા અણુમમતા પણ બંધુભાવથી નિઃશંકતા હિંદુશાસનું લીજડાના પંચાંગ કવાચની પેઠે સેવન કરવામાં આવશે. જ્યાં દેશ અને પ્રજાની હયાતીનો પ્રશ્ન છે ત્યાં શ્વિસ્વાતંત્ર્ય (સ્વચ્છંદ) ને વેગનું મૂકી વિચાર કરવો એ દરેક હિંદુસ્તાનની શરજ—ધર્મ છે.

મી. ગાંધી પોતાના આશ્રમમાં ગીતા રાજ વાચે છે તથા વંચાવે છે. તેથી ગીતાના વક્તા શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા તથા ગીતાના વાક્યો પ્રત્યે તેમને પ્રમાણ બુદ્ધિ હોવી જોઈએ. તેથી અમે પરમાર્થ અને વ્યવહાર વચ્ચેના વિરેક અને તે સંબંધી મર્યાદાના પાલનની આવશ્યકતા વિષે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માનુંજ વચન અને ટાંકીએ:—

યદ્યદાચરતિ શ્રેષ્ઠસ્તત્તદેવેતરો જનઃ ।

સ યત્પ્રમાણં કુરુતે લોક સ્તદનુ વર્તતે ॥

એ શ્લોકનું તાત્પર્ય એજ છે કે જે પ્રમાણે શ્રેષ્ઠ પુરુષો વર્તે તેનું અનુકરણ લોકો કરે છે. તેથી શ્રેષ્ઠ અથવા મોટા માણસોમાં ગણાતા પુરુષોએ પોતાના આચાર વિચાર અને ઉચ્ચાર બહુ સાવધાનપૂર્વક એટલે યોગ્ય વિરેક અને લક્ષ રાખીને કરવા જોઈએ.

પરમાર્થ દૃષ્ટિએ જોકે સમગ્ર વિશ્વમાં કેવળ એકજ જ્ઞાન વિલસતી રહ્યું છે. તે છતાં પણ જગતમાં નાનાં મોટા અસંખ્ય ભેદો પ્રત્યક્ષ નજરે છે, તેની તરફ આંખ મીંચીને હિંસાનો પ્રયોગ કરનાર વ્યવહારમાં ઠોકર ખાઈને ધમાકનમઃ કરી દે છે, પરમાર્થમાં તો તેની ગતિજ ક્યાંથી સંભવે! સ્થુલ જગતના ભેદો જેમ વ્યવહારમાં સંપૂર્ણ રીતે ધ્યાનમાં રાખી વર્તવાની જરૂર પડે છે, તે પ્રમાણે સ્થુલ ભેદોનું અને તેમના સ્વરૂપ સ્થુલ જગતનું જેમાં મૂળ રહેલું છે, તે સૂક્ષ્મ અથવા માનસ જગતમાં પણ સૂક્ષ્મ અને ઘણા વધારે સંખ્યામાં ભેદો છે, તે લક્ષમાં રાખવાનું કામ જોઈએ જરૂરનું છે તેમજ કંઈક પણ છે. તેથી તે દશજાતી કાંઈક હિંદુ આચાર વિચાર પાળવામાં કેટલીક અડચણો અને અગવડો વેલી પડે છે અને તે રવાનાવિક છે. તે છતાં સર્વે પ્રકારે મોક્ષને મહાલવાનું કાવે તેવી સ્વચ્છંદતાના બાસકા કેટલાકોને ધક્કા આવે છે તે છતાં તેમને હિંદુ જાતિમાં ગણાવાનો

અને હિંદુ જનસંગાજીથી મળતા લાભો લેવાનો ગેરચાનગીનો તે ગળેથી છુટતો નથી. આવા લોકો એ હિંદુ જાતિની હયાતીનો નાશ કરનાર રોગના જંતુઓ છે.

જે કોઈ એક સમુદાય, બીજા છે, તેને પોતાના મૈત્ર્ય માટે નિયમો અથવા બંધનો કરવા પડે છે. તેના લાભ પણ હોય છે તેમજ તેથી કેટલીક અઘર્યો પણ વેઠવાની હોય છે; તે લાભ ભોગવવાની ચોખ્ખતાનો આધાર તે અઘર્યો વેઠવાની શક્તિના પ્રમાણમાં હોય છે. પણ બીજા સમુદાયોમાં તેનાં બંધાણો પ્રમાણે મળતી છુટ જોઈ—મહેકીને જે માણસ પોતાના તરંગ પ્રમાણે પોતાના સમુદાયને મારવા મચડવા ફાંફાં મારે એ મૂર્ખાઈ છે, અને સામો પ્રતિષેધ સામુદાયિક અવાજથી ઉઠવા છતાં પણ તે મારવા મચડવાનો દુરાગ્રહ બરી રાખવામાં આવે તો તેમા હુઆઈ અને હરાનીપણું છે—એમજ પ્રજા સમજા સે તો તે દેવ બાજી છે.

તેથી સામુદાયિક નિયમો પાળવામાં પડતી અઘર્યો વેડી લેઈ કામ કરવાથી દેશાનુવિધારે સારી રીતે સહાય છે. અઘર્યો પડવાથી વ્યક્તિઓની સ્વચ્છતાને મદાલવાની છુટ કરી આપવાની ખાતર સામુદાયિક મર્મોદાને ચિથિય કરનાર ફેરશગે કરવાથી સામુદાયિક વ્યવસ્થાને અને આખરે સામુદાયિક અસ્તિત્વને પણ હાનિ પડે એ છે. તેથી જે માણસ સામાજિક બાબતમાં એ મર્મોદાને લોકો અપેક્ષા કે પરાક્ષ નીતે પડે એ તેની હલામણે કરે છે, તે માણસ કદાપણ લોક દિન કરી શકતો નથી. અને તેણે અંશે તેનામાં લોક નાયકી માટે લાપકીનો અભાવજ સમજવો. પછી પીર બની મુનવરોદાર પોતાની માન્યતા વધરાવી નાયકમન્ય થઈને શરૂ અથવા લોકનાયકનો વેસ કાઢે એમાં કોઈ લાયકીની જરૂર નથી, તેમજ એવી નાયકીથી લાભને બદલે હાનિ છે.

નાયક વ્યક્તિએ નાયક થઈને ફરે છે ત્યારે તેઓ એકનાર તો આ શ્રદ્ધા અને કહેવાના મોટાઓનું પણ માન ગણવાની શક્તિવાળા આ દેશમાં પૂજ્ય છે. તેના ફળાદેશનું સ્વરૂપ આપણા હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ બતાવેલું છે કે—અપૂજ્યા યત્ર પૂજ્યન્તે પૂજ્ય પૂજા વ્યતિક્રમઃ । ત્રીણિ તત્ર ભવિષ્યન્તિ, હુમિલ્લોમરણં અયમ ॥ અર્થાત્ જનાં અપૂજ્ય મનુષ્યો પૂજ્ય છે, અને પૂજ્ય મનુષ્યોની પૂજ્યતાનો ક્રમ જળગતો નથી એટલે તે ક્રમ તોડવામાં આવે છે, ત્યાં દુર્ગિહિ એટલે દુષ્કાળ—મરણ એટલે મરણી રોગચાળો વગેરેથી મરણ—અને બધા એટલે ગંજક દેવક કહેતાં ગજતરરના તથા દેવમત્ત તરફથી પ્રકટતા વિવિધ પ્રકારના બધા લોક, લોકનાયક અને સભ્ય કર્તવ્યોને સતાવે છે.

મરતમ્માં દુકાળ મરણી અને બધાનું કેટલું પ્રાણત્યકેલાવતું છે, તે તો નજીગનજરોતો તમારો છે. તેમા લેખ સાક્ષી કે ફર્વીલની જરૂર પડે તેમ નથી. પછી દેશના આગેવાનો થઈ શરનારાઓ ચાહે તો પોતાને નાયક માની કે દેવ માની અને તેમના મુનવરો તેમની “નગ” બોલાવે કે તેમની આગળ પુષ્પ ધૂપદીપ મેતેવ મસાહી આરતી કરો ! તેની કોઈ ના કહેવું નથી. કોઈ કોઈની જીમ કે હાથ પકડ્યા નવર નથી. લેવના થીપડાં જો રાતે જ લીરે પડવાનાં છે ! જલ્દનાં કે અજલ્દનાં લોક આમોદમા ન પડે તેટલાજ માટે અને અમારે

હિંદુપ્રજા અને તેનો ધર્મ-સંસાર વ્યવહાર અને પરમાર્થ મોક્ષ—એ સર્વનો સાધક ધર્મ—તે કાંઈ પતંગીઆની પાંખો અને કાચકાની કાયાના રંગની જેઠે વારવાર મદલાવા કરે એવો નથી. હા ! એ ધર્મમાં રંગ ધણુ છે, પણ તે બધાથે એક સુંદર ચિત્રકારે સંપૂર્ણ કદરત પ્રમાણે અને અદિતીય ઉસ્તાદી કુશળતાથી કાચકાનો નિર્જીવ કરીને પૂરેલાં છે. તેની સાખીતી તે આ હિંદુપ્રજા પોતે જ છે; અને આ હિંદુ પ્રજાની સાખીતી તે એઓનો કાચકાનો એટલે મનાતન ધર્મ છે.

હિંદુ ધર્મ અને તેના નિયમો કાચકાના છે, અને તે નિયમો લગભગ સાર્વત્રિક રીતે આચારમાં આપી હિંદુપ્રજા મૂકે છે. આણું એક સરખું ધોરણ જે સ્વયં ચાલુ આવે છે, તેને તોડી નાખીને આડુંદોડું વેતરનાની જે ચાલાકી નાચકામંથો તરફથી કરવામાં આવે તો તેથી લોકહિત તો હવામાં ઉડી જાય અને આડું ચોડ વેતરાય એના દાખલા હાલજ તાજ છે.

મી. ગાંધીજી પોતાને ત્રીશવર્ષના ધર્મના અભ્યાસી જાહેર કરી ચૂક્યા છે, તોપણ તેઓએ પટેલબિલાના સંબંધમાં એક સુધારકમંથોના બજોતીઆની ફરજ અદા કરનાર પેપરની અંદર આવેલા ઇન્કરબ્યુમાં વિરૂદ્ધ વિચાર જણાવ્યા છે. વળી પીછવાર એમ જણાવવામાં આવ્યું છે કે મી. ગાંધી હજી પટેલજિતના સંબંધમાં છેલ્લના વિચાર ઉપર આવી શક્યા નથી. પણ મી. ગાંધીજીની અત્યંતપરસની હિમાયતની ખુમારી મી. જાદવજી ગાંધીને એટલી ચઢી મઠ કે મી. ગાંધી જેવા તેમના ગુરૂ તો નિર્જીવ કરવામાં હજી ગોથાં ખાય છે, તે પહેલાં મી. જાદવજી ગાંધી તો કાંઈ ટેકની કન્યા મળે તો મંગળદેરા કરવાને પણ હથોથે ઉભા થઈ ગયા. મી. ગાંધીએ આ પરથી સમજાવું જોઈએ છે કે મોટા ગણુતા માણસોના વિચારમાં આવતી સદજ પણ ધર્મ શિથિલતાની અસર ખીજ સામાન્ય બ્યક્તિઓ ઉપર કેવી વધારે પડતી થઈ જાય છે !

હાલ થોડાજ સમયપર મુંબાઈમાં મજૂરોએ પાડેલી હડતાલના સમયે બજારના મહેતા વાણોતરોએ એરી ડિલગ્રાફ ઉઠાવેલી તેમાં પેલા મી. જોરાબાણીએ પણ જોરપર આવી જઈ ગુરૂ કરતાં એલા વધી જાય તેમ મી. ગાંધી કરતાં પણ વધારે પડતું વેતરું હતું. તેથી મી. ગાંધીને તેમને રોકવાની જરૂર પડી હતી. આથી, પણ ગયાંદાનાશક વિચારો મોટા કહેવાતા માણુઓ દર્શાવે તો તેથી કેવી નહારો અસર ધતર સામાન્ય પાત્રોપર થાય તે ખુશું છે.

મી. ગાંધીએ જે મર્યાદાવસક વિચારો દેશમાં વારાળા અપ્પતરો આરબ્યો છે, તેને જે કાંઈપણ રીતે અટકાવવામાં નહિ આવે તો તેના પરિણામો દેશહિતના મંબધે અનિષ્ટજ થવાના. પછી મી. ગાંધીનો હેતુ સારો કે ખોટો હોય, તે વિષે હાલ અમે કાંઈ પણ કહેવા માગતા નથી.

એવાનિષ્ટ પરિણામો થતાં અટકાવવાનીજ ખાતર પ્રજામાં સ્થપાયેલી આચાર પ્રણ્યાલિકાને અર્થોત્ત કમચોગ અને વદંગીભૂત આચારમાં સર્વસામાન્ય જનસમુદાયની શ્રદ્ધાને

ચલાવવાની પ્રવૃત્તિ કરવાની શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માએ યોગીતામાં સ્પષ્ટ મના કરેલી છે:—

ન બુદ્ધિમેદં જનયેદજ્ઞાનાં કર્મસંગિનામ્ । ન શોકોને કર્મકાંડ પ્રભાણે કર્મ કરવાના હોય છે તે શોકોને ધૃતિ તકેને રસ્તે ચઢાવી અવગે માર્ગે ચઢાવે તેવો તેમનામાં બુદ્ધિબોદ હત્યન કરવો નહિ. ન શોકો પરંપરાથી મેલે ધર્મે કરનાર જાતિયોને સ્પર્શ ન કરતાં વેગળા રહે છે, અને તેઓ મેલે ધર્મે કરનાર શોકો પણ ધૃતિ ચોખ્ખો ધર્મે કરનાર જાતિયોને સ્પર્શ ન કરતાં વેગળા રહે છે, તેમને આહિંસા દિલસુદી અને દલીલોનાં લાકડાં ધાથી પાળવામાં આવતા શીશ્યાચારની મર્યાદાને નાશ કરવાનાં ને ખીજ મી. ગાંધીએ પોતાના માદ્વાત્મ્યની ધુનમાં વાળ્યા છે, તે ખીજ ભારતવર્ષને પુણ્યે ભરમમાત્ર ન થઇ જાય તો હિંદુ પ્રજાની તો હયાતીનેજ નાણુદ કરી નાખે-એમાં કાંઈ શક નથી.

રથાળી પુલાક ત્યાયે જોતાંજ મી ગાંધીની અત્યજસ્પર્શની દિમાયતની જોતન પટેલને આપેલી દીક્ષાતુજ સંતાન તે પટેલ ગિલ છે. મી. ગાંધીની એ દિમાયતની મેનામાં શું આવશે તે પ્રત્યક્ષ જાણીક મળ્યું છે, અને લશ્કરકા બેઠ પાયા કિ આશુમે ગદા આપ્યા !

મી. ગાંધીને હજુ પણ જો તેમની અત્યજસ્પર્શની દિમાયતની આવિચ્છિતી આકૃતિ ના સમજાતી હોય અને સત્યાગ્રહને બદલે નેમને હિંદુપ્રજાની હયાતગદની ધુનજ ધીખતી હોય તો તેમને મારે અને ગરીબ મિચ્છારી હિંદુજાતિ મારે એક મોટામાં મોટી દુર્દૈવતાની નીચાની છે ! પણ પરમાત્મા જોકે સત્યરૂપ પોતે છે તો પણ શ્રી મહાભારતના યુદ્ધમાં ધર્મ મૂર્તિ શ્રી યુધિષ્ઠિર પુણ્ય મ્નેકને મારે તે સત્યનું જલિદાન એકવાર નહિ પણ અનેકવાર આપી આસુરી વ્યક્તિયોના સંહાર કરનાર શ્રીહરિનેજ વિશ્વામે અને વિઃગોએ છીએ. અત્ય કરતાં પણ પ્રજાને ધર્મ પ્રિય છે, તો પછી કપોલ કલિપત સત્યાભાસની ગણીની શી ?

* * * * *

સત્યાગ્રહ કરતાં પહેલાં “સત્ય” શું તે જાણવાની જરૂર રહે છે. પણ “સત્ય” એ કાંઈ નિરપેક્ષ વસ્તુ નથી. જીવના જીવનની આડ અને પરિમિત શક્તિસંપન્ન ઇન્દ્રિયરૂપ સાધનો યથાર્થ “સત્ય” ને જનાવી આપવાને મમર્થ નથી, એટલુંજ નહિ પણ સત્યને બદલે સત્યા-ભાસમાં ઉતારી નિષ્ઠા મગરોના ઉટ કંજર ચઢાવી નિષ્ઠા મુગજગરાણાં મરુખ્મિની રેતીનાં નિર્જળ રણમાં લખચોરાશીને ફેરે ચઢાવે છે. ધર્મ એ, સ્પષ્ટ વસ્તુ છે; સર્વજ્ઞતા અને સત્યજ્ઞતાનો દાવો કરનાર બંને ધર્મની અવગણના કરી સત્યાગ્રહનું અવધાન કરે ! બહે તેઓ સિદ્ધ માધુમદંત મહાત્મા તરીકે માન પામે-પૂજ્ય ! બહે ! અમને અનેક અડચણો પડે-અપમાન મળે-નિરસ્કાર થાય ! પણ અમે તો ધર્મનેજ અનુમરશું ! ધર્મમાંજ અગાધ શક્તિ છે. ધર્મ રસપર્થમણિ-ચિન્તામણિ છે-તે અસત્યને સત્ય જનાવી શકે છે ! તે હિંસાને અદિંસા, સ્તેષને અસ્તેષ, વ્રીયુક્ત ગૃહસ્થાગમ (અષ્ટાંગયજ્ઞ) ને બ્રહ્મચર્ય અને પરિમિતને પણ અપરિમિત બનાવે છે. તે બ્રાહ્મણને પાંડવપાંડનાદિ કર્મ તથા પતિવાચારથી, સત્રિપને સદારરૂપ યુદ્ધથી, વૈશ્યને હિંસા પ્રધાન ખેતી વગેરેથી અને શૂદ્રને કેળા પગલીનારૂપ સેવાથી તથા અનિ શૂદ્રને મલિન વ્યાપારમાં પણ હદમાણની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. ને ધર્મનીજ પાછળ ક્યો ચાલશું. તેની હાવામાં દુઃખ એ સુખ અને મજા એ મોજ છે.

સિંઠ તથ્યવાદી.

ઓ. મી. પટેલનો ખરડો હિન્દુસમાજમાં

કેમ અપ્રિય થઈ પડ્યો ?

(મહાઓતિ માટે)

(લેખક—રા. રા. રણછોડદાસ દયારામ પારેખ નવસારી.)

“ જેમ આકાશ પૃથ્વીની દશે દિશાએ ફેલાયલું છે, તેમ ધર્મશાસ્ત્ર પણ મનુષ્યનાં સર્વે વ્યવહારમાં યોગ્યોતુ છે. ” (ગ્રેડરટન)

ઓનરેબલ મી. વી. જી. લેક્ઝા પાટીદારે તા. ૫-૯-૧૮ ની ધારાસભાની બેઠકમાં હિન્દુઓના લગ્ન પ્રકરણમાં સુધારો કરનારો એક ખરડો રજૂ કર્યો હતો; કે જેનો ઉદ્દેશ્ય હતો અખિલ ભારતવર્ષમાં દામેદામ થઈ રહ્યો છે હિન્દુવર્માનપનો-હિન્દુનિહાનો અને હિન્દુપણિતો ઇત્યાદિતું જે કોષપણુ વેળાએ આટલું બધું દંદ મચ્યું હોય તો તે મી. પટેલના ઉપરોક્ત ખરડા વખતેજ છે; એમ મ્હારે હિંમતથી કહેવું જોઈએ. આ ખરડાની તરફેણમાં તેમજ વિરુદ્ધમાં અત્યાર સુધીમાં બહુ લખાઈ ગયું છે નિરૂપણે જ્યારે કરોડોની સખ્યા હસ્તિ ધરાવે છે ત્યારે તેને પંપાળનારાઓ માત્ર કેટલાએક સુખાઈ પ્રદેશનાજ આર્થગન્યો તથા સુધારક બંધુઓ જણાઈ આવે છે. અને તેઓની સખ્યા પણ મુઠ્ઠીમાં સમાઈ જાય, એટલીજ છે. આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે આર્થ સમાજીઓના ઉપરોક્ત સ્વામી દયાનંદ શીખત પટેલના ખરડાને પુષ્ટિ મળે એવા વિધાનો ક્યાંઈ પણ લખેલા નથી અને તેથી જગાળા તથા પંજાબ બાજુના તમામ આર્થસમાજીઓ-પડિન સમુદાય સુદાં એ ખરડાથી ચમકી હડી વિરુદ્ધમાં દસવો કરે છે, ત્યારે મુજબ આર્થસમાજના પોલંગોલી પટેલોઆઓ તેમજ પડિત મંડળી ઉપરોક્ત વર્ણસંકરી ગિલને વધાવી લેવાને સહર્ષ બહાર પડી છે ! ! આર્થ સમાજ જેવી અર્ધ નાસ્તિક ગણાતી સરચાઓમાં પણ જ્યારે મી. પટેલના ‘બળિયારી’ ગિલને સ્વિકારવામાં તિન મતબેદો ઉપસ્થિત થાય છે; ત્યારે સનાતની પ્રજાઓમાં તો એ ખરડાને પોષવાની આશા અને યોજના આકાશ કુસુમવતજ ગણાશે.

હું ઉપર જણાવી ગયો છું તેમ આ ખરડાની વિરુદ્ધ અત્યાર સુધીમાં પુષ્કળ લખાઈ ગયું છે; પરંતુ તેના પ્રત્યુત્તરરૂપે વિરોધીઓ તરફથી હજી કેટલીએક પ્રકારના લલા બયાનો રજૂ કરવામાં આવ્યા છે, તેથી તેનું સમાધાન કરવું આવસ્યક—જરૂર છે.

જેઓને હિન્દુત્વનું અભિમાન હોય, હિન્દુધર્મ માન્ય હોય; તેવો કોષપણુ હિન્દુત્વરતો આ મિલને ટેકો આપવાનો નથી; કારણકે અર્થોના કોષપણુ ધર્મચોરોનું નિરૂપણ કરવામાં આવે તો એકપણુ શ્લોક, પટેલગિલને પુષ્ટિ આપનાર નિઃશરો નહિ. આ ખાતમાં ‘વૈષ્ણવ ધર્મ પતાકા’ ના બાહોશ-વિદ્વાનશાસ્ત્રી મુરખી વસંતરામભાઈએ હિન્દુઓને માન્ય એના પ્રત્યેક ધર્મચોરોમાંથી અસંખ્ય શ્લોકો ટાંકી જતાવી વિરોધીઓના મોઢાં બંધ કર્યા છે; અને જ્યારે ધર્મશાસ્ત્રોને આધારે વાદ કરવાને પાખંડીઓ નિષ્ફળ નિવડ્યા છે, ત્યારે પ્રાચિન કાળના ઇતિહાસ પૃષ્ઠ ઉપર દરોરો પાડી ત્યાંથી એકાદ એ બકિતઓના જીવન ચરિત્રને હસ્તગત કરી, કામડાંની તલવારે વિન્ય પ્રાપ્તિની આશા રાખી રણક્ષેત્રમાં પોતાનું વ્યંદન સિદ્ધ કરી જતાવે છે. અસ્તુ. હવે આપણે સુધારવાળાઓની નમુનેદાર (1) દલીલોનું નિરીક્ષણ કરીશું.

(૧) “ મી. પટેલનો ખરડો કોઈને ફરજિયાત પાડતો નથી કે તમે ટેમ્પરી સાથે પરણો! ટેમ્પ-ટેમ્પરી તો ફક્ત દર્શાવેલ આપવામાં આવ્યું છે. ” (૨) “ પટેલગિલ્લ જે પ્રચલિત થાય તો આગળની પેઢે આચર્યું સહેલાઈથી થઈ જશે ” (૩) પ્રાચિનકાળમાં પણ અનુભવ પ્રતિભેદ લગતો ચએલાંતા દર્શાવેલો મળે છે, તો પછી મી. પટેલના ખરડા પ્રતિ પિત્રારની દ્રષ્ટિથી જોવામાં કેમ આવે છે ? (૪) “ જુદી જુદી ન્યાયોમાં લગ્ન કરવાના પ્રતિબદ્ધને લીધે જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં પ્રજા ઉત્પન્ન થતી નથી; અને જે પ્રજા થાય છે તે નિરસાહી, કમતાકાતવાળી, અને ખેડવાળી થાય છે ” (૫) “ ગોનાની ન્યાયિમાંજ કન્યા દેવાનો રિવાજ હોવાથી હોદ્દાઓનો મનમનો પતિ, તથા યુવાનોને ઇચ્છિત વફૂ મળી શકતી નથી; અને તેથી તેઓ સર્વે જીવનભર દુઃખી હાલતમાં જીવન જીતેલ કરે છે. ” ઇ. ઈ. ઉપરુકત સનાસોના પ્રત્યુત્તર યથામતિ સંક્ષિપ્તમાં નીચે જણાવવામાં આવે છે.

સુધારાવાળાઓના કથન મૂળજ્યોતિએ, ઓ. મી. પટેલનો ખરડો કોઈનેપણ ફરજિયાત ગીતે લાગુ પડવાનો નથી. જેને કચ્છ હોય તે એનો ઉપયોગ કરશે; તોપણ એમાં ધનું વાંધાઓ રજૂ કરી શકાય એમ છે. પ્રથમ પ્રશ્ન એ છે કે એવો ખરડો અગવડમાં લાવવાનું કંઈ કારણ ? કેટલાકો એવું કહે છે કે ‘ કેટલીએક નહાની ન્યાયોમાં કન્યાની અગવડ હોવાને લીધે કેળવણીના ઇન્જનરદાર કુટુંબના યુવાનોને કન્યા મળી શકતી નથી; બપોરે મીઠા ન્યાયમાં કન્યાનો યુક્તજ વધારો છતાં સારા વરો તે ન્યાયમાં ન હોવાના કારણે મને એના મુખને પણ કન્યા આપવી પડે છે. ઇ. આ કથન ઉપલક્ષ્ય દ્રષ્ટિએ જોતાં મનના બધું જાણીશો પરંતુ એમાં પણ ઇન્દ્રિયપણું વિશેષ છે એ હું સાબિત કરી બતાવીશ.

ધારો કે એક નાની ન્યાયમાં કન્યાની સંખ્યા ૨૫ છે અને હોદ્દાઓની સંખ્યામાં ૫૦ થી પણ વધારે છે; અને તેમાં ઇન્જનરદાર હોદ્દાઓ કુવારા રહ્યા હોય તો જાણે સ્વર્ગની ટિફ્ટિ મેળવવામાં એક પ્રકારનું વિન આપી પડ્યું હોય તેમ તેના મામાપો ‘પટેલગિલ્લ’ જેવા કાયદાઓની આદરતાથી શરૂ જોતા હોય છે!! પરંતુ ‘લગ્ન’ એ એક વિષયનિષ્ઠ કે આનંદની ‘વલ ફરકાવવાનું’ સાધન નથી, એનો પૂર્ણખ્યાલ મામાપોએ કરવો પડે છે. પેતાના કુટુંબની, ઘરડા વડવાઓની અને તે માથે પુત્રની લાયકાત, ચાલચલન, આજર, અને અવધારિત પ્રજાલિ જે ઉત્તમ હોય, તો પોતાના હોદ્દાને કોઈ-સ્વચ્છાતિમાંતો-૪ કન્યા ન હો, એ દાસ્તખામ્પ સરખું છે. બનેલે કન્યાની અછન હોય; પરંતુ નિષ્પક્ષપત્રે-સરમુદિથી જે વિચાર કરામાં આવે તો સર્વને પ્રતિન થશે કે, સુખાન વગેરે મકે દોષ કન્યા આપવા તત્પર થશે-૪. પચામ વરમાથી અધાર મકે પરજુસને લાયક-કેવમ લાયકાતનાં હોતા નથી. અને જેઓ લાયકાતવાળા તેમને મોડી કે વહેલી-લાગર્યા કે કલાગથી પણ કન્યા તો મળનાની-; એવું મહાં નમ માનવું અને મનાવવું છે. બીજાંદિ રિન્દુપ્રભમાંથી એવો કયો નિહું મનુષ્ય દને કે જે પોતાની કન્યાને અકલિન તેમજ મૂળ પતિને પરજુવના તત્પર થશે. હોય ? આગળના અતિયોગથી, મામા આદિ નીચે વ્યક્તિઓથી અને દુર્દેવશાત અમારના ‘વર દોરો’ વહેવા અજાના કારમી કે, કોઈ જગ્યાએ તેવા અપવાદો અનતા દશે; પરંતુ તેથી ઠી આખી મનાવને માથે દલકે મોપારોપણ કરું, તે જુદીની બદિરખવાનો નમૂનો પુરો પાડે છે. બરી વાત તો દાલમ એમ જાને છે કે, કેળવણીના બદાના દેડાને આનિન્દુ-મુન્દવમ ‘વરો’ પણ મળે નહિ’ એ કહેતી અનુભવ બસે મોજામાં બી એ તો અજાના દરો હોય, પરંતુ તેમના આચાર ચિચારો, બધી જે નજર કરવામાં આવે તો તેમની કેવી લાયકાત (1) છે, તેનું સ્પષ્ટરમાં દરેકને બાન થઈ શકે. ઇન્દ્રિયજનમી

અને માન્યતાઓમાં પશ્ચિમના નાર્સિકોને પણ બૂલાવે, તેવા હોય છે. આ કારણથી હાંખા હાંખા તાડ જેવા તેઓ પાકટ અને ધરડા થઈ મસાણે પહોંચી જવાની તૈયારીમાં આવી રહ્યા હોય; તોપણ તેઓની કુપાત્રતા તરફ નજર કરીને અમણુ પરંતુ વડીલોને પગલે ચાલનારો ધાર્મિકવર્ગ તેવા કેળવાયેલા (I) ને કન્યા જ્ઞાની સખ્ત નાપમંદગી જાહેર કરે છે, પછી મહેને પેલા સુપાત્રો (II) પોતાને ઉત્તમકોટિના—સુસંસ્કારી માની, કોઈ કન્યા આપે નહિ તેથી માથું કુટી મરી જાય; કે કોઈ દેહાકુળને આગળ કરી નવા નવા કાયદાઓ કરાવે ! !

ગાંધીજી તેવા ઉત્કૃષ્ટ વડીલોની દરકાર કરતી નથી. વળી કેટલેક ઠેકાણે અને પ્રસંગે એવું અને છે કે, છોકરા સારો હોય; તોપણ તેના વડીલોની હાથકાત તથા બાંધકામકતા બાજબી નહોતી, તો તેથી પણ કોઈ કન્યા આપતું નથી મહારા ખાસ અનુભવથી હું કહું છું કે, જેઓ ગાંધીના કાયદાઓને માન આપતા હોય—ગાંધીજીના દરેક પ્રકારના વ્યવહારોમાં સહાનુભૂતિ દર્શાવી તેના અમલ પણ કરતા હોય, વડવાઓની અને પોતાની આજ્ઞા સારી હોય, સદાચારી અને ધાર્મિક હોય તેમજ પોતાના સંતાનો ઉપર પણ સગરચારના સુમરકારો પાડી સારી કેળવણીથી વિભૂષિત કરેલા હોય; તો ભણેને પોતાની ન્યાતિમાં કન્યાની અગત્ય હોય, તોપણ તેમના પુત્રના વિવાદ માટે બેચાર જગ્યાએથી માગા અવસ્થા આવશેજ, એની હું ખાતરી આપુ છું. આજે તો જ્યાં જુઓ ત્યાં ન્યાતિના કાયદાઓને તથા તેના પ્રવર્તનનારાઓને જૂના વિચારના, બેમી, લડાઈખોર, મૂર્ખ છ સખ્તગી નવાજનામાં આવે છે, અને પોતે જાણે બૃહસ્પતિનો અવતાર હોય તેમ 'હમખડ' નું અભિમાન રાખી સદાચાર, વિવેક, લોકિકશ્રદ્ધિ ધર્મ અને ગાંધી વ્યવહારોનું નિકંદન વાળવાનો ભગીરથ પ્રયત્ન સેવાય છે; અને ન્યારે આવા અક્ષમ કાર્યોથી ન્યાતિ ઉપર આડકતરી રીતે વારંવાર આધાત કરવાની પવિત્ર (I) જ્ઞાતિ ઉદ્ભવે છે; ત્યારે તેવી જ્ઞાતિ અને ભાવનાવાળાઓને કન્યા ન દેવાનો ધરદો અમારી રાંકડી હિન્દુસમાજે રાખ્યો છે, તે સ્તુત્ય અને દિનાવજન છે.

જે પોતાની ન્યાતિમાંથીજ કન્યા મેળવી ઉત્તમ ગૃહસ્થાશ્રમી થવું હોય, વડીલોની ધજ્જતમાં વધારો કરી પોતે પણ તેના સહમાગી થવું હોય, ભવિષ્યમાં પોતાના સંતાનને પણ સારી કન્યા પરણાવવાની આકાંક્ષા હોય; અને અંતમાં આશોક તથા પરશોકમાં સુખી થવું હોય, તો પોતાની ન્યાતિની સ્થિતિ તથા વ્યવસ્થાથી માહિતગાર થઈ સંતોષી અને ધૈર્યવાન બની, સ્વધર્મ, ગાંધી વ્યવહાર, લોકિકશ્રદ્ધિ અને સદ્ભાવનાનું નિરંતર સેવન કરવું જોઈએ. જે તેમ યશો તોજ ન્યાતિવાળાઓ પણ તેના પાંડાઓની દરકાર કરશે; અને તેમ વર્તવા રાજ ન થનારાઓને તો જ્ઞાન. મી. પટેલના ખરડામાં જણાવ્યા મુજબ દેવડી તથા દુબળાઓના વરમાળ પહેરાવવા આવશે, અન્ય નહિ ! ! બેચક, કેટલીક ગાંધીજીમાં કન્યાનો વધારો અધિક હોવાથી પ્રસંગે તેમને સારા વરો મળી શકવામાં હરકત આવે છે; ન્યારે ક્યાંક ક્યાંક સારા વરો હોવા છતાં ગુણવાન કન્યાનો અનાવ, કવચિત દલિઓચર થાય છે. તો તેવે પ્રસંગે ભાણેજપત્ની પેટાગાંધીમાં કન્યા આપ-લે કરવાનો રિવાજ અમારા હિન્દુ-સમાજમાં પ્રચલિતજ છે; અને તે જગે કાષ્ઠપણ ધોંધલ કે હરકત વિના નિર્વિદે પારપાડીએ છીએ. સ્નેહલગ્ન કરી ધનિષ્ઠ વર-વધુ પરણવામાં સમાતન ધર્મ ક્યાં ખાડે આવે છે ? સનાતનધર્મે દરેક બાળતની મર્યાદા બાંધી આપેલી છે; અને તે પ્રમાણે સગ્ન વિધવમાં સ્વગાંધી અને આપહકાણે ભાણેજપત્ની (પોતાના વર્ણનીજ) કન્યા પરણવાનો આદેશ ધર્મમથોના ઉપદેશો છે. પ્રીતિલગ્ન પોતાની ન્યાતિમાં શું ન થઈ શકે ? ! વિધવાધકારમાં ભગિત થઈ સ્નેહલગ્નના ખજાના હોંઠળ દેવડી, વાધરણ, દુબળા અને એટલા

ખીજ હલકી (કદાચ, તે કરતાં એજ ચડતી વર્ણની હોય; તોપણ શું થયું ?). જાતની સ્ત્રી સાથે પ્રીતિલગ્ન (III) કરવા અર્થે એ. મી. પટેલના વર્ણસંસ્કરતાચક્ત ખરડાને આખી હિન્દુસમાજમાં દાખલ કરાવી ધાંધલ મચાવવાનું શું પ્રયોજન ? તે હું મિલકુલ નાંખી શકતો નથી. નામદાર પટેલે " બ્રાહ્મણ દેવડીનું" તો કુલ દર્શાવે આપ્યું છે, બાકી અંતર્ગત દેવ તેમ છેજ નહિ " ઈ લૂસો જયાવ કેટલાક બાંધ સુધારકો કરે છે; પરંતુ તે કયન હાલકા અસત્યથી જોતપ્રોત છે. એના પ્રમાણ તરીકે શકત એકજ દર્શાવે બસ થશે કે, એજ નામદાર વીઠ્ઠલભાઈ પટેલના પ્રમુખપણા હેઠળ નડિયાદમાં ભરાયલી સંસાર સુધારા અને અંત્યજ પરિવર્તમાં ' જાલજી ' નામના કોઈ એક વર્ણીક ભર સભામાં—તાળાઓની પુર ગર્જના સાથે પોતાના પહાડી અવાજે રામડો તાપડો હતો, કે " કેઈ કેઈ જો મને પોતાની કન્યા આપે તો બંદા છે સ્વીકારવા રાજ...રા.....જી, જી ! " (સાબાજી જે ત્યાં બેઠેલા અમારા અંત્યજ બંધુઓને ! કે જેઓને ધરતો અને ધરતો તથા સ્વચ્છાતિતો ભાવ મળી તે ચરકેલ માગણીને કાઢી ન દાખુ ! ! !) ' વળી તેને પરિવર્તન જ્ઞાન. મી. પટેલ સાહેબે પ્રમુખપદથી કેવાં વચનો બહાર પાડ્યાં હતા તે અને તેમના પોતાનાજ શબ્દોમાં ઉદ્ધત કરીએ છીએ; કે જેથી તેઓઓને આંતરિક દેવ કરો છે ? તેની વાંચક વર્ગને ખાતરી થાય.

" મેં વડી ધારાસભામાં હિન્દુલગ્નને લગતા કાયદાને એક ખરડો રજૂ કર્યો છે તેથી બ્રાહ્મણ ટેકતી કન્યા અને ટેક બ્રાહ્મણની કન્યા પગપી શકશે ! ! " જ્ઞાન. મી. પટેલનું આપણું. — ખીજ અંત્યજ પરિવર્ત, નડિયાદ તા. ૧૯-૧૧-૧૮.

નિષ્પક્ષપાતી વાચકો ! નામદાર પટેલનો પોતાના ખરડાનો આશય તેમણે સ્વમુખે ઠીક બતાવ્યો છે; તે પ્રમાણરૂપ માનીએ ? કે, કેટલાક નામચીન જમણુચક્રો તેને ધન્યાર કરવા મળે છે, તેના કથનને માનીએ ? ! ઇ-સાક્ષી ત્રાજનું તટસ્થ વાંચકોના હસ્તમાં સોંપવામાં આપ્યું છે; માટે યોગ્ય ન્યાય કરી લેશો એવી આશા છે.

હવે ખીજે પ્રશ્ન એ છે કે, " નામદાર પટેલના ખીલયા આગળની પેઠે ચાલુ વર્ણ સંદેશાપ્રથી થઈ જશે, અને આધુનિક બેહોળી યાત્રિ ચરવાનો 'ભોલ ચાલુ જશે.' "

પ્રથમ તો આ સવાલને જાહેરમાં ચૂકનારાઓની શુદ્ધિમત્તા કેટલી છે ? તેનીજ મંદને તો શંકા થાય છે. આ બાબતમાં એક દર્શાવે લઈએ.

બ્રાહ્મણ ન્યાતિમાંની પચાસેક વ્યક્તિઓએ પોતાની યાત્રિમાંથી કન્યા મળવાના અગાધ અન્ય ચડવર્ણની સ્ત્રી સાથે લગ્ન કર્યો; વળી તેવીજ રીતે ચક્ર વર્ણમાંથી કેટલીએક ઉપર પલ ટોળીઓએ હિંચવર્ણના કન્યાને પરણી મરિચન લાભ લીધો, તો તેથી જય અને નીચ વર્ણ એકત્રિત થઈ ગઈ, અને એ રીતે લાગા સમયે-ટાકમે વિસ્તૃત યાત્રિઓના કાય થઈ જામે મામે તે ચારજ વર્ણ ઉપર આવી જશે, એવું પ્રમાણ શું ? જ્યો કે પાચસો ધરતી ન્યાતિ-માંથી પાંચ પચીસ જણા આઠે માર્ગે ચાલે તો આખી ટોળી તે નાપાકોની દરકાર સાપાટે કરે ? વળી તે આઠે માર્ગે વડન કરનાગઓની રિયતિ પણ " ન ઉવરકે, ન ધવરકે ! ! ના જેવીજ થાય. પોતાની ન્યાતિમાં તો રહેવાજ નહિ, અને તે સાથે જે ન્યાતિમાંથી છોડી લઈ આવ્યા હોય તે યાત્રિનાઓ પછી દુશ્મનાવટને લીધે ક્રમા નહિ ગળે ! આથી પગિણીમે પેલા વ્યવિચારીઓને પોતપોતાના નવાજ વાકા ઉપરિચિત કરવા પડે ! ! આરક્ષણીજ તે લોકોની મુશ્કેલીને અત આવતો નથી પરંતુ પાછગથી તે વાલાવંદ્યાઓને વર્ણસંસ્કર જે પ્રલ ઉત્પન્ન થાય, તેમને પરણીવવાની મંદોગી ચિંતા આવી શકે છે. પહેલાં

તો તે પ્રગતે કદ જાતિમાં ગણુની ? તેજ કોકેને વિચારવું કારણુ યહ પડે છે; અને એવી રીતે “ ઘોડા તથા ગધેડીના વ્યભિચારી મથોમથી પેલા યએલા ‘ અચ્ચર જાતિ ’ કર્મજમિ ભારતના ઉદ્ધારમાં કેવો દિગ્વિજય કરી જતાવશે તે પણ અમારા સુઝ ભારતીય બહુઓએ નિષ્પક્ષ સુદિથી વિચારવું પડે છે.”

હવે જ્યારે પેલા બ્રહ્મ યએલા જૂનાને પોતાના પુત્રોના વિવાહની મહા મુશ્કેલી નડે છે, ત્યારે તેઓને પોતાના નવા વાડામાંજ અને ત્યાં લગન વ્યવહાર ચાલુ કરવો પડે છે, અને તે વાડામાં ભિન્ન ભિન્ન જાતિના પુરૂષો તથા સ્ત્રી ભોગા યએલાં હોવાથી કેવો બ્રહ્મચાર યહ જશે તેની કલ્પના નામં મી. પટેલ સાહેબના મગજમાં કોષપથ્યુ દિવસ ઉદ્ભવી હતી ખરી ? ! જો દરેક પરિસ્થિતિઓનો ‘ વર્ણુચક્રો ખરડો ’ ઉપસ્થિત કરતાં પડેલાં જોનં પટેલ સાહેબે વિચાર કર્યો હોત, તો આવું નિંધ, સાહમ કાર્પ કરવા તરફ તેમની વૃત્તિ પ્રેરાતેજ નહિ, એમ હું દિશ્મનથી જણાવું છું. અસ્તુ. કહેવાની મતલબ એ છે કે, “ પૂરોક્ત ખીલના આચારથી ચારવણુ યહ જશે. ” એવું જો. મી. પટેલનું માનવું અને મનાવવું હકલક્ષ્યુ ખોટું તેમજ ભંનિકારક છે, એવું મેં સચોટ રીતે સાબિત કરી બનાવ્યું છે. ‘ પટેલ ખીલ’થી નવી ન્યાતોનો જન્મ થશે, અને આધુનિક ન્યાતો બને હુંકી હોય, તોપણ સમાન હોદ્દીથી જોતપ્રોત છે, જ્યારે વ્યભિચારી ખરડાથી ઉત્પન્ન થનારી ન્યાતો, કદાચ એમ ધારીએ કે ‘ મ્હોટી યમે; તોપણ તે આખરે તો વર્ણુચક્રી પ્રજાનીજ કહેવાશે, અને પરમપૂજ્ય-માનનીય ગીતાજીના ઉપદેશાનુસાર તેવી બ્રહ્મચારી પ્રજાથી પિતૃઓની તેમજ ધર્મની પણ રૂર્ગિત થવાનીજ. આ દેશ ધર્મપ્રધાન ગણાય છે, તો તેજ દેશમાં અચેર કળિ-કાળના પ્રભાવે ધર્મનું નિકલન સ્વહસ્તેજ કળાશ વીર (!) પુરૂષો નિકલે, એ ખેલકારક છે. પ્રજા તેવાઓને સન્મતિ આપો.

અપૂર્ણ.

કર ટકોરા દંગ!

લોટવાળાની દુકાનેમાં લોટા લેઈ લોટ માગતો કોઈ દિંદુસેનાન એક સુધારક-મથોના ખાજોતીયાં ગંદુરયાન-મંદુસ્તાન-ગંદુરયાન દેશમાં, એ એટમજ સાત સાંધે ત્યારે જોટલા વડે તેટલાથી તારીજે દેરાવાળા માસમાં અને એ વર્ણુચક્રોના વકોલને માતા જોગણી ખાવ તે સાલમાં ખીરમલના ખાપનું ખોટુંરૂપ લેઈને પોતાના આગળીના ખાપ સ્તનારક-મથોની જો ખાસદપૂજ યાય છે, તેના ગાગાપો કાઢી બનડી ઉડયો જે, એકવાર આગળ પણ એ ગંદુરયાની કુતો “ રંગ બંગડા લોટા ” લેઈને બંગીઆની હિમાપતના જસલુ અને બચસુ ઉપર ચડી ગયો હતો. પણ કીમલનીર “ જાનરંગના લોટા ” એ એ બંગીના ભેળનો ખૂંકો કરી નાખ્યો, એટલે તેનું રકુ ચકક ખનેલું લેયું ખમી ગયું છે, અને તેના અડધા બંમ પામેલા ખોખરા હાંડલામાંથી બંગ તો ડોવાઈ મજ પણ તેમાં રંગ (માંને) ચોરોઈ રહેલો છે. તે માંનની કળાને બાગીને તે કલિયુગ યા દિંદુસેનાનની કળા ખીતી હોય એમ જણાય છે. પણ જ્યારે મારો વજ ટકોરા વાગશે ત્યારે એ કળિના કીકાને સમજશે કે ખીરમલનો ખાપ થવાને બન્ને થાપ ખાઈ જઈ આખા ગામના ગર્દભસેનોનો સીધી લીટીનો વારમ એ દિંદુસેનાન યહ ગયો છે! કેમકે લોટના જૂતા ઉપર જીવનાર અધીપતિમાં ને મધી-પતિ પેલાખનનમાં કાંઈ ફેર નથી !

હિંદુસેતાનમાં જુદાં જુદાં રૂપ સેવાની કચ્છાત છે; પણ તે ગમે તે રૂપ હોય પણ તે ઉપર પરાધ ગયા વિના કદી પણ નહે તેમ નથી. કેમકે એ ગમે તેવું રૂપ હોય પણ તેને ઉપયોગ તે વહેલ વહેલેય પથની વકીલાત નવામાંજ કરવાનો ! તેથી એ આગમ જે આગમમાં ગયા વિના રહે તેમ નથી બેટા. હિંદુસેતાન રૂપ બદલે તો પણ—” તેન કાલ હેવાલ જાય, પણ બદલાના પચાલ જાય ? ” એ કહેવન પ્રમાણે એ એની આદતથી ના ખાત્ર આવે છે.

એ હિંદુસેતાનનો ખાપ આદિસેતાન દવાના આગમ સાપ થયો હતો, ત્યારે પણ એ કે માણસ જનનું હમેશ બરું કરનામ એ શરીર અન્માશ શાસ્ત્રો, તો પણ માણસ જન તેને પારખી ગઇ, અને એના નામપર આખી આદમજાત જુતાંગીકે છે; અને તેમ પ્રમાણે આ હિંદુસેતાનને માથે પણ વનસમાજનો રિટકાર છે. તો પણ નામાને કહે બાવળાએ તો કે છંચડો થયો ! ” એ કહેવન પ્રમાણે એ પાછળ વળી ખીરમલના ગાથાઓ વેશ લેખને આવ્યા ! પણ પેલા મિયાં સાહેબ “ હમ મી કિય ” (બોલિય) બન્યા દતા તેમ પકળા ગયા ! હિંદુ છે કે પારસી ? પારસીનો હિંદુ થયો છે કે હિંદુનો પારસી-એવું પણ ગમે વાંચક લોકો એ ખીરમલનો ખાપ હોય શી નીલે ? કદી એ હિંદુસેતાન એના પાતાના “ એવું તો વર થાય તો એના રંગને મૂકાડે અટલા અગળની રોબા ગણાય બની !

કુર્ચો છે તેથી ૬

જોનં મીં પરલતુ'નાળા નંગ ! તુ એમ જુલે છે કે મહુસતાનના મંદુઓની મેના તારી નિષ્પ્રાપ્તી વાચકો ! નેદાપનામાં કોઈ મેલિય હોય ? ” વાદ રાખજે ! કદી બીજા બતાવ્યો છે; તે પ્રમાણરૂપ માનીએ તો મીન-માધત્વ “ સીરખલ ” તારો સીર મેલો મયે છે, તેના કથનને માનીએ ? ! હોરાની ટકર તારો ટકાના તથુ ગેર તોલામાં લગાવેલ તો આવ્યું છે; માટે ચોગ્ય ન્યાય કરી લેશો માણેન નેર કે મજુર ! રંગતો લેરો તો તારો હવે બીજો પ્રશ્ન એ છે કે, “ નામદો તાર નાથ આમજ નિઃજી જશે ! બાહ્ય મહેલાપ્રયા થઇ જશે, અને આધુનિક બહોળા ! હે સીથગનો દેગ અને નેન ગાજ્યકારનારી પ્રથમ તો આ સવાલને જાહેરમા મૂકનારાએ ! વાહરે ! હિંદુસેતાન ! વાદ ! હિંદુ તો સંકા થાય છે. આ બાજતમાં એક દબાંત લોકોના વ્યવનના વિમાનમાં બેસીને ગટરે

આજણ ન્યાતિમાંની પચામેક વ્યક્તિઓએ જે અગમન આજુતો હોય તો જાણ જાણે ! અન્ય શબ્દવર્ણની સી સાથે લગમ કર્યા; વળી તેવીજ નીના બેટા મકંટ તે વગી મટાગ પીને ખલ ટોળીઓએ હાથવર્ણનો કન્યાને પરણી મુઝિજન દાં માં વાનો અકવના સુત્રોકમાં પોતાને વર્ણ એકવિત થઇ ગઇ; અને એ રીતે લાગા સમયે-ટાઈ, એના તાલમને અખાડીશ એટલે ધીમે તે ચાગજ તર્જુ ઉપર આવી જશે, એનું પ્રમાણ રૂપમા પહેલું પા દેખશ !

માયો પાંચ પચીસ જણા આડે માર્ગે ચાલે તો આખી ટોળી તે નાપાકોન. હરે ? વળી તે આડે માર્ગે વદન કરતારાઓની સ્થિતિ પણ “ ન ઉવરેકોમાં ઉતરપડી ના જેવીજ થાય. પોતાની ન્યાતમા તો ગદેવાયજ નહિ, અને તે સાથે જે ગાદપિડ અને દોઢકરી લઇ આવ્યા હોય તે ઘાતિવાળાઓ પણ દુશ્મનાવટને લીધે કુમા નહિ. અ જુ આથી પરિણામે પેલા વ્યભિચારીઓને પોતપોતાના નવાજ વાકા ઉપરિથત કરવા એતાનના આદરથીજ તે ડોકોની મુલકેલીને અંત આવતો નથી પરંતુ પાછળથી તે વાચારવ્યવસ્થાને વર્ણસંકરી જે પ્રજા ઉત્પન્ન થાય, તેમને પરણાવવાની મ્હોટી ચિંતા આવી તાજે છે. પહેલે

હિંમતી મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરી, તથા જાણીસ જેવી પરાક્રમી પ્રજાપણુ પિતૃપૂજન કરે છે એ દાખલાથી પશ્ચિમનું વાંદરિયું અનુકરણ કરનાર સુધારક-મન્યો અને આર્થ-મન્યોના આદ્ય નિષેધક મોટા ઉપર મેઘ ચોપડાઈ ગઈ. તે દુઃખે દાઝેને તેમનો છુટચાડુ કુતો હિંદુમેતાન મળગી ગયો અને એક ગંડુસ્થાનના ગધીપતિ આગળ મળાયો શેવા બેઠો છે.—કુતો હવે તેના આંસુ ગયો હવે ! ' એ કહેવન પ્રમાણે ખગખરો કરવા કમવવાનું કારસ્તાન અવલ નંખરના એ દુરામળદાઓએ જમાવ્યું છે । 'જુઓ ! જુઓ ! એ તાલ કેમ કેવો મન્યો ? '

અરે ઓ અત્યંતની આમળ નાચનાર ગાનાર વૂરી હિંદુમેતાન । તું જાતેજ દેડ બાંધેઓનો બવેશો છે । તેથીજ બીજા બધાને બવેશ દેખે છે । ! પણ કમખખતના કુવર માદરખખત તારા બાહુતી દલાલીઆ બાપણુ બસણુ અને લખણુ ખૂંસણુ વેગમાં મૂકીને તારા લાંબાં કાનથી મારી ટૂંકીને ટચ વાત સામળ । ખીરખલ બહાદુર તો બવેશો નથી થયો, પણ સ્ત્રી કેળાળીને નામે વર્ણસંકરતા અથવા ભેજવણી કરનારા બદમાસી અને અત્યંત અર્થ અને શેરી બેરીની મર્યાદા તોડનાર મુરખીઓ જે તારા મજબાનો થાય તેમનાં આંત તારા જેવા વૂરીઓનાં કાળજાને કરકાશીથી વલોવી જાખનાર રહેશે (મન્યનદડ) તો બીરમલ છેજ ! !

* * * * *

અરે ઓ બોતેર માપના બેટા હિંદુમેતાન । બે હુનંત હેનન । પાપનો પૂખરી હું સું બીજાને પ્રાયશ્ચિત કરાવનો હતો ? ! તારા પીર ઓનં પરેલના ખરડાને તિરકારખાત ખરની પેડે જે ઘોઠણાંપાઠ અને આઘાપાઠ મન્યો । સુધરેલી મુબાહની મ્યુનીમીપાલીટીમાં ખેરક હિમાયતવાળું કેન્યાહિ રક્ષકી ગણુ ! તારી હડતાલીઆ સરયામહતી મતપતારીમાં મીઠા જોરાળણીની જોરાવરીને તારા જોરમહારાજ મી. ગાધીએજ " જોડમ બાવરી " બતાવો. ધર્મનું ખુન કરવામાં સુધારક મન્યોનો સાજો બનીને હું ગલ્લમલિયાં કરતો હતો તે પાપેજ શેષેટ મિલ્લનો શેળ આગ્યો । તે બધાં તાના પાપોનું તો હું પ્રાયશ્ચિત કર અને મુઠો જંગમી સ્નાનસૂતક પાળ પછી બીરગલને પ્રાયશ્ચિત બતાવજે ! !

ચોવીસે કલાક છરાનીતા કાશીખાનામાં :પર્યો જેનારખાન । હિંદુમેતાન । પારખી મુસખમાનો પણ તને ગમતી છગનીની ચક્કા કારી કેમ પી જાય એવી અદેખાછી તું બસે છે તો ખગે ! અને અદેખાછનો માર્યો હું તારા પેટ અને માથું અને ફૂટવા કરે છે । સનાતન હિંદુત્વને માટે શવે કે ન શવે તો પણ ધર્મપક્ષના લોકને પેટ ફૂલું પડે તેમ નથી. પણ તારો માનેશે સુધારક મન્ય પક્ષ તો મડદું હોવાથી સડવા લાગ્યું, તોપણ રક્તરિંગડો ચેત્યો નહિ । હવે ફૂટ પેટ ને માથું । તારું કાંઈપણ વળવાનું નથી ।

આમળના ખીરખાલે તો અકખરને સુધાર્યો હતો, અને આમારો મીળજમાઈ બિરખલ તેમજ તેના બાધગધો સર્વ શુદ્ધ અને સદાચારી છે. એટલે હવે તારો વર્ણસંકર મજબાનો સુધારક મન્યો અને તારી દેહબાઈના નાયકકાનેજ તું સુધાર એટલે બસ છે । એટલે ગમે માની લેછયું કે તે પણ અકખરને સુધાર્યો ! જો તને અકખર ખગડેશે બારશે હોય તો તેને એક કોગણું મહેવા દે ! અને અકખરને જલ્લે કખરની બાધખંડી તું કર ।

સુધારકમંત્રોની દિમાવતમાં હજમની થોડે મઠાલ લેખને આગળ ધુમનાર દિંદુસેતાને એકવાર જમાડની જુડી બોરજાલા મળવવાને ધોગાપર કાઠું બૂચી માથું હાથ કે ઝોન પડિત મઠન મોહન માલવીયે પ્રયાગરાજમાં દેડ બંગીઓને લક્ષ્યાપૂરીની પ્રસાદી વહેતી ! અને એ દિંદુસેતાને લોકોને એમ મનાવવા એલ રચ્યો હતો કે ઝોન. માલવીય પશુ અંતઃજરપક્ષ કરવામાં આબડહોટ માનતા નથી. પશુ હમણું ધોડા દિવસ પર જમારે મા. માલવીય મુનામમાં શી વૈષ્ણવ મહાસમેલન થયું તે અરસામાં આવ્યા હતા. તે વખતે તેમણે પ્રતિષ્ઠિત મનુષ્યો આગળ જાહેર કર્યું છે કે—“ પ્રસાદ વહેત્યા પછી મેં સ્નાન કરી જનોઈ બાદલી હતી, ત્યાર પછીજ બીજા માથુસ અને પદાર્થોને અડક્યો હતો ! ” આ જાળીને સુધારાનો ખોટો જસ કરનાર એ દિંદુસેતાનનું મોહું કાણુમનું પડી જશે ! બહે પડવા દો ! જુદાને જૂલીઓજ ! !

કાન્તેસમાં ફેન્ચાઈઝના ફિટરનું કુલેકું ચલ્યું ! પશુ મુબાઈની કારપોરેશનમાં એ ફેન્ચાઈઝનું કોર્પ્સ એટલે મઠડું થઈ ગયું ! પશુ મઠડું મઠડું પશુ ફેન્ચાઈઝનું ! તેને સુધારકમંત્ર અવ્યાઓ અને તેમનો પંતુલ પેલો દિંદુસેતાન તેને સોનાનું મઠડું માને છે ! બહે ! તો તે મઠડાને ઝોનાપુરમાં મોકલો બટ્ટીમાં ગાળી તેની ૧૦૦૧ ટયની લગડી જનાવો ! નહિ ! નહિ ! ! સિરખલની નેક સવાલ તો એવી છે કે એ મઠડું મુબાઈ કારપોરેશનમાં થયું તથા તેની મુબાઈ (મંમમ)જ જનાવો ! કે દિંદુસેતાન અને એના સાથીઓનો દાડમાં એમને લક્ષણે રોજ બોખરાં યાપ છે—વારંવાર બોખરાં યાપ છે, ત્યારે તે ધીમાં કઠકાવીને ચાટવામાં અને તેમને ચરીરે માલીસ કરવામાં આવે ! એ તો મર્દને ગુણ વર્દનમ માહેબો ! એતો શીમેલ ફેન્ચાઈઝની મંમમાઈ ! ! જમ માલિસ કરો તેમ મમ ! સુધારકમંત્રો ઓ સ્વાતંત્ર્યની દિમાવત કરે છે તે મમજનેજ કરે છે ! ! તેજવનું જ્યુ તો ફતેહના કંઠ ! અને મરી ગયું તો પશુ મંમમઈ કરવા કામ આવે ! બને તાલમાં લાડ ! !

બાઈ ! શિમેલ ફેન્ચાઈઝને મણી અમ્મા ! પશુ પરમેશ્વરજ મઠડું વિષમ જુદિવાલો ! મળ્યા ગળ્યા માથુસોએ બરી કાન્તેસમાં ફેન્ચાઈઝના લાજમાં કાવ ક્યો ! પશુ પરમેશ્વર સર્વશક્તિમાન હોવા છતાં પશુ ઓઝોનો મુજોપર મગાતં હક ગંભીરિ યોડાક વાળ ઓઝોના મુખપર મુજો તરીકે ઉગાડવા જેટલી ઉદારતા અને ન્યાયયુદ્ધિ પશુ વાપરતો નથી ! પરમેશ્વર પશુ પેલા સનાતની દિંદુઓની જુવામન સાંમળી મોખગોને તેમના જેવાજ સાંકડા વિચારનો થર્મ ગવો ! ! ! છે થઈ ગયો ! થવા દો ! સુધારકમંત્રો પરમેશ્વરથી કે પરમેશ્વરના બાપથી પશુ ડરતા નથી ! સુધરેલાઓ “ સમાન હક ” નો અમલ કરવાને મદિલાઓના મુખજ પર મૂછડી મરખી લિગાડી રાકે તેમ તો નથી. પશુ સુધારાના રહેતું મોહતુ મન વાપરી હાડ સુધારકોએ પોનાની મુજો મુઠાવવા માંડી, અને સ્ત્રીઓનો અને મરદોનો સમાન હક અમલમાં મૂક્યો ! —” ને મદમદ પાસે પદાડ, નહિ આરે તો મદમદ પદાડ પાસે જશે—” એવી એક અમેજ કહેવનનો કપયોગ ફિરબી દેશનીઆઓએ સંજોટ ક્યો !

પશુ મિરખલના મતીજનો એક હોદ્દો દરિવદીઓ છે ! તેજે મદુચરાઈના શાલકાઓ મુજો મુઠાવી નાખે છે તે ખાનમાં રાખેતું ! તેજે એક એવો મૂઝમુડો સુધરેલ જેટલેવેન

સિરખલ પાસે આવેલો જોયો. એટલે તે હરિવદનીઆએ સિરખલ પાસે આવીને ધામે રહીને
પણુ પેથો જોઈતમેન સાંભળે તેમ પૂછ્યું:—“ દાદા ! આ શતકા સાહેબ છે ? ” મેં કહ્યું
‘નારે’ એતો આપણા હિંદુ છે ! એ તો શતકાએ નથી અને સાહેબે નથી ! એ તારા દેસાઈ
મકા છે. ’ હરિવદન માયું હલાવતો ટાળ કરતો બોલ્યો:—“ હા ! અ ! ! કોટ ટોપી ને
પાટલુન પહેર્યું છે. જુઓ ! અને મુંછો મુંછાવી છે એટલે સાહેબ અને શતકા બને ખરા !
જુદું કેમ બોલો છો ? દાદા ! ” આ તો નિમાજ પાઠો રોજ કોટે વળગ્યા ! અને ફેન્ના-
પટ્ટ પાળતો શતકા થયા !

સિરખલ.

પરોપકારનાં પૂતળાં

પ્રકરણ ૭ મું.

રવિવાદની રજા—નાટકની મળ.

મોતીચંદ બરોબર ટાઇમસર રોશન ઉપર પહોંચ્યો, અને હરિચંદનો મુનીમ પણ
પોતાના શેઠનો મંત્રીએ (મસીઆઇ બાઇનો દીકરો) આવવાનો છે—એમ જાણીને તેને સામે
ભેવાને માટે રોશનપર હાજર થયો હતો. હરિચંદ શેઠની મુઆઇની દુકાન ખાતે એક ‘ધેણા’
ગાડી રાખવામાં આવતી હતી. તે પણ તે માણેલાલને અને તેની પત્ની શશિલક્ષ્મીને માટે
મુનીમ રોશનપર ભેઠ આવ્યો હતો. તે ગાડી આપણા મોતીચંદ જોઈ અને ઝાળખી તેણે
વિચાર્યું કે આ શેઠાઇની માહેબીથી અંજાને માણેલાલ અને શશિલક્ષ્મી હરિચંદ શેઠના
મુનીમના તેજમાં ભેવાને અને તેની સાથે હરિચંદની દુકાને જઈને ઉતરશે તો પોતાનું અને
પોતાની પત્નીનું સારું દેખાશે નહિ; વળી માણેલાલને તે પોતાને થોડું ખેંચી ભેઈ જઈ
ચક્રશે નહિ તો પોતે રોશનપર સમો ગયો તેનું કાંઈ પ્રયોજન રહ્યું ગણ્યો નહિ, અને
તેથી તેની સ્ત્રીની આગળ તેનો ખારખોજ કાંઈકે ઝાઝો-યશે એવું તેને લાગ્યું. પણ
મોતીચંદ કાંઈ સાધારણ વાણીજો નહોતો. એકવાર હરિચંદ શેઠની ખુદી સામે હરીદાર્ક
કરવી હોય, તોપણ તે કાંઈ પાછો હડે એવી ખુદી નહોતો. એ એક સોસીસીટરનો કલાર્ક
હતો અને તે પણ મેનેજીંગ દલાઈ હતો. કાંઈ કરોડાધીપતિ આગળ પણ ‘વાણિયા મૂક
તીચી’ કરીને સતોષ વાજે એવો તે નહોતો. તેણે પણ એક બાડાની નવી નકોર વિકરોરીઆ
બમકાદાર સામાન અને સારા ધોણવાળો ચાર આના જસ્તી બાફું આપીને બાંડે કરીને
તેયાર રાખી. એ ‘પોર્ટરોની સાથે પણ પહેલેથી બટોજસ્ટ કરી રાખ્યો કે જેવી ટ્રેન આવે કે
તરતજ માણેલાલનો સરસામાન ભેઈ જઈને પેલી બાંડે હરી રાખેલી વિકરોરીયામાં જોડતી દે.

હરિચંદશેઠનો મુનીમ બિચારો વાણીઆમાઇ હતો તે પણ પોતાની સાથે દુકાનના બે
વાણીતર બે ભણ્યા અને બે છાટી લેઈને આવ્યો હતો. પણ પોતાના સાધનોનો ચાલાકીથી
ઉપયોગ કરી બે, અને કાર્વ સાધી બે એઠલી પહોંચ તેનામાં નહોતી.

વખતસર ટ્રેન આવી પહોંચી. પોતાની સાળાને અને સાહેને મોતીચંદે ઘણા પ્રેમપૂર્વક રાતે

મુખે આવકાર આપ્યો, કુશળ સમાચાર પૂછ્યા, અને પોટરોને ઇસારો કરતાંની આંધે પોટરોએ માણેકલાલને બધા સામાન પેળી બાકાની વિક્ટોરીયામાં ગોઠવી દીધો. હરિચંદ્રશાના મુનીમજી પણ પોતાના માણસો સહિત માણેકલાલ સાથે વાતો કરતા તથા હરિચંદ્રશંકરની ખબર પૂછતા અને હરિચંદ્ર શંકરે તેને માટે લખેલા પત્રની બાબતની હકીકત કહેતા રહેવે પ્લાટફોર્મ ઉપર ઉભા હતા. મુસાફરો બહાર નિકળી જવાથી બોઝી બીડ થાય એટલે આરણે નિકળીએ એવો વિચાર માણેકલાલે અને મુનીમજીએ જણાવ્યો. એટલે આપણા મોતીચંદ કહ્યું.—મી. માણેકલાલ ચાલો આપ સ્થળીમહેનની સાથે, આપણે સેંકડકલાસ મુસાફરો માટેનાં રસ્તે ચાલેને બધા નિકળી જઈએ. ટિકિટ કલાર્ક મારે રહેલી છે. ખીજ બધા માણસો ત્યાર સેરા પછી આરણે આવશે. મુનીમજી ચાલો, આપ પણ અમારી સાથે.

મુનીમજીએ પોતાના માણસોને મોટમળા કહ્યું—કીકં ત્યારે હું માણેકલાલમાખની જોડાઈ નહીં છું. તમે બધાએ સાથે ચડીકલાસને રસ્તે બહાર આપણી ગાડી આગળ આવે પછી મોતીચંદ, માણેકલાલ, સ્થળી અને મુનીમજી ચારે સેંકડકલાસના રસ્તેથી બધા નેચનના કપાડીન્ડમાં આવ્યા પેલા બાટે કરેલી ગાડીવાળાએ મોતીચંદને જોયો કે તરત ગાડી લાવીને તેની આગળ હાજર કરી, તેમાં બેસી જવાને માણેકલાલને તેણે ઇસારો કર્યો. માણેકલાલ અને સ્થળીલક્ષ્મી તેમાં બેસી ગયા. પોતાના માણસ અને ગાડી માટે મુનીમજી ડાફીડીયા મારતા હતા, તેમને પણ મોતીચંદ ગાડીમાં બેસી જવાનું કહ્યું. ત્યારે ગજરામજી મુનીમજી બોલ્યા કે—“ હું ગાડી લેઈને આવ્યો છું, આ બાકાની ગાડીની શી જરૂર છે ? સામાન બધે આપણી ગાડીમાં બરાબી થો. અમારા શંકરો પત્ર છે. તેથી માણેકલાલ શે અમારી ફકાને ઉતરવાના છે ”

મોતીચંદ મુનીમજીને એક કોગળે લેઈ જઈને કહ્યું—જુઓ મુનીમજી આપના ગોઠા મોટા માણસ છે ? પણ આપ તો મંસાર વહેવારના અનુભવી વ્યાપારી લાઈને પુખ્ત માણસ છો. તેથી આપને મારી એટલી વિનંતી છે કે આ માણેકલાલ મા મગા સાદું થાય હું મારા બેગ સાથે મુંબાના ધરમારે જઈ જુ. તેથી નેમને માર મેમાન થવું બેઈએ. નહિ તો અમારું બેઈ જણાય. તમારા ગોઠા અને એ તો એકજાં ધર પણ અમારો તો વડેવીચાળીઓ સંજીવ ! તેથી માણેકલાલ શંકર મારે ચેરજ મુદામ ગળો બને બહેનો બેગી રહી આવનંદ પામશે.

મુનીમ વિચારમાં પડી ગયા અને બોલ્યા—તમારું કહેવું હું સમજ્યો, પણ શંકર કોગળ છે તેથી હું, બાઈ સાહેબ ! કાંઈ ઇપકામાં આવી નહીં ! માટે એમને અમારી પે પરજ વનવા ચો. પછી હું જઈને પત્ર લખીને ખુલાસો મગાવું. હું તમારી બંધી હકીકત શંકરે લખીય પછી ખુલાશા આવશે તે પ્રમાણે આગળ પર્તીશે.

મોતીચંદે હસીને કહ્યું—મુનીમજી ! આ કાંઈ વેપારના વાંધાસાંધાનો તોડ કરત નથી કે જઈને હકીકત લખીને ખુલાસો મગાવે પડે ! આ તો માણેકલાલ છે, પછી નમાગ પેર આવ્યા હોય. તો પણ અમારી સમાજના નાતાથી તેમને અમારા આયત્ત અમારે જે બેગી જઈએ અને તમારી પેટીએ તમે મુનીમવાણીતર મળ કરો. આતો સમ સંજીવના વિવેક અને આયત્તનો બેન છે. એમાં ખુલાશા પૂછવાના હોય નહિ. તમારા કે ઇપકા ફેરો તો હું પોતે આવોને તેમના અનનુ મમાધાન અમારો ચડીપોતો દક્ષ માર્થ કરીને કરી આપીસ. પછી કાંઈ ? ! આપ એટલા વિચાર કરો કે મારા પરમાં છે તે અ

શ્રીલક્ષ્મી જાને સગી બહેનો ધાયઃ અને તેમાં પણ શ્રીલક્ષ્મી નાની બહેન ધાય । માટે કુતો એમને બીજે કોઇ ઠેકાણે ઉતરવા દેશિ નહિ, અને મારે ઘેરજ લેઈ જઈશ.

મુનીમ વિચારમાં પડી ગયા, અને વિચારમાંજ ત્યાં ઉભા રહ્યા. તેમને “સાહેબ મહેરબાન” કહીને મોતીચંદ પણ પેલી બાડાની ચિકટોરીઆમાં બેઠો, અને પોતાની સાળાને તથા સાહેબને પોતાને ઘેર લેઈ ગયો. જાને બહેનો એક બીજાને જોઈ ધણી આનંદ પામી. છોકરાઓ નાની માસીની આમળ પાછળ વીંટગાઇ વળ્યાં, મોતીચંદની ઓછે પોતાના નાના બનેલીનો ધણો સત્કાર કર્યો, અને જમવાનું તેવાર હોવાથી સ્નાન કરીને જમી સેવાની તાલીફ કરી. મોતીચંદે કહ્યું—તમને રાત્રે ટ્રેનમાં ઉત્તરશે યથો હશે. માટે જમીને બે કલાક આરામ લ્યો. પછી આપણે સડને નાટક જોવા ત્રણ વાગ્યે જવું છે.

માણેકલાએ મોતીચંદને કહ્યું—અમે કાંઈ આપના મહેમાન તરીકે અત્રે આવ્યા નથી, અમેતો આપનાં કુટુંબી છીએ વળી આપ જાને અમારાં અને જમ્યાનાં વહીવ છે. તેથી આપ અમારે માટે નાટક તમાસામાં નકામો ખર્ચ કરશો નહિ. અમને તો આપના ઘરનાં બાળક તરીકેજ સમજશો.

મોતીચંદે કહ્યું—પ્રિયમાત્ર ! આપ એક મુલક હોવા છતાં આપના વિચારો ‘આવા કહેણ છે, તેને માટે આપને ધણા ધન્યવાદ ઘટે છે. હું પણ નકામાં નાટક ચેટકમાં પૈસા ખર્ચું તેવો માણસ નથી, તો પણ જ્યારે નાટકને હાલના જમાનામાં બેઠો આનંદના સાધન તરીકે મળે છે, તે વખતે નાટકની સંસ્થાઓ ઉચ્ચ સ્થિતિએ પહોંચે એવી સલાહ કોઈ કોઈ મારા બે ધંધામાં પડેલા મિત્રો મારે છે ત્યારે હું તેમને મારી બુદ્ધિ પ્રમાણે સલાહ આપું છું. તથા તેમને અમારા વહીલાલના ધંધાની રૂઝમે કોઇ કોઇ વાર મારાથી જતી રૂકે તેટલી મદદ પણ કરું છું. તેથી તે બેઠો મને અને મારા કુટુંબીઓ અને મારા મિત્રોને વારંવાર આમલ કરીને નાટક જોવાને માટે નિમંત્રણ કરે છે. તેમજ તેઓ મારી સાથે પોતાનાં કુટુંબના જોડો નાતો રાખે છે. આજે પણ એક વ્યાજ્ઞિત્રા નામના નવાજ બદાર પડેલા ખેલની બજવણીના બીજોજ દિવસ છે; અને તમે જાને જણ આજે મુંબાઈમાં આવનાર છો એમ તેઓ જણતા હોવાથી તેમણે આપજીને સડને તે ખેલ જોવાને માટે આમલ પૂરક બોલાવ્યા છે. માટે આપ કોઇ પ્રકારે એ જામનમાં મંડામ રાખશો નહિ. વળી બધરાંને બેસવાને માટે તો તેમણે પોતાનાં કુટુંબના બેરાંને બેસવાનો એક કોમ્પાર્ટમેન્ટ નિરાજો ખાસ વ્યવસ્થાવાળો રાખેલો છે, તેમાં આપણે સડને બેસવાનું છે. તેમાં પણ ચિક વગેરે નાખીને એવી વ્યવસ્થા રાખેલી છે કે આપણે ઘણા ખેલ વગેરે જરોબર રીતે જોઈ શકીએ પણ આપણને કોઈ જોઈ રોક નહિ. તેઓ જો કે નાટકનો ધંધો કરે છે. તોપણ સારા આચાર વિચાર અને નીતિવાળા માણસો છે, અને પોતાની કંપનીના નાના-મેટા સધળાં માણસોની નીતિ રીતિ માટે તેઓ સખ રીતે કાલજ રાખે છે. વળી જે છેલ્લો આજ મુખ્ય નામિકાનું કામ કરે છે, તે ખાસ આપણા પોતાના સંતાન જોડો છે, તેના સંજોગમાં કેટલુંક કામ પણ કરવાનું છે, તેથી આપ સડ નહિ ધોષને જમી સો; અને તમે બે કલાક આરામ લેશો, એટલામાં હું તે મંબઈ મારા કેટલાક એકીએકે મળાને કેટલીક વ્યવસ્થા કરી આવીશ, ત્યાર બાદ તમે નિદ્રા લેઈને ઉઠશો એટલે આપણે નાટક જોવા જઈશું.

ત્યારપછી તેમણે સડએ જમી લીધું, અને મેમાનો ઉત્તરણને દૂર કરવા આરામ લેવા લાગ્યા, એટલે આપણા રસિકની નવી પુછી છી વ્યવસ્થા કરવી તે વિષે તપાસ કરવાને

નાણુંદલાસો, બેંકના મેનેજરો, તથા શેર દલાસો વગેરેને મળવાને માટે મોતીચંદ ગયો. તે પછી માણેકલાલ અને શશી આરામ લેઈને જાયાં, તથા બપોર પછીનો ચઢા તૈયાર થયો હતો તે પીતાં હતાં અને છોકરાઓની સાથે નાટક સંબંધી કિસ્સા બરેલી વાતો કરતાં હતાં, તેવામાં મોતીચંદ પણ આવી પહોંચ્યો. તેણે પણ ગરમ-ગરમ ચઢા પી લીધી; પછી બે વિકટોરિયા બાઈ કરીને તેઓ બંધોએ નાટકચાળા તરફ રવાના થયાં. હજુ નાટક શરૂ થવાને લગભગ એક કલાકની વાર હતી. તેથી તેઓ જસરાજના કુટુંબમાં જઈને બેઠાં. જસરાજ અને તેનું કુટુંબ નવાં મહેમાનોને ખુશ કરવાને ચઢા દારી કે દુધ અને ખાવાને ધારી ધુધરા વગેરે ફરજી વસ્તુઓ ખાસ પોતાના ઘરમાં જ બનાવેલી થોડી થોડી પણ લેવા આમંત્ર્ય કરવા લાગ્યાં. તેમનું મન રાખવા માટે તેમણે સડોએ-મોટાંએ પણ જરા જરા ડીમણું કર્યું, એટલે છોકરાંઓ તો હમેશા બૂબ્બાજ હોય છે, તેમણે તો જસરાજની પ્રસાદોને પૂરેપૂરે મનસાજ આપ્યો. એક ટેકાણે બેસી રહેવાથી અને સસારની ત્રિવિધ ચિન્તાઓથી, મોટાં માણસોનો જહરાજિ કળજાઈ જાય છે. છોકરાઓને ફિકર હોતી નથી અને દોડતાં ખેલતાં રહે છે. તેથી તેઓ ખાંડ ખાંડનાં ખરાં પચક હોય છે અને સસ્ત્રી તેમને ખાંડ ખાંડ આપનાર પણ મળે છે.

મોતીચંદની આટલી બધી લાગવમ અને માન પ્રતિષ્ઠા એકદમ માણેકલાલને અને શશિલક્ષ્મીને બહુ આનંદની સાથે અભિમાન પણ થયું; અને તેમનો મજાતાવડો અને હસમુખો સ્વભાવ એકદમ જસરાજ અને તેના કુટુંબનાં માણસોને ધણું સંતોષ થયો, અને તે બંને બધું માટે પણ મોતીચંદ અને તેની સ્ત્રીના વિષે તેઓને જે મનસુખ હતું તેટલું જ મનસુખ આપણું આપણો રસિક જે અત્યાર લગી આ કૌટુંબિક સમાગમમાં આનંદ સેતો હતો તે હવે નેપથ્ય વિધાનનો ઘટ થવાથી આશ્ચર્યના સ્ત્રોત ધારણ કરવાને ગયો.

હવે જસરાજને મોતીચંદ હતું કે—આપણા રસિકતા રૂ. ૧૦૦૦૦ની બચવસા કરવા સંબંધી નાણાંની બાબતમાં અનુભવ ધરાવનાર મારા કેટલાક કુશળ મિત્રોની મેં સલાહ લીધી; તેમનો સડો એવો અભિપ્રાય થયો છે કે બેંકમાં પેસા રોકવા કરતાં જે બેંકનું રોકા કંપનીઓ સારી સ્થિતિમાં હોય તેમના શેરો લેવા એ વધારે સારું છે. બેંકો ઘણું થોડું બચાવ આપે અને મુદતી ધાપણ મૂકી હોય તો બેંકેયે ત્યારે પેસા પાછા મળે નહિ. દેશના ઉદ્યોગને નાણાંની સીધી મદદ પણ બેંકમાં નાણાં મૂકવાથી બનતી નથી. બચાવ તરીકે ડિવિડેન્ડ શેરમાં નાણાં રોકવાથી મળે છે, દેશના ઉદ્યોગને મદદ મળે છે, અને વેચવાં હોય તો બજાર બાજુ પ્રમાણે તેની કિંમત મળી નાણાં વસૂલ થાય છે. તેમાં પણ બે બાવ વધેલો હોય તો બચાવ અને નફાના કાળા કરતાં પણ વધારે લાભ મળી શકે છે. પણ જો મારા કંપનીના શેરોનો બાવ જે વખતે પ્રમાણમાં નીચે ગયો હોય ત્યારે તે ખરીદવા અને બજારે બાવ વધી ગયો હોય ત્યારે તે વેચી નફો કરવો અને વચમાં જે આવે તે ડિવિડેન્ડમાં સંતોષ માનવો. આથી બેંકમાં નાણાં રોકવા કરતાં શેરમાં નાણાં રોકવા એ વધારે પસંદ કરવું જોઈએ. એમ અનુભવી માણસોનો અભિપ્રાય છે. હવે અનુભવ આપની જે સલાહ આપેલી હોય તે પ્રમાણે કરીએ.

જસરાજ સ્વલતાથી હસીને બોલ્યો—એમાં હું ચું વધારે સમજું છું. એ બાબતમાં તો આપનો અનુભવ જ પ્રમાણરૂપ મૂલ્યાંકન આપે છે. એ તો શેર લેવા તે પણ સલામતી બરેલી બાબત છે. એમાં કંઈ જોખમ નેનું નથી. આપ જે કરશો, તેમાં બહુ પરમેશ્વર

અનુકૂળ કરશે એવો મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. આપનો અભિપ્રાય તે મારો અભિપ્રાય. આવતી કાલે રૂપીઆ આપ લેતા જાએ અને શેરોને સદર કંપનીઓ, હોય તેના ખરીદી લેજો. મોતીચંદ કહેવું:—રૂપીઆ તો હમણા આપની પાસે રહેવા દો. શેર દલાલોને બોલાવીને સંમતી આપી દેશ. શેરો જેમ ખરીદાશે તેમ તેમ પછસા આપીશું.

એટલામાં નાટક શરૂ થતાં પહેલાંની પાંચ મિનિટની ઘંટડી વાગી. એટલે સર્વે ત્યાં જઈને નાટક જોવાને ખાસ કંપાર્ટમેન્ટમાં બેઠા. પાન મોપારી હાથાચી હાલીંગ હાજી વરીઆળીની તાસક પથુ ત્યાં જસરાજે મૂકાવી હતી. છતાં પથુ આજે જે જમાવટથી નાટક મજાવતું હતું, તેમાં જોનારાઓનાં મન રસાસ્વાદને લીધે એવાં તો એકાદ ઘણ ગયા હતાં કે કોઈએ પાન સોપારીની તામક તરફ એક દાણ પથુ ધ્યાન આપ્યું નહિ. આજે મજબૂતીના ખીન્ને દિવસ હતો. રસિકનો સંકાય જે સહજ પથુ હતો તે આજે જતો રહ્યો હતો. તેમજ પ્રથમ દિવસે, તેને મજેલી અસાધારણ કહેલથી તેના મનમાં જે ઉત્સાહનો ચર્ચ જળવહતો હતો, તેના પ્રતિબિંબ રૂપ તેના મુખચંદ્રની જળ-મોહન કોમુદીનો પ્રકાશ ચારે તરફ મોતીચંદ અને દુધાઓ ઉપર એક પ્રકારની જાડું અમર કરતો હતો. ચારિત્રાની ચારતા અને લટકે મટકની ચટક ઉપર સ્ત્રીઓ અને પુરૂષો આંખ પથુ મટમટાવ્યા વિના જોઈ રહ્યાં હતાં, તેના સરસ્વતીની વીણા-અરે શ્રીકૃષ્ણની મુરલીના જેવા રસના સુધા પ્રવાહનું પાન કરતાં કાનને ખીન્ને કોઈ રથાને વૃત્તિ નાંખવાનું સ્થાનું નહોતું. ચારિત્રાના સ્વરમાં માધુર્યના પ્રવાહની સાથે, કોઈ એવા પ્રકારની ખટક હતી કે તેનાં બોલેલાં બાવપ્રધાન વાક્યો તો જાણે રામચાણુની પેઠે સાંભળનારાનાં અંતઃકરણને બેઠી આરપાર નિઃશી જતાં હતાં.

આજે ચારિત્રાએ કરેલી મજબૂતી કેવી કાનિલ અર્થાત્ બેઠક હતી તેના ખ્યાલ આપવાને માટે એટલું કહેવું જમ છે કે—તે જોઈને પુરૂષોને તો ચારિત્રાનો એક એકટરે સ્વાંગ લીધો છે, જો વાતનું વિસ્મરણ થઈ ગયું, તેઓ ચારિત્રા (રસિક)ને એક વસ્તુનું મહામોહિની મુંદરીજ જાણુસા લાગ્યા, અને એ મુંદરીજ પોતાને પ્રાપ્ત થાય તો કેવું સાઈ એ પ્રમાણે મનોમથ ખાંધ્યા લાગ્યા. જે સ્ત્રીઓ ત્યાં પોતાના પ્રિયતમની સાથે નાટક જોવાને આવેલી હતી તેમણે ચારિત્રાને જોઈને પોતાનો રૂપગર્વ મહેલી લીધો. તેમને મનમાં એવી ચંચલ થવા લાગી કે સ્ત્રી જાનિના સંસ્કારમાં અત્યંત ચઢીઆતી આ ચારિત્રાને જોઈ તેમાં મુગ્ધ થઈ ગયેલા તેમના પતિયો તેમને વિષે વિરક્ત તો નહિ થયા હોય ! સહોપમાં—આજનું નાટક પ્રેક્ષક વર્ગને એક નાટક રૂપે નહિ પણ વસ્તુતઃ ખરી ફનિયા, તરીકે દેખાતું હતું. આજે પથુ નાટકના શોખીન કદરદાન મીમંત પ્રેક્ષકોએ ચારિત્રા પર નોટોનાં પડીકાં વર્ષા વર્ષાઓ; અને તેમા આચારે બેઠજાર રૂપાનાં નોટા આપ્યા એમ નાટકને અતે તે નોટા એકઠાં કરતાં જણાવું. નાટક પૂર્ણ થયા પછી મોતીચંદ અરે જસરાજ તથા તેમનાં કુટુંબ જસરાજના, રહેવાના અંદરના મકાનમાં જઈને બેઠાં. ત્યાં જસરાજના આરણ આગળ બેની રહેનાર પ્રકાશગાએ આવીને જમમાઈને જાહેર કર્યું કે બે બોજ શીમંતો આપને મગાસ ગાળ્યા છે; તેઓને જસરાજએ આગલા દિવાનખાનામાં બેમાડનારો હુકમ ગાળી મોતીચંદને પોતાની સાથે લેઈને જસરાજ પથુ તે દિવાનખાનામાં પેલા બોજ ગૃહસ્થોની મુલાકાત લેવા ગયો. તે જાને બોજ ગૃહસ્થોએ નાટકની પછી તારીફ કરીને ચારિત્રાને પોતાની આગળ બોલાવવાની નિમંત્રી કરી. જસરાજે ચારિત્રાને તેના સ્વાંગમાં તે ગૃહસ્થો અગળ હાજર કરી. તેઓએ ચારિત્રાની પથુ બધું પ્રશંસા કરીને તે દરેક વસ્તુ રૂપીઆ બે બે હાજરી નોટા અને ચારસો ચારસોની

હીરાની વીંટીઓ બક્ષીસમાં આપી; તથા તેમાંથી એક ગૃહસ્થે જસભાષ્ટને એક દબાર રૂપિયાનું ધડીઆળ બક્ષીસ આપ્યું, અને બીજાએ સાચાં જવાહિરથી જોઈથી તે ધડીઆળ હાથને ઠાંડે બંધાય તેવી સોનાની પહોંચી બક્ષીસમાં આપી. તે પહોંચી પણ આશ્ચર્ય રૂપીઆ બારસો તોરસોના માલ હશે. જસરાજે પણ તે અને ગૃહસ્થોનો આભાર માની ચારચિત્તને હાથે તેમને પાન સોપારી તથા અત્તર અખાવીને તથા તેમને બારે કિમતના કુલના દાર અને કણગીઓ અખાવી આભાર માન્યો, અને એમના જેવા દરદાન થીમતો કોઈ વિરલાજ હોય છે. વગેરે પ્રથસાનાં વચ્ચેથી તેમને પ્રસન્ન કરીને વિદાય કર્યાં.

પછી મોતીચંદ જસરાજ અને ચારચિત્ત બધાં બધારાં છોકરાં બેઠાં હતાં ત્યાં ગયા: મોતીચંદના નાના છોકરાએ ચારચિત્તના હાથ પેચી તેની ઘટી માસી આગળ રજુ કરી અને કહ્યું:—“ નાની માસી! જુઓ આ રસિકબાઈ અને રસિક બહેન!!! કેમ આજે કેવું ફક્ક નાટક કર્યું!!! ” નાની માસી ઉઠતી જુવાન છોકરી હતી; તે પહેરવા ઓઢવામાં જરા ટાપટીપવાળી અને ખેલ તમાસા જોવાના શોખવાળી હતી. નાનું આ મલકડું સાંભળીને ચારચિત્ત એક સુવત્તીની પેઠે મંદસ્મિત કરતી બોલી:—“ નાની માસી! આ નાનુભાઈ પહેલેથી મારા ઉપર બહુ હેત રાખે છે. ” એટલું કહીને રસિક પોતાના સ્વાંગ ઉતારવા તેપથમાં ગયો, અને પાછો પુરુષ રસિકબાઈ—બની ગયો. ઘટીને: તે નાની માસી કહેતો હતો તેથી તેણીને રસિકની માતા સમાન પોતાની પક્ષીનું બાન ધરું હતું. નિકર તો રસિકના મોઢક વેબવની બાદબૂરાની અસર તેણીને પણ ધધા વિના શ્વેત નદિ પછી મોતીચંદ અને તેનું કુટુંબ જસભાઈની રજા ક્ષેપ પોતાને ઘેર ગયાં.

આર્યમન્યોના સત્યના વંશનું પોલ.

શ્રી મહાજયોતિના અધિપતિ સાહેબ,

આર્યસમાજીઓના વાણંત આર્ય-પ્રકાશના તા. ૯-૨-૧૯ ના અંકમાં ‘ મહીકાંઠા મંડળનો ટંગ ધડા વગરનો પ્રોટેસ્ટ અને રા. હાકેરલાલ જી. દિવાન એ નામનું એક ચર્ચા પત્ર પ્રગટ થયું છે. તે ચર્ચાપત્ર ‘ સાચા મનાનની, ના જુર્ખા નીચે કોઈ લેખકે અસબ્બ આપમાં લખી પોતાનું પોત પ્રકાશ્યું છે! ‘આર્ય-પ્રકાશ’ના અધિપતિ સાચા આર્ય હશે એટલે સત્ય અને ન્યાય તેમને પ્રિય હશે એમ ધારી, તે ચર્ચાપત્રીએ સત્ય અને સબ્બ-તાને બાજુ મૂકીને જે જુઠ્ઠા આલેખો કર્યા હતા તેના પ્રત્યક્ષર તેમના પત્રમાં પ્રગટ કરવાને માટે મેં તેમને મોકલાવ્યો હતો. પરંતુ હજી તે તંત્રીએ મહારા ખુલાસાને પોતાનાં પત્રમાં રથાન આપ્યું નથી! પત્રના અધિપતિની પવિત્ર શરણ આપ્યેશર્મી તંત્રી બાળેજ સમજતા હોય તેમ મને જણાય છે. તે પત્રનું વચ્ચન કેટલું છે તે તો જન-સમાજ તેમાં પ્રગટ થતા લેખો ઉપરથી સમજે છે; છતાં પણ ‘સત્ય’ અને ‘આર્યતા’ નો ટંગ કરનારાઓને જન સમાજ સમક્ષ ખુલ્લા કરવા એ સત્ય શોધકોની પવિત્ર દુગ્ધ છે; તે માટે જે ‘પ્રત્યક્ષર મેં’ તે તંત્રી ઉપર મોકલાવ્યો હતો તે હું આપના સુપ્રસિદ્ધ માસીકમાં પ્રગટ કરવા વિનંતિ કરું છું. આપનું માસીક સત્ય સનાતની સિદ્ધાંતોને કિમતથી વગગી રહેનાર તરીકે સુવિખ્યાત છે. તેથી ન્યાયને ખાતર મને ધ્યાન આપવા કૃપા કરશે.

લી. સેવક,

હાકેરલાલ જયજીલાલ દિવાન.

O/o સી. આર. દેસાઈ

મહારાજ બીલીંગ, ટ્રામરૂમીનસે. ગીરગામ—મુંબાઈ.

‘ આર્થ-પ્રકાશ’ના અધિપતિ, સાહેબ,

આપના આર્થ-પ્રકાશના તા. ૯-૨-૧૯ ના અંકમાં ‘ મહીકાંઠા મંડળનો દંગધડા વગરનો પ્રોટેસ્ટ અને રા. ઠાકોરલાલ. જી. દિવાન એ નામનું એક ચર્ચાપત્ર પ્રગટ થયું છે. તે સંબંધમાં મહારી તરફનો ખુલાસો પણ પ્રગટ કરી બંને પક્ષને ન્યાય આપવાની એક પત્રના અધિપતિ તરફેની દરજ બળવશો.

સદ્દુર્ લખાણ નીચે ‘એક સાચો સનાતની સ્નેહી’ વા ‘શુભેચ્છક’ એવી સહી કરેલી છે; પરંતુ તેના વિચારોની વિરુદ્ધ મનવાળાઓમાં ‘ધાંધલ’ ‘ બદ્ધબદો’ ‘ નાદકીયાળા’ ‘ ઉસ્કેરણી’ ‘ દંગધડા વગરના આલેખો’ ‘ એકઠર તરીકે’ ઈત્યાદી શબ્દો વાપરે છે તે ઉપરથી લેખક કેટલે દરજ્જે સાચો સનાતની છે તે ખુલ્લુ થાય છે. ‘ શુભેચ્છક’ લખવા કરતા લેખકને પોતાનું નામ લખતા શું લગ્નસ્પર્ધ લાગ્યું કે નામ છુપાવી આપના ચેપરની રંગભૂમિ ઉપર એકઠરનો ધંધો શરૂ કર્યો ? તે લેખક ‘ સનાતની’ નહિ પરંતુ ખુખાં નીચે કોષક દિંદુ નામધારી આર્થ-સમાજી અથવા તો દિંદુ ધર્મનો કટ્ટો ચતુ હોવો જોઈએ. અને તેથી આપના પક્ષનો હોવાથી આપના પત્રમાં તેનું લખાણ દાખલ કરી તેને માટે મહેન કોષપણ પ્રકારે કોષતુ કારણ નથી; પરંતુ એ લેખમાં જે ‘ જુઠાણું’ અને ગાળા દેવાનું વલણ સદ્દુર્ લેખક બતાવેલું છે તે ‘ જમણ-ચંદ્રો’ને જ શોભે તેવું છે અને તે પ્રગળે સિદ્ધ કરી આપવું એ મહારી દરજ્જા અને મહારો બ્યાજની હક છે. તે લેખક મહેન ‘ યદાતદા’ બકનાર’ તેમજ ‘ ઉસ્કેરણી કરનાર’ કહે છે અને એમના પૂજવાના પૂતળા નાચકને છતારી પાડનાર અને તે માટે ‘ વાકુપ્રહારો કરનાર’ તરીકે મહેન કોલવાનો પ્રયત્ન કરે છે; તેમજ મહારી હાંસી કરવાનો પણ તેણે યત્ન આદરેલો છે. કિન્તુ આ કારણથી મહારા લખવા બોલવામાં આખી વ લગ્નસ્પર્ધતા તેને જજાય છે તે રીતસર ખતાવવાની મહેનત લીધા વિના ગમે તેમ જૂસી મારવામાં તે લેખક કૃતાર્થતા સમજતા હોય તો તેમની વિદ્વતાનો ટોંગ આ વિષમી સગીમાં કેમ ચાલી શકે ? વળી મી. પટેલ જેવા, ખીલને લીધે ચોતરફથી તિરસ્કારને પાત્ર થએલા, તેમના માની- લીધેલા નાચકને મિથ્યા વખાણવાથી તેમનો શો શુક્રાર’ વગશે તેનો કોષ વિચાર કર્યો છે ? મી. પટેલના ખીલને અખિલ આર્યાવર્ત ધૃણાની નજરે જુવે છે, ત્યારે તેમને ખોટી નીસરણી આપી, આસ્માન ચઢાવી, અતિ નીચા પાડવાનો પ્રયોગ ના અજમાવતાં હું મી. પટેલને ખોટી નીસરણી પર ચડતા અટકાવવાની કોશિષ કરું તો તેમાં કોષ પણ પ્રકારની અશુદ્ધ બુદ્ધિ કે હાનિ મહેન જણાતી નથી.

વળી હું મી. પટેલની ગ્રન્થકીય પ્રવૃત્તિ પ્રત્યે મંપૂર્ણ માન ધરાવતાં, સદ્દુર્ લેખકને એકેજ આપું છું કે જે તે લેખક મી. પટેલને આ વિષયમાં અપ્રગણ્ય લોકનાયક તરીકે સમ્પીત કરી આપે તો હું જન્મારા સુધી મી. પટેલની પ્રશંસાનો પાઠ કરવાને અને શુભ-ગાનનું સ્તોત્ર ગાવાને તે લેખકની સાથે જળગા તેયાર છું. અને આ બાબતનો વિવાદ કરવાને (આપના ‘ આર્થ-પ્રકાશમાં) હું મર્વ પ્રકારે સજ્જ છું. જે શુભેચ્છકની વાત સાચી હોય તો તેણે પણ તેયાર થવું. એજ

લી. ઠાકોરલાલ જીવણલાલ દિવાન.

C/o સી. આર. દેસાઈ,

મહારાજ ખીલકીંગ. ટ્રામટીનસ—ગીરગામ. નં. ૪ મ. સુબાઈ.

પ્રતિમા પૂજન.

(શિખરિણીવૃત્ત)

જનો, માનવી દે', સકળ કરવા આ શ્રુતિ ધરો,
પ્રભૂતી સેવા તો, સમય અનુસારે શુભ કરો;
શુદ્ધ ટાણું જેવા, સકળ ઉપચારો સુ કરીએ,
ધરણી ને વસેા, શુદ્ધ શુદ્ધ તથા બિન્ન ધરીએ. ૧

પ્રભૂતી મુર્તિ તે, પ્રગટ પ્રભુ સાક્ષાત્ ગણીએ,
ન મર્માદા વટે, પ્રભુ સમિપ જોવાન જણીએ;
જુદાઈ જે નણે, પ્રભુ મુરતિમાં ને પ્રભુ વિષે,
મહા પાપીએ તો, દુરમતિ અતી દાનવ દિસે. ૨

નષ્ટા તે વાસેા લે, કલ્પ શતકોટી નરક જે,
મુઝારી ને રોરો, કુમતિ અતિ કષ્ટ ગરક વે;
તમે સૌ તે માટે, પ્રભુ મુરતિમાં પ્રીતિ ધરજો,
બહા આવે જાઈ, ખટરસ તથા યાજ કરજો. ૩

રસોષમાં કમારે, નિજ મુખ ઘડી યુક ન પડે,
રસોષને જોઈ, મન અસનના પાટ ન ધડે;
સ્વકસ્તો જે જોડી, વિનતિ કરિને યાજ ધરવો,
જમે છે શ્રી સ્વામી, સ્વ મન શુભ સંકલ્પ કરવો. ૪

પ્રભૂને પોદારો, વિનતિ કરિને સેવક સદા,
જગારે તે જમારે, વિનતિ મુખથી ઉચરિ મુદા;
ધિમે ધિમે દારો, હરિજન ઉધારે હરિ તથા,
શીખી રાખે ગાના, સમય સમયોના પદ પથાં. ૫

પ્રિયો પાંચે ટાણે, જામિ નિરખતા આરતિ કરો,
ત્રિઆંટા અંગીને, જુગલ ગણિ નાની મન ધરો;
પછી આંટે એકે, વદન હરિ કંઈ નિરખતાં,
બિન્ન સાતે આટે, નખ શિખ નિહાળો, નિરખતાં. ૬

(પુષ્પિતાગ્રા.)

પ્રતિ દિન શુભ ધર્મ એવિ રીતે, પ્રભુ પ્રતિમા નિત્ય પૂજવી સુપ્રીતે,
હરિ-સમ હરિ-મુર્તિ સત્ય જણી, શ્રુતિ કરવી વદિને મહાત્મવાણી ૧
કવિ. ભાષણકર વિદ્યારામ પંડિત, વડતાલવાળા.

“ સાંપ્રત-સમય ” માસિક પત્ર.

જે વર્ષથી બોધદાયક અત્યુત્તમ લેખો તથા ચર્ચા કરતું સસ્તુ માસિક,
બાળકો, સ્ત્રીઓ, વિદ્યાર્થીઓ તથા યુજ્જત વયના માણસોને નાંચના લાભક,
સ્થાનિક લવાજમ ૦-૫-૦ ખહાર ગામ ૦-૬-૦ પોસ્ટેજ સાથે,

લેખો:—મેનેજર ' સસ્તુ કાર્યાલય ' ઝાડેશ્વર વાયા ભરૂચ.

સુધારા-સતરાઈ.

(લેખક-નગીનદાસ પુરુષોત્તમદાસ સંધવી.)

દૌહરા ૩૦૨ થી ૩૨૬.

ગમ નહિ આગમ નિગમમાં, અનર્થમાં દુશ્મિયાર	
વિધવાને અગિયાર વર, વેદ તણે આધાર । ।	૩૦૨
ડરી પાદરીને મતે, વેદ સુધારણુ મલ-	
કરતા મયડ્યો વેદને, એવા પાક્યા રત્ના	૩૦૩
અકલ ન પહોચી આપની, રથાપી ચક્રના ચાત્ર,	
તેથી માની મનવતા, ગપ સહિ પુરાણુ માત્ર.	૩૦૪
જુદા જુદા મત તણું, જે માટે ઉપદાસ;	
પ્રગટ તેમના પક્ષ જે, ગ્રહે માસને ઘાસ.	૩૦૫
મગજ મગજ મત જુઓ, તેને કરવા એક;	
કુદરતની સામે મયે, સુધરેલા જન છેક.	૩૦૬
બેળાં મગજ બનાવતાં, અતર કરા બેઠ;	
કરે મતાંધ મમત્વ ધરિ, કરી સપતેઃ છેદ.	૩૦૭
આપ બહેરા કોઈને, સુણે ન અક્ષર કાન;	
ને બીજાને બોધ દે, નકટા યષ્ઠ નાદાન.	૩૦૮
આપ જન્મના આંધળા, કદી ન દેખ્યું આખ,	
તે કહેતા—“ સુખ અન્યને-કેમ વળી છે જાંખ.”	૩૦૯
એક ઉપર બીજી કરે, નકટા લોકો નાગ;	
બને સુધારાના વકીલ-એ પશુ એક ગુમાર.	૩૧૦
પુત્ર પુત્રી પરિવાર ને, પોતે બોડાં ઢોર;	
ધડપણમાં ઘેડે ચડે જુઓ સુધારો ઝોર ।	૩૧૧
પોતાના કુલની કરે, વિધવાઓ વ્યભિચાર;	
માટે બોધે અન્યને, વિધવા-લગ્ન વિચાર.	૩૧૨
પણુનિજકુલ વિધવા તણો, કરતા નથી વિવાહ;	
અન્ય લોકો માકડાં, વગગાડી કે' વાહ ।	૩૧૩
મરતો હોયે છોકરો, મારી બોકડો ક્ષેમ;	
મગજ છે અવગિ મતે, સુધારકોની નેમ.	૩૧૪
તમને લાગે તાપને, બીજાને સિર છન;	
‘એતુ નામ સુધારણુ, નિરખી હ્યો સર્વત્ર.	૩૧૫
પેટ ચૂક પોતા તણે, બીજાને દે સુંદ.	
એતુ નામ સુધારણુ, દેખ નહિ નિજ પુંદ.	૩૧૬
ધર પડતું પોતાતણું, બીજાને દે ટેક;	
એતુ નામ સુધારણુ, કરવી છેકા છેકિ.	૩૧૭
આન સુધારો એક સમ, એક ગારમાં ખાય;	

જ્ઞાન સુધારો એક સમ, પરનાં ચાટે પાપ;	
એક ભર્યે બીજું ભરે, પણ નવ દાશી ભાવ.	૩૧૯
જેમ પશુની ભતમાં નરમીદા બે બે;	
તેમ સુધારકના મતે- એ સિદ્ધાન્ત અછે.	૩૨૦
વદે પ્રમાણિકતા મુખે, સડે સુધરેલા નયર,	
જમણ અને બાણેજનું, પણ પચવી લે પૂર.	૩૨૧
વદે પ્રમાણિકતા મુખે, સુધરેલા કવિ રાવ,	
દક ભતરીભ બલે, બક્ષણ કરવો વહાય.	૩૨૨
સુધરેલામા નામને, કરતા એવાં કામ,	
કે જે કલ્પે ના કરે, કુધરેલાના સ્વામ.	૩૨૩
પોતે પૂગ દાડીઆ, પરખે આખુ આમ;	
હુંક દરેલ યવા વિરે, બોધે ધરી દમામ	૩૨૪
પીતળ નર મહેતા, બની કાચનને દે બોધ,	
‘કે રજકાર ન કાંડાએ’—એ સુધરેલો શોધ.	૩૨૫
પર બકિત નિંદા કરી, પોતે પામ્યા કામ;	
તેવા સુધરેલા બની, બોધ કરે ધરિ મામ.	૩૨૬
મત ગુણ દોષ વિચારને, બકિત ઉપર પ્રહાર;	
એનો ફરક જુએ નહિ, અધતણે પરિવાર.	૩૨૭
ચોર નિહાળે ચોતરફ, પોલિસ તથા સિપાઈ;	
તેમ સુધારક ચોતરફ, નિજ નિદાની ખાઈ.	૩૨૮
દોષ કથન સામાન્ય પણ, સુધરેલા લે શીર;	
અસભ્ય કહેવા અન્યને, સભ્યમતિના મીર	૩૨૯

હું સુધારક કેમ થયો ?

જાનો સુધારાની શ્લોકનો છે. જ્યાં ત્યાં તેનાજ પાસા પોખાર પડતા હોવાથી આજ કાલ તો જે સુધારક ના હોય તે ન્યાત જાદાર ! અને એવો તે કોણ મહામર્ખ દરો, કે જેને સુધારકમાં ખપવું પમંદ નહિ હોય ? સ્વચ્છંદી સુખ મગવડની મનગમતી મોજ, પ્રતિષ્ઠિત બેઝોઆઓમા માન ચાંદની દદાણીનો અનુપમ દહાવો, અને વગરડોકે જનસમાજની તળીયા ઝાટકે જળજ લાઇ નાખવાની આપખુદી રુતા ! મહેનચાહી સુખ વગર માંએ મળી સકત હોય, તો કેનાથી તેનો અસીકાર થઈ શકે તેમ છે ? અરે મહેનચાહને પણ અગાધિત સ્વાતન્ત્ર્ય અમાગ જેવું તો નથીજ ! ચાહે તેનું ખા, ચાહે તેની નાથે જ, મરજીમાં આવે તે જાનપાનાદિનો ઉપસોગ દર ! સુધારકને પૂછે તેને કથનાત પૂછે ! અમારું બ્યક્તિ અને વિચાર ગ્વાનત્વ કોઇનેય પત કરે તેમ નથી. કોઇપણ પ્રકારનું બંધન અમને છેજ નહિ પર્મને તો અમે દમનગ ગાંડીએ છીએ, એટલે નથી અમારે જપનય કે મત ઉપદાસથી દાવા દરમાવીનાખવાની કે દોષ દરનના પુમાણી આપ આધગી દરવાની ! યથેષ્ટ આદાર વિદાર અને આચરણ રાખી સમીએ છીએ કેમકે અમારા સમગ્રીયા સુધારક મહેનચાહના સિદ્ધાન્તો, સર્વને સર્વથા અનુકૂળ પડતા હોઈ કોઇનેય, કયાઈ ખુએ કે ખટકે તેય નથી.

અમારા સુધારા અન્યને માટે છે, અમારા માટે નહિ હોવાથી અમને લાજ પડી શકતા નથી. અન્યને સુધારવા પૂરતોજ અમારા સિદ્ધાન્તોનો અમલ થઇ શકે છે.

મગરને જેમ જલમાં નિવહિન પડ્યો પ્રાથર્થ પડી રહેવા છતાં, તેને જલનો સ્પર્શમાત્ર પણ યથા શકતા નથી, તેજ પ્રકારે અમે પણ અમારા સિદ્ધાન્તોથી નિર્વિંકાર અને નિર્લેપ રહી શકીએ છીએ. મહે અમારા વિરોધીઓ, 'એ તો કહેનેકા, કુછ કરનેકા નહિ' કહી અમને નિન્દે વા વગોવે, પરન્તુ સામાનું નહિ સાંભળવું, એતો અમારો ગુણ્ય સિદ્ધાન્ત છે. વિધવા-વિવાહનો ઉપદેશ આપીએ છીએ ખરા, પણ તે શા ઉદ્દેશથી, અને શા માટે ? સ્વાર્થનો તેમજ સ્વત્વનો તો અમે સદાને માટે સર્વથા ત્યાગ કરેલો હોવાથી ધરની વા સમપણની યાદ કરતા હુનિયાબરની તમામ વિધવાઓના શીઘ્ર-લગ્ન થઇ જાય એમ ઇચ્છીએ છીએ, અને તદનુસાર ઉપદેશ પણ લાંબા લેક્યરો અને લેખોદારા આપીએ છીએ.

(૯) જૂના વિચારના જડમ્બાએ એનીએજ જૂની પુરાણી દલીલો રજૂ કર્યા કરે છે કે તમે તો પોરકાં છોકરાંનેજ ગોરજ કરી કહો છો કે યદ ના બેટી થતીએ ! પરન્તુ ઘરનાં છોકરાંને ધંદી ચટ્ટાડી, ઉપાધીયાને આટો આપવા જેટલી અમારા જેવાની ઉદારતાનો સ્વપ્ને પણ તેમને ક્યાંથી ખ્યાલ આવવાનો હતો ? સ્વાર્થને માટે તો સહુ કોઈ ઉદાર થઇ શકે છે, પરન્તુ કેવળ પરમાર્થ માટે ઉદાર થનારા અમ જેવા પરાપકારપરામણ પુરુષો વિરલાભ જડવાના ! સ્ત્રીઓને સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય જાણીએ છીએ, પરન્તુ તે ક્યારે અને ક્યાં સંજોગોમાં? અમારે અમારું કાંઈપણ વળતું કે યાકતું નથી, ત્યારે પરવશપણે નિરૂપામ થઇ, અમને તેમ કરવાની ફરજજ પડે છે. પરન્તુ અમારું મિથ્યાભિમાન તેને ઉદારતાના રૂપમાં ઝોળાપાવવાનું માતૃર્થ દર્શાવે છે.

સરકારને પણ અમારી તેથી પ્રતિભા પાડી શકીએ છીએ. ઘરમાં દોમરલ આપી શકતા હોવાથીજ તેમની કંને માંગવાની જોગા કરીએ છીએ. પરન્તુ યશગોપાત મમજ વિદ્યે હંકરતો માળખો લઈ, શરી વળીએ છીએ પણ ખરા. જોટલે બેસતી પણ અટકાવી શકીએ છીએ. એક પત્નીવતના સિદ્ધાન્તની ડુગડુગી વગાડી પાછળથી પાણીની પેટે પલગી જઈએ છીએ. શુદ્ધ એકાંતિક વિદુર જીવન ગાળવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ, પાછળથી જખમારી પાણીમદણુ કરીએ છીએ. પત્ની સિવાય બીજા કોઈ દેવ દેવીની ઉપાસના કે પૂજા કરવી અમને પસંદ નથી. પરદેશ ગમનના અમે કટ્ટર હીમામતી છીએ. પ્રાયશ્ચિત પછો હચારે તેની જીમ બેચી કાઢવાની બીજમ પ્રતિજ્ઞા લઈ, છોકરો હેમાં મંડાવવા સાર પાછળથી ફાદી મૂછ મુઠાવી લાચાર બની પ્રાયશ્ચિત પણ કરીએ છીએ. પણ તેથી જોહાજ અમારા સિદ્ધાન્તોને કાંઈ તિલાંજલિ આપી દઈએ છીએ ન્યાતજાતમાં સહુની ભેગા અને ભેગા રહી સુખાણુ કરતી છે, તે બીજી શી રીતે યથા શ્રદ્ધાની હતી ? જોહો પાટલે બેસી જી સુખાણુ કરતી છે, તે બીજી શી રીતે યથા શ્રદ્ધાની હતી ? જોહો પાટલે બેસી જી આધા કે અજગા ખસી બેસીએ તો પછી જનસમાજની શુદ્ધિ અને ઉન્નતિ કેમ થઇ શકે ? પરાપકાર વૃત્તિથીજ આટલું અપમાન સહન કરી શકીએ છીએ. આત્સભોમ એ તો અમારો મહામત્ર છે. અમે અમારી જાતને દેશમજાત કહીએ કહેવડાવીએ છીએ. પરન્તુ કેવળ રાષ્ટ્રપ્રેમની કિમ્મત સિવાય દેશના પર જરુરે પ્રેમ કે મમત્વ નથી. દેશના રીતરીવાજ, આચારવિચાર, યોગ્યજ્ઞ, શિક્ષા દીક્ષા વગેરે અમને તદન અસજ છે. એ બધામ અમારા માટે નથી અને અમે તેમને માટે નથી.

(૫) સરજેન યુરોપ જેવા આર્યોડોક્ષના પગારદાર લાંચીયા ઇંગ્લેન્ડે બસે અમને " Black Englishmen, " " કાળા (કાળા મેળના નહિ) ઇંગ્લેન્ડે " કહી વગોવે અને તુલ્યકારે મેરી કોરીલી જેવી ઇંગ્લેન્ડ નવલકથાકાર બાનુઓ અમને તિરસ્કારની દૃષ્ટિથી જુએ પરંતુ તેઓના વજ્ર બાણુ જેવાં મહેણા આગળ અમારૂં સ્વાભિમાન દિવમે દિવમે વધુ અને વધુ જોરજ પકડતું જશે પટેલ બીજાને અમે સદર્પ વંદાવી લઈએ છીએ કારણ અત્યા સુધી, કોઈપણ સુધારકથી નહિ થઈ શકેલું કાર્મ એમણે ઉપાડી લીધું છે. અમારા જ મર્મ જૂના વિચારના જડતાઓ હવેજ નહિ અનુભવેલું અનુભવશે, ઇન્દ્રિયજેન્મા જરૂર આપ હિન્દુસ્તાનમાંથી લીધેલા ભોજોની સંખ્યા ઉપરથી તે અનુભવ લેવાનો નથી પરંતુ પ્રગતિન પમથીઆ ધીમે ધીમે ઉત્ત પ્રકારે રચાવા મંડાશે

પટેલ બીજાને આવકાર પાણુ શા માટે ના આપીએ, અમારે યોછી દેડા કુચીમાં કન્યા પરણવી છે ? એ તો ' પરમીસીર લો ' છે અને તો ન્યાતર્માંનીજ કન્યાઓ પરણી પરતુ બીજા અમારા દેશ બાધવો જે પગલુવાતા મિથ્યા કાકા મારી, વલોપાતમાં વલખ માર્યા કરવા છતાં કાષ્ટ પણુ દેખી શકતા ના હોય તેવાઓનાપર આ બીજા કાષ્ટ જેવો તે ઉપકાર કરી શકે તેમ છે ? તેવાઓને તો આ બીજા એક આશીર્વાદ સમાનજ થઈ પડે તો હવે કોણુ કહી શકે તેમ છે કે સુધારક બનવામાં કોઈ પણુ પ્રકારની હરક થા સંતાપ છે ?

પ્રસન્નવદન હમિલારામ દીક્ષિત.

શ્રી સનાતન હિન્દુ ધર્માનુયાયીઓને અરજ.

ધર્મ एव हवोहन्ति धर्मो रक्षति रक्षितः ॥

બંધુઓ ! એ તો પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ વાર્તા છે કે જે પ્રગતનો ધર્મ હજીજ નય છે, પ્રજા પોતે પણ નાશ પામી નય છે હાલ મનાતન હિન્દુધર્મની હત્યા કરવાનો પ્રયાસ ચારે તરફથી ચાલ્યા રહ્યો છે. આ સમયમાં જે તમે તમારા ધર્મને નહિ બચાવો, તો તં પણ બચવાના નથીજ અને વિનાશજ પામવાના હો બીજાઓએ આપેલી લાવચોથી તં તમારા ધર્મને ધક્કા મારી ઐયસ કે પ્રેયસ સિદ્ધ કરવા જશો, તમા લગી એ સપ્રજા ધર્મ તમનેજ વાગશે અને ઐયસ કે પ્રેયસ એ બેમાથી એક સિદ્ધ થવાનું નથી બસે તામ તપના કાયકલેજ અને લાધણા કરી કરીને તમે કૃતરાના જેવી હાડમારી ભોગવે, પેપ અને પુસ્તકો લખી લખીને કાગળોપર કાન્નજ લપડાયા કરો. પણ મનોરથની સિદ્ધિ અ મનની સાન્તિ નહિ થાય ધર્મ અને ધર્મના મૂળ વેદાદિ શાસ્ત્રો વિષે બેદરકાર બનો ના તેમની અવગણ કરો નહિ

મુસલમાન રાજ્યસત્તાના સમયમાં તવવારના પ્રકાર મામે અને ધનમાન મતાર લાલચ સામે પણ તમારો હિન્દુધર્મ વજ્રકોટની માફક ટકી ગયો ખીસ્તી પાઈરોજ પથરેલી કનક કામિનીની જળના પજી તમારો હિન્દુ ધર્મ એક તલમાત્ર પણ કમાયો ના પરસતાઓ જે વજ્રકોટનો એક કાંકરો પણ બેરવનને સક્તિમતી થઈ શકી નહિ, તે તમારો વજ્રકોટ—તમારો સનાતન હિન્દુધર્મ આજે તમારા ધરમાજ પાકેલા મુદ્દિ

આત્મધાતી દગાખોરોથી તેના ઉપર કરવામાં આવતા ધાધી વિકલ દસામાં આવી પડ્યો છે, તેનો કાઈ તો વિચાર કરો!

વશમાંજ ઉપજેલા વિદ્યાસધાતીઓથી અને કુલમાંજ પાકેલા કુલાંગારોથી તમારો અમર સનાતન હિન્દુધર્મ—જન્મનો દિસ્તો આજ કમગતવા લાગ્યો છે—હયમચ્છી ગયો છો છતાં તમે સ્વદેશભક્તિ, રાષ્ટ્રીયઉત્થતિ, વ્યક્તિસ્વતંત્રતા વગેરેના ભ્રાન્તિમય ખોટા આભાસથી છેલ્લેસાંધ બાન બૂધી વિવિધ પ્રકારની ભ્રમભૂષા પડી અતૃષ્ણમિત્રા ચૂડા ચાંચાના અધાર, ભક્તિ ઉત્થતિ અને સ્વતંત્રતાના કલ્પવૃક્ષ, તથા સર્વ મિહિપ્રતિયન્તામણિ સનાતન હિન્દુધર્મને છોડી અવનવિના અધારમાં અધ યયા છો ! આ રિયતિમાં તમને ખરી દૃષ્ટિ અર્પનાર, તમને તમારી વાસ્તવ પરિસ્થિતિ દર્શાવનાર માયુ જ્યોતિઃ શું છે ? તમારા સનાતન હિન્દુધર્મના ધરમાના અને ધર બહારના રિદોધીઓ અને પ્રતિપક્ષીઓરૂપ તૃણારણ્ય [વિદ્યાસના બીડ]માં પ્રલય દાવાગિનિરૂપ દાહ દેનારી તેઓને ભર્તૃમૃત કરનાર એક કાલાગ્નિ રૂપ મૃતિ જ્યોતિર્લિંગ કયું છે ? તે એક શ્રી મહાજ્યોતિઃ જ છે.

હાલના સમયમાં સાર કે ખોટું કોઈપણ કાર્ય સિદ્ધ કરવામાં મુખ્ય સાધન પેપર, વર્તમાન—માસિક—સાપ્તાહિક—રોજીદા વગેરે પત્રો છે. છાપખાતું એ હાલના જમાનાની રંગ-શૂભિનો સૂત્રધાર છે. પુસ્તકો અને ગ્રંથો જો કે સ્થાયર ભારે તોયો છે, તોપણ પેપરો [અખબારો] એ મર્જન કરતી મશીનમન યાત્રિક તોપ છે તે હલકી હોવાથી સાર્વત્રિક મતિ કરવાને સમર્થ છે. તમારા “ગુજરાત”માંજ નગર કરો છાપાઓ કેવા છે ? કેના હાથમાં છે, તે કામ શું કરે છે ? આ ત્રણ પ્રશ્ન વિચારો. એક ધર્મક્ષાપરાપણ અક્ષાધારણુ ગૌરવપ્રભાવ વિભૂષિત ગુજરાતી સાપ્તાહિક સિવાય બધા પત્રો સર્વભક્ષી જેવો છે તે બધા આર્થમંથ્રો, સુધારકમંથ્રો અને દહીદહીઆ અર્દ્ધદંધના હાથમાં છે. તેમાંનાં કેટલાક તો સનાતન ધર્મના એવા કટ્ટર યત્નુઓના હાથમાં છે કે જેઓના આર્થશિર માટે પણ તેમના લેખન ભાષણ ઉપરથી ચકાજ ઉત્પન્ન થાય તેમ જ. આ પેપરો દેશમાંથી સનાતન હિન્દુધર્મના આચાર વિચારનો નાશ કરવાને તેમના રિદેશી ભાવના પ્રમાણમાં સતત યતન કરી રહ્યા છે તે સર્વની સામે પોતાના પ્રયત્ન કિરણચક્રમાં અગ્નિ વર્ષાતા અતિરથી જેવું એકછ શ્રી મહાજ્યોતિઃ જ સનાતન હિન્દુઓને નિષ્કલક ગર્વનું કાળું છે જે ધુવડો અધમારને અજવાળાનેડપે માનવા મનાવવાનો ધષો લેહેને બેઠા છે.

આના ધુવડોનું ગોરપડુ લેહેને બેઠેના અને ગુણકર્મને આધારે જાતિસ્વભાવની અવ-ગણના કરી બાટના બ્રાહ્મણ બની બેઠેલા સરમાઓને છતેનેત્ર દેખાતું નથી કે તેમણે ઉપર ઉપરથી ગુણકર્મનો વેશ ધારણુ કર્યો તથાપિ ગુણકર્મ જાતિસ્વભાવ પ્રમાણે ચક્ર ગયા વિના રહેતા નથી, તેમાં વળી કુસંગનો રંગ લાગી સ્વભાવ સકરતા ચક્ર હોય છે, તો તેવા દોષલાઓ કાંઈ જનહિતકર ચોત પ્રદારતા નથી પણ ધર્મનાશક સસ્યાઓના બાહુલીઆ માટાઈ ફૂગી લોહને અવજે રસ્તેજ દારનારા ચક્ર પડે છે. આગળના સમયમાં બાટ અથવા ખારોટ જાતિએ રાજાઓને પણ પોતાના અરાબોલા જાતિસ્વભાવથી હિન્દુધર્મ અને ન્યાય-દર્શિમાં રાખ્યાનાં ઉદાહરણુ ઇતિહાસના પાનામાંથી જોઈએ તેટલા મળી આવે છે, પણ આજ આય મન્ય અથવા સુધારકમંથ્રોના સંમર્ગથી સકરતા પામી પોતાના જાતિગુણોથી મ્યુત વધ બ્રહ્મણના ઝાડ વાળી પોતાના પૂર્વજોની જાતિને લગવે છે. આવા બ્રહ્મણથી જે લોકો

ખરી હકીકતો જાણવાનાં સાધનથી વેગળા હોય છે, તેઓ ખોટી પ્રશંસાવાંચી આર્થિક-મન્યતા અથવા સુધારક-મન્યતાના વિચારમાં ફસાય છે.

પોતાના વાકામાં લોકોને ફસાવવાને અને સનાતન હિંદુધર્મની સાચી ફોજને ઝાંખી પાડવાને કુટવામાં આવતી જુદી બાટાઇના અનેક નમુનાઓ મારા પોતાના અનુભવમાં આવેલા છે, તેમાંનો એક કરમસદમાં બનેલો હતો, તે અત્રે ખાસ ધરીને ટાંકી શકું છું. સનાતનીઓ સાથે ખરો શાઆર્થનો મોકો આવ્યો ત્યારે આર્થ સમાજ પડિતો શરમા નામ ધારણ કરી બે શરમા ગણાય તેમ પલાયન કરી ગયા છતાં એક આર્થિક-મન્ય સીધરીયું સીમડાની માફક કુલી કુલીને ફદ ફરી ગયું હતું, અને એ આર્થિક-મન્યોની જુદી બાટાઇ કુદી લોક વંચના કરવા તેણે ચત્ર કર્યો હતો. આ પ્રમાણે પોતે સનાતન સર્વતું નેજ નદિ દેખી શકતા હોવાથી કુવરાજોની મારફત આખી દુનિયાને અધેર મનાવવાને તૈયાર થયેલા બ્રહ્મ વિચારોની બાટાઇ જુદી કૂટનાગં સીધરીયાં પેપરોનું પેલ પુણ્ય કરનાર એક વજ્રશ્રી મહાજ્યોતિઃજ છે. નહ બ્રહ્મ વિચારોને છિન્ન બિન્ન કરી નાખી સનાતન હિંદુધર્મનો સાચો મહિમા સમજાવી નામ ધારી સુવરેલ પણ જુનિયાદનાં બગડેલ બોધકોને ખુલા પાડી સનાતન હિંદુધર્મના રક્ષણનાજ ઉદ્દેશથી કામ કરનાર માસિક એક મહાજ્યોતિઃજ છે. તે સનાતન ધર્મની એક અબંગ દાવ છે નેમજ તે સનાતન ધર્મનું અપ્રતિહન હથિ-વાર છે. શ્રી મહાજ્યોતિઃને પણ આચા સનાતનીઓ પ્રેમ પૂરક ચલાય છે, અને મદદ કરે છે. પરંતુ શ્રી મહાજ્યોતિઃ જેવાં હજારો માસિકાની દાક્ષિણ્ય છે, કેમકે કલિયુગમાં કારખામાં જેવા સીધરીયાં ચારે તરફ ફેલાયા છે; ખરું જોતાં તે મહાજ્યોતિઃ એ એકજ માસિક દાક્ષિણ્ય સનાતન હિંદુધર્મરક્ષક છે, તથા સનાતન ધર્મના વિરોધીઓને વહેરી નાખનાર કરવત છે. આ માસિકનો જેમ વધારે પ્રસાર થાય તેમજ સનાતન હિંદુ ધર્મનું સંરક્ષણ, પ્રસાર અને મહિમા-વશ-સત્કીર્તિ-પ્રભાવ રહેશે છે.

દાક્ષિણ્ય સમય પેપરોદ્ધાર ચર્ચા અથવા જહેરાતનો છે. નકારામાં નકારો માલ જહેર ખજરોનું જોર હોય છે, તો જોત જોનામાં ઉપડી જાય છે; અને આશમાં સારો માલ પણ જહેર ખજરોનું જોર નથી હતું તો તેના જનાવનાર અથવા વેપારીના ઘરમાં પડ્યો રહે-લો. દાક્ષિણ્ય સુધારક-મન્યો અને આર્થિક-મન્યોને પોતાના સહેલા રોગ મસાલા જેવા નવા વિચારો રૂપી માલનો પ્રસાર કરવાનો હોવાથી તેઓ રોજીલ, સાપ્તાહિક, પાનિક અને માસિક તથા ત્રિમાસિકોવડે અજાણ્યા જન સમાજની આંખમાં ધૂળ નાંખવાનો ધંધો ધમધોકાર ચલાવી રહ્યા છે. આ છેતરપિંડીની સામે જન સમાજને સાચવેલ કરનાર લાલ પ્રાન્સ એકલું મહા-જ્યોતિઃજ છે. તેનો પ્રસાર સર્વત્ર થાય તેમજ સનાતન હિંદુ ધર્મીઓનું દિન રહેલું છે, અને શ્રી મહાજ્યોતિઃનો પ્રસાર કરવો અર્થાત્ ધનકો વધારવાં—જોને આદક થવું જો સીમડોને આદક જનાવવા એ પ્રત્યેક સનાતની હિંદુની ફરજ, કર્તવ્ય, ધર્મ છે. જે આપણે સનાતનીઓ માત્ર મનાવે, પુણ્યવ્રત રૂપીઆ જોઈતું મહાજ્યોતિનું લખાજમ પણ ભરવા જોઈશે આપણા ધર્મના રક્ષણને માટે લોગ નદિ આપી શકીએ તો આપણે આપણા સર્વો-ત્તમ નિરૂપમ સનાતન હિંદુ ધર્મને આ ધોર કલિધાત્રમાં જનાવવાને ખીન્નું ચું કરી શક-વાના હતા ? સાહિત્ય અથવા વાક્યમયને નામે જેવી વિચારો-ધર્મ નાસક વિચારો કલિપુ-ગના કિંકરો ચારે તરફ વેરતા જાય છે. અજાનીઓ તેથી લલચાય છે—ને આજ જાય છે—તેમના ધર્મપ્રણુનો પ્રલય થઈ જાય છે. માટે જેનો અને જેનાવનાર પ્રાચાર્ય શ્રી મહા-

જ્યોતિ માં ધૃત (ધી) પૂરો, તેને સોનાની સળાવતે સંકારો, તેની આગળ પાળ વજ્ર મણિ (હારા) તું પારદર્શી જ્ઞાનસ કરો !

શ્રી સનાતન ધર્મ હિપર વચ્ચેસંકરો ચારે તરફથી પ્રકારો કરે છે. શ્રી ગીતાવાક્ય પ્રમાણે શ્રી પરમાત્મા પોતે અવતાર લેખ આખરે સાધુ જનનું રક્ષણ, હુજીનો સંહાર, અને ધર્મનું સ્થાપન તો કરશેજ. પણ પ્રભુને આપણા પ્રયત્ન-તપથી દયા આવે, અને પ્રભુ પોતે અવતાર ધારણ કરી ધર્મ સ્થાપના માટે પધારે ત્યાં લગી આપણે તે આપણા શ્રી સનાતન હિંદુ ધર્મના ગયાવમાં તન મન ધનનું અર્પણ કરવું એ શ્રી ભગવાન આપણે પાળવીજ જોઈએ. શ્રી મહાજ્યોતિ એ શ્રી પૂર્ણપુરુષોત્તમ પરમાત્માનો દિવ્ય પ્રકાશ છે. તેના આહુત થવું એ શ્રી પૂર્ણપુરુષોત્તમ પ્રભુને ભેટવા બરાબર છે. પ્રભુને ભેટ તે પ્રભુરૂપ બની ધર્મ રક્ષક પોતેજ થાય છે.

શ્રી મહાજ્યોતિના આહુતોને છેવટે વિનંતી:—પ્રધુઓ ! આપ શ્રી મહાજ્યોતિના આહુતો હોવાથી જાણો છો કે શ્રી મહાજ્યોતિમાં કેવાં પ્રમાણુ અને યુક્તિવાળી ઘટનાના વિષયો આવે છે ! સનાતન ધર્મના વિરોધીઓનાં હાથ પગ અને કૈયાનાં હુકડે હુકડા કરી નાખે એવી સુદર્શનચક્ર અને પિનાક જેવી હથેલ ધારવાળી દલોસો જેવી શ્રીમહાજ્યોતિમાં છે તેની બીજે કંઈ પણ મળે તેમ નથી. દરેક આહુત એક એક આહુત વધારવા યત્ન કરશે, તો એકદમ જમણા ચોગણા, આઠ ગણા.....એમ દિ ગુણ દિ ગુણ આહુતો વધતા જઈ શ્રી મહાજ્યોતિથી દરેક હિંદુ કુટુંબ પ્રકાશિત થશે. કલિના ક્રિંકરોનો પરાજય થશે, અને શ્રી સનાતન હિંદુ ધર્મની વિજય કુંદભિ ચારે તરફ મર્જનાં કરશે.

મેં પોતે અત્રે ૪૦ આહુત કર્યા છે અને આ સાલ આખરે ૭૫ આહુત કરવાની શ્રી પરમાત્માની કૃપાથી આશા રાખું છું. પ્રભુ શ્રી ધર્મના ધણી હોવાથી મારો આ નિશ્ચય સ્પષ્ટ કરશેજ એવો પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. જો પ્રત્યેક આહુત મનપર લે તો એક એક નહિ પણ એક કરતાં વધારે આહુતો આ પ્રમાણે કરી ચડેજ; અને આ પ્રમાણે કરવાનો દલે કટોકટીનો સમય આવી પહોંચ્યો છે:—કેમકે.

“ ટાંગી ધૂતાગ પૂજય, સતી સંત દવા ખાય,

સંત સાધુ તો કૂટાય, પૂજ પાખડીની ચાય;

ટાંગી ધરા ધૂતી ખાય. ”—અને

“ ધર્મ ગયો ધરા બહાર, દંભ દ્યો બ્યભિચાર;

વધ્યાં વિશ્વમાં અપાર, દુનિયા રૂપી દુરાચાર. ” (નિયોગના નાયક આપ

સમાજના સ્વામીજી દયાનંદનો ઉલ્લેખ એજ કરે છે).

એ વાક્યોમાં વચ્ચેવેલો તાલ પ્રત્યક્ષ નજરે પડે છે. મારે બધુઓ સત્વર જાગો અને ધર્મ રક્ષણ માટે શ્રીમહાજ્યોતિના આહુતો વધારવાના પવિત્ર કર્તવ્યમાં લાગો.

૧. મુ. નેરોળી—પ્રિ. પૂર્વ આફ્રીકા.

તા. ૧—૨—૧૯૧૪.

આપના

ઉમેદવાર્ધ નારણભાઈ પટેલના
જય સમિતિદાનંદ,

શ્રી બાંગળી સનાતન ધર્મ પ્રવર્તક મંડળની સ્થાપના—ભાવનગરથી એક ખબરપત્રી ગુજરાતીનો જન્માવે છે કે તા. ૧૮ મીએ ભાવનગર તામ્રાનું 'ગામ-ગામ' જેમાં કેવળ બ્રાહ્મણોનો મોટો સમૂહ રહે છે, તે ખામમાં ભાવનગર સનાતન ધર્મ પ્રવર્તક મંડળના મંત્રીઓની પ્રેરણાથી ફાગણ વદ ૧ એકમવારે સનાતન ધર્મ પ્રવર્તક મંડળની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગે ગામના મુખ્ય બાજોમાં ઘડને રોજોચ્ચાર પવિત્ર ગાજતે વાજતે એક બન્ધ સરપ્રસન્ન-પ્રેરણાન કાઢવામાં આવ્યો હતો. ભાવનગર સનાતન ધર્મ પ્રવર્તક મંડળના મંત્રી મહાશય, વિદ્યાધિકારી, શ્રી કોશિકરામ વિદ્યારંભ રામ મહેતાની પ્રમુખપણા નીચે શ્રી બ્રહ્મ ગાસ્તરે કાર્ય વાદક મંડળ, મંડળના નિયમો વગેરે પ્રવચન વાંચત હયું હતું. ત્યાર પછી મહાશયે ધર્મ અસરકારક બાણ્ય આપ્યું હતું. તેમનાં શ્રી સુનીલાદ્ર છોટમજાસ બોદરાએ- " ધર્મનું લક્ષ્ય " " આચારની મહત્તા, " તથા " જ્ઞાન બોલીને ગેરજા, " આદિ વિશેષાર પ્રમાણે પૂર્વિક બ્યાખ્યાન આપ્યું હતું અને બીજાઓ પક્ષનાઓએ પ્રવચનો કર્યાં હતાં. મી. પટેલના લગ્નના ખર્ચા વિરૂદ્ધ પ્રતિરોધ સભા યોજાનું મુચન થયા બાદ પ્રમુખ મહાશયનો ઉપકાર, દર્શની સનાતન ધર્મના બચાવ વચ્ચે સભા વિસર્જન થઇ હતી.

જોન, મીં પટેલના પાતકી બીલ તરફ તારસ્કાર—શ્રી નાગદાસાચીક શ્રી તિલકાપિત મહારાજશ્રીની આજ્ઞાથી એક સભા શ્રી નાગદાસામાં જરાઇ હતી. મહા મહો પાખ્યાય શાસ્ત્રી મત્સ્ય દેવજીએ વર્ણાયમ વ્યવસ્થા ઉપર બ્યાખ્યાન કર્યું હતું, અને શાસ્ત્રીજી આસસાશ્રીજી તથા શાસ્ત્રીજી નન્દકિશોર શીખ કવિજીએ વિસ્તારથી વિવેચન કરીને પટેલ બીલ તરફ ચિહ્ન દર્શાવ્યો હતો.

કોરામાં પટેલ બીલના વિરોધની સભા—તા. ૨-૨-૧૯ ના રોજ શ્રીના મુખ્ય સેવક પંડિત મોકુલદાસજીના પ્રમુખપણા નીચે એક મહા સભા મળી હતી, જેમાં જ પટેલ બીલ તરફ સખ્તરિતે નાપસદગી દર્શાવવાના હવાલો ખસાર કરવામાં આવ્યા હતા.

વાંચો ! નમુનો મફત !! મંગાવો !!

અંજરિયા કૃત ખેતિવાડીનાં પુસ્તકો.

- ૧ કળામી કુલ્યાગતુ' જગીયાતુ પુસ્તક (પાકુ પુકું) રૂ. ૨-૦-૦
- ૨ પાણીની ગોધ તથા તેના ઉપયોગી સાધન (પાકુ પુકું) રૂ. ૧-૧૨-૦
- ૩ હિંદુસ્તાનમાં થતાં વાવેતર કરવાની રીત રૂ. ૧-૪-૦
- ૪ ખેતર, ખેડ, તથા તેનાં ઉડીઆર ઓળર વિગેરે રૂ. ૧-૪-૦
- ૫ ખેતીના ધધામાંથી પૈસા કમાવાની કુચી રૂ. ૧-૦-૦

(તમામ જાતના ખાતરની હકીકત સાથે)

- ૬ રેશમના કીડા ઉછેરવાની રીત તથા ડેનકીનું વાવેતર કરી રેશા બનાવવાની રીત } રૂ. ૦-૬-૦
- ૭ કુત્રામાં પાણી વધારવા માટે ખેરીમ કરવાની હકીકતનો "ખેતીવાડી વિજ્ઞાન" નો ખાસ અંક } રૂ. ૦-૪-૦
- ૮ "સેતીવાડી વિજ્ઞાન" માસિક વાર્ષિક લવાજમ

સ્વાલખર્ચ સાથે રૂ. ૨-૦-૦

લાયજેરી માટે ખામ ઓછું લવાજમ રૂ. ૧-૮-૦

માસિકના નમુનાનો અંક મફત મોકલવામાં આવે છે. ઉપરાંત અમે દેશી શાકભાજીના તાજાં અને તંદુરસ્તી બીયા પસંદગીએ છીએ વિશેષ હકીકત માટે લખ્યો —

શ્રી. દુલેરાય છોટાલાલ અંજરિયા. મુ. લી'બડી—હાઉઆવાડ

‘શ્રી મહાજ્યોતિ:’ ના આહકોને સંવત ૧૯૭૫ ની બેટ.

સાંમતશાળા શિક્ષણ,

તૈયાર છે.

સ્થાનિક તેમજ બહાર ગામના આહકો કે જેમનું લવાજમ હજી સુધી મળ્યું નથી તેઓને ભેટનું પુસ્તક જેમ જેમ તેમની પાસે લવાજમ હોય તેનું જરો તેમ તેમ કમવાર વી. પી. પી રાના' કરવામાં આવશે આહકોએ તે જરૂર સ્વીકારી લેવું.

સ્થાનિક તેમજ બહાર ગામના આહકોનું ચાલુ સાલનું લવાજમ શ્રી મહાજ્યોતિના અંકો વી. પી. કરી વસુલ કરી વીધું છે તેઓને રજીસ્ટર્ડ બુક પોસ્ટથી મોકલી આપવામાં આવશે. અને જે સ્થાનિક તેમજ બહાર ગામના આહકોનું લવાજમ ચહેલું હોવા છતાં વસુલ કર્યું નથી તેમને ભેટની ચોપડી લાયજેરીઓને ૧-૧૩-૦ અને આહકોને ૩-૨-૫-૦ ના વી. પી. થી મોકલી લવાજમ વસુલ કરી લેવામાં આવશે.

જેઓ નવા આહક થવા હાજરના હશે તેઓ ચાલુ સાલના ફાગુ માસથી હવે આહક થઈ શકશે કારણકે ચાલુ સાલના દાર્દિક, માર્ગશીર્ષ, પૌષ અને આશ માસના અંકો ખમારી પાસે હવે લીક્ષીકમાં નથી. જે આહક ચાલુ સાલમાં આપ્યા વર્ષનું લવાજમ બરો તેના ભેટની ચોપડી ઉપર હક રહેશે. દર માસે અંક વી. પી. થી મંગાવનારોને ભેટ ઉપર હક નથી (આવા આહકની પાસેથી અંકથી કિંમત લેવાશે)

આદિદાના આડકો—તે આગરા નિગર્વ ધર્મા મુગ્ધો—પ્રીયુત ઉત્તેજવાર્ધ નાર
 પરદેશ દેશભાંડર, વીકારીયા રટોટ મુ. નેગણી—(ધિનું મું આદિકા) મુલ
 નવજન ચાલુ ચાલુ મું દશે તેમને એકવચનવચનો આપેશે મી મહાજયોતિના બી
 ગુના તુના નવા માલકે ચનારને ૩ ૨—૧૨—૦ આ બને વાયવેરિને રો ૨—૪—
 મી મી છે. મેનેજર—મહાજયોતિ

શ્રી મહાજયોતિના આલોકને અગત્યની સુચના.

કલેવાની નાજોજ જરૂર છે કે આગરા ચાલિયા તેઓ અને કોવિદાઓ ધર્મવીરની
 હાસ પુન સધરીની નિરૂ લેખીનીથી મુખ્ય રે કરીને લખાતા હોવાથી, તેમજ ધર્મ
 દિવાન સેષકેના હામે સખતા હોવાથી દિવે દિવે તેનો પ્રચાર અમાગ વર્ધનરાની મહા
 રો, માલકો મહાથી વધુ પ્રમાણમાં થતા જાય છે. દિવે દિવે આ ધર્મ
 મુખ્ય રે કરીને ચર્ચા કરનારા માસિકના સેષક મર્વને એક સદખા ઉપયોગી વર્ણ
 સીરખસ ના કરે રોકોરા દગા જેવી રમુજ વિલપ, ચાલુ વાર્તા, ની. સધરીના તેમજ
 અન્ય વિદ્યાર્થીઓના સેષક જન સમુદાયને અત્યંત ઉપયોગી યુષ્કવચ છે તે ચાલુ સુત
 ૧૫૫ ની મોલના કાર્તિકથી માધ સુધીના ચાર માસના આકારને રોલીક ને
 મધ્યમ પડે છે. અને હવે પડી નવા ચનારા આલોકને, ચાલુ સ્થાના કાર્તિકથી મધ્ય
 હરીના ચાર માસના આકાર આપી સખાયે તેમ નથી તેથી દિવગીર ગીતે તે નવા આલોક
 મર્વિનક આલોકને રાહત આલોક તરીકે નામ નેલાવવા મિતમવે ચનારા છે કે જેથી અભિજ્ઞ
 ૨ પ્રગણે નવા પ્રકર થતા આલોક માટે ખુબ પમાનુ ન પડે

નમુનાના આલોક મુગાવનારને ચનારા—જે આલોકને નમુનાના આલોક
 આલોક થતા કે નાદિ તે મનથી હાલ સુધી ન જાણતુ હોય તેઓએ આલોક તરીકે
 મહેા દેવે તે આ આલોક મળતાની સાથેજ લખી જણાવવા રૂપા કરી. કે જેથી અભિજ્ઞ
 ની ૫૦૦ અર્થ તેના પીળા અર્થમાં આલોક ઉતરતુ ન પડે.

વાર્ષિક વચાનમ.

દિવસવાનમ ૩ ૨—૫—૦, લાયવેરિ પાસેથી ૩, ૧—૫—૦
 પરદેશના આલોક પાસેથી ૩, ૨—૧૨—૦ લાયવેરિ પાસેથી
 ૩, ૨—૬—૦

નમુનાના આલોકના ૦—૪—૦

શ્રી મહાજયોતિના ગુના અડકો.

આગરા આલોક, તરફથી મી મહાજયોતિના આલોક વર્ણન. ધુગ આલોકની
 મી કિનાવન આવથી મળશે કે, તેમ તે સુવધી પશે આવવા લાગ્યા છે. મી
 ૫૫૫ ના જણાવવાનું કે કામારી પાર્લ માગ ત્યાર વરેના ધુગ આલોક પુરે પુરા છે. તે આલોક
 આલોકને નથી મિતો એવે આલોક ચ રખિયા અને સેષક જરૂર આ પ્રમાણે આલોક
 આ આલોકે પણ આગરા પાસે વધુ મળવાનાં નથી તે આ અત્યંત ઉપયોગી પ્રેરણ
 જરૂર આલોકની પાસે સમગ્રી ગમખ, જેથી હોવાથી જનની તારી મળાની સે

મેનેજર—મહાજયોતિ

ચિત્રામણી—આ રાસરોતમ ધીપ દવિધીપન નગીનદાસ પુત્રોત્તમદાસ સધરીની
 એ ૫૫ મહાગરી કીઓ જેવું પુસ્તક છે. તેમ દાસની દેવગીની નિ રજના, દેવગાયવા સુતે
 રહે રી રચાતિ, જેમની હરીતામના તની અનર્થગમ પચિયુઓ, પોલીમ અને જણાવ
 વચ્ચેના મેદ બરેલા પ્રસંગો, મહાજયોતિની રિકના, અને મોરનામાં પણ વાર્ષિક
 રાસરોતમ જે સ્વેત્રે આખો રો નવવકર, રિમાય ધીપ દેવગાય પુસ્તકમાં મળે
 તેમ નથી. જે નવલકથા વગી ઉદાપજ, અમલવેની, સારંગાર અને સુતીતિ તથા મી
 મુજો યીખવા હોય તે આ પુસ્તક વચે મિતન ૦—૬—૦ મળવાનું અગ

મેનેજર—મહાજયોતિ—અમલદાસ

અમદાવાદથી મકદ થતુ સનાતન ધર્મનું પકવીર યુગરાતિ માસિજ.

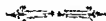

પ્રકાશ ૧.] અમદાવાદ, સંવત ૧૯૭૧ અપાદ, શ્રાવણ. કિરણ. ૯-૧૦

"તસ્ય માસા સર્વમિદં વિભાતિ" * "તેના જ ભાસથી બધું આ ભામે છે.

ધ્યાતા—ગુર્જરાધિ તથા ગૌરાધિ વિવિધસ્થાનિવાસી

શ્રીશ્રેય માધક અધિકારી વર્ગ—આદ્ય સંસ્થા.

પ્રકાશક, સંપાદક અને નિયામક—રતિલાલ મનસુખરામ પટેલ.

માંકી શેરી—આવાવસાની પોળ—અમદાવાદ.

મુખ્ય લેખક અને સહાયક—સાક્ષરોત્તમ શીઘ્રકવીશ્વર વ્યાખ્યાનભાર્તુડ,
ભારતભૂષણ ધર્મનીર શ્રીયત નગીનદાસ પ્રરુપોત્તમદામ સ ધવી, અમદાવાદ.

• ધી "સાહિત્ય પ્રકાશ" પ્રીતિંગ પ્રેસમાં મદ્રાસ યુનીટાલ પ્રેસીપાળાએ
છાપાઈ આપેલા—અમદાવાદ

પ્રથમ વર્ષ અર્ધ્ય રૂ. ૨-૪-૦ પરદેશમાં રૂ. ૨-૧૨-૦ સાવત્રતો રૂ. ૧-૧૨-૦

આહકોને નિવેદન.

અમારા આહકોને વેદાપ અને જોડ માસના અકમા અપાદ અને કાવણુ મા એકઠો આઠ બાદરવા સુઃ ૫ કર્પર પ્રમિદ કરવાને જણાવેયું પરંતુ કેટલાક અર્થ મળેગોને લેઇને આ અપાદ અને આપણુ માસનો એકવ આઠ પ્રસિદ કરતા અર્થ વિવળ થયો છે, તેથી દામા યાચુ છુ બાદ અને આરો માસનો અર્થ જેમ અને જલદીથી પ્રેમવાળાની સાથે જીવાવવાની ખાસ વ્યવસ્થા કરેલી હોવાથી નિવર્તીન પ્રસિદ થશે.

જે આહકોના મરનામા બદલાયા હોય તેઓએ તુરંત લખી જાણવવા કૃપા અને જોઓએ નમુનાના આઠ મગાવ્યા બાદ ગાદક થયા કે નહિ તે મગધી ખુતામો કર્યો હોય તેઓને જલદીથી ખુતામો કરવ ને વિનંતિ કરીએ છીએ.

જે ગાદકોએ ચાલુ માવનું લગાજમ દજી નુધી મોકલી આપુ ન હોય તેઓએ મોકલી આપનું અથવા વી ખી આવે સીકાગી લેવા કૃપા કરવી.

શ્રી મળેશાયનમ

* મહાજયોતિઃ (માસિકપત્ર)ની અનુક્રમણિકા .*

મયત ૧૯૭૫ ના અપ દ.-આવળુ લુસાઇ અને ઓગસ્ટ અને ૧૯૭૬

પ્રકાર્ય.	લેખક	પૃષ્ઠ.
૧ શ્રી શુભપૂર્ણિમા મહોત્સવ.....	ન પુ. મંધરી.	૨૫૫
૨ તથ્ય લેખ તરિલતા..	તથ્યવાદી.	૨૨૩
૩ જોડ મીડ પરલનો ખરડો દિડુ સમાજના કેમ અપિય થઇ પડ્યો ?		૨૩૬
૪ કેર ટકોરા દગ..	સિદ્ધાન્ત	૨૨૬
૫ નુધારક મળીના ડગ પ્રપચતી નિર્ણયના અને તેના બળાપા ધર્મી સંધરી		૨૪૪
૬ દયાવિચાર.		૨૪૪
૭ આપણી ઓગેની ઉન્નતી ક્યારે થઇ શકે ? પ્રસન્નવદન.		૨૬૭
૮ ૫ 'માસ'ના રામીનો મત્સયી વિનિષાત	પ્રતિયુક્ત-દાશમ.	૨૫૪
૯ શ્રી મળેશાયનમ મહાજયોતિઃ શુભપૂર્ણિમા મહોત્સવ સમારંભ.		૨૧૦
૧૦ ધણી શ્રી મનાતન ધર્મી ત્યા લગી મદદ કરશે નહિ.....કવિ બામદેવકરજી		૨૩૪
૧૧ અહરહીનોની ઉજ્જવલતા.	કવિ પ્રમાનદ મણિયંકર બદ	૨૨૬
૧૨ સત્યાગ્રહપર સિંદાવજોક્તન.....	શ્રીયુત નગીનદાસ પૂરપોતમદામ મંધરી.	૨૬૬
૧૩ મદિમ મગાનોચના.....	તત્રી.	
૧૪ આહકોને નિવેદન.....	તત્રી.	

જાહેર ખબરના દર.

એક વર્ષ માટે-	હાસ માટે-	વળ માસ માટે-	એક માસ માટે.
૧ પૃષ્ઠના રૂ. ૩૦	૩ ૧૮	૩. ૧૦	૩. ૪
૨ પૃષ્ઠના રૂ. ૧૬	- ૪	૩. ૫	૩. ૫

અ ફિમના આહકો-ને અમારા નિવર્ત ધર્મીનુરાગી-શ્રીયુત ઉમેદલામ નારજીભાઈ પટેલ, શ્રોત્રામદેવ, વીરગામીયા ગ્રીટ નુ નૈરોળી- (સિ. ૪૦ આદિકા) મારેતે લગાજમ આપુ માસનું અર્પુદમે તેમને જોઈ મે કલાવગવવામા આવશે શ્રી મદાન્યોતિ ના આહકો ખુતા તેમજ તરા આહક થનાગે ર. ૨-૧૨-૦૦ ના અને લાવમેગિને ર. ૩-૪-૦૦ મા ગે છે.

નેનેજર " મહાજયોતિઃ "

શ્રીમહાજ્યોતિઃ

મકાશ દ. અપાદ, કૃષ્ણ ૧૪ સંવત ૧૯૭૫ શકે ૧૮૪૧ સંન ૧૯૧૯ [કિરણ ૬]

શ્રી ગુરુપાર્ણમા મહોત્સવ.

પદ. ૬ રાગ ગરબી

(અલગેલી રે આળે મતે, બેવાને જઇએ:—એ રાગે.)

આળે આળે રે અસાડ, નરસિંહ ધન ગાળે;

સેવકનાં પુરે લાડ, પૂનમ શશિ આળે આળે. (ધુન)

દૃષ્ટા કંટાણી વિજ્ઞાની ગમકે, ગોધ ધોધ જળધારે;

શુકગમ જ્ઞાન ઘટા ઘેરે નહ, જંગમમાં જ્યં જ્યંકાર. નરસિંહ ૧

ઘડિમાં ઝરમર ઝરમર ઝીલી, છાંટ પવનની લહેરે;

તન મન નયન કરીને શીતરૂ, શાન્તિ પ્રસારે દેહરે. નરસિંહ ૨

નૃસિંહ ધનની નકરૂ કરતા, શિર પટકી કંઈ સમિયારે;

કંઈ પશુ પ્રાણ તણ પરવરિયા, ઉચલી ગયા, ઉઘમિયા. નરસિંહ ૩

નૃસિંહળીરૂને નંમિયા તે, કૃષિવત શુરને સમિયારે;

હાતાના પંજુ હાતાં પોનિને, આત્મરામે રમિયા. નરસિંહ ૪

એક દેક ધરનારાં આતક યાચક નહિ જ ધનરનારે;

શુરગમ પિંડુ અદ્ધર-ઝીંડે ત્યાં આ ભાર તિતરના? નરસિંહ ૫

તેજસ વિધ-વિધ તણુ તણુ, ચોગાત્મક ધન શુર ધનકરે;

જીવન ગડિ નાંખે જગજીવન, હું ખટખટ મરણ જનનનું. નરસિંહ ૬

ચેંદ્ર સૂર્ય નદાત્ર છુપાયાં, વાન-દળ્યાં તારકનારે;

નૃસિંહન પકિત સ્વપ્નાએ, કાર્ય સર્પા તારકનાં. નરસિંહ ૭

નાંદ અનાહા ગાળે શુરવર, હૃદયહાર અંબીરે;

ધ્વની પ્રતિ ધ્વનિયે ધ ધનું ત્રિભુવન ધનિયો સ્થિર સમીર. નરસિંહ ૮

સ્વરૂપ સાક્ષાત્કાર રૂપી કંઈ, પાક યંચો શ્રીકારે;

આત્મ યંચો નૃસિંહ વર્ણિતો, આ સંઘવી કૃષિકાર. નરસિંહ ૯

સંઘવી

તથ્ય લેણ તહિહતા.

આર્ય સમાજીઓએ મેરઠમાં શ્રી ચંદરના દેવાત્મ્ય અને પીપલાના સ્થાને, તે દેવળ-
તોડી નાંખીને તથા પીપળા છેદી નાંખીને, સનાતની દિંદુઓ જ્યાં શિવપૂજન તથા પીપળા.
(અથવા) રૂપ વિષ્ણુનું પૂજન કરતા હતા, ત્યાં જાજર બાંધ્યું, તે ઉપરથી અગારા તે
વખતના અંકમાં આર્ય સમાજીઓને મહમદ ગિજની વગેરે સુસન્નમાર્ગ દુભસો કરનારાંઓ-
સાથે સરખાવીને તેમને સુમલમાનો કરતાં પણ વધારે દિંદુધર્મના દોહી ગણ્યાં હતાં. કેમકે
સુસન્નમાનો તો દેવલની જગોએ મરજી બાંધતાં, અને હાં પણ પરમેશ્વરની બંદગી થતી.
પણ આર્ય સમાજીઓએ તો દેવપૂજના સ્થાને જાજર બાંધવાનું અર્થ અધમ કામ કર્યું.
હાલ અગારા પ્રસિદ્ધ સાપ્તાહિકમિત્ર “સુજસતી”એ આર્ય સમાજીઓને મહમદ ગિજનીની
ઉપમા આપી છે, તે તેમના કામ તરફ જોના પૂરતી નથી. કુરાન અને તલ્લ વારવાળા સુસ-
લમાનો તો આ વેદને માનવાના દાવા નહિ આપ્યાં નાપાક જાજર બાંધનાર આર્યમન્યો
કરનાં અનેક દરજ્જે સારા ગણાય.

x   x   x   x   +

વળી ધોલના મહારાજ સાહેબે આર્યસમાજીનું મંદિર તોડી નાંખી તે જગોએ બીજું
મકાન બાંધ્યું અને તેને અંગે કદી જાજર બાંધ્યું, હશે તેટલા માટે આર્ય સમાજીઓએ
છેક નામદાર સિદ્ધિ સરકાર નગી એવો કોલાહલ મચાવ્યો કે એમના આર્ય સમાજ હોમ
કરવાની જગોએ જાજર બાંધ્યું. તેથી તેમની ધાર્મિક લાગણી દુઃખાપ! આર્યસમાજીઓના
આ કોલાહલનું ખરાપણું કાંઈ અને સગળ થકના નથી. કેમકે આર્યસમાજીઓની હોમની
ખાજનમાં લાગણી કેવી છે તેનો જવાબ વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે ‘શતકા રંડયા’ જેટ-
લોજ શોક થાય છે. આર્યસમાજીઓ મૂર્ત પદાર્થ અને અગ્નિ વગેરે તત્ત્વોને દેવ કે કષ્ટર
તરીકે સનાતનીઓના જેવી પૂજ્ય બાવનાથી પૂજતા નથી એટલુંજ નહિ, પણ હાથ પગ
સરખા પણ ધોધા વિના અને સ્પર્શપર્શવાળા કપડાં પહેરીને દેવળ તાપણી જેવો હોમ
કરે છે. તેમાં તેઓની કષ્ટર યજ્ઞની ભાવના નથી, પણ મ્યુલિસીપાલીટી હવા સ્વચ્છ-
કાદેરા અને પ્લેગ નસાડવા જેવાં ટેડોને માંચે ગંધક અને રાજ બાજવાના કુંડા મૂકી
જવા પદાર્થોનો ધુમાડો કરે છે, તેવી હવા સ્વચ્છ કરવાના હેતુ સિવાય બીજી પૂજ્યભાવના
હોમ માટે સમાજીઓની હજ નહિ. તો પછી એમની ધાર્મિક લાગણી આ બાજતમાં નથી.
તો તે દુઃખાવવાની શી રીતે!! પરંતુ વિના રંડયા શી રીતે!!

x   +   +   x   x

સનાતનીઓ મૂર્તિને પૂજ્ય ગણે છે અને ભૌતિક તત્ત્વોને પૂજ્ય બાદે ધર્મ ભાવનાથી.
પૂજે છે, તે પૂજ્ય વસ્તુઓનું અપમાન કરી તેઓની ધાર્મિક લાગણી દુઃખાવવામાં તો
આર્ય સમાજીઓને પોતાની ક્રોધનો કુરસો જણાય છે, અને એમના ધર્મ સંબંધી સિદ્ધા-
ન્તોજ જ્યાં આર્ય સમાજીઓની ધર્મભાવનાનો અભાવ પ્રતિપાદન કરે છે, ત્યાં ધાર્મિક-
લાગણી દુઃખાવવાનો ખોટો દોષ કરી પ્રમત્સીવીવા પાડવા એ સત્ય કિમા ‘સત્યાર્થ’ પ્રકાશમાં
છે!! સત્યાર્થપ્રકાશના પણ આર્યસમાજીઓએ યોગ્ય સમયમાં પણ અવતાર કર્યો છે!!

+   x   x   +   x

એક વડેલ પટેલની વડીલાત કરનાર છાપો લખી ગયો છે, કે પટેલખિતને લીધે જ્ઞાન પટેલની આખા જન્મારાની દેશ સેવાઓને પુનાના ઉદ્દામે ઉતારી પાડે છે, એ શરમ ભરેલું છે ! પટેલાં તો લોકો એ પૂછે છે કે જ્ઞાન પટેલે આખો જન્મારો શી શી દેશ સેવાઓ કરી ? એ શી દેશ સેવાઓ કોઇ બીજાઓએ કરી છે કે નહિ ? એવી દેશ સેવાઓ કદી જ્ઞાન પટેલે કરી તો તેથી જ્ઞાન પટેલને કંઇ લાભ થયો છે કે નહિ ? એ બધી વાત કોરાણું રાખીએ તો જ્ઞાન પટેલે કરેલી દેશ સેવાથી બાવીસ કરોડ દિંદુઓની સખાજ મર્યાદાનો અને ધર્મમર્યાદાનો ભંગ કરવાનો હક જ્ઞાન પટેલને શી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે ? પટેલખિત જેવી અનાડી આબતમાં પુનાના ઉદ્દામે ન સામા પક્ષની સાથે વાટાઘાટ કરો ચાન્તિથી પરસ્પરના વિચાર સુધારવાની ભત્રામણ કરવી એ કોઇનો ખડેન બેરીની ગત્તકરી ક્યાં પડી શકેકાં યથા સમાધાન કરવાની ભત્રામણ કરવી તેના જેવું છે. એ કામ કોઇ સારા માણસનું નથી, પણ કોઇ મૂર્ખનું. શા તો કુટણાનું છે એમ અમો તે છાપાનાં ધ્વાન પડેલાવવા માગીએ છીએ. છતાં પણ જો એ છાપો દેશ સેવાને નામે એવી સજ્જન-યત્નાં ભરેલો ધરડાપો કરવો ચાલુ રાખશે તો લોકો એમજ માનશે કે એ છાપો દેશ સેવાનો તો દોંગ કરે છે, પણ અંદરખાનેથી એને નદમજ સુધારા (!) નાજ ચેતે છે ! અને હાંકથું રતાવ ખુશ્કું પડી જશે !

મી. ગાંધીની સ્વદેશી ચળવળના સંબંધમાં મદિમા વધારતાં અમારા અમલવાદનું સાંપ્તાહિક પ્રેમ પશું લખે છે કે- ગાંધીજીએ આદેશ હવે ધર્મચુર્યા અને ધર્મચાર્યોએ ઉઠાવી લેવો જોઇએ. કેમકે પટેલખિત સામે પ્રતિજ્ઞ કરવાને તેઓ તૈયાર યથા ગયા હતા, તો તેમણે મી. ગાંધીજીનો સ્વદેશીના આદેશ પણ ઉઠાવી લેવો જોઇએ અને સફળ સ્વદેશીના લેવરાવનું જોઇએ-મરે તરે. આ ભત્રામણી ઉત્તેજના કરવા માટે અમરશ સ્થાનિક ભણ પ્રેમ મેધુના સ્વદેશી દિલચાલ સંમધી લામણીને તો અમે સહિદ બાપડો ધર્મવાદ આપીએ છીએ. પણ તેની સાથે અમારે જણાવવું પડે છે કે- મી. ગાંધીજીનો આદેશ ધર્મચાર્યો ઉઠાવે એવડા મોટા મંદાતમા મી. ગાંધીને અમે દિંદુઓ માનતાજ નથી. પણ મી. ગાંધીજી ધર્મચાર્યોનો આદેશ ઉઠાવવાને લાયક છે. તેમ છતાં તેમણે અંતરજ્ઞેને સ્પર્શ કરવાનો ઉપદેશ ક્રિયા આચાર્યના આદેશથી ચલાવ્યો હતો ? તે અમો સર્વે દિંદુઓ અને દિંદુઓ પણ જાણવા માગીએ છીએ.

સ્વદેશી દિલચાલ એ ગાંધીજીના પણ જન્મ પર્વોત્સવી છે; અને ધીમે ધીમે તે આ-લોગિક પ્રગતિને લીધે તેમજ સ્વકિતની સમજણના પ્રસારને લીધે જોરપર આવતી-જાય છે. તથાપિ નેતા કહેવાતા મનુષ્યો વિવિધ પ્રકારની અપ્રસ્તુત દલામણો ઉભી કરીને વિલક્ષણ રિયલિતામાં આવી પડેલી દિંદુપ્રભની ચિત્તવૃત્તિને ગોચીલી બનાવી કહોળા નાંખે છે અને દેશના વાસ્તવ હિન પ્રત્યે એકાગ્ર થવા દેતા નથી. એના પ્રત્યક્ષ દાખલાઓ સુધારક મનોની સમાજ સેબક એપેળાઓ અને મી. ગાંધીના અસ્વચ્છરણનું આપણું અને તેનોજ પાટલી દોકરો-પટેલખિત છે. આવા દર્શાહિસાદો દેશકિતને માટે જરૂરના નથીજ, એટલુંજ નહિ, પણ દેશના સત્તુ છે; અને તેથીજ જનસમાજ નાયક કહેવાતી વ્યક્તિયેની ખોજ વાતો પસંદ કરે છે અને તેમાં તેઓને અનુસરે છે પણ ખરો; તથાપિ નાયક કહેવાતી વ્યક્તિઓ તરફની સામાજિક દાંડણ પ્રત્યે જનસમાજ વિદરાલ ધુરંદરું કરે છે. એ અમે જ અને સમજાવવા

બધુઓ ! મુખારકોની હજી એક પોષણ દર્શિત આ પ્રમાણેની છે કે, પાશ્ચાત્ય દેશોમાં આજે દેશના જેવું સકુલિત જ્ઞાતિમધન ક્યાંય નથી અને તેની મહિ કોઈને ગમે ત્યાં જાગ્યાદિ વ્યવહાર કરવાની છૂટ છે આ કારણને કીધે ત્યાંની પ્રજા બહુજ સુખી છે, અને પતિઓમા અગમ્ય-મનુ દુષ્કૃત મિત્રનું નથી, માટે આપણે પણ તે પ્રમાણે બધી જ્ઞાતિ ઓને એકઠા કરી દેએને ' હિન્દુ ' યમદશી સમુદા સમાવી દો. અને ત્યાગાદ ગમે તે કાંઈ હિન્દુ, ગમે તે હિન્દુ કન્યાને પરણી લેકે, એવું તત્ત્વ સ્વીકારો !

આ દલિનના ગમધમા રખા આજે જુનાસોજી જમ થશે કે, " તે દેશોમાં લગનની રીત આવી ઉત્તમ હોય, તો પત્રી વ્યભિચાર, ડાકરે સં અને આપણા જેવા અસમ્મત સ્વામીને નિવરદિન ત્યાં વધતા શા માટે બળ છે ? " " ને દ'પતિઓ એકમેક સુખી જીવનની ગાળતા હેય, તો પત્રી કાપવાસં શા માટે લે ? અગર વ્યભિચાર શા માટે મેરે ? તેજ લખાણ થઈ ગયો છે, અને આ નિવર એવો છે કે, હજીએ એમા મ્હારે ધનુની પીનાઓ પડતી ગેવની પડી છે તેનીજ રીતે આ બાગમમા પણ રિતો જુનાસો આપણું પત્રી રહે એમ નથીજ. ગતમા ને ક્રેકને કદચ સમ જેવું હોય તો, આ વર્તના જે - મારી મસના ' ધનવતરી ' માસિકના પર મ પૂરે " પશ્ચાત્ય સ્ત્રીઓની મત્ય રિથિનિ " એ ઉત્તમતાના લેખ વાચી-રિચારી આપણા દેશની લગન પ્રથા ઉત્તમ છે કે, તે દેશની તેનો નર્હુષ આપ સરે અવશ્ય કરી લેશો, એવી નમ્ર બનગથ છે

પરમપ્રિય વાગક બધુઓ ! કાલગુનના અઢી ઘર કરેતો આ તેજ આજે પૂર્ણ થાય ! મ્હારી અદ્ય જુદિથી મને જે જે યોગ લાગ્યું, તે મરે મે નુદનુદિથી, કોઈની પણ પ્રત્ય મિદાનમાં આ સદાનુભૂતિ ગાંગ્યા વિના તરુથ પતિથી લખી જણાવ્યું છે. નામક દેસનો ખારકો ક્યા ક્યા કારણે અને મુતઓને લઈ હિન્દુસમાજમા અપ્રિય થઈ પડેલ, તેનું કારણ મ્હારા પ્રવૃત્ત લખાણોમાં આપને જણાવા સિવાય નહિ રહેશે, એમ તુંધારું પ્રત્યક્ષતાત્ર મોઢ મોઢ મ્યગે તિત ગમ્હો પણ મમાયા છે, પરંતુ તે કાંઈ દેખનુદિ આ ગાન ધર્મોનું કારણ નથી એ સહેજ જણાવવાની જરૂર છે. આ લખાણે માથી આપને જે વાન યોગ લાગે તે નિશ્ચયી લઈ વિરૂદ્ધ વિચારની બામતોને એક કોરે મૂકી સ્વીકાર ન્યાયે તત્ત્વ જે હોય તેનો આપણા ધાર્મિક જનમડગમા પ્રચાર કરી ધર્મની શા કરવામા યથાચક્રિત મદદ કરશો, તો પ્રભુ આપનું અવશ્યમેવ કલ્યાણ કરશે પર જાતમા અગાત દેશમધુએને આધિ-બ્યાધિ અને ઉપાધિ રૂપી સંકટમથી મુક્ત કરીને ઓની જડભાવનાને આધ્યાત્મિક ધર્મજાનરૂપી જ્યોતિવડે કાટય કરીને પુન સ્વધર્મ-દાચાર-સત્યતા-સયમ આદિ સદ્ગુણોવડે સ્થાપિત કરે; અને કર્મ પ્રધાન બારન જુમના ઉત્કર્ષમા તેઓ સદગા દ્વિપણા ઉત્સાહથી પોનાનું તન-મન અને ધન અપણું કરી તાનું જનમ કારણ સફળ કરે, એજ અતરની ઉડી લાગણીથી આ રક-ગાન લેખકની । શ્રી જગત્નિપતા સદ્ગુણદાનક પ્રભુ પ્રતે શુદ્ધ લાવે અભ્યર્થના છે... ..

ૐ તત્ત્વસુ

અપાદ શુકલપક્ષની પુષ્ટિમાન્ગાસ પુષ્ટિમા,]

ડાવરપાસે. નવીઓળ નવસારી ।

કર ટકોરા દંગ !

અરે ! જુઓ તો ખરા પેલા સુરદાસ તથુરાનું હીકું લેષ ઘુન ઘુન ઘુન કરતો વીણાની કેશની મળ માણે છે ! હોય ! ભાષ લાય ! આપ આપ કે તાનમે ગદા બી મસ્તાન ! વળી કુટા તૂંગ તથુરા પર આડબર કરનાર અધેખાન હુનિયા આગળ પાસરી ગલીમા ખુમારોના ને ખુમારીમા સવાલ શો નાંખે ? ! સામજો તો ખરા એ તો સવાલ કરી ટેલ નાખે છે કે-“જુઓ હુનિયાનો પ્રગઢ કેણી તરફ જાય છે !” પોતે તો આખે આધળા નામ, સુરદાસ ! ધોળે દહાડે ધબ ! ! પોને દેખ્યા વિરા ખાળકુવાના કિનારા પર આવીને તેમાં ઝીંકાવવાની તૈયારીમાં છે-પોતે કયા જાય છે તેનું તો જ્ઞાન નથી, પણ જ્ઞાને હુનિયાનો પ્રગઢ કી તરફ જાય છે તેની પચાત પડી છે ! લાવ, જરી એ સુરદાસને ચેતાલુ તો ખરો ! પછી એ જેન અધેખાન છે તેમ ખહેરખાન પણ હશે તો મિરમવની સ્થિતિ નહિ સોંખે અને ખાળકુવામા કુઠી પડશે તો તગદીર એતું ! ! સિરખવને તેનું રનાન સુતક લાગે તેમ નથી.

આધળો તો દબે કે ગાય-એ કહેવત ખરી છે ! એને તો કાણ ને કાંઈ બધા રંગનું એકજ અધાર જણાય. એને તો બમબાખણ અને રાતનો વખત એકજ સરખો ! ‘જુનરાતી’ માં લખાતી કોઈ કલિપત પાનરપ ધર્મજૂની નિદાહારા સાવધતા અને વિવેક સીખવતાર નવલકથાનો અને પેલા વૃણસકરી પોલ મિલનો રંગ એકજ અધારા જેવો સરખો જણાય છે. છતાં છાપાના લેખકમા અપવાનો દાવો રાખે છે ! ધન્ય વિદ્યાતા હુગળી તે ખરે ઉનાળે પાકી ! ! !

જેટલુંજ નહિ પણ એ અધેખાનને તો એના પોતાના હાથમાં પકડેલો બીખી ખાવાનો-પેટ ભરવાનો દીકરા જેવો તથુરા પણ ગધર્વરાજની વીણા દેખાય છે. આધળાને મન બધું સરખું ! એ અધેખાનના સુધારક મન્ય અસીરો જેવા દિવાના છે, તેવાજ તેને ધર્મનીર સધવો, વાખ્યાન-વાચસ્પતિ વસંતરામ શાસ્ત્રી અને સદ્ધર્મબૂલણ સોલીસીટર હીરાલાલ ડાહ્યાભાઈ નાણાવટી જણાય છે, તેથી એ અધો તથુરીઓએ સાક્ષરોને “જુન-રાતી” પેરમાં આવતી નવલકથા સામે પ્રોટેસ્ટની જાહેર સજા ભરવા ઉશ્કેરવા માગે છે. સુધારક મન્ય ખગાડકો જેમ મનમાં કહી લે છે કે-ગાંધીજીના અધારણુ સર્વને મરજી પ્રમાણે આહાર વિહારના વિહાર વિવાહ નાનરાં વગેરે કરતાં અટકાવે છે, અને પછી તેના તોની સામે પ્રોટેસ્ટો ને ખગાડાટ કરે છે, તથા જુઠી તોકારો અને ટંટા કરીને કોરડે ચડે છે, તેમ વાડ જોડે વડવા બેસે એના સનાતનીઓ તો નથીજ એવો ગદાપો તો એ અધા-ખામાં પડેલા તથુરીઆના અનદાતા અથવા આશ્રયદાતા અથવા આપતનન ખગા-ડોનેજ સુખારક હો ! પણ આધળો તો બધે અધારૂંજ દેખે અને તથુરાના ટુંબરા પર પોતાનીમેળે વીણાવિલાસી ચઢને ફરે ! ! આપ આપકે તાનમે ગદા બીમસ્તાન !

અસ્યાઓ સનાતની હિન્દુઓ ! તમે કેવા માણસ છો ? તમને બગાડો અને બગાડોના બેલી બેવ જેવા લેખકો કહે છે કે તમે સભાઓ બરો બગાડોની બહારીને વખોડવાનું કામ નહિ કરો. પણ તમે લોકો માનતા જ નથી—એ શું ? તમે જાણો છો ? સભાઓ કરવાનો ફગર એ બગાડોએ વિવાદથી લોકો પામેથી ચીખી કે બીખી આપ્યો છે, અને તેનો એ બગાડક બહાદુરોએ સરકારમાં પેટ ધબકાવે મોંઘાવ્યો છે. એટલે એવી સભાઓ કરવાનો તમને સનાતનીઓને દહ નથી. જો એવી સભાઓ કરે તો “સાંજ વર્તમાન”ના અધિપતિ સાહેબ તમારી આગે મુગધની હાલકોટમાંથી મનાઈ દુકમ મેળવશે, અને સભાઓ કરતાજ અટકાવી દેશે તે મનાઈ દુકમ મેળવવાનું કારણ બહુ મોટું છે ! ! કેવડું મોટું ? ! પેલા મદાનમા માંધીએ જે પોતાની ભૂવને મોટી દિવાલય જેવડી કહી છે, તેથી પણ મોટું એ મનાઈ દુકમ મેળવવાનું કારણ “સાંજવર્તમાન”ના સાલિકને છે, તેનું તમે એમને કામ જાન છે ? એ મોટું કારણ શું ? તમે ન જાણતા હો તો સિમ્પલ સાહેબ આપને જણાવે છે તે જુઓ સાંજો, એ કાન વચ્ચે મગજની મારફત રિયર રાખો ! :—

તમે એ મનાતનીઓએ ખ્રિષ્ટ સામ્રાજ્યનો વિજય મહોત્સવ ઉજવવાને સર્વા બરી તેમાં પણ નામદાર સરકારને વિજયાબિનંદન આપતાં તમારા જગદુર શંકરાચાર્ય શારદા પીઠાધીશ્વર શ્રી રાજરાજેશ્વરાશ્રમ મદારાજને પ્રમુખ બનાવી કોઈ ધારાસભામાં બી. બેલવી અને ગ્રી. પટેલની ખરડાખડી જેવાં અપહાન ન થાય તે માટે કાયમનો બંદોબસ્ત કરનારા આગણી નામદાર સરકાર પાસે કરવાનો પણ કાયમ કર્યો. તેથી સાંજ વર્તમાનનો સાંજનો વાચકો વખત અને ઘડા મેદાનવાગા ઝેટમાં તખત તેથી પેલા હિંદુ હવા-વાળા લેખકને તો પેટમાં મગગાટ થતે કે હવા છુટી ગઈ પણ એટલું સાફ થયું કે કોટની કોઈ હમારત ના તરી ગઈ ! નિકર જનમાલની ખુવારી યાત ! અને જુગીઓ પર જુગીઓ બરાત અને હિંદુ હવા છોડનાર જગ બહાદુરની દુરીઓ પર દુરીઓ થય ! જે થયું તે માફ થયું ! !

સાફ કહો કે નહાફ કહો, પણ “સાંજવર્તમાન” ના કાલમોમાં તો કોમેસા ચાલે એવી દુર્ગંધ એ હવા છોડનાર હવાઈ લેખકે ફેલાવી દેથી એક મોટો ન્યુમ્સ—બારે નંદાનો ગરકાવ થઈ ગયો ! ! હવે “સાંજવર્તમાન” ના સુખડ લેખાન આજનાર પારસી અધિપતિ સાહેબને મનાઈ દુકમ મેળવવાનું કારણ ખડું કે નહિ ? પો જવાબ ! ! સવાલ આકરો છે. આ સવાલ જેવો તેજો ન સમજશો ! આ તો જુનાં વખતના જોગબાઈનો જોરદાર સવાલ છે, હો !

તેમાં પણ એ હિંદુ હવા છોડનાર કદમ બહાદુરને વાતાતિસાર બહુ જોરમાં લાગુ પડી ગયો તેનું કારણ તો એક એ છે કે—શ્રી શંકરાચાર્ય શ્રી. પટેલને જાણી જોઈને હિંદુઓની છોડી કરનાર હવા ! સાંજના વાતાતિસારી લેખકને આથી—શ્રી શંકરાચાર્ય તપી ગયાં અને શાન્તિ છોડીને બોલ્યા—એમ જણાયું. કેમકે એથી એ વાતાતિસારી હવાઈ

લે મકી હા નિકળી ગય અમા કોય કોનો ? આ પ્રશ્નનો ખુનામો મિરમજ નહે છે જુઓ — જોનો કોઠો હવ ઉપર ત પવેડો અથવા કડો બની ગયો હોય, તેને ખીભનું સાધારણ હિંદુ સરીર પચી તરી ગયેલું જાયુય તેમ વાયડા પી ગયેલા કોઠાવાળા એ હવાઈ ક્ષમ ખહાદરને શ્રી શકરાચાર્યજી તરી ગયેલા જણાયા હોય તો તે લેખકના કાઠામાં જમી ગયેલું વાયડાપણું છે તે વાયડાપણું અગાડક તરીના સેવાગી આપ્યું છે પણ તે લેખકે તપી ગયેલા માની લીધેલા શ્રી શકરાચાર્યના રાન સત્ત દિત રાન્દોના તાપથી એ વાયડા લેખકની હિન્દુ હવા નિકળી મ્હા . . . કમરે જે ન કરે આપ તે કરે તાપ—અને દેસ વેળ સમો વહિ એ વેળકના સિદ્ધાન્તનો અમન થયો. પણ સાંજવર્તમાનની સત્તારોશી સનામા એથી દુર્ગધ દુર્ગવ ફેલાયે ગય મટે કોઈ કહે છે કે એી સમ એ ઉપર સાજ વર્તમાનના અધિપતિ સાહેબ મનાઇ હુકમ ફાવશે . . .

x

x

x

x

સિરખન એ વાત માનનો નથી સાજના અધિપતિ સાહેબ કાંઈ અધેરી નગીના અધિપતિ નથી કે વાંક એમના વાયડા કોઠાના લેખકનો અને મનાઇ હુકમ સનાતની હિંદુ ઓની સમાજોર સેવા જાય એવજી સાહેબને અદનો મિરમજ તે એજ ભતોમજી કરે છે કે એ વાયડા કોઠાના હિંદુ હવા કાદનારના હવા કાદવાના છિદ્રમા એક લાકડાનાં પીર સાધનાર પાસે લાકડાની ડગળી મરાવે અથવા પોર્ટલેન્ડ સિમેન્ટથી અથવા ડામરથી સીડી બેવરાવે—એવે બાર પાદચાડી . . .

x

x

x

x

વળી સિરમજને સતાવનારો એક પ્રજ કેટલાક લાલ યુજકોડો પૂછે છે કે—એ વાયડા હિંદુ હવા કાદનાર ક્ષેમ ખહાદુરના કોઠામા હિંદુ હવા એકી થઈ જશે તો ? સિરમજનો જનાજ સરીઆન રસતા જેવો છે —“ હવા એકી થશે તો એ વાયડા બધનું શું થશે ? જલુન થઈ જશે ! આ જમીન ઉપરથી ઉડી આરામાનમા જશે . . . અને આ-જમાનમાં અધર ઉડીને મી પટેલે જાણી જોઈને ખરડા ખરડી આપ્યા નથી એવો સાદ પુકારશે.” પણ સનાતની હિંદુઓ તો કહે છે કે—“ અમે તો એ વાયડો લેખક અજમાનમાં કે સતમા સ્વર્ગમાં જઈને પોકરાણ પાડે તોપણ તેનું માનવાનાજ નથી, કે મી. પટેલે જાણી યુજીને અમેને સતાવણી કરી નથી. મી પટેલ વ્રજીલ છે વારસા અને ભાગ સર્વંથી પજવણી અને નુકશાન એમના બિલથી હિંદુઓને કેટલાં બારે થાય, તેઓ સારી પેઢે જાણતાજ હોવા જોઈએ. જેવાં લગોની મી પટેલ હિમાયત કરે છે તેવાં લગુને હિંદુ લમનું નામ આપવું એ હિંદુ પ્રજ સમજની બદનકરી છે. તો મી. પટેલે આ અજાણતા શુદ્ધ મનભેદથી કર્યું એમ કહેવું એ તો તેમના ખારિસ્ટરના પદને ખુલ્લે ખુલ્લું અપમાન કરવા જેવું છે એવું અપમાન વાયડાકોઠાવાળા કરી શકે ખીજે કોઈ એવી હિંદુ હવા કાદે નહિ .”

x

x

x

x

વળા કોનર-સો અને કોનરેસ કરવામાં દીલા પણ પોતાના વિચાર તથા આચરમાં મહત્તમ રહેનાર સુનાતની હિંદુઓ તો એ નામક હવા કાઠનાર લેખની જગ કહ તત્તેથી થાય જેની બનીને પુલી ગયેલી હૃદ ઉપર કો કો કોને કહે છે કે-“કોનરેસના નિશાન્તને પમ નીચે ચમકાવે મી. પટેલ ખોલ્યા કે હું અંતરને માટે કોમ્યુનલ એટલે ને કોમ માટે કોમી પ્રતિનિધિત્વની માગણી કરીશ, એની ધમતી તારીને હિંદુઓને અ પી હતી કે શાન્તિથી ? મી થકરાચાર્યે તો હિંદુ પ્રજાનું કુખજ લ્યાર્ હલ્લથી વર્ણનાં મી પટેલના આચરણને ભણીપુણને કરેલું કહ્યું હતું. મી. પટેલની પેઠે હમ દેશ કે કસ્ટરના કહ્યું નથી. પણ એ સાંજના વાપકા લેખકને મી. પટેલના બેનરના વ્યૂલ માવે છે એટલે થી થકરાચાર્યે આપેલા અજમાયી તેને ઉપરથી તમે સમી અજન હો છે.”

* * * * *

વળા પેલો અમલદાર સંભવી તો પુછે કે-“ વોટ માટે ધેર ધેર લાગવમ ને કાલા-મણી કરીને પ્રભ પાસેથી મન લેધ ધારામખામાં અપેલા મી. પટેલ તેજ પ્રજાને કોમી પ્રતિનિધિત્વ મામત્રાની ધમતી આપનાર કોણ થાય છે ? વાત તો ખરી. જનસમુદાયની પ્રુથામત કરી પછી તેને ડોળા દેખાડવા એ ગૃહસ્થાઇ તેમજ સવામી બરેલું નથી એમ સિરખસને પણ કપ્પલ કરવું પડે છે.

+ * * * *

જ્યો વિચાર કરીને સિરખસ તો દેશહિતનો વિચાર કરી એજ નિર્ણય પર આવે છે કે-નાયક ધનું હોય તો પ્રજાના મુખ્ય દલના વિશ્વાસ લાયક પતિવના સ્ત્રી જેવા ધનું નેહવે. થોડા ધણા જમાડો કે સુધારકોના સમુદાયરથી જાર લોહનું મન પ્રુથ કરવને પોતાના પરજેનરના ધમી-માનપાન અને ખાનપાનના આપનાર પ્રજાના મુખ્ય દલથી બે-વશાઇ કરી ઉચ્છ્રંખલતા કરવી નહિ. નિકર નાયક તો બનવાનું કોશણે રહેશે, અને કેવળ નાયકજી (વેશ્યા) જેવા અર્થીને કોઈ વખત પ્રજા પંચકટાળી કરશે. જમડા જલ દુરને નાત જન અને સમા વડાલા તો બાકજી ટકુ જેવા અર્થી તેમજથી વેગળા રહે છે. હો-ટસમાં અને બેટલમાં ગુમાનના અચરકા એ જમાડો ખાલા કરે છે ! જડો મામતે ન ગાડે અને જડાને મામ ન ગાડે એવાં જમાડક માણસો મુકીમર છે. તેવની ખંદરનાં માણસોને અથવા તેમને નારે ચડેલાં માણસોને હિંદુ મુખ્યદલ પ્રજાની કામોમાં બેજે તેથી તેનો ખોટો લાભ લેવાની દાનતથી બે તેઓ શોભ કરશે તો કોનવાર એમ પણ બનશે કે તેમને મુખ્ય દલ દૂર રાખશે એટલુંજ નહિ, પણ કોઈ વખત એવો આવશે કે દેશહિતને પણ ધોકો પરીચશે તમે નમને કોને તેઓ સમજ માંથી વરશે. પણ ખોમિલા સમજને ખોળો નહિ.

સુધારકમન્યોના છઠ્ઠ પ્રપંચની નિષ્ફળતા

અને

તેમના વળાપા.

હિન્દુ જનસમાજનો સૈકરો હપ ટક્ક કરતાં પણ વધારે મોટો ભાગ લખી વાંચી બાલુનો નથી, તોપણ કેળવણીના વાસ્તવ અર્થમાં અહીંની અમલો ભલિયો જોતાં પણ દુનિયાના ધતર દેશોની પ્રભાઓ કરતાં વધારે અંશે કેળવાયવી આ ભારત વડીની હિન્દુ પ્રભ છે, એવી અમારી નમ્ર માન્યતા છે, તે કેટલાક સારા યુરોપીય લેખકો એ પણ માન્ય શામેલી છે. અમારી એ માન્યતાનું પ્રતિપાદન કરવાને અમે હમેશ તૈયાર છીએ. એટલુંજ નહિ પણ હિન્દુ જનસમાજને અનંતકાળનો અનુભવ થયેલો છે, અને તે અનુભવને અંતે તેણે જે બંધારણ અને આચાર વિચાર પોતાને માટે નિર્ણયિત કર્યા છે તે સર્વકાલીન સત્ય જેવા છે. આ સિદ્ધાન્તો હિન્દુ પ્રભના આંતરતમ હૃદયમાં એવા તો જોતપોત થઈને રહેલા છે કે હિન્દુ પ્રભ પોતાને માટે શું હિસર છે અને શું અહિનકર છે તેનો નિર્ણય એક ધર્મશીય પ્રેરણાથી કરે છે. જ્યાં નકત્તપરાયણ બહુતર અને બહિર્મુખ તકોનું ટકું પહોંચી શકતું નથી, ત્યાં હિન્દુ પ્રભની અતઃપ્રેરણાનો પ્રકાશ સુદૃઢ મરણ-પાસ કરેલ પોતાનાં મનતઃઓનો અને કર્તવ્યોને નિર્ણય કરી તે પ્રમાણે બિન ડોલાઈલે પોતાની કર્તવ્ય રેખાને દોરે છે અને તે પ્રમાણે વર્તે છે.

પણ હરેક પ્રભે સમુદાયમાં ચલેલ વ્યક્તિયો તો હોય છેજ. તે પ્રમાણે હિન્દુ પ્રભ-સમુદાયમાં પણ તેની ચલેલી વ્યક્તિયો તો હોતીજ નોંધવે-અને કેટલીક વ્યક્તિયો, સંખ્યાના પ્રમાણમાં તેની છે પણ ખરી. તેમજ એ ચલેલ વ્યક્તિયોનાં વિચર વર્તનથી બ્યામોઢ પામનારી વ્યક્તિયો પણ કેટલીક હોવી નોંધવે, તે પણ છે. પરંતુ એવી વ્યક્તિયોના તરજો ઉપર લેઈ પણ નજર રાખ્યા વિના પોતાની અંદર રહેલા પરંપરા પ્રાપ્ત સત્યબળથીજ હિન્દુ પ્રભ પોતાના મનતઃ અને કર્તવ્યને અંગીકાર કરીને તેને અનુસરે છે. સુધારકમન્યો જે પોતાને વધારે ડાહ્યા માની બેઠેલા છે, તેઓ 'હિન્દુ પ્રભને જુનો પરેડમાં ચાલનારી બાળી તેની હાંસી કરે છે, અને તેઓ પોતાના અનકલંત વ્યક્તિ-વાતંચની દૃષ્ટિ-એજ હિન્દુ સમષ્ટિને ધમ્મકાવા ગાટે વિરિધ પ્રકારમાં હલમલનો ઉપયોગ કરે છે. તેમાંનું કાઈ પણ જગ કે બુગ ચાલ્યું નથી અને ચાલતું પણ નથી, ત્યારે તેઓ મિથ્યા બળાપા કરી હિન્દુ જનસમાજને દોષ દે છે. પણ સુધારકમન્યો પોતાની વિવેકશુન્ધતા અને મતાંધતા અથવા અવિશ્વકાનો દોષ દેખી શકના નથી. સુધારકો (!) જે બગાડકાએ વિદેશીઓની વાંદરીયાં નક્ક કરીને અને કાંઈ પણ સમજ્યા વિના વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યનો ઝુંડો કપાડ્યો છે, અને તેથી તેઓને વ્યક્તિ સંમંથીજ ખ્યાલ રક્ષાત્મક રીતે રહે છે, અને તે ખ્યાલમાં મતાંધતા મજાથી તેઓ મનદિ સંમંધી ખ્યાલ કરવાને કેવળ નાલાયક જ બની ગયેલા છે-એમ કહીએ તો ખોટું નથી. તેઓ તેમની આ ધુનમાં ધુનમાંજ

પુણ લવે છે અને લખે છે. પણ તેના ઉપર હિંદુ પ્રભુ પાન આપીને નથી. એટલે તેઓ બળાપામાં એક ગમે તેમ બેઠે છે. આવા કેટલાક દોષદાઓનો આપણે ગંભીર વિગતવાર વિચાર કરીએ:—

હાલ હિન્દુસ્તાનની પ્રજાને રાજકીય હકો આપવા સંબંધી સુધારાને લગતી યોજના સંબંધી જે સિલચાલ ઇંગ્લાંડમાં ચાલી રહી છે, તેથી હિન્દુ-તંત્રથી લોકમાન્ય નિવંધ અંગ્રેજ પ્રજાને આપણા પક્ષમાં લાગવાને વિલાયતમાં પ્રવેશ કરી રહ્યા છે. તેમાં વિલાયતમાં આપણે કરતાં લોકમાન્ય મોટું નીચે પ્રમાણે દર્શાવી દેતી:—

Next Mr. Tilak took up the caste objection. Caste, of course, existed in India, and he refused to justify it as it existed today, how much so ever it may have been necessary at one time. On the contrary, he would admit that the institution of caste had outgrown its usefulness. But caste was a social institution. It was, when first introduced, a method of dealing with the same kind of problem as the Negro and red Indian problems in the United States of America. To day it was not confined merely to British India. India under Indian rule, was also under the grip of caste; but the fact that caste required radical modification, did not constitute a reason why Indians should be denied Self-government.

ભાષાન્તર:—પછી 'ગાંધી' ને લીધે લોકમાન્ય આપણા વાંધાની ચર્ચા થી. તિલકે અમારી. એક, 'ગાંધી' હિન્દુસ્તાનમાં હયાતિ ધરાવે છે, અને 'ગાંધી' કાષ્ટકાર ગમે તેટલી જરૂરની હશે, તેપણ આજે હયાતિ ધરાવે છે તેવી રિયલિટીમાં 'ગાંધી' બાળખી દરાવવાનું કામ કરવા લોકમાન્ય ના પાડી હતી. ત્યાં ઉલટા લોકમાન્ય એમ કહ્યું કરવાના વળગણા હતા કે 'ગાંધી' સંસ્થા તેની ઉપયોગિતા કરતાં અધિક વધી પામી છે. પણ 'ગાંધી' તે એક સામજિક સંસ્થા છે. જ્યારે એ સંસ્થા પ્રથમ કાષ્ટકાર કરવામાં આવી હતી ત્યારે તે અમેરિકાનાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં સિદ્ધિ અને લાભ ધન્ડી અને લોકો સંબંધી પ્રશ્નોના નવા પ્રકારના પ્રશ્નો નિવેડો કરવાની એક રીતિ હતી. આજે 'ગાંધી' ક્ષતિ પિટિસ ધન્ડીઆમાં છે અને બીજું નથી એમ નહિ. કેથી રાજ્ય સત્તા નીચેનું હિંદુ પણ ગાંધીની જગત નીચે છે; પણ ગાંધી સંસ્થામાં મુશ્કેલી ફેરવાર કરવાની જરૂર છે, એ વાત હિંદીઓને સ્વરાજ્ય નહિ આપવાનું કારણ બની ચકતી નથી.

ઉપર અસત ઈશ્વર અને તેનું ચક્ર: અને ભાવસ: ભાષાન્તરે આપ્યું છે, તે એટલા માટે કે લોકમાન્ય તિલકનો આશય શો છે, તે પ્રશ્ન અને પ્રશ્ન ઉપરથી વાંચક વર્ગ એક કહે: લોક મા. તિલક અને પોતાના પ્રતિપક્ષીઓ તંત્રથી કરવામાં આવતી હતી—(હિંદીઓમાં વિવિધ પક્ષરની સંખ્યાનું ગાંધીઓ હોવાથી તેઓને પૂરેપૂરું સ્વરાજ્ય આપી ચકાય તેમ નથી એવી દર્શાવે) —એક પ્રકારે કહ્યું રાષ્ટ્રીને પણ કહેવાતો એજ માત્ર છે કે એ દર્શાવે હિંદીઓને સ્વરાજ્ય નહિ આપવાના કારણ કે આજી રહે તેવી નથી. લોકમાન્યનું એ વક્તવ્ય છે તેજ અંત મુખ્ય સિદ્ધાન્ત.

પાકય છે તેની ચોટ નહિ સમજતાં અથવા સમજતાં છતાં બ્યામડના આમોદમાં વધારો કરવાના છગપ્રપચમય હેતુથી કેટલાક મતાધિ પત્રકારો અને લેખકો શ્રી. મા. તિલકના વકાઅને વેગળુ મુકાને 'ફર્નરગુપ્ત' નામે કરેલી પેરાની ગૌણ ઉકિતને મુખ્ય સિદ્ધાન્ત વાકય બનાવી જ્ઞાતિબંધનના અગ્ર તરીકે યોજે છે. આવી ચેષ્ટા એ પત્રની પ્રમાણિકતાને ધક્કો પહોંચાડનાર છે. પછી મદામ તો તે પત્ર 'દિન્દસનાન' હોય કે 'કોનિકલ' હોય. લોકમાન્ય બ્યકિતિયોને નામે જન સમાજને આડે રસ્તો દોરવાનું કામ કેવળ સરમ બરેલું છે. બવતુ !

પરંતુ સુધારક (!) પક્ષના સાબને મારે કરચ માંડેલા લોકપ્રતાપ્તના પ્રપચ શીલ લેખકો પત્રકારો હિંદુ જન સમાજની દારી કરતાં લખે છે કે, -લોકો શ્રી. તિલકનાં રાષ્ટ્રિય કામોની પ્રશ્ન સા કરે પણ તેમના અભિપ્રાયને માન આપી સુધરવાનું તો અંગીકાર કરે નહિ, લાલા લજપતરાયના નામ પર તાળીઓ પાડે પણ પટેલ ગિલના લાભનો સાધાછનો અભિપ્રાય તો સાબજેજ નહિ. શ્રી. દેવરના સોશીયલ સર્વિસાલીન મારે સક વખાણ કરે પણ તેમના અંત્યજસાર્યના ઉપદેશને તો કાતેજ ધરે નહિ, શ્રી. ગાંધીની સાદાઈનાં સકે ગીનાં ગાય પણ અંત્યજસ્પર્શની દિશાવત સામે પ્રેરેરો કરે, જોન, પટેલ ધારા સભાઓમાં હાજરોને લોકહિત સમયે આગળ ચલાશે પુછે તેની તારીફ કરે, પણ તેમના મિત્રને અપહુકનિયું તિલાકુ ગચીને હડપૂત હડપૂત કરે, આવી અનાડી હિંદુ પ્રજા, તેમજ હિંદી પ્રજા પણ છે । આ શુ ? આ પ્રમાણે લાજની આશય મુદા મરીને સુધારાનું, પુછડું પકડીને ધસડાના જતા કેટલાક પેપરવાળાઓ અને લેખકો બીમારા સમયે લાયક દેષને બચાપા કરે છે, કેમકે તેમના ખાલી કે ખાલી મમજ પ્રમાણે સુધારા (મચાકા) થયા વિના પોલીટિકલ સુધારા મારે પણ હિંદીઓની ના લાયકી રહેવાની । આવી રીતે કરનારા હિંદના વિરોધીઓના અનુયાયીઓ છે અથવા તો હિંદના અવિરોધીઓજ છે એમ કરેવામાં કાંઈ વાધો નથી.

પરંતુ ઉપર પ્રમાણે લોક પ્રતારણા કરી સુધારક'મ'નનાની રતેદ કરવામાં અને હિંદુ સનાતન ધર્મનું ખુન કરવામાં નિષ્ફળ નીવડેલા અને રજોાને કાગકે ચરેલા હોવાથી એવા નષ્ટભ્રષ્ટ પક્ષના પાગીઆઓ જાણના નથી કે હિંદુ પ્રજા પણ એક અનેક મુગોની પ્રાચીનતમ પ્રજા છે, તેથી તેને કાંઈક તો સમજણ હશે હિંદુ પ્રજા જ્ઞાતાના ધર્મને અને પોતાના સમાજ બંધારણને સુસ્ત પણે વગગી રહે છે-તેમ હિંદુ પ્રજાને પોતાના ધર્મનું મહત્વ અને સત્વ સ્વતઃ સમજાયેલું છે, તે એક પ્રજા દારણ છે, અને નામક થઈ આગળ પડનારાઓ તે ધર્મની બંજતમા અચાન અથગ જ્ઞાન્ત હોવાથી તેઓને ધર્મની અને સમાજ મધારણની જાણવમાં હિંદુ પ્રજા કોડું આપતી નથી. પણ ને નાયક'મ'નો જે કાંઈ દેશકિતની રાષ્ટ્રીય ચલવલ કરે છે, તેમાં તેઓને હિંદુ પ્રજા સંવત્સરપૂર્વક અનુસરે છે અને તેમનાં વખાણવા યોગ્ય રાષ્ટ્રીય કૃત્યોને તથા વિચારોને વખાણે છે પણ ખરી. વિવિધ કારણોને લીધે બંધાઈ ગયેલા પ્રજાપાતથી બગાડોની અથવા પ્રચલ બગાડોની બાધા કુટનારા કેટલાક પત્રકારો અને લેખકો ગમે તેવાં નાયક'મ'નોનાં વખાણ કરે અને હિંદુ પ્રજા સામે બડમડાદ કરે, પણ પ્રજા નાયક'મ'નોને સર્વાંશે જા મારે અનુસરતી નથી-તે જોયો સમજતા નથી અથવા સમજે છે તો-હી ચક્રતા નથી પ્રજા બદ સારી રીતે જાણી મઈ છે કે નાયક'મ'નો દેશની પ્રજાના રાષ્ટ્રીય હિતના રક્ષણ-કે અપાદન મારેજ નાયકી ધારણ કરી જોશ નથી પણ ચોતપોતાના મનથી માની લીધેલા

એકાદ દક્ષિણી રહેલ મવરાવવાને એક કે વધારે રાષ્ટ્રીય હિસાસનો તેઓ આવશ્યક કરે છે. પરંતુ તે નાયકમંત્રીને પ્રજાહિતની નિર્વિવાદ રાષ્ટ્રીય પ્રતિનિધિ નાયકોન નથી-એવું પ્રજા આંતરેરજાથી બરાબર સમજી ગયેલી હોવાથી નાયકોની પ્રત્યેક ગતિ પ્રત્યે સાવચતાની નજરે જુએ છે; અને પ્રજાની એ અવિરૂપતા વ્યાજબી અને કમ્પ્રોમિસથી ઉપજેલી છે, એમ રાજનૈતિક રંગભૂમિપર લો. મા. તિલક, એન. માલવીય, મી. ગાંધી, મી. સી. મિસ્ત્રાન્ટ, શે. જમનાદાસ વગેરે પાત્રોની વિવિધ પ્રકારની ભજવણીથી સામીત ધન સુધ્ધુ છે. તેમાં વળી નાયકમંત્રી પ્રજાના આર્થિક અને સામાજિક બંધારણોપર દસ્તાવેજ કરવાનો આજો કરવા જાય ત્યારે પ્રજા પોતાના જીવનશૈલી અર્થાત્ દલાલિના મૂળાધારરૂપ ધર્મ બુદ્ધ અને સમાજબુદ્ધતા રક્ષણ માટે પોતાનું બળ વાપરે અને નાયકમંત્રીની શુદ્ધિ ઠેકાણે બાવવા પોતાની ગર્જના કરે એમાં નવાઈ શી? તેમજ તેમાં ખોટું શું? તેમાં વળી એવા નાયકમંત્રીને જોઈ રહી, પોતાના સમાજબુદ્ધતા મંડલનું ગાહુ ગાડાવવા ઇચ્છનાર પત્રકારો અને લેખકોને પ્રજા ગણકારે નહિ તેમાં આવશ્યક શું? પ્રજા ધણી વાર છેતરાઈ છે અને છેતરાય છે દેશહિત ઉદ્ધોગ વિદ્યા કળા અને કૌશલ્યોને નામે બીજા માગનારાઓએ હિંદુઓના પેસા એકાદ કરી હિંદુધર્મ અને સમાજધર્મનો નાશ કરવાનો ઇરાદા રચેલા છે તોપણ હજી દેશને નામે ધન અને છકારો આપતાં હિંદુ પ્રજા પાછી દડતી નથી. પણ પ્રજા એટલી તો સાવધ રહે છે કે સર્વમાન્ય એવી રાષ્ટ્રીય બાબતમાં તે નાયકોથી જુરી પડતી નથી, તે બાબતમાં વખાણવા લાયક તેમના કૃત્યોની ઉદારહૃદયથી વખાણ કરે છે. તેનો ખોટી રીતે લાભ લેખને નાયકમંત્રીઓ અને તેમના મુખ્યરો હિંદુ પ્રજાના ધર્મ અને સમાજબંધારણ પર શરેણ કે બળાત્કાર કરવા જાય છે ત્યારે તેમની ખાજી આસની હિંદુ પ્રજા તરત સાવધ થઈ લાલ નિહાન ઉજી કરે છે; કેમકે નાયકો એ મૂળે સંસારબુદ્ધતા હોઈ તેઓ પરંતુ સંસારબુદ્ધતાના નાયકો છે રાષ્ટ્રીય હિસાસની નાયકો તો તેમણે પોતાની મૂળ સંસારબુદ્ધતાની નાયકો સરળ કરવાના હેતુથી જ સ્વીકારી છે-એમ હિંદુસમાજ જણી જાય છે. પોતાના મૂળ પશ્ચિમે આગળ વધારવાનો હેતુ નેટલા અરો એવો તેટલા અરો તે લોકનાયક રાજકીય રંગ ભૂમિપર વધારે વિશ્વસનીય ગણાય છે. એ સ્વાભાવિક નિયમને અનુસરીને પ્રજા લો. મા. તિલકને રાષ્ટ્રીય રંગ ભૂમિપર અધિક વિશ્વાસની નજરે જુએ છે. લો. મા. તિલકને પણ જોકે કેટલાક પ્રકારના મનજના તરંગ છે તો પણ તે તરંગોમાંનો એક તરંગ જન સમાજ પર પરાણે ખોસવાના હેતુથી તેઓ રાષ્ટ્રીય હિસાસમાં પડ્યા નથી દેશના રાષ્ટ્રીય હિતના નિષ્ણાસ હેતુથી જ તેમને પ્રયામ થયા કરે છે, તથા તેઓ એ ક્ષેત્રમાં અમાધારજી પ્રતિષ્ઠા પામેલા છે. તેમણે જે દલીલ કરી છે તેનો મોટો ઉપયોગ કરી જે પત્રકારો અને લેખકો હિંદુઓના ધર્મ અને સમાજબંધારણને હચમચાવવા શરેણ રુચે છે, તેમણે જાણું જોઈએ કે જે સનાતની હિંદુઓ કહાપોદ કરવાને સમર્થ છે તેઓ સ્પષ્ટ રીતે સમજે છે કે-જ્યાં રાષ્ટ્રીય બાબત વિદેશી અને વિદર્ભી અંગ્રેજ પ્રજાને સમજાવવી છે, ત્યાં અંગ્રેજોનો અનુભવ અને યુદ્ધિ જે “ગાતિસંસ્થા”ના સ્વરૂપ લક્ષણ અદ્યક્ષ કરી પણ થકે નહિ, તો પણ તેમની સમજ પ્રમાણે “પ્રતિવાદી ગુપ્ત” ન્યાયે “ગાતિ” સંબંધી વિષયમાં તેઓની અને તેમનું વાનર-ચેલાથી અનુકરણ કરનારાઓની પ્રતિષ્ઠા માત્રી લખને અને તેની સાથે તે યજ્ઞની અપ્રમુદતા જણવીને પોતાના પ્રિયિય એતાઓના ખનમાં પોતાનું વક્તવ્ય ઉતારવાનો પ્રયાસ માત્ર મોકામન્યે થયો છે, તેમણે ત્યાં કહાપોદ કરી “ગાતિસંસ્થા”ની

જયોગિતા કેટલી છે, તેનો માંડી ધરાયેને મીઠાસાં કરી નથી દેવડી યાત્રિક માં અને પૂર્વના વર્ણાશ્રમનો વિવેક ત્યાં કર્યો નથી પણ પ્રતિપત્તિએ ન મનમાં નામગાને તેમણે તે પ્રશ્નને સીધી અને લાલ ઇન્ડી નાં સોંકોના પ્રશ્નોની કસમિતિ રૂપ અભ્યંતરી ક્રિયા બિન્ન કરી નાખ્યો છે, અને યાત્રિક સરસ્થાની દેશી સજ્જો અને સ્થિતિગત ખાવપમા સાર્વત્રિક મત્તા કબુલ કરા છે. તો એવી સત્તાના મૂળમાં કોઈ મજબુત ઉપયોગિતા અને મધ્યમાણતા રરલીજ હોવી જોઈએ એ મન કપરિધત થાય છે. માટે લોકમાનવીના પ્રસ્તુત કલિત 'યાત્રિક સરસ્થાનો નાથ કરવાના ઉપદેશ રૂપે જોયો વાપરો રરેખ કરવા ઇચ્છતા હોય તેમને 'જુદિ સંતુ' સિવાય બીજી પદવી ધરાતી નથી કેમકે (motivation) કેરકારો સાથે તો 'ગતિ રસ્થા' ને રાખાનું વલણ લોકમાન્યના કથનમયી પણ કપરકથ થાય છે. વિદ્વાન્ સનાતનીએ તો આ પ્રમાણે સમજી શકે છે; અને સામાન્ય દલના સત્તાતિએને પોતાના શાસ્ત્ર અને સિદ્ધાંત પર સુદઃ મદ્દા છે, ધર્મના અગ્રેમરો અને યાત્રિકના નાવડો પર દંડ વિશ્વાસ છે, એટલે લોકમાન્યને તેઓ રાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રમાં ગમે તેટલા માન્ય ગણે છે અને વળાણે છે, તોપણ ધર્મની અને મહાજની આગતમાં લોકમાન્યને તેઓ એક સામાન્ય મનુષ્ય કરતાં લેણપણ વધારે ગણતા નથી.

પણ લેખકોમાં અપતા મૂર્ખ અર્દહમોની વાત તો એક ઓરજ તરફની છે તેઓ જ્યારે આખપની આગતમાં સાવારણ દાકતરની સલાહ પણ ન લેતાં ખાસ આખપનાજ દાકતર (નિતરેઘ) જેવા ખાસ અજાણસીનીજ સલાહ લેવાનો આગ્રહ પ્રદર્શિત કરે છે ત્યારે ધર્મની આગતમાં તથા સમાજની આગતમાં તેથી ઉત્તરીજ રીતિઅખ્યર કરે છે, ધર્મ અને સમાજના વિષયમાં કુશળ એવા અગ્રેમરોની જા સલાહ લેવાની છે, ત્યાં અગળ એ લખતા વાંચના શીમેશ મૂર્ખો મીંડ તિનક વગેરે રાષ્ટ્રીય નાયકોની સલાહ અથવા વાતો તરફ ધાન માંડે છે. આમ કરવું એ ક્ષય જેવા બાધિની આખપમાં ઇજનેરનો અભિપ્રાય લેવા જવા બરોબર છે આવી મુખર્મિ એ લેખકો અને પત્ર રો પોતે કરે છે અને બીજાએને તેથી મુખર્મિ કરવાનો ઉપદેશ આપે છે, અને જ્યારે જન સમુદાય તેઓની મુખર્મિ બરેવી વાતોપર, લક્ષ આપતો નથી, અથવા તેવી વાતો મનમાં ના પાડે છે, અથવા તેઓની સામે થાય છે, ત્યારે દિવાનાની પેટે અથવા એક નાદાન બચ્ચની પેટે પેટ કુટવા માંડી પડે છે. મીંડ નિલકતી રાષ્ટ્રહિતાર્થ થતી પ્રવૃત્તિ માટે આ લેખકને માન છે એ પ્રસિદ્ધ વાની છે, પણ સો મા. નિલકતું ઝંતારકસ્ય તેને નિલકુલ માન્ય નથી, તેનું કારણ એ કે પૂર્વાચાર્યોએ કરેલો ગીનાર્થ એ રસામ નિક અને પ્રમાણિક છે. અને સોં માંડ તિલકે ગીતાના તત્ત્વગાનરૂપ "કપડેકા બળરમે" તેમની રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિનું "લકડેકા બળર" જમાવવાનું કામ કર્યું છે, જે અદ્યાન અથવા રાજોન્ધ છે તેમને તો કાચ અને હોરો એક સરખાજ છે; પણ જોયો અભિય છે તેમને તો એક વિષયના બળુનારતું મત બીજા વિષયના નિષ્ણયમા પ્રમાણરૂપ નજ હોઈ શકે એ ખુદ્ધ છે દાતની સુડીઓની ઇચ્છાવાળી સ્ત્રી સુડમરની દુકાને તપાસ કરશે, પણ કઠીઆરાની દુકાને જશે નહિજ. તે પ્રમાણે રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિમાં જોયોતું આસ કામ ક્ષેત્ર છે, તેવા મારા માણસો ના લેખમા લખાઈ તેમના અભિપ્રાયને ધર્મના અને સમાજબંધારણના ક્ષેત્રમાં ખગ માની લેવાની પ્રવૃત્તિ એ એક અધ્યક્ષદાજ છે, એવા અધ્યક્ષદાણુ પત્રકારો અને લેખકોની વતોની સિદ્ધ પ્રજા દરકારજ ન કરે એ બાજબી છે કેળવણીની જેમને દાનિકારક અમર થએલી છે તેઓ બીજની અધ્યક્ષદાની મરકરી કરવા નૈયર થાય છે, પણ તેમની પોતાની નીચે

રહેલું અંખાં તો તેમને દેખાતું પણ નથી એવા અધઘટાળુ લેખકો અને પત્રકારોના નિષ્કારણ બળાપાયા કાંઈ વસ્તુસ્થિતિ જાહેરમાં નથી.

એ અધઘટાળુ લેખકો અને પત્રકારો વિચાર પોતાના મતના દુર્ગમદમાં વિશ્વંત બનીને લો. મા. નિવંક વગેરે રાષ્ટ્રીય સેવના નેતાઓની રાષ્ટ્રીય મંદિરોમાં પ્રકાશમાં ખીલે છે તે આંત્ર નામવાનો પ્રયત્ન કરે છે; પણ તે વખતે તેમને એટલું પણ જ્ઞાન નથી રહેતું કે તે તે રાષ્ટ્રીય સેવના નેતાઓની માન્યતા અર્થમાં મંદિરો કે પ્રતિષ્ઠા રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિના સેવમાં પણ અમુક મર્યાદાવાળી છે, પરંતુ કાંઈ સર્વમાન્ય નથી પોત પોતાના અનુયાયીઓમાં જ રહત એ નેતાઓના મન માન્ય છે, પણ તે અનુયાયીઓનાં ટોળાંઓમાં જેમ નાપક એક છે તેમ મત એક જ છે. તો પછી એ નેતાઓના મન રાષ્ટ્રીય સેવ જવાર શી રીતે અનુકરણીય મળેલા? એ નેતાઓનો રાષ્ટ્રીય વ્યાપાર છે, છતાં ધાર્મિક અને સામાજિક જાગૃતિમાં એમણે રમ્ય રેલી અસંગત જાળવવાને આધારે જનસમાજને નાક પકડીને જે ચલાવે પ્રવૃત્તિ કરનાર છ.પ.ઓ અને લેખકો પોતાના ગળનો ખ્યાલ, કરી ચક્રતા નથી. કેટલાક નેતાઓ પોત ન હોય જવાર પોતાની રાષ્ટ્રીય મંદિરોમાં ગેર પયોગ કરીને પોતાના મગડેલ વિચારમાં લોકોને એવરા માણે છે; તેઓના આવા દુરામદમગ્ન પ્રયાસનું ફળ-‘મર્યાદાઓ ક્યાવાર ય: કરોતિ નરાધમ: સ નુનં નિધનં યાતિ કીલોતિગટીઞ્ જાનન:’ ॥ લોકોમાં ચીરનારની દેખા દેખી કરી લોકોમાંથી શાવર એવરાનો વ્યાપાર કરવા જનાર વંદેશો જેમ મરણ પામ્યા હોતો, તેમ દશ જે પોતાનું કામ નહિ તે કામમાં માથું મારનાર નેતાઓની યાચ એ સ્વાભાવિક છે; અને તેજ પ્રમાણે જ્ઞાન પોરતને, દેશભક્ત સાથા જલપતરયને, મી. ગાંધીને અને લો. મા. નિવંકને તેમના વર્ણાન્તર લગ્ન સંબંધ બિલ અત્યજ સ્પર્શ અને-ગીતરહસ્યની જાળવોમાં કાંઈ માન્ય મળતું નથી અને વિદ્વાનો તથા પ્રિયિતિ બક્ષિતો અને શાંતિ સમુદાયો અને જાહેર સંભાષણો જોર પ્રતિષેધ અથવા વિરોધ કરે છે-એ સ્પષ્ટ છે. આથી હિંદુ મહાપ્રભુનું દિલ નેઓ પૂર્ણ અંશે મેગધી જલતા નથી એ એક અનિવૃત્ત છે.

એ રાષ્ટ્રીય વિષયની ચર્ચાને અત્રે સ્થાન આપવામાં આવે તો નેતાઓની અને તેમના મુખ્યવરોની પ્રવૃત્તિઓમાં કેટલું તકસેદીપણું છે, અને તેઓ પોતાનાજ સેવમાં કેટલાં રખા સિતને પામી ચૂક્યા છે. અને તેથી છતર સેવમાં માથું મારવાને તેઓ કેટલા અયોગ્ય છે, એ જાણતો આથી પણ વધારે સ્પષ્ટ કરીને બતાવી શકાય તેમ છે. પરંતુ આ માસિક કેવળ ધાર્મિક અને સામાજિક ચર્ચા કરનાર દોષથી તેટલા પૂરતુંજ વિવેચન હાથમાં રહીને કરવામાં આવ્યું છે. આથી છે કે જે લેખકોને અને પત્રકારોને દેશનું ખરું દિન પ્રિય હશે તેઓ તેઓના રાષ્ટ્રીય સેવના નેતાઓને જોઈએ તેઓના ધાર્મિક સામાજિક વિચારોને હિંદુ યા હિંદી પ્રજા ઉપર હાથેજવાના નિષેધ પ્રવૃત્તિથી વેગળા રહેશે. નહિ તો મી. બાપ્તિસ્ટા જેવા આહોહ નેતા ખ્રીસ્તી દોષથી આખી-હિંદી પ્રજાએ ખ્રીસ્તી આચાર વિચારને અનુસરવું એવી દલીલ પણ ઉપરિષ્ઠ યાચ. કેમકે લોકમાન્ય નિલકંઠી પણ દોલ આ કાંડા હોડ સદાયક તરીકે મી. બાપ્તિસ્ટાએ બહુ પ્રયત્ન દેશસેવા બજાવી છે. સંસેવમાં મારી નષ્ટ વિનંતી છે કે-આખરું કાળક કપાલે અને કપાળનું કંડું આખરુંમાં લગાડવા જેવી દલીલો અને અપીલો કરવી છોડી દેવી એમાંજ વાસ્તવ શ્રેય: છે.

સંકેતી.

પાળે ન વિધવા કુટુંબમાં, કરે વિવિધ વિશ્રામ;	
કુશળ નહીં આમ નિપજે, પ્રભ વણ્યે તમામ.	શીર૦ ૮
શુક્ર આશ્રમને વિસારીને, સજતા હાયસ્ત્રલ;	
કાલેજમાં તણુ ધર્મને, વાપતા વિષમૂળ.	શીર૦ ૯
દેશમાં કાર તો લેશ ના, વઠી જાય વિદેશ;	
વિધાને જાહેર વેગમાં, ફસી ફેલાવે કલેશ !	શીર૦ ૧૦
વેશ દેશનમાં ફિરંગી છો, ઉર અસુર આવેશ;	
નહિ આર્યોમાં ન અંગલમાં, ચોળી કુળ પર મેશ.	શીર૦ ૧૧
સુખથી “સ્વદેશી સ્વદેશી”ના, માંડયા મિથ્યા પ્રલાપ;	
તનમન વચને વિદેશનાં, લાધ્યાં પાપ અમાપ.	શીર૦ ૧૨
સ્વદેશી માલતી હાખવો, જહારથી જારદાન;	
તાલ ખ્યાલ પરદેશનાં-તેતું તમને છે તાન,	શીર૦ ૧૩
મધુતર ભુંડું નીવડયું, વઠી જલુતર જોય;	
એ ચલુતરથી હિંદના, કયાંથી મ્હેલ ચણાય ?	શીર૦ ૧૪
ટકપડ મિથ્યા તુમાખની, વટમાં તો વટાલ;	
મર્કટને મદિરા પિયે । તેવો જામ્યો છે તાલ;	શીર૦ ૧૫
સોળે સાન ન આવતી, વીરો વળતો ન વાન;	
સંઘવી કહે એહેવાનથી, હિંદમાતા હેરાન.	શીર૦ ૧૬

આપણી સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ ક્યારે થઈ શકે ?

આ સ્ત્રીવેશ નારીપૂજના યુગમાં સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ હજી કોને ના હોય શકે ? અમકે, આજ કાલ તો જ્યાં ત્યાં તેનાજ પદપા સંભળાયાં કરે છે. આજુ બગાનાના લેખો તથા બાપજી તેનીજ પ્રતિગાથી ભરપૂર હોય છે. પરંતુ તેમની વર્તમાન સ્થિતિ જોતાં, ઉન્નતિની દીઠી હજી ઘણી દૂર હોય એમ જણાય છે.

પુણ્યનું ફલ મનુષ્ય માત્રને પ્રિય હોય છે, સાગ પરિણામની સર્વ કોષને અપેક્ષા અને આકાંક્ષા સદંજન યાય છે. પરંતુ તેને સાર આવરતક, એવું દર્શિત પુણ્ય આવરત્ત મનાસ્થિત કરવાની જરૂર કોષ જોતું નથી. પુણ્ય ફલની અપેક્ષા સાથે, પુણ્ય માટે આવશ્યકીય તપશ્ચર્યાની, પુણ્યોત્પાદક પ્રશ્નાર્થની તો ડરેકાજ યાય છે. અનિષ્ટ બીજ વાળ્યાથી શુભ પરિણામ કદીયે સંભવતું નથીજ. કોવચના બીજ વાળીને, આગ્રહ કદિ પુણ્ય પ્રાપ્ત કરી શકાય નહિ.

પરિણામનો વિચાર ક્યાં વિના આદરવામાં આવેલી પ્રવૃત્તિ, સફલ થએલી કદીયે કોષના જોવા, જણવા કે અનુભવવામાં આવી નથી. સ્ત્રીઓની એકદમ એકે તંદાકેને

બૂકકે લખતી કરવા ઉત્કૃષ્ટ યશોલા આધુનિક નારીપૂજકોનો મોટો ભાગ સૌન્દર્યસેવકો, ને કામકિંકરોનો હોવાથી, મોહાન્ધ દશામાં વિવેકરહિત બની, દિશાભૂનથી તેઓ અવળે માર્ગે ચલેલા છે. સારાસારતું બાન બૂની, અકર્તવ્યને કર્તવ્ય માની ખેદ છે.

“સલજ્ઞા મણિકા નષ્ટા નિર્લજ્ઞાથ કુઠાંગના: ।”

એ જગન્માન્ય સામાન્ય નીતિ સિદ્ધાન્તને વીસારી દઈ, સ્વતન્ત્રતાના શિક્ષણથી, મનસ્વીપણાનાં પુરુષત્વનાં બીજ રોપી, નારીઓને નિર્વજ્જતામાં નિપુણ બનાવવા લાગ્યા છે. સમભાવનો સર્વ પ્રકારે સંચાર કરી, સમાનતાના સિદ્ધાન્તની સર્વત્ર વિજય પતાકા પ્રસારવાના હેતુથી, પુરુષના જેવું સ્ત્રીઓને શિક્ષણ આપવા લાગ્યા છે. પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિ એજ તેમનો એક માત્ર આદર્શ હોવાથી, યશ્ચિમીય પદ્ધતિ પુરુસર શિક્ષણ પ્રણાલિકા રાખી, આચાર વિચાર, રહેણી કરણી, રીતમાત, ફેશન ધર્ત્યાદિ સર્વ બાબતમાં પ્રમદાઓને પાશ્ચાત્ય પ્રજાનુંજ અનુસરણ અને અનુકરણ કરાવવા લાગ્યા છે. વિશ્વાસવાસના અને સ્વાધીનતાસ્પૃહાની વૃદ્ધિ કરાવી સ્ત્રીતના એક માત્ર આવશ્યકીય આભૂષણ રૂપ સન્મનનો ત્યાગ કરાવવા લાગ્યા છે. જન સંમર્દમાં, નશ્ટાઘથી યથેષ્ટ સંચરવા વિહરવા દેવાની અતુલ્લભતા કરી અપવા લાગ્યા છે. કિં બહુના ! સ્ત્રીતની કતલ કરી, તેમનામાં ઉદામ ઉત્ક્રાંધતાનાં, પુરુષત્વનાં બીજ રોપવા લાગ્યા છે. પુરાતન સમયના અમુરો જેમ મોહિનીના રૂપ લાવણ્યમાં મુગ્ધ થઈ જઈ, સર્વ પ્રકારે તેનું સન્માન કરવા તત્પર થઈ ગયા હતા, તેવીજ સ્થિતિ નવશક્તિ નારીપૂજકોની સાંપ્રત સમયમાં થઈ પડેલી છે.

કેવળ ભૌતિક દૃષ્ટિથી વિચાર જનિત મોહ મુગ્ધ દશામાં, વિલાસપુતલિની સાથે વિલાસના ખેત ખેતવા, તથા વિવિધ પ્રકારના લોભની લીલા-ક્રીડા રમવાનાજ ઉદ્દેશથી પ્રેરાઈને, પોતાની શિક્ષિતા વિલાસિનીને વધુ અને વધુ મોહક અને ચિત્તાકર્ષક બનાવવા લાગ્યા છે. આ નારીપૂજક મ્હોડેથી જોકે સ્ત્રીઓને કહે છે તો દેવી, પરન્તુ વિલાસ-પુતલિના જેવજ તેમની સાથે વ્યવહાર વર્તન રાખી. ઉદાર ચરિત શાસ્ત્રકારોએ વગર માંડ્યે આપેલા દેવીપદ ઉપરથી તેમને પદભ્રષ્ટ કર્યા વિના રહેતા નથી શબ્દો વડે કહે છે દેવી, પરન્તુ વર્તનદ્વારા બનાવે છે શુની ! કેમકે ‘શુનીમન્વેતિ શ્વા’ જેવા જ તેમનો અહોનિશ મોહમુગ્ધ વ્યવહાર હોય છે. કેવળ જડવાદની ભૌતિક દૃષ્ટિએ, ધાર્મિક અને આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિનું સ્થાન હીપેલું હોવાથી, પશ્ચિમીય પ્રજાના વિષયસોહુપતા, અને વિલાસવ્યસનપ્રિયતાવાળા વાતાવરણનો ઝેરી ચેષ અડોં પણ ફેલાવા લાગ્યો છે. જેને પરિણામે, વિહારજનિત દુષ્ટ વાસનાની નિત્ય અભિવૃદ્ધિ થતી રહેતી હોવાથી, વ્યભિચાર અને વર્ણસંકસતા એ દેવી પ્રતિમાને દ્રવિત કરવા લાગ્યા છે. આ નારીપૂજકોએ નિઃશં-દેહ બકડું કાઢવા જતાં ઉટજ પેસારયું છે. અસલ યુસલમાની હુમલાના ત્રાસને લીધે, અતિ બાસ્થોવસ્થામાં બાલાઓને યરણાવી દેવાની રરજ પડતી, જેથી તેમને ઉચિત નૈતિક ધાર્મિક શિક્ષણ અપાવું અશક્ય થઈ પડતું. તેને પરિણામે સ્ત્રીઓ અમણ અને અસંસ્કારી રહી જઈ, મિથ્યા કૃષ્ણી, પરિનિન્દા, ક્રુદ્ધ અ કોચ વગેરેમાં કલહમય જીવન ગાળતી. એ અનર્થનું નિવારણ કરવા જતાં, સ્ત્રીઓ એ વિપરીત અને વધુ વિષમ અનર્થ ઘુસી ગયો છે. તેમ યવાનું શું કારણ હોવું જોઈએ ? પાતિત્યશિક્ષણપ્રણાલી તથા મંયમ શિક્ષાનો

અગાવ, એજ । તો હવે બૂદ્ધ્યાં ત્યાંથી ફરીથી ગણતુંજ પડશે, કેમકે અવસ્થ કરવા યોગ્ય કર્તવ્ય કર્મ કરવાને બદલે અકર્તવ્યને કર્તવ્ય માની, તેનું અનુષ્ઠાન કરનારા વિવેકહીનોત્તો અવશ્ય અધઃપાતજ થાય છે પુરાતન ગૌરવ યુનઃ પ્રાપ્ત કરવા સાર, જે આદર્શોના ફરીથી આશ્રય લેવોજ પડશે, તે આદર્શો પણ પાછાં ફરવુંજ પડશે. અસલ આ દેશમાં સ્ત્રીઓની જે પ્રકારની ઉત્પત્તિ હતી, તેની ઉત્પત્તિ પૃથ્વી પરના કોષપણુ રચમે અધાપિ પધ્ધતિ નથી થઈ શકી અને થઈ શકશે પણ નહિ. એ પણ એક સમય હતો, કે જે વખતે સંપૂર્ણ જગત અવિદ્યાના અધકારથી છવાઈ ગયું હતું, ત્યારે તમારા આર્પાવર્તના ગૌરવના પ્રસંગનાં પ્રખર કિરણો સર્વત્ર પથરાઈ રહ્યાં હતા. લીલાવતીએ જે વખતે અક્ષરમંથિનને અદ્વિતીય ગ્રંથ રચ્યો હતો, મંડન મિશ્રના ધર્મપત્ની સરસ્વતીએ શ્રીમદ્ગ્રંથાર્થ મહાશબ્દને પણ સામ્યાર્થમાં યોડીતાર સપકાબ્યા હતા, ગર્ગીએ જે વખતે પતિ પાસેથી અભ્યાસની દીક્ષા લીધી હતી, તે વખતે જગત મહિની ભતિ માત્ર જંગલી અવસ્થામાં ફીનફીન હાલતમાં જ જણાઈ હતી, એ નિર્વિવાદ છે.

સાવિત્રીએ સાક્ષાત્ત્વમ પામેથી પોતાના જીવનને અપાવેલું જીવિતદાન, નર્મદાએ કુરેલો સ્ત્રોતપનો અવરોધ, શીયળ સામરત સીતાજીએ દ્વાવેલી સદનશીલના, અનસુયાએ દાખવેલો અદ્ભુત ચમત્કાર, તેમજ નૂતન સમયમાં પણ વિશુદ્ધિ જાગવી રાખવા, રમસીરત્ન શાશ્વતદેવીએ આપેલું આત્મનિર્વાહન, વીરમતીએ પ્રકટાવેલું અદ્ભુત પરાક્રમઃ—એ વૈવિધ્ય, એ રહસ્ય મુરોષ જણવું નથી, સમજવાની યોગ્યતા પણ ધરાવતું નથી, અરે તેને સ્વપ્નમાં પણ એવા આદર્શોનો એવાં રમણી રનોતો સાક્ષાત્કાર થયો બહુધા અશક્યજ છે. નથી એ વાત મુરોષના સાહિત્યમાં કેવિત્તમાં ધર્મમાં કે સમાજમાં. એક માત્ર પતિ એવાથીજ, પતિવ્રત પાલનના પ્રભાવથીજ તેમનામાં કાંઈક અલૌકિક શક્તિ આવી હતી; જેને પરિણામે તેઓ હાર કહેવા ચમત્કાર સમાધ્ય અદ્ભુત કામો કરી બતાવી શક્યાં હતાં. એ પ્રચીન સમયનું ગુમાવેલું ગૌરવ યુનઃ પ્રાપ્ત કરી, સ્ત્રીઓને સુગૃહિણી, સુમાતા સન્નારી, કિં બહુના ? આદર્શ આર્પા બતાવી, દૈનિક ઉપર યુનઃ આરંભ કરાવવા માટે પાતિવ્રત્ય વિશિષ્ટ પ્રણાલીનો ફરીથી પ્રચાર કરવોજ પડશે. આ કલિકાલમાં ખીલ્લ કલિજી જપ, તપ, વ્રત આદિ અત્યાધ્ય નપમર્ચનાં સાધનો વડે ઉભતિ થવી અતિ દુર્ધટ છે, બહુધા અશક્યજ છે. પરંતુ પાતિવ્રત ધર્મનું પાલન, તેનું વિશિષ્ટ મળ્યે સરજતાથી સહજ સંધે થકે તેમ છે. ઇશ્વર અનન્ત હોવાથી, એ અનન્તને કુદ હૃદયપિંજરમાંથી રીત્યે ધારણ કરી શકાય ? સાન્તને જ ધારણ કરી શકાય. અને તેજ મૂર્તિ—કલ્પના છે. નારીના કામજ હૃદયમાં બહુ મૂર્તિઓની જાગ્યા સાધનના વિભૂ કૅપમ કરે છે, તેથી હિન્દુ અને ખ્રીસ્તી વ્રત, તપ આદિ અનુષ્ઠાનની હપેક્ષાપૂર્વક કેવળ પતિસેવાનીજ ધર્મશાસ્ત્રે આગ્રહ કરી છે. હિન્દુસ્ત્રીનો દેવતા એક માત્ર તેનો પતિજ છે. દેવતાની સમક્ષ જે પ્રકારે મન, પ્રાણ બક્તિ શાવથી અર્પણ કરવામાં આવે છે, તેજ પ્રમાણે સ્ત્રીએ પોતાના પતિ દેવના ચરણ આગળ મન, પ્રાણમુદાપિ અર્પણ કરવાનાં છે. મન, વચન અને કર્મવડે તેની અનુક્રમતા સાચવવાની છે. પતિની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ વર્તન રાખવાનો મનમાં વિચાર સરખાયે આવવા દેવો, એ તેને માટે ઉચિત નથી. કલિકાલમાં પણ ક્રમાર સંભવમાં હજી છે કે

• મયન્ત્યવ્યમિચારિણ્યો મર્ત્યરિષ્ટે પતિવ્રતા : ।

પતિનું મન, વચન અને કર્મ વડે વધારતી રહી, પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ ઘણાં સાધે છે. ભર્તૃહરિએ પત્નીની વ્યાખ્યાના એવી આપી છે કે પતિનું સર્વ પ્રકારે હિત ધ્યેય તેનું નામ પત્ની. 'યદ્વતુરેવ હિતમિચ્છતિ તત્ કલ્પત્રમ્ ।'

જે પ્રયોગો હિત પ્રકારની પતિવ્રત ધર્મની શિક્ષા હોય, એવાંજ પ્રસ્તોદનો અભ્યાસ તેમને માટે અતિ આવશ્યક છે. એ દિવાયની બીજી બધી શિક્ષા નારીઓને માટે નિરર્થક, નિરૂપયોગી અને નકામી છે. અલખત, ઇન્દ્રિયોનો વેગ અતિ બલવાન અને અચલ છે. વાસનાના મહિન વિદોષો, સંસારના સેંકડો પાપ પ્રયોગોના વગેરેથી સ્ત્રીઓને દૂર રાખી શકાય તોજ વિદ્યુદિ નળવાદ રહે. તેટલા માટેજ, સંસારિક જીવનમાં સંયમની, ડગલે ડગલે જરૂર પડે છે. દીર્ઘ સાધન યા તપશ્ચર્યા વિના, અર્થાત્ મનોનિયંત્ર કરવાના અભ્યાસ વગર ચિત્તની સમતા સંભવતી નથી. ચિત્તની સમતા નળવાદ રહે તો જ પુણ્ય ચરિત્ર અક્ષત રહી શકે, વિદ્યુદિ નળવાદ રહે. અને દેહીનું કોર કર્તવ્ય પાલન સરવતાથી સોગા-પાંગ થઈ શકે. એટલા માટેજ યાત્રિકોએ પરપુરુષના મુખ દર્શનનો પણ સ્ત્રીઓને નિર્પેદ કર્યો છે. પુરુષને પણ પોતાની સમી મા, બેન કે દીકરી સાથે એકાન્ત સેત્રવાની મના કરેલી છે. કેમકે મહાભલા વિદ્વાન્ અને ડાકામાં ડાલા મનુષ્યની બુદ્ધિ પણ મહાવાન ઇન્દ્રિયોના અચલ વેગ આગળ ઝડેર મારી જાય છે. 'પરપુરુષને અડતું તેનાથી તો મરતું સાઈ.' એ આપણી સતી સ્ત્રીઓની પતિવ્રતની પવિત્ર ભાવના છે. સુદૃઢસ્ત્રીઓની શુરવીરતા શીયળ સાચવવામાં સમાજેલી છે. તેવા આપણના પ્રસંગે (બળાકાર પૂરકે હુમલાના પ્રસંગે), અઠગ ટેક, તેમજ અરુપ્સિત ધૈર્ય વડે લાજ છુટવા તૈયાર થએલ નરપત્ની સાથા કેસરીયાં કરી, પ્રાણની આ-હિતિ આપીને પણ પતિવ્રતા પતિવ્રત જાગવે છે, શીયળનો ભગ યસા દેતી નથી. એમાંજ તે પોતાના મોહર્ષની, અને જીવનની સાર્થકતા સમજે છે. જે, શિક્ષણના પ્રતાપથી, આ પ્રાચીન ભાવનાનો પુનઃઉદ્ધાર, પુનઃપૂર્ણ વિકાસ યાજ તથા પતિવ્રત ધર્મનું રહસ્ય યથા-સ્થિત સમજી શકાય અને તદ્દુસાર આગ્રહપૂર્વક વર્તન રાખતા સ્વયમ્ સૂતિ થઈ આવે, તે પ્રકારનું શિક્ષણ આપી શકાય, તોજ પ્રાચીન સતીઓના જેવું ગૌરવ પુનઃ પ્રાપ્ત કરી શકાય, અને ત્યારેજ સ્ત્રીઓની વાસ્તવિક ઉન્નતિ, સાધવા લીધેલા શ્રમ સાર્થક થયો છે એમ નિઃશંક કહી શકાય.

પ્રસન્નવદન હમિલારામ દીક્ષિત.

“ સાંપ્રત-સમય ” માસિક પત્ર.

જે વર્ષથી બોધદાયક અત્યુત્તમ લેખો તથા ચર્ચા કરતું સસ્તુ માસિક, બાળકો; સ્ત્રીઓ, વિદ્યાર્થીઓ તથા પુખ્ત વયના માણસોને વાંચવા લાયક. વારંવાર ૨-૫-૦ પોસ્ટેજ સાથે,

લેખો—મેનેજર 'સસ્તુ કાર્યાલય' ઝાડેશ્વર વાયા ભરૂચ.

તત્સત્પરમાત્માને નમઃ

પં૦ વાલકૃષ્ણશર્માનો સત્યથી વિનિપાત.

અખિલ આર્યાવર્તમાં આર્યસમાજના નામથી હવે કોઇ અજ્ઞાત નથી. તેમણે પશુ ઘણાં કામ કર્યા છે. તે સર્વમાં જુદું જોસવા સખવાનું કામ સમાજમાં પ્રથમ પડે રહે છે જેથી તેની પ્રસિદ્ધિ સર્વત્ર છે. આર્યસમાજના પ્રવર્તક સ્વામી દયાનંદજીએ સમાજને માટે દસ નિયમો નક્કી કરી આપ્યા છે તેમાં એથી નિયમ એ છે કે "સત્ય શ્રદ્ધા કરવામાં અને અસત્ય છોડવામાં સર્વદા હૃદય રહેવું જોઇએ" તથા પાંચમો નિયમ એ છે કે "સર્વકામ ધર્માનુસાર અર્થાત્ સત્ય અને અસત્યનો વિચાર કરીને કરવું જોઇએ." મારી સમજ પ્રમાણે આ નિયમો સર્વ સમાજોએ પાળવા જોઇએ. પં. બાલકૃષ્ણજી સમાજ પડિત છે. એટલે તે પશુ આ નિયમથી નિમજ્જન હોવા જોઇએ. કદી તેઓ પગાર લઇને કામ કરે છે માટે જેમ કોઇ હિન્દુ મહેતાજી મુસલમાનને ત્યાં નામું લખતો હોય તો 'શેડનું હિત ધરજી સર્વ' કામ કરે પણ ધર્મી પોતાનો જ પાળે; તેમ પડિત બાલકૃષ્ણનો ધર્મ જુદો હોય અને પગાર પેટે લાડલી કાર્યભારી હોય તો ઉપરના નિયમોનું અધન તેમને અડે નહિ. પરંતુ બીજી બાબ એ ઉભી થાય છે કે પં. બાલકૃષ્ણ શર્મા વિદ્વાન છે એટલે મનમાં હોય તેવું જોશે. મનુષ્યોનો બચિયાર કરે જ નહિ. તો સ્પષ્ટતા એ થાય છે કે પડિતમન્ય પેટને ખાનર સમાજ બન્યા છે એટલે મુનઃ ઉક્ત નિયમમાં સપડાય છે. જેથી પગારી પડિત સમાજ બને છે તે ઉપરના નિયમો ભંગ કરનાર છે એ વાત આ લેખમાં આવે છે એટલે સમાજથી તેમનો વિનિપાત છે. અને પગાર લઇને કામ કરે છે એમ ગણવા જતાં મન વાણીનો બચિયાર ઉભો થઇ અધર્મપાત સિદ્ધ કરે છે. એટલે પં. બાલકૃષ્ણ શર્માજી સમાજને હૃદયસ્પર્શક ન્યાયમાંથી છોડાના કટિબદ્ધ થયા ત્યાંતો પોતે જ હમયત પાશારજી. એ ન્યાયમાં આવી પડયા અરેરે! પડિતજીને તો બહાર દાંડના જતાં ઉંટ પેરી ગયુ ખરે જુદો નિભાવ ક્યાં સુધી થાય? અંતરે પંરાસમો જ આવે છે!!

પ્રાચ્ય પુરુષો દીક્ર કહે છે કે—**नमस्तस्यः प्रयात्युच्चैः स्वैरेव चोच्चैः** । **मघः कूपस्य वनक ऊर्ध्वं प्रासादकारकः ॥** અર્થ:-પુરુષ પોતાની ચેષ્ઠાથીજ અધઃગામી ને ઊર્ધ્વગામી થાય છે. દાખલો આપે છે કે, કેવો જોદનાર નીચે જાય છે અને મહેલ બાંધનાર ઊંચો આવે છે. તદનુસાર પડિત બાલકૃષ્ણ શર્માજી પણ તા. ૨૭ જુલાઈ ૧૯૧૯ નાં તારીખ આર્યપ્રકાશમાં થતિ મુકુન્દાશ્રમજી ઔર આર્યસમાજ એ નામનો લેખ પોતાનો વિનિપાત સિદ્ધ કર્યો છે. તેઓ આરંભમાંજ ચાર પાંચ વર્ષ પહેલાં જેકા જીજ્ઞાસા કરમસદ ગામે યજ્ઞલા ચાત્રાચરિત્ર યાદ કરી લખે છે કે "બે આનંદસે ધસ મોભાગ્યકા અનુભવ લેને કિયે વહકિ આર્યસામાજિક મહાચરિત્રે આમંત્રણસે" પહોંચે. પરંતુ હવે સમાજ કટિનિ સમાજ દોડકર હમારા દુર્ભાગ્યકા પદ હુવકિ હમારે કરમસદ

પદ્મચંદ્રે પૂર્વ દિ પતિ મુકુન્દશ્રમણ ખંભાત પ્રસ્થાન કર ગયે." પં. બાલકૃષ્ણજીની ચા-
શ્રીય પડિતાઈ તો જાણવામાં છેજ, પણ તેમનું જીવું ખોલવાની અને લખવાની
કડિતાઈની ખૂબી તો આજ વિશેષ જાણવામાં આવી. સ્નામી દયાનંદજીનાં વચ-
નોને સત્ય કરવાની એટલી તો તેમને તાલાવેથી લાગી છે કે પોતાના વચનની ગમે તેટલી
દુર્દશા યાપ તેની તેમને પરવા પણ નથી.

પડિનજી ! ચાર પાંચ વરસની વાત પણ જૂની ગયા કે ? અરે વિદ્વાન્ તે જુલે. જાણી
જોઈને ટાઢાપડોરની તોપ ફેડી કચસરના જેવો વિજય મેળવવા નીકળ્યા છે. તમે તો
સમાજના નોકર છો અને અન્ય પડિન નોકરો કાપરી રાખે છે જે આર્યપ્રકાશમાં છપાય
છે તેવી આપને પણ હશેજ. માટે જરા ઉઘાડીને દષ્ટિ ફેરવવા તરદી લ્યો એટલે આપ
કેવી રીતે પવાયન કરી ગયા છો તે સર્વ ચાલ આવશે. ખડનરૂપ ફૂલો ખોદવાથી મમયતો
અભાવ લાગતો હોયતો' લ્યો હું યાદી આપુ કે તા. ૨-૧૧-૧૪ ન સામચારને દિવસ
તમે કરમમદ મુકામે કવિ મહાગણીશંકરની મદદે આયા. ત્યાર પછી તા. ૯-૧૧-૧૪ ને
દિવસે સનાતનધર્મી મ. ભેટરામપર લખેના પત્રમાં તમારા હસ્તાક્ષર છે. અને કરમસદ્થી
તા. ૧૧-૧૧-૧૪ ને રાજ મધ્યસ્થ (િર્ણય કરનાર-વ્યવસ્થા રાખનાર નહિ) તો જ-
વળ ન ખાપી શક્યાથી, તમારા આયા પછી સ્થપાએશી સમાજના (છતાં તમે લખો
છો કે " વડાકે આર્યસામાજીક મહાશયોકે આમત્રણમે. ") મને લાગે છે કે, સમાજને
વિજય કરી સમાજને સ્થાપનાના વિચારો આપના મનમાં બહુજ ધોળાતા હોવાથી
સ્વપ્ન આબુ હશે કે કરમમદસ્થ સામાજિકોનું આમત્રણ આબુ). અનભિષ (જેને
પૂરા પત્ર પણ લખતાં ન આરડે તેવા) પ્રધાનોને માથે તમારાથી ન બન્યું તે ભાર બરી
આલ્યા ગયા. ત્યાર બાદ તા. ૧૩-૧૧-૧૪ ને દિવસે હું કરસદ્થી સુરત ગયો જુઓ તમારી
કાપરી પડિનમન્ય ! પ્રતા હોય તો વિચાર કરો કે પ્રસ્થાન મ. બાલકૃષ્ણ શર્માનું યજ્ઞ
કે યતિમુકુન્દશ્રમણ ? પણ તમારો દોષ નથી કારણ તમારે સત્યાસત્યનો વિચાર કરી સમા-
જના પાંચમા નિયમના પાલનપૂર્વક લખવાનું કામ કર્યું છે ! તમે તો સત્ય એવો
મનાતન ધર્મ અને અસત્ય એવો આર્ય સમાજ-ક્રમયથી બ્રષ્ટ છોજ. તે તમારું કાર્ય-
જીવું કાર્યજ બેખળદ સિદ્ધ દગી બનાવે છે એટલે ભર્તૃહરિનું કથન જ સિદ્ધ યાય છે કે
ત્રિલોકપ્રજ્ઞાનાં મત્રતિ વિનિષાત શત્રુમુલ્લ. ત્રિલોકમંડલો વિનિષાત અધઃપતન શત્રુખપથી
યાય છે. તમારા પણ એજ હાલ છે.

મુલ્લમસ્તૈતિ વસ્તુભૂત-મોહું છે માટે ખોલવું એવોજ સિદ્ધાન્ત આપ્યોમન્ય બાલકૃષ્ણ
શર્મા કરી બેડા હોય એમ લાગે છે તેજ લેમમા આગળ જઈ લખે છે કે. " ગુજરાતી પત્રની
દષ્ટિસે" યતિમુકુન્દશ્રમણ મિ વિષ્ણુ ભગવાન કે સોલાઆના નહિ તોમિ આના આધા આના
જરૂરદિ અવતાર હે" ગુજરાતી પત્રની આ હનીકત તમે કયા લેખને આધારે જાણી ? અગર
ગુજરાતીના અધિપતિના મનમાં મારે મટે વિષ્ણુઅવતારીની ભાવના છે એ તમે તેમના
અંતઃકરણમાં પ્રવેશ કરીને ક્યારે જોઈ આલ્યા ? તે કારણો તો કાંઈ બતાવ્યા નથી ત્યારે
વર્ગર બીજે અને વિના પાણીએ આ જીવનું ઝાડ તમારા મુખમાંથી શી રીતે બહાર આબુ ?
ગુજરાતીપત્રે મને વિષ્ણુનો અવતાર ક્યારે પણ લખ્યો નથી અગર એવો ધ્વાનિ યાય
એવું લખાણ પણ ક્યું નથી તેતો મને માત્ર યતિ-સંન્યાસી-નરીકે ઓળખે છે. શું પત્રો-

માં લેખ લેવાથી વિષય અવતારની માન્યતાનું અનુમાન કરી લેવાય છે ? અને કહી શકેવરાવો છો પંડિત અને તકેસંપ્રદનું પણ જ્ઞાન છે કે નહિ ? અનુમાન વ્યાપ્તિના આધારે થાય છે. એ વ્યાપ્તિને સમજો છો કે ? તમારા સખરા ઉપરથી કાંઈ જણાવું ત્યાં કે તમે અનુમાનની રીત સમજતા હો—નહિતો. વિષય અવતારની વાત લાવેજ નહિ. પણ જુદું પડે અને તેથી કદાપિ સજ્જ નય તો તમને શી હરકત છે ? છેજ ત્યારે વિચારી શરમ પણ તમારા જેવા શર્માઓ પાસે આવનાં શરમાય છે ! ! !

અવતારને નહિ માનનારા પાંચકુષ્ઠધર્મા અવતારનું પ્રતિપાદન કરી સૂચવે છે કે અવતારનું કર્તવ્ય ધર્મત્રાય જાતાવી, સમાજ જેવા કંટર યુગને આના અર્ધો આના જટલા અવતારી પુરુષો પંચારત કરી શકે તેમ નથી તેની સાથે તો મોજે મોગજાના અવતારી પુરુષનું કામ છે. પં. બાલકૃષ્ણ સર્મા ઉપરથી આર્ય સમાજ છે, તે બ્રાહ્મણ આર્યસમાજની કરે છે. પરંતુ એવો ખોલું છે, જરા વિચાર કરે તો સમજાય કે સમાજના સિદ્ધાન્તનું બળ કેટલું છે. બીજા દાખલા જરા કમળે પણ સમાજના ભૂતિ અનુભવના બે દાખલા આપીએ કે પ્રથમ તેઓ ડો. કથાજ્ઞાસ જે સમાજના પ્રધાન છે તેની સાથે પં. બાલકૃષ્ણ આબો હતા. અને શાસ્ત્રીની ધંધાલ અપાવીને મદદરથી વાત આવતાં હર લાગે. તે પાતું યુદ્ધી આશ્વા ગયા. એવેજ પ્રકાર કંઈમસદમાં બન્યો. રંગોલી પુલક ન્યાયથી પંડિતજ સમજી શેશે. કે સમાજજાને પેતાના સિદ્ધાન્તનો કેટલો વિશ્વાસ છે ? તે ઉપરાંત કોંગ્રેસી યુરુક્કમાં લાલા મુનસીરામજી-વર્તમાન મહાનંદજીના અધ્યક્ષપણા નીચે શાસ્ત્રીય યોગે તેમાં મ. વેદા. સંકાર ન્યાયની રીતે દારી ગયા જે વાત અધ્યક્ષે પણ કમુદ્ધ કરી હતી છતાં હજી યુજી-કર્મથી વર્જ્યવપરણ સમાજ માને છે તેને શું કરીએ ? શાસ્ત્રીયમાં તો સામાનો પરાજય સ્પષ્ટ જણાય છે શાસ્ત્રીયમાં તો ન્યાય તત્ત્વોને સમજનારનું નિર્ણય આપી શકે. સામાન્ય જનસમાજ તેમાં સમાજ શકે નહિ તેથી હજારો વખત દાખો છતાં છારામ બઢની પેટે પેતાનો આગ્રહ ન છોડતાં વ્યર્થ બ્રાહ્મણો કરે તેનું કાંઈ સુખ પકડી શકાતું નથી. બાકી સમાજમાં સત્ત્વ જેવું કાંઈજ નથી.

આમજ વધી “બ્રાહ્મણધર્મ” માસિકમાં મ. ગિરિજાશંકરે લખેલ “મનિ મહારાજ જોવામિ” એ લેખના જગામમાં મારા તરફથી લખાએલ “ન્યાયરૂપિનું નિરીક્ષણ” એ લેખમાં મેં એક દર્શાવ આપ્યું હતું જેનો ઉતારો પં. બાલકૃષ્ણ આર્યપ્રકાશમાં લખેલો છે તે ત્યાર પછી લખે છે કે—“વિષયાન્તર કરે આર્યસમાજપર દૂર પડે”. પંડિત મનપને આર્યપ્રકાશમાં લખવાને કોઈ નહિ મર્યું હોય—ત્યારે ગમે ત્યાંથી જોગી કાઢયુ. અગર મ. ગિરિજાશંકરમાંની વતી આન પટેલ યદ્ય પેટલાઈ કરવા નીકળ્યા હશે, ગમે “મ” હોય એ બાત સાચી આપણો સમજાય આ લેખદારા નથી પરંતુ તેઓ જે લખે કે વિષયાન્તર કરી સમાજપર ફટી પડયા, તે પંડિત વિચાર કરે છે કે ગમે તેમ લખે છે. કોઈ વિષય લખનાં વચ્ચે દૃષ્ટાંત આપવામાં આવે તેનું નામ વિષયાન્તર કમ રીતે કહેવાય. તે પંડિતજ જણાવશે કે ? મેં ત્યાં દૃષ્ટાંત સમજતા બામ પ્રયોગ કયો છે તે પંડિતજ એ ઉતારોમાં પણ લખે છે છતાં તેને વિષયાન્તર ગણાય શી રીતે ? પણ એમને તો લખવું માટે ગમે તે બહાનું જોળી લખ્યું. ડીક ! આટલે તેમને કાંઈક જવાબ આપવો જોઈએ.

મૂર્તિપૂજના ખડનમાં સર્વવ્યાપ અને દિવ્યોહમૂર્તિ વગેરે પ્રમાણે આપી કેટલીએક બાબત લખી છે મૂર્તિપૂજ વગેરેનું મહત્ત્વ સુનાવનીએ તરતથી ધણી વખત થએલું છે. અને મૂર્તિપૂજના મહત્ત્વનું પુસ્તક લખનારે તેનું ખદન કરનારને ઇનામ આપવાનું પણ લખ્યું છે. જો પં. બાલકૃષ્ણ શર્માના ખડ પાડિય હોય તો તે ઇનામજ મેળવે જોયી આર્યમાજની તોફારી કરવી મટે ને પૈશ્ય પણ મટે પરંતુ સત્તા ક્યા છે ? તેમણે મૂર્તિ-પૂજની વિરૂદ્ધ પ્રમાણે આપી પોતાની અજ્ઞાનતાનેજ પ્રદર્શિત કરી છે. " પડિતજ કાંઈ પ્રકરણના બેદોને સમજે છે કે ? જ્યાં નિર્મુખ પરમાત્માની વાત ચાલતી હોય ત્યાં સજી-જની વાતો શી રીતે મળે ? પરમાત્માનું નિરાકાર સ્વરૂપ પણ અજોને તો માન્ય છે. અને પડિતજનાં પ્રમાણે અસ્વરૂપના પ્રતિષ્ઠાદક છે. તેજ પ્રમાણે ઇશ્વરજ યજ્ઞમહે સદ્ગુણશીર્ષ વગેરે સાક્ષર પરમાત્માના સ્વરૂપના પ્રતિષ્ઠાદક પણ વેદ મત્રો છે તે કેમ ન જોયા ? પદ્મ-પાતનો પ્રતાપજ એવો છે કે ન્યાયની જાજીમાં ટકગજ ન દે. સકરમતની પણ જાણે ખખર હોય તેમ વિવર્તવાદને પરિણામવાદને આગળ કરી મૂર્તિપૂજને અવૈદિક ઠરાવવાની મેષ્ટા કરી છે ! ! પડિતજ ચકર ગરો તો વિવર્તવાદજ, ને પરિણામવાદજ સાખ્યનો છે પણ દરોનોના જ્ઞાન વિના ગમે તે લખો તેથી શું ? કદી દર્શનની વાતો ધ્યાનમાં હોય છતાં જીહુડું બોલવાની પડેથી ટેવને વધુ લેખમાં પણ જી લખી જાય છે. " એમ ધારીએ તો તે પણ પાડિયની શોભાજ તો. "

બાખ્યનું પ્રમાણ આપી અધ્યાસ દૂર કવાની વાત લખી છે પડિતજ ! અદૈન સિદ્ધાન્તને ઠીક સમજો તો હોય તો કોઈ સાગ પડિતને ગર કરો, તે દારા જગખર મમજો. પછી લખો તો ઠીક નહિ તો આપજના હાથમાંબદ્ધ આપતા તે ધરમાજ ગોળીમાં કરશે તેવા તમારા હાવ થરો. અધ્યાસ તો સ્મરેજ નિટપ થાય કે જનારે અધિષ્ઠાનનું જ્ઞાન થાય. એ ન થાય ત્યાં સુધી અધ્યાસ મન્યો રહે છે અને અધ્યાસકાળમાં મૂર્તિપૂજને પણ વેદાન્તની દષ્ટિએ અવકાશ છે જે મૂર્તિને તમે જડ સમજો છો તે તમારી જડતાને સિદ્ધ કરે છે. બાકી પરમાત્મા સર્વન વ્યાપક હોવાથી જવારે ઉપાસક ધ્યાનદારા અક્ષરજ ખની જશે ત્યારે મૂર્તિમાં તો શું પણ સપુર્ણ નિષ્કામ રહેન સામાન્ય જૈનન્ય, વિશેષ વૃત્તિના જ્ઞાને આવરણનો ભગ થતા સન્યસનદરેજ પ્રકાશશે. એટલે તમને, જે મૂર્તિના જડત્વની ચિન્તા થાય છે તેને પણ અનકાશ નથી. હોય તમારી જીહ્વો છે કે ગિચારી બાકાના બારથી (નોકર હોવાથી) ઉત્થાન પામી ચકતી નથી. બાકી વિચારવાનોને તો સદને સમનય તેમ છે.

મ. બાલકૃષ્ણ શર્માજ જે જે પ્રશ્નો કરે છે તે કોઈ જાતનો નિશો કરીને જાણે કરતા હોય એમ લાગે છે. કે પછી મુગ્ધતાથી મને તેમ બોલે છે ખર જોતાં તો બક છે ! પૂછે છે કે " મૂર્તિપૂજ અલ્પજ્ઞાનકા સ્વધન હોવે તો બનતુ હોવે " પડિતમન્ય એમ ધારતા હશે કે આ બાબત એરી પૂજીએ કે જગખજ નહિ મળે, કદિ મળશે તો મૂર્તિપૂજનો હિતેકજ મળશે ! શર્માજ ! જરી ધીરજ રાખીને સાંભળો. દરેક મનુષ્યના અત્તકરણમાં મળ, વિશેષ, ને આવરણ એ ત્રણ દોષો હોય છે. તેમાં કર્મ કરવાથી મળની નિવૃદ્ધિ આવે છે. અને ઉપાસના કરવાથી વિશેષની નિવૃદ્ધિ થાય છે. ઉપાસના કરવામાં માધકનું

મન નિરાધાર રહી શકતું નથી માટે આધારની અગત્ય છે, સાં ભૂતિપૂળનું સ્થાન છે. જ્યારે પછીજ પ્રરૂપ જ્ઞાનના સાધનસંપન્ન બનવાનો અધિકારી થાય છે. તો ચિત્તશુદ્ધિ દ્વારા પરંપરાએ શ્રુતિપુર્ણ પશુ જ્ઞાનથી વેપકારક છે; પરંતુ તમારો તનમનાટ તમને સ્થિરતા પ્રવૃત્તિ એટલો વિચાર કરવા દે શકે? તમે પંડિતશ્રી બનીને બાપોનો વિચારસાગર એક જાણનારો સમજે તેટલું પશુ સમજતા નથી અને આવા નકામા પ્રયત્નો પ્રયત્નો છો! !

વિવર્તવાદની દૃષ્ટિએ શ્રુતિપૂર્ણનું ખંડન નહિ પણ મંડન થાય છે. જરા આંખ, કાન અને હૃદય ખુલ્લા રાખીને સાંભળો. વિવર્ત શબ્દનો અર્થ એ છે કે “પોતાનું મૂળ-રૂપ બદલવા વિના બીજાં રૂપે દેખાવું.” એ રીતે જોતાં શ્રુતિ અઘરાવજી સિદ્ધ થાય છે. કારણ પ્રતિમા-માયાનું કાર્ય છે ને માયા પ્રજાનું વિવર્ત છે. એટલે, પરમાત્માજી શ્રુતિરૂપે દેખાય છે. વિવર્તવાદમાં વિચારને અવગણ્ય નહોતો તો પણ તમે જે લેખદ્વારા ‘ભાષણ’ (અસંયુ) કરાં છો તે પણ નકારું. તે તરફ પણ જોવાની જરૂર નથી. ત્યારે તો તમારો લેખ અરજી રૂદન કરે, અને કેવળ શૂન્યતાજ બની રહે. પણ એવો વિવર્તવાદ નથી. વેદાન્ત પરિચા-પાકાર કહે છે કે જનુ સંસારદશાયાં યાઃ “યન્નાદિ દ્વૈતમિષ મયતિ તદિતરદ્વૈતં પદવતિ” इति श्रुतेः । તેમજ વેદાન્તપ્રત્યયો યદ્વત્ પ્રમાણત્વેન કલ્પિતઃ સંસાર દશામાં બંધારના જ્ઞાનનો આધાર નથી. શ્રુતિ પણ કહે છે કે જ્યાં દ્વૈત જેવું થાય છે ત્યાં બીજો બીજાને જુએ છે. તથા દેહમાં આત્મશુદ્ધિ છે ત્યાં સુધી પ્રમાણ વડે કલ્પિત માન્યતા છે, તેથી પણ શ્રુતિપુર્ણને હાનિ નથી; પરંતુ તમે તો શ્રુતિપૂર્ણ કરતા નથી એટલે તમારો વિશ્લેષ ગયો નથી, જોયો મનની સ્થિરતા નથી એટલે પ્રજાપતિના સગામ વિનાના અધની પેઠે ગમે તેમ આડું અવળું દોરો છે. બાકી તમારો મોલવામાં કશું તથ્ય જેવું નથી.

યથાર્થ વિચાર કરીએ તો શ્રુતિપૂર્ણ, શ્રાદ્ધ, વગેરે બાબતના અનેક પ્રકારથી પુરંપર સમર્થ પડિતોએ અનેક વખત ખુલાસા અને ચાચાઈ કરી નાખ્યા છે, માટે તે બાબતનું વિશેષ વિવેચન કશું નથી, પણ તમારી જૂથોની ટુકી તથાસ ભીખી છે. માંડેલું કે આટલાથી તમને સંતોષ મધ જશે મૂતકશ્રાદ્ધની બાબતમાં તમે મનુસ્મૃતિમાંથી એક બળવાન શ્લોક કોપી માલ્યો છે અને એવું જણાવ્યું છે કે આ શ્લોકને કાંઈયુક્તિ દર્શાવી શકે તેમ હજી નહિ, તો એ શ્લોકનો વિચાર કરીને આ વિષયને પૂર્યું કરીશું.

“મરેશ્વરે શ્રાદ્ધ પરીશતું નથી શ્રોત્રે મુતકશ્રાદ્ધ ન કરનાં જીવનાનું કરવું એવો સમાજનો મિદાન્ત છે. અને પં. બાલકૃષ્ણ ચર્મોએ તેમની, પ્રુષ્ઠિ કરવા મનુસ્મૃતિમાંથી એક શ્લોક દર્શી આડપણું કયું છે કે-આ શ્લોક મૂતક શ્રાદ્ધને બરાબર ખંડી શકે છે. તેમાં કાંઈ બનની યુક્તિ વગેરે ચાલતું નથી વગેરે.” પંડિત બાલકૃષ્ણ ચર્મોના આ વિચારો વાંચનાં અંતઃકરણમાં એમ સ્ફુરે છે કે-પંડિતર્જન્ય ચર્મોશ તો ગમે તેમ લખે છે, પરંતુ આર્યજાતીમાં પણ સર્વે અકલ્પના યોધાગીરોજ બરાબા હશે? તેને પણ એટલો વિચાર નહિ આવતો દોષ કે પંડિતશ્રી કંઈનાં ગર્ખો અડાને છે. આ તો “આધ્યાત્મિક કાવ્યો રા-છોકો” એ કક્ષિતો ચરિત્રાર્થ થાય છે.

મનુસ્મૃતિનો શ્લોક આઠમા અધ્યાયનો સત્તરમો છે તેનીએ મુખ્ય. ‘एक एव सुह-दत्रो निवेनेऽप्यनुवर्ति यः । हारीणेन स्वसंतादां सर्वमन्यसि गच्छति ॥’ અર્થ-ધર્મ એક જ સાચો ખિન્ન છે કે જે મરણ પછી પણ ક્ષાયે આવે છે, ધર્મ પ્રિયાપત્ની, પુત્ર

અને અને શરીર સર્વેનો સાથેજ નાથ થાય છે. આ શ્લોક રાજધર્મ પ્રકરણમાં બ્યવહાર અરિભાષામાં લખવામાં આવ્યો છે. બ્યવહારનો નિર્ણય કરનાર સમ્યોને સૂચના આપવામાં ઉપયોગ છે કે-નમે ધર્મને અનુસરીનેજ ન્યાય આપજો. ધર્મ સિવાય અન્ય કંઈ પણ તમારી સાથે આવવાનું નથી. પૈસા વગેરે સર્વ અરેજ રહેશે. વાચકો, જરા વિચારતો કરો કે આ શ્લોકને આદની સાથે સમ્મન-ધ શો ? જ્યાં પ્રકરણાન્તરનીજ વાત છે તેને હપાડી પડિત-મન્ય આદના વિષયમાં આપે છે આનો લાકડાના બજારમાં કાપડનો બાર પૂછવા જેવે વાલ છે ! ! સર્મોજ એમ સમજતા હશે કે. કોણુ જોવા બેઠું છે. મારો ને મર્યાં. ”

પ્રીત રીતે બ્યવહાર દૃષ્ટિથી વિચાર કરીએ તો આ શ્લોક પ્રકરણાન્તરનો છે. છતાં આદની સિદ્ધિ તો જરૂર કરી શકે. કેમકે ઉક્ત શ્લોકમાં ધર્મને સાથે મિત્ર ગણેલો છે. મુત્રક આદ કરવું એ પણ એક ધર્મ છે અને તેનું પુરુષકર્તાની સાથે જાય છે માટે આદ કરવુંજ જોઈએ તકરાર એકજ રહે છે કે તે પડોયે છે, કે નહિ ! સનાતનધર્મ અને મન્યાદિ ધર્મ સારાપર શ્રદ્ધાવાળાને તો એમાં શંકા છેજ નહિ. કારણકે વિશુદ્ધારા સર્વ વિશ્વનો એકજ સમ્મન-ધ છે. પાપરસેયમાં સદેશ પડોયે છે એ હાવના વિગ્ધાન શાસ્ત્રીઓએ સિદ્ધ કરી ગતાલુ છે. કેટલોક કાળ મયા પછો અમર આસના સમયમાં કાંઈ અનભિત પુરુષ તેમાં શંકાઓ કરે તો તે હારખને પાત્ર અને છે. તેમ જે જ્ઞાન શાસ્ત્રસિદ્ધ છે તેમાં શંકાઓ કરી પ્રમાણ આપનારાઓ પણ હાસ્યપાત્રજ દરે છે. આદની બાજતનું સ્પટીકરણ પણ ધર્મ ગર્થજ છે. છતાં સમાજીઓ જાણે સજ્જનને ત્યાંથી દીધી હોય તેમ એનીએ વાતો વારંવાર આગળને આગળ લાવે છે.

નિયોગ-ની બાજતમાં ૫. સર્મોજ મનુસ્મૃતિ, નારદસ્મૃતિ, પારાધર સ્મૃતિ, મહાભા-નત, વગેરે પુસ્તિકાનાં નામ-ગણાવી ગયા છે તેમાં નિયોગ કયો પડયો છે. કહિ ૫. બાલ-કૃષ્ણશર્મીની વાત સત્ય માની લઈએ કે તેમાં નિયોગની હકીકત છે. પણ નિયોગનો નિર્ણય પણ જણાવે છે. તે પડિત-મન્ય બાલકૃષ્ણજની નજરે આવ્યો છે કે નહિ ! તેજોજ જણાવે છે કે રવામી દયાનંદજીએ આપત્તિને માટે એ ઉપદેશ કર્યો છે. તેમ આપડ ધર્મની વાત ચર્ચેને લાગુ મારી ચકાય કે ? એનો જને આપત્તિ આવી હોય તેના માણસોનેજ લાગુ થાય બીજાને નહિ, સસારમાં સર્વેને સાથે આપત્તિ કહિ આવવી નથી. એટલે આ વાતમાં પણ પડિનજ તો સત્યથી પડેલાજ છે.

પડિનજની કુદ્ધિમાં પણ બાલિયનાનો પરિ નથી. કુતાના તો મંમકુવ છે. દેવનો ને મનુષ્યનો અપ્રતીક્ષ બ્યવહારની શકે કે ? વળી એ વાત સમાજ સંદિ નિયમથી વિરૂદ્ધ છે. છતાં શા માટે શંકાં મારે છે ? મહર્ષિ વ્યાસે નિયોગ કર્યો છે તેની વિધિ મ. બાલકૃષ્ણજ એ વાંધો છે કે એવા અપ્રોધવીય પ્રણે આ વિધિ પૂર્વ જમાનામાં છે કે ? દેહધ્યાસમાં કુખી ગએલા પ્રણેમાં એવું ઉગ્રતપ કરવાનું સામર્થ્ય છે ? વળી એવા પ્રા-રની આપત્તિ કયો રાજ્યકુને આવી પડે છે ? જરા વિચાર શક્તિને કામે લગાડો તો અંતર્મુક્તના પાટા છૂટે અને સત્યની ઝાંખી ઘાય. પણ તે તો કરવું નહિ, અને નકામાં મર્યાં મારી કૂવામાં પડી બીજાને પાડવા છે. તે તો આંધળાઓ દલે તે પડશે. પુનર્દેવની વાતો પણ આવીજ છે.

સમાજજોમાં એક એ માલ જોવામાં આવે છે કે-જે શાસ્ત્રોને પોતે પ્રમાણુ ન માને તેના પશુ લખવા આપે છે. એટલું જ નહિ. કહિ—કોઈ કહે તો જવાબ આપે છે કે અમે તો તમારી માન્યતા છે માટે આપીએ છીએ. આથી ચડતી અન્ય મૂર્ખાપ બીજી કંઈકોઈ કહે ? સનાતન ધર્મના મર્વ શાસ્ત્રની વાતોનો સમન્વય સનાતની પડિતોએ કરેલો જ છે. અને તેની વ્યવસ્થા પશુ તે સંમતેલાજ છે એટલે એમાં સમાજને માથુ મારવાનો જરૂર નથી, તે પોતાનું ઘર સલાજે તો બહુજ છે કારણ જેના સિદ્ધાંતનું કશું ઠેકાણું નથી. મનુસ્મૃતિને માને ખરા. પશુ અમુક એટલે પ્રતિદલ ત્રોડાને શ્વેષક ગણે આજ પ્રમાણે સર્વ શાસ્ત્રના કંકડા શુદ્ધ કરીને માને છે. આથી વાત કેવી બને છે. કોઈ પુરૂષે બીજા પુરૂષને મૂછયું કે આ પુત્ર તમારો છે જગાજ મળ્યો હા પડેક પુરૂષ પિતા પુત્રને મેળવી કહેવા, લાગ્યો મુખાકૃતિ ઉભયની મળે છે. પણ તમાર ને તેના પગ મળ્યા નથી. માટે મુખ જોઈએ પુત્ર તમારો ખરા બાકી પગ તો બીજાના છે (શ્વેષક છે). આ પ્રકાર જેવો હાર્યા-રૂપ છે તેવીજ વાતો સમાજની છે. એટલે તેમાં કશું તથ્ય નથી વળી દયાનંદજી, દુલ્હરીરામજી, આલકૃષ્ણજી, વગેરે પડિતો પશુ સનાતનધર્મજોની પરપરાથી શીખીને વિદ્યાનુભવ્યા છે. છતાં સમજાતું નથી કે નવું ધર્મીય ક્યાંથી જોણા લાગ્યા છે.

અંતમાં કહેવાતું એજ છે કે, આ બધી વાતો પિછોપેપશુ છે એ લખી નકામે લખત કાઢવો યોગ્ય નથી. આટલું એ લખવામાં ઉદેશ એ છે કે-પ. બાલકૃષ્ણજી સમાજ કોઈ સત્ય શોધનાર, બોલનાર અને લખનાર કહેવરાવી સત્યથી કેવી રીતે અને કેટલા બદલાય છે, તે બતાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે જે પરથી વાચકો સત્યાસત્ય સમજી લેશે. અને સમજશે કે-પ. બાલકૃષ્ણજી તો શું ? બાલક આર્થસમાજ આજ માલ આવનાર છે. ચોરી કરનારને પકડી ચકીએ પરંતુ જ્યાં શુદ્ધ બોલાય ને લખાય તેને શું કરીએ? એ તો નજ પકાયા. માટે સમાજની દુરુચ વાતોની ઉપેક્ષા કરી અત્રેજ સત્ય પક્ષમાં વિરમીશુ. ઓ. શાન્તિ: શાન્તિ: શાન્તિ:

વતિ મુક્તદ્વાયમ.

પરમહંસ પરિવ્રાજકાચાર્ય જગદ્ગુરુ શ્રીશારદાપીઠાધીશ્વર શંકરા-
ચાર્ય શ્રીરાજરાજેશ્વરાશ્રમ મહારાજનો શ્રીઆપાઠી ગુરુપૂર્ણિમા-
પર શ્રીવ્યાસપૂજન મહોત્સવ સમારંભ.

તા-૧૩-૭-૧૯ના રોજ માધવ બાગમાં સવારે ઉજવાયો હતો વૈદિક વિધિયા વિદ્યાનુભાક્ષણેએ શ્રીઓની બ્રાહ્મણોની ચોર્ણાસી નાતના અગ્રેસરોએ પ્રતિનિધિ કરેલા શ્રીયુત લક્ષ્મીચક્ર દેવચક્ર ત્રિવેદીને સર્વતોભદ્ર મંડલપૂજનાદિક કરવ્યાં. પછી આચાર્ય થીએ શ્રીનારાયણથી માંડીને પૂર્વાચાર્ય શ્રી માધવનાથે લગી જગદ્ગુરુ પરપ્રયત્ન પૂજનવદન કર્યું. આ પ્રસંગે મુખજ તથા બહાર ગામના પડિતો અને સદ્ગૃહસ્થોની મોટી

હાજરી હતી. બ્રાહ્મણોની ચોર્માંસી તરફથી બેટ આચાર્ય શ્રીને ધરવા પડી સર્વ સ્થિતિ સેરકા અને બકનો તરફથી આચાર્ય શ્રીને બેટા ધરવાનું કામ પોતે શ્રી સ્વરથાને પધાર્યો પંથી પણ રાત્રે મોડા લગી ચાલુ પતીથરોએ પેતાશ્રીને વંદના કરી હતી. આ મહા-ત્તવનું ખર્ચ આરદાન ગણીના અગ્રેમર શ્રીઆચાર્યોએ ભક્તિપૂર્વક ઉપવી લીધું હતું. આચાર્ય શ્રીએ ચોર્માંસીની પાટશાળાના વિદ્યાર્થીઓને બ્રહ્મભોજન જમાડ્યું હતું સારસ્વત બ્રાહ્મણ તાતિના સદ્ગૃહસ્થ શ્રીયુત લીલાધર વાલજી જોશીએ એક રાત્રિ-ગિરિ-જન બેટ ધર્યું હતું.

પૂર્ણિમાના બીજે દિવસે (તા. ૧૪-૭-૧૯) આચાર્યશ્રીને મુકામે વિદ્યાર્થના બોલાવી પડિતોના દક્ષિણાસત્કાર અંદર વાગે કરાવેા હતો. તે વેળા પડિતોએ સંસ્કૃતમાં ન્યાયશાસ્ત્ર સખધી અર્થા અધાવી હતી.

તે પછી સોજે પાવ વાગે માધવનાગમાં આચાર્ય શ્રી પ્રમુખાસને ગિરાજ્યા પછી પં. કાર્ત્તિકેશ્વર, પં. દક્ષિણેશ્વર, યુગર્ષની બ્રાહ્મણોની ચોર્માંસી માતિની મરથાના મેક્ટરી શ્રી માણેકવાલ સુર્પરામ, અમદાવાદની બ્રાહ્મણોની ચોર્માંસી માતિના શેક શ્રી ગોવિંદલાલ રામચક્ર જાનિ, બા. વા. વસતરામ, નચીની હિંદુ યુનિવર્સિટિના પદ્મચંદના પ્રેમિસર પ્ર. પંડિતાભંજ વગેરેએ સનાતન ધર્મ સખધે આખ્યાનો કર્યા.

તેમા શ્રી વસતરામ શાસ્ત્રીએ કહ્યું કે-ધર્મ ઉપર ધર્મા અનભિમત નવ યિશિનોના આલેપો સામે શાસ્ત્રોએ તૈયાર થવું જોઈએ. ધન લોભ અને પ્રમાદને દૂર કરી ચાલુ ચર્ચાઓથી માહિતગાર થઈ ધર્મરક્ષા માટે સત્ર સજ્જ રહેવું એ બ્રાહ્મણો અને આચાર્યોની દુરજ છે. આત્મજરૂરોની અને વર્ણસંકરતાની સામે આપણા જગદેશ્વર શ્રી મન-જાજેશ્વરજીએ તે દુરજ સારી રીતે જાળવી છે અને જનહિત માટે પણ મારા પ્રયત્નો કર્યા છે. યુગર્ષના શાસ્ત્રોએ આચાર્યશ્રીને અભિનંદનપત્ર આપી કૃતજ્ઞતા દર્શાવવા સક્ષમ કર્યો છે આચાર્યશ્રીના જલ્મમાથી આપણે કદીએ મુક્ત થઈએ તેમ નથી, પણ તેઓશ્રીના જ્વલત ધર્મજ્ઞાણાગ્રહ અને આત્મપ્રમથન મરે વિદ્વાનોએ અનુકરણ કરવું ખામ જરૂરનું છે.

આજના પ્રધાન વક્તા કાશીનિવાસી પં. શ્રી પદ્મનાભજી એ આખ્યાન કર્યું હતું. તે લોખંડુ અને કાંઠક લોભ ઉપખવે તેડુ હોમ છતાં સનાતન ધર્મની હાલની ચિન્તાજનક સ્થિતિ સખધે મનન કરવા યોગ્ય કેટલીક યાગનોપરનવું અજવાણું નાખે છે તેનો સંલેપ -

જમાનો એવો આવ્યો છે કે સીખોના શુર ગોવિંદસિંહ હજીએ દુર્ગાદેવીને ભોગ આપવાના નિમિત્તે કરેલી પરીક્ષામાં ખાસ થાપ તેમ વીગ નરોની હાલ સનાતન ધર્મરક્ષા માટે જરૂર છે જુના પડિતોના નિર્નય વગેરે કારણોથી કનકભીરતા, વખતવનો અભાવ વગેરે ખામીઓ આવી ગઈ છે. તેઓ જમાનો પ્રમાણે દેવ અને ધર્મની હનિ કરી ચક્રે તેમ તો નથી, પણ ઔડ્યુમેટોને પણ લજ્જતા મુરકેલ પડે છે તેવી આકર ગ્રન્થો જુના પડિતોના સરહસ્ય સમજે છે. આચાર્યોનું કામ છે કે તેઓને આશ્રય આપી શાસ્ત્રની અને ધર્મની રક્ષા કરવી મૂળ આચાર્યો તે કરતા હજાર, પણ પાછળથી યનારા તેમના પુત્રો અને સિષ્યો હાલ જોરજ દગેપર છે. સનાતન ધર્મ તે વલુચિત્ર ધર્મ છે, અને વર્ણાશ્રમ ધર્મ તે સનાતન ધર્મ છે પણ હાલની સ્થિતિવણી અને શુદ્ધ અર્થદર્શ્ય વેદાન્તોથી શાસ્ત્ર અને ધર્મનો મૂળ ખોદાતાં જાય છે સનાતન ધર્મની ભારત ધર્મ ગદામંજીજીવી સમાજો થાય છે. પણ તેથી શાસ્ત્ર અને ધર્મ જુજાવી ચકાતાં નથી. નાયકો પણ તેમજ હાબ

આપતિ પૂજના ધરાકો છે. પોલીનીતે નામે તેઓ અનમાનતી બાજુ ખેલે છે. નખારે આશો સ્ખાઓ અને નાપકો ન હતા ત્યારે રાજ સમગ્રોદનરાય જેવાં સર્વકર સુધારકમંત્રીની સામે વાદ કરી તેમને હરાવનાર પડિતો થતા હતા. પણ હાલની સ્ખાઓ પસંદગાઈ પડિતો અને ધર્મની બાજુમાં છુટછાટ સિવાય બીજું કંઈ પણ ઉપલબ્ધી થકતી નથી આ પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે. તેઓ સમમંદઈન જેવા નર્વા પાખડો ઉર્મા કરે છે. પોલીસીને નામે કેવલ બેઠમની છગ અને ધર્મસંહાર ચાલે છે.

મૂળ આધારરૂપ શીશ્વરાચાર્યનાં પીઠાની પણ દશ જુઓ—શુંગેરી પીઠપર એક બાળક છે, અને ત્યાંના પડિતો ધણીધારી ધર્મ પડવા છે, તેઓ ગમે તેવા મતો આપે છે અને મ્હોર સિક્કા કરી આપે છે. ગોવર્ધન પીઠના આચાર્ય મધુસૂદન તીર્થને વિદ્યાર્થી હતા ત્યારથી હું જોણજી હું ગાદીપર આવ્યા ત્યારે તે પીઠ નિર્ધનતામાં કુબેલી હતી. પણ નસીબજોગે તે મંદી આવક કાંઈક હવે કીક મધ છે; અને ના. ગાયત્રીચંદ્ર દિંદુ સભા જેવી સભાઓને શણગારી હોય ત્યારે તેમને પ્રમુખ વગેરે બનાવે છે, તેથી કાંઈ પ્રતિષ્ઠા પણ પામ્યા છે. પણ તેમનાથી કાંઈ ધર્મ અને શાસ્ત્રનો ઉદાર ઘાસ તેમ નથી. ધન અને પ્રતિષ્ઠાસોમ એ ધર્મરક્ષાનાં વિધાતક છે. હવે એવું રજીું દારદા પીઠ. તેના તો હાલ ત્રણ આચાર્ય થયા છે. એક તો ગાયકવાડે બનાવેલ રરામી શાન્ત્યાનંદ, તેને તો કાશીના પડિ-તોની મભાએ અથોઅ હરાવેલા છે, અને અજે લોકો પણ માનતા નથી. હવે આ પ્રમુખ મદારાજ અને ત્રિવિક્રમતીર્થ રરામી બને રલા. ત્રિવિક્રમતીર્થ શીમાધવીપણતી દિંદુ ધુનિ-નસીદીના એક સમારભ વખતે બનારમ આવ્યા હતા. મને રાનાનંદ પાસે લઇ ગયા, ત્યાં રાનાનંદ ઉચ્ચ આસને બેઠા હતા. તેનાથી નીચે પોને રાંકરાચાર્ય બન્યા હતાં બેઠા અને મને પણ એમ બેસાડ્યો, આવી સુશ્રુષા કરીને શીલાથીભાષ યાત્રી અને શીમાધવપણ વગે-રેની મંદઈ કેટલાક પડિતોની સહાયી રાંકરાચાર્ય તરીકે યોગ્યતા બતાવવાનું સાધન કર્યું. શીલાથીભાષ રાંકરાચાર્ય પડિતોને એવું કશું કે આ પ્રમુખ મદારાજને તો જુના કાગ્યારી રા. રા. કેશવલાલ મંગલચાને જે સાજે શીમાધવતીર્થ સમ્રાધિરથ થયા તે રાતમાં ને રાતમાં સંન્યાસી બતાવી ગાદીએ બેસાડી દીધા. યાજ પ્રમાણે રાત્રે સંન્યામ લેવાય નહિ. પણ કાશીના શાસ્ત્રીઓ આગળ ત્રિવિક્રમતીર્થની કાચીમાધએ પ્રથંસા કરી, ગોવર્ધનમંદના રાંકરાચાર્ય તેમને રાંકરાચાર્ય બનાવ્યા. એથી કાશીના કેટલાક પડિતોએ તેમના કરોંસાપર સહીઓ આપી. પણ પાછળથી ત્યારે રા. રા. પોપટલાલ જયપૂજા જે નંદેર ખેત્રા છપાની ત્રિવિક્રમતીર્થની યોગ્યતા વિશે દૂષણે બતાવ્યા, ત્યારે અમને કાશીના પડિતોને શક પડ્યો. તેના ખુલાસામાં ત્રિવિક્રમતીર્થ અને તેમને પડમે રહેલાઓ એમ કહે છે કે રા. રા. પોપ-ટલાલે દૂષણે એ ખેત્રા છપાવ્યાં છે. આ વિશે જે શુદ્ધરાત કાદિપાનાડમાં રની નપાસ કર્યો તો આ પ્રાંતની ચોદ પંદર આની પ્રજા આ શીરાજસજ્જેશ્વરાશ્રમને માને છે, અને ત્રિવિક્ર-મતીર્થને એક એ આની કર્તો વધારે પ્રજા ભણતી પણ નથી. કાશીના પડિતોને જણાવ-નાને હવે ખારે બે ખુલાસા તમારી ખસેથી પૂછ્યા છે. એક તો શીમાધવતીર્થે મદારાજ સમ્રાધિરથ થયા તે રાતમાં ને રાતમાં આ શીરાજેશ્વરાશ્રમ મદારાજને જુના કાગ્યારી રા. રા. કેશવલાલે સંન્યામ લેવરાવા ગાદીએ બેસાડ્યાં એ ખાત ખરી છે? બીજું એ કે ને દૂષણે નંદેર ખેત્રામાં રા. પોપટલાલે ત્રિવિક્રમતીર્થનાં છપાવ્યાં છે તે દૂષણે લખેલાં છે કે સાચાં છે?

પડિતજી મીરકનામજી બીજા વિષયપર જાય છે એમ જણાતાં આચાર્યશ્રીએ કહ્યું કે-આજે તો સનાતન ધર્મનો વિષય છે. તમને શકા હોય તો તેના ખુલાસા તમારે ખાનગી મેળવવા જોઈએ. વક્તાએ કહ્યું.-મારા પ્રશ્નો વિષયાનર જેવા જણાય છે, પણ ખરે જોતાં આ એ પ્રશ્નો સનાતન ધર્મના રસિકો સમઘી છે, માટે તે ખુલાસા મારે હાથ અહીંજ જોઈએ, કાલે મારે ખનારસ જવું છે.

આ બોલતું ચાલતું હતું તેવામા શ્રીવિક્રમતીર્થેનું મુંબાઈમાં સ્વાગત કરનાર નગમ-જનવાળા શ્રીસત્યનારાયણના મંદિરના પૂરાણી હરિશંકર સંભા વચ્ચે બીલી ઉઠ્યા કે આ પ્રશ્નોનો નિર્ણય આ સભામાજ થવો જોઈએ, ખાનગી નહીં.

ત્યાર બાદ શ્રીયુત સંઘવીજી ધર્મ, શાસ્ત્ર અને જુના શાસ્ત્રીઓના બચાવમાં બોલ્યા અને તેમણે મોત્સાહનતા વચનો કહ્યા, તથા મહમપણે જણાવ્યું કે પ્રમુખ મહારાજ સર્વમા યથાય આચાર્ય છે, અને શ્રીપદનામ શાસ્ત્રીજીએ વર્ણવી છે તેવી સ્થિતિમાંથી શ્રી શાંકરપીઠોનો ઉદ્ધાર કરવા યથેના શ્રી આદ્ય શકગચાર્વના અવતાર રૂપ એઓ શ્રીને માનું છું. પછી જુના કાગમારી રા. કેશવસાહે દ્વંદ્વાથી જણાવ્યું કે કાશીના પડિતો આગળ હાથી-માર્ધ શાસ્ત્રી જે બોલ્યા છે તે તદ્દન જુદું છે વગેરે, અને રા. રા. પોપટલાલે સચોટરીને કહ્યું કે-ત્રિવિક્રમતીર્થ વિરુદ્ધ જે હકોક્તો મેં જાહેરપત્રિકામાં છાપી છે, તે ખરેખરી છે, અને મોક્ષદિતાર્થ હોષ સત્યની ખાતર મેં છપાવી છે તેમા લેશ પણ દ્વેષ નથી.

બાદ આપુર્વેદ મહામહોપાધ્યાય પ. નારાયણજીએ દલીલ અને વિદ્વાતાપૂર્વક જણાવ્યું કે હાથીમાર્ધ શાસ્ત્રી પુનરાવૃત્તિવાળી સુક્તિ જતાવનાર છે, એવાના કહેવા ઉપરની કાશીના પડિતોએ માની લીધું, એ કાશીની પ્રતિ હા માટે શામારૂપ નથી શ્રીમાધવતીર્થ મહારાજ અમાધિરૂપ થયા પછી આયરે દર માસે શ્રીરાજરાજેશ્વરાશ્રમનો પદાભિષેક થયો, અને તેની નિમત્રણપત્રિકામાં મારી તેમજ બીજા વિદ્વાનો અને સદ્ગુરુઓનો સહીનો છે. રાત્રે સન્ધ્યાસ લીધો વગેરે શાસ્ત્રી હાથીમાધવનું કહેવું તદ્દન જુદું છે.

પછી ક્ષેત્ર માડવીના આજી પોલીસ હેડ કે ન્ટેમવ રા. મુખ્યદ્ર સર્ચાએ જણાવ્યું કે, ક્ષેત્રમા રિધમિરજીની પાઠશાળામાંથી તથા જૈનોની પાઠશાળામાંથી લગભગરૂપ ગણીત આરોપો આવવાથી ત્રિવિક્રમતીર્થને દુઃ કરનામા આગ્રહ હતા.

બાદ પ્રમુખ આચાર્યશ્રીએ આપણા નામદાર ગાહન શાહને યજ્ઞસ્ત્રી સુતેક માટે આ-જીર્વાદાત્મક અભિનંદન મોકલવામાં આવશે તથા તેમા ધાર્મિક અને સામાજિક બામતોમા અત્યજરૂપો અને પટેલ બીવ જેવી દગ્ગદાજી ન કરનામા આવે તેનો કાયમ વ્યવસ્થા માટે માગણી કરવામા આવશે, એમ જાહેર કર્યું હતું.

ત્યાર બાદ શ્રીયુત સંઘવીએ શ્રીનારાયણજીના તથા શ્રી પદનામજી વચ્ચે યથેના મર્ષણનું સન્તવન કર્યું હતું અને આચાર્યશ્રીની જય બોલાવી સભા ખરખાસ્ત થઇ હતી.

તા ૨૦ તથા ૨૭ મી જુનાઈ સુતે ૧૯૧૯ ના શુક્રરાત્રી ઉપરથી.

ધણી શ્રી સનાતન ધર્મનો ત્યાં લગી મદદ કરશે નહિ.

ઘટમાથી જ્યાં લગિ ' ગાંધી ' ઉચ્છેદક વરણ ઉત્પાદક,
અરપર્શતોને આપ ખુદિયો સ્પર્શવાની, મલાહ દે,
કળિના કુતાકંત વાદ એ, વચનેયિ વિસરશે નહીં,
ધણી શ્રી સનાતન ધર્મનો ત્યાં લગી મદદ કરશે નહીં.

પોતે મહાત્માપદ ધરી, શુભિ શાસ્ત્ર નવ ગણકારતા,
ઉગતી પ્રજના અંતરે, નિર્માલ્યતા નિર્માવના;
લગીરથ પ્રયત્નિ પ્રાણલોની, સગ્ર ગમ ધરશે નહીં,
ધણી શ્રી સનાતન ધર્મનો ત્યાં લગી મદદ કરશે નહીં.

હુક ઉ હુરક ક્રિયા તણી, હક કેરી પણ હુક તેમ છે,
મદાનગી ધરી મયનવી, પણ જ્યાં લગી તન હોમ છે;
મરણ અણીસિત દાજ ત્યાં, કુટિલાઈ દુર કરશે નહીં,
ધણી શ્રી સનાતન ધર્મનો ત્યાં લગી મદદ કરશે નહીં,
હિલશાલ હિન્દ સ્વગજરની, કિલ સ્થાય સૌ જિત ગામની,
પણ 'ધર્મ' વિણ ત્રણ લોકની, કશી નહિ અમૃદિ કામની,
આ ધર્મ પુણ્ય પ્રયત્ન એ, એ સગ્ર અનુસરશે નહીં,
ધણી શ્રી સનાતન ધર્મનો ત્યાં લગી મદદ કરશે નહીં.

અતિશય ગિત થી ગૌરવી, ઇચ્છાનુ ઉર અસિમાન છે,
નિજ માન્ય માને જગ જગે, વર્તવવા ઉર તાન છે,
આ લોકની મોટઈ તણ, ગાંત ધર્મ ગમ લગશે નહીં;
ધણી શ્રી સનાતન ધર્મનો ત્યાં લગી મદદ કરશે નહીં.

આ સ્વરૂપ પણ શ્રદ્ધાભર્યા, પૂર જોશમાં પુરેપો વહે,
કવિ ભાઈશ કર જો દહા, જન નાયકો નહીં તે ગહે,
તો ખાલી દલ ખુમારીના, વવળા લયે વગશે નહીં,
ધણી શ્રી સનાતન ધર્મનો ત્યાં લગી મદદ કરશે નહીં.

કવિ ભાઈશકરણ વિદ્યાગમ પરિત સનાતન ધર્મપદગક મંડળ મુખ્યાઈ.)

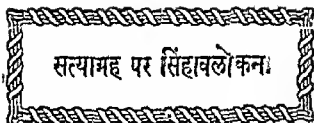
“ અકલહીનોની ઉચ્છૃંખલતા.”

સવૈયા એકત્રીશા.

કળિયુગ જગમાં વ્યાપિ રહ્યો છે, અધર્મી જન પ્રકટયાં છે આજ,
કર્મતણે કે મર્મ ન બાલે, ધર્મતણી નવ ધારે દાઝ.
પૂર્વજન્મથી વર્ણાશ્રમના, બધાયા છે જેને ધર્મ,
યથા તોડવા ઉભા આજે, કહે હાય ! આ કેવાં કર્મ ! ! ૧
કુધારકોનું એમ કથન છે, “ ધરો નહિ કે જાતિ એક, ”
“ હિંદમહીથી વર્ણાશ્રમના, બધારણે કરવો છેક; ”
“ બ્રાહ્મણની કન્યા પરણાવો, કંડોને જન ! તણ વિવેક, ”
“ અધર્મ જગમાં લલે વ્યાપતો, કે’ણુ અત્ય અમારું છેક. ” ૨
નીચ જાતિથી કેવાં પેદા થાવાના ઉત્તમ સંતાન ! !
બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિ, વૈશ્ય ભૂંડોછો, બવિષ્યનું એ સર્વે જ્ઞાન,
નીચ જાતિથી ઉત્તમ કોઈ, પેદા સંતાને ન કરાય,
અરે ! કહિ શું બાવળવૃક્ષે, અમૃતછાં ફળ પેદા થાય ? ૩
તીવ્રતપોબળથી ત્રિભુવનમાં, મિચગતા નર જે મતિમાન,
સર્વ જાતિઓ એક બતાવા, હતા વળી બહુ સત્તાવાન;
આર વેદને પડશાસ્ત્રોનો, સમજી શક્તા જોયો ભેદ,
તત્પર તેઓ કોઈ યથા નર્થી વર્ણાશ્રમનો કરવા છેદ. ૪
કુધારછેજો ઘડઘ વા.યો, દેજ દગી રીધો દગાળ,
અરે ! દેશની દશા નિરખનાં, કેમ ન હૃદયે ઉઠે જવાળ ?
ભરત ભૂમિનો ઉદય થવાને, શોધે નવ હુત્તર ઉગ્રોગ;
ધર્મદ્રોહના કાર્યો કરવાં, તદપિ હૃદયે લાગે યોગ્ય. ૫
ક્રમ્બર ! એવા જનના દિલથી, ક્રાંત બાવના દૂર નહસાડ,
સુબુદ્ધિ અર્પી હૃદય તેમને, ધર્મતણા અદુર ઉગાડ;
ધર્મદ્રોહી રૂપ રાક્ષસથી, જગપતિ ! સર્વજાતિ ઉગાર;
પરમાનંદતણી આ વિનંતિ, પરમકૃપાળુ દિલમાં ધાર. ૬

કવિ પરમાનંદ મહિપાત્ર લાડ.

સત્યાગ્રહ પર સિંહાવલોકન

(અનુસંધાન — વૈદ્યાખ માસના પૃષ્ઠ ૨૦૦ મેથી.)

મી ગાંધી પોતેજ સત્યાગ્રહનો સિદ્ધાન્ત સમજતા નથી, તેનું મુખ્ય કારણ તો એજ છે કે તેમનો સત્યાગ્રહ દેખાદેખી માત્રનો છે તેમણે યુરોપીય પેસિવિઝીસ્ટન્સ એટલે અક્રિય પ્રતિકારના સિદ્ધાન્તની નકલ માત્ર કરી સત્યાગ્રહનો જુડો ખોડો કર્યો છે, પણ મી ગાંધી દરેક બાબતને ગાંધીશાહી રૂપ અથવા આગર આપનાને તે બાબતમાં કાંઈક કાંઈક પોતાનો નોખોજ રોજો રિગડાવાનું હમેશ રાખે છે, તે પ્રમાણે તેમણે અક્રિય પ્રતિકારમાં પણ કાંઈક બીજા ત્રીજા ખ્યાલો પોતાના તરફ પ્રમાણે ધોર્યોને આ સત્યાગ્રહની મહાત્માશાહી માન્ય અથવા ક્ષીરી ક્ષીરી બનાવી. એમના સત્યાગ્રહના તત્વોનો નિયત ખ્યાલ મી ગાંધીનેજ નહોતો, અને હજુ પણ નથી એમ તેમનો અને તેમના સત્યાગ્રહના ઇતિહાસનો વિચાર કરના જણાઈ આવે તેમ છે પરંતુ પોતાના મહિમાની સામ્રાજીના આભાસ-બાળી મરતીમાં મી. ગાંધીને અને તેમના અનુયાયીઓને મી ગાંધીની આ જૂથ સમજતી નહોતી. તેમની આ જૂન તેમને કોઈ દર્શાવનાર નહોતું એમ નહિ, પાનમમાં મશીન ગનનો ઉપયોગ થયો, કિંવા દેખાડો થયો, તેના સમાચાર અમદાવાદમાં આવ્યા પછી તેમજ અમદાવાદમાં સત્યાગ્રહનું આડ નર બરેલું સરખસ નીકળ્યા પછી બીજે દિવસે સવારમાં શ્રીગમનગમીને દિવસે મી સામ્રાજી ગમના પિશાગ તટપર મળેલી સ્વદેશી હિલ્લ આવ સખી સખામાં મારા બાપજીમાં મે સત્યાગ્રહમાં રહેલા 'કાયદો તોડવાના તત્વ' તરફ તે સખાનું ધ્યાન ખેંચી તેથી દૂર રહેવાને માટે ખુરતા ચળોમાં જણાવ્યું હતું કે—

“તમે સઉ ભાઈઓ આહું તો 'સ્વદેશી' કૂટો કે આહું તો તેથી પણ વધારે પ્રખળ એવી એકલા ઇંગ્રેજ માલનો બિયડો' કૂટો તો તેથી તમે આપણી માગણીઓ અને લાગણીઓ તરફ આપણા સત્યકર્તાઓનું ધ્યાન ખેંચી લાવવાને સમર્થ થશો, અને સરકારના ઘરમાં હાજરો મશીનગનો હશે તોપણ તે તમારા સામી આવી તમને નુકસાન કરી રાકે નહિ.” મારી આ સૂચના મે ગાંધીશાહી દુગમડો અને ગેરસમજીનો પર સિલકુલ હુમનાના દેખાવ વિતા કરી હતી, તો પણ ગાંધીશાહીની બોલમાત્રા ક્રાવરાની યોજના પ્રમાણે તે સખાના પ્રમુખ સહેમ મી વક્તવ્યમાં પટેન બેરિસ્ટર એમ્લે-એમણે મારા સદરફ સખ સચનનું પણ પોતાના ઉપસહારમાં એ પ્રમાણે ઉત્તર કર્યું કે—

“મહાત્મા ગાંધીજી હજી સ્વદેશી હિલ્લચાલનું સ્વ-રૂપ બાધે છે તે બધાઈ રહે ત્યાં લગી સ્વદેશીનું કામ સુવતવી રાખીએ છીએ અને જોય-કાંટાના દેવતા બાવ ગહેડો છે, અને મહાત્મા ગાંધીજી તો પોતાના દરેક હિલ્લચાલને ગ્રેમ પરજ ચલાવવા માગે છે ” આ પ્રમાણે ગાંધીશાહીના મહિમાવર્ધક ઉત્તર કેવળ પોતાને-કકડો ધુટવાનો અને સાધુતાનો દોઢો લવો તથા દાનેશમદીનો દુપટ દાવો કરવા જવેલ હતો. તે જના પણ પ્રમુખના બોલવા પછી એમનું એ કીક નહિ એમ ધારીનેજ મે

મૌન જાળવી રાખ્યું ખરૂં જોતાં મી. ગાંધી અને તેમના મુળવરો તથા અનુયાયીઓ કોઈ પણ પદાર્થ કે ક્રિયાને તત્વત સમજવા પરિશ્રમ લેતાજ નથી. બળબાળતી બાપા અને મોધમ વિચારો તથા ગોળમટોલ તર્કશાળા મી. ગાંધીના તરજો એ વિવિધ ગાંધી-શાહી હિસાબોની સામગ્રી છે. મી. ગાંધી અને તેમના પ્રશસકો પ્રેમ એ શબ્દને ઝોડે પોતાનું મહાત્મ્ય વધારે છે અને દ્વેષ એ શબ્દને ઝોડે બીજાઓનો નિકર્ષ કરે છે બરે તો એ તેમ કરે! પણ તેથી કાંઈ વસ્તુરિપતિ બદલાતી નથી.—પ્રેમ તેમજ દ્વેષ એ બંને એક સરખી રીતે શુભાશુભ કરવા સમર્થ છે પ્રેમ કાંઈ એકલુ શુભજ કરે છે અને અ-શુભ કરતોજ નથી, તેમજ દ્વેષ અશુભજ કરે છે અને શુભ કરતોજ નથી—એવો કાંઈ નિયમ નથી પણ અમારાં હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રોને પાખડ કહેનારા અને ઇતર ધર્મશાસ્ત્રોની વાતો પણ ઇતર ધર્મશાસ્ત્રોને અયોગ્ય રીતે બહુ મનાવવાને મટેજ કરનારા મી. ગાંધી અને તેમના મુળવરો ક્યાંથી સમજી શકે ?

પ્રેમ એટલે રાગ અને રાગદ્વેષ એ બંને સર્વ દ્વંદ્વસમુદાયના દાદા અને બાપ છે. શબ્દ મી. ગાંધી જેની ફેરિયત પર ભોળા હિંદુઓ પર ભુરકી નાંખે છે તે ગીતાનેજ એક હિંદુની દૃષ્ટિથી તેમણે કે તેમના અનુયાયીઓએ વિચારી હોત તો તેમને સમજાત કે—

इन्द्रियस्येन्द्रियस्वार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।

तयो न वशमागच्छेत्तौ ह्यस्य परिपन्थिनौ ॥ ૩૪ ॥ અ૦ ૩.

ઇન્દ્રિયના વિષયધોમા ઇન્દ્રિયના રાગ બને દ્વેષ રહેલા છે, તે બંનેના વશમાં મનુષ્યે પડવું નહિ. કમ કે તે રાગ અને દ્વેષ મનુષ્યને વિધન કરનારા છે રાગના પાયમા કે દ્વેષના પાયમા મનુષ્ય સપાપો કે અનર્થ પર વશમાં ઝીકાતો જાય છે, એટલું નહિ પણ દ્વેષનો બાપ તો રાગજ છે, એ પણ શ્રી મુખે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ ગીતામાંજ કહેલું છે; તથા રાગ અથવા પ્રેમનો બાપ તો સંગજ છે,—

संगात्सजायते कामः कामात्क्रोधोऽभिजायते ॥ ૬૨ ॥

क्रोधाद्भवति संमोहः संमोहात्स्मृति विभ्रमः

स्मृतिभ्रंशाद् बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति ॥ ૬૩ ॥ અ૦ ૨

પ્રાણિ પદાર્થના સંગથી કામ=પ્રેમ, પ્રીતિ, રાગની ઉત્પત્તિ થાય છે, અને એ કામમાં અંતરાદ કે વિલેપ વગેરે જાતી પડવાથી ક્રોધની ઉત્પત્તિ થાય છે, અને ક્રોધથી મોહ થાય છે, અને મોહથી સ્મૃતિવિભ્રમ થાય છે, અને સ્મૃતિવિભ્રમથી શુદ્ધિનો નાશ થાય છે, તથા શુદ્ધિ નાશથી મનુષ્ય નાશ પામે છે, મારા પૂજ્યપત્ર સરચુર શ્રીમન્ત્રસિદ્ધાચાર્ય ભગવાને મને તો નહિ બૂલાય તેવી રીતે શીખવ્યું છે કે—“પ્રીતિ હિંદુ ખ કહાવે, યા જગમે પ્રીતિ હિંદુ ખ કહાવે ” પોતાની મેગે પોતાના ગુરુ યદ્દ બેસનાર અને ગીતાને બામ્મિતની દારમાં મુકનાર મનુષ્યો પ્રેમમાં કેવળ શુભ અને દ્વેષમાં કેવળ અશુભ રહેને—એટલીજ બાંધી દૃષ્ટિવાળા હોય એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી એથી સામી નજરે તેમની પહોંચે નહિ, તે તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી મી. ગાંધી અને તેમની પાછળ ચાલનારાઓએ જાણવું જોઈએ કે લાગના દરેક પ્રસંગે કાંઈ દ્વેષજ હોય એવો અવ્યભિચારી મિયમ નથી વેરાગ્ય

અથવા તો ખીલતુ ધ્યાન અમુક બાબત તરફ ખેંચવાનો ઝેતુ-ને લાગતુ કારણ હોય શકે છે પતિ પત્ની જેવા પરસ્પર પ્રેમમદ્દ માનો નચ્ચે પણ જે અગેલા અથવા ગાલીલા રૂપે હોય છે, તેવા ત્યાગમા કાષ્ટ દેષ નથી તેજ પ્રમાણે વિદાયતી માલના બોધકોટમા પણ દેષનો અવકાશજ ન હોય શકે એમ સર્વથા સંબંધિત છે તો ખીલજોના વિચારમા દેષનો આરોપ કરવો અને પોતાના માની લીધેના પ્રેમનો દહેરા પીટવામાંજ પ્રેમની નિર્દોષતા અને પોતાના માધુના તથા બુદ્ધિમતાનો પુગવો નથી પ્રેમ એજ નગનમા મર્વ અનર્થનું મૂળ છે પ્રેમથી વ્યભિચાર, પ્રેમથી લડાઈ, પ્રેમથી આત્મહત્યા, પ્રેમથી વિધાસ થાત વગેરે અનર્થનો ઉત્તમ કામ છે દેષથી અનર્થો કામ એવો મજબૂર ખરો પણ દેષ મનુષ્યોને એક ખીલથી અજગાં રાખે છે તેથી પ્રેમ જે જન સમનો ધર્મ છે તેના જેટલા અને તેટલી તરફથી અનર્થ થતા નથી વર્ગી જેમ પ્રેમમા ભગ ધામ છે, તેમ દેષનાં પણ મમાધાન થાય છે-એ આપણે નિલનો અનુભવ છે વળી પ્રેમના પંથમાં જેટલા છુપા ખાડા છે, તેટલા દેષના અથવા ખતિયાવાના પંથમાં ખુલ્લાજ ખાડાઓ છે. ખુલ્લા ખાડાઓથી માણસ ચેતીને ચાલી તકે પણ પ્રેમ પંથમા રહેલા વુધા ખાડાઓવી છેતગમને માણસ તેમા ઝીકાય છે મોટે પ્રેમની પીપુડી વગાડનાથી કાષ્ટ સાધુતાની મિદિ થતી નથી તેમજ સત્યાગ્રહ નામથી કાષ્ટ તેમાં સમની સિદ્ધિ નથી જો સત્ય પારખ વામા ભૂલ થઈ તો વિવેક પડેતા થઈ મત્ય એ સર્વમાં કિયામા કિશુ પગથિયુ છે, ત્યાથી વિવેક સ્થુન થનારને વિવેક જ્ઞાનાં મરવિ વિનિપાત, જાન મુલા વિગે-મા એટલે સત્યાસત્યની પારખમા ભૂલ ખાઈ મથેનો માણસ સેકડો પ્રકારે નિયામને પામે છે ઉચ્ચતમ સત્યને પગથિયેથી પડેતો માણસ બધાએ પગથિએથી કુટાતો કુટાતો નીચે પડે છે તેના હાડમતા મુડેમકા થઈ જાય છે

ની ગાંધીની મત્યાગદની દિલચાલને ઉપર લખાવેલી ખોલી પર કમી નોમશુ તો આપણને સત્યાગ્રહ=ગાંધીશાહી નવાનરના સ્વરૂપ લક્ષણના અગ્રેષ્ઠ રિંગોનો નામ લાગે થતા કાષ્ટ વાર લાગે નહિ મી ગાંધીએ આદી માટેવા સત્યાગ્રહમા ભૂલ વાળી પથેલી છે ? આ પ્રશ્નનો સિવાય કરતા નરુજામ અને નાજદાલથી વિચારનારને તો એમજ આવશ્યક પડશે કે સત્ય સુધીજ વુધ મેળી દિમાતય તો ~~કાગમમા જેવડી કપડો~~ મીં માગણીઓ અને લાગણીઓ વચ્ચે નાજ ~~ગાંધીજીનાં~~ ગાંધીજીનાં એ દોઢાં મૂડી વાને સમર્થ થશી, અને સરનારમા ધરમાં હજારો સરીતગતો પ. સત્યાગ્રહનો તમારા રામની આવી તમને નુકરણ કરી શકે નહિ. ” મારો આ મુ-સામ ગાંધીશાહી ફરામડો અને ગેરસમજીનો પર નિલકુલ દુમનાના દેખાવ વિના કરી તે પણ ગાંધીશાહીની બેતબાલા કરાવવાની યોજના પ્રમાણે તે સમાના પ્રમુખ સીં મી વલ્લભભાઈ પટેલ બેરિસ્ટર એટમે-એમણે મારો સરદાર સભા સચનતુ પણ પોતાના ઉપસંહારમાં એ પ્રમાણે ઉત્તર ક્યુ કે— ‘મહાત્મા ગાંધીજી દજ સ્વદેશી દિલચાલનું સ્વરૂપ બાપે છે તે બધાઈ રહે ત્યાં લગી સ્વદેશીનું કામ મુલતવી રખાએ હોજે અને બોધ-દેરમા દેષનો જાવ રહેતો છે, અને મહાત્મા ગાંધીજી તો પોતાના કરેક દિવસાલને પ્રેમ પરજ મહાવવા માને છે ’ આ પ્રમાણે ગાંધીશાહીનો મહિમાવર્ધક ઉત્તર કેવળ પોતાને કોરો છુટવો અને સાધુતાને દોઢે લયે તથા દાનેશમદીનો કુપટ દાવો કરવા જેવો હતો. તે છતાં પણ પ્રમુખના બેત્વા પછી બોલતુ એ રીક નહિ એમ ધારોને જ એ

જાવ તેઓ ગ્રંથજી દરી શક્યા હોય એમ આગળ પાછળનો વિચાર કરનાં જણાતું નથી. સત્યાગ્રહને ખાતે ઉધરેલાં રખમણે પછી મીં ગાંધીની જૂત સૂચવતાં મીં આપરિચ્છા જેવા દેશમંત્ર અને આહોરા ધાગ્યાઓએ પણ એ મતનજનું જાહેર રીતે કહેતું હતું. લોકમાન્ય તિલક અને લોકમોહિની એનિમિજન-ટાપાઈ વગેરે વ્યક્તિઓએ પ્રથમથી પણ મીં ગાંધીના સત્યાગ્રહ માટે થોડો કે થોડો મનએ દર્શાવેલો હતો. અર્થાત્ ગાંધીશાહી સત્યાગ્રહમાં નિર્વિવાદ અથવા નિર્વિવાદ પ્રાપ્ત સત્ય તો જાણે નથી પણ સાધારણ ખુદિવાળા માણસો પણ જાણી શકે છે કે ગાંધીશાહી પ્રતિમાં મનાયતુ સત્ય એક મત નહિ પણ મનરસી માન્યતા માન્ય છે આતું સત્ય જાહેર સામુદાયિક હિલચાલમાં તો થણે જાગે અનર્થતું જ ઝાડ થઈ પડે એમાં કશો સંદેહ નથી ગાંધીશાહી સત્યાગ્રહના વિધાનમાં તો અનેક ખામીઓ છે જ તે વાત એક કોરાણે રાખીએ, તો પણ આ પ્રમાણે સત્યાગ્રહના મૂલ્ય સત્યની ખાખનમાં જ મોટા સો હાથનો ઉડો ખાડો છે.

અહીં ધણી દિવસોની સાથે નોંધવું પડે છે કે મીં ગાંધી સત્યના અન્વેષણમાં એક આવેશી મનુષ્ય છે, તેમનામાં એ કામને માટે એક જાહેર, પુરુષ તરીકે જોઈએ તેટલી ધીરતા નથી. તેમનામાં જોટલો આગ્રહ છે. તેટલું અને તેથી પણ વધારે ઉપરચોટિયા પડ્યું છે. આ બધાને આપણે તરંગીપણાતુ બ્યાપક નામ આપીશું તો તે તેમની જરૂરી, ખુશીને અંદાજેતું ગણાયો. આ વિશે જાહેર ગાંધીશાહી કોળાના દાખતાઓ સાથે કેટલુંક વિવેચન કરનાથી આ વિષય વધારે સ્પષ્ટ કરવો યોગ્ય છે.

આત્રિકા હોડી હિંદમાં આબ્યા પછી મીં ગાંધીએ કોઈપણ રીતે સત્યાગ્રહમાં પોતાની હોડી જુકાવવાની તક શોધવા માંડી. સહીય પહેલો તેમને અસ્પૃશ્યસ્પર્શની હિમાયતની ખામત જડી આવી. આ જડપી લેવામાં તેમને આવેશ જ પ્રેરણા હતા. પરધર્મિ અને પરદેશી પાદરીઓની કચનીઓ અને તે કચનીઓના ભોગ થઈ પડેલા આ દેશના મુકીબર (સુધોરક મન) જગાડોની વાતોના બ્યામોહમાં પડી તેમને યિશ્ચિત માના તેમની પ્રશંસા અને સહાયતાની આસામાં સપકાઈ તેમણે વસ્તુસ્થિતિ તેમજ વસ્તુ-મતિનો કાંઈપણ વિચાર સ્વતંત્ર રીતે કર્યા વિના પોતાની શક્તિતું પ્રદર્શન કરવા અસ્પૃશ્ય સ્પર્શનો જુડો હાલ્યો. તેમણે સત્યાગ્રહઅમ સ્થાપને કે તેમાં અંતર્જન વગેરેને દાખલ કર્યા અને વહાયા વહ્યા વટલા મનુષ્યો તથા પેખરોએ કરેલી પ્રશસામાં હુમકાં ખાઈ પોતાના મહિમાના અધાગપણના દેખાવોનાં સ્વપ્નાં જોવા માંડ્યાં. પણ એમનું પ્રથમ પરાક્રમ એમના મુલવરોની અધાગ મદેનત અને જુમેસ છતાં એક કરોલિયની જાળની પેડે ઉડી ગયું. કેમકે એ પરાક્રમ સંદેશી સત્ય પર નહિ પણ પરદેશી અસત્ય ઉપર અધાર થયું હતું. અસ્પૃશ્ય જાતિની અસ્પૃશ્યતા માનવામાં ધાર્મિક વિચારના દારણૂત છે, જોલો ધધા કરનારી જાતિઓ પણ એજ ધાર્મિક વિચારથી વિવિધ પ્રસંગમાં વિવિધ દારણૂ-ને લીધે પોતપોતામાં અને પરસ્પર અસ્પૃશ્યતા પાળે છે તે પાલવામાં અનેક અમવડો છતાં પણ ધાર્મિક વિચાર અને સ્વજાતતા દારણૂથી હિંદુજાતિયો અસ્પૃશ્યતા સંજખી મર્પાવાના બંધનો સીકારે છે અને પાળે છે. આ જોઆઆસ્માં કોઈ કોઈની પ્રત્યે દેખતી ધાગણી રાખતું નથી; અને અસ્પૃશ્ય જાતિનાં સર્વ મનુષ્યો પણ આમાં ધાર્મિક વિચાર પ્રત્યેજ દશ કરે છે, અને તિરસ્કારની કદખા કરી લેતા નથી. હિંદુખાનો આસ કરી

જવાને પ્રયાસ કરતા વિધર્મીઓ અને વિરોધીઓની દોષક પર નાચનાર કેટલાંક કાચી
 છુદ્ધિનાં અને બેબુનિવાદ સ્પૃશ્ય તેમજ અસ્પૃશ્ય ભૂતિનો મનુષ્યોને આ શૈયાચારમાં
 તિરસ્કારનો જુદો આરોપ કરીને આ દેશની પ્રજાને મોહિત કરી લેવાની મારવાનો અસત્ય
 ઉપજાવવાનો નિષ્કારણ ધર્મો લઈ બેઠા છે. તેઓ ક્રિદ્વિગતિને યોગી રીતે વર્ણવે છે, અને
 ઉપારો દેશદ્રોહ કરે છે, તેની સાથે સાથે પોતાને દેશભક્ત કહેવરાવે છે. આપું અચર્ય
 અસત્ય આ હિલચાલના મૂળમાં રહેલું છે, તે સમજવા જોઈથી સાત્વિકતા અને
 શીરતા મીઠા ગાંધી દર્શાવી શક્યા નહિ. અને ક્રિદ્વિગતિના જાણી મુખ કે મીઠા ગાંધી
 આવેથી હોવાથી સત્યના અંશેષ વિશેષ આરખી શકે તેમ નથી, તેથીજ તેમની સત્યાગ્રહની
 જાહેર દિલચાલમાં કેટલાંક સ્વરાજ્ય કોમળ મનુષ્યો સિવાય કિંદી જનસમાજ સહાનુ-
 ભૂતિ ધરાવતો નથી. મુળવરો અને જગાડક પેપરોનાં દોષમાં પોલ મળે હોવાથી અંબાજ
 પશુ ધંજો થાય છે એની કોઈ ના કહેતું નથી.

મીઠા ગાંધીની અત્યંત વગેરે અસ્પૃશ્યસ્પર્શની દિમાયતથી તેમણે ક્રિદ્વિગતિનો
 વિધાસ અને પ્રેમ ગુમાવ્યો, એમાં તો કાંઈ નથી, તે સ્થિતિ સુધારી દેવા માટે
 તેમના મુળવરોએ તેમને માટે બેઠા જીલ્લામાં સરકારી મહેસુલ નહિ આપવાનો સત્યાગ્રહ
 કરવાનું એનું શોધી કાઢ્યું. અહીં પણ સત્યનો અંશ કેટલો હતો, તે સંશય
 અસ્ત વાર્તા છે. હરેક પ્રવૃત્તિમાં પેસા વસુલ કરવામાં સામાને તંગ કરેલા પડે છે.
 તેજ પ્રમાણે સરકારના નોકરો પણ સખ્તાઈ વાપરે. તેમાં કોઈ બેઠવા સરકારી
 નોકર સામાનું ગણું નેમા વિના પણ સખ્તાઈ વાપરતા હશે. તેમજ કોઈ કૈયત
 આચારી એવી દહ ઉપરાંત પણ બીકણ હોય કે જે પોતાનું મનુ ન હોવા છતાં પંચ
 પોતાની જાતે હમેશને માટે પાપમાલ ચર્મ નવ તેવી રીતે જીવનના સાધન માત્ર વેચી
 શોટીને સરકારી દર બરી દે. આમ ન થાય માટે શોકોને વ્યક્તિગત આવશ્યકતા પ્રમાણે
 વર્તવાની સમજણ અને હિમત આવે તેવો ઉપદેશ સલાહ વગેરે આપવાની પ્રજા-પ્રત્યેક
 કેળવણી દેશીની છે; પણ સુશક્ત અને અશક્ત સહજેજ મહેસુલ નહિ ભરવાનું સુલ્લ
 કરવાનો સનો આપવો, અને પોતાને તો એક તમું જમીન પણ નહિ હોવાથી મહેસુલ
 નહિ આપવા માટે કાંઈ સહન કરવાનો મંજવ પણ ન હોય તેની પરિસ્થિતિમાં જીવન
 જોને તેવો સનો આપવો એ રાજ કે પ્રજા બેમાંથી એકને માટે દિનકર નથી, પણ
 સિ હિલકું રાજ અને પ્રજાનું જાતેનું અહિત અને સંધવણું કરેનાઈ હોવાથી, તેમાં સત્યનો
 અંશ કે કિતનો અંશ નથી. આવા સત્યાગ્રહનેજ જે શોકનાયકી માટેની ભાષણ ગણવામાં
 આવતી હોય તો દુર્ભાગી કિંદના આર પણ દુર્ભાગી ! આવી વિચારણા મીઠા ગાંધીના મુળ-
 વરોએ બેઠા જીલ્લામાં ચલાવેલા સત્યાગ્રહના આંદોલનમાં ધંજા એક સમજાર માણસો
 જોડાયા નહોતા; અને કેટલાક જોડાયા પછી પણ વસ્તુગત સમજાર તેમાંથી નિવૃત્ત થયા હતા.
 પરંતુ મીઠા ગાંધી દલાલા સરકારી અધિકારીને મળવા ગયા અને દીકણને મળવા ગયા,
 અને આમ થયું ને તેમ થયું વગેરે મહાત્મપોષીને પોતાને માટે મુળવરોને તથા ભવા-
 ણનાં જુગળાઓ જેવાં વર્તમાન પત્રોને વિકાળ એન ખુલ્લો શ્યામ એ એક જુદા વાત છે.
 પણ તેમાં સત્યાગ્રહ એ સમાસંધ શબ્દના પ્રથમ અંગરૂપ સત્યનો અધિક અંશ ન હોતાં
 સત્યાગ્રહનું વધારે હોય છે. કરીને કરો કે કલા વિના કરો, પણ આમાં સરકારે જે
 કોઈ કૃત્ય છે તે મધિ ચોખાસુ આવી પહેલેવાયી વસુલાતી તાકીદ બંધ રાખવાની નામદાર

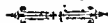
સરકારની હાથેશની નીતિના નિયત અમલ સિવાય ખીજું કંઈ પણ સિદ્ધ થયું નથી. અને સરકાર રેલતની વચ્ચેનહિ છાજે તેવા હાંગારોન કે જેના છાંટા પણ લાંબે લગી ઉડે તેવી હાથામણ સિવાય ખીજું કંઈ પણ આમાંથી હાંસવ થયું નથી. મુળવરો અને બાટોડીયાં વર્તમાન પત્રોને મીં ગાંધીજીનું મહાત્મ ક્ષેત્રવાનું આપી થયું અવલન મળી આવ્યું છે એમ કાંઈ કહે તો તેમાં કાંઈ પ્રકારે આડે આવવાનું અમારે પ્રયોજન નથી - પણ દિલ્લીના પાંચમા સવારની વાત પ્રમાણે કરાતી કાંઈ પણ પ્રવૃત્તિમાં સત્ય તો નજ ગણાય.

તે પછી મીં ગાંધીની રિફ્રેટ એટલે લોકોમાં મોક્ષવાનાં માથુસો મેળવી આપવા સંબંધી દિલ્લાલમાં પણ અચલ સત્ય રૂપ કંઈ પણ નથી. રિફ્રેટ તરિકે ગામડાના શોકો ન જામ માટે ગાંધીશાહી મુળવરો ખી. ખી. સી. આશ રેલેના ઘણા દૂર દૂરના ભાગ લગી કામ કરતા જણાના દતા, પણ યોગ્ય સમયમાં એકદમ મીં ગાંધીના સમજવામાં ખીજું સત્ય આવી ગયું, તારથી મુળવરોને કામ કરતા અટકાવ્યાં. મીં ગાંધી પોતેજ રિફ્રેટ લેવા એવાન પડ્યા. છતર દેશનાયકો નામદાર સરકાર આનજ વક્ષાધરીમાં ઉતરની શ્રેણીના ગણાય એવાન ઉત્સાહમાં મીં ગાંધીજીએ ગાંધી હાંસવા માંડી. આ પ્રવૃત્તિને અમે આનંદથી વધાવીએ છીએ. કેમકે આપણા સમજને આપણે મુદ્દના સમયમાં તનમન ધનથી મદદ કરતી એ આપણી સર્વ દિલ્લીઓની પવિત્ર દરજ છે. પણ સત્યનું સ્વરૂપ સમજવામાં મીં ગાંધીની ચોકસી બહુ ખામી બરેતી અને પાછળથી પસ્તાવ તેની છે, એ પ્રથમ પગલાપરથી સમજાય તેવું છે. તેમજ પોતાના જેનીજ રીતે દેહકિનારે કામ કરનાર ખીજી બ્યક્તિયો પર કેવી હાથા પડશે તે સંબંધી સત્ય વિચારવા સમજવા જેટલા ચોકસી પણ મીં ગાંધીના ફરી ફરમાદમ્ય પ્રલાપમાં રહેતી નથી એ તેમના આ પ્રમંથના ઉદ્ગારોથી ખુલ્લુ થાય છે. આવી ખાખતોમાં મીં ગાંધીની સત્યાગ્રહની પદ્ધતિ એટલી તો કમ્બી છે કે જેઓનું ધ્યાન મીં ગાંધીની આતિથ્યિક સાદાઈ ઉપર ન જામ તેવા પ્રેક્ષકોને તો વખતે એમ પણ લાગે કે મીં ગાંધી ખીજીઓને ભોગે પણ પોતાનો મદિમા વધે તેમ અચલા સલામતી સંધાય એમ આલનાં અને બોલતાં અંકિયાના નથી. પણ આમાંથી સમજ પ્રમાણે તો ખર કારણ એકજ છે-અને તે એજ કે મીં ગાંધી-સત્ય સમજવામાં અધિક સ્પષ્ટન થાય છે, અને મોક્ષમ સત્યાગ્રહોના વલ્લામાં તેઓ ઘણા આગળ વધેલા છે.

આ બધા દાખલા તો એની ખાખતોના છે કે જેમાં હરકોણને પ્રથમ દર્શને સમજાય-તેવી જવાબદારીના અંદો નજરે તરી આવે તેમ છે. ખાકી ખીજા મેળાવડાઓ, અલાઓ, પરિષદો, મંમેલનો, ભાતયિનો, લેઓ વગેરેમાં-કે જેમાં ઘણેલા બોલવા ચાલવામાં એવી જવાબદારીના રુદ્ધ અંશ નથી તેમાં- તો મીં ગાંધીજીના વર્તન અને વચનમાં- સત્ય સંબંધી ચોકસી એટલી તો શિયિલ જેવામાં આવે છે કે તેને એક પ્રકારની ખેર-કારી કહીએ તો તેમાં દોષ ગણાય તેમ નથી. આવી શિયિલતાવાળા દાખલાઓનું અત્રિ વિવેચન કરવું ચોખ્ખ ગણાય નહિ, તેથી તે એક કારણે રહવા દીધાં છે. પણ ઉર-જણાવી ગયા તો દાખલાઓના તો પરિણામો પણ સ્પષ્ટજાત અને વિવેચન કરવા જેવા દેવાથી ઉપર સંક્ષેપ સચનરૂપે વર્ણવ્યા છે. એ સર્વથી મીં ગાંધીનું ને મહાત્મ્ય મુળવરોએ અને હાજીઓ પૂરનાર વર્તમાન પત્રોએ વધાર્યું છે; તે તેમનું કાયમ રહો પણ તે સંલના વાસ્તવ ગ્રહણપૂર્વક અને એવી શુભચાંચીજ દિદી પ્રવૃત્તિના હિતપર નજર

સાખી કહેવું પડે છે કે-એ સર્વમાં સલની સમન્માં અને તદનુસાર વિધાનમાં નવાણું દેશ
 હું જો-હોવાથી દિન કરતાં અદિતનો સકલ વધારે નૈયાર થઈ છે. એ મહાત્મની ખુમા-
 રીએ અને સમગ્રે તેમને મંજૂરીની દિલચાલને સ્ટેશનને આણી કે-અને અન્ય પરપરાના
 વિવિધ માર્ગોના ચીલા મળેલા છે. આ અન્ય પરપરાના સંધિસ્થાન ૨૪ દિલચાલ-
 મંજૂરવર્ગ સંબંધી દિલચાલના સત્યામદ વિગે-સિંહાવતોકન કરવાનું હવે પ્રાપ્ત થાય
 છે. આત્મારક્ષી મી. ગાંધીની જે દિલચાલોનું વિવેચન કરવામાં આવેલું છે, તે દિલચાલોના
 વિવિધ વહેણોઓનું પાણી આ મંજૂરવર્ગ સંબંધી સત્યામદની મોટી નદીના પ્રવાહમાં
 આવેલું હોવાથી તે તે વહેણોઓના ગુણગર્ભસ્વભાવોનો સંયમ મહદ્ નદીમાં ધરેલા છે-
 એટલે પ્રસ્નાવિક ઉદ્દેશ્ય કરી હવે પછી મંજૂરવર્ગ સંબંધી સત્યામદપર સિંહાવતોકન
 કરવામાં આવશે. (અધુરું)

સંધવી.

વાંચો! નમુનો મફત!! મંગાવો!!

અંતરિયા કૃત ખેતીવાડીનાં પુસ્તકો.

- ૧ કળાકાક કુલ્યાણનું બગીચાનું પુસ્તક (પાકપુક) ૨. ૨-૦-૦
- ૨ પાણીની શોષ તથા તેના કાપોગી સાધન (પાકપુક) ૧-૧૨-૦
- ૩ દિલ્હિસ્તાનમાં થનાં વાવેતર કરવાની રીત ૩. ૧-૪-૦
- ૪ ખેતર, ખેડ, તથા તેનાં દહીયાર ઓળર વિગેરે ૨. ૧-૪-૦
- ૫ ખેતીના ધર્માર્માંથી પેશા કમાવાની કુચી
 (તમામ જાતના ખાતરની હકીકત સાથે) ૩. ૧-૦-૦
- ૬ રેશમના કીડા હાલેવાની રીત તથા ડેનકીનું
 વાવેતર કરી રેશા બનાવવાની રીત ૨. ૦-૬-૦
- ૭ કુવામાં પાણી વધારવા માટે બોરીંગ કરવાની
 હકીકતનો "ખેતીવાડી વિજ્ઞાન"નો ખાસ અંક ૩. ૦-૪-૦
- ૮ "ખેતીવાડી વિજ્ઞાન" શાસિક વાર્ષિક લલાજમ
 ટપાલો ખર્ચ સાથે ૨. ૨-૦-૦

સાથએરી માટે ખાસ ઓર્ડર લલાજમ ૩. ૧-૮-૦

શાસિકના નમુનાનો અંક મફત મોકલવામાં આવે છે. ઉપરાંત અમે
 દેશી શાસિકના તામ્ર અને તંદુરસ્તી ખીયાં પણ વેચીએ છીએ.
 વિશેષ હકીકત માટે લખો—

રા. હુલેરાય છોટાસાલ અંતરિયા, ઝ. લાંબડી-કાડીયાવાડ.

મુલકારણમ્. હિન્દુઓની પાર્શ્વસહચરી છે. સીતાદેવીને વનમાં મોકલી દીધાં હતાં, તો પણ સીતામયંત્રને અધમેધયત કરવા માટે સીતાજીની હિરણ્યવતી પ્રતિકૃતિ અર્થાત સુવર્ણની મૂર્તિ કરાવવી પડી હતી. હિન્દુઓ જોએની આવા રૂપે બાવથી દેવી માની પૂજા કરે છે, તેઓમાંની કેટલીએક પતિના લોકાન્તર થયા બાદ, ઘોસનાનો અનલમાં જવસાવવાનું થાય, પુનઃ પત્યન્તરે ગ્રહણ કરે છે. આ વિસદેશ દશ્ય હિન્દુઓની દૃષ્ટિમાં એમણે છે.

હિન્દુના રાજકાવમાં તો, “વિધવાવિવાહ” એ શબ્દોનું અસંભવિત છે. હિન્દુધર્મશાસ્ત્રાનુસાર લગ્ન એક બંધાયત્વ છે. “આયમનંતુદેવકત્યા અગ્નિમય-ક્ષત સર્ગમાર્યો આર્યામાં પ્રત્યા મુચન્તુનામુતઃ સ્વાહા” ક્ષત્યાદિ.

આ મંત્ર વડે કન્યા વૈવાહિક યત્ની અધિકારિણી તરીકે નિર્દિષ્ટ થએલી છે. સ્પષ્ટ છે કે સ્વસંગૃહીત મનુસંદિતાએ આ મંત્રને નિર્ભર બતાવી, વિધવાવિવાહની પ્રતિકૃતિ (વિરુદ્ધ) માં મનુભગવાને પોતાના તીવ્ર મંત્ર પ્રદેશ કર્યો છે.

“કામન્તુ સપયેદેહં પુષ્પમૂલ-ફલેરપિ.”

નતુનામાપિ ગૃહ્ણીયાત્પત્યોત્પતે-પરસ્મ્યતુ ॥

નોદ્વાહિકેષુ મન્ત્રેષુ નિયોગઃ કીર્ત્યતે ક્વચિત્.

ન વિવાહ વિધાતુક્તં વિધવાવેદનં પુનઃ ॥”

વિધવા કન્યા નથી, તેથી કરીને તે વૈવાહિક યત્ની અધિકારિણી નથી. વિધવાને માટે અક્ષયર્ચનું જ હિન્દુધર્મે વિધાન કર્યું છે. પુરાતનકાલની યજ્ઞ અને ગન્ધર્વોમાં આપણે અમાધ પ્રણય જોઈએ છીએ. પરન્તુ એ ટેકાણે પણ પ્રેમનો આદર્શ અતિ ઉચ્ચ ઠાટિનો છે. એ જગ્યાએ પણ પતિને વિશે દેવમુદ્દિ ન્ છે.

પુષ્પડારીકના પરલોકવાસ પછી, ધવલશીલાની આફક સ્નેહસેદ્ધીન યજ્ઞ ગએલા નિત્ય પરિધાનરતા મહાચેતાની પવિત્ર સંન્ધાસિની મૂર્તિ જોઈને કોણ મુગ્ધ નહીં થાય?

અંદ્રાપીડના મૃતદેહને માટે, કાંદેશ્વરીની દેવપૂજા નીરસ હૃદયમાં પણ બંધિતનો ઉદ્દેશ કરે છે. હિન્તુ હિન્દુનારીને, દેવીપદમાં પરિણત કરવા માટે તદનુયાયી શિક્ષાપ્રદાન પણ આવ-સ્થક છે. સંસારની સેકંડો પાપપ્રપચ-પ્રતારણાઓ ઈગ્નેની દેવીમૂર્તિને સ્પર્શ કરવા ની પામે તેટલા માટે સંયમ-શિક્ષા આવસ્યક છે. સધવા (પરવાંણી વહુ)નું જીવન કઠોર કર્તવ્ય સાધનને માટે છે, વિધવાનું જીવન ઈગ્નેને આરંભથી તે અંત સુધી અક્ષયર્ચને માટે છે.

આ પ્રકારના શિક્ષણ વગર તો વિવાસના ખેલો તથા ભોગની લીલાઓ ખેલી શકાય છે, પરન્તુ પ્રકૃત પ્રેમનું સાધન હિત પ્રકારની શિક્ષા વગર, દેવીનું કઠોર કર્તવ્યપાલન કરી શકતું નથી.

પાર્શ્વતિજીએ મોટી ભૂલ કરી હતી. પ્રકૃતપ્રેમની સાધનતા સિદ્ધ થયા વગર, પ્રેમના ખોનિધિ શ્રીમદેશ્વરને પોતાના પતિ તરીકે પ્રાપ્ત કરવાની વાસના કરી હતી. તેટલા માટે જ, અનુભવીમ રૂપગુણ તથા હાતમ કુંસની અધિકારિણી હોવા છતાં પણ તેમને લગ્નજીત ને અ-વર્માનિત થવું પડ્યું હતું. એટલું જ નહીં પણ મહાભરમાવશેષ થયા બધી તેમને સમગ્રયું હતું કે સાધન વગર, તપશ્ચર્યા વગર એવા પતિ અને એવો પ્રેમ પ્રાપ્ત કરવો સંભવિત નથી.

ખડી બદાયાર્થ વગેરે અપમાનકારક નામોથી કંઈ કંઈ વાતો સંબળાવી તથા લખી ગયા છે. અમ ! એટલાથી જ સિદ્ધ પામ છે કે સ્વામીજી મહારાજ પોતે જાતે બ્રહ્મણુ તો નહોતાજ.

(૩) પોતાના હોકરાને બાપડીનો વેશ કરાવી નચાવવો અને તેમાં ધર્મ માનવો; એ મહા મૂર્ખ અને સ્વાર્થી માણસોનું કામ છે અને 'કાપડી લોકો' મંદિરોમાં હોકરાને નચાવવા અને રાસમંડલ કરવામાં ઘણું બારે પુણ્ય ચમત્તે છે. સ્વામીજીએ પોતાના સત્કાર્ય-પ્રકાશમાં 'ભારતના સંપૂર્ણ મતમતાંતરેને વેદવિરુદ્ધ અને ખોટા બતાવ્યા છે; ત્યાં એ વિષયને જાણી જુઝીને છોડી દીધો છે. હા ! નવીન મત્યાર્પ્રકાશમાં પાને ૩૫૨મે રામલીલા અને રામમંડળ જોવામાં પુનઃ લોકોને પણ સંબળાવ્યું છે એ ખરું, પણ અમે પુછીએ છીએ કે—રામલીલામાં રામલક્ષ્મણ અને સીતાજી પણ રાસમંડલના રાધાપ્રધ્વની પેઠે નાચે છે ? કે જેથી રામમંડળ અને રામલીલાને એક સરખી સમન્ધા ? એ તો પોતાની બાળલીલા યાદ લાવીને જ રાસમંડળની યથાર્થ નિન્દા નથી કરી !

(૪) જે પ્રમાણે હોય તે સ્વીકારવાં એ પ્રચલિત વ્યવહાર છે, એટલા માટે પૂર્વોક્ત લેખોથી વિરુદ્ધ કોઈ પ્રયત્ન પ્રમાણ ન હોય, તો તે સ્વીકારી શકાય નહિ. કોઈ પણ વિષયનાં પ્રમાણો હોય તેના વિરુદ્ધ કહેવું, કોઈ પ્રયત્ન અને દૃઢ પ્રમાણ આપવામાં ન આવે ત્યાંસુધી નિરર્થક અને વિતંડા માત્ર છે. એટલા માટે પૂર્વોક્ત અનેક પ્રમાણોથી જ સિદ્ધ પામ છે કે સ્વામીજી બ્રહ્મણુ નહોતા.

(૫) ધણા લોકોનું ખાત્રીથી માનવું છે અને લોકવાયકા પણ છે કે—સ્વામીજીને ઇસા-ધર્મી તરફથી મદદ મળતી હતી અને છુપી રીતે જાળબેદથી દેશને ખ્રીસ્તિ કરવાને તૈયાર હતા. પણ આ વાત સાચી લાગતી નથી, પણ તેમના ચયેચ્છાચરણથી વિરુદ્ધ લોકોની અશ્વા લાગે છે. સત્ય વાત તો સર્વાન્તર્યામી જાણે, પણ સ્વામીજીએ સંન્યાસને તો બહો લગાડ્યો છે. અને બગેરેના મુધારવામાં જે બુદ્ધિ ધૈર્ય અને કુશલતા વાપરવાં જોઈએ, તે ન વાપરતાં ઉતાવળા અને આકળા યદ્દ જે કામો કર્યાં છે તેથી દેશ અને ધર્મની મહાપ થવા કરતાં ખુરાઈ વધારે યદ્દ છે.

સ્વામી દયાનંદનું જીવનચરિત્ર પણ એક મન્દ્રજાલ છે, જેમાં તરેહવાર રુઝબેદ અને ગૂઢાર્થ જણાય છે; કે જે બાગ્યેજ કોઈ વિદ્વાનપુરુષ પણ સમજી શકે ! પણ કહેવત છે કે—
“ જીન દૂંઢા તિન પાર્થિયા ” એવા માણસોજ પોતાની ચાકત દુશિયારી ચતુરાઈ અને શોધખોળથી એવા ભેદી માર્ગોમાં પસી નચાર્યું બેદ બરમ ખોળી દાઢે છે, અને તેજ બુદ્ધિગાની અને દીર્ઘદર્શિતાનું અનુપમ ચિન્હ છે.

સ્વામી દયાનંદ મરસ્વતી કોણ હતા ? ક્રિયા ગ્રંથમાં કોણ માખાખને પેટે કપી જાતિ કુળ અને ગોત્રમાં તેનો જન્મ થયો હતો ? એ જાણું ખુલાસાવાર આજ સુધી આ ભારત-વર્ષમાં કોઈએ જણાવ્યું નથી, તેમ સ્વામીજીએ પોતાને મોરથી કંઈ કંઈ પણ નથી. પરંતુ પૂછવાથી માત્ર એટલું જ કહેલું કે—“ હાલ તો હું દયાનંદ મરસ્વતી કહેવાઈ છું સંવત ૧૮૮૧ માં કાઠિયાવાડમાં આવેલા મોરણી રાજ્યમાં એક ઓદિચ્ય બ્રાહ્મણને યેર જન્મ્યો છું. અને પહેલેથીજ મેં આખાપ અને મર્ગવદલાલનો પત્તો એટલાજ માટે ન આપેલો કે તેમને મારી ખજાર મગે તો મને યેર તેડી જઈ પાળા સંસારની પીડમાં ફસાવી દે, અને સંમાદમાં પડવાનો મને ધણો કંટાળો છે—પરંતુ નથી. અને મને એ પણ ડર છે કે યેર

નહિ તો પાછા પૈસાટકા લેવા પડે-દ્રવ્યને સ્પર્શ કરવો પડે; તેટલા માટે હું તેમના પૂરેપૂરા પત્તો નથી આપતો." પણ ઉપરોક્ત કથન અમને તો જરાયે સત્ય નથી લાગતું.

(૧) સ્વામીજીએ પોતાનું 'પૂર્વજ્ઞતાંત' કહ્યું ત્યારે તેમને ૫૦ વર્ષ થયાં હતાં, તો શું ત્યાં સુધી તેમનાં માળાપ જીવતાં હતાં ? કે ખબર પડતાં સ્વામીજીને પકડીને ઘેર લઇ જતો ? (૨) માનો કે તે વખતે માળાપ હયાત હતાં, તોપણ સ્વામીજી એવા નાના બાળક, તો નહોતા કે તેમને કેડમાં ધાલીને યેં લઇ જતો ? પણ હિંદુજાતિમાં તો શોકમયદા છે કે, યુગ સંન્યાસી થઇ ગયા પછી માળાપ તેને કંઈ કહી કે કરી શકતાં નથી. અને અમને સહચી વધારે નવાઇ તો એ વાતની લાગે છે કે, સ્વામીજીને તેમનાં માળાપના ખબર કેવી રીતે મળ્યા કરતા હતા ? કોઇ ગુપ્ત દૂત રાખ્યા હતા કે તાર લગાડ્યા હતા ? આમ કહેવાથી તો એ સિદ્ધ થાય છે કે, પોતાનાં માળાપ જીવતાં હોય એ પણ સ્વામીજીને દુઃખનું કારણ હતું, અને રાત દહાડો પરમેશ્વરને પ્રાર્થનાજ કરતા હશે કે, માળાપ અને કુટુંબી વહેલાં મરી જાય કે જેથી સદાની ડાબલ મટી જાય ! અને એમ માન્યા વગર છુટકો પણ નથી, કારણ કે પચાસ વર્ષના યુદ્ધ સંન્યાસીને સગાંને હાથે પકડાઇ જઇ ઘેર પાછા જવું પડે, તેવો બપ લાગ્યા કરતો હોતો ! (૩) સ્વામીજી કહે છે કે ઘેર જઇ પૈસા ટકાને અડવું પડે, તો વૈદિક્ય-ત્રાલય ખોલી પુસ્તકો છપાવી તથા વેચીને અને ફંડ ઉઘરાવીને ભેગા કરેલા દ્રવ્યના ફુગરાને અડવું પડ્યું, એવો કંઈજ નહિ કેમ ? અથવા તો પોતાના ઘર સિવાય અનેક પારકે ઘેરથી-માગી તથા છુટી લાવેલા ધનને આવામાં નવીન વેદભાષ્યના લેખાનુસાર કોઈ દોષ કે પ્રતિષ્ઠા ભંગ નહિ થતાં હતાં કેમ ? કોઇ મુને સત્ય કહ્યું છે કે—“પર ઉપદેશ કુશલ બહુતેર, આપ કરે” તે નર ન ધનેર.” સ્વામીજી પોતાના માળાપને ખબર આપતાં અચકાતા હતા, પણ સત્યાર્પ્રકાશમાં તો એવો ઉપદેશ લખ્યો છે કે—“માનો વધોપિતરં મૌતમાતરમ્ । યજ્ઞ૦ પ્રથમ માતા મૂર્તિમાન પૂજ્ય દેવતા ” અર્થાત્ સંતાનોએ તન મન ધનથી સેવા કરી માતાને પ્રસન્ન રાખવી. હિંસા અર્થાત્ તાડના કદી ન કરવી. બીજા પિતા તે તો સત્કર્તવ્ય દેવ, તેમની પણ માતાની પેઠે મેલા કરવી. માતૃદેવો મત્ર પિતૃદેવો મત્ર આચાર્યદેવો મત્ર અતિથિ દેવો મત્ર ॥ તૈત્તિરીય૦ માતા પિતા આચાર્ય અને અતિથિ એ ચાર મૂર્તિમાન દેવ છે, કે જેમના સંગથી મનુષ્યદેહની ઉત્પત્તિ પાલનપોષણ સત્સંશિક્ષા વિદ્યા અને સત્યોપદેશની પ્રાપ્તિ થાય છે. એજ પરમેશ્વરને પ્રાપ્ત થવાની નિઃસરણી છે, તેમની સેવા ન કરતાં પાપાણ્ણાદિ મૂર્તિ પૂજે છે, તે અતિશય વેદ વિરોધી છે.” સ્વામીજી મહારાજ ધન્ય છે ! આપનાં માળાપને આ વખતના ખબર ખરાબર મળી ગયા હોતે, તો તેમને હરખ માત નહિ ! અને આપનું હૃદય કુળ ગોત્રમાં જન્મ લેવાનું પણ સર્વ સાધારણને વિદિત થઇ જતો ! (૪) એ તો સંસારનો આશતો શિરસ્તો છે કે, આપ પોતાના છોકરાની અડતી યવાની અભિલાષા રાખે છે અને સદૈવ ચંદાય છે કે મારો છોકરો માફ નામ રાખે અને કુળની કીર્તિ વધારે. પણ સ્વામી દયાનંદે તો એથી ઉલટા ચાલી પોતાના આપનું નામ છુપાવ્યું, જરૂર એમાં કંઈ શુભ ભેદ છે આપ મહાપુરુષ બની જઈ માળાપની પરવા નહોતા રાખતા, પણ માળાપ તો તેમના વિશેષે દુઃખી હતાં, સ્વામીજીએ પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કર્યાના ખબર તેમનાં માળાપને મળ્યા હોત; તો તે આપડાં ઘણાં ખુશી થાત અને પરમેશ્વરનો પાડ માનત. પણ કંઈજ ખબર નહિ મળવાથી અને કંઈ ખબર ન મળે તેવી દયાનંદે ખાસ કાળજી રાખવાથી યુગવિગ્રહથી જુગતાં એ માળાપે તો ધારી લીધું હશે કે—“હતિ

આ પ્રમાણે આર્યમન્ય દુરાગ્રહી દ્યાનદીઓના નાહનમાં દેડકનેતો યથો-શાસ્ત્રમાં દેખીતો પરાજય થયો. એ તો ૨૫૯ નં છે કે સમાજ સિદ્ધાન્તો નાપાયાદ્ય, કપોલકલ્પિત, વેદશાસ્ત્રથી તદ્દન વિરુદ્ધ અને તકલ્પેદી છે, અને તેના અનેક વખત પુરવેદરચા કરી નાખવામાં આવ્યા છે, આવે છે, અને આવશે નહીં.

અસન્નવદન છળીભારામ, હીક્ષિત. મુરત

❧ નવનીત કવલ ૧ લો—આર્યસમાજનું મૂલ. ❧

જે સંસ્થાઓ—આજે તો સાંસારિક કે ધાર્મિક કે રાજકીય કે હરકોઈ ખીળ પ્રકારની હોય તેઓ, તેઓના સ્થાપનાર મુળ પુરુષના ગુણ અને સ્વભાવને વારસામાં મેળવે છે; એ સ્વાભાવિક છે. મારે કોઈ પણ જાહેર સંસ્થાના ગુણદોષનું વિવેચન કરતાં પહેલાં તે સંસ્થાના સ્થાપનાર મુળ પુરુષની સમીક્ષા કરવાનું સ્વાભાવિક રીતેજ પ્રાપ્ત થાય છે. આર્યસમાજીઓએ પોતેજ એ પ્રમાણે હસાદમતના મુળ સ્થાપક જસસદાશરતની ઇંદુપરીક્ષા, મુસલમાનોના મહમદપેગંબરની પરીક્ષા, અને યીયેસોફી તંત્ર વગેરે વિવિધ સંસ્થાઓના મુવત્તક અંચવા સ્થાપકોની સમીક્ષાને નિમિત્તે ઘણા આગ્રહી અને લડાયક રત્તિવાળા લેખો લખેલા છે; તો હવે આર્યસમાજના સ્થાપક અને તેઓના કહેવાતા મહર્ષિ રવામીજી શ્રીદયાનંદનો પણ વારો આવે, તો તેથી તેઓએ કોઈ રીતે બચાડવું જોઈએ નહિ અથવા તો અસતોષ મેવવો જોઈએ નહિ. પ્રકૃતિ માતિ મૂલ્યાંકન નિમિત્તે ફિં ફરિવ્યત્તિ અર્થાત પ્રાણિમાય પોતાની પ્રકૃતિ ઉપર જાય છે, અને પ્રકૃતિ ઉપર નિયંત્ર રાખવાનો તેમણે કરેલો પ્રયત્ન કોઈ પણ કરી શકતો નથી; એ સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે જે આર્યસમાજીઓ પોતાને એ સંસ્થાના પુરુષર માની તેવો અભિમાન ગ્રાપી બેઠા હશે, તેઓ તેમના જાતિસ્વભાવ પ્રમાણે કોઈ અને કલહ માડીને ખેસશે, એ અવિષ્યની વાત અગમ્યથીજ મારા જાણવામાં છે; તોપણ મારો હેતુ તો કોઈની ગેરવ્યાજથી બચાવી વહોરવાનો કે કોઈને ખોટું લગાડવાનો નથી. પણ આ હડકડતા બુદ્ધિવાદના જમાનામાં બુદ્ધિવાદનીજ હિમાયત ઉપજી ધર્મને નવું રૂપ આપવાને મેદાનમાં નિકળી પડેલા માણસોજ બુદ્ધિ ચિદ્ધ અને સત્યની વિરુદ્ધ કેવી જાહેર પ્રવૃત્તિ કરે છે? તે દાના આર્યસમાજીઓને તથા સનાતન ઓને અચાચિત બુદ્ધિ કરી જતાવવાનેજ મારે આ ચલ છે. પોતાની મતલબથી આમાં ગમે તેવા ભાવનો દુરાગ્રહીઓ મિથ્યા આરોપ કરે તે ઉપર તમારે ધ્યાન આપવાનું કોઈ કારણ નથી.

આર્યસમાજના મ્વામી શ્રીદયાનંદજીને મારે આર્યસમાજીઓ અને સનાતનીઓની વચ્ચેના વાગ્વિચલમાં સનાતનીઓ તરફથી ઘણી સખત તેમજ માગમારી જેવી પણ દલીલના નિયમ પ્રમાણે વપરાયલી ભાષામાં લખાયેલું જોવાયલું છે. જે પોને પણ 'બજરંગીરના સો-

* મુજબના વિશ્વવિખ્યાત ગુજરાતી પત્રના તા. ૨૩ મી મે ૧૯૧૫ પાને ૫૦૦, તા. ૧૩ મી જુન ૧૯૧૫ પાને ૧૦૩૮ તથા તા ૨૦ મી જુન ૧૯૧૫ પાને ૧૦૮૪ મે છપાયેલો લેખ નેના લેખક શ્રીયુત પ્રમથની ઇચ્છા અને આગદથી અહીં ફરીથી ળરયા છે.

ટામાં’ આર્યસમાજજ્ઞોના ભાવ પ્રમાણે પ્રતિભાવ જાગ્યો છે, તેમના અવાજના જોવાજ મેં પડ્યો પાડ્યો છે, તો પણ મારો આ લેખ માણુમજાતિની બુદ્ધિનેજ સંબોધનારો છે. પણ જેઓ માણુસના આકારમાં છતાં બુદ્ધિવાદને પોતાના મગજના ફાંટાને વશ થઈને વેગળો મફરો અને પશુના સ્વભાવને અખ્તીઆર કરી લાતલાત કે બચકો ડાચાં નાંખવાની પ્રવૃત્તિ કરશે; તો તેઓના પાંડિત્ય આગળ મારો કે કોઈનો કાંઈ પણ ઇલાજ નથી. તેવાંએને માટે તો પ્રજા-પતિના અશ્વને માટે વપરાતાં કીર્ણ અથવા તો મારા સોટાજ છે. માટે જે આર્યસમાજ ભાઈઓ આર્યસમાજને દેશોદય કરી નાંખનારી સંસ્થા મમજી તેમાં જોડાયા હોય, તેઓ સાચો સત્યાર્થ-પ્રકાશ પ્રાપ્ત કરવાને માટે શુદ્ધ અંતઃકરણથી મારા આ લેખોને અવલોકશે અને મતતત્ર બુદ્ધિથી વિચાર કરશે-એટલી બહુભાવે આશા રાખીને હું પ્રસ્તુત વિષય ઉપર આવું છું:—

(૧) જે કોઈ સંસ્થા પોતાનું બળ કેવળ બુદ્ધિવાદના જોર ઉપર અને માણુસ માત્રના એક સરખાપણા ઉપર સ્થાપવાનો દાવો કરતી હોય, તે સંસ્થાએ પોતાના સ્થાપકને મહર્ષિ, પરમહંસ, પરિવ્રાજકાચાર્ય, સ્વામિશ્રી વગેરે નામો શા માટે લગાડવાં જોઈએ? કેથેલિક ધર્મને નરમ કરી નાંખનાર અને મહાન પરિવર્તન કરનાર તથા પોપની સત્તાને તોડનાર માર્ટિન લ્યુથર જેવા બુદ્ધિવાદના અને મનુષ્ય માત્રની સમાનતાના સિદ્ધાન્તને મુરો-પમાં પ્રવર્તાવનાર વીરનરના નામ સાથે રેવરડ, ડિઝહોલીનીસ, એપોસલ, બિશપ, હોર્ડ આર્ચબીશપ, કે એવાં કોઈ પદવીનાં કે પ્રતિજ્ઞાનાં પુછડાં લગાડવામાં આવ્યોં હતાં? અને હજી પણ કોઈ લગાડે છે? માર્ટિન લ્યુથરે એવું કરવા દીધું નથી, અને એના અનુયાયીઓએ એવું કર્યું નથી; પણ આર્યસમાજના સ્વામીશ્રી દયાનંદની પ્રવૃત્તિ અને આર્યસમાજજ્ઞોની પોતાની પ્રવૃત્તિ તો તેથી જુદાજ પ્રકારની છે. માર્ટિન લ્યુથરે જે ધર્મપરિવર્તન કર્યું છે તે તેણે આખી ખ્રીસ્તીપ્રજાનાં અસ્થાનતિમિરને દૂર કરવાને માટે કર્યું છે, અને તેના કદર કરનારા જન-સમુદાયે પણ તેટલાજ માટે તેના વિચારોને આવકાર આપ્યો છે; અને તેને માટે પ્રાણહુતિ પર્વંત બલિદાન પણ આપ્યાં છે.

આર્યસમાજજ્ઞોના સ્વામીશ્રી દયાનંદે પોતાના જીવતાં જે પરમહંસ પરિવ્રાજકાચાર્ય લખાવાનો અને મહર્ષિમાં ખપવાનો હોંસલો અથવા લોલુપતા દર્શાવી આપી છે, તેના લેખી દાખલાઓ પ્રસિદ્ધ છે. આર્યસમાજજ્ઞોએ તો તેથી પણ આગળ વધીને તેઓના સ્વામિશ્રી દયાનંદજીના મહર્ષિપદ અને લગવાનું દયાનંદ અને એવાં એવાં ઉપાધિપદોની જ્યાં ત્યાં દુકી પીટવા માંડી છે આવા પોતાની સરથાના સ્થાપકના અને પોતાની સંસ્થાના આવા દાસ્યાસ્પદ મિથ્યા માનાભિલાષીની પાછળ મરીથીટનાર માણુમો અને તેમનો મૂળ નાયક શુદ્ધ સ્વદેશપ્રેમ કે ધર્મભાવનાથી પ્રેરાયલા હતા અથવા પ્રેરાયલા છે; એમ લ્યુથર અને તેના અનુયાયીઓની નિર્માન પ્રવૃત્તિ સાથે સરખાવતાં શ્રીદયાનંદજી અને તેના સમાજજ્ઞો વિશે માનવા નિર્લેપ બુદ્ધિવાળો કોઈ માણુસ તૈયાર થશે કે? આ પ્રશ્નના વિચાર બીજી સંસ્થાઓ અને તેઓના આચાર્યો વગેરેની ઠેઠી કરનાર, અને શ્રીદયાનંદને તથા પોતાને માર્ટિન લ્યુથર જે સરખાવવાને છાતી કાઢનાર સમાજજ્ઞો, પોતાને માથે પરમેશ્વરને હાજર બલ્લીને કરશે; તો તેઓને તેમનો બુદ્ધિવાદનો અને મનુષ્ય માત્રની સમાનતાનો વાવેટો જમીનદોસ્ત યર્ધ ધુળમાં રંગદોળાતો જણાયા વિના રહેશે નહિ. જે સમાજજ્ઞો અને શ્રીદયાનંદજી-માર્ટિન

પણ જેઓ પારખી શકતા નથી, તેઓને વલ્લભસપ્રદાયોએ અને ખીજ સના અધ્યક્ષ કરતાં પણ વધારે હાનિકારક અને આંધળી ગ્રહીતા બોલ થઈ પડેલા નમતની આગળ હું ગાહેર કરું છું, પરંપરે જેને કંઈ દાણો પણ યુદ્ધિ આપી હોય, તે તેનો આ સ્થળે ઉપયોગ કરવો અને યુદ્ધિ જેવી મુશ્કેલી બચીસતો અનાદર કરવો નહિ, એવી મારી ખાસ માર દેખતે વિનંતી છે.

પક્ષ ૨. ખાવાની પ્રવૃત્તિ યુક્તિઓમાં ડચીણ અને પ્રસિદ્ધ આર્યસમાજીઓ પ્રણેયારે અને વાણીના હલમાં એમ જણાવી લોકોની આંખમાં ધૂળ નાંખવા માગે છે કે-“એ તો તેમજે એક પોલીસી વાપરી છે. અને ધર્મના કુરખા નીચે તેઓ દેશોદ્ધવા મહા મહા અમલદાર કરી નાંખવાના છે ! !” આવી વાત કહેનારા અને સાંભળનારા એટલે સાંભળીને ખરી માનનારાઓ ઉપર મને કેવળ દયાળુ આવે છે. વિચારો, કે આર્યસમાજીઓ અને તેમના અંગેણીઓ (યુક્તિઓ) પોલીસીઓના પ્રોફેસરો (ઉસ્તાદો) છે, તો પણ તે પોલીસી શા કારણે અને કોની સામે ? તેઓ શુદ્ધ સ્વદેશભિમાન અને ગાઢભાવનાવાળી નિખાલસ પોલિટિકલ નેમ અને હિલચાલવાળા હોય, તો તેમાં શું સંતાડવા જેવું છે ? કે જેને માટે આવી પલટાખાંડ પોલીસી કરવી પડે ? નેત્રનાભિગ્રેહની પણ છેવટે કો-રસ થઈ અને તેઓ પણ શુદ્ધ નેમવાળા હોવાથી રાષ્ટ્રમાં દયાતી અને હિલચાલ ધરાવે છે. તેમને વીતું છે, પણ સમજી સરકાર મનુષ્યોનાં અતઃકથુ આપરે પારખી શકે છે, અને રાષ્ટ્રવાદીઓ રાજ્ય અને રાજ્યને પોતાનાં શિરતાળે યાને શિખરે રૂપ સમજે છે. તો પછી પલટા ખાવો એ પોલીસી નહિ, પણ પોલીસી શોધવંચના અને મહિનભાવના અને નૈતિક ધૃતિની શત્રુતાળ છે ! એમ નો આપણે ન સમજીએ તો યુદ્ધિવાદના જમાનામાં આપણે જન્મજ દુષ્ટા છે.

પછી પોલીસી કોની સામે ? શુ નામદાર સરકારને કાંઈનું કાંઈ સમજવવા અર્થ-મગાજીઓ આ પક્ષ ૨ ખાય છે ? હજારો કર્ણુ અને હજારો હાયપગવાળી નામદાર સરકારનાં આર્યસમાજીઓના મુકા સંપાત્તિઓ અને નષ્ટશિષ સંસારીઓ જેટલી પણ યુદ્ધિ નહિ હોય ? સર્વવ્યાપક, સર્વજ્ઞ અને સર્વશક્તિમાન જેવી નામદાર સરકાર શુ આર્યસમાજીઓના પલટાથી કે પેતરાથી, અને તેમાં લો. મા. લાલા લજ્જપતરાય અને એકાન્તવાસી ઉદારચરિત લાલા મુનશીરામ જેવા બોળા સ્ખળનેતાના સાક્ષી પોષકારથી બોળવાઈ જાય તેમ સંભવે છે ? ગમે તે રીતે પણ આર્યસમાજી ભાઈઓના આવા હલકા પલટાને બચાવ થઈ શકે તેમ નથી; અને એ હલકા પલટાથી આર્યસમાજીની પોષકતા યુદ્ધિવાદના દરકોષ ઉપાસકને સમજવા વિના રહે તેમ નથી. અધ્યક્ષાણુ અને ગતાનુગતિક તથા મિત્રમાં પક્ષગ્રહીઓને આ પલટાઓ આફે તેવી પોષિસીઓ અને પેતરા જણાતા હશે, તોપણ હુતો ગાજવગાડીને ભાગતવાસીઓને મારા બધુ તરીકે ચેતાવવાની મારી ફરજ સમજું છું કે-“આર્યસમાજ એ નથી પોલિટિકલ, નથી ધાર્મિક કે નથી એસિયલ સંસ્થા, પણ રાષ્ટ્રભાવનાને નામે મંસારસુધાગને નામે કાવે તેવા આદાર વિદ્યાર વિચાર અને ઉચ્ચારમાં મોજમજાઈએનાર મિદાન્તોષ હડકવાળું કેવળ ભર છે. ” એમ તેના અધ્યાપિ લગોના જાહેર સંસ્થા તરીકેના સ્વરૂપ, લક્ષણ, અને ચારિત્ર્ય તથા આચાર અને વિચારની મમસ્ત વાર્તાકિપરથી દરકોષ અહિંના ઉપાસક ખગ બપોરની પેઠે સમજી શકે તેમ છે.

ઉપર પ્રમાણે આર્યસમાજના મૂળમાં શું છે, તે આપને અને સંક્ષેપમાં જણાવું છું. અત્યારે તો ફક્ત દેશોદયને નામે ધર્મપ્રચારને નામે આર્યસમાજ માન પોતાને પારકે નાણે ધનપાયા બનાવી પોતાની સમાજને બેડેખાં બનાવવા વચના કરે છે કે નહિ? એ પ્રશ્નનો વિચાર કરવા આ બુદ્ધિવાદના જમાનામાં જન્મ્યાનું જેમને શંકા પણ સદ્ભિમાન હોય અને જેઓ આરિયના ધોણુને શંકા પણ સમજતા હોય, તેઓને સોંપી હાલ વિરમું હું.

આર્યસમાજનો તરફથી પોતાના મૂળમાં રહેલી એક ખુબી તરીકે એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે:—“આર્યસમાજનો અને તેમના સ્વાર્થી દયાનંદ તે ભારતવાસીઓમાં એક પ્રસારવાનો પ્રશંસાપાત્ર યત્ન કરનારા છે; અને આ અપૂર્વતા બીજાઓમાં અને બીજા સંપ્રદાયોમાં નથી. જેઓ વિદ્યોપાસકનું નામ ધારણ કરી બુદ્ધિને તિલાંજલિ આપી બેઠા છે, એવા ધણા નવશિક્ષિત યુવકો અને બાલકો તથા બાલિકા મોટી ઉંમરના માણસો આર્યસમાજ અને તેમના બાવાજી ઉપર આકર્ષીત થઈને દયાનંદ અને દયાનંદીઓનો એ દાવો ખરો માની બેસે છે, અને તેનો મરજીમાં આવે તેવો બાપણોમાં ને લખાણોમાં ઢંઢેરા પાડે છે. એ આ બુદ્ધિવાદના જમાનામાં નથી રહે તેમ નથી. જો શિક્ષણ અને બુદ્ધિવાદના જમાનામાં જન્મ્યાનું સાર્યક કરવું હોય તો મનુષ્યે, આર્યસમાજ તરફથી જે દાવો આપના પ્રયાસને માટે કરવામાં આવે છે તેને જરીકે ધીરજ રાખી બુદ્ધિવાદની કસોટી ઉપર ચલાવવો જોઈયે.”

૧

આર્યસમાજનો અને તેમના આદ્યબાવા દયાનંદ દેશમાં ઐશ્વર્ય નથી અને વિવિધ સંપ્રદાયો અને નાતોને લીધે ઐશ્વર્ય નથી, એવી એક નપમી વાત ચલાવીને તે ઉપર તેમની પોતાની બજાઈનો ખોટો માંડવો ખડો કરે છે. દેશમાં ઐશ્વર્ય નથી એ વાતનો શોધ કાંઈ આર્યસમાજનોએ નવો કર્યો છે એમ નથી; ઐશ્વર્ય નથી એ વાત સર્વે સંપ્રદાયો અને સર્વ નાતોના માણસ જણતા આવ્યા છે. અને કહેતા આવ્યા છે; પણ જતો, નાતો અને સંપ્રદાયોના મતભેદને લીધે અનૈશ્વર્ય છે અથવા ઐશ્વર્ય થઈ શકતું નથી, એ પાદરીઓએ અને તેમના અનુચિત યદ્ય ગયેલા એકા જેવા સુધારક-મન્યોના વદનમાં તણાતા મનુષ્યોએજ પોતાની કપાલકલ્પનાથી ચલાવેલી નપમી વાત છે. લાક્ષણિક શ્રીલક્ષ્મણપતરાય જેવા રાજ્યદારી ઉસ્તાદે અને આર્યસમાજનો પોતાના નિબંધોમાં એક કરતાં વધારે સ્થાને મક્કમપણે જણાવેલું છે કે, જો કે વિવિધ મતો ધર્મના છે અને તેઓમાં પરસ્પર લઘાઈ આવે છે, તોપણ તેથી ભારતવર્ષમાં પ્રગટકામ ઐશ્વર્ય ભાવના નથી અથવા ઐશ્વર્ય ભાવના થઈ શકે તેમ નથી, એમ માનવું એ તદ્દન ખોટું છે. ઇતર રાજ્યદારી વિચારકો અને લેખકોનો પણ એવોજ અભિપ્રાય છે. ફક્ત જેઓ સામાજિક સુધારકો હોવાનો પોતાને માટે દાવો કરે છે એવા માણસોજ પોતાનો મતાંધ અભિપ્રાય એવો કુટયા કરે છે કે, બધાની ખીચડી થયા વિના વિવાહ અને દિવાળીનું જમણુ થવાનું નથી. એવી ખીચડીય પ્રગ્ત્યોમાં અને સંઘાત સુધારક-મન્યોમાં પોતામાંજ રાજદારી જળ ધૃતિ તથા ઐશ્વર્ય કેટલાં છે? તે તેમની લાગણીઓ અને માગણીઓનાં પૃથક્કરણ કરતાં એક ક્ષણમાં ગપ્પ મમજાઈ જાય તેવું છે. રાજદારી ઉત્તતિનું પ્રયોજન પ્રગ્ત આગળ ધરીને તેઓ પોતાનો રાદીબેદીની સવડનો સ્વાર્થજ ગાંધરાને ડખાડખ કરે છે. રાદીબેદીની અડચણથી અકલ્પમાં કે રાજદારી ઉત્તતિમાં વાંધો આવે છે કે નહિ, એનો ખરો વિચાર તેઓ પોતે કરી શકતા નથી ખાનખાન અને કન્યામનની મુદ્દા મોગવતી કોમોએ વાસ્તવ ઐશ્વર્ય અને રાજદારી વાસ્તવ ઉત્તતિ થી પ્રાપ્ત કરી છે, તેનો જુલકાજનો પ્રતિહાર વિચાર્યો વિના ઉપચારી ગતિ લાગના સ્વચ્છંદથી જે

મોહ પામી પોતાના તરંગ પ્રમાણે આખી કામ સમસ્તને તેઓ ખેંચવા બોલે પ્રવલ્ન કરે છે, તે એક વધુ અનૈક્યત્વ તાણુ કાઠણુ છે. અને તે જેટલુ તાણુ તેટલુંજ અનૈક્યત્વ પ્રબળ કારણુ છે; તે જેટલુ તાણુ અનૈક્યત્વ કારણુ છે તેટલુંજ પરમતસદિષ્ણુતા વિનાતું છે. તેઓ આ દેશમાં પ્રવર્તેલી સર્વ નાતો અને ધર્મપથોની ઉપર બળાત્કાર અને છળકપટ કરવા તેમજ ખેંચતાણુ કરવામાં પોતે દેશહિત કરે છે-એમ માનવા મનાવવાનો દોગજ કરે છે. તેઓ પોતાનાજ વિચારોને લાઠ લઢાથી ખીજના વિચારોને પગતળે છુદવા ઘુદવા ધુન્ધે છે આ મતાધતા કોઇ પણ પથોની મતાધતા કરતાં અધિક દોષારપદ અને નિષ છે. આગળ પણ બહિષ્કાર સિવાય બીજુ કોઇ હથિયાર વહી જનાર પ્રત્યે જનસમુદાય તગ્દથી યોજનામાં આવતું નહિ, અને હાલ તો અંગ્રેજી રાજ્ય છે. તેથી બક્તિઓએ પોતાને શ્રવતી મંડળી જમાવવી, અને સમુદાયપર જોર કરવું, પણ એ સામેથી પણ તેટલીજ ટકર ઉત્પન્ન કરે તો ભુમખરાડા પાડવા એ બુદ્ધિવાદ અને ન્યાયમર નથી.

છતાં પણ ઐક્ય કરવાને નામે કામ તો અનૈક્યતા ઉપજાવે તેવા કરવામાં આવે છે. તેમાં વળી સુધારકમન્યોની આવી તકરારી પ્રવૃત્તિમાં આર્યસમાજીઓ અને તેમના ગુરુ દયાનંદે તો વળી સર્વ પથોનો નાશ થઇ કેવળ એકપો આર્યસમાજી ભારત સમસ્ત બની જાય છે ત્યારેજ ઐક્ય ધાય-એવી મતવજની પ્રવૃત્તિ કરે છે; એ તેમની ધર્મોધતા અને અસાહિષ્ણુતા કોઇ પણ રીતે ધનતબ્ય કરે તેમ નથી. ખીજા મનો અને પથો એકબીજા પ્રત્યે જે સદિષ્ણુતા વાપરે છે, અને આર્યસમાજે પણ જ્યાં લગી સિંગડા કાઢ્યાં નહોતાં, ત્યાં લગી આર્યસમાજ પ્રત્યે જે સદિષ્ણુતા વિવિધ કોમે અને પંથે દર્શાવી હતી, તેટલી પણ સદિષ્ણુતા સમાજસ્ત્રોત્રા નથી; એ સ્વત સિદ્ધ છે તે તેમના સર્વથી વિરુદ્ધ પડતા આચારવિચારોના પરિણામ છે. સહિ પંથો અને નાતોનો નાશ કરવા ઇચ્છનારથી કોણુ ઐક્ય રાખશે, અને એવા આર્યસમાજથી ઐક્ય સિદ્ધ થવાની આશા તે આકરેથી કેરીનાં ડુંગળી આશા રાખવા બરાબર છે.

સહિ પંથો પરસ્પર ભિન્ન છતાં પણ એ ચાલે, સર્વ નાતોનાં બધન વિવિધ હોવા છતાં પણ ભલે ચાલે, દેશ સમસ્તના કામ માટે આપણે સહિએ એક છિયે. આ માવના અને શિક્ષણથી જે ઉન્નતિ અને ઐક્ય ધાય છે, તેને બદલે સહને મારી ફેડી એક પચકણીનો આરો કરવાની ઇચ્છાવાળો આર્યસમાજ અને તેનાચુળ પુરપ દયાનંદ જે ઐક્યપ્રવર્તક તરીકે દાવો કરે છે, તે ધુળ ઉપર લીપણુ સિવાય બીજુ કાંઈ પણ નથી. એ બુદ્ધિવાદના સાચા એવકોને તો સાર સમજવ તેવું છે પ્રમથ.

સનાતન ધર્મનાં ગૂઢ રહસ્ય અને તત્ત્વો તથા આર્યસમાજની પોલ જાણવાં હોય તો વાચો-૧ પુરાણમિદિ, ૨ પુરાણકલ્પાસમાર્ગન, ૩ નિધવાવિયાહમર્દન, વર્ણવ્યવસ્થા, ૪ નિયોગમર્દન, દૈકત્વ મુલ્ય ચાર આના. ૬ દયાનંદી બુદ્ધિ, ૭ નવીન મન સમીક્ષા, ૮ ધર્મસંતાપ; દરેકનો એક પૈસો ૯ દયાનંદહૃદય, ૧૦ નમસ્તે મીમાંસા, ૧૧ સંધ્યાસે આર્ણવૈદિ, ૧૨ દયાનંદી બુદ્ધિ, ૧૩ દયાનંદ મતસ્ત્રી, ૧૪ દયાનંદી વિદ્વતા ૧૫ દયાનંદ મતસ્પર્ણ, ૧૬ દયાનંદ કચ્ચા ચિદ્ધા, ૧૭ આર્યસમાજની ગતિ ૧૮ મુરતી ૧૯ બિહારી દરેકનો અડધો આનો. ૧૯ શુદ્ધિવિવેચન, એક આનો, પોષ્ટેજ બુદ્ધિ, બમદાવાદ મહાન્યાયિતિ કાર્યાવયમા મને છે. તાજા મંગાવો.

→ ॥ સ્વીકાર અને સમાલોચના. ॥ ←

શ્રીઅખોધધ્વાન્ત માર્ત્તેન્ડ—અથવા દયાનંદ દંડી તુંડ દંડી—

અર્થાત્ વેદમંત્રાદિયાં ઇશ્વરની સાકારતા, ભગવદાવતાર તથા પ્રતિમાપૂજનાદિતું નિરૂપણ અને નિયોગ, વિધવાવિવાહ વગેરે દયાનંદીય કૃતકૌતું સમૂહ ખંડન નિખિલશા-સ્ત્રનિષ્ણાત પૂજ્યપાદ સ્વામીશ્રી બાલારામ ઇલાસીન પ્રદર્શિત પરિપાત્રીથી તત્ત્વતેવાસી સ્વામીશ્રી આત્મસ્વરૂપ ઇલાસીન વિરચિત દિંદીતું શુન્દરાતી,ભાષાંતર કરી પ્રકટ કર્તા નારાયણદાસ ગોપા-લદાસ, ભગવાન મથુરાવાળા. નાણાવટ-સુરત. મૃત્યુ દશ આના. શોકોને સનાતનવેદધર્મનું ખરું જ્ઞાન થાય અને કૃતકૌતુઓની પ્રમગ્નજામાં હસાઇ ધર્મકર્મથી ગ્રાપ્ત થતા બચે, તેટલા માટે આવાં પુસ્તકોનો અર્હોળો ફેલાવો થવાની ઘણીજ જરૂર છે. આ પુસ્તક હિંદીમાં સને ૧૮૯૨ માં છપાયેલું ત્યાર પછી સોળે વર્ષો એટલે ઇ. સ. ૧૯૦૮ માં તેની શુન્દરાતીઆવૃત્તિ બહાર પડી છે; પણ હજી સુધી આ પુસ્તકના વિશ્દ્ધમાં એક અક્ષર પણ લખાયો નથી. આ ગ્રંથમાં (૧) સાધારણ ધર્મનું નિરૂપણ, (૨) ઇશ્વરની સાક્ષીતા અને ઇશ્વરના શ્રીરામ-કૃષ્ણાદિ અવતારોની સિદ્ધિ (૩) વેદમંત્રોથી પ્રતિમાનિર્માણ અને પ્રતિમાપૂજનાદિતું નિરૂ-પણ, (૪) દયાનંદીય પ્રતિમા નિષેધક વગતોનું સત્યાર્થ નિરૂપણ, (૫) નિયોગ અને વિધવા-વિવાહનું સચોટ ખંડન, (૬) ગંગાદિ તીર્થોનું વેદથી મહત્વ પ્રદર્શન અને (૭) શુદ્ધને વેદાધ્યયનનો અભાવ તથા દર્મીનુસાર વર્ણવ્યવસ્થાનું ખંડન અને વર્ણાધિકારસિદ્ધિ; એવા સાત મુદ્દા છે. પ્રમાણે વેદ ઉપનિષદો બ્રાહ્મણઅન્યો અને સ્મૃતિ વગેરેમાંથી એવાં તો અક્ષર-કારક આપેલાં છે કે યદિ હું કદાચ અને મિથ્યા મમત મૂકી દે, તો હરામૂઠી દયાનંદીયો પણ સત્યાર્થપ્રકાશની હોળી કરે! અને દયાનંદના કપોલકલ્પિત કોશ બ્યાકરણ અને નિરૂપણી ઉલટા અને ખોટા વેદભાષ્યને પણ લાત મારીને કબા રહે. ॥

પુસ્તક એકંદર રીતે ઘણુંજ સારું છે અને દયાનંદીયોના દર્પદલનાથે તો એક સખળ શસ્ત્ર અને શાસ્ત્રની ગરજ સારે તેવું છે. ગાલ બળબી જ્યાં ત્યાં પંડિતાઇ બતાવી ડહાસ મારનાર મુંબઇ આર્યસમાજના પગારી પંડિત શ્રીબાલકૃષ્ણ શર્માને ચેલેન્ડ કરીએ છીએ કે, શાસ્ત્રાર્થ કરી જ્યાં ત્યાં દયાનંદનો દિગ્વિજય અને આર્યસમાજની હતોડ પોકારવા અને તમારા ધરના છાપામાં ફાવે તેવાં ગીત ગાવા જણુ આવુર રહેો છો; તો હવે આ અખો-ધધ્વાન્તમાર્ત્તેન્ડ ગ્રંથની સગીક્ષા કરી તેમાંના વેદાદિ પ્રમાણોથી સિદ્ધ કરેલા વિષયોનું ખંડન કરી તમારા દયાનંદીય મતનું પ્રતિપ્રાદન કરવા સવેળા બહાર પડો! અને જાહેરપત્રોમાં શાસ્ત્રાર્થ કરવાની તમારી કિમેદ બર લાવો ! પણ ગામડા ગામોમાં જઇ શાસ્ત્રાર્થ કરવાની ખોટી ધમાલ કરવાનું તો મૂકી દો !!! બહે તેને શુદ્ધિ કરાવી હવન કરી જનોઇ પહેરાવી શર્મા વર્મા બનાવી દેવતાઓને નમસ્તે ન કહેતાં વર્ણસંકરોને નમસ્તે કહે છે—તેવા શોકોને તે શું કહેવું ?? વેદવિચારથી સ્પષ્ટ સમગ્નય છે કે, દયાનંદ મહામૂર્ખ અને પ્રવચન ચાર્વાક હતો, તે કેવળ નામ માત્રથીજ વેદના ઝોલા નીચે ‘મતલબ માધતો’ હતો—એ વગેરે બાબતો પણ આ ગ્રંથમાં સપ્રમાણ સિદ્ધ કરેલી છે. સનાતન હિંદુ ધર્મનાં ગૂઢ રહસ્ય અને આર્યસમાજની પોલ જાણવા દુઃખનારાએ તો જરૂર આ પુસ્તક વાંચવું જોઇએ. સર્વ સાધારણની સુગમતાને ખાતર આ પુસ્તકની સરસી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થવાની ઘણીજ

જરૂર છે, કે જ્યોતિ તેનો જલુજ પ્રચાર યથા ધણા લોકો હુટથી લાભ લઈ શકે; અને લોકો પકારી મહાત્મા પુરૂષોત્તમ અયલેખનનો થમ સર્વોચ્ચ સદ્ગુણ થાય.

સત્યાર્થપ્રકાશસમીક્ષા—વેદવિગ્રહ ક્ષોભકલ્પિત અને ખોટી વાતોના બહાર રૂપ અને મર્મ ધર્મ પય અને સપ્રદાયોના નિષાધાના જેવા દયાનંદના સત્યાર્થપ્રકાશના વિરૂદ્ધમાં ઘણું બોલાયું તથા લખાયું છે. હિંદીમાં પડિતશ્રી જવાહરલાલ સાહે દયાનંદતિમિગ્ધાસ્કર અથ લખ્યો છે તથા લાલા જગન્નાથદાસે સત્યાર્થપ્રકાશસમીક્ષાની ચોપડી લખી છે, ગુજરાતીમાં પણ તેવા પુસ્તક પ્રકટ થવાની જરૂર હતી. તે ગદ્યસીસા-કચ્છ નિવાસી પડિત શ્રી કૃષ્ણ મોહનજી જોશી કાર્તાન્તિકે (બ.ચા ગિલ્ડીંગ પ્રીન્સેસ સ્કૂલ પોસ્ટ કાલબા દેવી-મુખધર્મી) લખાવી બહાર પાડી છે તે હીઠ ક્યું છે. જો કે આમાં સર્વોચ્ચ સમીક્ષા નથી થઈ, તો પણ જોઈએ અશે સમીક્ષા કરી છે તે સચોટ અને અસરકારક છે, જ્યોતિ આર્યમન્યો આ સમીક્ષાનો રદીયો બાગ્યેજ આપી શકે. કૃતકો અને દલીલો લોકોના દર્ભ-દૃષ્ટિ દેલ કીતુર પાખડ છળકપટ અને પ્રયત્નો હથાક પાડી જાહેરપ્રગ્નને દગાતી અને ફસાતી બચાવવી, એ પણ એક ધર્મકાર્યજ છે, અને તે બળપવા માટે જોશી કાર્તાન્તિકને દન્યવાદ ધટેછે. આ ચોપડીનું મૂલ્ય ચાર આના છે, અને તે અમદાવાદમાં મહાજ્યોતિ કાર્યાલયમાંથી મળશે.

ધર્મપ્રકાશ—ધર્મોત્તર બારે અને સર્વોત્કૃષ્ટ અથ, માસિક મોટાં ૮૦ પૃષ્ઠમાં અમરોધા-કાનપુરથી સનાતનધર્મના મહોપદેશક પડિતશ્રી કાલુરામજી શાસ્ત્રી પ્રકટ કરે છે. વાર્ષિક મૂલ્ય માત્ર રૂપિયા ત્રણ છે. સનાતનધર્મના શુદ્ધ રહસ્ય ને તત્ત્વો અને આર્યસમાજની પોલ તથા દયાનંદીઓના દલ જાળુવા છત્તનારે તો ધર્મપ્રકાશથી વાચનશૂદ્ધ દીપાવતું જ જોઈએ. હાલમાંથી અગ્નિ બ્રમ તર્કવિતર્ક વગેરે ધોર અધકાગને દૂર કરવા માટે ધર્મપ્રકાશ-સૂર્યનો ઉજાસ હોય. એ અજવાળાથી આંતર રોગો અજપાઈ જશે, ને ભરાઈ પેટેલા કૃતક અશ્વ નારિતકતા સદાયશતિ વગેરે ધુવડ અને વાગોળો ભાગી જશે ધર્મપ્રકાશથી શ્રદ્ધા ભક્તિ ગાન અને આત્મનિષ્ઠાનો આધારિત યથા હૃદયકમળ ખીલશે. બ્રમજી બાલતા અને બાન્તિ પલાયન કરી જઈ મર્મ સદ્ગુરો તથા સદાચારોમાં પ્રીતિ અને પ્રવૃત્તિ થશે. જરાકરેત સનાતનધર્મ ધર્મપ્રકાશથી દિવ્ય અર્ક પામી પુનઃ યુવાન-પુષ્ટ થવા લાગ્યો છે. સનાતનધર્મનો પરમોત્કૃષ્ટ તત્ત્વો પ્રકાશ કરનાર રદી પડિત કાલુરામજી શાસ્ત્રી શિરકાલ પવનત ધનવશવાબની પ્રાપ્તિ મહિત નીરાંગી તંદુરસ્ત અને દીર્ઘ જીવિત ગ્હેવા શ્રીકૃષ્ણકૃપાથી સદ્-ભાગી થાઓ સનાતનધર્મીઓ હવે શાસ્ત્રીજીએ ખરે આ મોરો અનુચલ કર્યો છે, પરમેશ્વર તેમનો આ પરિશ્રમ મદ્દજ કરે અને અથ નિવિધન સમાપ્ત થાય સ્વામી હુદનલાલે વેદપ્રકાશ-સમાચાર-મેરકા ધર્મપ્રકાશની સમાલોચના કરવા માડી છે, પણ ધર્મપ્રકાશનાં પ્રમાણ અને યુક્તિ એવા તો અકાલ્ય છે કે તેના અરુનમાં લખવું અમબવ તો શું પણ અયોગ્ય છે. ધર્મપ્રકાશનું ખંડન કરનાર પોતાની દાસી કરાવી મૂર્ખ અને છે. અને તો દૃઢ વિશ્વાસ છે કે, ધર્મપ્રકાશનો ઉત્તર લખનાર પુરુષજ જૂતવ પર નથી આવા અપૂર્વ અત્યુપયોગી અતિ સત્તા અને મુર્ચ્ચિતમ અથ ધર્મપ્રકાશના દરેક સનાતનધર્મીનું મગીએ અવરુચ આદર થવું જ જોઈએ. આદર થતાં કરનારને અમદાવાદ મહાજ્યોતિ કાર્યાલયમાંથી ધર્મપ્રકાશ મળશે તમી

શ્રીભ્રમભંજન. [એક અદ્ભુત સદ્વોધક વૃત્તાન્ત.]

પ્રકરણ ૪ થું.—શ્રી સિદ્ધિઅંબાનાં દર્શન.

[અનુસંધાન સંવત ૧૯૭૦ ના શ્રાવણ માસના ૫૯ ૨૯૮ થી.]

શ્રીવત્સલાદેવીનો દિવ્ય વેગ અને સ્ફુર્તિ એવાં તો પ્રગલ્ભ અને શીઘ્ર હતાં, કે તેમની પાછળ દૃષ્ટિવૃત્તિથી પણ નબી રહેવું કઠણ પડે તેમ હતું; તેથી મારે એકાગ્રતામાં પણ નિર્નમેય દૃષ્ટિવૃત્તિ રાખીને તેમની પાછળ ગતિ કરવી પડતી હતી. આવા ત્વરાવાળા વેગની પાછળ પેલાં ઉદરનાં પાંચ બચ્ચાં શી રીતે હોડતાં રહે ? એવી શંકા વાંચનારને સ્વાભાવિક રીતે યામ તેમ છે, પણ શ્રીવત્સલાદેવીની દિવ્યશક્તિ વડે આકર્ષાયલાં તે પાંચે ઉદરનાં બચ્ચાં તો તે દેવીની સાથેનેસાથે પવનવેગે આલ્યાં કરતાં હતાં. શ્રીવત્સલાદેવી અને પેલાં પાંચ ઉદરનાં બચ્ચાંની એવી તો શીઘ્ર ગતિ હતી કે દૃષ્ટિવૃત્તિથી તેમની સાથે રહેનાર દું માર્ગના કોઈ પણ પદાર્થો વગેરેનું અવલોકન કરી આનંદ પ્રાપ્ત કરી શકતો નહોતો. ફક્ત જેમ મન અને પવનના વેગે હોડતા પક્ષીની નજરે સામું આવું બૂમડલ દેખાતું જાય પણ કોઈ વસ્તુ માંડીધરાધને જોઈ શકાય નહિ, તેમ જો કે આગળપાછળની વસ્તુઓ જુદાં ગિરિઓ, અને વ્યક્તિઓ વગેરે મારા જોવામાં આવતાં, તોપણ તેમાંના એકેને પણ આંખ માંડી જોવાનો અવકાશ બિલકુલ હતોજ નહિ. તથાપિ એટલું તો જણાતું હતું કે, આપણા આ બૂમડલ ઉપર જેમ મોરારીલક્ષ્મીને ઝવોની છે, તેવીજ વિશાળ અને અનંત સદૃષ્ટિ શ્રી ગણપતિના હોડની પણ છે. મારા આ વિચારને ટેકા મળે એવી રીતે શ્રીવત્સલાદેવીએ પેલાં ઉદરનાં પાંચ બચ્ચાંઓને કહ્યું:—આ શ્રીગણપતિના હોડ અતિ મંગલમય છે, તેમાં તમારો જન્મ જો એક પ્રકારનાં તમારા ઉત્તમ પુણ્યનું ફળ છે. તેમાં પણ તમારાં અધિક ધન્યભાગ્ય છે કે શ્રીસિદ્ધિઅંબાના સાન્નિધ્યમાં તેઓશ્રી તમને તોડાવે છે. શ્રીગણેશના આ અસંખ્ય જીવોવાળા હોડમાં તમારૂં ભાગ્ય ધણું મોટું છે !

તે ઉદરનાં બચ્ચાંઓ બોલ્યાં:—એમાં અમારું ભાગ્ય છે, એ તો અમને સારી પેઠે સમજાય છે, પણ અપરાધીઓનું એવું કાંઈ પુણ્ય નથી તોપણ અમને શ્રીસિદ્ધિઅંબા આ પ્રમાણે પોતાના દર્શન અને સાન્નિધ્યનો લાભ આપવાને બોલાવે છે, એ તો એ પરમકૃપાળુ જનનીશ્રીની દયામયી ઉદારતાજ છે. અમારો સ્વભાવ પણ અજનીતરો છે, તે છતાં અમારા ઉપર આટલી દયા જે ભગવતીશ્રી દર્શાવે છે, તેમના હૃદયનો ચૂદ્ધ ભાવ કોણું વેલુંવી શકે ? અમારા જેવા પ્રાણી તો આ લોકમાં શ્રીગણવદનપ્રજ્ઞાની સત્તામર્યાદામાં અનંત સંખ્યામાં છે, તેમાં અમારા જેવા દુષ્ટ પ્રાણી પ્રતિ આવી દયા, ને ભગવતીશ્રીની કર્મજ્ઞાની પરિસ્થિતિ અમારે માટે તો ગણાય.

શ્રીવત્સલાદેવી બોલ્યાં:—વત્સ ! બૂલોડમાં જેવી અનેક યોનિયો જન્મી છે, તેમ અહીં પણ ભગવાન ગણાધિપતિશ્રીના હોડમાં પણ છે. તેમાં આ પ્રમાણે શ્રીસિદ્ધિ મહાદેવીના કૃપાના કિરણને પાત્ર તમે થયાં, તેથી તમારાં ભાગ્યને સર્વ દેવો પણ વખાણે છે.

* ધણાજ અદ્ય સમયમાં શ્રીમહાગણાધિપતિના નિજ ધામ આગળ શ્રીવત્સલાદેવી તે ઉદરના બચ્ચાંને લઇને આવ્યાં: શ્રીમન્મહાગણાધિપતિના નિજ પ્રદેશ અને નિજધામની દિવ્યપ્રભા અને શોભા તંબૂજ માંગલ્ય અને આનંદમય વાતાવરણ સ્પષ્ટ રીતે આશ-

પાશના તેમનાથી ઉતરતા તેમના અધિકૃત દેવોના પ્રદેશ અને ધામોથી જુદાં પડતાં હતાં- અર્થાત્ અદિતાતાં જણાતાં હતાં. અહીં સર્વ પુરૂષો તો શ્રીગણેન્દ્ર ભગવાનના જેવાંજ રૂપ અને આકારવાળા તથા વચ્ચાલકારવાળા હતા; તથા બધી સ્ત્રીઓ તે મહાદેવી શ્રીસિદ્ધિ અંબાના જેવીજ હતી. તેથી તેમનામાંથી શ્રીગણેન્દ્રભગવાન અને શ્રીસિદ્ધિઅંબા કોણુ હશે, તે સમજી શકાય તેમ ન હોતું. પ્રથમ તો શ્રીગણેન્દ્રભગવાનના ભુવન આગળ આવતાં તે ભુવનમાંથી એક દિવ્ય સ્ત્રી વ્યક્તિ નિકળી, તેને જોતાંજ મારા મનમાં એમ થયું કે આજ મહાદેવી સિદ્ધિમાતાજી હશે; તેથી તેમને મેં માન્ય નમસ્કાર કર્યા. પણ તેમણે શ્રીવત્સલાદેવીને જોતાંજ રિમત પૂર્વક કહ્યું કે—“કેમ, તમે આવી પહોંચ્યાં કે? શ્રી સિદ્ધિ મહાદેવીનાં આ રમકડાં મૂકેના બચ્ચાંઓને પણ લાવ્યાં ખરાં! હું મહાદેવીશ્રીને ખબર આપું, તેઓ પ્રસન્ન થશે.”

આ ઉપરથી મેં જાણ્યું કે એ દિવ્ય સ્ત્રી વ્યક્તિ તે મહાદેવી શ્રીસિદ્ધિઅંબાની પાસે રહેનાર કોઈ દેવી હશે, અને તે મારે અનુમાન ખરું હતું. કેમકે શ્રીવત્સલાદેવીએ તે વ્યક્તિને ઉત્તર આપ્યો કે.—“મોદદેવી! મહાદેવીશ્રીને શું અચાત છે? તેઓ સર્વજ્ઞ છે. આશો આપણે સહી શ્રીમહાદેવીના આનિધ્યમાં સાથે સાથે જઈએ, અને તેઓશ્રીની પ્રસન્નતામાં ભાગ લેઈએ.”

આ સંભાવણુથી મેં જાણ્યું કે, શાસ્ત્રમાં જે મૌદમમાંજ આદિક શ્રીગમનનભગવાનના પાર્શ્વદેવોનાં નામ જણાવેલાં છે, તેમાંના મોદ નામના પાર્શ્વદેવી એ દેવી શક્તિ છે. પછી શ્રીમોદદેવી, શ્રીવત્સલાદેવી અને પેલાં ઉંદરનાં પાંચ બચ્ચાં તે દિવ્ય મહાભુવનમાં પ્રવેશ્યાં. જ્યારથી શ્રીગણેન્દ્રભુવનમાં એ ઉંદરનાં બચ્ચાં પ્રવેશ્યાં, ત્યારથી તેમના ઝોજસ તેજ અને શોભામાં કાંઈ અસાધારણ વધારો થયેલો જણાયો. તેમની દિવ્યતામાં આ વધારો થયો તેનું કારણ એ હતું કે, શ્રીમહામણેન્દ્રધામની મર્યાદામાં પ્રવેશતાં તે બચ્ચાં-ઝોના શરીરના પરમાણુ વધારે સૂક્ષ્મ અને ઉચ્ચતર પ્રકૃતિનાં બની ગયાં. તેઓ શ્રીમહાદેવીની હજુરમાં આત્માં, તેમની પાછળ મારી દૃષ્ટિવૃત્તિથી હું પણ તે મુગલમ્બ દિવ્ય ભુવનમાં પ્રવેશ્યો, તેની અંદરની અનેક દિવ્ય રચનાઓ અને શોભાઓ જોતો તેઓની સાથે, શ્રીસિદ્ધિઅંબાના સાન્નિધ્યમાં આવ્યો. શ્રીવત્સલાદેવી તથા શ્રીમોદદેવીએ શ્રીમહાદેવી સિદ્ધિભગવતીને નમસ્કાર કર્યા તેથીજ શ્રીસિદ્ધિઅંબાને મેં ઝોજખ્યાં એમ નહોતું; તે શ્રીમહાદેવીનું સર્વોપરિ તેજ અને ઐશ્વર્ય તેમની આશપાશ તેમની સહચરીઓ તરીકે ખેદેલી મધળી દેવીઓના તેજને ઢાંકી દેતું હતું. શ્રીગણેન્દ્રલોકેશ્વરી શ્રીગણેશ્વરશક્તિ તરીકે પોતાનો દિવ્ય મહિમ્બ મુકેટ જો કે આ વખતે મહાદેવીશ્રીએ પોતાના મસ્તક ઉપર ધાગ્યું કરેલું નહોતો, અને પોતાની નજીક પડેલા એક પીક ઉપર મૂકેલો હતો; તો પણ તેમણે પોતાની સહચરીઓના જેવો સધજો પોષાક ધારણ કરેલો હોવા છતાં પણ તેમનું તે લોકેશ્વરી તરીકેનું ઐશ્વર્ય સર્વ સખીઓમાં નિરાણુ પરખાઈ આવતું હતું. શ્રીવત્સલાદેવી અને મોદદેવીના નમસ્કાર સ્વીકારી ભગવતી શ્રીમહાસિદ્ધિ અંબાએ પેલાં ઉંદરના બચ્ચાંને અતિ હર્ષ અને પ્રેમની સાથે ઉપાડી લઇને પોતાની આગળ મૂકેલા એક રત્નપાટ ઉપર મૂક્યાં. તે બિચારાં તો શ્રીસિદ્ધિઅંબાના મરણ-રવિદર્શન જમને લોટવા લાગ્યાં હતાં અને વિવિધ લોકવાસી યોગીઓ અને ઉપાસકોએ

શુદ્ધભાવથી જે અક્ષત દ્વાર્ અને પુણ્યો તે ભગવતીશ્રીના ચરણકમળમાં ચઢાવેલાં હતાં તેજ પોતાના મુખેવડે ભક્ષણ કરી પોતાને પુણ્ય અને પવિત્રતાના પુનરુપ યનાવવામાં રોકાયાં હતાં. ભગવતીશ્રીના ચરણકમળની પ્રસાદી પ્રાપ્ત કરતાં વાંતજ અપરિમિત પુણ્યનો ઉદય થવાથી તે મહાદેવીશ્રીના આંતકણમાં રહેલો કારણપ્રદાઈ ઉભરાયો અને ઉપર કઢી ગયા તે પ્રભાણે તે લોકજનનીએ પોતાના અભયવરદ કર વડે ઉપાડીઉપાડીને પેલા રત્ન પાટ ઉપર તે ઉદરનાં બચ્ચાંને મૂક્યાં અને પોતાના કલ્યાણનિકેતન કરકમળવડે તે બચ્ચાંને પાળીને તથા પ્રેમથી ધૂમેથી લાપટ મારીને બોલ્યાં—“ હજુએ તમને દ્વાર્ અને અક્ષત કાતરી ખાવાની ટેવ રહી છે કે ? ! ”

શ્રીસિદ્ધિઅંબાના આ પ્રેમપૂર્ણ અને લાડ લડાવનાર વચનામૃતથી ઉભરાઈ જતા આલ્લાદર્થી રોમરોમ જેઓનાં ખડાં યદ્ય ગયાં છે—એવાં તે ઉદરનાં બચ્ચાં પાછલા પગપર ઊભાં રહી અંજલી બાંધીને બોલ્યાં—તેમનાં માણિક્યનાં જેવાં લાલ નેત્રામંથી બકિતના ત્રવાહરૂપ અશ્રુધારા વહેવા લાગી અને તે બોલ્યાં—“ હે જનની ! હે લોકેશ્વરી ! ! માડી તારા ચરણકમળની રજવડે પરમપવિત્ર બનેલાં ચોખ્ખા વીણી ખાનાર અમે પાપ કરનાર છતાં ઉદરની ચોની પણ આપશ્રીની સત્તામર્યાદામાં પાગ્યાં, અને ત્યાં પણ આપશ્રીના ચરણકમળથી પરમ પુનીત એવા વેલાઓનું પ્રાપ્ત કરી આપનો પોતાનો અપરાધ કરનાર છતાં અમે આપનાં સુરમુનિપૂજ્ય ચરણારવિદમાં ખેંચાઈ આવ્યાં છીએ, અને અહીં પણ આપશ્રીના ચરણપદની પ્રમાદીનો કણ મુખમાં લેતાં આપશ્રીના સર્વાભિદ્રવ્ય કરકમળના સ્પર્શ અને આચ્છાદનનો દેવને દુર્લભ એવો આનંદ અમે ભોગવિયે છીએ. અમારાં પોતાનાં તો એવાં દાંધ પુણ્ય નથી કે જેને પ્રતાપ અમે આપનાં સંતાનની પેઠે આપના પરમ કારણિક કરકમળવડે આમ પયોળાઇએ છિયે. એ પુણ્યપ્રતાપ તો આપનાં શ્રીચરણની પ્રસાદીનો છે એ પ્રસાદીનો સ્વાદ કેમ છુટે ? ! ”

વાત્સલ્યથી પૂર્ણ પણ મંદસ્મિત સહિત શ્રીસિદ્ધિઅંબા બોલ્યા—“ મારાં પ્રિય બાળકો તમારા આ કાલાલેલાં બાલકમુખ જોઈને તમને ખિન્નવાને પણ માફ મન સમર્થ નથી. પણ તમે તમારો આવો પ્રાકૃત સ્વભાવ છોડતાં નથી, તેથી ભગવાન શ્રીગણેશ્વરપ્રભુ તમને શિક્ષા કરશે તો ? ”

શ્રીત્મલાદેવી—તો મહાદેવીશ્રી આપ આમના રક્ષણ માટે વચમાં પડજો. પિતાના ક્રોધ-માથી માતાજી બચાવવાને માટે આડા હાથ ધરે, એ સધળા સસારમાં પ્રસિદ્ધ છે. આપશ્રી આ જીવેના બકિતભાવથીજ જીતાઈ ગયાં છો.

પ્રમેદાદેવી વચમાં બોલ્યાં—મહાદેવીશ્રીને સર્વ સાધનોમાં જાવ એજ અત્યંત પ્રિય છે.

મેદાદેવીએ કહ્યું—માવો દે દેવઃ વગેરે શાસ્ત્રના વચનોથી સ્પર્ધજ છે કે દેવાધિદેવ મંગણાધીશ્વર અને આપણાં મહાદેવીશ્રી બંને જાવનીજ સાક્ષાત્ મૃતિયો છે.

પેલાં ઉદરનાં બચ્ચાં બોલ્યાં—અમે દુર્ખલનું જાવબલ શું છે ? યોગિઓ અને મુનિયોને પણ ભાવ ઉજવવા ધણો કઠણ છે, તો અમે પશુઓમાં જાવ ક્યાંથી હોય ? અમકંઈ તે શું મેળું ? અગ્ને દીનદીન સરણાગત જનણીને વિએશ્વરી દવાદ્ર થાય છે, એ તો એઓશ્રીની અનુગ્રહશક્તિનોજ પ્રભાવ છે. અમે તો જે કરિયે છિયે તે અવિવેક અને અમારા જીવસ્વભાવની અનગમતી પ્રવૃત્તિજ છે.

આમોદાદેવી બોલ્યાં:—આમ જ કહીને જીવો અનેક અપરાધથી છુટી જાય છે.

પ્રમોદાદેવી બોલ્યાં—પણ તે કહેવા પ્રમાણે અંતઃકરણ, પણ મનનું હોય તોજ તે સર્વ દોષનું નિવારણ કરવાને સમર્થ છે.

ઉદરનાં બચ્ચાં બોલ્યાં—માતૃશી ! અને એ અંતઃકરણજ એવું પૂતારું છે કે તે કહે છે કંઈ અને માને છે કંઈ, તથા માને છે કંઈ અને બોલે છે કંઈ; જીવસ્વભાવજ એવો છે. તો પણ આવી જીવની બોડો અમો રંકનાં રક્ષક માતાપિતા શ્રીસિદ્ધિઅંબા અને શ્રી વિનાયકપિતા ધ્યાનમાં ન લેતાં પોતાના શરણુ પ્રતિ સદજ પણ અભિમુખ થવાના સકામ કે નિષ્કામ વેગવાળાને તેના બોલ પ્રમાણે ભાવવાળા બનાવે છે—આપ દેવો ભાવવડે શુદ્ધ હો, પણ અમારા જેવા ઉતરતી કાટિના આત્માઓને પોતાના અંતઃકરણમાં રહેલા દોષોનો અનુભવ આ ધમાણે સ્વતઃ મિદ્ધ છે. અમો અબળ અને પરાધીન છીએ અને આ જગદંબા શ્રીસિદ્ધિમાતાને શરણુ છીએ.

આમોદાદેવી હસ્યનો સંતોષ દર્શવતાં બોલ્યાં—જીવાત્માને પોતાનું ખરું સ્વરૂપ સમજાય ત્યારે આ ભાવનાનો ઉદય થાય છે.

પ્રમોદાદેવી અનુમતિ દર્શાવતા બોલ્યા—અને જોજ ધ્રુવરત્નું અને બ્રહ્મતત્ત્વનું સ્વરૂપ મનજવાની શ્રેણીનું પ્રથમ પદધિયુ છે.

ઉદરનાં બચ્ચાં સરલ બાવે બોલી ઉઠ્યાં:—અને તે પણ આ માતૃશી મહાદેવીના અનુમદ સિવાય પ્રાપ્ત કરવું જીવની સત્તામાં નથી. (સજળ નેત્રથી બોલ્યાં) અહો! કશામથી વિશ્વજનનીનો વાત્સલ્યપ્રવાહ ! !

શ્રીસિદ્ધિઅંબા તે ઉદરનાં બચ્ચાંના આવા પ્રપન્નતાનાં વચનોથી પરામવ પામીને બોલ્યાં:—“મારાં બાલુડાં ! આડાબોલાં !” તમે અને તમારા જેવા સર્વ આત્માઓ જે કંઈ સાચું કે ખોટું હેય છે, તેની જવાબદારી મારા ઉપર નાંખીને શ્રીવિનાયક ભગવાન આગળ નિહોંય યઇને બેસો છો. પણ હવે તો મહાપ્રભુશ્રી તમને શિક્ષાજ કરશે !” એ પ્રમાણે બોલીને શ્રીસિદ્ધિઅંબા પોતાની વિશ્વનિયામક હરતની આંગળીઓવડે અતિ પ્રેમથી તે બચ્ચાને યાખડવા લાગ્યાં; અને આગળ પાછળ બેઠેલી સઘળી મહાયરી દેવીઓ તથા પાર્શ્વ દેવીઓ મલકમલક દસતી પરરપર વાતો કરવા લાગી કે—“પોતાના અસામર્થ્યને પણ જીવાત્માઓ ધ્રુવરકાટિને પણ જીતવાનું અમોષ હથિયાર બનાવે છે ! એ શું ઓછું આશ્ચર્ય છે ? !”

એટલામાં એક પ્રતિહારી શક્તિએ આવીને મહાદેવી શ્રીસિદ્ધિઅંબાને વિનવ્યાં:—શ્રી જગદિનાયક મહાશક્તિનો જય જયકાર ! દેવાધિદેવ શ્રીગણાધીશ્વર મહાદેવીશ્રીના આનંદમાં રુદ્ધિ કરવા દાવજ અત્રે પધારે છે.”

શ્રીસિદ્ધિઅંબા અત્યંત હર્ષવિશયા બોલ્યાં:—“પ્રિય મળી ! પછોજ પ્રિય મદેશ ! ! અમારા સદ્ભાવને અદોષન્ય ! પ્રભુશ્રીની સેવા માટે અમે સહ તૈયાર છીએ !” એમ કહી અબ્યુદ્યાન અર્પવા શ્રીસિદ્ધિઅંબા ઉભાં થયા, તેની માથે સર્વ સદાયરી દેવીઓ અને શક્તિઓ પણ ઉભી યઇ, એટલામા શ્રીમન્મહાગણાધિપતિ પોતે પધાર્યા. તેમને આસન અર્ધ પાદ વગેરેથી પૂજીને બેસાર્યા. અને પછી હાથ જોડી પાસે ઉભાંડમાં શ્રીસિદ્ધિઅંબા બોલ્યાં—“ભગવાન ! દિંકરીના અપાર આનંદમાં રુદ્ધિ કરવાને આજા કરિયે, આપની અત દારી શી સેવા બળવે ?”

શ્રીગણેશ્વર ભગવાન્ ચારે તરફ આનંદ અને આંગથના મેઘ વર્ષાવતા પ્રમનનતાથી બોલ્યા:—“ મહાદેવી ! તમે આ આસન ઉપર મારી પાસે બેસો. એજ મારી મોટાભાઈની સેવા અને ઉપાસના છે ” શ્રીસિદ્ધિ મહાદેવી વિનયપૂર્વક પોતાના ત્રિકોણાધિપતિ પતિની આજ્ઞા પ્રમાણે પાસેનાં દિવ્ય રતનમય આસન ઉપર બેઠાં. એટલે અત્યંત પ્રમનનતાથી શ્રી-વિનાયક ભગવાન્ બોલ્યા:—“ દેવી ! આ (ઉદરનાં બચ્ચાં પ્રતિ આંગળી કરીને) આવાં આવાં રમકડા લેછ રમવાના તમારા આનંદમાં મેં ભંગ તો પાડ્યો નથીને ? ” આ વખતે તે બચ્ચાંઓ કે જે રતનાટ ઉપરથી ઉતરીને શ્રીસિદ્ધિઆજ્ઞાના ત્રિકોણપૂજ્ય ચરણકમળ આગળ લપાઇને બેઠાં હતાં, તે ત્યાંથી નિકળી શ્રીવિનાયકભગવાનના ચરણારવિંદમાં દડકદડક બઢને બેઠાં; અને શ્રીસિદ્ધિઆજ્ઞાએ સ્વહરતે પૂજન કરતાં ચક્રવેલા દિવ્ય અક્ષત તપા પુષ્પ પોતાના બોલામાં લેછ ખાતાં ખાતાં પાછલે પગે હમાં રહીને પોતાની ચંચ તાના પ્રકાશ-વાળી પથ્થ.સ્થિર ધણેલી આંખોવાડે તે જગન્મંથલ મહામૂર્તિ શ્રીગણેશ્વરભગવાનનાં દર્શનનો પરમાનંદ લેવા લાગ્યાં.

(અપૂર્ણ.)

સંધવી.

સનાતન વિવાહપદ્ધતિની શ્રેષ્ઠતા.

મહાપ્રસાની સખી કુંડલા પોતાની શ્રીવિષ્ણુના વિવાહ પછી સખીપતિને નીચેના બાવાર્યનો આશીર્વાદ દે છે.

“ ધર્મધર્મકામ ” એ ત્રણ પુરુષાર્થ તમે આપની ધર્મપત્નીની સાથે સાધો. “ ધર્મે ચાર્યે ચ કામે ચ નાતિ ચરામિ એ આપની પ્રતિજ્ઞા આપે પાળવી. પુરુષોએ ધર્મધર્મકામ એ ત્રણ પુરુષાર્થ સ્ત્રી સંગે રહી સાધવા, એ ક્રુતિની વાણી સત્ય છે. માટે આપ માત્ર કામ કે-જે તામસ છે, અને અર્થ કે જે રાજસ છે; તે એ પુરુષાર્થોને ન ભજતાં ધર્મ કે જે સાત્વિક પુરુષાર્થ છે, તેને ગ્રહણ કરો—ધર્મચરણ કરો. ધર્મચરણ વિવાહ સંસ્થાનું નિર્માણ થએલ છે* એ ધ્યાનમાં લઈ સંગોપન કરો. પુત્રપૌત્રસહ ચિરકાળ સુખાનંદ ને યશ મેળવો.”

(૧) સમાજની દરેક વ્યક્તિને ઐદિક અને પારમાર્થિક કલ્યાણ એકજ સાથે આ માનવજીવનમાં સાધવાનાં છે. તે સાધવાને સમાજમાં ભિન્નભિન્ન આદર્શરૂપ તાત્વિકધર્મો કાયમ રહેવાથી ઉન્નતિ થાય અને સમાજની અધ્યાત્મ પ્રવૃત્તિતા વધે; કે તે એક કાર્ય

*વિવાહસંસ્થાના ઉચ્ચ અને દૈવી આદર્શને સ્વર્ગમાંથી ઉતારી પાડી પૃથ્વીની ધુળમાં રગડોળવા મળતા, પાશ્ચાત્ય પ્રજાનું અનુકરણ કરતા આર્ચગન્થો અને લેભાશુ મુધારકોનો ચેપ, ચચળ મનના અને શાસ્ત્રવિમુખ ગોળા ભલા સનાતનની હિન્દુઓને ન લાગે; તેમજ ધર્મસંગોપનને માટેજ વિવાહસંસ્થા છે, તે સંસ્થાનો આધાર ધર્મ (સાત્વિક વૃત્તિ) જ છે; નિયોગને અને પુનર્લગ્નને તો સ્થાનજ નથી—એમ સપ્રમાણુ સમજવવા સાર પુનાથી પ્રસિદ્ધ યતો “સુમુહુ” પત્રમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા લેખની મદદથી આ લેખ લખાયો છે.

સાધવાને જ્ઞાતિબંધનની જરૂર નથી ? એ પ્રશ્નના જવાબમાં સમાજસંઘર્ષ સપાદન કરવાને માટે અથવા સમાજના અંતઃકલહથી દૂર રહેવાને અને બાહ્ય પ્રતિકૂલ પરિસ્થિતિ નિભાવવાને જ્ઞાતિસંસ્થા જેવી ઉપયોગી બીજી કોઈ સંસ્થા નથી. મોક્ષ કે જે પરમ પુરુષાર્થ છે અને તેની સાથે સર્વની એકવાક્યતા છે, તે પરમ પુરુષાર્થને પ્રાપ્ત કરવાને માટે ધર્મ પાળી અર્થ અને કામને નિયમમાં રાખવાની જરૂર છે; તેમ કરવાને વ્યક્તિના પરસ્પર સંબંધ નિશ્ચિત કરવા જોઈએ; તેમ કરવાને જાતિધર્મ સિવાય બીજો કોઈ પથ ઉપાય નથી. જાતિધર્મ વ્યક્તિના સંબંધ નિશ્ચય કરાવી પરમ પુરુષાર્થ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરાવે છે. મોક્ષ દરેકને ધ્યેય છે અને તે શાશ્વત છે, તે શાશ્વત મોક્ષ મેળવવાના સામાજિક વ્યક્તિનો સાધન રૂપ જાતિધર્મ તે પથ શાશ્વતજ હોવા જોઈએ. જાતિભેદની રચના ત્રિકાલાબ્યાધિત છે અને તેના નિયમોનું અનુસરણ સમાજને હિતકારક છે. ઉપર પ્રમાણે શાશ્વત મોક્ષને પ્રાપ્ત કરવાના સાધન રૂપ જાતિધર્મ તે પથ શાશ્વત છે એમ સિદ્ધ થાય છે; મથુ શાશ્વત-કૃતિ મનુષ્યની છેજ નહિ એ ન્યાયે જાતિસંસ્થા, ધર્મરનિર્મિત છે, : અને શ્રીકૃષ્ણભગવાનનું વચન તેનું પ્રમાણ છે. (ચાતુર્વર્ણ્ય મિતિ) જાતિ સંસ્થા, જાતિધર્મ, અને સમાજ-સંઘર્ષનો ટુકો પણ યથાન્યાય વિચાર કરી વિવાહસંસ્થા, કુલધર્મ અને વંશન્દશ (Preservation of race), ની સ્થાપનાનો વિચાર કરીએ. આ સર્વ વિચાર સ્ત્રી અને પુરુષના પરસ્પર સંબંધમાંજ સમાવલા છે, ટુંકમાં એ સર્વ વિચાર સ્ત્રીપુરુષના પરસ્પર સંબંધનાજ વિચાર છે; કુટુંબસંસ્થાના વિચાર તે વિચારોના અગ્રજૂત છે. જ્યાં તત્ત્વોમાંથી વ્યક્તિના પરસ્પર સંબંધ કરાવવામાં આવે છે, ત્યાં સ્ત્રી અને પુરુષોના પરસ્પર સંબંધ કેવા પ્રકારના હોય છે ? અને સ્ત્રી પુરુષમાં કોના વિશેષ ધર્મ ક્રિયા છે ? તે નિશ્ચય કરીએ.

(૨) હકનાં તત્ત્વો (Right) પાશ્ચાત્ય જનસમાજમાં પ્રચલિત છે. તે સમાજમાં કેવી અન્યાયુધી અને ગોટાળા ચાલે છે, તેનું દિગ્દર્શન જ્ઞાતિસંસ્થાને પુષ્ટિ આપે છે. તે તત્ત્વવે સમાજમાં બિજાબિજા વર્ગને એકમેક કરીને અને આત્મોન્નતિની વાતને તિલાંજલી આપીને અનર્થજ ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે. વ્યક્તિપ્રધાનતાતિને માનનારી પશ્ચિમની સમાજમાં સ્ત્રી અને પુરુષો પોતપોતાના હક્કો સિદ્ધ કરવા માટે સદા મથે છે; અને આવી પ્રવૃત્તિથી સમાજની આત્મોન્નતિ તરફ લક્ષ્ય નથી અપાતું એટલું જ નહિ, પણ સમાજ વિકલ્પતાને પામે છે. આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓ અને પુરુષોના હક્કની સિદ્ધિની તકરારોથી કુટુંબસંસ્થાનો યાંત્રણ રૂપ સ્ત્રીપુરુષ વચ્ચેનો પ્રેમ અથવા એકમ નષ્ટ થાય છે; અને તેની સાથે તે સંસ્થાના લયના ચિહ્નો પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. પાશ્ચાત્યસમાજમાં દરસાલ દુરાદર્શન અથવા લગ્નોછેદ (divorce) ની મોટી સંખ્યા ઉપરના કથનનું સત્ય નિશ્ચિત કરે છે. સફેદજાતિ બાઈઓના ધર્મગાણા તો આપણે સાંભળ્યાં છે. હકના તત્ત્વો (Right) નું બીજું બયન પરિણામ સ્ત્રીઓને સ્વોદરપોષણની જવાબદારી વધારે રહે છે. અને એવી સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચે અસ્વાભાવિક દરિદ્રાદયદાઓદ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યાં વિવાહના કરાર કે ત્રિધિ કરવામાં આવતી નથી. એટલે કુટુંબસંસ્થા પાપા વગરની તો પહેલેથીજ હોય છે. હવે જરા વિચાર કરો કે હકના તત્ત્વો (Right) પાશ્ચાત્યસમાજમાં કેવું ચાકસી કામ કરે છે ? ! હકના તત્ત્વોથી સ્ત્રી અને

પુરૂષ પરસ્પરના સંબંધમાં અનિષ્ટ સ્વૈરતાજ છે, અને તેનું પરિણામ પ્રજાનો ક્ષય થાય તે બ્રુહ્મ છે. પ્રાચીન શ્રીક અને ગૌતમ પ્રજાના અતિમ ઇતિહાસનાં પાનાં તેનો પુરાવો આપે છે. સ્ત્રીપુરૂષોના સંબંધમાં હક્કનાં તત્ત્વોને લઈને સમાજ કેવી રીતે જમડે છે ? તેની કલ્પના હાવના લેખાગ્રુ સુધારકમંત્રો કરી શકે તેમ નથી. પણ પાશ્ચાત્ય સમાજ તરફ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી તેઓ સાહેબો જોશે, તો ત્યાંના ગડમડગોટા સહજ સમજી શકશે. આવા રાક્ષસી હક્કનાં તત્ત્વો લાવીને તો સુધારકોએ દેવની અવતરતિ કરી છે અને કરશે, પાશ્ચાત્ય સમાજનું હક્કના તત્ત્વો ગ્રહણ કરવામાં અર્ધ (રાજસ વૃત્તિ) ધ્યેય છે, અને અર્ધ ત્યાં ધ્યેય હોય, ત્યાં સમાજશાસન અશક્ય છે. ત્યાંના ગોટાગા અને અનર્થપરંપરાનું ખર્ચ કારણ તેઓએ અર્થધ્યેય જાનેલો છે એવું છે. અર્થ અને કામને પ્રાધાન્ય, આપવાથીજ હક્કના પ્રજનો ઉપસ્થિત થાય છે; તેની સાથે અહંકાર મુસ્કાર અને ચડાઓડ (હરિશ્ચપ્ર) હક્કનાં તત્ત્વોનાં સંતાનો આવી મળે છે આવી સ્થિતિમાં કોઈ પણ કાયદાના નિર્બંધથી સમાજ-શાસન શક્ય હોતું નથી; માત્ર સમાજશાસનથી સમાજરથેય નિભાવવાને માટે અનર્થનું કારણ જે અર્થ-ધન તેને ત્યાગીને ધર્મની સ્થાપના કરવી જોઈએ.”

(૩) પાશ્ચાત્યસમાજથી ઉદ્ભટીજ આપણી સનાતનહિન્દુસમાજની રચના ધર્મના પાયા ઉપર થયેલી છે, ‘ સર્વ ધર્મે પ્રતિષ્ઠિતમ્ ’ ધર્મનું પ્રાધાન્ય લેવાથી અર્થ અને કામ અમુક અંશે નિયમિત કરેલા છે. અને આથી હક્ક નહીં પણ કર્તવ્ય (Duty) પ્રાધાન્ય ભોગવે છે. ધર્મને ધ્યેય માનવાથી અર્ધ અને કામનો સમૂળ નાશ થતો નથી, તે પ્રમાણે કર્તવ્યને પ્રધાન માનવાથી હક્કના તત્ત્વો (Right) નાશ પામે છે એમ પણ નથી. કર્તવ્યદ્વારા પરાક્ષ રીતે હક્ક પળાયજ છે અને સ્થાવરજગદાદિ જડ અને ભોગ્ય પદાર્થની સાથે હક્કના સંબંધ રહેજ છે. બાહ્ય પરિસ્થિતિ નિભાવવાને રાજસવૃત્તિજ ઉપયોગી છે; માટે તેમ કરવાને હક્ક આપવા જોઈએ પરંતુ આ પ્રમાણે હક્કથી જે સંબંધ છે તે કેવળ બાહ્ય સંબંધજ છે. સમાજના આત્મિક-સંબંધને માટે કર્તવ્યના તત્ત્વ પાળવામાં આવે છે. જોટલા પ્રમાણમાં વ્યક્તિપરત્વે કર્તવ્યને સુખ્યત્વ આપવામાં આવે તેટલા પ્રમાણમાં સ્વાર્થ-ત્યાગ અને મહાકાર્યત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. આ રીતે કર્તવ્યના તત્ત્વ આત્મોન્નતિ અને સમાજ-હિત એમ બે કાર્ય સાધે છે. કર્તવ્યના તત્ત્વોથી જાતિસંરક્ષા કેવી ગેતે નિર્મિત થઈ છે, અને તેજ તત્ત્વોથી સ્ત્રી પુરૂષના પરસ્પર સંબંધ કેવી રીતે નિશ્ચિત થાય છે, તે હવે જોઈએ. સ્ત્રીપુરૂષના ત્રિશેષધર્મ જોટલે સ્વધર્મ કોના કયા કયા છે તે પહેલાં જોઈએ; કર્તવ્યનાં બે અંગો છે (૧) આત્મ સંબંધી (૨) સમાજસંબંધી, બેઉ પરસ્પર અવ્યવચ્છેદ્ય હોઈ એક જીવનમાં સમાધ જાય છે; અને સ્વધર્મમાં તેનો અંતર્ભાવ થાય છે. આપણા સ્વધર્મ નિશ્ચય થયા પછી, સમાજની દરેક વ્યક્તિએ આત્મોન્નતિ અને સમાજહિત એક મમમાવચ્છેદ સાધવાં જોઈએ; અથવા તો આત્મોન્નતિ અને સમાજહિતને લક્ષ્યબિન્દુ (Goal) રાખી તે પ્રમાણે અનિર્ધારિત વર્તન મલાવવું, હુંકમાં સંબંધિતને જ તેવું સ્વરૂપ આપવું જોઈએ. (૧). ચરિતાર્થસંપાદન જે નૈમર્ગિક ક્રમ છે અને તે ક્રમના અનુસરણમાં જાતિધર્મનો નિર્બંધ કમલેલ છે; તે પહેલોજ જોઈએ. આ તત્ત્વ ઉપર આપણે સ્ત્રીપુરૂષના સંબંધના વિચારનું લક્ષ્ય મુકીએ. સ્ત્રીપુરૂષના મરોગ અને તે મરોગજન્ય અપત્યરૂપી ફળ એ બે વાત નિમર્ગ-સિદ્ધ છે. ત્યાંથી સ્ત્રીપુરૂષના આત્મોન્નતિમાધક અને સમાજહિતકારક પરસ્પર કર્તવ્ય કોનાં કેવાં જોઈએ ? તેનો હવે આપણે વિચાર કરીએ:—

(૪) પ્રાણિમાત્રમાં સ્ત્રીપુરુષ મધ્યે પરસ્પર સંયોજક પ્રવૃત્તિ કુદરતીજ છે, અત્યંત કુદરતીજ તે એક મનુષ્ય પર્વત નરમાદના મધ્યેજ આ સૃષ્ટિ કૃત્યન કરી છે; તે સંયોજક પ્રવૃત્તિમાં અપત્યોત્પાદનનાં બીજ રહેલાં છે. તેની સાથે અપત્યસંગોપક પ્રવૃત્તિને જોડી દમ કુદરતે પ્રાણીવંશરક્ષણુ કાર્ય સાધેલું છે, અપત્યોત્પાદન અને અપત્યસંગોપક એ એ પ્રવૃત્તિ સર્વ સાધારણ છે; પરન્તુ માનવેતર પ્રાણિયોમાં તે સંબંધ અનિશ્ચિત અને ચંચળ છે. તે પ્રાણિયોમાં સંયોજક પ્રવૃત્તિ માત્ર કામેચ્છા પ્રેરિત છે,—પરસ્પરનો સંબંધ ખીલકુલ નિશ્ચિત નથી. તેઓમાં અપત્ય સંબંધ મુખ્યત્વે આત્મનોજ છે; તે પણ અલ્પકાળને માટેજ. આવું પ્રાણિયોત્તુ વંશરક્ષણુ અથવા એક પ્રાણિને જલદે એક અથવા અનેક પ્રતિનિધિની ઉત્પત્તિ થાય છે. હવે આપણે માનવીસમાજનો વિચાર કરીએ, મનુષ્યની અત્યંત જંગલી અવસ્થામાં દંતર પ્રાણિયોના જેવીજ સ્થિતિ હોય છે. પરન્તુ જેમજેમ મનુષ્યમતિની ઉદ્ભવિત થતી જાય છે, તેમતેમ પાશવીવૃત્તિ નષ્ટ થતી જાય છે; અને તે ધવીજ જોઈએ, પાશવીવૃત્તિમાં તો સ્વૈર કામેચ્છાજ મુખ્ય હોય છે, પરન્તુ માનવીવૃત્તિમાં તો તેને જલદે પ્રેમ-મનોવૃત્તિ ઉદ્ભૂત થય; અને ક્રમ જલ્દાપો જોકે કામેચ્છા અત્યંત સ્વૈર હોય છે, પણ તે ઇચ્છાને વિશિષ્ટ વ્યક્તિ પરવેનો પ્રેમ મર્યાદિત કરે છે, અને આ રીતે સ્ત્રીપુરુષનો પરસ્પર સંબંધ નિશ્ચિત થાય છે. સંબંધ થયા પછી અપત્ય વિષયે ઉભયના મનમા વાત્સલ્ય ઉત્પન્ન થાય છે, અને અપત્યના મનમા ઉભય તરફ કૃતજ્ઞતા અને અભિમાન વૃત્તિ ઉદ્ભવે છે. આ પ્રમાણે અપત્યસંબંધ નિશ્ચિત થયા પછી કુટુંબવ્યવસ્થા અસ્તિત્વમાં આવે છે. આ કુટુંબવ્યવસ્થાના યોગથી વંશસંપાદિત જ્ઞાન અને મનોવૃત્તિ પેઢીદરપેઢી સંક્રાન્ત થઈ શકે છે; અને પછી પેઢી દરપેઢીએ તે જ્ઞાન અને મનોવૃત્તિમાં સુધારોવધારો થાય છે. એ પ્રકારે કુલપરપરા સિદ્ધ થાય છે, અને તે દ્વારા માનવીવંશ અને માનવી સંસ્કૃતિનું રક્ષણ થાય છે, અને અભિવૃદ્ધિ પણ થાય છે. માનવેતર પ્રાણિયોમાં અને માનવીમાં વંશરક્ષણુથી એટલોજ કેર પડે છે કે દંતર પ્રાણિયોમાં મંદકૃતિરક્ષણુ થતું નથી, જગતના આદિકાળમાં જો તેમનું જ્ઞાન હોય છે તેટલુંજ કાપમ ગ્રહે છે; તેમાં વૃદ્ધિ અશક્ય છે પણ માનવીમાં એક પેઢીની સંસ્કૃતિ બીજી પેઢીમાં સંક્રાન્ત થાય છે. કારણ કે મનુષ્યમાં આત્મપિતા અને અપત્યના સંબંધ નિશ્ચિત છે, એટલે માનવી વંશરક્ષણુનો કુલ આધાર સ્ત્રી પુરુષના સંબંધની સ્થિરતા ઉપરજ છે.

(૫) સ્ત્રીપુરુષના પરસ્પર નિશ્ચિત સંબંધનું કારણ પરસ્પર પ્રેમ, અને કાર્ય અપત્ય-વાત્સલ્ય છે; અને તે નિશ્ચિત સંબંધ વ્યક્તિ અને સમાજની સુધારણાનો નિદર્શક છે. પ્રેમ-મનોવૃત્તિ વ્યક્તિની ઉત્પત્તિ અને નિશ્ચિત સંબંધ દ્વારા સમાજહિત સાધવા વાળી છે. મનોવૃત્તિ ઉદ્ભૂત થઈ સર્વ સમાજમાં વ્યાપીને સમાજોત્તરિત કરે છે, પણ સમાજને તત્સંબંધી (ઉદ્ભૂતવૃત્તિ) નિર્બંધ આવશ્યક છે. પ્રેમવ્યતિરિક્ત સ્ત્રીપુરુષોનો સંયોગ નિષિદ્ધ છે; માટે પ્રેમથીજ સ્ત્રીપુરુષ સંયુક્ત થવાં જોઈએ—એવો કટાક્ષ ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રેમ કે જો અંત દરણની વૃત્તિ છે તેને પહેલા તો બાલ સાધનોથી જાળખી શકાય છે. તે બાલ સાધન એટલે કે પરસ્પરનો નિશ્ચિત સંબંધ દગવી પછી મયોગ થવો જોઈએ—એવો સમાજનો આગ્રહ છે.

પરન્તુ પ્રત્યક્ષ સ્ત્રીપુરુષ એકબીજાને જોઈ મોહાને નિશ્ચિત સંબંધ સિવાય સંયુક્ત થાય છે તો તેમાં સ્વાભિમાનની દૃષ્ટિનો લોપ થાય છે; તેમજ એ સંબંધ પણ અસ્થિર છે

તેનું કારણ પછી સમજાશે. ઉપર પ્રમાણેના નિશ્ચિત સંબંધનો સમાજ નિર્બંધ કરે છે, તેમાં એક તો સ્વાભિમાનની દૃષ્ટિના હોય તેમજ અસ્થિર સંબંધને અટકાવવાનું તથા ખીલું પણ મહત્વનું પ્રયોજન છે; વ્યક્તિનું જેવું શીલ તેવું સમાજનું શીલ હોય છે. વ્યક્તિને પોતાનું શીલ સુકર કરવા કેટલાક સદ્ગુણોની હદ બાંધવાની જરૂર છે, કારણ કે અમ-
બંધિત સદ્ગુણ વખતે અવગુણનું રૂપ ધારણ કરે છે. જેવી રીતે વ્યક્તિ જેના શીલગુણ મહત્વના હોય છે, તેવા પુરુષોના ગુણ અમુક હદમાં પાળે છે; તેવીજ રીતે સમાજ પણ પોતાનું શીલ રાખી નિર્બંધ કરે છે. જેટલા પ્રમાણમાં મનુષ્યની સુધારણા થાય છે, તેટલા પ્રમાણમાં તે મનુષ્યની વૃત્તિ ઉદાત્ત થાય છે; માટે ઉદાત્તવૃત્તિ ધરી એજ ખરો મુધારો છે, આ રીતે જે મનુષ્ય સંપૂર્ણ રીતે મુધરે છે, તે મનુષ્યની વૃત્તિ પણ સંપૂર્ણ ઉદાત્ત હોય છે; તે વૃત્તિને સ્થિર કરવાને માટે નિર્બંધની જરૂર છે. આ પ્રમાણે ઉચ્ચત્વ પામેલી વૃત્તિ પુનઃ નીચ સ્થિતિપ્રતિ ન જાય તેને માટે પ્રતિબંધ હોય છે, આ રીતે વૃત્તિ સ્થિર થઈ અધિક ઉદાત્ત થવાનો માર્ગ ગ્રહે છે; આ રીતે વ્યક્તિસુધારણા, એટલે વૃત્તિનું ઉદાત્ત થવું, તે નિર્બંધ અને પ્રતિબંધથી સ્થિર થએલી વૃત્તિ દ્વારા થાય છે. આપણે વ્ય-
ક્તિની ઉત્પત્તિના જે માર્ગનું વૃત્તિ દ્વારા સ્થાપન કર્યું, તેજ માર્ગ સમાજોન્નતિનો પૂજ્ય છે. સમાજના નિર્બંધ સમાજશીલનિર્બંધ છે. વૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય તેનું નિર્માણ થાય છે, પરંતુ નિર્બંધ (વત્તા તે સ્થિર થતી નથી, એટલે નિર્બંધ તો વૃત્તિના ચાલકાને અટકાવી રહેતું અને ઉન્નતત્વ વૃત્તિને બંધે છે, એટલે નિર્બંધવૃત્તિ પોષક છે એમ કહેવામાં હોયોરૂપ થતો નથી. નિર્બંધાભાવી વૃત્તિ કાયમ ટકી શકતી નથી. સ્ત્રીપુરુષનો નિશ્ચિત સંબંધ એમ અથવા વૃત્તિના અવલંબનથી આવે છે એ ખરું; પરંતુ તે પ્રેમ સ્થિર ક્યાંથી હોય ? નિર્બંધ કામેગદા અત્યંત સ્વેર છે અને તેમાંથી ઉત્પન્ન થએલો પ્રેમ સ્થિર ખરો, પરંતુ પરસ્પરનો સંબંધ નિશ્ચિત અને કાયમ કરવા જેટલી સ્થિરતા તેમાં હોતી નથી.
*કામ(તામસી વૃત્તિ)જન્ય પ્રેમ સ્થિર થતો નથી, કારણ કે સ્ત્રી વા પુરુષ પોતાને જે વ્યક્તિ સાથે સંબંધ થએલો હોય, તેના કરતાં ગ્રેજ વ્યક્તિ પ્રાપ્ત થાય તો પહેલો સંબંધ છોડી પોતાની કામજન્યવૃત્તિ સતોષવા સાર થીજ વ્યક્તિ સાથે સંબંધ બાંધે છે; આવી પરિસ્થિતિમાં સમાજોન્નતિ આકાશકુસુમવત્ છે. (સંબંધની માંચલ્યતાને લીધે.) માટે સ્ત્રી-પુરુષના સંબંધ નિશ્ચિત અને સ્થિર રાખવા સાર તો તિમ નિર્બંધની જરૂર છેજ.

નિર્બંધથી પ્રથમ સંબંધ વજ્રસેષ થાય છે. એકલો પ્રેમ અથવા કામી એ પંચુ છે, અને નિર્બંધ તેનો ટેકો છે; એટલા માટેજ વિવાહસંસ્કારની યોજના થએલી છે. પરસ્પરનો પ્રેમ નિશ્ચિત રાખવા અને તેઓનો સંબંધ નિશ્ચિત અને કાયમ કરવા અર્થે વિવાહસંસ્કારની યોજના આપણા રાષ્ટ્રકાંક્ષે કરી છે. સંસ્કારથી સ્ત્રીપુરુષ એકબેક પ્રેમબદ્ધ થાય છે, અને નિર્બંધથી તે પ્રેમ સ્થિર થાય છે. આ નિર્બંધથી વિવાહસંસ્થા

* આ રીતે પશ્ચિમમાં થતા Choice-marriage અગર Court ship થી થતા સંબંધ સ્વેર અને નિર્બંધ કામેગદાજન્ય છે, એટલે અસ્થિર હોઇ સમાજોન્નતિને અડચણકર્તા છે. લગ્નોગ્રેજ (divorce) ના મુકરદમાની સંખ્યાની થતી જતી વૃદ્ધિ અસ્થિર સંબંધની તેમજ નિર્બંધાભાવી વૃત્તિના બચકર પરિણામની સાક્ષી પુરે છે. ધર્મ (સાત્ત્વિક વૃત્તિ)ના સંગીન પાયા ઉપર સ્થાયી સનાતનવિવાહપદ્ધતિજ ઉન્નતિપ્રદ છે,

નિર્માણ યદ્ય છે. વિવાહસરસ્થા સ્ત્રીપુરુષ નિશ્ચિત યદ્ય તેમનો અપત્ય સંબંધ પણ કાયમ રહે છે; અને તેથી કુટુંબસંસ્થા અસ્તિત્વને ખામે છે. વિવાહસરસ્થાના યોગે પરસ્પર પ્રેમ અને અપત્ય પ્રેમ એ મનોવ્રતિ દ્વય યાય છે અને તે દ્વારા વ્યક્તિની ઉન્નતિ યાય છે; અને તે દ્વારા કુલપરંપરા ચિદ્ર યદ્ય માનવવંશ અને સંસ્કૃતિના વ્યવસ્થાની સાથે સમન્વેગતિ પણ યાય છે. પાશ્ચાત્ય સમાજમાં પ્રત્યક્ષ સ્ત્રીપુરુષને દેખાને કોઈ પણ વિધિ કે સંસ્કાર વિના કામજન્યવૃત્તિથી બદ્ધ થઈને સ્ત્રીપુરુષનો પ્રેમ અસ્થિર છે, એટલેજ તેઓમાં લગ્નોત્પેદક ક્રિયાઓ અધિક પ્રમાણમાં યતી શ્રવણ યાય છે પણ આવી અસ્થિર કામજન્ય વૃત્તિથી આપણામાં લગ્ન નથી થતા, પણ ધાર્મિક (સાત્ત્વિક) વૃત્તિથી, અને નિર્જન્ધવાળી વૃત્તિથી લગ્ન સંબંધ યાય છે, એટલે તે અધિક સ્થિર અને શાશ્વત છે. સુધારકોના શિરોમણિ અને અગ્રણી ગણાતા ન્યાયમૂર્તિ મિ. રાનાડે નીચેના વચનોથી આપણા લગ્નની તારીફ કરે છે. પરંતુ સુધારકો આવી નિશ્ચિત સંબંધ સમાજના નિર્જન્ધથી ગ્રેહ છે એવો વિચાર કરી જોવાને પણ જ્ઞાનચક્ષુની દ્રુતિક્ષીણતાને લીધે અસમર્થ છે.

“Marriage, with us is a sacrament, not a contract; consequently once a marriage always a marriage”

—M G Ranade

(૬) આ રીતે વિવાહસરસ્થા માનવીઉન્નતિનું કેન્દ્ર છે, એટલે તે સમાજને અત્યુપયોગી છે, તેમજ મહત્વવાળી પણ છે તેના અસ્તિત્વનું મૂળ કારણ પ્રેમમનોવ્રતિ છે, અને તે એક સરકારને લાગેલી છે, અને તે સરકારનું પ્રયોજન પ્રેમમનોવ્રતિને સ્થિર કરવાનું છે પરંતુ એ પ્રેમ કવી રીતે સ્થિર કરવો? પ્રેમ એજ કાંઈ મુખ્ય ધ્યેય નથી. એટલે તે સ્થિર કરવાને ક્યા ક્યા પુરુષાર્થ સાધવા? સ્ત્રીપુરુષોએ વિવાહથી બદ્ધ થઈ પરસ્પર ક્યા હેતુને માટે પ્રેમ કરવો? આ પ્રશ્નોના ઉત્તર જોવા જે નૈતિક ધ્યેય હશે તદનુસાર તે દેશે મોઢ કામ, તો મોઢ અર્થ અને કામ, તો કોઈ ધર્મ અર્થ અને કામ ધ્યેય માનતા હશે જેને જ પુરુષાર્થ સાધવાનો છે તે પુરુષાર્થને પ્રાધાન્ય દઈ તેનેજ મુખ્ય હેતુ કરાવી વિવાહ-સરકારને માટે તેઓ તૈયાર થાય છે.

તથાપિ વિવાહસરકારની બાબતમાં સમાજનો જે નિર્જન્ધ છે, તે નિર્જન્ધદાગ વિવાહનો ઉદ્દેશ કરાવી સમાજના જે પુરુષાથ ધ્યેય રોપ, તે પુરુષાર્થની સિદ્ધિ માટે સ્ત્રીપુરુષોના યુગલને પ્રયત્ન કરવા પ્રેરે, તથા જે પુરુષાર્થ ધ્યેય રાખવાથી સમાજની ઉત્ક્રાન્તિ યાય તે પુરુષાથનેજ વિવાહસરકારનો મુખ્ય હેતુ સમાજ કરાવે છે. પ્રાયશ્ચિક અવસ્થામાં ધ્યેય કામ હતો, ત્યાર પછી જેમ જેમ સમાજની ઉત્ક્રાન્તિ યતી ગઈ, તેમ તેમ સમાજે “કામ”ને ત્યાગી અર્થને ધ્યેય માન્યો, આ પ્રમાણે પૂર્ણ ઉત્ક્રાન્ત સમાજ ધર્મને ધ્યેય માને છે. સમાજનું અંતિમ ધ્યેય “મોક્ષ” છે, અને તેને માટે ધર્મવ્યવહારને અનુસરવું જોઈએ. દુકામ ધર્મને ધ્યેય માનવાથીજ અંતિમ ધ્યેય મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. વળી અર્થને ધ્યેય માનવાથી “કામ” નથી સધાતો તેમ નથી, તેમજ ધર્મને ધ્યેય માનવાથી “અર્થ” અને “કામ” નથી સધાતા એમ પણ નથી, પરંતુ મુખ્ય ધ્યેય વ્યતિરિક્ત (પ્રધાન) છે અને અન્ય ધ્યેય ગૌણ છે. સમાજના જે જે મુખ્ય ધ્યેય રોપ તદનુસાર વિવાહનો ઉદ્દેશ ફેરે છે, અને તે ઉદ્દેશયુક્ત

કાર્ય ધકાય છે. જેવા સ્વરૂપનો હિંદુ તેજ સ્વરૂપનો પ્રેમ, અને પ્રેમના સ્વરૂપ અનુસાર તેની ઓછીવત્તી સ્થિરતા રહે છે. સંસ્કારનો હિંદુ કામ હોય, તો કામજન્ય પ્રેમ તામસ હોય છે અને તેનું સ્થૂં અત્યંત હોય, જો હિંદુ અર્થ હોય તો પ્રેમ રાજસ હોય છે, અને તે પ્રેમની સ્થિરતા પહેલા કરતાં વધારે ટકાઉ હોય છે. જો સંસ્કારનો હિંદુ ધર્મ હોય તો પ્રેમ નસાતિવક હોય તેનું સ્થૂં કાયમ રહે છે. આ પ્રમાણે સંસ્કારના હિંદુશાનુસાર પ્રેમની સ્થિરતા હોય છે. હિંદુ કામ હોય તો નિશ્ચિત સંબંધ કાયમ ટકતો નથી, હિંદુ અર્થ કે વા આર્થિક અનુકૂલતા ટીય તો પહેલાના કરતાં નિશ્ચિત સંબંધ વધારે વખત રહે છે. પણ જો હિંદુ ધર્મ હોય તો નિશ્ચિત સંબંધ અનંતકાળ સુધી ટકે છે. કુટુંબ સંસ્થા અને કુલપરંપરાનો મુખ્ય આધાર ત્રીપુરૂષનો પરસ્પર પ્રેમ છે, અને પ્રેમનો મુખ્ય આધાર નિશ્ચિત સંબંધ છે અને એ બધાનું મૂળ પ્રેમનું સ્વરૂપ અને નિશ્ચિત સંબંધનું કાયમપણું છે. કુટુંબમાં જો પ્રકારના હિંદુ તેવા પ્રકારનાં સ્વરૂપ પ્રેમ, નિશ્ચિત સંબંધ, કુટુંબસંસ્થા અને કુલપરંપરા ધારણ કરે છે. (અપૂર્ણ.) પરમાનન્દ શર્મા. રાણપુર.

—❖— જ્ઞાતિમંડન-મીમાંસા. —❖—

❖❖ ચરણ ૪ થું—કુતર્કજ્ઞાનખંડન દ્વારા જ્ઞાતિમંડન. ❖❖

(૧૨) અનુસંધાન:—સંવત ૧૯૭૦ના આશ્વિનમાસના પૃષ્ઠ ૩૮૦ થી.

વળી મુદારકમન્યોની એક પાંચમી દલીલ એવી છે કે:—

(૫) જ્ઞાતિ તેમજ તેની અંદરનાં તડો—પેટા ભેદને લીધે મનુષ્યના વિચાર સાંકડા થાય છે, અને એની અસર જનસમાજ ઉપર થાય છે, દરેક જ્ઞાતિની દુનિયાં જુદી અને એના પોતાનાજ ક્ષેત્રમાં સર્વ જાતની ઉન્નતિનો સમાવેશ થાય છે; આથી વિદ્યત કૃત્યના અને દીર્ઘદષ્ટિવાળા નરો વિરસ મળે છે.

જો કે આ દલીલમાં કાંઈક નવું તત્વ છે, તો પણ આ દલીલ ગણ (૪) એથી દલીલના પર્યાય જેવીજ છે. આ દલીલમાં જો પેટા ભેદ અથવા તડોને માથે હોય મુકવામાં આવ્યો છે, તે તડોનાં કારણોનો અને વિચાર કરવો ખાસ જરૂરનો છે. કેમકે તડોનાં કાર-

+ કેટલાંક ત્રીપુરૂષના યુગલ એવી છે કે અનંત જન્મ સુધી સાથે રહી શોક્ષ પામે છે, આનું મુખ્ય કારણ “ધર્મ” ધ્યેય હોય છે એટલે હવે સંસ્કાર તેમજ નિયોગ, પુનર્જન; Court ship વગેરે નિર્બંધો અને પ્રતિજ્ઞાઓની કેટલી આવશ્યકતા છે તે વિચારવાનું પુરૂષોને સહજ સમજાશે. હાલમાં તો આપણે પાશ્ચાત્યોનું અનુકરણ કરી “ધર્મ” ને મૂકીને અર્થ અને કામને વિવાહનો હિંદુ માની એકા ધીએ, તેથીજ આપણી અધોગતિ થઈ છે. માટે સનાતન વિવાહસંસ્થા એ શુદ્ધ સનાતન હિન્દુ ધર્મના રક્ષણને માટે છે, એ વાત દરેક ભારતવાસીએ સર્વદા સ્મરણમાં રાખવી જોઈએ છે.

જોનો જ્યાં લગી વિવેક પૂર્વક વિચાર કરવામાં ન આવે, ત્યાં લગી સત્ય વસ્તુ સમજાય તેમ નથી, કેમકે કેટલાક સુધારક-મન્યો પોતે ક્યાયલા હોવાથી તેમના પોતાના ખોટા વિચારોથી ખીજાઓને અભણ છે એવો જોઈ છે; અને કેટલાક તો પોતે પોતાની જાતિથી સગવડ અને સ્વાર્થબુદ્ધિને લીધે જાણી જોઈને ખીજાને જોઈ છે. તેથી તડોથી ચતી હાનિનો દોષ તે તડોનાં ખરાં કારણો ઉપર ઘટિત રીતે મુકવાને બદલે અઘટિત રીતે તે હાનિઓનો દોષ બિચારી શાંતિ ઉપર અથવા તડોમાં રહેલા શાંતિભર ઉપર અથવા તો ખાસ તે તડો ઉપર મુકવાની પ્રવૃત્તિ તે સુધારક-મન્યો કરે છે. તે છતાં પણ એ સુધારક-મન્યોના જુદાજુદા ૩૫ યુગાદાયી તડો જ્યાં હાનિકારક જણાયાં હશે ત્યાં પણ સખી શક્યાં નથી, પણ ઉલટાં વધારે જોર પર આવેલાં જણાય છે. અને તેનું ખરું કારણ તો એજ છે કે હાલ સુધારક-મન્યો તેઓના જે સ્વચ્છંદી તરંગોને સુધારો અથવા સુધારાના મિદ્ધાન્તો માની બેસા છે, તેમાં સર્વ પ્રકારના સુધારા અને વધારાનું મૂળ રહેલું છે-એવા સપનો તો એક રજકણ પણ નથી. પણ તે સુધારક-મન્યોના એ તરંગોમાં અજ્ઞાન અને મિથ્યાભિમાનના ઓપલા ને ઓપલા બેસા છે.

શાંતિમાં તડ ક્યારે પડે છે અને તેનાં શાં કારણો દોષ છે ? એ પ્રકૃત પ્રશ્ન ઉપર આપણે હવે આવીએ શાંતિની સ્વાભાવિક સ્થિતિ એક એકરાગે વળા જતા શાંત અને ક્ષોભ રહિત નદીના પ્રવાહ જેવીજ હોય છે પણ જ્યારે તેના શાંત પ્રવાહમાં કોઈ સ્વાર્થ પોતાના સ્વાર્થને માટે અથવા પોતાના સ્વચ્છંદને તૃપ્ત કરવાને માટે તે શાંતિના નિયમો-માંના કોઈ પણ નિયમને તોડે છે, ત્યારે તે શાંતિના પ્રવાહમાં ક્ષોભ ઉત્પન્ન થાય છે. આવી રીતે ક્ષોભ ઉત્પન્ન કરનારા માણસો તેઓ કાષ્ઠક આપણા સુધારક હોવાનો દાવો કરનાર જેવાજ હોય છે; તેઓને પોતાની સગવડ અથવા પોતાના મગજના ક્ષોભ આપી નાતની શાંતિ અને સગવડ કરતાં વધારે કિંમતી જણાય છે. અને આવા માણસોનાજ વિચારો સાંકડા હોય છે, અને તેઓ સુધારકોની પેઠે તડવી જની બેસે છે, ત્યારે તે તડનો અડસ ઝોગજ હોય છે. તેથી તડો અને તેથી થયેલી સાંકડા વિચારવાળી ઘટિત એ શાંતિની ભાવનાનું સંતાન નથી, પણ શાંતિમજ્જક સુધારક-મન્યતાનું સંતાન હોય છે. અને આવા વિચારવાળા સુધારક-મન્યો જે ઉદાર કૃત્યવાળા હોવાનો દાવો કે દંબ પોતે કરે છે, તે માત્ર એટલાજ માટે કે, તેઓ જે ઉદ્દતતા પોતાનો સ્વાર્થ અથવા સ્વચ્છંદ પર પાડવાના હોય તો શાંતિની વહેતી ગંગામાં એટલે શાંત અને પવિત્ર પ્રવાહમાં પથર નાંખવામાં વાપરે છે; તે ઉદ્દતતાને શોષીતો બદારનો દેખાવ આપી શકાય.

શાંતિના વિચારો દેશકિતના સંજોગે કે મોઢકિતને સંજોગે સાંકડા હોતા નથી, અને તેથી જનસમાજ ઉપર શાંતિમંદ્રાની હયાતિથી કોઈ પણ સાંકડા વિચાર થવાની અમર ઘટીજ નથી.—જેઓ આ વાત સમજતા નથી અથવા આથી ઉલટું માને છે, તેઓને આ ભાગતવર્ષની પ્રજાનો કાષ્ઠ પણ અનુભવ નથી અથવા તેઓને કોઈપણ પ્રકારે વિદેશીય વિચારનો એટલો જીવો પટ લાગી ગયો હોય છે, કે તેઓને માત્ર નામનાજ દિંદુ અથવા દિંદવાસી કહીએ, તો તેમા કાંઈ પણ ખોટું નથી. એ કે શેષભાગ સરોઓમાં જુદી જુદી જાતનાં ઘણાં પ્રકાર હોય છે, તો પણ આપણા દેશીઓમાં પોળનાં પચોને અને પાકાપાકોશીઓના નાતાનો કેવો સપ બગેલો સંજોગ હોય છે, એ સામાન્ય રીતે આપણા જીવામાં શું આવતું નથી ? અને વિવિધ શાંતિનો વાણાં ગામોમાં પણ આખા ગામ

સંબંધી મમતાવની લાગણી એક સરખી નથી હોતી કે ? તેજ પ્રમાણે જેઓ દેશ એ શી વસ્તુ છે, અને દેશ પ્રત્યે આપણી શી ફરજ છે—એ સમજે છે, તેઓ તો ગમે તેવી જુદી જુદી નીતિના હોય છે, તો પણ તેઓને દેશ પ્રત્યેથી લાગણીઓમાં તથા કહેણીરહેણીમાં એક સરખા આગ્રહ અને ઉત્સાહથી યત્ન કરતા આપણે નજરે જોઈએ છીએ. દેશ સંબંધી સમજણજન જ્યાં નથી હોતી, ત્યાંજ આપણા લોકો દેશ સંબંધી દિલચાલમાં ઓદાસિન્ય દર્શાવે છે. આમાં દોષ છે અજ્ઞાનનો, તે દોષ અવળજી મનુષ્યો બિચારી જાતિભાવનાને માથે ચઢાવે છે. દેશહિતૈષીપણામાં કે જગદિતૈષીપણામાં જાતિભાવના તો વ્યક્તિભાવના જેટલી પણ આડે આવતી નથી. જેઓ દેશ શુ અને જગત શુ તે વધારે સારી રીતે સમજવાનો ઘવો કરે છે, એવા આપણા સુધારકમન્ય બાધઓ પણ પોતાના દેશનું અને જગતનું હિત કેટલે અધિક અંશે ધન્ય છે કે સાધે છે ? તેમને તેમની પોતાની વ્યક્તિની સુખ-રૂપતા, કે અતુફળતાનો વિચારજ દેશનું કે જગતનું કલ્યાણ કરતાં જેટલે અંશે રોકતો જણાય છે, તેટલે અંશે તો કોઈને જાતિભાવના દેશોપકારમાં કે જગદુપકારમાં બાધ કતી જણાતી નથી તેમ છતાં પણ પોતાનીજ વ્યક્તિગત સ્વાર્થબુદ્ધિથી પણ જે કદી જાતિ-ભાવના કોઈ માણસને પોતાની જાતિ ઉપર ઉપકાર કરવાને પ્રેરે છે, તોપણ તેટલે અંશે કોઈક વ્યક્તિભાવના કરતાં વધારે મોટું મન થઈને દેશ ઉપર અથવા જગત ઉપર ઉપકાર થાય છે. પણ જાતિની ભાવનાને ગરબન મારીને જેઓ દેશહિતની ખાલી મોટી મોટી વાતો કરે છે, તેઓને દેશનું અને જગતનું હિત કરતા કોણ અટકાવે છે ? ઉત્તર એ છે કે—એઓ સાહેબની પોતાના પંડની અને પોતાની અલીની રૂપ સવામતી અને સમવડનો સાંકડો વિચારજ તેમને દેશહિત અને જગદિત કરતા વચમાં આડે આવે છે. પણ દિવાના કહેનાર અને દિવાના સાંજળનાર, દેશહિતનું નામ દેઈને તથા જગદિતનું બહાનું બતાવીને, બિચારી જાતિસંરેધાને અને જાતિભાવનાને માથે સાંકડા વિચારનો દોષ નરાતાર જુલોજુલો ઓઢાડે છે. આશ્ચર્ય !!! આવી સુધારકમન્યતા જેમને હોય તેમની પાસેજ મુનારક હો ! જ્યાં સદોષ નિર્દોષનો વિવેક કે ન્યાય નથી, એવી સુધારણાને નામે ચાલતી પ્રતારણાથી સાંકડા વિચાર મટી મોકળા વિચાર શી રીતે થવાનો સભવ છે ?

પરન્તુ ‘અથ ગોલાંશુવ ન્યાયે’ સુધારકમન્યો કટાવે છે, અને અજ્ઞાન અથવા તો અર્ધજ્ઞ મનુષ્યો કટ્યા કરે છે કે—જાતિભાવનાથી માણસનાં મન સાંકડા થઈ જાય છે માટે જાતિની સંસ્થાઓનો નાશ કરવો એજ-સર્વોત્તમ માર્ગ છે. પણ એ પ્રમાણે કટનાર અને કટાવનાર બંનેની બુદ્ધિ વિષે અમને તો શકા ઉપજ્યા વિના રહેતી નથી. માણસ એ સમુદાય બાંધી રહેનાર પ્રાણી છે, તેનું કુદરતી વલણ પોતાને માટે સમુદાય બાંધીને રહેવાનું છે; અને તે એટલે સુધી છે કે તે પોતાને માટે એક નહિ પણ અનેક હેતુ પ્રમાણે અનેક સમુદાય બાંધીને સમુદાયોના એક અગ તરીકે વિવિધ હક અને જવાબદારીઓ ધારણ કરીને પોતાની છવનયાત્રા ચલાવ્યા કરે છે. એકજ માણસ અમુક કૌટુંબિક સમુદાયનો એક અગરૂપ હોય છે, તેજ માણસ બીજા અમુક ધાર્મિક સંસ્થાનો અતુયાથી હોય છે; તેજ માણસ ત્રીજા વ્યાપારી મંડળનો એક આસામી હોય છે; તેજ માણસ ચોથા મિત્ર-મંડલના આનંદઉત્સવમાં ભાગ લેનાર એક મિત્રજન હોય છે તેજ પ્રમાણે એ માણસ પાંચ-જેટીના વ્યવહારને માટે એક જાતિનો જાતિજન પણ હોય છે. એકજ મનુષ્યના સંબંધમાં

એ વિવિધ સંસ્થાઓ એ માણસના સામાજિક સ્વભાવના પરિણામ હોવાથી એકબીજાની ઉપકારક અને મિત્ર હોય છે. છતાં પણ એ એ સંસ્થાઓ વચ્ચે અણલગતા યાંય, તે બાણત્વ કે તે સંસ્થાઓનો તે સંસ્થાઓ તેરીકે હોય નથી, પણ પેલો માણસને નાલાયક હોવો જોઈએ, કે નથી સંસ્થાઓ નવા સ્વાભાવિક અનુકૂળતાના સાધનને તેણે પરસ્પર વિરોધના સાધન બનાવ્યાં.

બીજો પ્રશ્ન એ વિચારવાનો છે કે, કદી ચાતિયો ન હોય, તો પણ મનુષ્યમતિની વ્યક્તિયો પોતપોતાને અનુકૂળ એવા આચાર કે વિચારના ધોરણ ઉપર તેમજ દેશ, કાળ અને નિમિત્તને હેતુશીલ પોતાને માટે જોળ (સંયુદાય-caring) બનાવ્યા વિના રહેશે કે કોઈ પણ પ્રજામાં એવા જોળ નથી? અને જ્યાં એવી ઘાંઘ પુણ્ય ચાતિ જેવી સંસ્થાઓ નથી, અને કોઈ પણ પ્રકારની આક નથી, એવી અલ્ટેરેશની ડબ્બીની શી ભારે મોટી ઉત્પત્તિ થઈ ગઈ છે? તે આ વર્તમાન સમયનો પ્રત્યક્ષ દર્શકો સરખા પુરોવા વિચારી જોવામાં આવે તો તરતજ સંમતી થઈ જાય છે, ચાતિસરવાનો અભાવ અથવા સામાજિક છૂટ એ કોઈ પણ પ્રકારે ઉત્પત્તિની સાથે સંબંધ ધરાવનાર નથી, આંહાર અને હાનની પ્રાપ્તિમાં જેઓને આક નથી, તો પણ પુરોવા જેવા દેશમાં પેલો અને પદવી એ પુનિમ ગિરિયાગિમાનના એકિક પ્રાયા ઉપર ભુદાઈતરી બીચો અણાપ વિના રહી નથી તેના કરતાં તો ગમે તેવા પણ શીય અને ધનિયને પ્રેરના વિવિધ સ્વરોના પ્રાધાન્ય અથવા ગોપ્ય ઉપર અર્થાત તારતમ્ય ઉપર ખાતો એજ પોતાની પવિત્ર વેદોઓ આ ભારતીય મિત્ર સ્ત્રી છે, અને તે છતાં સર્વ નાતો એક બીજા પ્રત્યે વારતવ નિરભિમાન અને અધુભાવવાળી ભાવના ધરાવે છે--તે કેટલે દરજ્જે ઉચ્ચ આદર્શ ઉપર રહેલું છે? તેનો વિચાર કરવાને તો સાચું આર્થ લોહીન સમર્થ થઈ શકે. લેખાણુ તીર્થોડા જેવી વિદ્યા અને પતંગિયા જેવી તકથી ચુમાંની થયેલી ગંગાને આ તત્ત્વી છંપા પણ સમજવી શક્ય નથી. ગમે તેવી સામાજિક છૂટવાળી પ્રજા હશે, તો પણ તેમાં આહાર મોટે નહિ તો હાન માટે પણ નાતોના કરતાં પણ વધારે આર્થિક અને લૌકિક ગર્વ વાળા આહાર્ય ગોળ (Circles) હોય છે. તેના કરતાં ગરીબ તંત્રગર સર્વને જો તેઓનાં શુભ અને શીલ સારા હોય, તો એક પક્ષમાં અધુભાવે મૂકનાર અને સારે નરતે પ્રશ્ન સાથે રાખનાર ભારતવર્ષની ચાતિની સંસ્થાઓ કેટલી ઉચ્ચ અને દિવ્ય ભાવનાઓ ઉપર દૃઢ સ્થપાયેલી છે; તેના મૂળ જેઓને સમજાયો નથી, તેઓ આ પવિત્ર દેશમાં જન્મ્યા તે ન જન્મ્યા ખરાબર છે. તેઓને સાંકડા વિચારો અને મોક્ષના વિચારો વિષે પાંડિત્ય હોજવાનો ઘાંઘ પણ હક નથી--એવો માટે તો નમ્ર અભિપ્રાય છે, તેમજ પોતાની મરજીમાં આવે તેમ તેઓ વર્તે તેમાં અને તો કંઈ પણ આશ્ચર્ય નથી-લાગતું.

તેથી “ચાતિ તેમજ તેની અંદરનાં તકો-પેટાજોડોને લીધે મનુષ્યના વિચાર સાંકડા યાંય છે અને તેની અસર જનસમાજ ઉપર યાંય છે.” એ સિદ્ધાન્ત અથવા દલીલ તરમ પોટી છે, અને તે રજુમાં સર્વના બાંધ જેવો મિથ્યાભાસ માત્ર છે. તેવોજ એ સુધારક મન્યોનો કાલાહલ એક ભાન્તિરૂપ છે, એ કાલાહલમાં સત્યનો એક પણ અંશ નથી, આ કાલાહલરૂપ આરોપ કેટલો મિથ્યા છે, તે ઉપરની મોમાંસા ઉપરથી વિચારકને તો સાર સમજશે. (અર્થાત્...)

સાધવી.

॥ ॐ श्री ॥

॥ ॐ श्री श्रीमहाज्योतिःपुरुषसिंहाय नमः ॥

श्रीमहाज्योतिः

प्रकाश २. अमदावाद, मार्ग कृष्ण १४—महाशिवरात्रि संवत् १९७०, किरण ८.

॥ ॐ श्री ॥ श्रीनृसिंहाय नमः ॥

वृत्तिनी विनंती अने श्रीइष्टनो अद्भुत खेल.

पद १ गज्जली-राग होरी.

(आवोने नंदलाल, रमया आवोने २—ओ राग.)

आवो आवो अमिताभ, सात तल सुख पासे.

करवा वसंत विलास, हुं तलसुं तम आशे. (ध्रुव.)

प्रह्लादस्वर कुसुम लरेलां,

आप यरण इयि रक्त बनेलां,

उपनावे अलिदास, मेभजनके शुभ वासे. आवो १.

कृष्ण डेकिव निज गीतां सुखावे,

अम सम विरडिणी शीघ्र धुखावे,

नाथ वियोगे निराश, अधर झुकाय निसासे.

आवो २.

समशीतोष्ण पवन पण आवे,

भरण दशा करी अमने सतावे,

प्रियदर्शननी ज्यास, प्रणव वियोग हुतासे.

आवो ३

સુકૃત આમ્ર શુભ પુષ્પે પન્દોતા,-

નિરખી નિરખી, દશે દિશ ભેતાં,

ઉર ધરિને વિશ્વાસ, અલબેલા ! અભિલાષે.

આવો ૪

ભુંગ સુમધુર મધુ ગ્રંહી ગુંજે,

મધુર મધુર દિનરવ પ્રતિ કુંજે,

હું ક્યમ ધરું ઉદ્ધાસ, કંથ ન દેખું નિવાસે.

આવો ૫

વિધવિધ રંગ શુભાલ ઘટાઓ,

શુભ્ર અખીરની ઓર છટાઓ,

તમ પદરજ વિષુ ત્રાસ-ભાસે ભયો ચહુ પાસે.

આવો ૬

ઘેરો ઘરોઘર ગજવે ઘેરા,

તે તો સહિ મુજ મન દુઃખ ડેરા,

વનિતા પામે વિનાશ, પતિ વિષુ કોણ તપાસે.

આવો ૭

હોય ભલે કદી ઘરઘર ંહીવા,

હુનિયાં ભરીને કરે ટોઈ દીવા,

પણ વિષુ સૂર્યપ્રકાશ, પશિની કોણ વિકાસે.

આવો ૮

ભક્તિવીંદી વિષે નાથ ! નગીના,

સાથા રનેહી પ્રભુ છો પરણીના,

વિનતી સૂણીને ખાસ, જેંચઈ આંખ્યા પ્રેમને પાશે.

આંખ્યા આંખ્યા અવિનાશ, માન તણ મુજ પાસે. ૯

બેટયા નૃહરિ જવ ભુજ ભરી ભાવે;

પુરૂષ બન્યો, મટી પ્રમદા, હું હાવે,

સખિયો કરે ઉપહાસ, સંઘવી હોરી શું ગારો ?

આંખ્યા આંખ્યા અવિનાશ, માન તણ મુજ પાસે. ૧૦

—સંઘવી.

— તત્ત્વવિવરણ. —

ઉપર સખેલી હોરીમાં જે વિપ્રવંશ સુંગાર તથા વિયોગને અન્તે પ્રિયા અને પતિનો મેળાપ તથા તે મેળાપનો અદ્ભુત રમય્ય પરિણામ વર્ણવ્યો છે, તેમાં કવિત્વ કેવું અત્યારેક આતુર્ય તથા તત્ત્વગાન મહદય મનોહર રીતે શુંચાપદું છે, તે સર્વ પ્રકારના વાચકોને સ્પષ્ટ સમગ્ર્ય તેટલા માટે કાંઈક વિવરણની અપેક્ષા રહે છે:—

આ હોરીમાં ઉત્તમ પ્રકારની સ્વપ્રીયા પતિવ્રતાસિદ્ધાંતભિ નાવિકા કાવ્ય પદ્ય છે, અને તત્ત્વગાનપદ્યે પરમાન્મદર્શનને માટે તત્ત્વમતી વૃત્તિ છે. આ બંનેનો પતિ “અવિનાશ”

એ પદવડે સંબોધવા યોગ્ય છે. પતિવ્રતા સતી શિરોમણિ હમેશ પોતાના પતિને—અમર રહે—એમ ઇચ્છનારી છે. તેથી સારથિ જેમ સ્થાને “આયુષ્મન્” એવું સંબોધન કરે છે તેમ સતી સ્ત્રી પોતાના પ્રિયતમ પતિને “અવિનાશ” એવું સંબોધન કરે છે તે યથાયોગ્ય છે. તેમજ સતી પત્નીને કદી પણ વૈધવ્ય પતિથી વિચ્છેદ પમાડી શકતું નથી; કારણ કે અનુગમનદ્વારા (એટલે સતી યદને પણ) તે પોતાની સદ્ધર્મિણી તરીકેની પદવીને હમેશ પોતાને હસ્તગત રાખવાની સત્ત્વે પ્રતિજ્ઞાવાળી હોવાથી તે ઇશ્વરકોટિથી પણ પૂજવા યોગ્ય સતી શિરોમણિ પોતાના આ કંલુષચુર મર્ત્યલોકવાસી પતિને પણ બેધકક “અવિનાશ” એવું સંબોધન લગાડવાના પૂર્ણ અધિકારવાળી છે. તેમજ પોતાના પતિને પરમેશ્વર માનનારી સતીઓ ઇશ્વરવાચક “અવિનાશ” વિશેષણ લગાડે તો તે પણ આપણા સનાતનહિંદુ-ધર્મ પ્રમાણે નિર્વિવાદ છે. બીજી તરફ જ્ઞાતિ પક્ષે તો પરમામાજ વિવક્ષિત હોવાથી “અવિનાશ” એ સંબોધન વિશે કંઈ વિચારણી જરૂર નથી.

જ્ઞાતિ તેમજ સતી નાયિકા સ્વકીયા કહે છે કે—હે અવિનાશ આપ માન તજીને મારી પાસ આવો આવો. “આવો આવો” એ પ્રમાણે ક્રિયાપદનું પુનરાવર્તન તે જ્ઞાતિ તેમજ સ્વકીયાની આતુરતાનું વ્યંજક છે. “માન તજ” એ પદોમાં એવો ભાવ રહેલો છે કે કોઈપણ કારણથી જાણતાં અજાણતાં આપને ન રૂએ એવું કંઈ મારાથી થયું હોય, અને તેથી આપ રીસાયા હો તો પણ હું આપને મનાવું તેની પણ રાહ જોવાને આપ રહેશો નહિ. કેમકે હું આપનેજ “પરણેલી” આપની સદ્ધર્મિણી છું, અને સતી પતિવ્રતપરાયણા હોવાથી “આ વસંત સમયમાં વિલાસ કરવાને માટે હું આપનીજ આરાએ તલસ્તું છું.”

હવે વસંત ઋતુ કામોદીપક હોય છે—તે સંબંધે કવિ અતુરાઈથી વર્ણન કરે છે.

(૧) સ્વકીયા નાયિકા પક્ષે અન્યથાર્થ:—બ્રહ્મતત્ત્વર એટલે જેના ઉપર કેમુડાનાં કુલ થાય છે તે. આખરાનો અપર પર્વાય શબ્દ “બ્રહ્મતત્” છે. તે આખરાનાં સુંદર જ્યોત્સનાનાં કુલથી ભરેલાં છે, અને તે આપના ચરણની પાનીના જેવી સુંદરતા વડે રાતાં છે. તેથી એવું સ્મરણ કરાવે છે કે—આ વસંત—ઋતુરાજ તો આવ્યો પણ આપનાં પગલાં આપણા ઘર તરફ હજી કેમ ન યયાં? વળી કેમુડાનાં કુલો પ્રેમને ઉપજાવનાર સુંદર વાસો કરીને પતિસમાગમનો અભિપ્રાય ઉપજાવે છે. માટે આપ આવો આવો. ઇત્યાદિ.

જ્ઞાતિ પક્ષે અન્યથાર્થ:—બ્રહ્મ એટલે વેદ. વેદરૂપી જ્ઞા, કુલ એટલે બ્રહ્મજ્ઞાનનાં ભાવિ-ફળને સૂચવનાર—ફલ શ્રુતિનાં વચનોથી—વેદધ્વનનના સમયરૂપ વસંત ઋતુમાં—ભરપૂર જણાય છે; અને તે વાગ્યે આપ પરમાત્માના ચરણ વિષય રૂપિ ઉપજાવનાર અતુરતા ભાવવાળાં છે; અને તેથી પરમાત્મવિષયકપ્રેમ (ભક્તિ)ને ગુભ વાસના વડે ઉપજાવે છે, અર્થાત્ જ્ઞાનાભિલાષી બનાવે છે. અભિપ્રાય એ છે કે જ્ઞાતિને બ્રહ્મજ્ઞાસામાં સ્થાપે છે. એવો ધ્વનિતાર્થ છે. ૧.

(૨) સ્વકીયા પક્ષે અન્યથાર્થ:—સાહિત્યશાસ્ત્રમાં પતિપત્ની વચ્ચેનો ધર્મભય ઉચ્ચકોટિનો શૃંગાર તેને કૃષ્ણવર્ણનો સ્થાપી ગણાયો છે. તેના જેવા કૃષ્ણ વર્ણનો કોકિલ (કોયલનો નર) પક્ષી પોતાની ગીતા ગાયા કરે છે. અર્થાત્ જેમ સાધુ સોડો ગીતાના શુદ્ધકાને પાઠ કર્યાં કરે છે, તેમ વારંવાર કોટિરૂપણિ પોતાનો કુહુકાર સંભળાવ્યા કરે છે. તે

સામગ્રીને આપના અસલ વિરહની હૃદયવ્યથાથી મારા જેની નિયોગિની અખ્યાઓના માયા ધુણે છે (મસ્તકનું ધુણવું એ હૃદયની અત્યંત વ્યથાનું સૂચક છે) હે નાય ! આપના વિયોગે હું નિરાશ થઈ ગઈ છું અને તેથી વારંવાર એટલા બધા હૃદયપરિતાપથી ઉશ્ચ થયેલા નિશ્વાસ મૂકાય છે કે જેથી મારો અધર (ઝોડ) સુખમ જાય છે

વૃત્તિપક્ષે અન્વયાર્થ—શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મારૂપ ઝડિલ તે ગીતામા પણ બ્રહ્મજ્ઞાન અને તેનો મહિમા વર્ણવે છે, પણ તે સામગ્રીને મારા જેની આત્મસાક્ષાત્કારને નહિ પામેલી વિરહિણી વૃત્તિના સમજનામા અથવા અનુભવના નહિ ઉતરનાની નયા બ્રહ્મજ્ઞાનના લોકોત્તર મહિમાથી અતિ મુગ્ધબાન પામીને મસ્તક ધુણાવે છે અર્થાત્ દોનાયમાન થાય છે કેમકે આવી વૃત્તિ તે નાય એટલે વૃત્તિને એતિત કરનાર આત્મા તેના સાક્ષાત્કાર વિના નિરાશ એટલે “અનબ્ધ ભૂમિત્વ” ની સ્થિતિમા હોય છે તેથી તેને “આશા” એવે દિશા સૂજતી નથી, અને તે નિશ્વાસ નાખતી અધર ને અધર સૂંચા કરે છે—મોસાયા મે છે ૨

(૩) સ્વકીયા પક્ષે અન્વયાર્થ—શીત સમયનો પનન તે જડતા ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી તથા ઉશ્ચ સમયનો પનન તે સ્નેહ શેયિત્યાદિક ઉપજાવનાર હોવાથી ભોગેન્દ્રજાને પ્રતિકુલ હોય છે પણ આ તો નહિ ઠંડો અને નહિ ઉતો એવો માફકસર પનન આવે છે તેથી સૂચવાય છે કે નિનાસી વસત આવ્યો પણ આપને નિયોગે મને તો આ વમત વાસુ સુખ આપવાને બદલે મરણની દશા આપે છે અને સતાવે છે કેમકે ત્રિય પતિના દર્શનની હું તરશી છું, અને નિયોગના અગ્નિવડે હું જાગુ છું અર્થાત્ વસત ઋતુમા હુતાશની (હોળી)નું પર્વ આવે છે, પણ અગ્નિ તો મારી અત્યારથીજ હોળી થવા એકી છે

વૃત્તિ પક્ષે અન્વયાર્થ—જ્યારે જ્ઞાનની ઘેડ એસતી ન હોય, ત્યારે મનની ચચગતા દૂર કરવાને તથા અત કરણની શુદ્ધિને માટે સાધકે યોગનો આશ્રય લેવો, એ અભિપ્રાયને અનુસરી યોગ ક્યો તેથી શીત પનન એ ચદ્રની નાડી (છંડા) નો અને ઉશ્ચ પનન એ સૂર્યની નાડી (પિંગળા)નો તે જ ને જેમા સગળા વડે છે—એકી સમશીતોશ્ચ શુશુભ્ણા મા પનન (પ્રાણ) વહે છે, એવી સ્થિતિ કરી પણ આત્માનું દર્શન નહિ થવાથી તત્ત્વા સ્તા મરણાવસ્થા જાણતે દ્વિપુટાઘ્રવા એ હૃદયોગના નાન્ય પ્રમાણે ઉભય નાડીને આશ્રય કરી પ્રાણની ગતિ ચાનતી હોવાથી મરણ અન્યથા તો થઈ-પણ આત્મસાક્ષાત્કાર વિના એ અવસ્થા સતાવનાર જ થઈ પડી છે—એવો બાન છે મરણાવસ્થાવાગાને કાષ્ઠ દુખ થતુ નથી એ લોક તેમજ શાસ્ત્રમા પ્રસિદ્ધ છે છતાં પણ મરણાવસ્થામા પણ મને પરમાત્માના સાક્ષાત્કારની તૃષ્ણા સોમે છે અને હું પરમાત્માના સાક્ષાત્કાર વિના અગ્નિથી જગતી હોઉં એવી તપાસમાન છું ૩

(૪) સ્વકીયા પરત્વે અન્વયાર્થ—નન્ય નયથી શોભિત કરાવલા આમાના વૃક્ષો સુદર મ્હોર આનનાથી સુસંપન્ન જણાય છે આમાના મ્હોરનું માણુ એ મમદેવના પાંચ પુષ્પમાણુમા સહચી અમોઘ અસ્ત્ર ગણાય છે આ બાણ કામદેવે ચક્રાવેલું હોવાથી હવે મારે ગમણુ મરનાર આપ પતિ ઘેર પધારશો એવો વિશ્વાસ ધારણુ મ્મીને હું અનમેના ! આપની અભિનાતાથી દશે દિશા તરફ આપને માટે જામે જોતા મેઘ છીએ

વૃત્તિ પરત્વે અન્વયાર્થ—સકૃત એટલે સત્ત્વમ્ કૃપી આખ્યાઓને શુભશળની આશા ઉપજાવનાર પુષ્કળ મ્હોર આવેના છે અર્થાત્ પુષ્પ ફળની નિમ્મતા જણાય છે ખૂરી પણ

તે નિરખીને તો આપના દર્શન માટેની આતુરતામા ઉવટા વધારો થાય છે, અને તેથી હે અવમેલા ! સુદરતાની પરાકાષ્ટા રૂપ પરમાત્માનું 'આપ મિથે શ્રદ્ધા ગમીને દર્શનના અભિલાષથી દશે દિશા પ્રત્યે જોતી ખેદી છું. ૪.

(૫) સ્વક્રીયા પરત્વે અન્વયાર્થ—ભગ એટલે ભરણો અતિ મિદ્ધ મધને અહણુ કરીને ગુંજવ કરી રહ્યા છે, તેથી કામદેવના ધનુષ્યની દોરીના ટકાર જેવા અવાજો થાય છે, (કામદેવના ધનુષ્યની દોરી મધમાખીઓની પકિતની છે) અને કુન્દકુન્દે પક્ષીઓના મધુર સ્વર યદ્ય રહ્યા છે. અર્થાત્ કામોત્તેજક રચના સર્વત્ર યદ્ય રહી છે, પણ મારા કથને હું મારા નિવાસમા જોતી નથી એટલે શી રીતે અતકરણમા ઉત્થાસ ધર ?

વૃત્તિ પરત્વે અન્વયાર્થ—ભરણને છ પગ હોય છે, તે પદ્મસપ્તિના ભાવને અને ભૂગ શમ્દથી મૂલ્યો છે, તે પદ્મસપ્તિ સમુદાય અતિ મધુર એવા સસ્કારરૂપ મધનું અહણુ કરી કરીને ગુંજવ કરી રહ્યા છે, દિગ્ગ એટલે આહાલુમન્યોના વાક્યોનો સ્વ એટલે અવાજ અતકરણને દરેક ખુશોખોચરે ગલી ગલીમા ધુમી રહ્યા છે પણ જ્યાં લગી પરમાત્મા રૂપ પતિનો મારા પોતાના ઘરમા-દેહદેહોમા સાક્ષાત્કાર થતો નથી ત્યાં લગી હું આનંદ ઉત્થાસ શી રીતે ધર ? ૫.

(૬) સ્વક્રીયા પરત્વે અન્વયાર્થ—જુદ જુદ રંગના ગુલાલની ઘટાઓ ઉડી રહી છે, તેમ અતિ સદૈત અખીરની પણ ઝોર તરેહની છટાઓ નજરે પડે છે. પણ જ્યાં લગી આપના ચરણારવિહની રજ્યી માફ ઘર પાવન નહિ થયે અર્થાત્ આપ ઘેર નહિ પધારો ત્યાં લગી મને મારે તરફ ત્રાસનોજ ભાસ ભરેલો જણાય છે.

વૃત્તિ પરત્વે અન્વયાર્થ—જ્યોતિષ્મતી વૃત્તિ યવાથી તેજોમય વિનિધ રંગની ઘટાઓ જણાય છે, તથા કોઈનાર અખીર જેવું અતિ શુભ તેજોમય સર્વત્ર જણાય છે પણ જ્યાં લગી હે પરમાત્મા ! આપના ચરણકમળનો સાક્ષાત્કાર થતો નથી ત્યાં લગી મને તો લૌકિક અનૌકિક સર્વ દૃષ્ય દેખાવામા મારે તરફ ત્રાસનોજ ભાસ ભરેલો જણાય છે જો કે જ્યોતિષ્મતી વૃત્તિ વગેરે યોગના પ્રતીતિજનક ચમત્કારરૂપ રૂપો છે, તો પણ તે સર્વ દૃષ્ય હોવાથી સહના દૃષ્ટા આત્માના સાક્ષાત્કારની અપેક્ષાએ ઉતરતા દરજ્જાના છે, તેથી કેવળ આત્મસ્વરૂપના સાક્ષાત્કાર માટે તલસતતા સાધકને એટલેથીજ વૃત્તિ નથી થતી, પણ એ સાધક તો છેક રસાસ્વાદ લગીની સર્વ અવસ્થાઓને શુદ્ધ સાક્ષાત્કારમા વિનિધરૂપ જાને છે. ૬

(૮) સ્વક્રીયા પરત્વે અન્વયાર્થ—હોળીમાં ઘેરેયાઓની ઘેરો ઘેરેયો ફરે છે અને ઘેરાઓ (મોટા ડક) બળવે છે. પણ તે સઘળું મને તો દુખના ડેરારૂપે જણાય છે. આવા વિવાસમય વસતમાં હું આપની વનિતા વિનાશ પામીશ, આપ પતિવિના મારી તપાસ કોણ લે ?

વૃત્તિ પરત્વે અન્વયાર્થ—ઉત્સવરૂપ શુભ સસ્કારોરૂપ ઘેરાઈઆ હૃદયકમળની દરેક પાંખડીરૂપ ઘેરે ઘેર વાદ્ય ગાન કરી રહ્યા છે વિવિધ નાદાનુસધાન થાય છે, તો પણ તે સર્વના દૃષ્ટા સાક્ષી આપના મુકાબલે મને તો દુખના ડેરારૂપ જણાય છે કેમકે એ સઘળી અવસ્થાઓમાથી પણ યોગબ્રહ્મ યવાનો સભન છે. તેથી જો આપનો સાક્ષાત્કાર નહિ થાય તો મારો પણ વિનાશ થાય તો આપ પતિવિના મારી કોણ તપાસ લે ? ૭.

બ્રહ્મચારીઓ માટે વેદ અને બીજાં શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવાને શાસ્ત્રમાં બતાવેલી પદ્ધતિ અનુસાર યોજાતાં બ્રાહ્મણ-વિદ્યાલયો (ગુરુકુલો) સ્થાપવાં અને જરૂર જણાય ત્યાં હિંદુ-સમાજના ઇતર વર્ણો માટે તેજ રીતનાં ઘટે તેવાં બીજાં વિદ્યાલયોને ઉત્તેજન આપવું તેમજ તેવાં વિદ્યાલયો સ્થાપવા માટે જોઈતી મદદ આપવી:

(૨) ચાતુર્વર્ણ્યસમાજ અને ખાસ કરીને બ્રાહ્મણવર્ગેયથાઘટિત દાન અને બક્ષિઓ આખી વિદ્યાન અને પવિત્ર બ્રાહ્મણો-પડિતો, ઘાટકો અને પુરોહિતોનું-સંરક્ષણ કરવું. જેઓ આ પવિત્ર ધરજ બળની શકે એવી બ્યાવહારિક સ્થિતિમાં હોય છતાં તે ધરજ બળવવામાં કસુર કરે તેઓ સામાજિક તિરસ્કારને પાત્ર થાય.

(૩) હિંદુશાસ્ત્રોને હલકું લગાડનારાં જે વાક્યો કે વિચારો યુનિવર્સિટીમાં ચાલતાં પુસ્તકોમાં હોય તેમાંથી તે કાઢી નખાવવા માટે કાયદેસર ઇલાજો લેવા.

(૪) નિશાળોમાં અને પાઠશાળાઓમાં અભ્યાસ કરનાર વિદ્યાર્થીઓને શાસ્ત્રોનો બોધ થાય તથા તે અંદરનું સ્વરૂપ સમજાય-એવાં પુસ્તકો બંગાળી ભાષામાં તૈયાર કરાવી બહાર પાડવા યોગ્ય થાય.

(૫) વિવાહમાં વરપક્ષે “પાન” લેવું નહિ આ નિયમનો ભંગ કરનાર સામાજિક તિરસ્કારને પાત્ર થશે.

(૬) જેમ બાઈચિ (બહારના) બ્રાહ્મણ વર્ગમાં જે ‘ભિન્ન પેટા’ વિભાગમાં લગ્ન થવાથી કૌશિન્ય બ્રંશ થતો નથી, પણ તેઓ વિવાહ સ્વરૂપ સામાજિક દુષણ ગણાય છે તેમ વરપક્ષ (બંગાળના) બ્રાહ્મણ વર્ગના ભિન્ન ભિન્ન વિભાગોમાં પરસ્પરનો વિવાહ સંબંધ, પણ વસ્તુતઃ કાંઈ પણ સામાજિક અવનતિ ગણાય નહિ.

(૭) વિદેશથી પાછા આવનાર હિંદુઓ (વિદેશમાં) નિષિદ્ધ ખોરાક ખાવાનો હોય કર્યો હોય તો તે પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યા પછી પણ સમાજમાં દાખલ થવાને પાત્ર નથી-એવો આ મહાસંમિલનમાં એકલા થયેલા બંગાળના જૂદા જૂદા પ્રાંતોના પ્રતિનિધિરૂપ બ્રાહ્મણ પડિતો અને કુલાચાર્યોનો મત હોવાથી તે અનુસાર ઠરાવવામાં આવે છે કે બીજો નિર્ણય થાય ત્યાંસુધી વિક્રમપુર સમાજે તે પ્રમાણે વર્તવું. અને આ સવાલમાં જે જે બાબતોનો સમાવેશ થાય છે તેઓને શાસ્ત્રાનુસાર નિર્ણય કરવા માટે બંગાળના જૂદા જૂદા પ્રાંતોના પડિતોના પ્રતિનિધિઓની સભા આથી મુકરર કરવામાં આવે છે.—તેણે તે બાબતનો નિર્ણય, હવે પછી મહાસંમિલન મળે ત્યારે છેવટના સ્વીકાર માટે રજૂ કરવો.

(૮) હિંદુસમાજના બ્રાહ્મણ વ્યતિરિક્ત જાતિઓના ધર્મો નક્કી કરવા માટે આ મહાસંમિલન તે તે જાતિના અગ્રેસરો સાથે વિચાર કરીને ધર્મના સંરક્ષણ માટે ઉપાયો યોજશે અને તે અમલમાં મુકશે.

(૯) બ્રાહ્મણવર્ણના આચારવિચાર શાસ્ત્રની મર્યાદાનુસાર યુનઃ સ્થાપવા માટે તેમજ દુષ્ટી અને પતિત બ્રાહ્મણોની સ્થિતિ સુધારવા માટે ઉપાયો યોજવા.

(૧૦) બ્રાહ્મણ કુટુંબોનાં ગ્રામ પ્રવર (વંશ) અને ઇતિહાસ જાળવી રાખવાને અને તેમની જાતીય વિગદિ જાળવી રાખવાને ઉપાયો યોજવા.

(૧૧) હિંદુસમાજના સરક્ષણ માટે, ધર્મક્રિયાઓના યથાર્થ અનુષ્ઠાન માટે, તેમજ ગામડાઓનું આરોગ્ય સુધારના માટે ગામડાઓમાં દેવાલયો, ધર્મશાળાઓ, વિધાલયો અને તળાવો બંધાવવાની જરૂર છે.

(૧૨) દરેક વિભાગ માટે બ્રાહ્મણ પડિતોની મંડળી ધ્યાપત્રી તેમાં સત્તાવીસ કરતાં અધિક સભ્યો ન જોઈએ. જે પડિતો યથાર્થ ધર્મનિષ્ઠ હોય જેઓ ધાર્મિક પ્રશ્નોનો ન્યાયપુર સર યથાર્થ જ નિર્ણય આપે અને કદી પણ અયથાર્થ નિર્ણય આપે નહિ એના હોય, જેઓ પોતાના પુત્રોમાથી વધારે નહિ તો એકત્રે પણ બ્રાહ્મણ પડિત તરીકે ઉદ્ભવવાનું વચન આપે. અને પોતે આચાર્ય હોય અગર જોમનો શિષ્ય આચાર્ય હોય, તેવા બ્રાહ્મણ પડિતોમાથી આ સભ્યો પસંદ કરવા. તેમનામાથી એક વર્ષ માટે એકત્રે પ્રમુખ નિમ્નો, જે મૂર્ધન્ય કહેવાશે, તે બીજાગ નીમાવાને યોગ્ય રહેશે આ મંડળીનો કોઇ સભ્ય ઉપર ગણાવેલ લક્ષણથી વિરહિત જણાશે, તો તે સભ્યના પદથી મુક્ત થશે વર્ણાશ્રમધર્મ જાળવવા માટે તેમજ હિંદુસમાજની પવિત્રતાના સંરક્ષણ માટે મૂર્ધન્ય અને મંડલીએ આપેલા નિર્ણયો શાસ્ત્રાનુસાર અમલમાં મુકવામાં આવશે સ્થાનિક હિંદુસમાજને દ્રવ્યની મદદથી આ મંડળીના સભ્યોને અગર તેવા સભ્યો યવાને લાયક હોય એવા બ્રાહ્મણ પડિતોને નિભાવવા હિંદુસમાજના યથાર્થ અગ્રજૂતે દરેક ધાર્મિક ક્રિયાના કે ઉત્સવના પ્રસંગે આવા પડિતોની મત્તા મેળવરી, અને પોતાની શક્તિ અનુસાર તેમને દાનમાનથી સતોપના. જેઓ એવું નિમત્રણ કરવાને અશક્ત હોય, તેમણે આવા પડિતોના નિભાવ માટે સ્થાનિક બ્રાહ્મણ મત્તાના હસ્તક પોતાની શક્તિ અનુસાર રૂકમ સોપરી અને મૂર્ધન્ય અને મંડળીએ આવા બ્રાહ્મણ પડિતોના નિભાવ માટે આવી સક્રિયા કરનારાઓનો સત્કાર કરવો.

(૧૩) ઉપરના નિર્ણયોનો અમલ કરવા માટે અને તે રીતે સામાજિક અકુશની યોજનાથી ધર્મનું સંરક્ષણ કરવાને બિન્ન બિન્ન સ્થળે બ્રાહ્મણ સમાજો ધ્યાપત્રી, પ્રાતિક સમેલનોની યોજના કરી અને પ્રતિનર્ગ બ્રાહ્મણ મહાસમિવન બંધવું

જટાશંકર દયારામ વ્યાસ.

* આ વિષયમાં વર્ણવેલી દિલ્લયાલ ઉપરથી શુ મુલવાય એનો દરેક વિચારવાનું હિંદુએ વિચાર કરવો જોઈએ છે પિંડી ભણતરના પ્રવેશ પછી જેમને આ દેશનો કંઈ પણ અનુભવ નહિ, એવા નવવોહિયા નવસિંહિનોએ પોતાને સુધારાના મિલ્લ માની સુધારણા એવે શુ અને સુધારણીય શુ એનો કોઇ પણ વિચાર શાન્ત અને ગભીર મગજથી કર્યા વિના એક પ્રકારની સહોબક મિથ્યા પ્રવૃત્તિ ઉભા કરી હતી. આ પ્રવૃત્તિ એ કોઇ વિચારપુરસ્કર કરેલી પ્રવૃત્તિ નહોતી, પણ તે એક પ્રકારનો અભિનિવેષનો વેગ માત્ર હતો તથા હાલ પણ છે; એ સુધારકો ગણાઈ ગયેલા માણસોનાં લખાણ અને લક્ષણોનો ઇતિહાસ જેતાં હવે હરકોઈ તટસ્થ તથા આ દેશના અનુભવી મનુષ્યને ખુલ્લે ખુલ્લું સમજવા વિના ગ્રે તેમ નથી આવા સુધારકો સનાતન હિંદુધર્મની અનુયાયી પ્રજા અને પ્રજાના નેતા બ્રાહ્મણો ઉપર સુધારાની દિલ્લયાલ નહિ કરવાને માટે પ્રમાદનો અથવા ખાઈમગાડુપણનો દોષ મૂકે છે પણ બ્રાહ્મણનું હાલ ગમે તેવો કવિની સત્તાને વશ થયેલો ગણીએ, તો પણ એ બી સી ડી ના આચાર્યો પામેથી સર્વજ પદ પામીને બહાર પડેલા સુધારકો કરતા તે વર્ગ કોડગણે અગે અધિક આર્થપ્રજ્ઞના અભાવ ગુણ ધર્મ વધારે મારી ગીતે પગપૂર્વથી

જાણનાર હોવાથી તેમજ આતુર્વર્ણના શુદ્ધ તરીકેની પોતાની જનાબદારી સમજનાર હોવાથી જુની અને નવી પરિસ્થિતિનું સ્વરૂપ બરોબર અનુભવ્યા વિના અને સમજ્યા વિના બ્રાહ્મણવર્ગ કોઈપણ પ્રવૃત્તિ આરંભે નહિ એ આજ્ઞાવિનિયમ તેમજ મથાઓગ્ય છે હવે સુધારાના સ્વરૂપ અને લક્ષણ જણાઈ આવે, એટલો સમય તેના જન્મ પછી વીત્યો છે જો કે કેલાક બ્રાહ્મણોએ તો એ સુધારાની જન્મોત્તરી પ્રયત્નથી જ કરી હતી અને તેના બાવિ પરાક્રમ વર્ણવેલા હતા, પણ નવશિક્ષિત વર્ગ અધ્યાય તે વૈષ્ણવે એ સુધારાનો ભક્ત હતો હવે તો કહેનાતા સુધારકો જોઈતાજ નિહાન અને કોઈ માંધ તો સુધારકો કરતા પણ અધિક વિદ્વાન મનુષ્યો હવે એ જન્મોત્તરીમા વર્ણવેલા ભવિષ્યના ખરાપણને માન્ય કરતા શીખ્યા છે તેથી હવે આ યોગ્ય સમય હોવાથી બ્રાહ્મણપ્રજાસમુદાયે આ પ્રકારે વિવિધ સ્થળે અને વિવિધ પ્રકારે વર્ણશુદ્ધ તરીકેના પોતાનો ધર્મ ચોપરી બજાવવાનો ઉપક્રમ માડયો છે ઉપર વર્ણવેલા સમેતનના મન્ત્રવ્યોત્પન્ન સ્વરૂપ નિચારતા વિવેચી સજ્જનોને ધર્મ્યસુધારાના સ્વરૂપ વિશે કાંઈક દિગ્વર્ચન યશો પરમેશ્વર બ્રાહ્મણોના નિષ્કામ પરાંપદારી પ્રયાસમા સત્વર સરળતા અર્પો અને ભારતવર્ત્ય આતુર્વર્ણની સમગ્ર પ્રજામા બ્રહ્મણ્યતા પ્રસારે એજ પ્રાર્થના અંગે નિરતર કરીએ છીએ.

તત્ત્વી.

દોષદૃષ્ટિ અને દ્વેષદૃષ્ટિ.

(૪) અનુસંધાન:—આસતા વર્ષના પૌપ માસના પૃષ્ઠ ૯૬ થી

વળા દેહલી સંધ્યાએ એવી છે કે પ્રજાતને પ્રાધાન્ય આપી તે વિશેજ મોટા પ્ર લોભન રૂપ વ્યાખ્યાનો અને લેખેથી ભોગો ઉઠરતી પ્રજાને પોતાના સનાતન દિદુધર્મનો ભોગ આપવાને માટે લનચારે છે, તથા દેહલી સંધ્યાએ એવી છે કે દિદુધર્મને પ્રાધાન્ય આપી પ્રજાત ઉપર પાણી ફેરવે છે, તો આ બંને પ્રકારની સંધ્યાઓથી સદા વિમિશ્રિત મિથાજની માફક દુર રહેતુ જોઈએ પુરાતન બ્રાહ્મણ સંધ્યાએ સનાતન દિદુધર્મમાં ધર્મ અને પ્રજાતને એક સરખી રીતે જોડેલા છે, તેમા ધર્મ એ આત્માએ રાખેલો છે, અને પ્રજાતને આત્મા સાથે અભિન્નતાને પામેલા મનને રે રાખેતુ છે, અને વર્ણાશ્રમના આચાર અને વર્ણ જેવા ૯૬ શરીરને રૂપે રાખેલો છે તથા આ ત્રિપુરી વડે મનાનન દિદુધર્મના અનુયાયીઓને પ્રજાતના મરણ દ્વારા વૌકિક અસ્તુત્યની સિદ્ધિપૂર્વક મોક્ષ માર્ગનું ઉદ્ધારન અને ધર્મની સિદ્ધિદ્વારા અત્તરજની મથાર્ય શુદ્ધિપૂર્વક જ્ઞાન અને મોક્ષની સિદ્ધિ એવો એક અદ્વિતીય વ્યૂહ રચેલો છે આ વ્યૂહરૂપ આદર્શને નજર આગળ રાખીને સનાતન દિદુધર્મની હાયામા આવતા દેષ પય અને અપ્રદાયની શુદ્ધિમાન પુરોહિતોએ પોતાના આગ્રિય સાધીને ઇતર સામાન્ય જનસમુદાયને ઉત્તર રૂપ યુગ યુગ પડતુ જોઈએ તથા એ આ ગંધી માંધ ખતુ અશે નિષ્ઠ પાતી સંધ્યાઓના દોષો જોઈને પોને જાણવા તથા આપણા બીજા ધર્મજનુઓને જણાવવા એ હાનતા જમાનામા સ્વાતુ ખરેખર કર્તવ્ય છે આ કર્તવ્ય બજાવનામા અપરવકના યસાથી જે કોઈ સમયમને ખોટા સાગે નો નેની દુઃખાગતી ને.

નહિ આથી કેટલાક સ્વાર્થીઓ આપણા ઉપર અસાધુતાનો ખોટો આરોપ મૂકશે, તો પણ આપણી સાચી સાધુતા શી છે તે સમજવું અને તેનું રક્ષણ કરવું એ કામ આપણુંજ છે. આપણા સાચા સિદ્ધાન્તો જણાવના, તેનું પ્રતિપાદન કરવું, અને તેની ગિથિલના અથવા સકરતા ન થાય અને યદિ હોય તો દુર યાય તે પ્રમાણે શુદ્ધબુદ્ધિથી અને નિર્ભયતાથી ખંડન પ્રક્રિયાનો પણ આશ્રય લેવો, અર્થાત્ આપણે દોષદૃષ્ટિનો નાશ કરવો નહિ અને તેને પણ આપણી શુદ્ધદૃષ્ટિના દ્વેષનીજ સતેજ રાખવી સનાતન હિંદુધર્મની ઉત્તમતા ધરતર ધર્મી વિદ્વાનોએ પણ પોતાના લેખોમા જણાવી છે, તથા ભારતવર્ષની જ્ઞાનસમૃદ્ધિ માટે ઋષિઓ અને બ્રાહ્મણોએ જે મહાન તપઃપરિશ્રમ કર્યો છે તેના નિષ્પાવસ રીતે ધણાં ભારે વખાણ કરેલા છે, તે પ્રો. ગેક્ષમ્બુવર વગેરે ધુરધર પડિતોના લેખો ઉપરથી આપણે જાણી શકીએ છીએ, અને આપણે પણ આપણા પોતાના અનુભવ ઉપરથી જાણીએ છીએ કે સનાતન હિંદુધર્મ એ શુદ્ધ કુદન સમાન છે તો પછી આપણા સર્વોત્કૃષ્ટ ધર્મનું રક્ષણ કરવામા તથા તેમા સકરતા અને સિધિયતા થતી અપ્રકાવનાના પ્રયત્નમા આપણે જેઘડક રીતે પ્રવૃત્ત થયું-એમા કોઈપણ પ્રકારની અસાધુતા નથીજ; પરંતુ ખરેખરી આપણી સાધુતાજ છે.

અસાધુતા એ દોષદૃષ્ટિમાં નથી-એ હવે દર્શાવનાનો યોગ્ય પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો છે; પરંતુ ખરેખરી રીતે જેતાં અસાધુતા એ તો દોષદૃષ્ટિમા નહિ પણ દેવદૃષ્ટિમા રહેલી છે. તથાપિ કેટલાક મનુષ્યોને સરખી જણાતી વસ્તુઓ વચ્ચે જે તફાવત રહેલો છે, તે સમજવાની શક્તિ જોઈએ તેવી ખીલેલી હોતી નથી, તેથી તેઓ એકને બદલે બીજાને વખાણે કે વખોડે એ સ્વાભાવિક છે. જે કાંઈ શક્તિ દોષદૃષ્ટિમા રહેલી છે તે અમુક વસ્તુ કે વિગારની અદર રહેલા દોષ જોવાની શક્તિ છે, દોષ જાણનાથી આપણે સાવધ થઈને તે વસ્તુના કે વિચારના સસર્ગથી વેગળા રહીએ છીએ. પણ તેથી આપણે કાંઈ તે વસ્તુ કે વિચારનો દેખજ કરવો પડે એમ આવશ્યક અથવા અનિવાર્ય થઈ પડતું નથી. અર્થાત્ અમુક બાબતના આપણે આપણી દોષદૃષ્ટિથી દોષ જાણ્યા, એટલે આપણે તેના ઉપર દોષદૃષ્ટિ કરીજ પડે એવો નિયમ નથી. અબજત, આપણે તે બાબતના દોષ જાણ્યા એટલે આપણે તેના ઉપર રાગબુદ્ધિ કરતાં અપ્રીતિ-એ તો સ્વાભાવિકજ છે, પણ એથી કાંઈ આપણે દેવબુદ્ધિજ તેની ઉપર કરીએ છીએ એમ નિઃકળતું નથી તેમજ આપણે કાંઈ બાબતના દોષ જોઈને તે બાબતનું ખંડન કરીએ તેથી પણ આપણે તેના પ્રત્યે દેવબુદ્ધિ કરીજ પડે એવો પણ કાંઈ નિયમ નથી. કારણ તે ખંડન કરનામાં આપણો હેતુ આપણા માનન બાધોને તે બાબતથી સાવધ રહેવાની ચેતવણી આપવાનોજ હોય તો આપણે જે ખંડન કરીએ છીએ, તે આપણા એ ચેતવણીના હેતુ પૂરતું તથા શુદ્ધબુદ્ધિવાળું હોય છે. દેવદૃષ્ટિમાં વૈરની વૃત્તિ હોવી જોઈએ, તેમ વૈરવૃત્તિ આપણે કાંઈ પ્રત્યે કદી પણ ધારણ કરવી નહિ. એવી વૈરવૃત્તિ વિના જો આપણે દોષદર્શન કરીએ તો તેથી આપણે દેવદૃષ્ટિવાળા થઈ જતા નથી કાંઈ કાંઈનાર એવું પણ બને છે કે દોષદૃષ્ટિમાંથી કેટલાંક મનુષ્યોને દેવદૃષ્ટિ પણ ઉત્પન્ન થાય છે, પણ તેટલા ઉપરથી દોષદૃષ્ટિનોજ ત્યાગ કરી દેવો અને જોટ બનીને જ્યાં જ્યાં લોગી પડવાને સમ્યક્તા અને મિતનમારણું સમજતા શીખતું એ તો મદ્યુદ્ધિ અને અનિવેદન છે. જમવાથી અજીર્ણ થાય છે, એ વાત ખરી છે, તેથી જમતુંજ નહિ અને જૂખ્યા મરી જવું-એવો સાર કાદનાર જેમ મૂર્ખ ગણાય છે, તેજ પ્રમાણે દેવદૃષ્ટિ

યદ જવાના બધી જે દોષ'દિને કાઢી નાંખનાનો ઉપદેશ અહણ કરે છે તે માણસ પણ મંદમતિ છે—એમાં કાંઈ સદેહ નથી. અમુક નિયમ પ્રમાણે અથવા અમુક વિધિથી જમનારને કાંઈ પણ અશુભ થતું નથી, પણ કવચ બળ અને આરોગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. તેજ પ્રમાણે દોષદષ્ટિથી તો નિર્દોષ વસ્તુ અથવા વિચારનું અહણ કરી શકાય છે, અને દોષથી દૂર રહેવાય છે; દોષદષ્ટિની સાથે ઝેરાથી ગુણદષ્ટિ પણ વિવેકરૂપ બની જાય છે. આપણી સંસ્કૃત ભાષામાં પદિતનો પર્વાય શબ્દ “દોષણ” છે જે ગુણનું અરૂપ યથાર્થ રીતે બાણના ધ્વજનો હોય તેણે દોષોનું સ્વરૂપ પણ યથાર્થ જાણવું જોઈએ. જે માણસની દોષદષ્ટિ કેળવાયલી નથી હોતી, તે માણસ ખગ ગુણોને જાણી શકતો નથી, પણ ગુણભાસ થી ઠગાય છે. માટે દોષદષ્ટિ તજવાની નથી, પણ તેને કેળવીને ઉપયોગમાં લેવી જોઈએ.

પણ કેટલાક માણસોને ગુણને પણ દોષરૂપે જોવાનો સ્વભાવ પડી જાય છે. આવો સ્વભાવ તે તો હાનિકારકજ છે, એમાં કાંઈ સદા નથી. આની દોષ'દિના જેટલીજ હાનિકારક ગુણદષ્ટિ છે, કારણ કે એ ગુણ'દિ તે દોષોને પણ ગુણરૂપજ જોનારી છે. આની ગુણદષ્ટિવાળો માણસ ધીમે ધીમે સર્વ દોષો અથવા દુગુણોને પણ ગુણરૂપે જોઈને પૂજનારો થાય છે; અને ક્રમે કરીને તે દોષરૂપ અથવા દુગુણ રૂપ તે પોતેજ યદ જાય છે, દોષ અને ગુણ બનેને જાણી શકે એવી દષ્ટિ તે-વિવેકદષ્ટિ-પ્રાપ્ત કરી અને દોષનો ત્યાગ અને ગુણનું અહણ કરે તેજ કરવાણને પામે છે. આકી કેવળ ગુણમુક્તિ-ધી-નામની ખોટી સાધુતાથી તો અગ્રેયજ છે એમ સનાતન હિંદુધર્મના સન્નતોએ જાણવું. इति शिष्यम्. સંધવી.

શ્રીયોગસંઘ:

(નિર્જર ગુર્જર ભાષા ટીકોપેત:)

દ્વિતિયં પ્રયાણમ્ (પૂર્વ સૂચનમ્)

(૧૨) અનુસંધાન:—આસતા વર્ષના માર્ગશીર્ષ માસના પૃષ્ઠ ૫૩ થી.

મૂળ શ્લોક:—

સાધકો યોગવિદ્યાયાં ગુરુત્વં નૈવ ધારયેત ।

સિદ્ધાનામધિકાર:સ્યાદ્ગુરુત્વે ધર્મસંમતે ॥ ૩ ॥

યોગયાત્રા ટીકા:—

પ્રથમ દ્વિતીય શ્લોકયોર્લક્ષ્મીભૂતં તત્ત્વમાર્ષિસ્તૃત્રીયે શ્લોકે ગ્રન્થકારો વિદ્યુતોત્તિ-સાધક इति ॥

યોગવિદ્યાયાં સાધકો ગુરુત્વં નૈવ ધારયેત્ । ધર્મસંમતે ગુરુત્વે સિદ્ધાનામધિકારસ્પાદિત્યન્વય: ॥

સાધકો યોગાભ્યાસ દશાયાં વર્તમાનઃ, ન ઈ સ્વાયત્તીકૃત યોગસિદ્ધાન્તાક્રિ-
યારહસ્યઃ । યોગવિદ્યેતિ કથને યોગકલાન્તર્ભાવોઽપિ । ગુરુત્વં ગુરુભાવં દૈશિકત્વ
મુપદેષ્ટત્વમ્ । નૈ વેત્યેવ કારેણ વદાચિદપિ નૈતિ વિવક્ષા । ધારયેદ્દૃઢીયાત્ । સિ-
દ્ધાના યોગવિદ્યાકલાત્મકશાસ્ત્રપારંગતાનામ્ । અધિકારો યોગ્યતા । ગુરુત્વે શિક્ષ-
ત્ત્વે । ધર્મેણ સંમતં ધર્મસંમતં તસ્મિન્ધર્મસંમતે ॥

શિષ્યત્વેઽધિકાર જ્ઞાપકં લક્ષણં મત શ્લોક ઉદ્દિશિતમવુના ગ્રન્થકૃતા ગુરુત્વ-
કસ્યાધિકારસ્યાદિત્ય પ્રશ્નસ્યોત્તરરૂપં વક્તવ્યં સુસ્પષ્ટતયોચ્યતે । સિદ્ધસાક્ષોપાદ્યયો-
ગસ્યૈવ ગુરુત્વેઽધિકારો નાન્યસ્ય । યતો યોગસ્તુ સાધકદશાસ્થાન્ન શ્રાવ્યસ્તસ્યા પૂર્ણ-
જ્ઞાનત્વાત્કદાચિદ્રોગાદિદોષ સંભવાદયવા સંભૂતે રોગાગ્રભ્યાસ પ્રત્યૂહ તત્પરિહારો-
પાયેષુ તસ્યાનુભવાભાગદ્ધાનિરેવસ્યાત્ । સાધકેનાઽપિ ગુરુત્વગ્રહણેઽસ્યાદ્વિતીય-
પ્રયાણસ્યાદિમ શ્લોકોક્તં યોગવિદ્યાયાઃ પ્રકાશે કૃતે સ્વાભ્યાસસ્ય નિર્વીર્યત્વાપત્તેરનર્થ
એવ સ્યાત્ । સિદ્ધાઽપિ સમ્યક્શિષ્ય પરીક્ષણાદતે યસ્ય કસ્યચિદુપદેશં ન વિતરન્તિ
તદા કૃતઃ સાધકાઃ । સ્યાદિતિ વિન્યર્થ ક્રિયાપદ સંભવમાત્રાર્થ દ્યોતકમ્ । યોગ્ય શિષ્ય
પ્રાપ્તૌ યોગવિદ્યાયા રક્ષણાર્થમેવ ગુરુત્વં સિદ્ધૈ સ્વીક્રિયતે ન તુ માનપૂજારૂપાત્પાદિ
પ્રાપ્ત્યર્થ મિતિભાવઃ । તન્નાઽપિ તદ્ગુરુત્ત્વેન ધર્મસંમતત્વેન ભાવ્યમ્ । વર્ણાશ્રમવ્યવસ્થા
પૂર્વક મેવ ગુરુત્વં ધર્મસંમતં સ્યાદન્યથા વર્ણાશ્રમમર્યાદોચ્છેદકારણં ગુરુત્વં ન સંમતં
ગ્રન્થકૃતઃ । શુદ્ધાગ્રધમવર્ણસ્ય ગુરુત્વં બ્રાહ્મણાશુચ્ચવર્ણસ્ય શિષ્યત્વં ન રોચતે ગ્રન્થ-
કૃતે । યોગસ્યાઽપિ મહર્ષિપગમ્પરા પ્રાપ્તત્વાત્ ॥ તાં પરમ્પરામુપેક્ષ્ય પ્રવૃત્તો યોગસમ્પ-
દાયસ્તુ તાન્નિક તયાઽવૈદિકત્વ દૃષિતો નાદ્રિયતે તત્ત્વાચિદ્ધિરિત્યલમ્ ॥ ૩ ॥

યોગતીર્થદીપ્તિઃ—

પહેલા અને બીજા શ્લોકના લક્ષ્યરૂપ તત્ત્વને આ ત્રીજા શ્લોકમાં પ્રયોગ પુરુષ કરે છે—
યોગવિદ્યામાં સાધકે શુદ્ધપણુ ધારણ કરે નહિજ ધર્મસંમત શુદ્ધપણુમાં સિદ્ધાનો
અધિમાર હોય—એ પ્રમાણે આ ત્રીજા શ્લોકનો અર્થ છે

સાધક એટલે જે યોગનો અભ્યાસ કરનારી દશામાં હોય છે તેનો મનુષ્ય, પણ જોણે
(યોગનો પૂર્ણ અભ્યાસ કરીને) યોગના સિદ્ધાન્ત ક્રિયા અને રહસ્ય પોતાના કમળમાં
લીધા છે એવો મનુષ્ય નહિ (જોણે પૂર્ણ અભ્યાસને અને યોગના સિદ્ધાન્ત ક્રિયા અને
રહસ્ય પોતાને હસ્તગત કર્યા છે તે તો સિદ્ધ પુરુષ પ્રેરણા છે તેઓ તો બીજાને યોગ
શિષ્યવનાર શુદ્ધ યદ્ય શકે) યોગવિદ્યા એમ કહેવામાં યોગમ્જાનો પણ અતર્ભાવ થાય છે
શુદ્ધ એટલે શુદ્ધપણુ શુદ્ધભાવ દૈશિકપણુ ઉપદેષ્ટાપણુ નહિ જ એમ કહેવામાં જે જ છે
તેથી એમ કહેવા ધારણ છે કે પ્રદાનિત પણ નહિ ધારણ કરે એટલે ગ્રંથ કરે સિદ્ધાનો
એટલે યોગવિદ્યાકનાતમક શાસ્ત્રને પાર પામેનાનો અધિમાર એટલે યોગ્યતા ગુરુત્વે એટલે
શુદ્ધપણુમાં-શિક્ષકપણુ વિશે ધર્મવડે સમત તે ધર્મસંમત

શિષ્યને નિષે અધિકારને જણાવનાર લક્ષણો ગયા શ્રોત્રમાં ઉપેક્ષ કરવામાં આવ્યો છે, હવે ગુરુપણા વિશે કોનો અધિકાર હોય એવા આ પ્રશ્નના ઉત્તરરૂપે જે કહેના યોગ્ય છે તે અચક્રવર્તી સુસ્પષ્ટતાથી કહેવાય છે જેને સાંગોપાંગ યોગ સિદ્ધ થયો છે એના પુર- પત્રોનું ગુરુપણાને નિષે અધિકાર છે, બીજા મંથનો પણ અધિકાર નથી કારણકે યોગ તો સાધનદ્વારાના શિષ્યાકોની પામેથી ન જ મુકલ કરવો, કેમકે તેના અધુરા જ્ઞાનથી કોઈવાર રોગાદિ દોષ થનાના સભવ છે, અથવા તો જે કદી યોગાભ્યાસમાં વિઘ્નરૂપ રોગાદિ ઉત્પન્ન થયો હોય તો તે નિનારણ કરનાના ઉપાયનો અનુભવ તે શીષ્યાકોને હોતો નથી, તેથી હાનિજ થાય અને તે સાધક પણ જે ગુરુપણું લઈ બેસે તો આ બીજા પ્રયાણના પ્રથમ શ્રોત્રમાં કહેલું છે તે પ્રમાણે યોગનિધાને ગુપ્ત રાખનારને બદલે યોગવિદ્યાનો પ્રમથ થઈ ગયે તેના પોતાનો અભ્યાસ નિર્ભય થઈ પડનાનો તેથી અનર્થજ થનાનો (નગી ગુરુપણાની ઉપાધિ વડેરનાથી શિષ્યાકોના પોતાના અભ્યાસમાં જ નિમગ્ન આવનાની) સિદ્ધો પણ શિષ્યની બેરોમર પરીક્ષા કર્યા વિના જેને તેને યોગનો ઉપેક્ષ આપતા નથી, તો સાધકો તો આપે જ કેમ ? અધિકાર હોય એમાં હોય એવું વિધ્યર્થ ક્રિયાપદ સંભવ માનના જ અર્થ સૂચવે છે (પરંતુ સર્વ મંથ સિદ્ધોએ નિરપેક્ષ રીતે એ અધિકાર વાપરના જ એવો અર્થ લેસતો નથી) જ્યારે યોગ શિષ્યની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે યોગવિદ્યાના મુક્તિને અર્થેજ સિદ્ધો ગુરુપદ સ્વીકારે છે, પણ તેઓ કાંઈ માનપૂર્વક અને ખ્યાતિ નગેરની પ્રાપ્તિ માટે ગુરુપદ સ્વીકારતા નથી-એવો અને મહેવાનો ભાવ છે તેમાં પણ તે ગુરુપણું તે ધર્મ સમત હોયુ જોઈએ વર્ણાશ્રમની વ્યવસ્થાપૂર્વક જે ગુરુપણું છે તે ધર્મસમત હોય, નહિ તો વર્ણાશ્રમભર્યાદોના ઉચ્છેદ કરનાર ગુરુ તે અન્યકારને માન્ય નથી મદ્રાદિ અધમ વર્ણુનું ગુરુત્વ અને બ્રાહ્મણાદિ ઉચ્ચવર્ણુનું શિષ્યત્વ અચક્રવર્તી રૂપે નથી કેમકે યોગ પણ મહર્ષિ પરપરાથી પ્રાપ્ત છે તે પરપરાની ઉપેક્ષા કરીને જે યોગ સપ્રદાય પ્રવૃત્ત થયો છે તે તાન્ત્રિક હોવાથી તેમાં અરેદિમ્પણાનું દૂષણ છે, તેથી તત્ત્વસિદ્ધિ પુરો તેને આદર આપતા નથી-એવું કહેવું પૂરતું છે

(આ સ્થળે એવું સૂચવવું યોગ્ય છે કે—જો સાધક ગુરુ તરીકે બીજાને યોગનું શિષ્યણુ આપે નહિ, પણ પોતાના ગુરુશ્રીની આજ્ઞાથી પોતાના નાના ગુરુ બાઈઓને પોતાને જેટલું સમાર્થ આવડતું હોય તેટલામાંથી શીખવે, અથવા તો તેઓના યોગાભ્યાસ ઉપર દેખરેખ રાખે તો તેમાં મહા બાધ જેવું નથી કેમકે આવે પ્રસંગે આખર જનાબદારી ગુરુશ્રી ઉપર જ છે

વગી કોઈપણ વિદ્યા જ્યાં લગી બ્રાહ્મણાદિ વર્ણુનુંકે ઉચ્ચવર્ણુના ગુરુ મંથે ત્યાં લગી મમાન અથવા અધમ વર્ણુના મનુષ્યો પાસેથી ન શીખવી એ સામાન્ય નિયમ આ યોગ વિદ્યાના સબધમાં પણ છે તોપણ જે વિદ્યાનો લોપ થતો હોય તો ગમે તેની પામેથી પણ વિદ્યા શીખવી એ કાંઈ ખોટું નથી તોપણ તે વિદ્યા શીખનારે તે વિદ્યા જ માત્ર શીખવી, પણ તે શીખવનારના ધર્મ, નીતિ વગેરે નિપરીત હોય, તો તેનો સ્પર્શ આપણને ન થાય તેવી સાવધતા અને દૃઢતા રાખવી જોઈએ વિદ્યા શીખતા કોઈપણ જાતની અવિદ્યા આવે નહિ એ બાબત જાગતા રહેવું જોઈએ]

(અપૂર્ણ)

સંધવી.

શ્રીશ્રેયઃસર્વસ્વ.

અથવા

શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્ય ચરિતામૃત.

(૪) અનુસંધાનઃ-આલતા વર્ષના પૌષ માસના પૃષ્ઠ ૮૯ થી.

હવે પ્રસંગવશાત્ અદૃષ્ટવિશેષજન્ય તનુઓ વિશે વિચાર કરવાનું પ્રાપ્ત થાય છે. અદૃષ્ટનો અર્થ સાધારણ રીતે એજ છે કે નહિ દેખવામાં આવેલું તે. આ સંસારમાં પ્રાણી માત્ર જે કાંઈ કર્મ કરે છે તેનાં એ પ્રકારનાં ફળ થાય છે. એક તો જે ફળ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે તે; અને બીજું ફળ જે પ્રત્યક્ષ તે વખતે દેખાતું નથી પણ કાલાન્તરે આવોકમાં કે છતર લોકમાં જે ફળ પ્રાપ્ત થવાનું છે તે. આ બીજા પ્રકારનાં કર્મફળ તે અદૃષ્ટવિશેષ કહેવાય છે. તેથી અદૃષ્ટવિશેષજન્ય તનુઓ એટલે એવી તનુઓ કે જેઓની ઉત્પત્તિ - કોઈ અમુક (ખાસ) અદૃષ્ટકર્મફળોને લીધે થયેલી છે. પણ એ “અદૃષ્ટકર્મ કોનાં?” એ પ્રશ્નના વિચારને લઈને નીચે પ્રમાણે વ્યવસ્થા હોવી સંભવે છે:—

(૧) એ અદૃષ્ટ ફલવાળાં કર્મો ચઢાય તો અદૃષ્ટવિશેષજન્ય વ્યક્તિનાં પોતાનાંજ હોય.

(૨) એ અદૃષ્ટફળવાળાં કર્મો ચઢાય તો છતર સંસારી જીવસમુદાયનાં હોય.

(૩) એ અદૃષ્ટફળવાળાં કર્મો ચઢાય તો જે લીલાતનુના સંકેતોને અથવા અવતાર-કૃત્યોને પાર પાડવામાં થોડે કે ઘણે અંશે જે અદૃષ્ટવિશેષજન્ય વ્યક્તિ સહાયરૂપ અથવા નિમિત્તરૂપ થવાની હોય તે લીલાતનુવાળા વ્યક્તિનાં હોય.

(૪) અથવા તો ઉપર કહ્યાં તે ત્રણે પ્રકારનાં અદૃષ્ટફળવાળાં કર્મોના સમ્બુદ્ધિથી તે અદૃષ્ટવિશેષજન્ય વ્યક્તિનું પ્રાકટ્ય થયું હોય.

આ અદૃષ્ટવિશેષજન્ય તનુઓ સંબંધી વિષયનો વિચાર અજે માત્ર પ્રસંગવશાત્ પ્રાપ્ત થયેલો છે, મુખ્ય પ્રતિપાદ્ય વિષય તરીકે પ્રાપ્ત થયો નથી; તેથી સંક્ષેપમાં અત્રિ એટલુંજ જણાવવું યોગ્ય છે કે—“યદપિ એક કે બીજી રીતે મીમાંસા કરતાં, પૂર્વેક્ત અંક (૩) માં જણાવ્યા પ્રમાણે ઉપર કહ્યાં તે ત્રણે પ્રકારનાં અદૃષ્ટ ફળવાળાં કર્મોના સમ્બુદ્ધિથી જ તે તે અદૃષ્ટવિશેષજન્ય તનુ પ્રાગટ્ય થયું હોય છે, તોપણ પ્રાધાન્યદૃષ્ટિથી તે અમુક લીલા તનુનુંજ અદૃષ્ટવિશેષજન્ય તનુ કહેવાય છે.

અદૃષ્ટવિશેષજન્યતનુ જે લીલાવિગ્રહ અથવા લીલાતનુનું અદૃષ્ટવિશેષજન્યતનુ હોય છે, તેના અવતાર કૃત્યના વિવિધ સંકેતોને પાર પાડવામાં સહનરૂપે તે લીલાવિગ્રહની લીલાની રંગભૂમિમાં અપણુને દર્શન દે છે. એક એક લીલાવિગ્રહને માટે કોઈ કોઈવાર એક કે એક કરતાં વધારે અદૃષ્ટવિશેષજન્ય તનુ હોય છે, અને કોઈવાર એક પણ હોતું નથી. યજ્ઞ ધરકોટિમાંથી એકનો લીલાવિગ્રહ તે બીજી ધરકોટિના લીલાતનુને અર્થે અદૃષ્ટવિશેષજન્યતનુ હોય છે. ઉદાહરણ તરીકે શ્રીરામવતારરૂપ શ્રીવિષ્ણુના લીલાતનુના અદૃષ્ટવિશેષજન્યતનુરૂપે શ્રીહનુમાનજી છે, પણ બીજી તરફ દૃષ્ટિ નાંખતાં તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું લીલાતનુ છે.

આ વિષય પરસ્પર કર્મનિબદ્ધ છે, અને વિશ્વ એ વૈચિત્ર્યની પરકાષ્ટા છે, તેથીજ

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને શ્રીમુખેજ શ્રીભગવદ્ગીતામાં સ્પષ્ટમાં સ્પષ્ટ રીતે પ્રસિદ્ધ કર્યું છે કે—મહત્તા કર્મણો ગતિઃ અર્થાત્ કર્મની ગતિ ગડન છે; અને તેથી અદ્વૈતવિશેષન્યતનુઓ સંબંધી મીમાંસા અને સૂક્ષ્મ બેદો એટલા બધા છે કે સાસ્ત્રકારોએ પણ “અદ્વૈતવિશેષન્ય” એ વિશેષણમાં “વિશેષ” એવો અનેક વિચારઆદી શબ્દ યોજ્યો છે, માટે આ સ્થળે તો વાચકવર્ગને સામાન્ય રીતે અર્થ સમજાય એટલા પૂરતું જ વિચેચન અદ્વૈતવિશેષન્યતનુના સંબંધમાં કરી કૃતાર્થતા માનવામા આવે છે.

હવે ઇશ્વરની વિભૂતિરૂપ વ્યક્તિઓ અને પદાર્થો વિષે કાંઈક ઇસારા કરીને પ્રકૃત વિશ્વપાવન ચરિત્ર આલેખવાતું કાર્ય આરંભાશે. પરમેશ્વરના ઐશ્વર્યનો પાર નથી તેથી તેમની વિભૂતિનો પણ પાર નથી પરંતુ મનુષ્યના સમજવામાં પરમેશ્વરની વિભૂતિનો કાંઈક પણ ખ્યાલ આવે તેથી શ્રીમુખે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં વિભૂતિયોગના અધ્યાય દશમાં વિભૂતિરૂપ વ્યક્તિઓ અને પદાર્થો વર્ણવેલા છે. પરંતુ તે પણ દિગ્દર્શન માત્રજ છે, એમ દર્શાવવાને માટે શ્રીમુખે કહેયું છે કે:—

યદ્યદ્વિભૂતિમત્સત્ત્વં શ્રીમદ્બૂજિતમેવ વા ।

તત્તદેવાડ્ય ગચ્છત્ત્વં મમ તેજોઽણસંભવમ્ ॥ ગીતા અ. ૧૦ શ્લોક ૪૧

જે કાંઈ શ્રી એટલે શોભા, લક્ષ્મી વગેરે ભગદૈશ્વર્યયુક્ત અથવા બપશક્તિ વગેરેથી મહાન્ હોય, તે તે સર્વ જડ એતન સ્થાવર જંગમ વ્યક્તિ અને જાતિ માત્રને તું હે અર્ચુન ! મારા તેજના અંશથી ઉપજેલું જાણુ અર્થાત્ એ સર્વ મારી વિભૂતિરૂપ છે.

પરમેશ્વર સર્વવ્યાપક છે, તેથી જડએતન સ્થાવર જંગમ સર્વમાં છે, અને તેથી તેઓશ્રીની વિભૂતિ પણ તે સર્વમાં શ્રી તથા શક્તિ અને મહત્ત્વ વગેરેના તારતમ્યે કરીને વિચારનારને દૃષ્ટિગોચાર થયા વિના રહેતી નથી.

લીલાતતુ, અદ્વૈતવિશેષન્યતનુ, અને વિભૂતિ એમાં અનુક્રમે ઐશ્વર્યનું, ઓહું, ઓહું પ્રમાણ હોય છે. લીલાતતુ એ ઇશ્વરની આ દૃષ્ય જગતમાં સર્વોપરિ અભિવ્યક્તિ છે. આ ત્રણે પ્રકારની અભિવ્યક્તિયોથી સામાન્ય અથવા વિશેષ રીતે આ વિશ્વમર્માદાતું યથોચિત સ્થાપન અને સરક્ષણ કરાય અર્થાત્ જગતનું હિત સધાય છે.

ઉપર જણાવી ગયા તે શ્રીપરમેશ્વરની બાહ્ય અને સર્વસંવેદ્ય અથવા બહુસંવેદ્ય અભિવ્યક્તિના સંબંધમાં વપરાતા ત્રણ (લીલાવિગ્રહ, અદ્વૈતવિશેષન્ય અને વિભૂતિ) પારિભાષિક શબ્દો છે તેના ભાવાર્થ માત્ર સમજાય એટલા પૂરતું વિચેચન અત્રે કર્યું છે, કેમકે આ વિશ્વપાવનચરિત્રના લેહોત્તર નાયક પરમાત્મસ્વરૂપ શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્ય ભગવાનની લીલાના દિગ્દર્શન માત્રરૂપ આ મારા પ્રયત્નનો આશય સમજવાને યત્ન કરનાર પ્રામાણિક અને ન્યાયી સજ્જનોને ઉક્ત ત્રણ પારિભાષિક શબ્દોના અર્થ તથા ભાવ ઉપર આ દિવ્ય ચરિત્રના વાચન પ્રસંગે નિરંતર ચોતાતું બ્યાન રાખવું એ અતિ ઉપયોગી ઘટ પડશે, એવું મારું નમ્રપણે માનું છે. તેમજ મારા સાધકબંધુઓને ચોતાના જેમધેય તારણરૂપ આચાર્યશ્રીના મહિમાનું રહસ્ય વધારે સુદૃઢ રીતે જાણવા અથવા જણાવવાને પણ આટલી પૂર્વપીઠિકાની આવશ્યકતા છે.

(અપૂર્ણ.)

इति श्रीश्रेयःसर्वस्व उद्घाटनम् ॥

સંધવી.

આર્યસંસારમાં સ્ત્રીનું સ્થાન શું ?

(૨) અનુસંધાન:—ચાલતા વર્ષના પૌષ માસના પૃષ્ઠ ૯૪ થી.

ઉપર પ્રમાણે આર્યસંસારમાં સ્ત્રીઓની પ્રતિષ્ઠા અને કર્તવ્ય સંબંધી તથા પ્રાચીન જાનમા તેમજ આર્યગૃહગ્રંથાશ્રમમાં શું સ્થાન હતું, તે વિશે મનુ મહારાજના વચનેનો ઉદાપોહ કરતા આ બાબત અષ્ટાણુ લક્ષમાં ઉતરી કે, સસારીઓના કથ્યાણુએ ધર્મશાસ્ત્રો અનુસાર મહાપિયોએ સ્ત્રીઓને કાષ્ટ પરત્રાધીન બનાવેલી નથી, પરંતુ પિતા પતિ કે પુત્રની સમિતિથી સંસારવ્યવહારનો મુખેથી ચલાવનારી ગૃહધર્મભાર વહેંચાની સૂચના આર્યસ્ત્રીને કરેલી છે. વળી ગૃહસ્થ નિર્ગેહ ભાગે અબુદ્ધિ અનુસાર ચલાવનારી સત્તા તેમને આપવાની સાથે પુરોએ તેમને અનન્ય પૂજ્ય અને આદરણીય માનવાનું દેરાવેલું છે, અને નિશેરે સ્ત્રીને સસાગ્રમુખ તથા વૈભવ સ્ત્રીની પ્રમત્તતા ઉપરજ અનન્ય રહ્યાનું પણ જણાવેલું છે જ.

હવે વર્તમાન સમયે આર્યસ્ત્રીઓની એ પ્રાચીન પ્રતિષ્ઠા કેમ ઉતરી પડી અને તેમાં વાસ્તવિક રીતે શેણુ દોર પાત્ર છે તેનો નિચાર કરવાનો મુદ્દો ઉભો થાય છે.

અનન્ય એ નિશેરે કરી મળ્ય છે કે પૌરાણિક જાનમાં તેમજ સંસ્કૃત સાહિત્યના ઉત્કર્ષ કાળમાં એટલે કે ઇસવીસનની ૭મી સાતમી સદી પર્વત આર્યસ્ત્રીઓની જે પ્રતિષ્ઠા જે ઝાંઘ જે કર્તવ્યનિષ્ઠા, ગૃહરાણીની જે ઉચ્ચ સ્થિતિ આપણે આર્યસંસાર અનુભવોએ છીએ, તેમાં તે સર્વ વર્તમાન સમયે કાતો અતિ આછા અને કદાચિત્ આગળ વધી કહીએ તો પ્રાચીન નહિત્ જણાય છે. આથી રત્નામિત્ર એ પ્રશ્ન ધરી, કે આમ થવાનું કારણ શું ? અને કે વિધા અને લલિત-લાઝામાં જે નિપુણતા અને ગૃહરાજ્યભારની વ્યવસ્થામાં જે ઉત્તમ સ્થાન, આર્યસ્ત્રીઓ ધરાવતી હતી, તેમાંથી તેઓ શાની પદબ્રષ્ટ થઈ ? માતા પરમમ્મો ગુરુ * નાસ્તિ માતૃ સમો ગુરુ x આદિ વચનોથી ઉપનક્ષિત ઉચ્ચ અધિષ્ઠાન આર્યસંસારમાં પ્રાપ્ત કરનારી કુનૃણાણુ આર્યમાતાઓ અલુના માનવા-મનાવવામાં આવે છે, તેમ અજ્ઞાનમય નિષ્કૃષ્ટ આને પગેચનારી અને લોહશૃખલા પેરે બંધનમરી અને અકારી કેમ થઈ પડી ?

ધર્મશાસ્ત્રનો મુજ હેતુ નહીં મમજનારા તેમજ તેમજ મથાર્થ અવલોકન કરવાનો શ્રમ પણ નહીં એવનારા કેટલાં અઠકના રાકાશીઓ અને કેટલાં નિઘાનત કર્તક મેનીઓ આનો એવો ઉત્તર આપે છે — “તમારા પુરુષપક્ષપાતી-રે બ્રાહ્મણપક્ષપાતી મુક્તિ શેણેજ સ્ત્રીના અધિપતિ અને શિક્ષણ ઉપર મુકેના અધિષ્ઠિત શાસ્ત્રપ્રતિપદનુજ આ પરિણામ છે. એ સક્રિય દલિરાગ તમારા મહાત્મ્ય મહરિઓએજ સ્ત્રીઓને વેદના અધ્યયન માટે અનધિપરિણી ગણાવી, એટલુંજ નહીં પણ કેંકાર સહિત મનગપ કે વેદનિહિત કર્મ માટે અપાત્ર કરાવી, વિદ્યાપિમુખ બનાવી, તેના જ આરા અનિષ્ટ કડકા રન તમારે આખલા પડે છે.

જે ભારતનામાં વિદ્યામૃતસમશ્રુતે, વિદ્યાચિન્દ્રેતેડમૃતમ્ આદિ ભગવતી શ્રુતિના, તેમજ નાસ્તિ વિદ્યાસમચશ્રુ, વિદ્યાપ્રશસ્તા, વિદ્યારૂપ દુરૂપાણામ, આદિ નીતિના

* મહાભારત આપર્ષિ અધ્યાય ૧૧૫ શ્લોક ૧૬,

x મહાભારત અનુભવનર્ષિ અધ્યાય ૧૦ શ્લોક ૨૫

વચનોનો દિલિમ નાદથી ઉપરના અપારો છે, ત્યાં ઉપરનો વાદ વચનમાં સચવાયથી સંકુચિત ન્યાયમુદ્ધિ અને પગિણાએ આર્યકુમાર તથા પુરુષોના પૌરુષનો પણ દાસ કરનાર જીવિસંજ્ઞાનો પ્રતિમધ મનનનારી હુડી સમજ તેની સજ્જતી નથી તેની ઉપરનો વાદ કેવળ કુલકેવ છે, માનવ સમયે આજોની જાણાતી અનત અનગ્ધિતેનો પોતાની અરિશદ, વહેમાવથી મતિ અનુભાગ ખુલાસો કરી દાદરાનો આ એમ અધુક્ત પ્રયાસ છે ધર્મ સાક્ષના નિયમોનું હુંકુ અરોજન કરતા તેમજ પ્રાચીન કૃતિદાસ નાટકાદિનું નિર્મલ અમર્શન કરતા અપદ જાણારો કે, જોમા અમૃતિમગેનો કાષ્ટ દોષ કાઢી શકાય એમ નથી, તેમ જાણનામા આવે છે તેટલા અનગા પુનરાગ પણ અપરાધી નથી સ્ત્રીઓ પાત્ર દોષા છતાંયે, પગારો, વેદાદિના અધ્યયનનો અધિાર તેમની પાસેથી ખુબસી વેવાયાની વાત કવળ મનતજ છે, એમજુજ નહી પણ તે કૃતિદાસ તેમજ માનમ રચનાવથી વિરુદ્ધ છે આગળ આપણે જોઈશું તેમ જીઓ મનમેવ પોતાની પાનતા સાચી રાખી નહી અને દેશકાળના પગિમગથી ઉચ્ચ અધિષ્ઠાનથી તેમજ સરી પાતી પડતી, વિવેક કષ્ટના મગતિ વિનિપાત: જનમુચ્ચ એ વચનનો તાદૃશ ચિતાર ખડો કરનારી અનનતિમા હુડી તે છતા અનરાનથી પોતાની જાતને ઉદ્ધારનાના પ્રયામની ઉપેક્ષા કહક સ્ત્રીઓએ પોતે કરી અને કહક પુરો પણ પ્રમાદી દયા, તેમ એમ ચતુ અપદરાવામાં તેઓ કહક અગમન પણ હતા વિશેષ અપદતા ખાતર આગે નિગનવાર આ મુદ્દો તપાસીશું

પ્રાચીન કાળની વિદ્યા નિયત પરિસ્થિતિ અનોક્તા, વેદના અધ્યયન આદિનો જે પ્રતિમધ સ્ત્રીઓ માટે મુકાયનો સાપ્રિત કાળમા જાણાય છે તે પાઠગથી મુકાયવાનું જાણાય છે વેદના મન્ત્રોની ધ્વનિ અનોક્તા, તેમજ એ મનોનો આનિધ્ધા કરનારા, અધિઓ આદિના નામ નિરખતા, તેમજ સાથે કાષ્ટ કાષ્ટ મનદબ્ધી સ્ત્રીઓના નામ પણ દૃષ્ટિએ પડે છે જોખિન અને પારમ્પર જુલ્યમૂલો, સાધ્યાયન, લામ્યાયન, આદિ જ્ઞાતશ્રેણો, તથા આપ રતબ ધર્મસૂતરા નયનો નિકાળતા હિજ સ્ત્રીએ વગાદિ ધર્મક્રિયાઓમા સામગાપન તથા મન્ત્રોચ્ચારણ કરનાનો નિધિ ચ્યાપેનો જાણારો પતિ મહાવર્તમાન અમિરોત કરતા પણ તેમને માટે જનામ મન્ત્રોના ઉચ્ચારણ કરનાનું અને પતિ પ્રવામે પવારેના હોય ત્યારે વ્યયમેવ અમિરોતનું નિવહન કરનાનું ફરમાવે છે બમરાન માગવદ્ધય મુનિ સાથે જલવાદિની વાચ દનવી ગાગાંએ પ્રજાનર નો મતદ કર્યાની અને કનિ પ્રમ્તોના ઉત્તરના પ્રતિપ્રમ કર્યાની સાખ અવદાગ્ધ્ય. પનિય. પુરે છે શ આ સર્વ એમ દર્શાવતા નથી કે પ્રાચીન કાળમા પણ હિજ આને વેદના અધ્યયન આદિના અધિમરની મતા કરવામા આવેલી હતી નહિ ? શુ એથી ઉચ્ચ નેજોમા વેદાધિ રસપજ નિધાકનારની હિજ સ્ત્રીઓ દોવાનું સિદ્ધ થતું નથી ? તો પડી આ પ્રતિપ્રમ સદજ પગેજ કે, આર્યસ્ત્રીઓને વેદાદિના અધ્યયન માટે ગાથી પાઠગથી અપદ ગપ્પામા આવી ?

ધર્મજાન્યતા આ નથી જાણા ૮ કે, પોદ્ધ સમ્પાર મપના અને ઉપગીન ધારણ

૧ જુઓ મનુ મતિ રાધ્યાય ૭ ને મ્ત્રોમ ૧૧ મો

નિપેક્ષાદિ સ્માનાનાન્તો મન્ત્ર્યસ્યોદિતો ત્રિમે:

તસ્ય શાસ્ત્રેઽઅધિકારોઽસ્મિન્નજેયો નાન્યસ્ય વસ્યચિત્ ॥

જેને ગમધાનથી આવી અતોડિ પર્વેન મન્ત્રમે વેદના મોથી કમય ને હિજ વચુને ધર્મજાન્યતા પ નનો અધિ ૧૭ છે શીમને નહિ

કરનારા દિજ કુમાર અને દિજ કુમારીઓને વેદાધ્યયન આગે વેદવિહિત મ્મનેા અધિમાર હતો દિજ કુમારને માટે ઉપરીત ધરનાતો નિધિ જ્યારે અત્ય ત આનસ્ય હોવાતુ અને અમક નિર્ણિત કાન પર્યત એ નિધિની હોશા કરતા તે દિજ કુમારને નાત્ય ગણુનાનુ ઠરાવેલુ હતુ, ત્યારે દિજ કુમારીને માટે ઉપરીતનો નિધિ ઐચ્છિક હોવાથી તેના અભાવે તેમને નાત્ય ગણુનામા આનતી નહતી

હવે પ્રથમ દિજ સ્ત્રીના વેદાધિકારનુ પ્રમાણ દર્શાવનાઝ પાસ્તર ૨ ગૃહ્યશુનુ નીચેતુ વચન રિચારો—સ્ત્રિય ઉપનીતાં અનુપનીતાશ્ચ ॥

સ્ત્રીઓ એ પ્રમારની છે, (૧) ઉપરીત ધારણ પ્રનાગી અને (૨) ઉપરીત ધારણ નહિ કરનારી. આ વચન રિચારતા સમજાવે કે, વેદાધ્યયનની પાત્રતા માટે ઉપરીત આનસ્ય હોનારી પહેલી પકિતની ઉપનીત સ્ત્રી એ અધિમાર મળતો ત્યારે તેઓ વેદ કયા અને કોની પામે બહુતી, એરી સદજ ઉપતી સમ નિવારના માટે હારિત મુનિનુ નિમ્ન વચન રિચારનાજેતુ છે—દ્વિવિધા સ્ત્રિયો ઘચ્ચવાદિન્ય સયોગધ્વશ્ચ । તન્ન વ્રહ્મણાદિર્નાના મુપનયનમન્ત્રીજન વેદાધ્યયન સ્વગૃહે ભિક્ષાચર્યા રિતિ ॥

હાવાર્થઃ—સ્ત્રીઓ મે પ્રમારની ડે (૧) મહાનાત્રી જેરી નાય નરી ગાર્ગી, અને (૨) સયોગધ્વ-વેદાદિ નહિ બજુના ઝડઝી પા તા ૧૧ ૪૪ આનતા પનીધર્મમા સયુક્તા ઘનાગી શ્રદ્ધવાદિનીને ઉપનયન નામિનુ ઉપાસન, વેદાધ્યયન અને નિશ્ચાયશુ ૨૧ ગૃહમાજ છે

આ નયનનો વિશેષ સ્ફોટપૂર્વક અર્ધ યજ્ઞમૃતિના નીચેના સ્ત્રોત્રની ધાય છે—

પુરાકલ્પે કુમારીણાં મૌહ્નિ વ્રજન મિષ્યતે ।

અધ્યાપનં ચ વેદાનાં સાવિત્રી વચનં તથા ॥

પિતા પિતૃવ્યો ભ્રાતા વા નૈનામ યાપયેત્ પરઃ ।

સ્વગૃહે ચૈવ કન્યાયાઃ મૈસ્યચર્યા રિધાયેતે ॥

એ કલ્પમા કુમારીઓને ઉપરીત આપતુ હતુ ઉપનયન સમ ૧૨ રાન્યા પત્રી તેમને વેદનુ અધ્યયન કનાવાતુ અને ગાયત્રીનો ઉપેશ દેનાતો હતો તેમને આ શિક્ષણ તેમના પિતા કામ કે ભ્રાતાએ આપતુ અને અન્ય પુ રે તેમને મે શિક્ષણ આપતુ નહી, તથા મગ્ધકમા જ ગહીને તેમણે ભિક્ષાચરણ રુપુ એમ દસારેલુ હતુ

આ વચનોથી કુમારીઓને વેદાધ્યયનનો અધિમાર હોનાનુ અને પિતા આદિ વૃદ્ધ નિદાનના હરત મગ્ધકમાજ તેની વ્યસ્યા કરાવાતુ સુમિદ્ધ ધાય છે પગલુ કુમાર રતા કુમારીની નિનમણુ સાસારિ અરગ્થિતિ હોનાથી માતાપિતાના મ્મતા બિન્ન એના પતિના કનમા નિરાસ મ્મવાને, અન્ય નણુ આશ્રમોના ઉપાગ્મ ગૃહગ્થાશ્રમનો નિર્મીદ કરવાને વિશેરે કરી નિર્માયની-સરગ્મયલી હોનાથી મક્ષેપમા ક્રુદ્ધેરે અશે સ્ત્રીઓના કર્મોવિમાર અને અધિમાર બિન્ન હોનાથી તેમને માટે ઉપનયન વિધિ અને તે સાથે અનુગત વેદાધ્યયનનો અધિમાર ઐચ્છિક દસાવેતો હતો પરતુ આમ વ્યસ્યા મ્થાપનામા, સ્ત્રીએ ને પરસ્કોક પ્રાપ્તિમા વેદાધ્યયન, અગ્નિનુ ઉપાસન, આદિના અભાવે, અન્ય કોઇ રીતની આગ્યણુ ન નડે તે માટે પતિસેવાને શુરુકુનનિવાસ અને ગૃહકાર્યને અગ્નિના ઉપાસન સમાન દસાવ્યુ

શુભો (મનસ્મૃતિ-અધ્યાય ૨, શ્લોક ૬૭) એવુજ નહી પણ

અપત્યં વર્ષકાર્યાણિ શુદ્ધપા રતિરુત્તમા ।

દારાધીન સ્ત ચા સ્વર્ગઃ પિતૃણા માત્મનશ્ચહ ॥

પુત્ર (ગ્રાહ મં, દ્યોતસર્ગ, આદિ ક્રિયાઓથી પુ નામના નર્મમાંથી તાત્પર્ય પુત્ર) ની
ત્વતિ, ધર્મકાર્યો (અગ્નિદોનાદિ, પશ્યગદ્યાનાદિ,) ઉત્તમ પ્રતિતિ મેરા, ઉત્તમ ગતિ,
અને પિતૃઓની તથા પોતાની મર્ગ ગતિ આ ગદ્યા કુર્મ્મની આથી । દરારી શુભા
શ્રમી પુત્રે સ્ત્રીનીજ મજાવના મરગનો નિયમ આથી તથા સ્વદમ્તે ઉચિત પુણ્યધર્મ કર
વાને તેમને મતત્ર દરારના આને પતિના પુણ્ય મર્મા, નદિ કે પાપધર્મા તેમને સહભા
ગિની દરારી અને તેમના પાપ ધર્મા, નદિ - પુણ્યધર્મા પતિને સદ્ભાગી દરારી,
ઉપરીત અને વેદાધિકારના અસ્થિ- નિધિનો નાભ નદિ મેરા ઇચ્છનારી, પરતુ પતિ
સેનામા અતુરક્રા અને અનન્ય સતીમાનવી શુદ્ધશાસ્ત્રમને નિભાવનારી, આર્થક્ષીને મ્વ
ગાદિ માટે પાત્ર મર્ગમા પણ પુણ્ય ગમેલી છે આજ ઉશયી ભગવાન મનુ કહે છે કે -

પતિ શુશ્રવતે येन तेन स्वर्गे महीयते ॥ મનુ, અ. ૬ શ્લોક. ૧૦૦.

પતિની મેવા કન્વાથી સ્ત્રી સ્વર્ગલોકમાં પણ પૂજાય છે.

હિજ સ્નાના વેદાધિ ૧૨ મળધમા આટલો ઉદારોહ માર્ગદર્શક થને તોયે તે ઘણુજ છે
જ્યા વેદાધિકાર સિદ્ધ થાય છે ત્યા વ્યવહારિ નિરાકરનો તેમને અર્થ ૧૦ હોનાતુ સિદ્ધ
કન્વાની જરૂર ગેતી નથી હને આ સર્વ અધિ ૧૩થી નેઓ જટ વ્યાગથી થઈ તેના સમયનો
નિર્ણય સતત શુષ્ણનામદ્દ દતિહાસના અભાવે કરી શકાય એમ નથી પરતુ તે સમ-
ધમા એવુ સહજ અતુમાન થઈ શકે છે કે, કામગમ, લો સમ્પતિ, દેરાપરિશ્ચિતિ, આ
મારસપત્તા, આદિ અનેક સમાનોત્તતિસાધ- નિચારણીય અગોનો દોર નિમર્શ કર
નારા મ્વતિમરેને ગોઠમ મ્વ ૧૨થી હીન તેમજ વ્યાવહારિક વિદ્યાક્ષેત્રથી અધુધા પરાજ
શુષ્ણ સ્ત્રીઓ જણાતા ઉપર દર્શાવેલી મર્ચાદાઓ મૂડરી પડી હશે આમ અપાત્રતા સ્ત્રીઓએ
વહેરી લીની અને તેઓ અસાન રામા સરી તે માટે અનુત તેમના દદ્દજનો કેટલેક
અજે દોષપાત્ર ગણી શકાય ખગ, પરતુ મોટે ભાગે એ વૃદ્ધજનો જ્યા યથાર્થ શિક્ષાનાન,
અને વાસ્તવ ધર્માચારસપત્ર કડી નડી શકાય, એની સ્થિતિમાં આરી પડયા, ક્રમેક્રમે
વધુને વધુ અપાત્રતા અને વર્તનચરિત્રમુખ થતા ગયા ત્યા મોળુ કોનો દોર નડી શકશે ?
જ્યા વેદાધિકાર ધરાવનારા ક્ષત્રિય અને વેશ્ય પુરુષો પણ પ્રાપશ પ્રાપ્ય થયા, બ્રહ્મવેતા
બ્રાહ્મણો ધણે અરો બ્રહ્મવધુ, સદમદ્દનમુરિ દીન, લોભી અને ગિયિય આચારનાન
થવા સાથે તેમના કુમારો સતત વિદ્યાભ્યાસ છોડી દઈ ભોગવિનામ, વિતોપાજ્ઞન આદિના
વ્યામોહમા કસ્યા ત્યા તેમની કુમારીઓ-અરિષ્ટની સ્ત્રીઓ વિદ્યા-વાથી નિમુખ થતી જાય
એમા ની નવાઈ ? આથી મહક સમય અને મહક મનાન સાથે એમ કટી શકશે ખક
કે દેશકાવતુ પરિણય થતા પૂર્વમલતા હનન દેવની મર્ચાદાઓ નવનરી પ્રમ્નઓના સસર્ગ
અને અસર્ગથી બદનાતા, સમાન અને રાજ્યની પરિશ્ચિતિઓએ અનેક નવધર્મનાઓથી
નવુ સ્વરૂપ ધારણ કરતા, સ્ત્રીઓ પડે પોતાની મોગતા ટકાવના મુખત દદ્દ આગ્રહી ન
રહી એટલે આનુ અનિષ્ટ અને અત્યત જોચનિય પરિણામ આનુ છે એમ તો કહી
નહીજ શકાય કે, સ્ત્રીઓએ પોતાની ચોખ્ખતા ટકાવવા તનનોડ પ્રયાસ કર્યા હતાં એ તેમના

એ પ્રયાસો પુરોએ જ્ઞાના નિધા નહીં હાનની અભિનામી પાશ્વલ સ્ત્રીઓના જેવું ઉપગ વર્તન આચર્યાં કરે એ મલિન નહતું, પરંતુ જે સ્ત્રીઓએ પોતાની યોગ્યતા જાગી રાખના સામ આદિ મુદ્દ પશુ આગ્રહી પ્રયાસ કર્યો હોત, તો તે પૂર્વની ઉચ્ચ ધ્યનિઓથી ઉતરી પડતજ નહિ પુરુષો કદી સ્ત્રીઓની ઉન્નતિના નિરોધી નહતા સ્ત્રીઓને નિધારિમુખ રાખનામા કે તેમની ઉન્નતિના માર્ગમા નાહક અવરોધ નાખનામા તેમના પોતાનાજ ક'યાગો રે આગળ વધીને કટીએ તો ભવિષ્યની સતતિના હરેક દિતને અત્યત હાનિ આરે, એ માત ન મમજના જેટલા તેઓ દિતગતુ મર્ખા હોય, એ સભરતુ નરી અને ધારે કે એ વાત તેઓ ન મમત્યા અને કહેવાય કે તેમ, અનિષ્ઠ અવરોધ-પ્રતિબંધની સ્ત્રીની ઉન્નતિનો બાધ કર્યો તો આપોઆપજ એ ફરિત યાય છે કે, તેના પુરુષો કિંત મતિના અને સકુચિત બુદ્ધિનાળા હશે, એટલે તેઓ જેટલા જોગેસથી આપણે તેમને દોષપાત કરાવના મયીએ છીએ તેનાજ તેઓ દોષ કરતા દ્યાને પાત નિશેરે કહે છે, કારણ તેમ યથલુ દોવાનુ માનીએ તો તેમની કયા સતતિ અબજુ રહેતાની સાથે તરસાગે તેમની કુમારસતતિ પણ પ્રાપશ નિધાન્યાસગથી રહિત થઈ, અને વર્ણાશ્રમ અતિ શિથિત થવા સાથે કાઈક સકરતાએ પ્રવેશ કર્યો-એ કાઈ તેમને જેનો તેનો ફગે લાગે નથી

(અપૂર્ણ)

અંબાલાલ બુલાખીગમ જાની, બી. એ. મુ'બાજ.

ઉદરોનોબુદ્ધિવૈભવ અને તે ઉપરથી લેવાનો સાર.

આ જમાનામા બુદ્ધિને અસાવારણ માન આપતા લોકો શીખ્યા છે, તે ઉપરથી એમ મમજાય છે કે વસ્તુત દિતમારક એરી બુદ્ધિનો આ જમાનામા અમાન છે. જે વસ્તુનો દુમગ પડે છે તે વસ્તુ મોડી ગણાય છે અને તે વસ્તુની કિંમત દદ કરતા વધારે ગણાય છે આગળના સમયમા વસ્તુત જેને હિતાવદ્દ બુદ્ધિ કહી શકાય તેની બુદ્ધિનાળા ઝલિયો, મુનિયો, અને નિદાનો ઘણા હતા એજુજ નહિ પણ તે સમયે બુદ્ધિનો એટલો મુમગ હતો કે બુદ્ધિમાનો પણ પોતાની બુદ્ધિને લીરે પોતાને મોઢા અથવા મુમાની બનાવના નહિ, પણ પોતાની બુદ્ધિને મોડી સરસી બનાવીને પરમ ઉદ્ધર શ્રીમતોની પેડે પોતાની બુદ્ધિનો લાભ મેક પણ બુદ્ધિની આગા નાખ્યા વિના જનસમાજના દિતને માટે વર્ણદ્વજ જળની પેડે અને મૂર્ચના પ્રાસની પેડે આપ્યા કરતા તે સમયે બુદ્ધિનો મહિમા તેની યોગ્ય હરમા ગણાતો હતો, અને હગેન, અનુમરી, આગિતક અને શ્રદ્ધાવાન પુરુષોની સત્પાત્રતાને જેટલુ માન મળતુ, તેજુ કેનગ બુદ્ધિને ડી પણ મળતુ નહોતુ પણ તે સમય હાલ ફરી ગયેો જણાય છે, અને દૂકી મતિના મનુષ્યોનો સમુદાય રધીને બુદ્ધિનો ઝગકારો દદ ઉપરાત વધારે માન પામના અને પૂજના લાગે છે પરિણામ એ આવ્યો છે કે પરપ્રહોડપિટ્ટમાયતે અર્થાત્ થોડી ઘણી બુદ્ધિવાળાઓનો પણ ઉજડ ગામમાં એર'ડો પ્રધાન ગણાય એવો ગિથ્યાભિમાનનો સમય આ જમાનામા આવ્યો છે આ બધુ ધ્યાનમા લેતા જે નવા જમાનાના ભડો હોનાનો ઘવો રાે છે, તેના નવશિક્ષિનોએ જાણુ જોઈએ કે તેમનો જમાનો બુદ્ધિરેમની રુદ્ધિનો અથવા બુદ્ધિના મુમગનો અથવા બુદ્ધિની જતનો નથી, પણ બુદ્ધિના ફકાગનો અથવા તો બુદ્ધિની અજતનો છે,

કેવલાઃ માણુઓ તો એનાજ સમજે છે કે માણુસની એટલા ખીજા મધા પશુઓ વગેરે કરતા માણુમની વિશેષ બુદ્ધિ ઉપર આધાર મેળવે છે, પણ આ માખત જ્યારે આપણે જરાકે ઉઠા ઉતરીને વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે મનુષ્યગતિનો આ ધમક કાઢી મળ્યૂત પાયા ઉપર હોય એમ જણાતું નથી માણુસ રતા પણ ઝેલીમ ખામતોમા તો ઇતર જીવો ઘણાજ અધિકારી છે, અને તે એટલા બધા કે માણુસ પણ તેમના જેવા જોઈ શકે તેમ નથી મધમાખી જે મધ મનાવે છે, તેણે મધ ખાડના અને ગોળના કારખાના તથા તથા વિવિધ મીઠાઈઓના કારખાના કરીને ધમક રાખનાર માણુસ જાતિ કદા પણ બનાવી શકે તેમ છે? સુતર અને રેશમ તથા ઉનની મપડની અને જાતનાની મીનો રનાર માણુસ જાતિ શું રેશમનો કીડા જે રીતે રેશમનો તાર બનાવે છે તેણે બનાવી શકે તેમ છે? ઝાંતુમાછની જે સુવચન મોતીઓ મનાવે છે તેના મોતી તથા વિવિધ કારખાના કરી ધાતી રનાર માણુસ જાતિ ની પણ મનાવી શકે તેમ છે? ટાપિંડો ગાઝલી પોતાની આસપાસના જગતે ટાળી પોતાની અદર રેના વિજગીના પ્રસાદથી પોતાના પ્રતિપક્ષીઓને હાથે છે, તેના કરતા વિજગીના જાનથી પોતાને ભાગ્યશાળી માનનાર માણુમજાતિએ વસ્તુના શો વિશેષ અભિજ્ઞ કયો છે? માણુસની હાજતો નથી અને તે હાજતોની સારે પરતીનતા પણ નથી છે, તેથી માણુસગતિએ રાવેલું બુદ્ધિવંશનું પ્રદર્શન તે જ છે પરમેશ્વરના ધરના ઉમરતમા આન્યા છતાં પાછા વાગનારનીજ ગરજ મારે છે અને તે વિશેષ કાણુની સિદ્ધિને બદલે અમ્હારુ પ્રત્યેનો વેગ આપે છે

અત્યુત વિચાર રૂપા જગદમા ઉદરતનો મહિમા સમજનાર અને વર્ણવનાર શ્રી મુનિનર્ય માક ડેવ મહે છે તે પ્રમાણે—જ્ઞાન ચ ચન્મનુષ્યાણાં તત્ત્વેવામૃગપક્ષિણામ્ । અર્થાત્ જે જ્ઞાન મનુષ્યને છે, તેજ નાન પશુ પક્ષી આદિક જીવોને પણ છે આ વાત ઘણેખરે ભાગે ખરી છે એમ આપણને વિચાર કરતા સમજાય તેમ છે અને તે સમજવા પછી માણુસના સુરુર્વભ જન્મનો મહિમા મધ્ય એમ્હા મુદ્ધિવિભવ મારેજ નથી, પણ માનવ-જન્મ બુદ્ધિ રતા પણ મધ્ય અધિ ઉચ્ચતમ સિદ્ધિને મારે છે—એવો ઇસારો આપણને આપણા અત્યાગી તરફથી થયા વિના રહેતો નથી

મનુષ્યથી ઇતર પ્રાણીઓમા જે બુદ્ધિવિભવ આપણા જોવામા આવે છે, તેનો એક રિત નમુનો આપણને આપણા ઘરમા જ રહેનાર આપણા કુટુંબવર્ગ જેના અને આપણને ઘણીસાર રજાડના ઉત્તરભાષિમા દષ્ટિઓચર થાય છે. આપણા પૂર્વજોને પ્રાણીઓના અભાવ શુણ્ણ ગેરેનો એટલો તક આનુભવ હતો, કે તેઓએ પ્રાણીઓના જે નામ પાડ્યા છે, તેમા પણ તે શુણ્ણ અને અભાવ વગેરેનું સ્પષ્ટ રહેલું હોય છે ઉદરને આપણા પૂર્વ જોએ મારા અથવા સુરુર્વ એવું નામ આપેલું છે, અને આપણી સરકૂત ભાષામા મૂપ અથવા મૂપ ધાતુનો અર્થ ‘ ચોરુ ’ એવો થાય છે તેથી ઉદરમા તરુરવિધા અથવા ચોરી કરનાની કુશલતા અસાધારણ છે—એ આપણા પૂર્વજો બહુ સારી રીતે જાણતા હતા—એમ આપણને સિદ્ધ થાય છે

ચોરી તથા દોગાઇ વગેરે પ્રમામા સપ, સકેત અને ધૂર્તતા વગેરેની પણ જરૂર પડે એ ખુબ જુ છે, અને તે બધુંએ ઉદરમા હોય છે, અને પોલીસના અથવા રાજનીતિક હિનચોતોને જ મર્યાદા માનીને બેરતા મનુષ્યોએ (organising power) સકેત

સુક્ત વ્યવસ્થાપકશક્તિમા જ તથા છત્રેશ્વર્ય રાજનીતિ (Diplomacy) મા જ માનવજનની સફળતા માનવાની નથી ચોરી અને દોગાઇના કામમા અને પોતાનું ધાર્યું કરવામા ઉદ્દેશ એના કુશળ હોય છે કે જેમ ચોરલોખને પણ આપણા ગુજરાતીઓ 'મામા' કહે છે, તેમ 'ઉદ્દેશને' પણ ઉદ્દેશમામા કહે છે

ઉદ્દેશમા હુપી રીતે પોતાના મ્યાર્થ માધવાની બુદ્ધિ કેટલી તીવ્ર હોય છે, તેનો ખ્યાલ-તેઓ ઉચામા ઉચી નુતુઓ ઉપર ચઢીને અર્થાત્ છે- ઝાડ અને શીખ તથા અબ રાઇઓ ઉપરના ચીજો પણ ખાઈ જાય છે અથવા મતરી નાળે છે તથા જમીન નીચે ધકેલે જવા આવવાની સરગો ખોદે છે તે ઉપરથી આવે તેમ છે નજી તેઓની માણસને ભૂતથાપ દેવાની શક્તિ તેઓ માણસના શરીરને પણ મરડી ખાય છે તે વખતે ઘણી અદ્ભુત રીતે દર્શાવે છે માણસના પગે હાથે કે ખીજે કાંઈપણ અગે ઉઠ કરે જ ત્યાં તે કરે છે અને કુખ્તો જાય છે, તેથી તે ઘણા કરે છે ત્યા લગી ઉઘતો માણસ જાગી જતો નથી, તેથી આ તો ઉદરની પેડે કુખી કુખીને માની ખાય એવો માપુમ છે- એનું ઉદાહરણરૂપ મ્થન પ્રચલિત થયું છે રાજનીતિનાજા મીનાદાસીઆ માણસોનો બુદ્ધિચિત્ત આ ઉદરમામાના બુદ્ધિચિત્તને પિનાઈ જ છે આરી મુશિયારીથી મનુષ્ય ને પોતાના જનમની કૃતાર્થતા માને તો તે ઇ ઉદર ગતા વધારે આગળ વધેતો નથી જ

વગી શાળામા આવતી ગુનરી ઇમેજ ચોપડીઓમા ઉદ્દેશો ગોગમોગ છડા આખા અણીસુધ ચોરના તે રિપેનો એ પાડ હતો, અને હાન પણ આવતી શાળાઓની વાચન માળામા કદી એવો પાડ હશે-એક જણને લાંથી મરડીના છડા ચોરાઈ જતા જણાયાં, તે ઉપરથી તેણે તે ચોરનારને પકડી પાડનાને નજર ગખના રહેનાનો નિશ્ચય કર્યો તેને પ્રથમ કદી પણ શાં આલ્યોજ નહિ કે-આ છડા આખાને આખા ઉદર નેઇ જતા હશે કેમકેજ કદી ઉદ્દેશ એ છડાને ખાઈ જતા હોય, તો ત્યા તે છડા ફેડી નાખ્યાની કેભાગી નાખ્યાની નિશાની હોય, પણ ત્યા તેની કાંઈપણ નિશાની નોતી તે છડાના રસના ડાયા કે તેના કાચનાના કડમ ત્યા પડેના નહોતા રોજ નજર રાખતા ગખતા છે-રે પકડાઈ ગયું કે તે છડાઓ તો ઉદરજ લઇ જતા હતા ઉદ્દેશ તે છડા આખા અણીસુધ ઝેરી રીતે લેઇ જતા હતા કે-એક કરતા વધારે ઉદ્દેશ મગી એ ડગલોની ચોરી કરતા એક ઉદર ચોરવાના છડાની આગવપાળ વીટાઇ રાગતો અને તે છડાને પોતાની પમ્કમા લઇને પડી રહેતો પડી તે ઉદરને ખીજા એક કે એ ઉદરો પુઝીથી કે ખીજા માઈ અગથી પમ્કડીને છડા સુધા ખેચી જતા આ પ્રમાણે તેઓ ઘણા છડા લેઇ ગયેલા એમ સમજવામા આ યુ આ વાત ઉપરથી ઉદ્દેશમા એ ખીજાની સાથે હાગીમગીને સમ્પત્તિ પૂરું મામ કરવાની શક્તિ તેમના સાધન અને સામગ્રીના પ્રમાણમા માણસગતિ કરતા મેઇ પણ રીતે ઝોઢી નથી એમ આપણને સમજવા પિનાઈ ગયું નથી

તે ઉપગત હાનમાજ ઉદ્દેશની ચાલામી અને હેશીઆગીનો એ અન્યયમ જેવો દાખલો આપણા ગુજરાત પ્રાન્તમાજ નેવામા આવ્યો છે આ ગર્ દિનાગી પછી ગુજરાતના કેટલાક ભાગમા ઉદ્દેશો મોગે દુર વર્તાવ્યો છે આપણા શાસ્ત્રમરો દેશને માથે પાડતી પાય પ્રારની આપત્તિઓ ગણાવે છે—

અતિવૃષ્ટિરનાટ્ટિર્મૂપકાઃ શલમાઃ શુકાઃ ।

સ્વચક્રં પરચક્ર ચ પંચૈતા ઇતયઃ સ્મૃતાઃ ॥

ભાનાર્થ:—અલત વર્ણદ, મિનકુન વર્ણદ ન થાય તે, ઉદરડા તીક અને મુકાઓ, પોતાના દેશના રાજ્યથી થએલો હોભ અને પગમુન તરફથી આવેલી ચડાઈ-એ પાત્ર પ્રકારની આપત્તિઓ મૃતિમા હેની છે

પૂર્વોક્ત પાત્ર પ્રકારની આપત્તિઓ પૈકી ઉદરડાની ઉપાધિ રેનાડામાં આવેલા લુણા માડા સર્યાનમાં આ વરે એટલી બધી વધી પડી હતી કે બધા ખેતરોમાં પાણું અનાજ બધું ઉંભુ ને ઉંભુ ઉદરડાઓ ખાઈ ગયા હતા ગેરલુજ નહિ પણ તનાવોમાં વાવેલા શીંગોડા પણ તેઓ ખાઈ ગયા હતા હવે શિંગોડા તળાવની વચ્ચે પાણીમાં થાય છે, અને તેનું વાવેતર કરનાર ભોધ વગેરે જાતિના લોકો પણ કમરે તુમડા ખાઈને તે શિંગોડાની માન્યતા કરવાને તથા લેવાને માટે તરીને નથી છે આવા પાણી વચ્ચે સુરક્ષિત રહેના શિંગોડા પણ ઉદરો રી રીતે ખાઈ ગયા, એનો ખ્યાન પણ આવેલો મુશ્કેલ છે તેથી ખેતરોના અનાજની સાથે બ્યારે તળાવ વચ્ચેના શિંગોડા પણ ખરાઈ ગયા, સામે મોકોના મનમાં એનો ખ્યાન આ થો કે પાણીમાં પણ ડોઘ એની જાતના પ્રાણી ઉત્પન્ન થયા હશે કે જે શીંગોડાને પણ ખાઈ જતા હશે આથી તે જાનતની લોખંડે તપાસ નરા માડી તે પછી પ્રયત્ન કરતા અને ચોક્કસી રાજતા જણાઈ આવ્યું કે તે ખાઈ જનાર ઉદરડાજ હતા તપાસતા તપાસતા ઉદરડાઓ જે મુક્તિથી તે તળાવ વચ્ચેના શીંગોડા ખાઈ જતા હતા, તે લોકોના બેવામાં આવ્યું નાના નાના લાકડાનો એક કડકો આગના પગમાં અને એક કડકો પાઠના પગમાં પડીને ઉદરડાઓ પાણીની સપાળી ઉપર તગતા તરતા તળાવ વચ્ચે ઉગેલી શિંગોડા તરફ જતા હતા, અને તેને લાગેના શિંગોડા ખાઈ જતા હતા આગના પગની પામે છાતી આગળ લાકડું રાખી તે આગના પગનો ઉપયોગ હાથવટી આપણે તરીએ છીએ તેમ ઉદરો મરતા હતા અને પોતાને ધાગેલી દિશા મા તરીને જતા હતા આ પ્રમાણે તેઓ પાણી વચ્ચે ઉગેના શિંગોડા ખાઈને સહીસના મત તનાવની તકાર પાઠ આવી તે ખેતરોમાં તેમણે કરેલા દરમાં તેઓ પેટી જતા હતા ઉદરોનો આ બુદ્ધિપ્રભાવ જોઈ આપણને શું એમ નથી સમજાતું કે ઇતર જીવોમાં પણ આપણા માણસોના જેવોજ બુદ્ધિવિભવ છે માટે જ્યાં લગી આપણે આપણી માણસાઈ આપણા બુદ્ધિવિભવ ઉપરજ ગણીશું, ત્યાં લગી આપણે ઇતર જીવોની પમિત કરતા આપણે આગળ વધવાના નથી પણ પ્રાણી માનને જરીરસાધન અને બુદ્ધિનો પ્રમશ આપનાર ગ્રામ પગમાંસત્તા વિરો વિચાર કરવામાં જ ને આપણે આપણી બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીએ, અને આ મસારમાં વસતા અને નાના મોટા અને અમન સખગ પ્રાણીઓને એમ પરમેશ્વરના અને ઋદરતા સતાનો ગણી આપણા ભાડુઓ તરીકે તેઓનો દ્રોહ કરવાનું છોડી સર્વત્ર ન્યાય અને શાન્તિનું રાજ્ય આપણે મ્હાપીએ નહિ ત્યાં લગી આપણે ચાહે તો કાનુમાલની પેઠે અપત્તિ ઉપજાવીએ, કે ગ્રેમિઆની પેઠે ખારીક કાપડો બનાવવાની કારીગરી પ્રીએ, કે મધમાખીઓની પેરે ખાવાપીવાના અમૃત જેવા પદાર્થો બનાવીએ, કે માયન અને મુનમુનના જેવા કમથી મધુર જાન કરીએ, કે આ ઉદરડાઓની પેઠે કુખીને વરડના જેવા ગજનીતિલ સરખારી દરનારી મુલ્યવસ્તુઓ થઈએ, કે ઉદરડાઓની પેઠે તુખડા નાખા, પહાણ કે આગમોટામાંથી મહાજનમાં પ્રવાસ કરીએ, અને બીજા અનેક વિદ્યા શાસ્ત્રો પ્રાપ્ત કરી બુદ્ધિવિભવનો જેન જનમને દેખાડીએ, તેપણુ આપણે જનન પશુ પક્ષી મૃગા દિવ કરતા અને યોગદિન જાતુઓ કરતા કાંઈ પણ નીને નહતી પદવીએ પડોચા નથી,

પણ જ્યાં ત્યાં બુદ્ધિના જાગરમાં બેઠા બેઠા જગાસાં જ માથાએ ઢીંગે. ત્યાં લગી આપણા માનવજન્મ સંજ્ઞ થયો નથી. આ વિશ્વના જીવમાત્ર પ્રત્યે બધુંભાવ અને આ વિશ્વના જીવનરૂપ વિશ્વેશ્વર પ્રત્યે પૂજ્યભાવ પૂર્વક પ્રાપ્ત કરેલ ઐક્યને આપણે હંમેશને માટે સિદ્ધ કરીએ ત્યારેજ આપણા માનવજન્મની કૃત્યકૃત્યતા છે.

યં લઙ્ઘ્યા ચાપરં લાભં મન્યતે નૈસત્તોડધિકમ્ । જેનાથી આધિક લાભ બીજા કોઈ નથી,

શ. શા. વર્મા.

મોજશોખી સુધારો અને દેશોન્નતિ.

(૩) અનુસંધાન;—આલતા વર્ષના કાર્તિક માસના પૃષ્ઠ ૨૪ થી.

સુધારકોનો નંબર પહેલાનો એક સામાન્ય અને સર્વવ્યાપી સિદ્ધાન્ત વ્યક્તિની સમવડનો અને સ્વતંત્રતાનો છે, તેનું પોણ અને પાખંડ કેવું છે—તેનું દિગ્દર્શન ગયા અંકમાં મેં કરાવ્યું છે. જાણી સુધારકોના એજ સિદ્ધાન્તના પાટવી પુત્ર જેવોજ એક તેમનો નંબર બીજા રૂપ ગણાય તેવો બીજો સિદ્ધાન્ત છે, તે વિશે હવે અર્થા કરવાનું કંમે કરીને ઉપરિચિત થાય છે.

(૨) ચેત કૈન પ્રકારેણ પ્રસિદ્ધ. પુરુષો મહેત્વ અર્થાત્ ગમે તેવું ઉંધુંચતું કરીને પણ લોકમાં આગળ પડવું, હલામથુ કરવી, અને “શ્રીલામિનીભૂપણ” અંધમાં પહેલા અલંકારમાં આવેલી પેલા નવીનતા કરવાની તાલાવેલી વાળા હજમભાઈની પેડે પોતાના માન ખાટવાના હેતુથી મિથ્યા પ્રવૃત્તિ કરવી. જાણી તેનો પરિણામ પોતાને અથવા બીજાને લોકોને અને જનસમાજને હાનિ યવામાં આવે તેની પણ તેમને દરકારજ નહિ; તેમને સત્તાવાળા પુરુષો બોલાવે અને માન આપે, એટલે હલકીને હવાજદારે બોલાવી હોય તેમ ખીલીને સુધારાને નામે કુધારાને ફેલાવે કરવામાં વધારે ને વધારે પોરસ દર્શાવે. આમાં પણ વિચાર કરવામાં કે આચાર કરવામાં જરૂર પણ પોતાને શ્રમ ન પડે અને બધું સમવડથી યદ્ય જાય, અર્થાત્ બિન જોખમે જસ મળે એવી પ્રવૃત્તિજ તેઓ પસંદ કરવાના.

સુધારકમંથોનો આ બીજો સિદ્ધાન્ત તે તેમના પહેલા સિદ્ધાન્ત કરતાં પણ વધિક હાનિ કરનારો છે, અને તે સુધારક વર્ગમાં દાખલ થતી વ્યક્તિયોગી નિર્ભાસ્યતા અને બુદ્ધિશૂન્યતા અથવા વિપરીત બુદ્ધિને સત્વનાર છે.

સુધારકોનો પ્રથમ સિદ્ધાન્ત તો તેમને પોતાનેજ તેમણે લોકોને દેખાડવા માટેલા દેશોન્નતિના ઉદ્દેશથી વિમુખ રાખનાર છે; પણ આ દ્વિતીય સિદ્ધાન્ત તો આખા દેશને જ દેશની ઉત્તરિથી વિમુખ બનાવનાર છે, એટલુંજ નહિ પણ આખા દેશને એવી અવનતિના ખાડામાં ઝીકાવનારો છે કે જેથી આ દેશની પ્રજાનો આલોક તો બગડે એટલુંજ નહિ, પણ પ્રજા પોતાના પરલોકના કલ્યાણથી પણ ગ્રાપ થાય.

સુધારકોના પહેલા સિદ્ધાન્તથી તેમનો સુધારો “મોજશોખી સુધારો” કહેવાય તેમ છે, અને તેમના આ બીજા સિદ્ધાન્તથી તેમનો સુધારો “માનભૂખ્યો સુધારો કહેવાય” તેમ છે. “મોજશોખી અને માનભૂખ્યો સુધારો” જે કે દેશોન્નતિનો લારવો આ

દેશનાં નવશિક્ષિત ઉછરતાં મનુષ્યને બતાવે છે, તોપણ તે સુધારાથી જે હાનિ થઈ છે, થાય છે અને જો આજ પ્રમાણે ચાલુ રહેશે તો ભવિષ્યમાં ઘણે-એ વાત દરેક ઉછરતા વિદ્યાર્થીએ અને ઇતર યુવકોએ ધ્યાનમાં રાખવાની છે.

માનભૂખ્યાં માણસો અને તેમાં પણ પિના શ્રમે કે વિના જોખમે જેઓ માન ખાટવાની ભૂખથી પ્રેરાયલાં છે એવાં માણસો આ સંસારમાં શો અનર્થ ન કરે ? અને તેમાં પણ તેઓના પોતાના મોજશોખના બાસકા બેસા બજે, સારે તો તે સુધારા નીચમાં નીચ સ્વાર્થી સંક્ષોબનું રૂપ પકડે એમાં કાંઈ નવાઈ જેવું નથી.

આ સંજયમાં આગળ વિવેચન ચલાવતાં પહેલાં હું એમ કહેવા માગતો નથી કે સુધારાના લક્ષ્યમાં બધાએ એકેએક એવા મોજશોખી અને માનભૂખ્યા સુધારકો છે. કોઈ કોઈ નિષ્પાત્ર દિવથી કામ કરનારા બધા પુરુષો પણ તેમાં હશે, પણ તેઓ બધા હોવાની સાથે ખરો માર્ગ તો ભૂલેલાજ છે, એમ કહેતાં અને કોઈ પણ પ્રકારનો સંકોચ વસ્તુશિયતિ અને વસ્તુગતિ જેતાં થતો નથી-તે હું ખુબ દિવથી જણાવવા માગું છું.

હવે સુધારાનો માનભૂખ્યો સ્વભાવ કેવે પ્રકારે છે તેનું વર્ણન કરીએ. સુધારો આવ્યા ત્યારે તેની સાથે વ્યાખ્યાન અથવા પાશ્ચાત્ય સ્વરૂપચાલું હથિયાર લેઈને આવ્યો, અને તેણે આપણાં નાતગતનાં પંચમાં બેઠી તોડજોડ કરવાની રીતને ખોળે નાખીને એક બહાર-વહીઆ જેવી પ્રકૃતિ સ્વીકારીને પોતાનું બળવાબોર લક્ષર વધારવાની તજવીજ કરવા માંડી. પંચની અંદરની ચર્ચામાં જે ચર્ચા, આગળ પાછળના અનુભવ, અને ખાનગીપણાની જે વાડયો હતી તેની બાપણોમાં કાંઈ પણ જરૂર પડે તેમ નહોતું. પંચની ચર્ચા તો એક કુટુંબી મોખાદાર સ્ત્રી જેવી હતી, અને સુધારાવાળાઓની બાપણીઆ ચર્ચા એક સામાન્યા મણિકાના જેવી સર્વ કોઈને માટે ખુલી હતી. તેમાં નાચકપર કાણ રાખનાર સારંગી વાળાની જગ્યાએ બેસાડેલો પ્રમુખ તે પણ સુધારાવાળાનોજ હતો, અને બાપણ પદ્ધતિરૂપ મણિકાના બેસુદાપણાને લાંકપીછેડો કરી તેને ઓપનાર પણ હતો. અને તજજ્ઞાને રથાને સુધારાની પાછળ તાબોટા (Claps) કુરનાર અર્થાત્ તાળીઓ વગાડી વાહજાહ કરનાર પણ સુધારાના અધરનાજ હતા. આગળ ચર્ચામાં આવ્યું છે તેમ ત્રિપથ વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય અને રાજચક્રનાં ગાયન વાજો હતો. નથી હોતો જોરપિટના ડિમાક્માં હસેશો અને “મારતર” સંબોધનથી પુલાઈ છાતી કાઢનાર વર્ગ કોતા હતો. નાત અને પંચની સંસ્થાઓમાં આવી મોહિની નહોતી. સુધારકર્મ હજુ તો બોલનાં શીખે છે, હજુ તો સુધારક વર્ગની શ્રવણ-મનનની અવસ્થા ચાલે છે, માટે એ સુધારકો કહે છે તે પ્રમાણે કોઈ કરના કેમ નથી-એવો સવાલ ઉઠાવનાર કોઈ આગળ આવે તેવી બ્લક નહોતી. આવી અધાધુધની માટેથીમાં સુધારો માત્ર બાપણોનાં બુદ્ધિથી જળવળનો હતો. આજે તો આગળ દુર્ગાસાગ મહેતાજીએ આયો કરાશે માર્ગો અને કાલે તો રા. સા. મહાપતરામજીએ તેવો કરાશે-માર્ગો છે, અને પદમહિને તો રા. શા. ભોળાનાથબાઈએ કેવો ધર્મોપદેશમાં-કર્મોપદેશ કર્યો અને કષોણપર્વશ્રી કર્ણનરાયે અદ્વૈતન પગકમ ક્યું-વગેરે વગેરે ધામધુમની તોળનો વાગની હતી. તેથી બાપણ કર્યાં, છાપામાં જપ્ત સં અને તાદવાદની વર્ણવતી ગ્રંથો પદાવતી-માન મેળવવું એ સુધારકર્મનું મહાન પ્રોત્સાહન અને હાંસન હતું. સારા વસ્ત્રા ગણવાને કે

યલુ છે. અને પાળથી રાજકીય હીન્દુવાની કૃત્તિ થનાથી અને કોન્ગ્રેસના આકારમાં તેનો પરિણામ થનાથી એ ભાવણો કરના સાંભળતો કિત્તા વધારે હજીયુ થયો એ સર્વ કોઈના જાણનામાં છે સુધારો જે અવાપિ લગી એકનપેટા અને એકનોએક લાડકવાયો છોકરો હતો, તેનો મોગો આરમાઈ ભાઈ રાજકીય હમોનો સનાન જે દેશવટે ગયેલો હતો તે પાટો આગ્યો, અને પોતાના પાટરી પ જીર બિરાજના લાગ્યો ત્યારે પેના લાડકવાયા સુધાગમાઈમાં કેવો માય છે તે જાણના લાગ્યો. દેશની પ્રજના ગિનાતેને, ધર્મની લાગ-ણીઓને, પ્રજના વિવિધ પેટા ભાગેથી રૂઢિથેને ફલવસની પ્રવૃત્તિથી દૂર રહેવાની જરૂર રાજકીય પ્રજન્ય પાટરીને જાણી. તોપણ પોતાના મિથ્યાભિમાનને તૃપ્ત કરના સુધારાભાઈ પાટરી કુમારશીનો દરમાર (Congress) ખવામ થયા પછી તેના તેજ મડપમાં પોતાનું પોષણ ગવલું કરી પોતાનો મનગમાડો કરીને પોતાના મિથ્યાભિમાનને તૃપ્ત કરનાનો ખેવ હજી લગી જગ્યા કરે છે હવે સુધારાભાઈની મોગાઈ જમીનદોગ્ત થના આરી છે, તોપણ ભાવણો કરના અને સભાઓ ભરતી તમા મિજનગીઓની પદ્ધતિ પ્રમાણે યોગેમા પરોપકારી તરીકે પોતાની ગ્રીધામણી કરવાને મોગ નાના મોગ દોડો કરી ઉપરથી યોક્ષેવાની પણ અદરથી પોતાનું મહાન્ય વધારનાની સરથાઓ કરી ઉપરથી નત્રતા અને અદરથી બાઝાઈ આરનાની પ્રવૃત્તિ મિ સુધારાભાઈની મનોમત્તમા મહત્વાકાંક્ષાએ જડ ધાતીને ખેરી છે. ખનતા લગી કાંઈ પણ વિના ક્યે માન ખાટું, અથવા અયોગ્ય કરીને પણ માન ખાટું, અથવા પરોપકાર અને દયાને નામે લોકોની વચના કરી, કે લાગરગ કે બનપ્રીતથી દાખ કરી થોડું ઘણું કરીને રામનો પહાડ કરી બતાવે-એ સુધારાભાઈનો ઇનમ યાને જાડ છે. પણ જનમમાજ હવે એ ઇયમમા ક્યા ક્યા પોન છે, તે સમજના લાગ્યો છે, અને સુધારામા પોતાનું કેટલું દૈન્ય છે, તે મત કરાડું પડના લાગ્યો છે —

સુધારકોના અગ્રેમરો ગણાતા અને મોભાગ માણ્યોએ પોતાને વર્તન કરનાનો પ્રમગ આગ્યે એક કે બીજા કારણને લીધે સુધાગના મિદ્ધાન્તોનું ઘોતે દડાડે ખુન ક્યું છે, આથી અમે એ લોકોનો કામ પણ પ્રકારે દોર કાઢતા નહીં પણ તે સુધારાના મિદ્ધાન્તો પોતેજ એવા દોરથી ભરેલા હતા કે તે સિદ્ધાન્તોનો તેમના અનુયાયીઓના અગ્રેમરોથીજ ધાત થયો ચેગ્ન હતો, અને તે પ્રમાણે થયો છે આ કેવળ કુદરતી અને ઇશ્વરીન્યાયના ધોરણ પ્રમાણેજ બન્યું છે. આ સુગ ઉપર જે મધિયલ સુધારક મને તેના દાખનાંને એક પણ વેઈ પ્રતાડ્યાન કરશે, તો તે જ દાખનાની હકીકત ઉપરથી માડ આ કથન હું સિદ્ધ કરી આપના તૈયાર છું. પણ મારા સામા પચના કોઈપણ મુદ્ધમની જાતને લગતી ચર્ચા કરતી મને હીક નહિ લાગવાથી હું અગ્રે દાખના સાથે દલીલોમા ઉતરતો નથી

વળી જેઓએ દુરાગ્રહ પૂર્ક સુધારાનું પડેલું પૂઝું છોડ્યું નથી અને છોડતા નથી તેઓના મજાઈમાં કેના અનિષ્ટ પરિણામ થયા છે અને થાય છે, ને પણ હવે ઉધાડું પડી ગયું છે.

આમ છતાં પણ સુધારામા નામ મડાવનાથી નિરકુલી મનરડ અને ખાનનો અભખરો કોઈપણ રીતે વિના શ્રમે અને વિના જ્ઞેખમે પૂરો પડે છે-એવી નાન્યતા દૂકી મતિયાળા કેટલાક નનગિજિતોની હોય છે, તેથી તેઓ ટપ દંખે સુધારાનાળા બનીને ઉભા મ્હે છે.

વક્તા તરીકે અને લેખક તરીકે માન ખાટવાને પણ જેટલી મોરલીયથ રેફોર્મેશન

એવે સંસારસુધારાક્ષેત્રમાં સરનાઇ અને મિન જ્વેષમતરી છે, તેરી મગ્ગ મેઇ પણ વિસ્ય ઉપર બાળુ કરનામાં નથી પોતીગિમ્ન એવે સંજ્ઞીય વિસ્યમાં નિષ્પાત્રમ હૃદયથી બાળુ કરનામાં અને જેતુ હાય તેવુ કડી રાજ્યની અને પ્રજ્ઞની સાચી મેરા બગાડનામાં પણ હાલ જ્યારે કાયદાઓની સુગાન ચારે તરફ ખડી છે, તેરા સમયમાં દવા સીરતા તો રાડી રાગને નાતરા કરાવનામાં જ દર્શાવનાના બાળોમાં વાપરનારી મિના જ્વેષમે તામિરોના તડતડા સાથે પ્રશસાના નરસાદનો પગલા મેગરી શાય છુ । આના સમયમાં જાન સીરતાના બાળો વ્યવિચારથી ઉપજેના માગેને ઉત્તરનાના ચ્ચાતો ન્યાપનાના ઉધરાણા માટે પ્રવામાં આપે તો તેમાં જ્વેષમ નહિ અને નરસા પોતેયોગના । આના સમયમાં જાતિમે તોડી મિનાઇ કૃતરાની પેંડે જમે તેવુ ખાસખીસા માટે બાળો નામાં આવે તો મિના જ્વેષમે નામામિતપણુ । વિદેશમાં જત જેન હિંદુસાને અને વિદેશીપણુ સીખી આવનાને બાપના અથવા પારખ બીખી આજેના પેમાં લેજો પાણીમાં નામે છે, એરા ખીમાતરવાગા માણસોની પામેથી મામારી દેગરાના મિનજોખમી રસ્તો તે પાત્ર કુસાવ જ્યેષા મિના સક્રિને માટે મિનાયતના દરસાજ ખુ ના કરનાની દિમાયતના બાળોમાં જ રહેનો છે સંજ્ઞ દ્વારી હિનયાનમાં પણ તેજો નરસા જોધી કાઢી રાજ્યનુચ્ચાને પ્રજ્ઞા મને કૃતિ ન બગડે અને પોતાને મધ્ય શ્રમ કે જ્વેષમ મેડુ ન પડે-એવો રસ્તો નામ કૃતિપણુને અને માન ખાગનાતો સુસાર સીગેએ મોગી કાગા છે । સુધારાની આ પ્રગતિની પ્રજ્ઞમાં નમ । મક્ષોભ (Agitation) થાય છે, જાને નમય અને સક્રિતો ધજો ખરો બાગ ખગા નિષ્વયા યોજનાને બંને નામી હરનાયમાં જાય છે આનો પરિણામ જેના દેગની નિર્ધનના, જોગી દિસીચારી મિના શ્રમે મન અને માન મેગરાનાની અખિનારા તથા જોગ વેગો કાઢીને કૃતાર્થતા માનસની તથા આત્મચરના ગો રો નવતા મેગરાની જુગામાં જુરી વેવની ઉત્પતિમાં આવ્યો છે તથા દેવલ્યો વખણાય જે નીચના નીચ દક્ષિ અવનબલ કરતા દેખાદેખીથી શીખાય છે મોજગોખ, ધન અને માન એ પ્રજ્ઞના લક્ષ મિનુ ધનાનય છે આત્મજોગ, શ્રમ અને નિર્મલતાને દેશરો દેસાતો જાય છે આરા સુધારાથી દેશમાં હાનિ કાગક હનામણુ અને અનુભવ સિનાય મીચુ કાઇ થતુ નથી અને થંસાતુ પણ નથી

મોજશોખી અને માનજૂખો સુધારો એ હાનના પ્રજ્ઞ બૂદને તોળીને તેને તાન કીય ઉપર મેગે ગાતિમાં વેધ જના માટે છે એ સુધારો જોના અધગીઆ મોની લેવો કાઢીપર છે પ્રજ્ઞના બૂદરૂપ સરીરો મધોમતો તગીતો ઘડી બાપનાન ને પ્રજ્ઞના સરીરને કાપના છોનવા આ ધડનાને હથોડા મતી અને જતગી લખને મેડો છે સુધારાને સિધવાનિસાદની છુ-છુ પ્રક્રિયાઓના ત્રાપસા ઉપચી નરસા જલ્લાઈ, એવે આ દેશમાં એકેએ નાત નાતના દરે તોજ દેગના કૃતિ અને હમમાં પગલુ આગળ બરાય નિકર ન બગાય, સુધારાને છુગધનાયા સથે આકાગનિકાગની જતર પગી કે મરી ગાતિ ચેને બાગીતોડી એ લાડવો ન થાય, ત્યાલગી દેશકૃતિમાં એ પાલુ આગળ ચનાય નહિ ધ્યાદિ-દેગી અપમદ્ધ આ જેવડગી જરેરી દીતો અને હનામણો કરી પ્રજ્ઞબૂદમાં ક્ષોભ આ કુસપ કરનાર તો આ “ સુધારાસુર ” કાગ્રેને રાક્ષસ જ છે એકની બાનનાને બદલે પ્રજ્ઞના તગીરને પી તેના મામતો લાડવો કરવાનો ધધો વેધ મેમવામાજ દેશના હ ને કૃતિની મિદ્ધિય દેગોનતિનું સાધન

માનવામા આવે છે-એમા મુધારાસુરની બોલેભાવે થતી ભુનને બદલે હવે તો બદ્ધાનતી દુરાચલ ગણાય તેમ થતું જાય છે, અને પ્રજામાં તેના મામે જે બગ અને સમય ખર્ચે તેથી જે નાસ્તન કર્તવ્યમા પિનમ થાય છે, તેને માટે મુધારોજ દોષ પાત્ર છે કુપાત્ર માણુમ કુટુંબમજ શરો-તે પ્રમાણે સસારમુધાગતુ પાણીઆરાના મુનશીપણુ સપને બદલે કુસપ, અમાન્યવક્તિને બે પક્ષનો દુરાચલક, બહુમત મીઠારને બદલે બડમોરપણું, નિરભિ માનને બદલે મિથ્યા તુમાખ રંગેને ઉપજારે છે, અને કુટુંબ મજાગ તો ખુશામત અને બા યનાપણુનો વેન મુસાગે બજાવે છે-એ હવે પ્રજાના મમજમામા આનતુ જાય છે સોધામા સોધી રીતે દેશમેવાની દિક્ષાની પદ્ધતિ મુધાગકોએ રાધી કરી છે-અને તે જાણી જોખનેજ કરનામા આનતી આત્મચયના તથા વિગેરે કરીને લોખચયના છે એમ કહેવાનો રખન હવે આની પડોચો છે

ઉપર જણાવી ગયા છીએ કે માનવજાતે મુધારો મોજશોખી મુધારા કરતા પણુ વધારે અનર્થ કરનારો છે, એના ઉત્તરરૂપનીરૂકે હુ મુજરાતીપંચના ગદ્ય વિાળીના અકમા પ્રોફેસરજેમાનાન ચમત્તાન-સામીનાસચેવોના "What India Needs?" એ વિષયમા પ્રો આડે મજારે દર્શાવેલા વિચારોને માણ નિવાવી નહુએને આવધ કર ગને હુ જાડેર રીતે વિખામા માગુ છુ - (અપૂર્ણ)

ગિલાલ મનમુખગમ પટેલ.

શ્રીમહાશિવરાત્રિની કથાનું ઔપાસન રહસ્ય.

પદ્ય. ગરબી-(આધવજી સંદેગો કહેજો શ્યામને:-એ રાગ.)

શિવ શિવ શિવ શિવ-શિવરાત્રે સભારીએ, એ જીવ મટિ શિવ થાયા સદજ ઉપાય જે, વશિ વશિ વશિ વશિ થઈ વિષો સમગ્ર નિવારિયે, તો જીવમાન ટળી શિવમાન મધાય જે શિવ૦ ૧
લવાટવીમાં નિશચગૂતો વ્યાધ આ, જીવ વિષયમૃગ રાસે પડતો તેક જે
શિવરાત્રા સામા પડતા તડએ ચઢ્યો, નિશા નિરાશા થાતા બપથી એક જે. શિવ ૨
સંચિત સરવર પર કો મૃગ આવી મળે, ઉરે લાલસા એરી ધરિને જોય જે,
અડચણ કરતા પત્રાદિક તોડી નીચે, રહો નાખતો ભર્મ ન જાણે કોય જે શિવ૦ ૩
તે તો મન શ્રીવૃક્ષ, તજે શિવનું હતું-નિગ ત્રુમ તેથી શિવચળન સુપુણ જે,
પ્રતિ પ્રહરે રંગનીમા ગર્ભવતી મૃગી, ચારે આની તેને ન હણી, ધન્ય જે શિવ૦ ૪
આર્ત તથા જીજ્ઞાસુ, અર્થા, જ્ઞાનિ એ, ચાર પ્રકારનિ ભક્તિ મૃગી નિર્દોષ જે,
પરોક્ષ જ્ઞાન મુગર્ભવડે ગરબી રિમે, તે નવ હણતા ભર્મા પુણ્યના મેય જે શિવ૦ ૫
વચન દીધા હરણીએ પાત્ર આનશુ, પ્રમતી ગર્ભ એમો જનના આર જે,
જીવવા દીધી એ ચારેને-એ વ્રતે, અણુધાર્યુ પણ પ્રકૃષ્ટ પુણ્ય અપાર જે. શિવ૦ ૬

દિવં ઉગ્ને પદિ વ્યાવ ગિરે દુનતી ઝડી, આ હમણી આરી થઇ નિ અરૂપ ને,
 એ પાયે ચઢિ વિમાન શિવ સામિપ્યમા, દેનામે આપ્યા ફળ એહ અનુષ ને શિવ ૭
 આમને મુગશીર્ષ તણા તારા ઝમે, અગાપિ પગ આપે છે એ ય ને,
 વનપુએ આગનપુએ પણ ભક્તિ સુખેના, અને શુભ ઉપગે છે મધુગ મ્ના ને શિવ ૮
 એમ / અગનપુએ પણ વિશ્વ વિમારતા, સઘરી / સાચો સિદ્ધ યગે ઉપવાસ ને
 હો નિરામ મગે ઉપવાસ તો મગે, આખર નર હર ૩૧ પ્રવાશે ખાસ ને શિવ ૯
 મંધવી.

—ઉપરના કાવ્યનું વિવરણ—

કર્મ, ઉપામના અને જ્ઞાન એ ત્રણ પાત્રો પોષાએ આ રહ્યું તે બીપાસન રહ્યું
 એમને ઉપામના સમઘી રહ્યું છે. ઉપાસનાનાં કર્મો અને જ્ઞાનનાં એ બંને
 કાટોની મધ્યનુ કાઠ પેવારી મધ્યમેને ઘણે ભાં ઉપોગી થાય એમ છે. ઉપામનામડમા
 પ્રવેશ્યા પુરતે પા ના કર્મોના મુળધમા ઘણે ઉ. સમજનામા એમને છે તેમજ આગ્યા
 નાનકાના સમધમા પણ તેને ઘણીઈ પાત્રિયા થાય છે તેથી એ બીપાસન રહ્યું
 આ મહાશિવરાત્રિ નિમિત્તે આ મારામારનાં અમા આપ્યું છે.

ઉપામનામા જપ એ મંથી પ્રથમ ઉપયોગી પચથી છે, આ પુન પુન કાઠ મનુ
 આર્તન ડરુ તે જપ કરવાય છે. મંથી “શિવ શિવ શિવ શિવ” એમ આગારુઆ
 મરિતાના આરભ પા માં ઉચ્ચારેલું છે અર્થાત્ જપધરથી શિવ રમણ-દરી ઉપાસના
 કરી એ જ અગ્નિ શિવ યવાને સદગ એને સ્વાભાસિ કૃપા છે. ચક્ષાનાં જપયજ્ઞો-
 ડસ્મિ એ થી ગીતા વાક્યમા જ્ઞાનેનુ છે, તેનાજ આ અનુગન ભાવ છે. પરંતુ એના
 જપન કર્યા પે પણ મનના ભાર ઉપર જરીક પણ લગ ન આપે, અથવા તો તેથી પણ
 મુઠ એવું કરે કે “મુખમે રૂમ મગર મે છુગી, બગત ભયે પર દાનત છુરી” તો તેના
 મનુષ્યને જ્ઞાન કે મેક્ષનો અભિમરજ પ્રાપ્ત નથી થતો. તેથી જપધર સાથે અર્થાત્
 “શિવ શિવ” એના નામમરના જપધરની માથે વશિ વગિ વગિ વશિ અર્થાત્ ધન્દ્રિ-
 યોને અને અનુષ્ટુપ રત ગમ્પનાત ધરને મર્ક વિષયો ત્યાગ કરીએ, તો જપભાવ ટળીને
 શિવભાવને પામી રમય અર્થાત્ શ્રદ્ધાચરમરણુચ ઉપામના કરી અને તેની સાથે મન
 અને ધન્દ્રિયોને તથા રાખી વિષયો નિરો સામુદિ ગમ્પરી, અર્થાત્ વિરોનો ત્યાગ
 પણ કરવો ૧

મહાશિવગત્રીના ને મ્થા શ્રદ્ધાવર્તક પુરાણમા આપેલી છે, તે ને કે ઘણી
 માદી છે તોપણ તેમા મર્કને નામાન્ય રીતે ઉપયોગી કર્મ પડે, એવા ઉપામનાનો સાધનકમ
 એમ ઘણા મન ઉદ્ધરણથી દર્શાવે છે. આરી મ્થાઓના આદ્યપણથી તેઓને તુચ્છ
 મમનનાર પ્રાણીઓની સમજ ઉપર ખર્ચના પાપના યગ ખાઝેના દોષ છે, તેની ખામ પેતે
 જાણે વેળા અને રાત્રના પિતૃદર્શ દોષ, તેમ આરી માર્વજનિક ઉપયોગની કથાઓનું
 તેવા મિથ્યા જ્ઞાનના આડબરથી અને વિદ્વાના મુખાનથી તેના પ્રાણીઓ દાખ્ય કરે છે.

श्रीमहाज्योतिःपुरुषसिंहाय नमः ॥

श्रीमहाज्योतिः

प्रकाश ३.] अहमदाबाद, जेव रूण १४, संवत् १९७२ शके १८३८. [किरण ६

॥ ॐ श्री श्रीमन्महासिंहाय नमः ॥

श्रीदृष्ट प्रत्ये धर्मरक्षार्थं प्रार्थना

पद्य १. सौराष्ट्रनी ओक देशी. (आवोने जेसलरायः—जे लय.
 आयापति हे महेश, आप केरा जे आदेश, तेरा देवा उपदेश,
 मारा उरमां उदेश, प्रभुल पाडा पार;
 कुट्टा कणिनी सामे रखे यदियारे,
 कडु आप तले पणे दडियारे लेल.—[२५.]
 वेद आपनुं स्वर्प, तेने करता पित्रप, अष्ट अनेलानां भूप,
 ओडे दृष्टदिता रूप, विवेश धीने व्हार;
 पद-जड जे वंगड सामे लिडियारे,
 ओक आपने आरारे अडियारे लेल. आयापति—१.
 स्मृतिमाथी से कृष्ण, ऋषियाने कडे अशुद्ध, अर्जु उहेतां थाय कुद्ध,
 ते शु आरंक्यु छे शुद्ध, हुं तम दडियारे;
 तम सगण आपुजे छे पडियारे,
 छेलाते जवाड छेडियारे लेल. आयापति—२.
 पुरावोने देता गाण, तम शिरे आपे आण, कणिआणना जे आण,
 तेने आपया पाताण, हुं थयो छे तयार;

સ્થાપી આપ પ્રંથે મેં આંખડિયોરે,
 હું છું આપના ચરણમાં પડિયોરે હેજી. માયાપતિ—૩.
 ખાનખાનમાં તો થાન, બની ફરતાં હેવાન, વંદી જવા લાગ્યાં તાન,
 વળી ધરતાં યુમાન, વિદ્યાનો વેઠી ભાર;
 તેની સામે લીધી મેં લાકડિયોરે,
 આથ આપની તેથી જ લડિયોરે હેજી. માયાપતિ—૪.
 સમજે દેશમાં ન લેરા, ઉપદેશોનાં ધેંશ, ધર્મ રોળી શોળે મેશ,
 તેને ખેડાડવા પેશ, ગ્રેશે છે આણી પ્યાર;
 મહારી સાથે છું રહે ધણી ધડિયોરે,
 તો ન બાપજી! મુકું બંગડિયોરે હેજી. માયાપતિ—૫.
 દામ ચામ ને દમામ, ટેક તજેછે તમામ, તને ભૂલી વહે વામ,
 મન માને કાડું નામ, ગમ વિનાના ગમાર;
 તેની જોલવા બેઠા આંખડિયોરે,
 આપ સદાય ઉઠાહ, સાંપડિયોરે હેજી. માયાપતિ—૬.
 શાયો સનાતનધર્મ, શિષ્યાચારનો ગુમર્મ, રક્ષી સ્થાપવાને શર્મ,
 ફર્યું સંઘવીએ વર્મ, તમારી કૃપા ચાર;—
 તેથી ફરિયો પીવાય, ગણી દડિયોરે,
 વિષ વદને અસાય જેમ વડિયોરે હેજી. માયાપતિ—૭.

—૦—

સંઘવી.

—અસત્યાગ્રહી દયાનંદીયોનું હઢહઢતું જુઠાણું—

વૈદિકયંત્રાલય ગાલુ થતાજ સ્વામી દયાનંદે સંસ્કૃતવાક્યપ્રબોધ નામે પુસ્તક રચી
 ખડેબવહેયું પોતાના પ્રેસમાં છપાવ્યું. તેમાં ખૂલોનો જાંડાર બરેલો હોવાથી આર્થમન્યો અને
 આર્થસમાજ પંડિતમન્યો તથા ઉપદેશક સંન્યાસીઓ વગેરેએ એવો કાલાદલ મથાવી દીધો
 છે કે:—“એ પુસ્તક છપાવું તેમાં લેખક અને ગુરૂરીગર પંડિતોની બૂલ છે તેઓએ શબ્દ તેમ
 સમ્યું અને છપાવ્યું છે, તેમાં સ્વામીજીની કંઈ કેસુર નથી. તેથી તેઓએની વિદ્વા અને
 જ્ઞાનસંપન્નતાને માટે કેષ્વજી શક લાવવા નેનું નથી.” આ જાગતનો દોષારોપ ખામ કરી પંડિતશ્રી
 બીમસેનશર્મા ઉપર પણ થયેલો હોવાથી તેમણે બ્રાહ્મણસર્વસ્વ એપ્રિલ ૧૯૧૧ના
 આંકમાં વેદ ઔર આર્યસમાજ સિદ્ધિ લેખમાં સવિસ્તર ખુલાસો બેરેલો છે, તે નીચે પ્રમાણે:—
 “સંસ્કૃત વ્યાકરણાદિથી વિચ્છ એવી સ્વામી દયાનંદની મેંકો બૂલો મરોપધો વિશે કે-
 રીને સુધારા કરના હતા, એ વાતની પુષ્ટિ માટે નીચે લખેલું માન એકજ ઉદાહરણ જમ
 થશે. વિક્રમાર્ક ૧૯૩૬માં સ્વામી દયાનંદ ખંચનદાર પ્રદેશમાંથી જમણુ કરી કાચીપુરીમાં ખાજ
 મયા. તે વખતે તેમનું વૈદિકયંત્રાલય સ્થાપન થયું, એ સમયે સ્વામીજીની પાસે એક પંડિત
 બીમસેન શર્માનું સંગોપક અને લેખક દના; તેમણે પણ આગળથી કરેલી પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે
 સ્વામીજી પાસે અખવાચંચવા સંબંધીનું મર્વ કામ છેડી દીધું હતું, કાંઈ પુસ્તક સુધારતાં

પણ નહોતા. કિન્તુ પંડિત બીમસેન શર્મા ન્યાયદર્શનાદિ ભણવા લાગ્યા હતા, એ અરસામાં સ્વામીજીએ સંસ્કૃત વ્યાકરણાદિના જ્ઞાનથી શબ્દ એ મનુષ્યોને લેખક રાખ્યા હતા. વૈદિક યંત્રાલયનો આરંભ યતાજ પહેલવહેલું નિજ ગ્રેસમાં સ્વામીજીએ “મંમૃતવાક્યપ્રબોધ” નામે પુસ્તક બનાવી છપાવ્યું, એની કોપી અને ધુર બધું સ્વામીજીએ પોતેજ સુધાર્યું હતું; પુસ્તક છપાઈ ગયા પછી સ્વામીજી કાશીથી ચાલ્યા ગયા હતા. પુસ્તકને પ્રકટ થયે ૧૦-૧૫ દિવસ થતામાં તો કાશીનાં વર્તમાનપત્રમાં સંસ્કૃતવાક્યપ્રબોધની ભૂલો છપાઈ ગઈ, ત્યારપછી પંડિત અગ્નિશક્તિ વ્યામના કાંઈ શિષ્યને નામે અપ્રોધ-નિવારણ પુસ્તક છપાવ્યું, જેમાં સ્વામીજીના સંસ્કૃતવાક્યપ્રબોધની અનેક અશુદ્ધિઓ છાપવામાં આવી. એ પુસ્તક સ્વામીજીએ જોયું પણ ખરું! પરંતુ કંઈ પણ સમાધાન કર્યું કે કરાવ્યું નહિ, કારણ કે વ્યાકરણની વાસ્તવિક અશુદ્ધિઓનું સમાધાન થઈ શકતું જ નથી; એટલા માટે મૌન સર્વાર્થ સાધનમ્ અને સબસે બહીરુપ એ મહામંત્રનું અવલંબન કરી સ્વામીજી મુગા રહ્યા. પછી વૈદિક્ય-ત્રાયક પ્રવાગ લેઈ જવામાં આવ્યું ત્યારે આર્યસમાજના સામાજિક અધિવેશન વખતે એક માણસ અપ્રોધનિવારણ પુસ્તક લાવી આર્યસમાજમાં બોલ્યો કે:—“દેખો! આમાં સ્વામી ધ્યાનદેશને કેવા મૂર્ખા બનાવ્યા છે? જે એ વાત સત્ય છે તો એવા માણસે રસ્તાં સર્વ પુસ્તકો અને કરેલા સર્વ ઉપદેશો અજ્ઞાનગ્રસ્ત કેમ નહિ? અને જે એ પુસ્તકના લેખ બોલ્યા છે, તો એનું યથોચિત ખંડન કેમ કરવામાં નથી આવ્યું?” એ વખતે આર્યસમાજ મંદિરમાં પંડિત બીમસેન શર્મા તથા પરોપકારિણી સમાના એક સભ્ય આગ્રવાળા પંડિત મુંદરલાલ, વગેરે ધણી લોકો હાજર હતા. અપ્રોધનિવારણ પુસ્તકનો દુર્ગંધ સાંભળી એક સમાજીએ પંડિત બીમસેન શર્મા તરફ ઇસારો કરી કહ્યું કે:—“એ સર્વ દોષ એ લોકોનો છે, સ્વામીજીનો કંઈ દોષ નથી.” તે ઉપર પંડિત બીમસેનશર્માએ તત્કાળ સફના સામે સાફ કહ્યું કે:—“એવી તો અનેક અશુદ્ધિઓના સેંકડો દોષ અમે લોકોએ અત્યાર સુધી સ્વામીજીનાં પુસ્તકોમાં આવતાં ટાળ્યા છે, આમાં અમારો કંઈ પણ દોષ નથી, આ સંસ્કૃતવાક્યપ્રબોધ પુસ્તક લખાતું કે છપાતું અમે બિલ્કુલ જોયું નથી, કેવળ સ્વામીજીએ પોતેજ લખ્યું સુધાર્યું અને છપાવ્યું હતું, અમને બતાવ્યું હોત તો આવી આવી મોટી ભૂલો કદાપિ રહેવા ન પામત; એથી અમારો જરાયે દોષ નથી.” આ સત્ય પણ અપ્રિય ઉત્તર નહિ રચવાથી પંડિત મુંદરલાલ વગેરે સધળા આર્યસમાજ, પંડિત બીમસેન શર્માપર નારાજ-અપ્રસન્ન થયા. તે વખતે સ્વામીજી જીવતા હતા, રાજપુતાના તરફ કોઈ શહેરમાં હતા, ત્યાં આ સર્વ હકીકત લખવામાં આવી. આર્યસમાજીઓના મનમાં તો એમ પણ આવ્યું હતું કે, આ માણસ અમારા પરમમાન્યવર સ્વામીજીનો સેવક થઈને પણ તેઓપ્રીને અપ્રોધ અટ અને મૂર્ખા કરાવે છે; માટે એવા માણસને તો કાઢી મૂકવા જોઈએ. એવાજ વિચારનો પત્ર પણ સ્વામીજી પર મોકલ્યો હતો, પણ સ્વામીજીએ તેનો શો જવાબ આપ્યો એ કંઈ જણાયું નથી! પણ ત્યાર પછી એ વાત એમને એમ દયાવી દેવામાં આવી અને પંડિત મુંદરલાલદિ સ્વામીજીના ભક્તોએ પંડિત બીમસેન શર્માપર કંઈ પણ અપ્રસન્નતા દેખાડી નહિ.”

હવે સદ્વિવેકી વાચકો ધ્યાન આપશે, તો આ ઘટનાનું તાત્પર્ય યથાર્થ સમજી શકશે કે:—સ્વામીજીની હયાતીમાં એમના વિરૂદ્ધ લખાવટાં અને છપાવટાં સર્વ પુસ્તકોના ઉત્તર, ઘટે તેવા, સ્વામીજીએ પોતાના અથવા તો બીજા કાંઈના નામે અવશ્ય છપાવ્યા હતા;

પરંતુ, એક અભોધનિવારણનો જ ઉત્તર કેમ ન હોય? તથા પ્રયાગ આર્યસમાજમાં સંસ્કૃતવાક્યપ્રયોધની બુદ્ધિનો અધોદોષ પડિત બીમસેનશર્માએ સ્વામીદયાનંદને માથે મેથો દતો, ત્યારે જો એ ખોટો દતો, તો મિથ્યા દોષ દેનાર પડિત બીમસેન શર્માનો દંડ કેમ ન કર્યો કે ન કરાવ્યો? અને એમ પણ ન કર્યું, તો પોતાના બચાવ માટે નોટીસ તો છપાવવી હતી કે:—સુધારનારા અને છાપનારાની મદ્દલતથી સંસ્કૃતવાક્યપ્રયોધમાં બુદ્ધિ છપાઇ ગઇ છે!—એવી નોટીસ કેમ ન છપાવી? આ બધી વાતોનો સાર અને સત્ય ઉત્તર તો એજ હોઇ શકે છે કે—સ્વામીદયાનંદને પોતાને જ્ઞાન-બોધ ન હોવાથી વ્યાકરણની પ્રસિદ્ધ પ્રસિદ્ધ બુદ્ધિ તો કંઈ સમાધાન નહિ દેખાય, એથી એનું મમાધાન ન છપાવ્યું. પડિત બીમસેન શર્માએ સત્ય કહ્યું હતું, મિથ્યા દોષ નહોતો લગાડ્યો, અને તેથીજ તેમને કંઈ કહી કે કરી ન શક્યાથી સ્વયં ચુપ થઇ ગયા. એ સુધારનાર અને છાપનાર કોઇ અન્ય નહોતું, પણ સ્વામીજીએ પોતેજ સુધાર્યું તથા છાપ્યું હતું; તેથી કરીને અભોધનિવારણ દ્વારા થયેલી માનદાનિ અને દુનૈતીનું કંઈ પણ નિરાકરણ કરી ન શક્યાથી ચુપ બેસી રહી મુગેમોઢે સર્વ સહન કરી લીધું. એકવાર વૈદિકમંત્રાલય પ્રયાગની પ્રબંધકાગિણી સમિતિમાં સ્વામીજીના ગત થયા પછી કરીયા પુસ્તક છપાવતી વખતે સવાલ ઉઠ્યો કે, સંસ્કૃત વાક્ય પ્રયોધમાં વારતવિક અશુદ્ધિયો છે કે નહિ? ત્યારે પાડિતોએ કહ્યું કે, ખરૂં જોતાં બુદ્ધિ તો છે, ત્યારે સર્વાનુમતિથી સુધારા કરવામાં આવ્યા. એ સર્વ બુદ્ધિ સંસ્કૃતવાક્ય-પ્રયોધમાં હવે નથી, કે જે અભોધનિવારણ પુસ્તકમાં ૩૮ વર્ષથી આતાર સુધી છપાયા કરી છે. હવે કહેવાની મતલબ એ છે કે, આટલા રપટ ખુલાસા પરથી મુજો તો સમજ લેશેજ કે:—સ્વામીદયાનંદને સંસ્કૃત વ્યાકરણાદિનું બંદોબસ્ત જ્ઞાન નહોતું. કિન્તુ લેખક સંશોધક પડિતોએ એમના ગ્રંથોને યથાસંભવ શુદ્ધ કરી દીધાં છે; તો પણ કંઈ કંઈ બુદ્ધિ રહી ગઇ છે, એ સર્વ અશુદ્ધિયો સ્વામીદયાનંદની છે, સંશોધક પડિતોને દોષ દેવો—એ તો લાલા મુન્શીરામ વગેરે આર્ય-મન્યો અને પડિત-મન્યોનું આજ્ઞાન અને કૃતમ્મતા દોષ છે. એક તો આર્યસમાજમાં સંસ્કૃતના જ્ઞાતા અને વેદપાઠી વિદ્વાન બાહ્ય પડિતોજ નિરલા છે. અને જે છે તે મુખ્યકર્મસ્વભાવથી વર્ણવ્યવસ્થાની હિમાયત કરી પડિત અને વિદ્વાનમાં ખપનારા અગ્રેજી હિંદુ પદેલા સંસ્કૃતનો અક્ષર નહિ જાણનારા મર-હુમ પડિત લેખરામ અને વિદ્વાનલાલા મુન્શીરામજી જેવાઓ જ છે. બીજા પડિત બીમસેન શર્મા, પડિત અંબિકાનંદ કેવિરત્ન અને તેવાજ નપિસંતાનો સંસ્કૃતવાદી હોઇ સાચી વાત કહે છે, તે કુપર્મદુષ્ટોને ગમતી નથી અને મિથ્યા પ્રલાપો કરી જૂઠાણાના ઝાડ હમાં કરે છે; પણ હવે તેમના દંબ અને પ્રપંચ હવાડા પડી જવાથી મિથ્યા પડિતાઇનાં પોગણ વેરાઇ જતા લાગ્યાં છે, અને અતે તો સત્યમેવજયેતેનાનૃત્તમ પ્રભાણે થતા બેડું છે અને યશેજ. બુદ્ધિ અને દગલગાજી હવે જગએ નહિ નમે.

તંત્રી.

સનાતનધર્મરહસ્યત્રોધકવિપયો--૨. પુરાણોમાં દેવોની નિન્દા છે ?

હરિહરના અબેદ વિશે ગવા કાર્તિકના અંકમાં ૨૯ થી ૪૭ માં પૃષ્ઠ સુધીમાં વિવેચન કરેલું છે, અને આત્યારે પુરાણોમાં પરસ્પર દેવોની નિન્દા કેવી કેવાય છે, તેનું મમાધાન કરવાની જરૂર પડી છે. પદ્યપુરાણમાં લખ્યું છે કે:—વિષ્ણુર્દર્શનમાત્રેણ શિવદ્રોહ: પ્રજાયતે । શિવદ્રોહાદ્રલન્દેહો નરકં યાતિ કારણમ્ ॥ તસ્માદૈવિષ્ણુ

નામાપિ ન વક્તવ્યં કદાચ ન ॥ અર્થ:—વિષ્ણુના દર્શન માત્રથી જ શિવનો દ્રોહ થાય છે, અને એ તો નિઃસંદેહ છે કે શિવદ્રોહથી મનુષ્ય નરકગામી થાય છે; એટલા માટે વિષ્ણુનું નામ પણ કદાપિ નહિ લેવું જોઈએ.

કુતર્થો વેદવિરોધી પાપાડી દયાનંદીયો તો આવાં પુરાણવાદીયોથી શ્રીસનાતનધર્મની નિંદા કરવામાં પાણું વાળીને જોવાના જ નહિ! પણ ખેદની વાત તો એ છે કે, રોવ વૈષ્ણવોના સાંપ્રદાયિક ઝગડામાં મિથ્યાભિમાની દુરામહી અને મમતી શૈવો ત્રિલોકીનાય મમનાન શ્રીવિષ્ણુ અને તેમના ઉપાસક વૈષ્ણવોના સંબંધમાં ફાવે તેમ બકતા રહી એ અજ્ઞાનવશતર્થી જીવો પાપભાગી થાય અને સનાતનધર્મની હાનિ કરે; એ તંદન અનુચિત અને અહિતકર હોવાથી સંક્ષેપમાં આનું સમાધાન કરીએ છીએ કે—પુરાણોમાં એવાં હજારો વચન એકદેશી વિચારવાળા ભેદદર્શી અલ્પમતિ માણસોને પોતાના પરંપરાગત ઉપાસ્ય દેવમાં અટલ અને અનન્ય ભક્તિ કરવા માટે રહેલાં આવેલાં છે. તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ તો શિવ અને વિષ્ણુ એક જ પરમેશ્વરનાં નામરૂપ માત્ર ભેદથી શક્તિ વિશેષ છે—એ વિચાર ઉચ્ચકોટિનો છે, પણ એવા ઉચ્ચ વિચારોના મર્મ સમજવાના અધિકારી બધા નથી હોતા, પણ થોડા જ માણસ હોય છે. પદ્મપુરાણનો ઉક્ત લેખ ઉચ્ચકોટીના સર્વદેશી અભેદવાદી વિચારવાળાઓને માટે નથી. અધિકારીઓના ભેદથી કર્તવ્યકર્મોના પણ અનેક જૂદા જૂદા પ્રકાર સંક્રાન્તિસાર દર્શવવામાં આવ્યા છે; તે વિષે એક લૌકિક દૃષ્ટાંત લઈએ—એક સાધારણ માણસ કંસેક્ટર થા જા જ સાહેબનો અર્દલી છે, એનું કર્તવ્ય છે કે એ પોતાના રૂબાળીને જ સદયી મોટા હાકેમ માને, અને તેમને બરાબર સતોષ પ્રમાણવાથી જ તે કૃતાયે થઈ શકે છે. એ સાધારણ માણસ પોતાના સ્વામીથી બિન્ન હાકેમની સેવાનો વિચાર જ કરશે, તો પોતાના સ્વામીની સેવા ઉઠાવવા કે આજ્ઞા પાળવામાં જરૂર પામી આવશે; અને તેથી તેના સાહેબની કૃપાદૃષ્ટિ તેના પર શીઘ્ર એટલા માટે નહિ થાય, કે જેમ વગર કારણે એ પહેલા સાહેબની સેવા અટલ ભક્તિ અને અનન્ય ચિત્તથી ન કરી શક્યો; તો પછી મારી તહેનાત પણ બરાબર નહિ ઉઠાવવાનો—એવું શ્રીને સાહેબ પણ સમજી લે છે. જોથી એની તો તેના પર કૃપાદૃષ્ટિ રહેશે જ નહિ, અને પોતાના સાહેબની સેવા બળવવામાં બેદરકાર રહેવાથી તેમની પણ તેના પ્ર અજા મરજી રહેવાની; એથી તે બાપડાને જે દુખો પડવાનાં એ જ એને માટે નરક છે.

આ દૃષ્ટાંતને અનુસરી એવા માણસને કોઈ આવાં અર્થવાદ વાક્ય કહી શકે છે કે—અન્યદર્શન મોત્રેણ સ્વામિદ્રોહ પ્રજાયતે । સ્વામિદ્રોહાદ્યસન્દેહો દુઃસ્મામ્નોતિ વારુણમ્ ॥ તસ્માદ્વાઅન્ય નામાપિ ના દર્શન્યં કદાચ ન ॥

મંત્રણ કે—સાધારણ માણસ પોતાના સ્વામીનો અન્યભક્ત હોવાથી કલ્યાણને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, તેમ બધા સ્વામીઓની સેવાર્થ એકા કરવાથી તેની અમિષ્ટ સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી. જેમ અહીં અન્ય સ્વામીની નિંદાનો હેતુ જ નથી, પણ અલ્પમતિ ઉપાસક એવકને અનન્ય ભક્ત થવાથી જ હૃદયસિદ્ધિ થાય છે—એ તેને બતાવી આપવાનો જ વક્તાનો અભિપ્રાય છે. તેવી જ રીતે જ માણસ મૂળથી શિવોપાસક છે, તેને અનન્ય ભક્ત બતાવવા સારું પદ્મપુરાણનો પૂર્વોક્ત અર્થવાદ છે. અહીં વિષ્ણુના દર્શન માત્રથી જ શિવનો દ્રોહ થઈ જાય છે, એવો આક્ષરાર્થ લેવો અપેક્ષિત નથી, પરંતુ અન્ય ઉપાસ્યની તરફ ચિત્ત જવા

માનવીની પોતાના પ્રાચીન ઉપાસ્યની બક્તિમાં ખરેખર પડી જાય છે, એથી ઉપાસકની ઇષ્ટ સિદ્ધિમાં બાધ આવવો એજ એક પ્રકારના 'દુઃખ વિશેષનું' નરક હોવું-એવો અભિપ્રાયાર્થ લેવો અપેક્ષિત છે. આથી અન્ય ઉપાસ્યનું નામ પણ ન લેવું જોઈએ અર્થાત્ અન્યમાં ચિત્તવૃત્તિ કરવી ન જોઈએ, અને અન્ય ઉપાસ્યનું દર્શન કરવા કે નામ લેવાનો અવસર આવી પડ્યો હોય; તો પોતાના ઉપાસ્ય દેવનેજ અન્ય નામ રૂપથી દેખે કે કહે, ત્યારે અનન્યબક્તિમાં બાધ નહિ આવે. ઉચ્ચકોટિના વિચારવાળા માણસ ચઢાય તે નામરૂપથી ચઢાય ત્યારે ગમે તે દેવની બક્તિ ઉપાસના કરે, એમને માટે આ કથન નથી; અથવા એમ કહો કે જેઓ પહેલેથીજ પંચાવતન (સૂર્ય, ગણેશ, વિષ્ણુ, શિવ, શક્તિ) દેવતાને માને છે અને પૂજે છે, અથવા યથાવસર રામનવમી જન્માષ્ટમી શિવરાત્રિ ગણેશચતુર્થી નવરાત્રિ વગેરે સમયે સદાથી એ દેવોની પૂજા બક્તિ અને વ્રતાદિ કરે છે; એમને માટે પણ પદ્મપુરાણનો ઉપરોક્ત અર્થવાદ નથી.

આવા વિચાર વેદમાં પણ પહેલેથી આપ્યા આવે છે, જે જોતવાળા બ્રાહ્મણના પરંપરાથી જે વેદ અને જે શાખા ચાલી આવે છે, તે ત્યાગી અન્ય વેદ વા અન્ય શાખા બોલી જાણીશુકીને તદનુસાર કામ કરવાથી તેને દોષ લાગે છે; એટલા માટે પોતાની પરંપરાથી ચાલી આવતી વેદશાખાનો ત્યાગ ન કરવો. અને જેઓ પહેલે પરંપરાથી બે વેદોનું પઠન-પાઠન કરતા આબાથી દિવેદી ત્રિવેદી કે આતુર્વેદી કહેવાય બે તથા કે ચાર વેદોનું પઠન-પાઠન કરતા આવ્યા છે; તેમને એ દોષ નથી લાગતો. કાંઈ કહે કે તો પછી નવું કંઈ નહિ કરી શકવાથી વેદાધ્યયન વા ઉપાસનાદિમાં મનુષ્ય ઉત્તિ કરી શકેશે નહિ. તો સુમ-સિદ્ધ વિશ્વધિખ્યાત રામોપાસક ગોસ્વામી શ્રી તુલસીદાસનું જ ઉદાહરણ લ્યો ! શ્રી તુલસીદાસજી રામોપાસક તો હતા જ અને અન્ય નામરૂપ દેવોના વિરોધી પણ નહોતા, આ અનન્ય બક્તિથી તેમણે કેવી ઉત્તિ કરી એ જગતમાં સારી પેઠે જાણીતું છે. અતન્યબક્તિ ન હોત, તો તુલસીદાસ કદાપિ આવી ઉત્તિ કરવા પામત નહિ, આથી તો અનન્યબક્તિ થવું આવશ્યક છે. તે વિશે મનુરમૃતિમાં મહર્ષિમનુજી કહે છે કે:—

येनास्य पितरो याता येन याताः पितामहाः ।

तेन यायात्सतां मार्गं तेन गच्छन्नरिप्यते ॥ मनु० अ० ४ श्लोक. ૧૭૮

અર્થ:—વેદશાખાધ્યયન વા દેવોપાસનાદિના જે માર્ગે જાપદાદા વગેરે આપ્યા આવતા હોય, એજ સન્માર્ગે પુત્રાદિ લોક ચાલે, તો કાંઈ પ્રકારનું દુઃખ ન થાય, વળી પદ્મપુરાણમાં તો બ્રહ્મા અને શિવની નિન્દા પણ લખી છે:—

यस्तु नारायणं देवं ब्रह्मरुद्रादि दैवैः । समं सर्वैर्निरीक्षेत सपाखण्डी भवेत्सदा ॥

કિમત્ર વહુનોક્તેન બ્રાહ્મણાયેષ્ય વર્ણવા: । નમ્રપ્રવ્યા નદપ્રવ્યા નવક્તવ્યા: કથંચના ।

વાસુદેવં પરિત્યજ્ય યોઽન્યં દેવમુપાસતે । તૃપિતો જાહ્નવો તીરે કૂપં સ્વનતિ દુર્મતિઃ ॥

અર્થ:—જે લોક કહે છે કે બ્રહ્મા અને શિવદિ અન્ય દેવતા નારાયણના સમાન છે, તેઓ પાખંડી છે. (૧) તે અને જેઓ વિષ્ણુની બક્તિ નહિ કરતાં બ્રહ્માદિ દેવોનાજ ઉપાસક છે, તો પણ તેઓ બોલવા જેવા અને રપથ કરવા યોગ્ય નથી. (૨) વિષ્ણુને છોડીને અન્યદેવની ઉપાસના કરનારા તો મગા કંઈ તરત્યા બેસી રહી કુવો બોલી રહેનારાના જેવા અર્થ-દુર્મતિ છે. (૩)

આ સર્વ કથન પરંપરાથી વિષ્ણુભક્ત છે, તેમને અનન્ય ભક્ત યવાની દૃઢતાને માટે છે. પ્રત્યેક ઉપાસક પોતપોતાના ઉપાસ્ય દેવને અન્યોથી મોટા દેખે, તો એથી કંઈ ખીજા દેવોની નિંદા અપેક્ષિત નથી; પણ તે પોતાના ઉપાસ્યમાં ભક્તિભાવ વધારવાને કાજ છે. એથી જ કહ્યું છે કે:—પોતાના ઉપાસ્ય દેવ નારાયણના ભક્ત અન્ય દેવોને નારાયણ તુલ્ય ન માને, પણ નારાયણને સડથી મોટા માને; ત્યારે જ એની ભક્તિ અધિક વધશે. વિષ્ણુ-ભક્ત વૈષ્ણવજન અન્ય દેવોપાસક યેવાદિ સાથે અન્ય દેવોપાસનાદિની મહિમા સાંભળવા ન-હવા માટે સત્સંગ ન કરે-એજ અભિપ્રાય સ્પર્શ ન કરવા આદિનો છે. પરંતુ એમ કંઈ નથી કે લૌકિકસ્વદારમાં આપ લે, કરવા વારતે પણ કોઈને ન મળે! અર્થાત્ લેવકેવડ આદિ વ્યવહારને સાર તથા સાર્વજનિક દેશોદારક કામો માટે સડની સાથે મળવું જોઈએ. એમતો એ વાત સંસારી વ્યવહારમાં પણ પ્રચલિત છેકે, દરેક માણસ પોતાના ગુરુ અધ્યાપક આ-આર્ય વા સ્વામીને સડથી મોટા માને છે, અને એમ ક્યાં વગર પોતાના ગુરુ આદિમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા ન યવાથી અધિક સેવા શુભ્રૂપા યદ યાતી નથી; અને એવું યથા વિના યથેષ્ટ ઉપ-દાર્થોપદારક ભાવ યદ શકતો નથી. તથા જેમ પ્રત્યેક સતી સ્ત્રીનો સર્વોપરિ છટ્ટદેવ ધર્મર તુલ્ય પતિ હોય છે, બધે તે પતિ મૂર્ખ રોગી દરિદ્રો કે કુરૂપી વગેરે હોવાથી અન્ય પુરૂષોની અપેક્ષાએ નિંદિત પણ હોય, તથાપિ એઓની સતી પત્નીને માટે તો એજ સર્વથી મોટો શ્રેષ્ઠ અને પૂજ્ય છે. જેમ અહીં લોકમાં પોતપોતાના પરમમાન્ય ગુરુ આદિને કે પોતપોતાના પતિને સડથી શ્રેષ્ઠ અને પૂજ્ય માનવાનો હેતુ અન્ય ગુરુઓ કે અન્ય સતી સ્ત્રીઓના પતિ-યોની નિન્દા કરવાનો હોતો નથી. અને અન્ય કોઈની કંઈ પણ નિંદા પ્રતીત કરાવનારાં વાચ્યોનો હેતુ પણ જેમ પોતાના ગુરુ આદિ કે પોતાના પતિની સ્તુતિને માટે હોય છે, તેમજ નારાયણાદિ દેવોને સડથી મોટા દેખવા માનવાનો અભિપ્રાય પણ અન્યોની નિંદા કરવા કે તુચ્છતા દેખાડવાને માટે નથી. અને નરુપદ્યાન ઇત્યાદિ વાચ્યથી અન્ય દેવોપાસકોની નિંદા દેખાડવી છટ નહિ, કિન્તુ વિષ્ણુભક્તોની પ્રશંસાદારા વિષ્ણુભક્તિની સ્તુતિ માત્ર દેખાડવી જ અમીષ છે.

વાસુદેવપરિત્યજ્યં. ઇત્યાદિ કથનનો સ્પષ્ટજ અભિપ્રાય છે કે, જે લોકો પહેલેથી વાસુદેવ વિષ્ણુ ભગવાનના ભક્ત છે, તેઓ જો વિષ્ણુ ભગવાનની ભક્તિ ઉપાસના કરવી છોડી દેઈ અન્ય દેવોની ઉપાસના કરે છે; તો જાણે કે તેઓ તૃપ્તિ હોવા છતાંપિ ઉપસ્થિત ઉત્તમ ગંગાજલ ન પીતાં કુવો બોલી પાણી પીવા આહાય છે. અર્થાત્ વાસુદેવની ઉપાસ-નાથી યનારાં છટ શ્વ મુગમ હોવા છતાંપિ કટસાધ્ય અન્ય દેવતાની ઉપાસનાથી યનાર છટ કળને માટે શ્રમ કરે છે માટે તે મૂર્ખ છે. પરંતુ આનો હેતુ એવો નથી કે, અન્ય શિવાદિ દેવોની ઉપાસનાજ કોઈ ન કરે, કે કરતા હોય તે છોડી દે; અર્થાત્ અહીંતો અભિપ્રાય એ છે કે, વિષ્ણુના ઉપાસક વિષ્ણુને છોડી અન્યદેવની ઉપાસના ન કરે, પણ વિષ્ણુની ઉપાસના કરતા રહી અન્યદેવની ઉપાસના કરી શકે તો બધે કરે. અથવા એમજ કહોને કે વાસુદેવની પહેલેથી ઉપસ્થિત ઉપાસનાના પરિણામનો નિંદાર્થવાદ કહેવામાં આવ્યો છે, પણ અન્ય દેવોપાસનાની નિન્દા કે નિરોધ કરવાનો અભિપ્રાય કદા પ્રમાણનો બિરુદ્ધ છેજ નહિ. એજ પ્રમાણે વિજ્ઞાન શિવોપાસનાના પરિણામના નિંદાર્થવાદમાં પણ એજ પૂર્વોક્ત પ્રમાણ નીચેનો સ્લોક ધદ શકે છે.

શમ્ભુદેવં પરિત્યજ્ય યોઽન્યં દેવમુપાસતે । તૃપિતો જાત્રવીતીરે કૃપંસ્વનતિમન્દધીઃ ।

આનો હેતુ પણ ઉપરિચિત શિવોપાસનાના પરિત્યાગનો નિંદાર્થવાદ યશે, કિન્તુ અન્ય દેવોપાસનાનો નિષેધ કરવાનો અભિપ્રાય તો નથી જ; આથી કરીને કાંઈ પણ દેવની નિંદા ઉક્ત પ્રમાણથી સિદ્ધ થતી નથી.

भवव्रत धरायेच येचतान्समनुव्रताः । तेपाखण्डरताज्ञेयाः सच्छास्त्र परिपंथिनः ॥

મુમુક્ષવોયોરૂપાન હિત્વાભૂતપતી નય । નારાયણકલાઃ શાન્તામજન્તિનહસૂયવઃ ॥

અર્થઃ—જે શિવભક્ત છે અને જે એ ભક્તોના અનુગામી છે, એ અહિં પાર્થંકી અને સાચા શાસ્ત્રોના શત્રુ છે અને જેઓ મુમુક્ષુ છે તેઓ ભયકર વેપવાળા શૂત્રોના, સ્વામી મહાદેવને છોડીને નારાયણની શાન્તકલાઓનું પૂજન કરે.

એતો અમે લખીજ ચૂક્યા છીએ કે, જે કાંઈ પોતાના ઇષ્ટદેવની સ્તુતિ માટે અન્યના ઉપાસકોની વ્યવહાર બતાવવામાં આવે છે, તેનો અભિપ્રાય અન્ય દેવોપાસકની નિંદાપર નહોતાં પોતાના ઇષ્ટદેવની પ્રશંસાપરક અભિપ્રાય હોય છે. એમ તો વેદમાં લખ્યા પ્રમાણે— “યતેષુ શિવાતનુરત્તોરાવાપકાશિની ।” હે રૂદ્ર! જે તમારું અધોર શાંત કલ્યાણકારી સ્વરૂપ છે, એથી અમારું કલ્યાણ કરો. આ મત્રમાં શિવજીનાં ધોર અને અધોર બે પ્રકારનાં સ્વરૂપ દેખાડ્યાં છે, એમાંથી પાપીઓને દડ દેવા માટે શિવજીનું ધોર એટલે ભયકર સ્વરૂપ માનવામાં આવ્યું; અને મુમુક્ષુ ઉપાસક ભક્તોને માટે અધોર નામ અત્યંત શાંત સ્વરૂપ માનવામાં આવ્યું છે. આથી શિવજીનું ભૂતપતિ ધોર સ્વરૂપ મુમુક્ષુ સૌત્રિક ભક્તોના ઉપાસ્ય હોવાનું વેદાભિપ્રાયથી પણ નથી, કિન્તુ અસુર શક્તિસાદિ પ્રકૃતિવાળા મનુષ્યોદિ એવા ધોર સ્વરૂપની ઉપાસના કરી શકે છે. અને શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે—

रुद्राणां शंकरश्चास्मि । वृष्णीनां वासुदेवोऽस्मि ॥ गीता० अ० ૧૦ .

અર્થઃ—જે પરમેશ્વર વૃષ્ણકુલમાં વાસુદેવ નામરૂપે પ્રકટ થયા, જે ઇશ્વાકુવંશમાં શમ નામે પ્રકટ થયા, તે જ બહુવિધ રૂપોમાં સકર સ્વરૂપે પ્રકટ થાય છે. એટલા માટે શિવનું જે અતિશાંત અધોર સ્વરૂપ છે, તે જ નારાયણની શાંતકલા છે. તેની ઉપાસના મુમુક્ષુ લોકોએ કરવી જોઈએ; આથી શિવની નિંદા તો ન નિહાળી પણ મુમુક્ષુઓને માટે દેવતાઓના ધોર રૂપોની ઉપાસનાનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો એતો ઠીક જ છે. શિવજીનાં જ ધોર અધોર બે પ્રકારનાં સ્વરૂપ હોવાની એકલી જ વાત નથી, પણ વિષ્ણુભગવાનનાં પણ ધોર અધોર બે પ્રકારનાં સ્વરૂપ શાસ્ત્રમુખત છે. આમાંથી વિષ્ણુભગવાન મુમુક્ષુ લોકો વિષ્ણુના અધોર અને શાંત ગમકૃણાદિ સ્વરૂપોની ઉપાસના વા ધ્યાન કરે છે, અને ભગવાનના ધોર ભયકર નસિંહાદિ સ્વરૂપની આરાધના શત્રુસહારાદિ અભિચાર કર્મોમાં યાય છે, કેમકે વૃષિદ સ્વરૂપને બીજાનું-ભયકર કહ્યું છે, એથી વિષ્ણુનું એ ધોર સ્વરૂપ છે. તથા માર્કંડેય પુરાણમાં લખ્યા મુજબ દેવી-શક્તિએ રક્તપીળતિ અસુરોના વિધ્વસાર્થે મુઠ્ઠામાં નિમ્બપિત મહાભયકર યોગ્યરૂપ ધારણ કર્યું હતું, અને દેવી શક્તિ-માતાનાં અનેક શાન્ત સ્વરૂપ પણ છે. આથી શક્તિ પણ ધોર અધોર બે સ્વરૂપવાળી છે. એટલા માટે મોક્ષાદિ સંબંધી શાન્તિ ચાહનારા ઉપાસક ભક્તોએ સર્વ દેવોના અધોર શાન્ત સ્વરૂપોની જ ઉપાસના કરવી જોઈએ, અને શત્રુઓનો વિધ્વસ કરવા સાદ મર્થ દેવોના ધોર સ્વરૂપોની પણ આ-

રાધના કરવી એ અનુચિત નથી. પુરાણાદિ શાસ્ત્રોની વાતોના મર્મ સમજવા માટે અટલ ભક્તિ અને દૃઢ શ્રદ્ધા જોઈએ, તે હોય તો સર્વ લેદ આપોઆપ સમજાઈ જાય છે. પણ કુતર્કો અને શંકાઓ કરી છિદ્રો અને દોષો જોવાની કૃમતિ રાખનારા અબોધ પામર જીવોથી તો કાંઈ કળાતું કે સમજાતું નથી; પણ અજ્ઞાનાંધકાર છવાઈ જવાથી તેમનાં અશુભીયાણાં જ રહે છે. વેદધર્મોદ્ધારક હોવાનો લેખ કરનારા પણ વાસ્તવમાં તો વેદના વિરોધી અને વેદનિંદક હોઈ નાસ્તિકના પદને પામેલા, છળપ્રચંપરામણ, મિથ્યાભાષણરત, લોક-વચક પાખંડી ને દંભી દયાનંદીયો પાને-આર્થસમાજીઓ અસત્યાનુરાગી દુરાગ્રહી જડ વંક જનીને જ આવા પ્રકારની ડખેલો અને ઝગડા ઉભા કરે છે; તેના નિવારણ માટે જ આવાં સમાધાન અને ખુલાસા લખવાની પ્રવૃત્તિ છે. જેથી ભોળાબલા સનાતનધર્માનુયાયીઓની શંકાતું સમાધાન થક જાય અને તેઓ સ્વધર્મ પાલનમાં દૃઢ રહે! પરમકૃપાળુ પરમાત્મા આ હેતુ પાર પાડે! !

બ્રજવલ્લભનન્દન ગુપ્ત.

✽*મનોરંજક શાસ્ત્રાર્થ.*✽

✽*ગુરુકુલ-વેદિપર સનાતનધર્મનો ડંકો.*✽

વરતુતઃ આ એક અપૂર્વ ઘટના થઈ છે. આ ઘટનાનું વિશેષ મહત્ત્વ તો ત્યારે વધશે, કે જ્યારે ધર્માનુરાગી સંજ્ઞાન આનું પરિણામ એ અવલોકશે, કે “ ખાણુ પાર્શ્વના પ્રધાન શુરકુલ ડાંગડીની વેદિ ઉપર ” ખાસ પ્રતિવાદીના સુખથી “ જન્મસિદ્ધ વર્ણુ વ્યવસ્થા ” નો સિદ્ધાંત પ્રસ્તુત થઈ ગયો છે. આ સનાતનધર્મનું એક વિલક્ષણ મહત્ત્વ છે કે, વિચાર સ્ત્રોતમાં પડ્યા છતાં અનેક પ્રતિવાદીઓને એની અંતરીતામાં નિમગ્ન થવું પડેલ છે ! અનેક મત અને સમાજ આજ રીતે શિર નમાવી નિમગ્ન થઈ ગયાં અને ચતાં જાય છે ! ! પરંતુ શ્રીસનાતનધર્મનો ત્રિકાલાબાધ્ય અટલ સત્ય સિદ્ધાન્ત નિર્બાન્ત રૂપમાં સુરિધર છે ! ! ! અસ્તુ. હવે અમે વાચકોનું ઐત્સર્ય વિશેષ ન વધારતાં “ શાસ્ત્રાર્થની મનોરંજક ઘટના ” નો સંક્ષેપ પણ રૂપે દર્શાવે આરંભીએ છીએ.

હમેશની પેઠે હોલીપર આ વખતે પણ શુરકુલ ડાંગડીનો વાર્ષિક મહોત્સવ હતો. નવીન વાત આ સમયે એ હતી કે, ઉક્ત મહોત્સવ વખતે “ વૈદિક વર્ણવ્યવસ્થા ” પર ખુણું શાસ્ત્રાર્થનું ચેલેન્જ આપેલું હતું. મોટાંસમાં એ ચેલેન્જ વાંચીને હરિદ્વારની ‘ વિદ્વત્સમિતિ ’ શાસ્ત્રાર્થ માટે તૈયાર થઈ, અને શુરકુલના સુખ્યાધિષ્ઠાતા શ્રીશ્રુત લાલા સુન્દરીરામજીની સાથે ઉક્ત વિદ્વત્સમિતિના મંત્રનો શાસ્ત્રાર્થના નિયમ આદિના સંબંધમાં પત્રવ્યવહાર ચાલુ થયો. આ પત્રવ્યવહાર અતિ શિલ્પતાથી ગ્રાય-વીસ દિવસ પર્વત ચાલ્યો. સુખ્ય છ પત્રો અગ્રેથી ગયા અને તેના ઉત્તરમાં તેટલાજ ત્યાંથી આવ્યા. આ પત્રવ્યવહાર પણ જહુ મનોરંજક છે, કિન્તુ સ્થાનાભાવથી આ સમયે અમે તેને અવિઠલ પ્રસિદ્ધ કરી શકતા નથી, પણ આવશ્યકતા જણાતાં આગળ કદી પ્રકટ કરીશું; પરંતુ ઉભયાનુમતે જે નિયમ ક્રિયર

(ક) વિદ્વત્સમિતિની સુગમતાને સાર દિવસ ફેરવીને ૧૯ મીઃ માર્ચને રથાને ૧૭ મીઃ માર્ચે પ્રાતઃકાલમાં ટા઼ વાગે વિચાર સ્થિર થયો. તેને માટે સમિતિ તરફથી ધન્ય-વાદ આપવામાં આવ્યો.

(લ) શાસ્ત્રાર્થ સમયેઃ મધ્યસ્થ રૂપથી સભાપતિ કોઈ નિયત થયો ન હોતો, પરંપરાના સમય આદિમાં અનિયમ ન થવા દેવા માટે તથા અસંખ્ય બોયલુ ન થવા દેવા માટે, સર્વ નિયંત્રણ શરૂકલના મુખ્યાધિષ્ઠાતાને આધીન રાખવામાં આવી હતી.

(મ) શાસ્ત્રાર્થમાં નિયમ એ રયો કે, પ્રથમ ૧૦ મિનિટ સંનાતનધર્મ તરફથી જન્મ-સિદ્ધ વર્ણવ્યવસ્થાની રચાપના થાય, પછી ૧૦ મિનિટ આર્યસમાજ તરફથી તેનું ખંડન અને પોતાની રચાપના થાય. આગળ ક્રમથી ૯-૭ મિનિટ ૭-૭ વખત બેઉ પક્ષવાળા પોતાના મતનું રચાપન અને સામાનું ખંડન કરે. પુનઃ આગળ ૧૦ મિનિટ સંનાતન ધર્મ તરફથી ઉપસંહાર અને અંતમાં ૧૦ મિનિટ આર્યસમાજ તરફથી અંતિમ વક્તવ્ય થાય. (વાદ સમયે કૃપાપૂર્વક શરૂકલના મુખ્યાધિષ્ઠાતાએ બેઉ બાજુને એક-સમય વધારી આપ્યો હતો, અને અંતમાં ૧૦ મિનિટને રથાને ૧૪ મિનિટ આપવામાં આવી હતી.)

(ય) બેઉ તરફના પક્ષ પ્રતિપક્ષોના વ્યાખ્યાનને આનુપૂર્વી લેખબદ્ધ કરવા માટે શરૂકલ તરફથી ચાર બ્રહ્મચારી નિયત કરવામાં આવ્યા હતા અને આ લેખની યથાર્થતા (સત્યતા) પર સાક્ષીરૂપે કોઈ સંસ્કૃતસ આત્મ વિદ્વાનના હસ્તાક્ષર (સહી) કરાવવાનું નક્કી થયું હતું. શાસ્ત્રાર્થ સમયે લાલા મુશીરામજીએ એ હસ્તાક્ષર દાખ માટે પં. શ્રી આર્ય-મુનિજીને નિયુક્ત કર્યા હતા, બાદ અંતમાં પ્રાર્થના કર્યા છતાં તે સમયે આર્યમુનિજીએ હસ્તાક્ષર ન કર્યા. શરૂકલના મુખ્યાધિષ્ઠાતાએ કહ્યું કે, અમે નોટોની બે પ્રતો તૈયાર-ડાલી છે, હસ્તાક્ષર થયા બાદ આપને એક મોકલી આપવામાં આવશે. (તે પ્રત અધો-વધિ અમને મળી નથી, તેમજ તેમના પત્ની માલુમ પડ્યું છે કે, આજ સુધી તે પર હસ્તાક્ષર પણ થયા નથી. અસ્તુ.) વિદ્વત્સમિતિ તરફથી પણ કેટલાએક વિદ્વાનો બેઉ તરફની નોટો બરાબર લેતા હતા, તેનાજ આધારે વર્તમાનમાં આ જ્ઞાન-આપવામાં આવે છે.

* આર્યમુનિજી પડિત છે. શાસ્ત્રાર્થમાં રયો પક્ષ બળવાન અને રયો નિર્બળ છે, એ તેમના ધ્યાનમાં આવીજ ગયું છે; જેથી હસ્તાક્ષર કર્યા નથી અને કરતા પણ નથી, પરંતુ તેથી સત્ય કાંઈ શ્રુત રહેવાનું નથી. વેદોના સળળ પ્રમાણોથી જન્મસિદ્ધવર્ણવ્ય-વસ્થા સુસિદ્ધ થઈ ગઈ છે, છતાં આર્યસમાજીઓ દુરામદ વશે થઈ ન માને તો હવે ઉપાય નથી. જો કે એક પ્રકારથી ઉપાય થઈ શકે તેમ છે, પરંતુ તે વાત સમાજ ક્યુલજ કરતી નથી. આ વખતે જો કોઈ મધ્યસ્થ હોત તો સમાજ જરૂર હારી જત; અને પછીથી તેને બોલવાનું જ રહેત નહિ. પરંતુ તે પ્રસંગજ તેઓ ટાળે છે-આપવા દેતાજ નથી. “ સત્યનું મહેલુ ને અસત્યનો ત્યાગ ” એ તેમનો નિયમ છે ખરો ! પરંતુ તે તો માત્ર પુસ્તકોમાં છાપવાનો અને મોટે બોલવાનો છે; આચારમાં મુકવાનો નથી. વેદધર્મા-લુથી જન્મસિદ્ધ વર્ણવ્યવસ્થા સિદ્ધ થઈ છે, છતાં શુદ્ધકર્મનું પુછકું ન મુકે, તો તેને શું કહી કે કરી શકાય ? સમાજ ગમે તેમ કરે, પરંતુ આ શાસ્ત્રાર્થપરથી ધણાના મનનું તો સમાધાન થશેજ. સંનાતનધર્મનોજ સિદ્ધાન્ત સારમૂત ને ચાલ છે. અસ્તુ.

(૬૦)-પ્રમાણુની ખાખતનો નિર્ણય અન્ત સુધી થયો નહોતો. વિદ્વત્સમિતિ તરફથી પૂછવામાં આવ્યું હતું કે:-“પ્રમાણુ ક્યા ક્યા અર્થ માનવામાં આવશે?” તેના જવાબમાં શુરકલ તરફથી ઋક, યજુ, સામ અને અથર્વ નામથી પ્રસિદ્ધ ચારે સહિતા-ઓનાં નામ લેવામાં આવ્યાં હતાં. વિદ્વત્સમિતિ તરફથી એ વાત માન્ય કરવામાં આવી હતી. વાદકાલમાં જેકે પક્ષના સાધનબાધન કેવલ મંત્રભાગનાજ આધારપર છે એ વાત વારંવાર દંઠનાથી જાહેર કરવામાં આવી હતી. પણ શુરકલ તરફથી એવો વાંધો લાવવામાં આવતો હતો કે, જ્યારે સનાતનધર્મમાં બ્રાહ્મણ, રુદ્રિ, પુરાણુ આદિ સર્વ વેદથી અવિરૂદ્ધ અને પ્રમાણુયુત માનવામાં આવે છે, તો તે પક્ષના સાધનનો આધાર એ સર્વપર કેમ ન હોય? સમિતિએ જવાબ આપ્યો કે:-વાદકાલમાં જેકે પક્ષના પ્રમાણુ એકરૂપ રહેવાથી સામંજસ્ય થાય છે. જ્યારે મંત્રભાગ જેકે અવિશ્ક માન્ય છે, તો બીજાં પ્રમાણુ તરફ જવાની શી જરૂર? શાસ્ત્રાર્થ વેદિક વર્ણવ્યવસ્થાપર છે. તેમાં એજ નિશ્ચય થયો જોઈએ કે, વેદમાં કેવી વર્ણવ્યવસ્થા સિદ્ધ છે; એ વિચારમાં અંધાન્તરોતું પ્રયોજન શું? બીજું વાદનો સમય ન્યૂન છે, બધાં પ્રમાણુ સાથે લેવાથી પરસ્પર શંકાને શંકાજ યતી રહેશે, અને નિર્ણય કાંઈ પણ આવશે નહિ; તેથી ઉચિત એજ છે કે, કેવલ વેદોનેજ આધાર માની વિચાર કરવામાં આવે કે નેથી કાંઈક નિર્ણય પણ થઈ શકે. ત્રીજું વેદથી અવિરૂદ્ધ હોવાના કારણે જો રુદ્રિ પુરાણુદિના આધારપર અમારા પક્ષતી પરીક્ષા થઈ શકશે, તો શ્રી સ્વામી દયાનંદજીના અયોના આધારપર આપના મતની પણ પરીક્ષા કેમ ન થઈ શકે? આપ પણ શ્રી સ્વામીજીના અયોને વેદથી અધિક પ્રમાણુયુત માનો છો; તો પછી એને વાદમાં ન આવવા દેના કેમ ઇચ્છો છો? અસ્તુ. આ વાતપર કેટલાં એક પત્રોમાં વાદવિવાદ ચાલતો રહ્યો. વિદ્વત્સમિતિના છેલ્લા પત્રનો ઉત્તર શુરકલ તરફથી કાંઈ મળી ન શક્યો, અને સમયપર આવવાને માટે તેમજો સૂચના કરી દીધી.

તત્સુસાર શાસ્ત્રુન શુદ્ધ ૧૩, તા. ૧૭ મી માર્ચને રોજ પ્રમાણુ પુસ્તકોની પેટીઓ બેલગાડીમાં બરી પ્રાતઃકાલમાંજ વિદ્વત્સમિતિના ધણા વિદ્વાનો શુરકલ તરફ ચાલી નીકળ્યા. ઋષિકુલના પ્રધાનાધ્યાપક સાહિતાચાર્ય શાલગ્રામશાસ્ત્રી પંડિત કૃપારામજી પ્રભૂતિ અનેક વિદ્વન્વૃદ્ધ ઉક્ત સમિતિમાં હતા. અબાલાથી સનાતનધર્મના સુયોગ્ય ઉપદેશક પંડિત તારાનંદશાસ્ત્રી પણ ખધાયાં હતા. નિચત સમયે ત્યાં વાગ્યા પહેલાંજ શુરકલ કાંગડીના પંડાલમાં (મોટા સમિયાણામાં) આ વિદ્વાનમંડલી દાખલ થઈ ગઈ હતી. પંડાલમાં મુખ્ય વેદિ (પ્રેટચામ) સામે પશ્ચિમ તરફ બીજી એક વેદિ અમારે માટે બનાવેલી હતી, એતું પ્રવેશદ્વાર વગેરે સર્વ જુડું હતું; દ્વારપર સ્વાગત માટે યોગ્ય સર્જન ઉપરિચત હતા. હરિદ્વાર આદિના ધણા પંડિતો, વિદ્યાર્થીઓ આદિ જોવા માટે ત્યાં હાજર હતા, આર્ય-સમાજનાં તો ધણાં માણસો એકત્ર યથેલાં હતાંજ! અમે પહોંચી જઈ અમારી વેદિપર અમારાં પુસ્તક વગેરેનો પ્રબંધ કર્યો, અને સર્વ યથારથાને બેઠા. શુરકલની વેદિ ઉપર મુખ્યાધિષ્ઠાતા સ્નાતક તથા પ્રેક્ષકો ઉપરાંત શ્રી સ્વામી આર્યસુનીજી, સ્વામી પુર્ણાનંદજી સ્વામી સત્યાનંદજી, શ્રીપાદ દામોદર શાતવલેકરજી; આદિ આર્યસમાજના યોગ્ય વિદ્વાન ઉપદેશક પણ ઉપરિચત થયા હતા. સર્વ સભા જોવા લાયક હતી.

નક્કી કરેલા સમયથી કાંઈક પછી શ્રીયુત દામોદર શાતવલેકરજીનો નિબંધ પુરો થતાં શ્રીયુત લાલા મુન્શીરામજીએ શાસ્ત્રાર્થનો આગળ કરવાની સૂચના કરી; અને પોતે પરસ્પર

થએલ પત્રવ્યવહારનો પુરોક્ત સાર સભળાવ્યો. જયશબ્દ, તાલીઓ આદિનો નિષેધ કરી નિયમબદ્ધ કાર્યપ્રણાલી ચલાવવાને સૂચના કરી પ્રમાણેના સળધમા પોતે ઠણુ કે, એ પ્રશ્નો પરસ્પર ખુલાસો થયો નથી, તેથી હું એક પક્ષવાદાને એમજ કહીશ કે, તે પોતપોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે “પ્રમાણે” ભલે આવે, પરંતુ એટલો તો અતુરોધ કરે છું કે, વિચાર્યવિધ્ય વર્ણુવ્યવસ્થાની ખાદારની કોઇ વાત ન બોલે હું કેવલ સમયની સૂચનાને માટે ૧ મિનિટ પહેલાં ઘટ્ટી વગાડ્યા કરીશ, તે સમય પુર્ણ થતાં વક્તા બેસી નહિ જાય ત્યાં સુધી બરાબર વાગતી રહેશે, એક પક્ષના વિષયને લખવા માટે ચાર થોભ વ્યક્તિઓ નક્કી કરેલ છે, હરતાક્ષરને માટે હું થી પરિત આર્થમુનિજીને નીમું છું. ઇત્યાદિ. ત્યારબાદ કાર્યારંભ થયો, પ્રથમ વિદ્યુતસમિતિ તરફથી પરિતથી મિત્રગ શર્માજી અતુરવેદી વ્યાકરણ-ચાર્જ, ન્યાયશાસ્ત્રી, વિદ્યાનિધિએ ૧૦ મિનિટમા જન્ગસિદ્ધ વર્ણુવ્યવસ્થા-સિદ્ધાન્તની રચા પના કરી; જેનો સારાશ આ પ્રમાણે છે —

“સર્જનમણુ” વર્ણુવ્યવસ્થા પરજ અમારા ધર્મનું અવલમ્બન છે, તેજ કારણથી આજ કરોડો વર્ષથી આ ધર્મ અને જાતિ જીવતાં છે. જન્મથી વર્ણુવ્યવસ્થા થવી બરો બર પ્રચલિત છે તેથી કોઇ પ્રમાણની આવશ્યકતા તો નથી, કિન્તુ કેટલાએક કાળથી એવો વિચાર ઉઠ્યો છે, કે શુણુકર્મનુમાર વર્ણુવ્યવસ્થા જાનવી જોઇએ, એજ વિપ્રતિપત્તિનાં આધારપર આજના વિચારનો આરંભ છે. સર્વથી પ્રથમ હું આપ લોકોનું ધ્યાન એ આવશ્યક રહસ્ય તરફ ખેંચુ છું કે, ત્રણે દિગ વર્ણુનાં વેદ અને લોકમા પ્રસિદ્ધ નામ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય અપત્યપ્રત્યયાન્ત છે, તેની અપત્યપ્રત્યયાન્તતા (વશપરપરો) બતાવી રહી છે કે, બ્રાહ્મણવાદિ અપત્યતાપર અવલમ્બિત છે અર્થાત્ બ્રાહ્મણનો ખાલકજ બ્રાહ્મણ થઇ શકે છે, ક્ષત્રિયનો પુત્રજ ક્ષત્રિય અને વૈશ્યનો અપત્યજ વૈશ્ય થઇ શકે છે. ખીજાં અમે લોકો સદા અમારા કૌશિક, બારદ્વાજ, બાર્ગવ, આદિ મોત્ર બોલીને બતાવ્યા કરીએ છીએ કે, અમે વિશ્વામિત્ર, બારદ્વાજ, ભૃષુ આદિના સંતાનોર્માના છીએ, અને અભિમાન કરીએ છીએ કે, બારદ્વાજ આદિનું રૂધિર આજ પણ અમારા શરીરમા પ્રવાહિત છે શુણુકર્મથી વર્ણુવ્યવસ્થા હોત, તો એ અભિમાનનો અમારો કાઇ લક આજે હોત નહિ, અમે કોના વશમા છીએ, તે અમે આજે જન્મી પણ ન શકત હવે શબ્દ પ્રમાણ તરફ ચાલીએ, આજ વૈદિક વર્ણુવ્યવસ્થાપર રાસ્ત્રાર્થ છે, તેથી મારી અભિલાષા છે કે, આજ કેવલ વેદમત્રોના આધાર પરજ એ વિચાર કરવામાં આવે, જેથી સ્પષ્ટ થાય કે વેદ વર્ણુવ્યવસ્થા કેવા પ્રકારથી માને છે.

હું મારા પક્ષને દઢ કરવાને વેદમત્રનાજ પ્રમાણ આપીશ, પ્રથમ તો પુરુષસૂક્તનોજ મત્ર જુઓ, જે અત્યંત પ્રસિદ્ધ છે, અને ઝકઝ, રજુ, અથર્વ, ત્રણે વેદોમા કાંઇક પાંદ બેઠેથી આવ્યો છે.

ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीद्वाह राजन्यः कृतः ।

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः पद्भ्यां शूद्रो अजायत ॥ पुरुषसूक्त.

આ મત્રના ચોથા પાદમા પછી શ્રોત્રી ઉત્પત્તિ ‘અજાયત’ શબ્દથી સ્પષ્ટ લખી છે. તેનું અતુરોધમાં પહેલા ત્રણ પાદોમાં કાર્ય અને કારણના અભેદથી નિર્દેશ માની

‘મુખથી બ્રાહ્મણ ઉત્પન્ન થયા’ ઇત્યાદિ અર્થેજ માનવા જોઈએ. મીમાંસાના સન્નિધ્યાર્થ નિરૂપણાધિકરણન્યાયમાં પણ એ બતાવ્યું છે કે, આગળના ઉપસંહાર વાક્યના અનુરોધથી પૂર્વના વાક્યની વ્યવસ્થા કરી લેવી જોઈએ. શાસ્ત્રાન્તરમાં (કૃષ્ણ યજુર્વેદમાં) જે આના સમાનાર્થક મંત્ર છે, તેમાં ઉત્પત્તિ સ્પષ્ટ લખી છે.

પ્રજાપતિરકામયત, પ્રજાયેયેતિ, સ મુલ્લત્ત્વિવૃત્તં નિરમિમીત, તમાર્થેદ્યતા અન્વસૃજ્યત, ગાયત્રી છન્દો, રચન્તરં સામ, બ્રાહ્મણો મનુષ્યાણામ્, અજઃ પશૂનામ્ તસ્માત્તે મુલ્યાઃ મુલ્લતો હમૃજ્યન્ત ’ (તૈત્તિરીય સંહિતા ૭ કા. ૧ પ્રપા. ૧૦ અનુ.)

અહીં અગ્નિદેવતા, ગાયત્રીછન્દ, રચન્તર સામ, બ્રાહ્મણ અને અજ (બકરા)ની ઉત્પત્તિ મુખથી સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહી છે, આગળ બીજા વર્ણોની પણ બાહુ આદિથી ઉત્પત્તિ લખી છે; તે આ મર્વ શ્રુતિઓથી બ્રાહ્મણાદિકની ઉત્પત્તિ સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે. ઉત્પત્તિથી અર્થાત્ જન્મથીજ બ્રાહ્મણ તે બ્રાહ્મણ અને ક્ષત્રિય તે ક્ષત્રિય થાય છે. ઇશ્વરે ચારેને બિન્ન બિન્ન પેદા કર્યા છે, તે શુભકર્મથી નથી બનતું. બીજી શ્રુતિઓ પણ બ્રાહ્મણને ઉત્પત્તિ સિદ્ધ બતાવે છે. જેમકે અયર્વેદ કાંડ ૧૯ અનુવાક ૩ સૂક્ત ૨૨ કાં ૨૧ નો મંત્ર છે કે—

બ્રહ્મજ્યેષ્ઠા સંપ્રૃતા વીર્યાણિ બ્રહ્મણે જ્યેષ્ઠં દિવમાતતાન ।

ભૂતાનાં બ્રહ્મા પ્રથમોઽથજજ્ઞે તનાર્હતિ બ્રહ્મણાસ્પર્દિતું કઃ ॥

અર્થાત—બ્રાહ્મણનું વીર્ય સર્વથી જ્યેષ્ઠ (ઉત્કૃષ્ટ) છે, બ્રાહ્મણ યજ્ઞ દ્વારા ધુસોકને વિસ્તીર્ણ કરે છે, ભૂતોમાં બ્રાહ્મણજ સર્વથી પ્રથમ ઉત્પન્ન થયો; એ બ્રાહ્મણની સાથે કોણ સ્પર્ધા કરી શકે તેમ છે ? અહીં પણ બ્રાહ્મણને સર્વથી પ્રથમ ઉત્પન્ન કહીને બ્રાહ્મણત્વાદિ જાતિ ઉત્પત્તિ સિદ્ધ બતાવી છે. તેમજ અયર્વે કાંડ. ૪ અનુ. ૨ સૂક્ત ૬ નો પ્રથમ મંત્ર છે કે—

*બ્રહ્મણો જજ્ઞે પ્રથમો દદશીર્ષો દશાસ્યઃ ।

સ સોમં પ્રથમઃ પપૌ સ ચક્તારારસં વિપમ્ ॥

અત્ર બ્રાહ્મણની ઉત્પત્તિ તે પ્રથમ બતાવી જ છે, પણ ‘દશશીર્ષ’ અને ‘દશાસ્ય’ એ બેઉ બ્રાહ્મણનાં વિશેષણો વિચારણીય છે. મારા વિચારે તે આતો અભિપ્રાય એ છે કે, બ્રાહ્મણજાતિ દશશીર્ષ સ્થાનીય છે, અર્થાત્ જેમ પ્રથમ મસ્તક ઉત્પન્ન થઈ તેનાથી સર્વ શરીર ઉત્પન્ન થાય છે; તેમ બ્રાહ્મણોમાં દશ અંગિ, જે ગોત્ર નિબંધોમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. જમદગ્નિ, ભરદ્વાજ, વિશ્વામિત્ર, ગૌતમ, અત્રિ, કશ્યપ, વસિષ્ઠ, ભૃગુ, અગિરા, અગસ્ત્ય; એ સર્વથી પ્રથમ ઉત્પન્ન થયા, અને તેમનાથી સર્વ બ્રાહ્મણ ઉત્પન્ન થયા; એજ પ્રમાણે ચાર વેદ અને છ વેદાંગ બ્રાહ્મણોના મુખમાં બિરાજે છે, તેથી

* જે કે આ મંત્રનો અર્થ બ્રાહ્મકાર માધવાચાર્યે તદ્દક, સર્વ વર્ગોપર કર્યો છે. પણ વૈદિક મંત્ર અતિ ગંભીર અર્થ અને કષ્ટક આશયોને કોડીકૃત કર્યા કરે છે; તેથી સ્પષ્ટ આશયોથી પ્રસ્ફુટિત પ્રકૃત અર્થ કરવામાં કાંઈ બાધ નથી. અને આર્યસમાજવાળા દશ મસ્તકના સર્વ આદિતે પ્રકૃતિ વિરુદ્ધ હોવાનું કહી માનતા નથી, તેથી તેમના તરફ તે - એજ અર્થ થવો જોઈએ.

તે દશાસ્ય કહેવાય છે. તેજ બ્રાહ્મણ પ્રથમ ગોમપાન કરે છે, અને પોતાના પ્રભાવથી વિપતે પણ નિર્વાર્ય કરી નાખે છે, તેથી ૧૬ તત્ત્વવર્તક ઋષિઓની સંતતિ યજુઁ અને વેદવેદાંગતુઁ અધ્યયન કરવું એ એ બ્રાહ્મણુઃ । પ્રયોજક થયાં; કેવલ ગુણ કર્મ નહિ. વળી સાંભળો । પિતામાતા પ્રશસ્ત થવાથી જનુ પ્રશસ્ત થવું જનમ સિદ્ધવર્ણ્યવ્યવસ્થાનો મૂળ સિદ્ધાન્ત છે; તે શ્રુતિમાં સ્પષ્ટ છે.

બ્રાહ્મણમગ્રવિદેયં પિતૃમન્તં પૈતૃમત્યમ્ કૃષિમર્પેયમ્, શુક્લયજુઃ ૦ અં ૭-૪૬ -

અત્ર પિતૃમાન શબ્દ શુદ્ધિમાન આદિ શાંતી પેઠે પ્રશંસાના અર્થમાં છે, તેમાં મનુષ્ય પ્રત્યય માનવાનો છે, કારણ કે પિતાપિતા તો કાંઈ હોતોજ નથી. ત્યારે જેના પિતા અને પિતામહ અર્થાત્ પિતૃકુલ પ્રશસ્ત છે, તેનેજ આ શ્રુતિએ બ્રાહ્મણ કહેવો છે. તો પછી કેવળ શુણ્ઠકર્મના અનુરોધથી ગમે તેના પુત્રને બ્રાહ્મણ બનાવી દેવાનું શ્રુતિ અનુસાર ક્યાં રહ્યું ?! એજ પ્રમાણે રાજસૂયયજ્ઞમાં રાજાનો અભિષેક કરતાં અર્ધવર્ષ મેંત્ર બજે છે કે—

‘ ઇમમસુવ્ય પુત્ર મસુવ્યૈ પુત્રમ્ (યજુ. અં ૯)

અર્થાત્ આ અસુક પિતા ને અસુક માતાનો પુત્ર છે કહ્યો । પિતામાતાના નામ નિર્દેશની શી જરૂર પડી ? અત્ર તો શુણ્ઠકર્મ ન દેખાડતા માતાપિતાજન બતાવ્યાં, આથી સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે કે, જેનું માતૃ અને પિતૃ કુલ શુદ્ધ હોય, તેજ તે તે વર્ણના યજ્ઞાદિ કર્મમાં અધિકારી થાય છે. તેમજ ખીજી પણ જુઓ, કે પિતાદિના કમોનુસારજ પુત્રાદિ કર્મ કર, એ શ્રુતિ સિદ્ધ છે.

અતુમન્વસ્યૌકસો હુવે તે વિમતિં નરમ્ । યંતે પૂર્વે પિતાહુવે । (ક્ર. ૧મં. ૩૦સૂ. ૧મંત્ર)
યેનાનઃ પૂર્વે પિતરઃ પદજ્ઞા અર્ચન્તોઽક્ષિરસો ગા અવિન્દન્ (ક્ર. ૧મં. ૬૨સૂ. ૨ મંત્ર)

આ મંત્રોમાં જેમ અમારા પિતા, પિતામહાદિ, અસુક દેવતાઓનું આવાહન અર્ચન કરતા હતા તેમ અમે પણ કરીએ છીએ, એવું બતાવ્યું છે. વર્ણ વ્યવસ્થાનો મૂળ સિદ્ધાન્ત પણ તેજ છે, કે જે જેનો કુલકમાગત કર્મ છે, તેનું જ તે અનુક્રાન કરે. વર્ણવિભાગથી કર્મવિભાગ છે, કર્મથી વર્ણ બનતા નથી. સજ્જનો આ સબધી ઘણાં પ્રમાણ આપી શકાય તેમ છે, પણ સમયની અવ્યવસ્થાને લીધે મેં જે યોગ્ય પ્રમાણ આપની સેવામાં રજી કર્યાં છે; તેથી જ જનમસિદ્ધવર્ણ્યવ્યવસ્થામાં હવે કાંઈ સંદેહ રહેશે નહિ. હવે હું અંતમાં એટલું નિવેદન કરું છું કે, ખીજ પક્ષ તરફથી જે મારાં પ્રમાણોનો અર્થાન્તર કરવામાં આવે, તો તેમણે એ પણ દેખાડવાની જરૂર પડશે, કે મારા કરેલા અર્થ શાથી અપ્રમાણ છે ? અને તેઓ જે અર્થ કરે તે સાચી માનનીય છે ? અને એ વાતની વ્યવસ્થા પણ અવશ્ય કરવીજ પડશે કે, જ્યારે વેદ સહિતા માત્રજ સ્વતઃ પ્રમાણ છે, તો તેના અર્થનો નિર્ણય અમારે સી રીતે કરવો ? એ વ્યવસ્થાને માટે પણ હું ખીજ પક્ષપર જરાધું છું. આ મિદાન્તની સ્થાપનાનો ત્યાં આવેલા માણુઓપર બહુજ અધિક અને સારો પ્રભાવ પડ્યો. ત્યાર બાદ

× લખ વખતે પણ ગોત્ર વરકન્યાના માતાપિતા અને તેમની ૩-૪ પેઢીના પુરસ્કૃતિનાં નામોનો તથા ગોત્ર રાતિનો ઉચ્ચાર કરે છે, પણ તેમનાં શુણ્ઠકર્મની ગાથા નથી ગવાતી । તે પણ શુણ્ઠકર્મથી જાતિ માનનારે દક્ષમાં લેવું ઘટે છે.

ગુરુકુલ તરફથી ત્યાંના પ્રોફેસર સ્નાતક લાલા ઇન્દ્રચન્દ્ર વેદાખંડાર પોતાના પક્ષનું સમર્થન કરવા ઉભા થયા, તેમના કથનનો સાર નીચે પ્રમાણે છે—

વર્ણવ્યવસ્થાના આશ્રયપર જાતિ સ્થિર રહી એ દીક છે, પણ જ્યારથી વર્ણવ્યવસ્થાનું યથાવત્ પાલન થતું ન રહ્યું, અને તેને જન્મની સાથે જોડી દીધી; ત્યારથીજ જાતિની અવનતિજ થઇ છે. પંડિતશ્રીએ જન્મસિદ્ધ વર્ણવ્યવસ્થાને પ્રચલિત કહી છે, તે પ્રચલિત કાંઈ યુક્તિ નથી; પ્રચલિત તો સુરાપાનાદિ પણ છે. જાતિ અને વર્ણ શબ્દના અર્થમાં કાંઈ ભેદ છે કે નહિ ? એ કંઈ કહેવામાં આવ્યું નથી. વર્ણ શબ્દનો એક અર્થ શુણ્ (૩૫) પણ છે, વર્ણ શબ્દના એ અર્થનો આ વર્ણ સાથે કાંઈ સંબંધ છે કે નહિ ? એ પણ ખતાવવાની જરૂર હતી. વર્ણ શબ્દના અર્થથીજ બ્રાહ્મણાદિમાં શુણ્ સંબંધ સિદ્ધ થઇ જાય છે, બ્રાહ્મણાદિ શબ્દમાં અપત્યપ્રત્યય અવરજ છે, પણ કયા શબ્દથી છે ? બ્રહ્મ શબ્દથી અપત્ય પ્રત્યય થઇ બ્રાહ્મણ શબ્દ સિદ્ધ થાય છે, તેથી બ્રાહ્મણનો પુત્ર બ્રાહ્મણજ હોય એ વાત ક્યાંથી નીકળી ? હું પંડિતશ્રીને એવેજ કહું છું કે, તે બ્રાહ્મણ આદિ શબ્દોથી બ્રાહ્મણનો અપત્ય બ્રાહ્મણજ થાય છે—એ વાત સ્પષ્ટ સિદ્ધ કરે. હવે પ્રમાણોનું વિવેચન કરીએ— “બ્રાહ્મણોઽસ્યમુપમાસીત્” મંત્રમાં મીમાસાના દ્રાઢ ન્યાયથી પંડિતશ્રીએ ‘અજાયત’ અર્થ કર્યો છે. પણ હું કહું છું કે, વેદ સ્વતઃ પ્રમાણ છે, વેદના અર્થમાં મીમાંસાદિની સહાયતાની કંઈ જરૂર નથી, વેદનો અર્થ વેદનેજ પૂછવો જોઇએ. કહેવા વાળાથીજ તેના વાચના અર્થનો દીક નિર્ણય થાય છે. હવે વેદનેજ પૂછીએ, કે ત્યાં શું અર્થ છે ? એનો પહેલો મંત્ર છે કે “મુપં કિમસ્યાસીત્ કિં વાદ્ કિમ્મૂલપાદા ઇચ્ચતે” અર્થાત્ એનું મુખ શું છે હાથ શું છે ? જરૂર અને પાદ શું છે ? આ પ્રશ્નો ઉત્તર જો એમ આપવામાં આવે, કે ‘મુખથી બ્રાહ્મણ ઉત્પન્ન થયા તો પ્રશ્નાનુકૂલ ઉત્તર મળતો નથી; પ્રશ્ન મુખનો છે, બ્રાહ્મણનો નથી. આ તો ‘આત્માનૃપૃષ્ઠઃ કૌતિવિદ્યારાનાચષ્ટે’ થાય છે. આથી ઉત્પત્તિ સિદ્ધતા આવતી નથી. પ્રત્યુત મુખની સદૃશ જે ઉત્કૃષ્ટ હશે, જેમાં વિદ્યા વગેરે શુણ્ હશે, તેજ બ્રાહ્મણ કહેવાશે. અન્ય પણ જે પ્રમાણો કહેવામાં આવ્યા છે, તેનો અર્થ એજ છે કે, બ્રાહ્મણો શ્રેષ્ઠ હતા; તે દીક છે. વિદ્યા આદિ શુણ્ હોવાથી બ્રાહ્મણ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે ‘યે જ્યેષ્ઠં બ્રાહ્મ જિદુઃ યુગ્મચ ક્ષત્રચ અજરં તે અસ્તુ’ ઇત્યાદિ શ્રુતિમાં પણ એજ વાત છે, વેદની વ્યાખ્યા બ્રાહ્મણ શ્રેયોને અનુકૂલ માનવી જોઇએ, તે બ્રાહ્મણ હમારે પણ અનુકૂલ છે, ગોપથ ૭ ‘શુમાં લખ્યું’ છે કે— ‘તત્તેન બ્રાહ્મણો સંશિતો ભવતિ અધિચ્છિન્નો ભવતિ ।’ ઇત્યાદિ . અર્થાત્ ઉત્તમ કર્મથીજ બ્રાહ્મણ થાય છે, તેથી ગુણકર્માનુસાર વર્ણવ્યવસ્થાજ સિદ્ધ ન સિદ્ધ છે,

પંડિત શ્રી ગિરિધરશર્માશ્રી (ખીજવાર.)

ન્યાયદર્શનકાર ગોતમમુનિએ વાદન મર્યાદા નિયત કરી—છે, કે એક પક્ષવાળા પોતા પોતાના પક્ષની રચાપના અને ખીજનું ખંડન કરે. પણ અમારા પ્રિય ગિરંજીવી ઇન્દ્રશ્રી સ્નાતકે તો શુણ્કર્માનુસાર વર્ણવ્યવસ્થાની રચાપના કરવામાં એક પણ પ્રમાણ આપ્યું નહિ અને કેવલ મેં આપેલાં પ્રમાણોપર આક્ષેપ માત્ર કર્યા છે. પોતાના પક્ષના રચાપન વિનાનું સામા પક્ષનું ખંડન એ તો વિતંડા કહેવાય ! પછી વાદ ક્યાં રહ્યો ? વર્ણ અને જાતિ

શબ્દનો અર્થ તેના તેના બેદ પુછવા એ તો વિષયાન્તર છે, આમાં તો અર્થાન્તરેષુ નિમ્ન સ્થાન આવી જાય છે. વર્ણ શબ્દનો અર્થ ગુણ છે. તેથીજ આપે ગુણનો સંબંધ બ્રાહ્મણાદિમાં લાવે છે, અને તેના પરિવર્તનની આશા કરે છે. પણ હું કહું છું કે, વર્ણ શબ્દનો અર્થ અક્ષર પણ છે (તેમ રંગ પણ છે.) તેનો સંબંધ બ્રાહ્મણાદિમાં કેમ માનતા નથી? એવું હોવાથી તો એક અક્ષર ખીજા અક્ષરના રૂપમાં કદી જતો નથી, એ ક્યારેય પણ કે અથવા કો યતો નથી. એ રીતે બ્રાહ્મણાદિનું પણ કદી પરિવર્તન યતું નથી—એજ સિદ્ધ થાય છે. આપે સુરાપાન પણ પ્રચલિત ખતાવ્યું છે, પરંતુ લક્ષ્યમાં રાખવું જોઈએ છે કે સુરાપાન પ્રેક્ષાની સાથે પ્રુષ્ઠ જાહેર પ્રચલિત નથી. એવાં કર્મ કરનારાઓ તરફ તો તેમનો પોતાનો આત્મા પણ ઘૂણા કરે છે; અને-લોકોમાં નિંદાય પણ છે. વર્ણવ્યવસ્થાની પ્રચલિતતામાં બહુ બેદ છે, એથી પોતાનો કબજો ખતાવવા માટે પ્રચલિતતા પણ અવશ્ય એક સુક્તિ છે. બ્રાહ્મણ આદિ શબ્દોમાં અપત્યપ્રત્યય માનીને પણ આપે શંકા ઉઠાવી છે, અને મને ચેલેજ કર્યું છે, તે બ્રહ્મકુલ નિસ્કાર છે. ધ્યાન આપો! કે બ્રહ્મ, ક્ષત્ર અને વિશ શબ્દ પણ ત્રણે વર્ણના વાયક છે. ‘યજ્ઞ, વ્રહ્મ સ્વ ક્ષત્રં ચોમે’ इत्यादि શ્રુતિમાં બ્રહ્મ, ક્ષત્ર શબ્દનો અર્થ બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય છે, તેજ બ્રાહ્મણાદિ વાયક બ્રહ્માદિ શબ્દો અપત્યપ્રત્યય યજ્ઞ બ્રાહ્મણાદિ શબ્દ અને છે; અને તે પણ તેના સમાનાર્થકજ્ઞ રહે છે. એથી સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે, કે જેનો સ્વયં પણ વ્રહ્મ અર્થાત્ જ્ઞાનથી સંબંધ છે, અને જે બ્રહ્મ અર્થાત્ બ્રાહ્મણનો, પુત્ર પણ છે, તેજ બ્રાહ્મણ યરી. સ્વયં પણ ક્ષત્ર ક્ષત્ર ત્રાણકર્તા અને ક્ષત્રિયનો પુત્ર છે, તેજ ક્ષત્રિય યાય છે, શું હવે પણ જન્મથી વર્ણવ્યવસ્થા સિદ્ધ ન થઈ? આપ કહો છો, કે વેદના અર્થમાં ખીજા શાસ્ત્રની આવશ્યકતા નથી. માટે વેદનો અર્થ વેદથીજ પુછો. હું કહું છું કે આપ અંગો વિના અગ્નિશબ્દનો અર્થ તો કરો! વેદ એ કેમ ખતાવી શકશે, કે અગ્નિશબ્દનો અર્થ પ્રજવલિત પાવક છે? એને માટે તો આપને અવશ્ય બ્યાસરણના બ્યવહારનું શરણું લેવું પડશે! તો પછી મીમાંસાનો તિરસ્કાર આપ કેવી રીતે કરી શકો છો? બ્રાહ્મણોદ્યમુલ્લમાંસીવતા અર્થમાં આપે પ્રશ્ન અને ઉત્તરની અસમજસતા ખતાવી છે, તે પણ ચેત્તમ નથી, મુલ્કે કિમ-સ્વાસીત્ત્વ ઇત્યાદિ વાચ્યદ્વારા મુખાદિના લક્ષણના પ્રશ્ન છે. લક્ષણ જે પ્રકારનો હોય છે, (૧) સ્વરૂપ લક્ષણ (૨) તટસ્થ લક્ષણ; તટસ્થ લક્ષણ કાર્યકારણ આદિ દારાજ યાય છે. જેમ વેદાન્તસૂત્રમાં મળાતીબ્રહ્મ જિદ્વાસા કહીને જન્માંદ્યસ્યયતઃ સત્કારા આ સંસારના જન્માદિનું જે કારણ છે, તેજ બ્રહ્મ છે—એ તટસ્થ લક્ષણ કહ્યું. અહીં એ-શંકા કદી પણ ન થઈ શકે, કે બ્રહ્મના પ્રસંગમાં સંસારનો વિચાર કેમ કર્યો? સંસારનીજ કારણતા દારા બ્રહ્મનો પરિચય કરાવ્યો છે—એ સર્વ કોઇ બુદ્ધિમાન સમજી લે છે; એજ પ્રમાણે અહીં પણ મુખ, ગ્રહ, આદિના લક્ષણનો પ્રશ્ન હોતો. જેમાંથી બ્રાહ્મણ ઉત્પત્ત યયા છે તે પુરૂષનું મુખ છે; એ પ્રમાણે કાર્યદારા પરિચય આપતાં તેનો ઉત્તર આગ્યો, આમાં અસંગત્ત સું? આપે મંત્રનો જે અર્થ કર્યો છે કે—‘આ મનુષ્યસમાજનું મુખ બ્રાહ્મણ છે’ તે ખીજકુલ કીક હોઈ શકતું નથી; કારણકે આ પુરૂષસકતાના મંત્રમાં સર્વત્ર પુરૂષની અનુવૃત્તિ છે, અસ્ય, તસ્ય, તતઃ આદિ શબ્દોથી પુરૂષજ્ઞ લેવાય છે. ત્યારે તો ‘હૃદાંસ્તિજગિર્લ તસ્માત્’ આ મંત્રમાં પુરૂષ-ઈધર-થી વેદ પ્રકટ યયા, એ અર્થ યાય છે, પણ જે આપે અને અસ્ય નો અર્થ મનુષ્યસમાજ કરશે, તો ત્યાં પણ મનુષ્યસમાજ વેદ ખતાવ્યા

એવો અર્થ થશે, પણ મનુષ્યસમાજનો અહીં કાંઈ પ્રસંગજ નથી; તો અસ્યનો અર્થ મનુષ્યસમાજ કેમ કરી શકાય? પુરૂષના મુખથી બ્રાહ્મણ ઉત્પન્ન થયા, એજ અર્થ સુક્તિયુક્ત છે. મારા બીજા પ્રમાણોપર તો આપે કાંઈ કહ્યું નથી. બ્રાહ્મણની શ્રેષ્ઠતાનાં પ્રમાણો મેં આપ્યાં નથી, મેં કેટલાએક મંત્રોથી બ્રાહ્મણાદિનો જન્મ સિદ્ધ કરી મતાવ્યો છે, બ્રાહ્મણોના જાતપ્રવર્તક ઋષિઓ સુધીના વિચારો મંત્રમાં બતાવ્યા છે. આપના પક્ષની પુદ્ધિમાં પણ આપે પ્રમાણ આપવાં જોઈએ છે.

સનાતક લાલા ઇન્દ્રચન્દ્રજી વેદાલકાર (ખીજવાર)

પંડિતજી-મેટા હોવાથી મારે માન્ય છે, તે મને વિતંડાવાદિ કહે, અગર નિમ્ન-સ્થાનમાં લેઈ જાય કે મૂર્ખ કહે; એને માટે હું કાંઈ પણ કહીશ નહિ પણ ધન્યવાદ જ આપીશ એ વિતંડાઆદિ શબ્દ તેમણે વ્યર્થજ કહેના છે, એવા શબ્દોથી કાંઈ ફલ નથી. તેમજ પુરૂષસૂક્તનું પ્રમાણ પ્રધાન હતું, તેનું મેં યથાર્થ વિવેચન કર્યું; પંડિતજીએ એનો કાંઈ સંતોષપ્રદ ઉત્તર આપ્યો નહિ. આપની અર્થદ્રષ્ટનાં પ્રમાણ શું? આપ કહો છો કે, બ્રાહ્મણ ઉત્પન્ન થાય છે, હું પણ કહું છું કે, હા! બ્રાહ્મણ ઉત્પન્ન થાય છે, બ્રાહ્મણનું ઉત્પન્ન થવું તો સર્વ કાંઈ માને છે, ઝગડો તો 'યોનિ' અથવા 'શુશ્રુકર્મ' પર છે. હું કહું છું કે 'શુશ્રુકર્મથીજ' ઉત્પન્ન થાય છે. હવે 'અજ્ઞાયત'નો અર્થ પણ કીક થઈ ગયો. બ્રાહ્મણ શ્રેયનું પ્રમાણ મેં આપ્યું હતું, એનો ઉત્તર પંડિતજીએ કાંઈ પણ આપ્યો નથી. આપ વ્યાકરણમીમાંસા આદિની સહાયતાની આવશ્યકતા બતાવો છે, તો પંડિતજી! હું પૂછું છું કે, જો મીમાંસા અને વ્યાકરણ અમને વેદવિશ્દ્ધિ લઈ જાય, તો તે અમારે પ્રમાણ શી રીતે થઈ શકે? વેદમા પ્રશ્ન અને ઉત્તરની સંગતિ જ પ્રજ્ઞાણે રહે, તેજ પ્રમાણે અર્થ કરવો જોઈએ. આર્યસમાજના પક્ષમાં હું પ્રમાણ આપુ છું.—

अहमेव स्वयमिदं वदामि जुष्टं देवेभिरुत मानुषेभिः ।

यं कामये तं तमुग्रं कृणोमि तं ब्रह्माणं तमृषिं तं मृमेधाम् ॥

(ઋગ્વેદ, મં. ૧૦ અ. ૧૦ સૂ. ૧૨૬ મંત્ર. ૬)

આ મંત્રના વાક્ય ઋષિ છે વેદ વાણી કહે છે કે—હુંજ બ્રાહ્મણ બનાવું છું. અને આનો પણ અર્થ તો કરો! આ મંત્ર નિશ્કંતમા પણ આવેલો છે.

कारुहं ततो भिपगुपलमेक्षिणी नना । नानाधियो वसूयवोनुगा इव तस्थिम ॥

આપના સાયજીઆર્યજી આનો અર્થ કરે છે—ઋષિ કહે છે કે હું કાર અર્થાત્ વેદ્ય-કર્તાનો કર્તા છું, અને પુત્ર ભિપદ (વેદ) છે, તથા હોકરી ઉપવપ્રદેશી અર્થાત્ પત્થર તોડનારી (સલાટ) છે. જ્યારે એકજ કુટુંબમા આવા સર્વ પ્રકારનાં કામ થાય છે, તો જન્મથી વર્ણ વ્યવસ્થા ક્યા રહી? આપે બ્રહ્મશાસ્ત્રથી બ્રાહ્મણ બતાવ્યો છે, પણ હું કહું છું કે, શુ બ્રહ્મશાસ્ત્ર કેવળ જાતિવાચક છે? શું બીજાં એનો અર્થજ નથી? વળી આપના બ્રહ્મપુરાણમાં અધ્યાય ૨૨૩ શ્લોક ૧૬-૧૭માં લખ્યું છે કે—

वैश्यकर्म च यो विमो लोभ मोह व्यापाश्रयः

ब्राह्मण्यं दुर्लभं प्राप्य करोत्यल्पमतिः सदा ॥૧૬॥

स द्विजो वैश्यतामेति वैश्यो वा शूद्रतामियात् ।

स्वधर्मोत्प्रेक्ष्यतो विप्रस्तवः शूद्रत्वमाप्नुयात् ॥૧૭॥

કામ દેવા એસે છે. આવાજ અન્યાય કે હાનિયો આ જગતમા દરેક રાજ્યોમાં અજ્ઞાન કે કુટ અધિકારી વ્યક્તિયોથી પણ થાય છે, તેથી અસાજકતાનો ઉપદેશ કરવો જોઈએ. રાક્ષસી અને ગેરવ્યાજની છે તેજ પ્રમાણે “જ્ઞાતિ” સસ્થાનો હિન્દુ કરવાનો ઉપદેશ પણ રાક્ષસી અને જમ કર અનર્થ ઉપજાવનાર છે. માટે પ્રતિપક્ષીએ અધાપિ લગી જે દલીલ અથવા બહુબહાર જ્ઞાતિસત્તા સામે કર્યો છે, તેમાં કાંઈ પણ વજુદ નથી. પરંતુ પ્રતિપક્ષીને ચૂકે ક્યાં આવે છે? તે જોતાં તો હવે તેના નીચેના કથન ઉપરથી પકડાઈ આવે છે.

“પ્રતિપક્ષી કહે છે કે—“જનસંઘ સામાન્ય રીતે જુના વિચારનો હોય છે, અને તેથી દેખરેખ રાખવાની વૃત્તિ નવિન પ્રકૃતિની પ્રગતિથી હમેશા વિરુદ્ધ હોય છે, જેમ જ્યાં એનું જોર ત્યાં સ્વતંત્ર વિચાર અને વર્તન સ્વતંત્રતા સંભવતાંજ નથી.” વાચકવીર! પ્રતિપક્ષીની ખરી ચૂક અત્રેજ પકડાઈ આવે છે. પ્રતિપક્ષીને નવીન પદ્ધતિ અને તેની પ્રગતિ ગમે છે, તે પ્રમાણે કરતાં “જ્ઞાતિ” એજો સાહેબની આડે આવે છે, એ જોડામાં મોટી ચૂક એ મના પેટમાં આવે છે. પ્રતિપક્ષી જે ‘નવીન પદ્ધતિ’ અને ‘પ્રગતિ’ જેવા સસ્કૃત શબ્દો વાપરે છે તે “વિધવા પુનર્લગ્ન” (રાહેલીને નાતરે દેવી) તેના જેવા જ ‘ગંદવાડ’ ઉપર દોષથી રાખના જેવા છે. “નવીન પદ્ધતિ” એટલે “મરજી આવે તેમ પહી જવું, વંદી જવું, અથવા પટ્ટી જવું.” અને ‘પ્રગતિ’ એટલે “ગમે તેમ આગળ વધવું પહી તે ખાડામાં કે બઠ્ઠીમાં ગમે ત્યાં પડાય.” તો પણ આખરે પાટા બાંધીને ધસ્યા કરવું.” આ સિવાય બીજો કોઈ અર્થ પ્રતિપક્ષીના શબ્દાડ બરમાધી નિહળી શકે એમ નથી, એ હું છાતી ઠોકીને સાબીત કરવા તૈયાર છું.

“ નવીન પદ્ધતિ ” જે સારી હોય તો તેની પ્રગતિને “જ્ઞાતિ” થી બાબતમાં આડી આવી અથવા વિરુદ્ધ પડી તે કોઈ જતાવી આપે, તો હું તેનો ખરો અંત કરવું પૂર્વક આભાર માનીશ. પરિમની જુની અસ્થાઓએ “નવીન સત્યો”ની સામે અમુક કથું કે તમુક કથું અને જુલમ ગુન્જો કે બલાહાર વાપર્યો હોય, તે બાબતનો જખામ દેવાને માટે હું બંધાયેલો નથી. પણ આ બરતનપનો જનસમાજ અને તેની અંદરની જાનિઓ કે જેઓ સનાતન દિંકુધર્મ વડે અથવા તેની છાયાવડે પણ સંસ્કારી થઈ છે, તેના ધોળો કોઈ પણ રીતે નવીન સારી બાબતની વિરુદ્ધ અથવા સામે વળણ ધરાવનાર હોતાં નથી, એટલે તે જાનિઓ કોઈવાર પણ ‘ નવીન પદ્ધતિ ’ ની કોઈ સારી બાબત સામે કદી પણ વિરુદ્ધ થઈ જવાહાર વાપરતી નથી. પરંતુ આજકાલ “ નવીન પદ્ધતિ ” ને નામે ચાલતાં તોફાન સેતાનો સામે તો સ્વસંસ્કૃતિના નિયમ પ્રમાણે જાનિયો થાય છે-તેમાં શું ખોટું છે?

હાય ‘ નવીન પદ્ધતિ ’ ને નામે મુખ્ય ગુણોતો એવો બાલવચનિયોષ તે પણ જાનિયો તેના યોગ્ય અંશે સ્વીકારે છે, અને તેની અયોગ્યતાની સીમા અથવા ભાગોળ આવતા જાનિયો અટકે છે અથવા વાંધો લે છે, અથવા નાપસંદગી જતારે છે. છાકરાઓને મોટા કરવાની બાબત નાતો પમંદ કરે છે, અને ડોમો ગમે તેટલો કુવારો ગંદે અથવા કુવારો મરે, તો પણ તેને કોઈ નાનમદાર ચૂકતું નથી, કે નાત તેનો દડ કગતી નથી. પણ તેમ બાલવચનનો નિષેધ છાકરીઓને કુવારી રાખી મુરોષીય ભાગ્ય પદ્ધિ (Bastardism) ને હોતજન આપવાની બાગેળ ફાગળથી “ નાત ” નો વાંધો શરૂ થાય છે, તે બ્યાજથી છે.—એમ સુધરેલા કહેવાનાના કૃતિતા અને મુરોષીય બાંધકર કુમારીજનતાના સ્વરૂપ ઉપરથી તિગાર કરનાર નીતિનિયમ મનુષ્યોને ખાતરી થયા વિના રહે તેમ નથી.

વરની યોગ્યતા જોઈ કન્યા દેવી અને કન્યાવિક્રય ન કરવો અને પલ્લુ પણ અમુક હદ ઉપરાંત નજ આપવું, વગેરે બાબતોને “શાંતિયો” ટેકાજ આપે છે. પણ પસંદગીનું બહોળું ક્ષેત્ર મેળવવાનું બહાનું કરી જેઓ નીતિના નાશનું ‘હિંદુ’ ઉધાડવા માગે છે, અથવા તો “નાત”ના બધારણનોજ જેઓ નાશ કરવા માગે છે; તેઓની સામે ‘શાંતિ’ પોતાનાં તીક્ષ્ણ હથિયારો વાપરે, તો તેમાં ગેરબ્યાજશી શું છે ?

“વિધવાપુનર્લગ્ન” જેવી કદી બાબતમાં પણ ભૂલથી કે મોહથી જે શાંતિયોએ એ વાતને ગ્રાહ્ય માની છે, શાંતિયોએ તે અધમતાના કારને પણ અંગીકાર કર્યું છે; તોપણ તેની સાથે સર્વ પવિત્ર ક્રિયામાં તો પુનર્જનો અધિકાર પોતાની શાંતિમાં નીચોજ ગણેલો છે. અર્થાત્ નાતરાની ઝોરત કરતાં પરણેતર પત્ની સર્વ પવિત્ર કાર્યોમાં-ગોરણી વગેરે-તરીકે પૂજનમાં વધારે યોગ્યજ ગણી છે, અને નાતરાની સ્ત્રીને એવાં પવિત્ર અને માંગલિક કાર્યમાં અનાદર કર્યો છે. તે પણ નીતિના હિંમ્ય આદર્શને અનુસાર છે. તેમજ “વિધવા-પુનર્લગ્ન” ના રિવાજવાળી શાંતિયો તે પાપમય અધમ રિવાજ નહિ સ્વીકારતી શાંતિયો પ્રત્યે માનની અથવા દુન્યતાની નજરે જુએ છે, તે પણ નીતિના હિંમ્ય આદર્શ અને તે માટે અપાતા ભોગ માટે માનની લાગણીના માણસાઇ ભરેલા સુરેને અનુગમ્ય છે. સુધાર-કર્મ-જો અને આર્ય-મન્યોને યવું છે તો શર્મા વર્મા અને શુસ, પણ લક્ષણ અને આચરણ તો હેવાન જેવાં સ્વીકારવાં અને પ્રસારવાં છે. જો તેમને કાંઈ રોકેટોકે તો પછી “મિયાં ખેતરમાંથી બાજરીયાં ચોરે અને પાછા મિયાપણી કરી આપ્યો ખતાવી બીવરાવવા આપે.” એમની આખ્યોમાં કાંઈ ખીસો ધોતી ફાડી નાખે તો તેમાં ગર-વ્યાજબી શું ? એવી નવી કપી સારી બાબત સ્વીકારવામાં શાંતિ આડી આવે છે-તે મને કાંઈ ખતાવશે ? જે ભણ્યાગણ્યા કહેવાતા લુચ્ચાલશ્ચંદ્રાઓને બહેદ ફાટી જવું છે તેમ-તોજ એવો પોકાર છે કે “શાંતિ” નવીન પદ્ધતિની પ્રગતિની સામે આવે છે.

પૃથ્વી સૂર્યની આગળપાછળ ફરે છે, એવી સત્ય વાતો કહેવાથી સ્કોફેડીસુ કે ગેલે-લિથોને ગમે તેમ યુરોપમાં સહન કરવું પડ્યું હશે, પણ અહીંતો જો કાંઈ એમ કહે અથવા સાબીત કરવા માગે કે:-આખું જ્ઞાપડ એકલા “તાજમહલ” ના છાપરાની આગળપાછળ ભ્રમે છે, તો પણ “શાંતિ” તેના કદી પણ બહિષ્કાર કરતી જણાઇ નથી. ઇતિહાસનાં પાનાં સત્યયુગ લગી ફરવી જુઓ, પણ તેવો બળાતકાર શાંતિએ ભારતવર્ષમાં કદી પણ કર્યો નથી; પણ નીતિ-હિંમ્ય આદર્શ પ્રતિ જેથી સહજ પણ અવહેલન યામ, એવી પ્રવૃત્તિ તો ‘શાંતિ’ આ “દેવભૂમિ”માં કદી પણ પસંદ કરશેજ નહિ.-અને ત્યાં લગીજ આ ‘ભારતભૂમિ’ વિના રાજ્યસત્તાએ પણ દિવ્ય સામાન્યતા સુકેટવાળી છે, ત્યાંજ લગી આ પરમેશ્વરપ્રિયા “ભરતવસ્તુધરા” વિના શસ્ત્રે અમોઘ અસ્તરાજ વાળી છે, અને ત્યાંજ લગી વિના કોડીએ પણ કુબેરને પણ પોતાનો યાચક બનાવવાને આ “આર્ય-ભૂમિ” તે સાક્ષાત્ શ્રી મહાલક્ષ્મીની મૂર્તિ છે.

અર્થાત્-જેઓ “શાંતિ”ને કાંઈ પણ નવીન પદ્ધતિની સારી બાબતના અંગીકાર અને પ્રગતિની વિરોધી કહીને વગોવે છે, એઓ આ એક બાબતે કાતો “દિવાના” છે, અથવા તો પક્ષા અવલ નબરના બદમાયો છે; કે જેઓને સ્વતંત્રતાના પવિત્ર નામ નીચે પોતાના તમારામાં નહારા હવસોને સતોપવાના ફરવાજ ખોલી નાંખવા છે. સભ્યતાનો દબ કરનાર

ધૂર્ત લોકો બસે મને ગાળો દેનાર કહે, પણ મારા આ શબ્દો સિવાય બીજા કોઈ શબ્દો એવા શાંતિબંધકારને માટે બંદેસતા આવે તેમ નથી.

આ વાત તો ખુલ્લી છે કે, જ્યાં મર્યાદાસત્તા હોય, ત્યાં અયોગ્ય સ્વતંત્રતાવાળા વિચાર કે વર્તન આવે જ નહિ. મર્યાદા એવી વસ્તુ છે કે, તે સર્વને યોગ્ય સ્વતંત્રતાવાળા વિચારો અને વર્તન કરવા દે છે. પણ અયોગ્ય સ્વતંત્રતાને ભગવતી શ્રીમર્યાદાદેવી કહી પણ શકાય છે. લોકદંડ ઉચ્છ્રંખલોને માટે તૈયાર જ છે, પછી બસે તેમાં ગમે તેવો પરિણામ આવે; તોપણ સર્વશ, સર્વશક્તિમતી, અને સર્વવ્યાપક મર્યાદાદેવી એવા ઉચ્છ્રંખલોથી ડરતી નથી. પ્રસ્તુત. દલીલ કરનાર વરઘોડો કોર્ટ ચઢવાનો ડર દેખાડે છે, પણ શ્રીમર્યાદાદેવી વરઘોડો કોર્ટ ચઢે તેથી પણ ડરતી નથી એવો વરઘોડો ઘણાં સુધારક મન્યો કોર્ટ લેઈ ગયા પણ હશે, અને સુધારકમન્ય અધિકારીઓએ તેમના કાળમાં કે સવા પણ આપ્યા હશે, તો પણ એવા ઉચ્છ્રંખલોના હાથ જગદાયા ધીમર્યાદાદેવીના અડગપ્રહારથી બાળાસુરના હનુરો હાથની માફક હેલા જ પડેલા છે—તે લો રિપોર્ટો અને પાઠશાળા ઇતિહાસનાં પાના પુકારીને કહે છે.

હવે પ્રસ્તુત સાતમી દલીલ કરનાર ધૂર્ત સભ્યતાથી ચાલુપત કરે છે કે—મણીકવાર વરઘોડો કોર્ટ ચઢવાથી—“X સમય પૈસા અને શક્તિ જેનો સદ્માર્ગે ઉપયોગ થવો જોઈએ, તે આવી રીતે નકામાં વપરાય છે.” અહીં ધૂર્તતા ! મર્યાદાની રક્ષા અને ઉચ્છ્રંખલોને શિક્ષા કરવામાં જે પૈસા શક્તિ અને સમયનો જે ઉપયોગ થાય, તેનાથી ચડતો તો નહિ, પણ તેના જેટલો જ બીજા કયા સન્માર્ગે ઉપયોગ કરવાનો એ બુદ્ધિનિધાન (૧) દલીલ કરનાર ધારે છે, તે જ્યાંયગી તેની તરફથી જણાવવામાં આવે નહિ, ત્યાંયગી તો તેની દલીલને ધૂર્તતા સિવાય બીજા કોઈ પણ હુકમથી ચક્ર તેમ નથી કેમકે મર્યાદારક્ષા એવો સન્માર્ગ તો ધન, વિદ્યા, રાજ્ય કે સ્વર્ગ કે મોક્ષનો પણ નથી. કેમકે એ સર્વની પ્રાપ્તિ કરવાને માટે પણ મર્યાદારક્ષાની જરૂર છે, અને એ સર્વ પ્રાપ્ત થયા પછી પણ તે ધન, વિદ્યા અને રાજ્યને પણ મર્યાદારક્ષાની સેવામાં યોજવાનાં છે.

વળી જેઓ પોતાના વહેવા, વઢવા અને વટલવાના તરગમાં આવી જઈને શાંતિની મર્યાદાને તેઓની ઉન્મત્તતામાં તોડવાને ઇચ્છે, અને બંડખોર પ્રકૃતિ યથાવે, અને તેથી જો મર્યાદારક્ષકવર્ગ મર્યાદારક્ષા કરવા સ્થિત હોય, અને તેથી કોઈ તેવોજ સુધારક અમલદારની હુકમ બંડખોર બેઝિયા વરઘોડો કોર્ટ લેઈ જાય, તો તેથી કોર્ટમાં સમય શક્તિ અને પૈસાનો વ્યય થાય તો તેને માટે “નાત” નો દોષ નથી પણ જે માણસ, એક કે થોડી વ્યક્તિએને માટે આખી નાતના શાન્ત પ્રવાહને ખસેલ પહોંચાડે છે, તેજ માણસ અથવા માણસો પૈસા સમય અને શક્તિનો અસન્માર્ગે વ્યય કરાવનાર પ્રત્યક્ષ કારણ છે, તે અમહર્માર્ગે યતા વ્યયનો સર્વ અપરાધ તો એવા બંડખોર પાપીઓને અને પ્રપંચીઓને શિર છે, તેમ છતાં વળી ઉલટો ચોર કોટવાળને દડવાની વાનો કરે છે! તે કોઈ મૂર્ખજ માને. એટલુંજ નહિ પણ સુધારાને નામે જે હોળાણાણથી મમયાદિનો મિથ્યા વ્યય થાય છે તેનું પણ સર્વપાપ એ સુધારકમન્યોનેજ માયે છે. (અપૂર્ણ) સંધવી

શ્રીશ્રેયસર્વસ્વ અથવા શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યચરિતામૃત.

(૧૦) અનુસંધાન:—સંવત ૧૮૭૦ ના ભાદ્રપદ માસના પૃષ્ઠ ૩૩૩ થી.

પ્રાણબહેન એ દેવબહેનથી નાનાં બહેન હતાં, તેમનું લગ્ન કડોદ ગામમાં જ થયેલું હતું અને તેમનું ઘર માત્ર બે ઘરને જ અંતરે હતું; તે આખું કુળિયુ અઘાપિ લગી નાગર કુળિયાને નામેજ પ્રસિદ્ધ છે. નાગરોની વસતિ જ્યાં જ્યાં જોવામાં આવે છે. ત્યાં ત્યાં ઘણું કરીને તેઓ એકજથેજ વસતા જોવામાં આવે છે. પ્રાણબહેનના પતિ સુપ્રતિષ્ઠિત પુરુષ હતા, માંડવીના રાજ્ય તરફથી તેમને દેસાધગિરી મળેલી હતી; વીશ સિંપાઇ અને એક સવાર તેમના તાબામાં રહેતા હતા. તેમને બે પુત્રી અને એક પુત્ર મળી ત્રણ સંતાન હતાં, તેમાં પુત્રનું નામ શ્રી ઉમેશરામજી હતું તેમના પુત્ર શ્રી કેશવલાલભાઈ જે હાલ કડોદમાં હયાત છે, તેમનાથી જુના શ્રેયસાધકોમાંના ઘણા ખરા ગણીતા છે; અને તેમના નાનાભાઈ શ્રી દોલતરામજી તો એક ઉચ્ચકોટિના દિવ્ય સદ્ગુણો ધરાવનાર શ્રેયસાધક હતા, અને શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજી વિષે તેઓએ ગુરુત્તર સ્થાપેલી હતી.

દેવબહેન પ્રાણબહેનને ઘેર આવ્યા ત્યારે પ્રાણબહેન રસોડામાં હતાં; તેમને સંખોધીને દેવબહેને કહ્યું:—પ્રાણબહેન ! તમે સહ કુશળ તો છો ?

પ્રાણબહેન બોલ્યાં:—કાણ, મોટી બહેન ? ! હા. તમે કુશળ છો ?

દેવબહેન બોલ્યાં:—હા, બહેન !

પ્રાણબહેને પૂછ્યું:—તમે વિશાળનગરથી ક્યારે આવ્યાં ? ત્યાં સહ કુશળ છે ?

દેવબહેન સહર્ષ બોલ્યાં:—હા, બહેન ! હું હમણાજ આવી, ત્યાંની બધી વાતો આપણે પછી પછી નિરતિ કરીશું; પણ સહયી પહેલી તો વધામણીની વાત કહું તે સાંભળો.

પ્રાણબહેને આશ્ચર્ય સાથે કહ્યું:—બહેન ! વધામણી શેની ?

એ પ્રમાણે કહેતાં પ્રાણબહેન રસોડામાંથી બહાર આવીને ઉભાં, તેમને દેવબહેને હસતા મુખે કહ્યું:—વધામણી એ છે કે, ગઇ રાત્રે મોટી શ્લોકમાં આપણા બાઈનું લગ્ન થયું.

પ્રાણબહેને અધિક આશ્ચર્યમાં પૂછ્યું:—મોટી બહેન, શું કહેો છો ?

દેવબહેને ઉત્તર વાળ્યો:—તેઓ સર્વ વરકન્યા લેઇ અત્રે આશરે એકાદ કલાકમાં આવશે માટે તમે સહ ઘરેણાં લુગડાં પહેરી સેવના તૈયાર થાવ; સડને જમવાનું ત્યાં છે માટે જે તૈયાર થયું હોય, તે દેસાધજીને જલદી જમાડીને તમે જેમ બને તેમ તાકીદે ત્યાં આવો.

પ્રાણબહેને આશ્ચર્યચકિત થઇ ફરી પૂછ્યું:—મોટી બહેન ! અરે, આ શું સાચી વાત છે ? ! કન્યા કર્યાની ?

દેવબહેન ઉતાવળમાં બોલ્યાં:—બહુ વિગતવાર પછી કહીશ, ઇશ્વરેચ્છા આગળ કાંઈ કહિન નથી, લંકાની લાડી ને યોધાના વર જેવું થયું છે. હું નિસવનગર ગઇ હતી, ત્યાંથી ખબર મળી કે નારદીપુરમાં એક કન્યા છે. ત્યાં જઈ બહુ નક્કી કરીને, કન્યા તથા તેનાં માતાપિતાને લેઇને, તથા અમદાવાદથી ગોર ઉભોઆસંકરને પણ લેઇને, ખારોખાર ફોદાદ-ઝુકામ કરી, લગ્નવિધિ કરાવી, અને કાંઈ કપેસ ન થાવ માટે અત્રે આવી બાબીના મનનું સંમાધાન કરી, તમારી પાસે આવી છું. તો હવે તમે ઝટ પરવારીને વહેલાં આવો,

પણ પશુ વાર કરો નહિ. હજુ તો વરકન્યાને પુખ્તાવવાની ગોઠવણ કરનાની છે; અને જે પરવારીને દેસાદછ પાંચ માણસ લેધ પાદર મુધી સામા જાય, તો આપણા ગામની અને બરની શોભા છે, હું પાંચ ઘેર હમણાંજ નોતરાં દેધ આવું છું પણ પોખણાનાં સાધન માટે કેમ કરીશું ?

પ્રાણુબહેન બોલ્યાં—તે બધું મારા ધરમાથી મળી આવશે, એકે એક વાતું હું મારી સાથે લેતી આવીશ.

એટલે તરત દેવબહેન દૂત્યાંથી નિકળી પોતાના ભાઈના પિત્રાદિભાઈ શ્રી સંપતગમજ ત્રીજા ધરમાં રહેતા હતા ત્યાં ગયાં. શ્રી સંપતગમજનાં પત્ની ઇચ્છાગૌરી બહુ સુશીલ હતાં, તેમને દેવબહેને કહ્યું—આજે તમારે અર્વેને અમારે ત્યાં જમવાનું છે.

ઇચ્છાગૌરી બોલ્યાં—કાણ ? દેવબહેન ! ? તમે મારે આવ્યાં ? અને જમવાનું શાનું ?

દેવબહેને કહ્યું—હું આજેજ અત્યારે આવી. તમારા દિવસનું ફરી ખીજ વારનું લગ્ન થયું; અને વરકન્યા હમણાંજ આવશે, માટે તમે ઝટપટ લુગડાંધરેણાં પહેરીને તૈયાર થઈને આવો; વરકન્યાને તમારા ભાગ્યશાળી હાથે પોંખવાનાં છે. જે ગોટાભાઈ આપણા દેસાદછની સાથે પાદર લગી સામા જાય તો બહુ સાર માટે ભાભી ! તમે તેમને કહેજો. હું ખીજે નોતરાં દેવાં દેવરાવવા છે તેથી જડુંછું, પણ તમે ઝટ પરવારીને ત્યાં આવો.

ભાઈ ઇચ્છાગૌરીએ કહ્યું—અમે આવીએ છીએ, તમે જાવ, કામ થઈ દશે; પણ કાંઈ ફિકર કરશો નહિ, અમે તો આ આવ્યાં જાણીએ.

પછી દેવબહેન બીજા મગાંવહાલાંને ત્યાં નોતરાં કરીને શુકલને બોલાવીને પરનાંતના ઓળખીતાપારખીતા રનેલીઓને ત્યાં નોતરાં કરાવ્યાં, તથા ખીજ જે જે કાંઈ ગોઠવણ કરાવવાની હતી તે પણ દેવબહેને કરાવી દીધી.

૧૧મી કન્યા તરફનાં જે માણસો આવવાનાં હતાં, તેમને ઉતરવાને માટે દેવબહેને સામેની બાજુએ તેમની જ નાતિના એક સદ્ગૃહસ્થ મજબુતદાર બહેનરસાલ બ્યાસનું એક ઘર ખાલી હતું તેમાં ગોઠવણ કરાવી. તેમાં રસોઈ માટે વાસણકસણ તથા ગોદડાં બિહાનાં વગેરેની સોઢ પણ યથાયોગ્ય રીતે કરાવી.

પછે પ્રાણુબહેને પોતાના પતિ નિત્યકર્મથી પરવાર્યા એટલે તેમને બધી હકીકત કહી, અને ગમગાઈને કહ્યું કે—આટલા યોગ્ય સમયમાં વરકન્યાની સામે જન્મની તૈયારી વગેરે શી રીતે થઈ શકશે ? દેસાદછએ કહ્યું કાંઈ રીતે ગમરાયા વિના કરવાનાં કામ કરવા જ માડો, એટલે યોગ્ય અમથે અર્વે બની આવશે; અને જે કામ બીજાઓની મદદથી થઈ શકે, તે કામમાં યોગ્ય માણસોને યોગ્ય હું, એટલે બધું કામ એકસાથે બની આવશે, અને સાંજનું તૈયાર કરો વરકન્યાના સામે જઈને વાજતે-ગાજતે તેડી લાવીશું. તમારે કરવાનું કામ હોય તે તમે કરવા માડો.

પ્રાણુબહેને દેસાદછને કહ્યું—સકલ પહેલુ આપ જમી લ્યો, એટલે અમે બીજા કામમાં લાગીએ. રસોઈ તૈયાર છે, અમારે તો મકને આજે ત્યાં જમવાનું છે.

દેસાદછ પ્રસન્ન થઈને જમવા બેઠા અને મીઠુવંશતગમજનાં આ ખીજવારનાં લગ્ન સંમંધી સવિસ્તર હકીકત જાણતાં તે બોલી કહ્યા કે—દેવબહેને તો અનેક મરદખી પણ મેં બને તેવું કામ કર્યું છે. એકેકો ગાંઠ જાવહની ગાંઠીએ મુમાજરી કરી અજાણ્યા સુપક્ષ્મી

નેદીનાળાં ઝાળંગી, ચોરવટારાને ભય માયે ઉઠાવી, ખાવાપીવાનું પણ દુઃખ વેડી આ સંબધ જોડવામાં દેવખહેને જે અગમચેતી કુસલતા અને મરદાખીથી કામ લીધું છે, તે કાંઈ સાધારણ નથી. મોટી ઉચ્ચ કુલની કન્યા જોવામાં પણ ખડુ ભુદ્ધિ અને વિવેક વાપર્યો છે !

દેસાઈજીએ જમી હડીને પોતાના જન્માદારને તથા સિપાઈને મોકલી વરકન્યાનું સામેયું કરવાની સઘળી તૈયારી કરી, સાજનવાજન મેળવી ગામને પાદર વડ તળે બિછાત કરાવીને સુકાંમ નાખ્યો, અને પ્રાણજલેન ધુખણાંનાં સાધન લેધ દેવખહેન પાસે ગયાં, અને ઇચ્છાગૌરી પણ ત્યાં પૂંખવાને માટે હાજર થયાં.

બાગેરો દેસાઈજી સાથે ગામના સર્વ પટેલ, શેડીઆ. બ્રાહ્મણ વગેરે પ્રતિષ્ઠિત સહુને સામેયુ કરવા મેળા યયા હતા. દેસાઈજીનાં પોતાનાં વાહનો, શેડીઆ પટેલીઆનાં વાહનો તથા ખીજ વહેલો અને માકાઓ પણ તૈયાર હતા; તેમાં સંકેતે પોતપોતાની ચોખ્ખતા પ્રમાણે બેસાડીને લાવ્યા હતા, તેવામાં વરકન્યાના માશના બળદોની ધુધરમાળનો ઘોષ કાને પડ્યો. સહ જોવાને ઉત્કંઠાથી ઉભા થયા, અને યોડાક સમયમાં વરકન્યાને માફા અને તેમની સાથેના ખીજ માશઓ જેમાં જેરાં ગીત ગાતાં બેઠાં હતાં તે આવી પહોંચ્યા.

દેસાઈજી અને તેમની સાથેના સંભાવિત સહુને આ વરકન્યાનું સ્વાગત કર્યું અને તેમને માફા યોભાવ્યો. તેઓ સર્વે ફોદાથી તાપમાં દડમજલ ચાલ્યા આવ્યા હતા; તેમને જળપાન વગેરે કરાવ્યાં; અને ફક્ત શીતલ છાયામાં યોડીકવાર રાન્તિ પામવા કર્યું. વરકન્યાના માશની માયે એકંદર સાત ગાડી ફોદાની અને બે ગાડી સુતરથી ઉમેદખહેનતા કુટુંબને લેઈને આવેલી તે મળીને બધી નવ ગાડીઓ હતી. તે સર્વને જોઈને દેસાઈજી ધણે હર્ષ પામ્યા. ઉમેદખહેન પણ શ્રીદુર્લભરામજીનાં બહેન થાય, તે સુરતમાં હતાં, તેમને પણ તેડવાને ફોદા આવતાં વાંત દેવખહેને ગાડીઓ મોકલી હતી, તેથી તે પણ આ માંગલિક પ્રસંગે આવી પહોંચ્યાં હતાં. વડની છાયા નીચે સહુએ પરસ્પર ખલ્યા, જળપાન કર્યું અને યોડીવાર વિગ્રામ લીધો; એટલામાં તે ગામમાં વાત-ફેલાઈ કે બાણુભાઈ ખીજ વારનું લગ્ન કરીને આવ્યા છે, તે ગામના લોકોની ત્યાં આગળ એક મેદની જમી. માંડવીમાં શ્રીદુર્લભરામજીનું મોરણ યાય, અને કોર એ માંડવી રાખવું એક મુખ્ય ગામ તેથી ગામમાં સહુ શ્રીદુર્લભરામજીને બાણુભાઈ કહેતા. સર્વે આનંદ અને આશ્ચર્યથી અત્રે જોવાને આવેલા હતા. મોટા સમારંભથી વાજતેગાજતે વરકન્યાનું સામેયું કરવામાં આવ્યું. ગામમાં પણ લોકો ઠેરઠેર જોવાને એકઠા થયા હતા. વરકન્યાનો માફા નાગરશખિયાને નાકે આવ્યો. નાગરશખિયાને એક પડખે શ્રીરામચંદ્રજી અને ખીજ બાણુ શ્રીજગદ્બાનું મંદિર છે. ત્યાં માફા ઉઘો રાખી શ્રીચારહીમાતાને અને પછી શ્રીરામચંદ્રજીને ભેટ ધરી વરકન્યા પગે લાગ્યાં. પછી વરકન્યા ઘર આગળ આવ્યાં, તે સમયે વાઈજનાનાદ અને વર તથા કન્યાપક્ષનાં જૈરાંઓનાં માંગલિક ગીતથી સર્વત્ર આનંદ પ્રસરી રહ્યો હતો.

વડીલ સૌભાગ્યવંતા શ્રી ઇચ્છાગૌરી બાબીએ મોડ બાંધી વરકન્યાને ઘરમાં પ્રવેશતાં પહેલાં વિધિપૂર્વક પોંખ્યાં. વરકન્યા ઘરમાં પ્રવેશ કરી પ્રથમ દેવને અને પછી વડીલ જનોને પગે લાગ્યાં, સર્વેએ શુભાશિસ્ આપી. બ્રાહ્મણોને સંત્કાર કરીને તેઓના આશીર્વાદ ગ્રહણ કર્યા. આ સમયે ઉદાર દુર્લભગૌરી પણ માંગલિક વસ્ત્રાવકાર ધારણ કરી ત્યાં ઉભાં ઉભાં કાંઈક વિચારગ્રસ્ત મનથી આ બધું જોતાં હતાં. તેમનાં તથા વરકન્યાનાં ધૃતપાત્રમાં

પ્રથમ વિધિપૂર્વક મુખદર્શન કરાવવામાં આવ્યા હતાં હવે જ્યારે સર્વ વડીલને પગે લાગી વરન્ધ્યા વિરાળ મનવાળાં દુર્લભગૌરી આગળ આવ્યાં, ત્યારે દેવબહેને નવવધૂને સંબોધીને કહ્યું:—જુઓ ભાગ્યશાળી બાબી ! આજથી આ ઘરમાં તમારું નામ મહાલક્ષ્મી રાખ્યું છે. (દુર્લભગૌરી તરફ આંગળી કરીને કહ્યું) જુઓ જે તમારી સમક્ષ હતાં છે, તે આ તમારા મોટાં બહેન અને ધર્મનાં કૃપ સત્તાધિકારી છે, તેમને તમે પગે લાગી અને સદા તમે જીમને પોતાનાં વડીલ બહેન તરીકે પૂજ્ય ગણજો, અને તેમની આજ્ઞામાં રહેજો; પગેથર તમારું શુભ કરશે અને તમે સાક્ષાત્ પરમેશ્વરની પ્રાપ્તિ કરશો, વિશ્વમાં તમારી સત્કીર્તિ વિસ્તરશે. મહાલક્ષ્મી કેવળ નિરભિમાની અને શુદ્ધ સત્ત્વગુણી હતાં, તે પોતાનાં સખતી દુર્લભગૌરીને મૈત્ર્યપૂર્વક પણ કૃપાની યાચના કરતી બાવવાળી મુખમુદ્રાથી સરવ અંત કમ્બુધી નીચાં નમી તેમનાં વરણ પકડીને પગે લાગ્યાં. એકદમ ગ્રેમ અને વત્સલભાવથી વિવેકમૂર્તિ ઉદારચરિત દુર્લભગૌરીએ મહાલક્ષ્મીના હાથ પકડી લીધો, અને તેમને છાતી સાથે દાબી ધણી પ્રીતિથી બેઠી પડી બોલ્યા — બહેન ! તમારું ઇશ્વર સાર કરે ! સુખ ત્યાં જ પ.

દેવબહેને દુર્લભગૌરીને કહ્યું — મોટા બાબી ! એ હવે બાલક છે, અને ગામમાંનાં છે, તેમનાંમાં શહેરનાં છોકરા જેવી ચાલાકી નહિ; પણ તેના બદલામાં તે નિખાનસ જોખાં ગ્રેમી બદાણુ સાદાં અને મહેનતુ છે. તમે જીમને હરેક કામમાં શાન્તપણે દોરતાં રહેશો, ધીમેધીમે શીખવતાં રહેશો, અને મમતાપૂર્વક શીખામણ આપતાં રહેશો, તો તમને અરધી વિશ્રાન્તિ તો મળશે જ.

દુર્લભગૌરીએ શુદ્ધભાવથી કહ્યું — પૂજ્ય બહેન ! એ બાળનતી આપ કોઈ પ્રકારે ટ્રિકર રાખશો નહિ.

આ વાર્તાલાપ વખતે પોતાની પ્રથમ પત્નીનો લાવ ક્યો છે ? તેનું શ્રીદુર્લભરામજી લક્ષ્યપૂર્વક નિરીક્ષણ કરતા હતા; તેમણે પોતાની પત્નીમાં કોઈ પણ દેશનો લેશ જોયો નહિ, ત્યારે તે પોતાના અંત કરણમાં ધણુ પ્રસન્ન થયા, અને દેવબહેનની સગાધાન કરવાની શક્તિ વિશે ધણુજ આશ્ચર્ય પામ્યા.

આ પ્રયગે આવેલા સદ્ ગૃહસ્થોત્તુ સન્માન કરવાને માટે પોતે શ્રીદુર્લભરામજી લક્ષ્મીને લીધે સકાચ્યાયા. તેથી દેસાણજીએ યાજ્ઞિક કુટુંબના વડીલ સંપતરામજીએ કહ્યું કે — આપ વડીલ તરીકે સકને શ્રીકૃષ્ણ પાન વગેરે આપો. તેથી તે પ્રમાણે સિપાઈજીએ પાનગોપરી શ્રીકૃષ્ણ પાન વગેરે રજી કર્યા તે સંપતરામજીએ સકને યથાપોગ્ય વહેંચી સન્માન કર્યું. એટલે સહ પોતપોતાને ઘેર વિદાય થયા. સ્ત્રીવર્ગમાં ઇચ્છાભાભીએ, પ્રાણુમહેને અને ઉમેદબહેને સર્વેને ખારેકા તથા સોપારીઓ વહેંચી એટલે સ્ત્રીઓ પણ પોતપોતાને ઘેર ગઈ પછી શ્રીદુર્લભરામજી ઘરના પાઠ્યા ભાગમાં ખુદલા પાકા (કપોન્ક) માં ગયા,

તેમના મનની વિચાર બહુ દુર્લભગૌરી પણ તેમની પાછળપાછળ ગયાં; હવે કોઈ વડીલ ત્યાં પામે હાજર નહોતુ. દુર્લભગૌરી પોતાના સ્ત્રીસ્વભાવ પ્રમાણે હર્ષનાં અશ્રુથી પૂર્ણ મેનવડે પોતાના પતિની મુખમુદ્રાનું અવલોકન કરતા લાગ્યાં તે માથાં ગ્રેમી અને નિષ્કપટ પતિવ્રતા પોતાના પતિને માંગલિક શુભેચ્છા ભરેલુ અર્ચન દન આપવાને ઇચ્છતાં હતાં, પણ તેમના અંતઃકરણમાં પોતાના પતિપ્રત્યેના જે પૂજ્યભાવ અને મર્યાદા હતાં, તેથી તે જાક પણ શબ્દ ઉચ્ચારી શક્યાં નહિ; પણ પોતાનાં ગ્રેમથી ઉભરાતા અશ્રુવડે પોતાના પતિ પ્રત્યે

તેમના ભાવો શુભ અને મંગલ્યના આશીર્વાદનો સદ્ભાવ વર્ણવતાં મૌનપૂર્વકે હમાં રહ્યા. તેમની પતિન અને દ્રવીભાવ પામેલી મુખમુદા જોઈને શ્રીદુર્લભગમણનું તેમનું પોતાનું અંતઃકરણ દ્રવીત થયું. પોતાની ધર્મપત્ની પ્રત્યે સત્પતિને યોગ્ય માર્દવ અને દયાથી બોધ્યા કે:—જે પ્રારબ્ધયોગ કથરેચ્છાથી નિર્માણ થયેલા હોય છે, તે ઠાળવા કોઈ સમર્થ નથી, પણ મારી તમને ઝોટલીજ સલાહ છે કે, જેવા શ્રેમભાવથી તમે આજદિન સુધી વર્તન રાખ્યું છે; તેવું નિરંતર હવે પણ રાખશો. તમારૂં જે પ્રધાનપદ છે, તે હમેશને માટે તમારૂં જ છે; અને નવા માણસને પણ જે વસ્ત્રાલંકાર વગેરે અપનામાં આવશે, તે પણ તમારે હમને આપવામાં આવશે; કાંઈ પણ રીતે તમારો મહિમા ઝોટો થશે નહિ, આ મારૂં સત્ય વચન માનજો.

પતિએ આ પ્રમાણે સંભાષણ કરે હયું, ઝોટલે દુલભગૌરીનો પ્રૌઢ તરીકેનો સ્વભાવ આગળ વધ્યો અને તેમણે પોતાના પતિના ચરણકબ્જે મરતક નમાવીને વિનવયુક્ત સકાચ પાગમાં ઠહું:—સ્વામિન્ ! મને જે અશુ આવેલાં છે, તે આ માર્ગસિક પ્રસંગે આપની પ્રત્યેના મારા પૂજ્યભાવે ઉપગમ્યેલા દર્પને લીધે જ છે. મારા પ્રધાનપદ કે મારા મહિમાની અને કશી પણ ચિન્તા નથી, આપ જેવા સત્પતિ જેને શિરે માન્ય છે, તેવી અપમાને કશી પણ ચિન્તા ટાંવી સંકલપતી નથી; મોટી બહેને પણ મને આપની પેઠે જ ધણાં અભયવચનો આપ્યાં છે. જે ઇચ્છાથી આપણે સહજે આ પ્રસંગ સાધ્યો છે, તે ઇચ્છા આપણાં કુળદેવતાની કૃપાથી અને પરમેશ્વરના આશીર્વાદથી સફળ થાવ-એજ મારી પરમેશ્વર પ્રતિ ખરા અંતઃકરણપૂર્વકે યાચના છે. આપણે સાક્ષાત્ મહેશ્વરના લીલા-અવતારનાં માતા-પિતા પદધું. અને ઘણીવાર એવાં સ્વમાં આવતાં, પણ તે છોડીના મહોડામાં કાળા જેવી વાત જણાય, તેથી હું આપને કે કોઈને તે કહેતી નહોતી. પણ દેવબહેનનો અને મારો પરતો મળતો આવ્યો છે, તેથી આપ બંને વધુવરનો સદા જયજયકાર થાવ ! આપની અનુચરી તરીકે તેમાં મારા ભાગ્યનો પણ પાર નથી ! ! પરમેશ્વર કરતાં પણ પતિ અધિક મોટા છે, માટે મારી તો, શકત ઝોટલી જ યાચના છે કે મારા પ્રત્યે આપની દયા સદા જેવી છે તેવી ખતી રહે. (અપૂર્ણ.) સંધવી.

શ્રીભ્રમમંજન.—(એક અદ્ભુત સદ્બોધક વૃત્તાન્ત.)

પ્રકરણ ૫ મું. શ્રીસિદ્ધિવિનાયકનો અનુચર અને ગુરુકૃપા.

(૬) અનુસન્ધાન ચાલતા વર્ષના માર્ગશીર્ષ માસના ૫૪ પ૫ થી.

પ્રણયપૂર્વક મંદહારયથી શ્રીસિદ્ધિઅંગા શ્રીગણેન્દ્રમગવાનની પ્રસન્નતામાં વધારો કરતાં બોધ્યા:—આ રમકડાંથી રમવાના મારા આનંદમાં ભાગ લેવા આપશી પોતે પધાર્યા, તેથી મારો આનંદ અનેકગણો વધતે ધણીજ શક્તિ પામ્યો છે.

* શ્રીમહાગણેશ્વર સ્મિતપૂર્વકે બોધ્યા:—પ્રિય મહાદેવ ! આનંદમાં ભાગ પડવાથી આનંદ તો આઘો વધ જવો જોઈએ, તેને બદલે તમારો આનંદ અનેક સુશિત થયો એ તો આશ્ચર્યની વાત છે !

શ્રીસિદ્ધિઆજ્ઞા પણ તેવીજ રીતે પ્રણયસ્થિતથી બોલ્યાં.—એ આર્ષ આપશીમા પોતામાંજ છે; દરેક માંગલિક કાર્યમા આપશીની સ્થાપના થયા પછી સર્વત્ર સર્વ લોકનો આનંદ અનેક ગણો વધતો જ જાય છે. એવી વિલક્ષણતા આપશીના ચરણચરિત્રમાં જ છે. બવતુ ! પણ પ્રભુ ! જુઓને આ અળવીતરાં બાળમૂષક પાછાં આપશીના ચરણકમળમાં મે અર્પણ કરેલ પ્રણયાર્ધના દર્વા કુંસુમ અને અક્ષતને ખાઈ જવા લાગ્યા, તેમનો આવો સ્વભાવ મને ગમતો નથી; એમને મારે કરવું શું ?

શ્રીગણેન્દ્ર ભગવાન હસતાં હસતાં બોલ્યા.—પ્રાણવધને ! તમે તો એ દુર્વાક્ષતાદિક મને અર્પણ કરી ચૂક્યાં, તેથી તે વિશે કાંઈ ખોટું લાગે તો મને લાગે; તમને એમાં ગમવા ન. ગમવાનું કાંઈ રહેતું નથી !

શ્રીસિદ્ધિમહાદેવી આગ્રહથી બોલ્યાં.—મારા અર્પણા પ્રેમાંજલિના પૂજનદ્રવ્યને આ પ્રમાણે આ ઉદરડા કરે, તો મને ખોટું કેમ ન લાગે ? મારાં અર્પણાં પૂજનદ્રવ્ય મારા આપશી પ્રાપ્તિના પ્રેમની પેઠેજ નિરંતર આપના ચરણમા વિલમ્બન રહે, એવી તૃષ્ણા મને કેમ ન થાય ?

શ્રીગણેન્દ્રભગવાન કાવકું મુખરાખીને બોલ્યા—નિ સંશય, થાય જ ! એ તો તમારા વિશુદ્ધ અનુરાગને અનુરૂપજ છે.

શ્રીસિદ્ધિમહાદેવી લાગણી દર્શાવતા બોલ્યાં.—તો પછી, ભગવાન ! આ બંજવાડીમાં મૂષક બાળને શા માટે શિક્ષા ન કરવી ? જીવમાત્રને તેના કર્મ પ્રમાણે ફળ મળે, એવો આપનો સ્થાપેલો નિયમ શું ત્યાં જાય ? પછી આપુ' જગત્ ઉલટમુલટ જ થઈ જાય તો !

શ્રીગણાધિપતિ પ્રણયાધીનપણે બોલ્યા—પ્રિયતમા ! હું અને તમે કાંઈ જુદાં છિયે ? જેમ તમને યોગ્ય લાગે તેમ કરો તમે જે કરશો તે, મારે કશુંય છે.

સંપૂર્ણ અધિકાર શ્રી સિદ્ધિઆજ્ઞાના હાથમા આવેલો જોઈ પેલાં ભક્તિનિભગ્ન ઉદરનો બચ્ચાં બોલ્યાં—હે માતાપિતા જ્યારે અમને શિક્ષાજ યવાની છે, તો અમારી પણ વિનંતી, એકવાર આપે સાંભળવી જોઈએ.

શ્રીમિહિપરમેશ્વરી બોલ્યાં—બોલો, બોલો, તમારું પણ જે કહેવાનું હોય તે કહી દો. નિયમથી વિરુદ્ધ તો કાંઈ પણ થશે જ નહિ.

દીનભાવે તે ઉદરના બચ્ચાં બોલ્યાં—માતાજી ! જે સ્વાભાવિક પ્રેમથી આપે આ પ્રભુશીના ચરણકમળમાં દુર્વાદિક અર્પણ કરેલાં છે, તેવાજ સ્વાભાવિક પ્રેમથી અમે એ પવિત્ર પદાર્થોનું બજણ કરિયે છીએ. આપને જેમ એ અર્પણ કરવાથી આનંદ થાય છે, તેમ અમને એ બજણ કરવાથી આનંદ, પવિત્રતા અને તમિનું બાન થાય છે; કેમકે એ પવિત્ર પદાર્થો આપના પવિત્ર કરકમળથી આ પ્રભુશીના જગન્મંગલ ચરણકમળમાં અર્પણ કરાયલા છે.

આ આર્તસ્વરથી કરાયેલી વિનંતી સાંભળીને શ્રીસિદ્ધિમહાદેવી તો વિચારમાં પડી ગયાં; અને શું કરવું, તેની શુંગવખ્યાં પડી શ્રીગણેશ્વર મહાપ્રજ્ઞના સુસ્થિત પ્રસન્નમુખ તરફ જોઈ રહ્યાં !

શ્રીગણેન્દ્રભગવાન મમતાપૂર્વક મહાદેવી પ્રતિ પ્રેમદષ્ટિથી જોઈ બોલ્યાં—પ્રિયમહાદેવી ! વસ્તુતઃ તમે તે હું જ છું, અને હું પ્રોતે તે તમેજ છો. તો એ દષ્ટિથી જુઓ અને તમને જે યોગ્ય લાગે તે કરો.

શ્રી સિદ્ધિદેવી બોલ્યાં:—તો પણ પ્રભુ ! મારાથી સ્વતંત્ર મત બાંધી શકતો નથી, અને કાંઈ પણ ક્રિયા સ્વતંત્ર રીતે યથ શકતી નથી; માટે આપશ્રી આમાં જે યોગ્ય જણાય તે કરો. પણ મારા કે આપશ્રીના સંસર્ગમાં આવેલી દરેક વસ્તુને આમ આ છવે કાતરી બાધ, એ તો મને ગમતું નથી. એમનો આ સ્વભાવ તો સારો નહિ ! પ્રભુ !

શ્રીગણેશ્વરભગવાન કંઠાના સાગરરૂપભાવથી બોલ્યા:—એ તો ખરી વાત, પણ એક તો એમનો એવો સ્વભાવ અને બીજો તેમનો અંતઃકરણનો ભાવ-એ બે બાબતો ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ; અને તે બંને પ્રમાણે તેમને જે શાસન થવું ધટે તે કરવું જોઈએ. પ્રાણી-ને તેના કર્મ પ્રમાણે જ ફળ થવું જોઈએ:

। એ પ્રમાણે કહીને શ્રીમદાગણાધિપતિએ અત્યંત પ્રસન્નતા અને ગંભીરતાપૂર્વક તે ઉંદરનાં બચ્ચાંચીનાં સિર ઉપર પોતાનો વરહસ્ત મૂકીને કહ્યું:—“ તમારો જાતિ સ્વભાવ જ જે તે વસ્તુને કાતર કાતર કરવાનો છે, તે સારો નથી, તો પણ અમારી વિશ્વવ્યવસ્થાના નિયમાનુસાર તમારો તે સ્વભાવ સ્વાયો છે; તેમાં તમારો ભાવ ધણો જ ઉચ્ચ છે તો જે સાફ નથી તેને શિક્ષા કરવી, અને જે ઉચ્ચ છે તેને સત્કલ આપવું એ જ વાસ્તવ ન્યાય છે. તેથી તમારાં મૂલકનાં તત્ત્વ દર યથ જાય અને તમને અમારા પાર્ષદના જેવાં અમને મળતાં શરીર યામ તો ઉચિત યાય.” આટલાં જ વચન બોલી શ્રીગણેશ્વરભગવાન તે ઉંદરનાં બચ્ચાં પ્રતિ પોતાની પ્રસાદમયી અનુગ્રાહક દૃષ્ટિનો દિવ્યપ્રવાહ નાખ્યો; તેની સાથે જ તે પાંચે બચ્ચાંનાં ઉંદરના જેવાં શરીર એક પલમાં અજપાઈ ગયાં અને તેમને શ્રીમેદપ્રમોદાદિક જેવાં શરીરો પ્રાપ્ત થયાં. તેઓ મુકટકુંડલાદિક દિવ્ય અલંકારયુક્ત તથા શુક્ર દિવ્યાંબરયુક્ત ગજવદન પુરુષો યયા, અને તેઓ શ્રીસિદ્ધિઅંબાના અને શ્રીગણેશ્વર ભગવાનના ચરણકમળમાં પોતાનાં મુકટમંડિત મરતક નમાવી સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. તેઓના ઉપર શ્રીગણાધિપતિના ધામના સર્વ નિવાસીઓએ દિવ્યપુષ્પ અને દિવ્ય ચંદનની શ્રદ્ધ કરી.

આ અત્યંત આનંદજનક તેમ જ સુબોધપ્રદ દેખાવ જોઈને મને જે દર્ષ આનંદ અને આશ્ચર્ય થયું હતું, તેનું વર્ણન પૂરેપૂર્ણ કરવાને માટે હું કદી સમર્થ થાકું તેમ નથી; તેમ જ હું તે મારા પ્રથમનાજ યોગપ્રવાસનું દર્શન હોવાથી મનોહર અને વાસનાક્ષય થતાં લગી ભૂલવાનો પ્રયત્ન નથી. હું મારા મનથી આ બધું મારી દૃષ્ટિચિત્તથી જોતો હતો, અને પરમકૃપાળુ શ્રીસિદ્ધિમહાદેવી અને મંગલમૂર્તિ શ્રીમન્મહાગણાધિપતિને હાથ જોડી પરમ-ભક્તિથી નમસ્કાર કરતો હતો, આશ્ચર્ય અને આનંદના સાગરમાં ઝીલતો હતો. તેવામાં મારી પ્રત્યે શ્રી ગણેશ્વર ભગવાનની પાછળ ઉભેલો એક વિકટ મુખવાળો ગજવદન પુરુષ આવીને મને કહેવા લાગ્યો:—હે બાલસાધક ! તું હવે તારી દૃષ્ટિચિત્તથી પાછો જા; તારા યોગીશ્વર સદ્ગુરુના સકેત પ્રમાણે તારે આ શ્રીગણેશ્વરલોકમાં વિચરવાની સમયમર્યાદા પૂર્ણ થવા આવી છે. આ લોકના સમગ્ર ક્ષેત્રપાલોનો હું અધિપતિ છું, તેથી યોગના સાધકો અને સિદ્ધો પ્રત્યેના અમારા ધર્મ પ્રમાણે હું તને ચેતાવું છું કે, તું અત્રે કે આ લોક-માંથી પાછો જતાં માર્ગમાં કોઈ આશ્ચર્ય જોયા વધારે યોગીશ નહિ; નિકર મર્યાદાનો સમય વીતતાં આ લોકના ક્ષેત્રપાલો તને વિદ્ય કરશે. માટે હવે સત્ત્વર તું મૃત્યુલોકમાં જઈ તારા શરીરમાં પ્રવેશ કર નિકર કોઈ વિદ્યથી તું પાછો જઈ નહિ શકે તો, અથવા જે તને પાછા નિજકાયામાં પ્રવેશ કરતાં વિવશ થશે તો, તારાં કુટુંબીઓ તારા શરીરને

મૃતોદ્ધ નાણી દાહ કરી દેશે તથા પરમકર્તેત પાગશે તુ સમજે છે કે તુ દષ્ટિવૃત્તિથી અન્ને આળ્યો છે, પણ તે તારી બધ છે, તારો સદ્ગુણ તારા રમ્ય શરીરમાંથી છુટો પડી અહીં આવેલો છે તું જાલદી પાછો કર, સાધક ! તારા આત્માને બગવાનું તારું રક્ષણ કરો, હવે તુ એક પત્ર પણ અન્ને ચેતીશ નહિ

“ હું આપને નમન કરું છું ” એટલું હું બોલતો હતો એટલામાં તો તે ગભવદન પુરૂષ મારી પ્રત્યે પૂઠ ફરવીને આવ્યો ગયો અને ભય અને ક્રમ યથો. તોપણ શ્રીસિદ્ધિ-અળાને અને શ્રીગણેશ્વર બગવાનને નમસ્કાર કરીને તરત પાછા ફરવા સકલ્પ કર્યો શ્રી સિદ્ધિવિનાયકયુગલસ્વરૂપે અને પ્રસન્નમુખે આવીવાદ આવ્યો કે—“ નિર્વિદ્યમસ્તુ, સિદ્ધિ-રસ્તુ ” તેથી મને મારી સલામતી બાળતે કંઈક ધીરજ આવી પણ ત્યાંથી પાછા ફરવાના મ કલ્પાનુસાર ચલન કરતા મ જલુ, તે સમગ્રજ નહિ તો પણ જેમ કોઈ વિમાની પોતાના અવતરણ દ્વ (પેરાચુટ) ને લેઈ એકદમ વિમાનમાંથી પડતું નાખે તેમ મે પાછા મૃત્યુરોકમાં આવવા ઝપલાવ્યું તે વખતે હું દેટલા અયાગ વેગથી નીચે પડતો હતો, તેનો માથા ખ્યાલ હો વાચકબાહુ ! હું તમને આપી શકતો નથી, તે વખતે મારું અતઃક્રમ્ય આ તત્ત્વ બચાવીત યદ ગયું હતું એટલામાં નીચે દષ્ટિ જતા એવેત હિમાચલપહાડોના, અનેક શિખરો જણાવા લાગ્યા, મારો ભય વધતો ગયો, —કે આ પહાડ કે તેના એમદ શિખર ઉપર પહોંચીશ માગ કડકેકડક યદ જશે, અમર છુદાઈને મારો લોચો યદ જશે બધાને બધામાં હતો, એટલામાં હિમાચલની એક ખીણમાં હું જમીનપર ઉતર્યો, પણ હું કાંઈ પહોંચ્યો નહિ કે મને કાંઈ વાગ્યું નહિ જેમ એક રતુ ઝીણું પુમકુ ધીમેધી જમીન ઉપર ઉતરે, તેમ હું પણ ત્યાં ઉતર્યો, પણ તેથી મારા ભયની શાન્તિ યદ નહિ કેમકે ત્યાં મારું રમ્ય શરીર હતું ત્યાં મારે ઘેર હવે મારે શી રીતે જલુ ?—તેની ચિન્તા અને ભયથી મારું અતઃક્રમ્ય કડકેકડક હતું અને આ વખતે અનુભવથી સમગ્રજ કે રમ્ય શરીર વિષે મારા અતઃક્રમ્ય રમા દેટલો બધો દેહાધ્યાસ હતો વેદાન્તની વાતો કરતો, ત્યારે ખીજા જાનીમાં ગણ્યતા ગૃહસ્થો અને ત્યાગીઓની પેટે હું પણ મોટા જીવનચુક્ત પુરૂષોની પેટે તડાકા મારી વાતો કરતો પણ તે વાતોડીઆ જ્ઞાનનીચે કેટલું પોલ છુરાયલું હોય છે, તેનો મને સ્વતઃ અનુભવ આ વખતે યથો જેઓ વાસ્તવ જ્ઞાનને વેદાન્ત દ્વારા પામેના હોય, તેમને તો મારા નમસ્કાર છે પણ બ્રહ્મસૂત્ર ગીતા, અને બાપ્ત તથા ખીજા નાના મોટા વેદાન્તના પ્રક્રિયાઓ વાચી બગવા કે ધોળાં ધારણ કરીને મઠમાં કે યરમાં બેઠેબેઠે તડાકા મારનારા પ્રત્યે તો મને ધણીજ દયાની લાગણી યાર્ય છે, કેમકે તેવા સર્વ સર્જનાતુ પોલ ગમે ત્યાં પ્રસંગે સમગ્રજ હતું મારા પોતાના રમ્ય શરીર પ્રત્યે જવાની સૂચન પડે, અને ખીજે કાંઈ સ્વયં પણ ગતિ કરવાની ગમ ન પડે, એવી દશામાં પ્રેત આવવા પિશાચદશામાં જીવોની શી દશા થતી હશે, તેમની અતરિયાલ દશામાં તેમના મનની કેરી ધડકતી દશા રહેતી હશે ? તેનો ખ્યાલ આ પ્રસંગે મને પ્રત્યક્ષ જેવો અમળ્યો અને ધણી મુઝવણ યદ, એવામાં મને મારા સહચર શ્રીગનગસિદ્ધાચાર્યજીની દિવ્યમર્તિ જણાઈ, તેઓશ્રીનું હસતું અને કૃપાથી ભરેલું વદનકમળ જેમને મને ધૈર્ય આપ્યું, તેઓશ્રીએ પોતાના અભયવર આપતા હાથથી ધસારો કરી મને કહ્યું— બાપ્ત મારી તમને આપ્યા આવો, ગભરાશો નહિ ”

માગ કૃપાળુ ગુરૂશ્રીની આગા પ્રમાણે તેઓથી તરફ જ મે ગાલવા માડયું. પ્રથમ

કરતાં હોડા તો પણ ધણજ વેગથી હું મારા ગુરૂશ્રી પ્રત્યે ખેંચાતો જતો હોડ', એમ મને જણાયું, તેઓશ્રીનું મુખ મારી પ્રત્યે હતું, એવીજ રીતે હવે મારા પ્રવાસ ચાલતો હતો. ઉપર મેં જે મેડામાં પકાસન માંડી ચેમનો ક્રમ આરંભ્યો હતો, તે મેડામાં હું આવ્યો, કે તરતજ મારા ગુરૂશ્રીનું સ્વરૂપ અતર્ધાન યથ ગયું. મારા રથૂળ શરીર આગળ હું આવ્યો, મેં જેનું પકાસન ક્રમના આરંભમાં વાલ્યું હતું, તેવાજ આસનથી માઈ શરીર ખેંચેલું હતું. માઈ શરીર જેતાં મને ધીરજ આવી, અને તેમાં પ્રવેશવાના સંકલ્પની સાથે જાણે મને કાંઈ અદ્ભુતતા તેમાં પેસવા ધકેલતી હોય, તેમ મને વેગ મળતાંની સાથે મને માઈ રથૂળ શરીર ભિન્ન જણાતું બધ યથું, અને હું રથૂળ શરીરની સાથે એકાધ્યાસ પામી તેજ ઉઘાડી જોવા લાગ્યો; તો જેમ સ્વપ્નામાંથી જાગેલ મનુષ્ય પોતાની આશપાશની જાગૃત્સંદિ જેવી દોષ તેવી દેખે, તેજ પ્રમાણે હું મારા યોગ્યક્રમથી દિવાન પાગ્યો. આશ્ચર્ય અને સંભ્રમની અસર સૂક્ષ્મ શરીરપર થયેલી હતી, તેજ અસર મને મારા રથૂળ શરીરમાં પણ અતુલ્ન વાતી હતી. છાતી ધકકતી હતી અને અદિત અવસ્થાથી નેત્રનું મટમટનું ધણાં ક્ષણો લગી સ્તબ્ધ થઈ જતું હતું. પછી સ્વસ્થતા પામીને મેં મારા ગુરૂશ્રીનું ધ્યાન કરીને તેઓને નમસ્કાર કરીને તથા શ્રીસિદ્ધિવિનાયકનું સ્મરણ કરીને મારા યોગક્રમને વિસર્જન કર્યો; અને પછી મારા ધરના ખીજ ભાગમાં ગયો. ત્યાં પણ મારાં માતૃશ્રીએ મારા ચહેરા ઉપરથી કહ્યું કે, બાપ! આજે તું કેમ કાંઈ ગભરાયલા અને હરખાયલા જેવો જણાય છે? મેં મૈત્ર શ્રી સાંધ્યું, અને ખીજ કામમાં જોડાયો. (અપૂર્ણ) સંધવી.

સદ્ગોષ્ઠક સદ્ગોષ્ઠક સદ્ગોષ્ઠક સદ્ગોષ્ઠક સદ્ગોષ્ઠક સદ્ગોષ્ઠક સદ્ગોષ્ઠક સદ્ગોષ્ઠક સદ્ગોષ્ઠક સદ્ગોષ્ઠક

દ્વિજવર્ગને અમૂલ્ય આભૂષણ ગ્રંથો કરવા આમંત્રણ.

વડોદરાજનના મહેરબાનઃ વિદ્યાધિકારી સાહેબે ઇનામ તથા સાધારે મંત્રુર કરેલાં, દ્વિજવર્ગના આભૂષણરૂપ ગાયત્ર્યર્થપ્રકાશ, વિશ્વામિત્રસ્તવરાજ અને ગાયત્રીમાલ્ય માપાન્તર નામનાં અત્યુત્તમ ત્રણ પુસ્તકો હાલમાં છપાઈ બહાર પડ્યાં છે. દરેક દ્વિજને ત્રણે પુસ્તકો સંગ્રહવા વાંચવા અને ખાસ દરીમન કરવા યોગ્ય છે. પ્રત્યેક દ્વિજને તેની આવશ્યકતા છે. ગાયત્રીમંત્ર બહુતેજની શુદ્ધિ કરનાર અને આહારોનું સર્વસ્વ છે, એવાત નિસદેહપણે અંગીકાર કરવામાં આવી છે. પ્રથમ પુસ્તકમાં ગાયત્રીના અર્થનો પૂર્ણ પ્રકાશ કરેલો છે. દ્વિતીય પુસ્તકમાં ગાયત્રીમંત્રનો મદિમા, રંજના વિવિધ પ્રકાર અને વિધિઓ સ્વતઃ વિશ્વામિત્રશ્રીધર્મથીત વર્ણવેલી છે. અને તૃતીય પુસ્તકમાં તે મંત્રના અર્થનું સ્વસ્થ ભિન્નભિન્ન આચાર્યોના બાપ્ય ઉપરથી સમજાવેલ છે. વિધિઓનાં સ્વરૂપોનું નિરૂપણ આ ત્રણે પુસ્તકોમાં જે માંજીર્યથી કરવામાં આવ્યું છે, અને વિધિઓને સરળ બાપામાં જનમમુદ્દ સંગ્રહ મુકવા જે શ્રમ લેવામાં આવ્યો છે, તે તરફ દષ્ટિ કરતાં પુસ્તકોની કિંમત ધણી જુદા રાખનામાં આવી છે. ૧ ગાયત્ર્યર્થપ્રકાશ બે આના, ૨ ગાયત્રીસ્તવરાજ બે આના ૩. ગાયત્રી-ભૂષણમાપાન્તર ૭ આના; દરેકનું પોસ્ટેજ જુદું. વી. પી. થી મંગાવનારને ત્રણે પુસ્તકો વ્યાર આનામાં મોકલવામાં આવશે. મદાજ્યોતિ કાર્યાલયમાં મળશે. મળવાનું મુખ્ય ડેકાણુ:—

મણિલાલ જાદવરાય ત્રિવેદી. સુ. પોસ્ટ કપડવણજ. (ખેડા)

❖સ્વામી દયાનંદે ર્ચેલું ‘અસલ’ સત્યાર્થપ્રકાશ:❖

પ્રથમાવૃત્તિ સન ૧૮૭૫ માં કાશીમાં સ્ટારપ્રેસમાં રાજા જયકૃષ્ણદાસે છપાવી પ્રસિદ્ધ કરેલું હતું. કે જેમાં સ્વર્ગવાસી દેવતા, માસથી દેવતા, મૃતક પિતૃઓનું આદ, માસના પિંડ દેવા, બેન-સાદ વગેરે નરપશુઓને આગવા તથા ગોવધ કર્મો, એવી એવી વાતો લખેલી હોય જેને સ્વામીશ્રી દયાનંદજી પોતાના આર્યસમાજનો વૈદિકધર્મ માનતા હતા જે વાતવાચી આયસમાજની ધાર્મિક દશાનો પતો લાગી જાય છે અસલ મત્યાર્થપ્રકાશની નકલેનકલ Tribes Company કાનો માત્રા અક્ષર શબ્દ લીધો અને પૃષ્ઠ સપાટુ બરાબર મૂળ મય પ્રમાણે જાપેલું હોવાથી અસલ મત્યાર્થપ્રકાશ આગેદુમ્મ જેમ લ્યો છપાવનારે મિતિ પશુ સુધારોવધારો કે વધપટ કરેલ નથી તેનું મુલ્ય પણ અસલ પ્રમાણે ૧ રૂ) વધુ રૂપૈયા છે પરંતુ ધર્મપ્રકાશ અને મહાજ્યોતિ ના આદકોને તો તે ઊપદ્ધાર મળે છે એટલે કે લાગત ખર્ચનો ૩. ૧) એક તથા વી પી પોસ્ટેજના ચાં આના મળી રૂપૈયા રાવાનું થી. થી. મોડલમાં આવે છે તૈયાર છે તાકદિ મગાવો. આવો અવમર શરીને નહી મળેરે જાણ. જુજ તુકસો છે, માટે વહેરો તે પહેલો વિગાર કરવા રહેશે, તો રહી જશે. ૧

આર્યમાજે પોતાના સ્વામીજી દયાનંદના મત યથા પડી શક્ય તેમ કાપકુપ્ત થી મનમગતા સુધારાવધારા ફેરફાર અને વધપટ કરીને ‘નવું સત્યાર્થપ્રકાશ’ તૈયાર કરી લીધું છે, અને તેને સ્વામીશ્રી દયાનંદ સરસ્વતી સિચિત તરીકે મસાવે છે આવા દબ પાખડ પ્રપચ કરતા રહી ‘સત્યનું મહજ્જ અને અમત્યનો ત્યાગ’ દવાની ડાહી ડાહી જુદી વાતો કરી લોકવચના કરે છે માટે સાચાને જૂઠ તથા અસલ ને નકલના ભેદ ઓ બરગ જાણતા સુગમ પડે માટે લોકહિતાયે અમલ સત્યાર્થપ્રકાશ પ્રકટ કર્યું છે, તેનો અમલ્ય લાભ તેવા સુખ્ય નહિ વળી સનાતનધર્મના ગૂઢ રહસ્ય અને તત્ત્વો તથા આયસમાજની પાપ, મત્યાર્થપ્રકાશની વાદિયાત વાતોનું પોગળ વગેરે જાણવા ઇચ્છના હો, તો “ધર્મપ્રકાશ” માસિકપત્રના પણ જરૂર આદક વાઓ. જગા સદેહ મીમ્ણા કાગળ, સંકાપ્તદાર છપાઈ, સંદેહ ટાળપની છાપ મોટા ૮૦ પૃષ્ઠ, છતા વાર્ષિક મૂલ્ય લગભગ ૧૦૦૦ પૃષ્ઠના પોગ્ગજ સાથે ૧ રૂ) વધુ રૂપૈયા રેવાય છે મુગળતા વધીતે જુગ્મજુગ્મજુ ભાવ યજ મળા છે, તેથી પરાજો ખરચ પુરો થાય તેમ છે, તો પણ અમરોધા (કનપુર)ના પડિતશ્રી કાલુરામજીશાસ્ત્રી સનાતનધર્મના બતા માટે સાદસ બેડી પ્રકટ કરે છે તો આદક યજ જરૂર લાભ દો ને ઉત્તેજન આપો. ૧

ઓજન્ટ:—“મહાજ્યોતિઃકાર્યાલય” દંકરાલ સામે ખલુરીની પોગ-અમલવાદ.

श्रीमहाज्योतिः

स्काश २. श्री महामायाय, वैशाख कृष्ण १४ संवत् १९७२ शके १८३८. [किरण ७.]

विरहीवृत्तिनो पति साथे मेलाप.

- पद्य १. ग२णी.-(श्रीष्ठा अरभर वरसे मेळ, लीजे मोरी. खुं हतडी.-(जे रांग.)
 भारा कामेश्वारा श्याम, शीद मुण सताडा ?
 रेमी. सताकुंदी आभ, नाथ ! न रंजडा. (मुंवा.)
 आप विना हुं अणला हेरो, कोठ न पूरण कामरे;
 आप विवोली आ वनिताना, कयाये नथि विआम. शीद मुण सताडा ?—१
 नाद स्वादमा हुं नव रायु; स्पर्श हथ म धायरे;
 ज्योति मोतीधी नप मोहु; रसवश इयि न इसाय. शीद मुण सताडा ?—२
 गांधे आध नथी हुं देवाभिन, विषय सकण विष जेवारे;
 तम हेरेन विष हिलड न रांथे, मोह तया जेठ मेवा. शीद मुण सताडा ?—३
 अन्नवस्त्र अलयेडा पूरे, तेमां अक्षु शे पाडरे ?
 अकर रमाडी लियो उत्सव, तोण पुराये लाड. शीद मुण सताडा ?—४
 आठे रही आपो छः विधविध, आप भुने उपहाररे;
 ते जेठ पूर प्रतीति. मुजने, समर्थ छः लरधार. शीद मुण सताडा ?—५
 गुप्त रहीने गुणियल मुजने, प्रसंयवचन संक्षणावारे;
 ते सुणी कयम दोगः हुं इहु; प्रष्टु ! प्रायक्ष्ण थाजो. शीद मुण सताडा ?—६
 भायानो अधारे पंडेड, आपे नाथ्या आडारे;
 असेव कोट हुं को विध मेड ?—युक्ति.भने. देणाडा. शीद मुण सताडा ?—७
 आप भुने देयो मोहनवर, तमने हुं नव देणु रे;

પ્રિયા પ્રિતમના એ નાતાનું, શેમાં ગણતું લેખું ? શીદ મુખ સંતાડો ?—૮
 ઠીક ! હઠીલા હરણ ! શું મુજ આગળ કદિ નહિ આવોરે ?
 લગ્ન તણા હક પૂરા કરવા, ક્યાં જઈ માંડું દાવો ? શીદ મુખ સંતાડો ?—૯
 નરપતિ હરપતિના પણ પતિ છે, સદ્ગુરુ નરહરિચરણે;
 તેમની આગલ દાખલ દાવો, કીધો લેવા ન્યાય. શીદ મુખ સંતાડો ?—૧૦
 માયા કેરા અસેધ કોટે, મનરૂપ છિદ્ર ઝિલ્લેરે;
 તે કખાડયું સદ્ગુરુચરણે, ત્યાંથી નજર હું ગ્રેરું. શીદ મુખ સંતાડો ?—૧૧
 દાર ‘ચુલું’ એ પતિયે રાખ્યું, મુજ નિકટે, નહિ દૂરે;
 તો પણ ગુરુગમ વિષુ ગણરાત્રી, નવ લલિ નાથ હજાર. શીદ મુખ સંતાડો ?—૧૨
 ગુરુગમથી મનછિદ્રે જોતાં, માયાનો પર ભેટીરે;
 દૃષ્ટિ જતાં મનભોલનું નિરખ્યા, આપોઆપ અભેટી. ધન્ય ધડી દહારો !—૧૩
 માયાનો જે વજ્ર કોટ તે, પરપોટા સમ રૂથોરે;
 એકમેક હું હરિવર શું ધમ, પ્રેમ જાળનો લૂટ્યો. ધન્ય ધડી દહારો !—૧૪
 જેહ પ્રેમના પૂર વિષે, અગળગ સહિ વસ્તુ વિલાપરે;
 સંઘવિ ! એ સ્થિતિ વેદ ન વર્ણ, તો હું શકીશ શું ગામ ? આંક વલ્લો આણે !—૧૫
 સંઘવી.

શ્રીશ્રેયઃસર્વસ્વ અથવા શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્ય ચરિતામૃત.

(૧૧)અનુસંધાન:--ચાલતા વર્ષના ગયા (ચૈત્ર) માસના પૃષ્ઠ ૧૮૯ થી.

આ પ્રમાણે સંભાવણ થઈ પતિપત્નીના અંતઃકરણનો એક ખીજને અધિક સાક્ષાત્કાર થયો, બંને સંપૂર્ણ થયાં. પછી તરતજ શ્રી હર્ષભરામજી પોતાના ખીજ કર્તવ્યમાં જોડાયા, અને હર્ષભગીરી મર્વને માટે યતી રસોધની તાકીદ કરાવવાના કામમાં રોકાયાં. કેમકે, સાંજે પાંચ વાગ્યે તો સહ જન્મવાને આવવાનાં હતાં; તે પહેલો તો રસોધ તૈયાર થઈ જતો જોઈએ. તેજ પ્રમાણે હર્ષભગીરીએ સઘળી રસોધ વગેરે તૈયાર કરાવ્યું; અને છ વાગ્યા પહેલાં તો સર્વે જન્મનારોએની પંખત આનંદપૂર્વક જન્મસને બેઠી. સર્વે જન્મણી સતોષ અને આનંદ થયો. અને આટલાં જ્યાં સંભાવિત સંગવંદામાંનો જયો, તથા શ્રી હર્ષભરામજીનો વમો વગેરે જોઈને નારદીપરથી આવેલા કન્યાપદને તેમાં કન્યાનાં માના પિતાને ધણીજ નિર્ગત અને સતોષ થયો.

આ માંગલિક પ્રસંગે કન્યાનાં માતાપિતા વગેરેને દેવખંડને તહાં આવેલાં શ્રીહર્ષભરામજીનાં સર્વવંદાલાં વગેરેનું પરસ્પર ઓળખાણ કરાવ્યું. કન્યાની સાથે તેમના પિતા શ્રી હર્ષભરામજી આવ્યા હતા, તેમના પિતાનું નામ શ્રી નિર્વહરામજી હતું; તેઓ પોતાના ગામમાં સાગ પ્રતિષ્ઠિત પુરુષ ગણાતા. તેમને જે જમીન હતી, તેમાં કેટલીક જમીન પોતે સ્વતંત્ર ખેડાવતા અને કેટલીક જમીન એકઠા ભાગે ખેડાવતા. જે અનાજ આવતું તેમાંથી પોતાના કુટુંબનો નિર્વાહ થતો, અને તે કુપરાંત વધતું તે અનાજ વેચવાથી જે રકમ આવતી તેની ખેડત વગેરેમાં ધીરધાર કરવાથી જે ધન સચવ થતો તેમાંથી કુટુંબમાં

આવતા સારા માદા પ્રમગે વ્યય કરવામાં આવતો. શ્રી હર્ષતરામજીનાં પત્નીનું નામ ધ્યા-
બાઈ હતું, અને સ્વભાવે પણ તે બાઈ સાક્ષાત્ દયાની ભૂતિ હતી તે બ્રહ્માજી પ્રેમાજી
અને નિર્મલ અંતઃકરણનાં હતાં. આ માતાપિતાનાં પુત્રી શ્રીમહાકોરબાઈ તે અમારા તોરણ
તરણ આચાર્ય શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજીના લીલાતતુનાં માતૃશ્રીપદને માટે નિર્માણ થયાં હતાં.
તેમને જ શ્રીમહાલક્ષ્મી એવું અપર નામ આપીને દેવળહેને બાબી એવું સંબોધન આપ્યું
હતું. આ શ્રીમહાલક્ષ્મી ઉપગત શ્રી હર્ષતરામજીને બે પુત્ર હતા. તેમાં હનનલાલજી નવેજી
અને મગનલાલજી કનિષ્ઠ હતા.

કન્યાનાં માતાપિતાને પ્રથમ દેવળહેને શ્રી હર્ષભરામજીના પિતરાઈ વર્ગનું જોળ
ખાણુ તો કરાવ્યુંજ હતું. પછી તેમણે સુરતથી તેડાવેલાં સગાંનું જોળખાણુ કરાવ્યું, અને
માંડવીથી તેડાવેલાં પોતાનાં મોશળ પક્ષના સગાંજોનું પણ જોળખાણુ કરાવ્યું. ત્યાર બાદ
શ્રીદયામાને દેવળહેને પોતાનાં મોટાં બાબી શ્રી હર્ષભગોરીનું જોળખાણુ કરાવ્યું, તે વખતે
વિવેકી સતી હર્ષભગોરી શ્રીદયામાને ધણી પૂજ્યભાવથી માતૃનિવિશેષ ગણી પગે લાગ્યાં.
દયામાને પણ તેમના ઉપર પોતાની પેટની દીકરી સમાન ઉમળકો આવ્યો અને વત્સલતાથી
તેમનાં નેત્રમાં પ્રેમાશ્રુ વહેવા લાગ્યાં. દયામાએ તેમને આશીર્વાદ આપ્યો કે:-બહેન, પરમેશ્વર
તમારૂં મદા બધુ કરે અને તમને સદા પ્રજ્ઞ સદ્ગુણ આપે, અને તમારા કુળની કીર્તિ
વધારે બહેન અમને તો હવે નિરાંત વળી. જુઓ, અહીં આવતાં વીસ બાવીસ દિવસનો
રસ્તો એટલે અમને તો લંકા જેટલું આ છે એ લાગે છે. વળી અમને ગામડાગામમાં રાખી
ત્યાં લમ કરાવ્યું, તે વખતે કોઈ નાતનું કે સગું મતુષ્ય સરખું દેખવામાં આવ્યું નહિ, તેથી
અમારા મનમાં તો એટલો બધો ભય લાગ્યો અને વસવમો ઉપજ્યો કે આ બાઈએ
(દેવળહેને) છગી કરીને અમને અહીં રસાવ્યાં. પણ અમારી સાથે જે ઉગીઆસકરજોર
હતાં, તે અમારા ગામમાંજ પગલેલા હતા, અને તેમનું સાસડું અમારા પાડોશમાંજ હતું,
તે અમને ધીરજ આપતા, તેથી અમે વિશ્વાસ રાખતા પણ આજે અમને ટાંક વળી કે
તમે સહ ઉચ્ચ કુલનાં આજરદાર અને સૌ સગાંના સગાં છો. શ્રી નિસંતેગરમાં પણ તમે
સહ ધરખાર, પ્રતિષ્ઠા અને બહોળું કુટુંબ ધરાવો છો. બાઈસાહેબ ! અમે તો પાસે
હોવા છતાં અમદાવાદ શહેર પણ દેખ્યું નહોતું; તો આટલે બધે છે તે આવીએજ ક્યાંથી?
પણ આ તમારા દેવળહેન તો મોટા મરદથી પણ બારે છાતીવાળાં ! માર્ગમાં મોટી મોટી
નદીઓ ને ખાડીઓ, કાતરડા અને ડુંગરા દેખાઈએને અમને તો બહુજ ભય લાગતો
અને કંટાળો. પણ આવતો અને રાતદિવસ એજ જખના ક્યાં કરતાં કે ગામ ક્યારે આવે.
વળી મનમાં એમ પણ યતું કે આ ગરીબ ગાય જેવી દીકરી છે, એને દુગ્ધ પડશે તો
તેના સમાચાર પણ અમને કાણ કહેવા આવશે. દીકરી રોજ નિસાસા નાખશે કે માનાપે
મને દેશવટા દીધા અને દુખમાં નાખી. બહેન ! દીકરીનો નિસાસો તો એવો હાથ છે કે જે
મા બાપ પૈસાને લોભે દીકરીને નહારે ઠેકાણે નાખે, તો એ નિસાસાથી તે માખાપના કુળનું
મુળ પણ રહેવા પામે નહિ. અમારી તરફનાં ગામડાંજોમાં આપણી નાતના જેઓ ભર-
તીઆ કહેવાય છે, તેઓને પોતાના છોકરાને અટ્ટ કન્યા લાવતાં, મોટી રકમો કન્યાનાં
માખાપને ખાવા આપવી પડે છે; તેમનામાં પણ જેઓ સારા પૈસાદાર અને પવિત્ર જુદિ-
વાળા હોય છે તેઓ તો કુલવાન કરતા પણ બેવડી ત્રેવડી રીતે આપીને દીકરીને સારે
ઠેકાણે આપીને તેના આશીર્વાદ લે છે. પણ જેઓ લોભીઆ હોય છે તે તો વધારે રૂપીઆ

મળે તો ગમે ત્યાં બિચારી રાંક દીકરીને કે છે. કોઇ કંઈ, કોઇ કારિયાવાડ, કોઇ આગ્રા કોઇ કાશી અથવા એથી પણ વેગળે દીકરીને નાખે છે, તે દીકરી ફરીને માળાપતું મ્હો પણ જોવા પામતી નથી, અને ગમે તેવા સાસરિયામાં દુ:ખી યથ કષ્ટ દિવસ કાઢે છે. તે દીકરીના સુખદુ:ખનો સંદેશો પણ તેનાં માળાપતને મળવો દોલતો યથ પડે છે, અને માળાપતના સારા માદાના સમાચાર પણ દીકરીને વેવાસર મળવા સુકેલ હોય છે. મારા મનમા તો અમારી પણ એજ દશા યથ-એમ બાસતું હતું. પણ હવે મને ધીરજ આવી કે વિસનગરમાં પણ તમારું મોટું ફરુંબ છે, તેથી વરસે એ વરસે પણ સારા માદાપ્રસંગે ત્યાં જવુંઆવતું થાય, તો વિસનગરનો રસ્તો તો અમારા ગામને ગાંદેરે યદને જાય છે, તેથી અમે દીકરીનું મ્હો દેખીએ. વળી તમે વિસનગર હો ત્યારે પણ અપદવાદથી તેમજ અમારે ગામથી ગાડાં જતાંઆવતાં હોયજ છે, એટલે અમારે વિસનગર આવીને અમારી દીકરીનું મોટું જોવું હોય તો જોવાય. વળી મારૂં પિયર પણ વિસનગર છે, તેથી કોઇ પ્રમજૂ તો ધણા દિવસ લગી અમારો માદીકરીનો મેળો પણ રહે. તમારાં સગાવડાંહાંનું હેત જોઇને મને માર્ગનું દુ:ખ તેમજ હેતાની ચિન્તા આજે વિસારે પડી છે. વળી બહેન ! કેટલીક વગર સમજની ખાંડીઓ નવીનાં માળાપતને દુસ્મન જેવાં દેખે છે; પણ બહેન ! ઈશ્વરે જે બેઠાં (જોડાં) નિર્માણ કરી રાખેલાં હોય છે, તે જ યોગ આવે ભેગાં થાય છે તમારું જુદું બાહીને અમે દીકરી આપી નથી, આ બાબતનો પરમેશ્વર સાક્ષી છે. બહેન ! મારી દીકરી પ્રેરીબ ગાય જેવી છે, મરતાને પણ એ મેર કહે તેવી નથી, અને તમ્મરું કહ્યું કામ સફ કરે તેવી છે. અમે ગામડાનાં તે તમારા જેવું બોલતાં ન આવડે અને વખતે કોઇ કામમાં ગમ પણ ન પડે, એકવાર સમજવીને કોઈ કામ એને કરી ખતાવશે તો ખીજવાર એની મેળે કરશે. (સંજળ નેત્રથી ગદગદ સ્વરે) તમારી પાસે હાથ જોડીને હું માગુ છું કે એને કોઇ મારમુક રે નહિ (દેવબહેન સામુ જોઇને) મા કટો કે માસી કહો, જ્યાં ગણું તેમાં તમને વણી આ મારી ગાય તમને સોંપી છે, તમારા ધરતી શોભા અને આખર પ્રગણે તમે એને સુખમા રાખશો તો હજાર ધરતી નાતમા વિસનગરમાં પણ તમારી વાદવાદ કહેવાશે. (દુર્લભગોરીને ખતાવીને) આ બહેન પણ બહુ સીધા સ્વભાવનાં અને સમજુ છે, કોઇ અજિયો તો કદીએ તમારા ધરમા યશે નહિ, ને તમારાં બધાં સગાનું હેત જોઇને તો એનો પાપના મનને ધણો સતોષ થયો છે, તે કહેતા હતા કે દીકરીને અહીં તેના સારા બાગે જ બેઠી આણી છે. ગામડામાં તો ઘેર દુજણુ એટલે અમારી દીકરી કુધદહામા જ ઉછરી છે; અને વળી એને ભાગ્યે અહીં તમારે ત્યાં એ ગાયો છે, એટલે ખાધાપીધાનું તો કોઇ વાતે અહીંએ દુ:ખ નથી. વિસનગરમાં કોઇ અકરમીનું યર મગત તો હોડીને ટમવા દુ:ખ, દેત, ને ખાવાને અડદાળાનો રોટલો અને આમલે ધી ! મિચાગી નાતજાતમાં જમના જાય ત્યારે, પેટ, ઠારે. મુઠ તેના કળાં આ શું બોલું ? અમારા ગામડાનાં હોકરાને તો દહાડામા ત્રણ સાર ટાણુ ખાવાની ટેવ.

આ બધી વાત સાંભળીને દેવબહેન બોલ્યાં કે-“મે” તો પ્રયત્નથી તમને નારદાપુરમા કહ્યું હતું કે અમે છિયે તો ગરીબ રિયતિના કાંઈ તાલેવત નથી, પણ તમારી દીકરી અન્ન-વસ્ત્રથી દુ ખી રહેશે નહિ; તમારે ત્યાં બાબરીનો રોટલો તો અમારે ત્યાં જરૂરનો પણ સારી રીતે મળશે; અને જાડું પાતળું લુગડું-એ વાતે એણે મન અમે ફાલવીશું નહિ. એમના

નસીમે એમના ધણી દમાય અને હજારનું ધરાણુ કરે તેમાં અમને ઝેરવેર નથી. હમણું અત્યારે હું મોટી મોટી વાતો કરું એ સારું નહિ, પણ તમારી દીકરી તમારે ઘર આવોને તેને-પોતાને મોટે તમારી આગળ જે કહે તેથી તમારું મન જે કહે તેજ તમારે ખરું માનવું.

આટલી વાતચિત્ત યહ એટલામાં દેવખહેને ધરમાંથી ત્રણવાર તેડવાને આવ્યું, કે વસવૈયાં પતાવવાં છે તથા નાતભા પણ પિરસણું ઢાંકવા મોકલવાં છે તેમા કામને મમજણ પડતી નથી તે પાડી જવ. એટલે દેવખહેને તુરત કડયાં અને બોલ્યાં કે-‘જુઓ બહેન! મારા જીવ જપ છે ? પણ વળી જ્યારે નવરાય હશે ત્યારે હું તમારી પાસે આવીશ, હમણું ચાકર ખાટલા ગોઠાં લેઈને આવશે તેને તમે કહેશો તેમ તે પયારીઓ કરી આપશો, અને જે સ્ત્રી જોયતી હોય તે તેને કહેશો એટલે તે તમને લાવી આપશે. જરા કે કામ વાતે સંકોચાય તો તમને મારા સમ છે, હોય સવારમાં વહેલાં ઉઠજો.

એ પ્રમાણે કહી દેવખહેને અને દુર્ભગમોરીએ ચાલવા માંડ્યું. તે નજીક બોળમળે દયાબાઈ પોતાના ઉતારાના બારણા લગી વળાવા ગયાં અને બારણું વાસતાં કહ્યું-‘તમે પણ વહેલાં ઉઠજો, અને કાલે બપોરે બે ઘડી નવરાય મળે ત્યારે આવજો. (અપૂર્ણ) સંધવી.

ખુલ્લે ખજાને ખોટો દસ્તાવેજ ! જૂઠા અને તૂતનું જાડ !!

મુખ્યપ્રદેશ આર્યપ્રતિનિધિસભાના મુખ્યપત્ર પેલા ચીમકાચળદાદના તા. ૨-૭-૧૬ ના અંક ૧૭૩માં ૬ ટું પાને આર્યસમાજ અને શાસ્ત્રાર્યનું મથાણું કરી લખેલું છે કે-‘કામ પણ મતપ્રવર્તક કે આચાર્ય પ્રજા સમક્ષ અમુક સિદ્ધાંત રજુ કરવા ઇચ્છે છે, ત્યારે તેમને પોતાના સિદ્ધાંતનું સમર્થન અને સામાના સિદ્ધાંતનું ખંડન સપ્રમાણ કરવું પડે છે. પ્રાચીન ઋષિમુનિયો તેમજ ભગવાન શંકરાચાર્ય જેવાને પણ આ પદ્ધતિ મહત્ત્વ કરવી પડી હતી.’ એ કોટિમાં તેમના સ્વામીજી અને પરમમાન્ય મહર્ષિ દયાનંદ મરસ્વતીને અને તત્કાલિન આર્યસમાજને પણ ગણાવી ગણર યાય છે. અત્રે સદ્વિવેકી વાચકો અને સુવિચારી મર્મજ વિદ્વાનોએ ખ્યાવ કરવો ઘટે છે કે, પરમોપકારી ઋષિમુનિયો અને ભગવાનશ્રી શંકરાચાર્યે સ્વમતખંડન અને પરમતખંડન કરતા અન્ય મતાવલખીઓ પર ગાળોતો વરસાદ વરસાવ્યો નથી, તેમ અંગત હુમલાને નિંદા વ્યક્તિ પરત્વે કરી માનખંડના કરી નથી; પરંતુ વેદાદિ શાસ્ત્રાનુસાર પદ્ધતિસરજ સ્વમતનું સમર્થન કરેલું છે. પણ પોતાની જન્મથી કે શુભકર્મથી સિદ્ધ થતી જાતિ (ચૂડ-કાપડી-મિશ્રવર્ણ) ની પરિપાકી પ્રમાણે હડકાવા કૃતરાતી હોંઠે વાડવાઈ કરીને પરમાત્મા સ્વરૂપ ભગવાન વેદવ્યાસ જેવાને કસાઈ કઢીને, તથા દુનિયાપરના તમામ મુખ્ય ધર્મેને નિર્દોષ નકારા વચનોથી કિતારી પાડવાના નીચ પ્રયત્નો કરીને, દયાનંદ પોતાની હલકી જાત પ્રમાણે નીચ ધંધો માંડી પોતાનાજ પગમા કુહાડો માર્યો છે, વેદભાષ્યકાર ભગવાન દયાનંદ થવાની હણુતામાં પેદાના વાસ્તવિક અર્થ કરવાને બદલે, હાવ્યા તેવા અનર્થો કરી વ્યભિચારવર્ધક નિયોગ અને વર્ણસંકરતા પ્રમારક બ્રહ્માચાર વધારવાની દયાનંદે જેવી પ્રપંચ જાળો પાથરી છે, વેદને નામે પ્રતાદણા કરી છે,— તેમ નથી કહ્યું. કયાં તે જગદ્દારક પરમપવિત્ર ઋષિમુનિયો અને કયા વાસનાઓ અને લાલસાઓ.

થી બરેલા દયાનંદનો મિથ્યા આડબગ ? સુંદર આગળ આગીયાનો અને સમુદ્ર આગળ ખાખો. સ્ત્રીયાનો કંઈ હિસાબજ નથી, તેમ દયાનંદ તે વળી પરમજાની ઋષિમુનિપો આગળ શી વિસાતમાં ? કીસ ગણતરીમાં ? ને સત્યાર્થપ્રકાશને સમાજોએ પંચમ વેદ જેવો ગાને છે, અને દયાનંદ જીવતા રતાર ગ્રેમ બનારસમાં છપાયેલી પ્રથમાવૃત્તિમાં દયાનંદના મુદ્રા પછી તેની દરેક આગતિમાં હેંગેર વધધટ કરી સ્વામીજીના શિદ્ધાંતોનું સત્યાનાશ દાડી ધમકારાવધ સત્યાર્થપ્રકાશની ૧૧ આવૃત્તિઓ વૈદિક યજ્ઞલક્ષમાં છપાવી બદાગ પાડી છે. તેમાં યૌનિ-મક્રોચનો વિધિ પણ લખેલો છે. સ્ત્રીઓને યૌવન જાળવવાનો મોહ લગાડી વાતસલતાને બગાડી માતાએ ધાવણા બાળકને છૂટું દિવસે અવગ કરી ધાવને સોંપવાનું લખેલું છે, પણ ગરીમ માવોના યૌવનનો સત્યાનાશ કાદવાનો નીચ વિચાર પણ શા માટે કર્યો ? આવા નાનખોજી બગડને તે પગપૂજ્ય ઋષિમુનિયોની દાગમાં બેસાડવાજ કેમ ? પણ બેશરમા નીચ નફર નિર્લજ સમાજોને તો જેમા તેમાં હમ ભી ડીચ કરીને ઘુસવું અને આગળ પડવુંજ ગમે છે. પણ મોરનાં પોંછાં ખોસી મોરનાં બપવા જનારા દાગડાની દુર્દશા અને દાડમારી ધધ હતી, તે વાત પણ લક્ષમા લેરી ધટે છે; મારા ધારવા પ્રમાણે તો આપરે એજ અવગતિ થવી છે.

“અન્ય મતાવલંબી વિદ્વાને તેની સામે શાસ્ત્રાર્થમા સામે મોંએ ઉભા રહી શકતા નથી ...” આ લખવું તદન ખોટું દડદડતું જૂઠાણું હોઇ એ આપબડાઇના દડાકાજ માત્ર છે. શાસ્ત્રાર્થમા દયાનંદીયો મિથ્યા કોલાહલ કરવા સિવાય સમજે છેજ શું ? પ્રેમાણ મયો વે દાદિ શાસ્ત્રોને તો મુ પણ ખુદ વેદને પણ ખનતા નથી. દીધીશાસ્ત્રાર્થમાં વેદનાં પ્રમાણો શાબળી સમાજોએ કહી દીધું હતું કે—અમે વેદના મંત્ર સાંભળવા નથી આવ્યા. વેદનેજ આગ ચપટીમાં ઉડાવે છે, તો ખજી સ્વામી દયાનંદના લેખને ઉડાવતાં તો વારજ શી ? વિદ્વાન વેદપાઠી બ્રાહ્મણ પડિતોને અજાવે સમાજ શાસ્ત્રાર્થમાં જે ઝોડાં ઉભાં કરે છે, તે વગર સમજ્યે ગમે તેવા વાદપ્રહાર અને પ્રલાપો કરે છે, અને આર્યસમાજ ટોળો ‘સમાજની ૨૫૯ યજ વિજ્ય કડો વાગ્યો’ એવા પોકારો કરી તાળીઓ બજવી ગાલ કુલાવી પબ્લીકને છેતરે છે, છાપામાં સચ્ચાઇને સંતાડી હુચ્ચાઇને આગળ ધરી રગીલા રસીલા અહેવાલો મનગમતા છપાવી જલેર પ્રજાની આંખમાં ધુળ નાંખે છે. આરહું છતાં પિ પેલા બ્રાહ્મણીના છોકરાની પેડે ‘મા દુતો કાશીની સમા જતી આવ્યો’ એવું બેધકક છાતી કુટીને કહે છે. હરદાગ ઋષિકૃષ્ણના પડિતવર્ચ ત્રીગિરિધરશર્માએ વૈદિક વર્ણવ્યવસ્થાના શાસ્ત્રાર્થમાં, આર્યસમાજ ગુરુકુલવાળા લાલા હંદ ખત્રીને મ્દાત કરી સમાજ વિજ્ય વાવટાનાં ચિંધરા કરી નાંખ્યા છે, તે હવે જગજલેર યજ મયેલું હોવાથી મિથ્યા બડાશે કોઇ પણ નહિ માને. “આથી હિંદુસમાજના વિદ્વાને આર્યસમાજ તરફ વધુ સહાનુભૂતિ ધરાવવા લાગ્યા તથા હિંદુસમાજ અને આર્યસમાજનો સબંધ ધીરધીરે મિત્રાચારી બર્મો થવા લાગ્યો; પરસ્પરની ચેરસમજે દુર ધર્મ સમાજની લોહાપયોગી સેવાઓ તથા નિસ્વાર્થ સંચાનો હિંદુસમાજના વિદ્વાન મંડળોએ સ્વીકાર કરવા બીડ્યો.” તેતું આ લખવું પણ નળ તાર જૂઠું છે. સત્યવાદીના બેટા હોય તો બતાવી આપે કે હિંદુસમાજના કિયા માન્ય વિદ્વાને અને તેમના મંડળો આર્યસમાજની બાયમાં હાંધે ધાલી ચાલે છે ને મહાજે છે? તે સિવાય ખાલી તડાકા મારવાથી હવે જનસમાજ કગાય તેમ નથી. બાકી હિંદુસમાજનો એકવાડો વાલ્લા વહ્યા અને વરલેલાઓ આર્યસમાજ તરફ સહાનુભૂતિ બતાવતા હોય,

તો તે તેમની વિષયવાસના અને ભોગવાલસાની પરિતપ્તિની સર્વ પ્રકારની સવકોત્પાં તેમને મળતી હોવાને લીધેજ જાણું. જ્યાં છને ધણીએ અગીઆર માંટી કરવાની છીનાળીઓને છુટ હોય તે વાડામાં કામી સહ પુરો પેસે અને યથેચ્છ વિહરે વિચરે તેમાં નવાઈ શી ? આ મસ મોટી વાતપર શું રૂપાણું મોં લઇને કુલીને ફાળકો થઇ નફ્ટ બની ગાજતા હશે ?

“ પણ હિંદુસમાજના એક નાનો વર્ગ એવો છે કે જેમની આજીવિકા માત્ર આર્ય-સમાજનો વિરોધ કરવા ઉપર, અને હિંદુસમાજના અગ્નિ ઉપર નિર્ભર છે. ” આના જવાબમાં જાણું ને, આખું જગત જાણે છે કે દુનિયાના મર્વ મહજબો અને ભારતના બધા ધર્મપંથો અને સંપ્રદાયોનો જબરો વિરોધ અને પેટ ભરીને નિંદા કરવામાં દયાનંદ અને તેના ચેલાઓએ તો હદ કરી છે ! હુમલા અને આક્ષેપ કરનારાએ સામાયિકના ધમારા અને મારાથી ડરવું ન જોઇયે, પણ દગબાજ દયાનંદોએ તો નિસ્વાયે સ્વમત રક્ષા અને સ્વધર્મસેવા માટે નિડર થઇ હુમનારા અમારા સત્યાનુરાગી સનાતનધર્મપ્રેમી મહાશયોને પણ પેટભરા પાખંડી કહેવા લાગ્યા છે. આ તે કેવી જાગસતા અને ભિરતા ? એ તો હુંયે હોય તો હોઠે આવે, અને આપ જેવા અન્યને ધારે. આર્યસમાજમાં બધું બાહુતી અને પગાર દારથીજ કામ લેવાય છે ? તેમના ઉપદેશકો પગારી, પંડિતો, અને અધ્યાપકો પગારી બેગારી ભેખકો સંપાદકો પ્રકાશકો પણ પૈસાના સગા; મિલે દામ તો કરે છે કામ ! અને નાહક કરે છે હિંદુસમાજને બદનામ. ગુરુકુલ ફંડ, વેદપ્રચાર ફંડ, પ્રેસ ફંડ એવા એવા ઢોંગધતિંગ અને ફંદિતો કરી ભોળાબલા લોકોનું ધન હરણુ કરે છે; અને તે ધનપર ધોંગાણું કરી આર્યસમાજના અમુક વર્ગની આજીવિકા હિંદુધર્મ, શાસ્ત્રપુરાણ, કેવીદેવતા અને પિતૃઓ વગેરેની નિંદા કરવા ઉપરજ ચલાવાય છે. તે હવે, ક્યાં ઢાંધું રહ્યું છે, કે નકામો ઢાંકિપ-છોડો કરીને ખુણે પેસી હામરથ રહી, હિંદુસમાજ પર નામોશી લગાડવા પયસ ફેંકવા માંડ્યા છે ! ખાસ તેનું જોદે એવા કૃત્ત્ર અને ખળને કરવું ચે શું ? પ્રિયતમ હિંદુમાઇઓ ! સાવધાન ! ! તમારા શત્રુમિત્ર આર્યસમાજજોથી સાવધાન ! ! ધર્મદોહી વેદવિરોધી વેદનિંદક નાસ્તિકોથી સવેળા સાવંધ થાઓ અને તમારી બમાઇ ઉદારતા અને ભોળપણનો લાભ તેમને ન આપો, તમારા ધનપર હુજીદિ દયાનંદોએ તાગડધિત્રા ન કરવા દો, આજીવિકાને માટે તેમને હરાયા દોરની પેઠે આપડવા દો; એક પાછ પણ કાઢીને તેમને આપડી તે નરકમાં નાંખવા જરાબર જાણું. સત્યનું મહણુ કરવાની શેખી મારનારા દયાનંદોએ ! બતાવી આપો કે હિંદુસમાજમાં એક વર્ગ તો શું પણ એવી એક વ્યક્તિ પણ છે, કે જેની આજીવિકા સમાજના ધન ઉપર આર્યસમાજનો વિરોધ કરવા ઉપરજ નિર્ભર હોય ? ‘હિંદુસમાજના અગ્નિ પર નિર્ભર છે,’ આ લખવામાં તેમને ચુંક આવે છે પેટમાં અને કુટે છે માથું ! એના જેવું કહ્યું છે. આજકાલ મહારાજ્યો સર્વભોમ થઇ હુર્બલ રાજ્યોને દયાની પાટવાની મહત્વાકાંક્ષા રાખી ધમપછાડા કરી રહ્યાં છે, તેવી આર્યસમાજને પણ હિંદુધર્મપર તરાપ મારી ધર્મસામ્રાજ્ય પ્રાપ્ત કરવાની યેલછા લાગી છે ! અને મને તો તેની આ દયા-મણી દશા પર સોચ થાય છે, કે રખેને આવા લવારા લખારા અને ધમપછાડા દરતાં કરતાં આપડી આર્યસમાજનો અંત આવી જાય ! ખરું પૂછો તો હિંદુસમાજના અગ્નિપર દયા-નંદોએનું ગાહું ચાલે છે, પણ હવે સત્વર તે અગ્નિનતા દૂર થઈ જશે, એટલે આર્યસમાજ પેટકુટતા મોં વધારી આભા બની વેવલાં વીણશે ! કરમસંભાં શાસ્ત્રાર્ય ક્યાંનો બનાવ

તો તાજેજ છે, જેનું સંસ્કૃત વર્ણન પાંચવ્યવહાર અને જુજ કૌરવોનો ફરબાર તથા ઉજળા રાક્ષસો નામની યુક્તિ કરેલું છે, તે પછીકને સુવિદિત છે તેવોજ ખીજો વિજયવાવટો ચીમડા ચળકાટે ઉડાડ્યો છે, જેમા નાથાલાન ગવરીશકર પુરોહિતનું નામ સમાજના વાડામા (તેમની નામરજી છતા) ઉમેગી પોતાનો પોકળ વિજય બતાવ્યો છે ઉત્ત ગૃહસ્થ હાલ અને (આફ્રિકા-નૈરોબીમા) વિદ્યમાન છે તેમને મળી પૂછતા ઉપની હકીકતનું પોગળ જણાયુ છે ગયા મેલમા મારા સદ્ગુરુ પરમાત્મા તરફથી મને મળેલા પત્રમા સ્પિકુલના પડિતોએ ગુરુકુલ કાગડીમા જન્મ વર્ણવ્યવસ્થા પર શાસ્ત્રાર્થ કરી સનાતનધર્મનો વિજયકંડો કર્યાના ખુશખબર વાંચી મને અત્યાનન્દ થયો છે પણ અનાડી ચીમડા ચળકાટ તો ખોટો ફોકો રાખી સમાજની ફતેહના બચ્ચા ફુકવામા કચાશ નહિ ગણે ! વળી કરમ સદમા નવા સમાજીઓ કેવા હૃદયવાળા અને અટલ છે? તેમના કૃત્યોનો ચિતાર કૃષ્ણકૃપા તો કૌરવોનો ફરબાર ભાગ પીળમા યથામતિ આપવામા આવશે હાલ તો એજ સાત્ય એવ જયતે નાનૃતમ્ એ સત્ર પ્રમાણે સર્વદા સર્વથા અને સર્વત્ર યનાનુ ને યશેજ નૈરોબી-બ્રિટિશ ઇસ્ટ આફ્રિકા, તા ૧-૮-૧૬ ઉમેદભાઈ નારાયણભાઈ પરેલ.

❀ મનોરંજક શાસ્ત્રાર્થ. ❀

— ગુરુકુલ-વેદિપર સનાતનધર્મનો ડંકો. —

(૨) અનુસંધાન — ચાલતા વર્ષના ગયા (ચૈત્ર) માસના પૃષ્ઠ ૧૮૦ થી

અહમેવેદમ્ ઇત્યાદિ મત્રોના વિશેષ અર્થ તો સનાતનધર્મની દૃષ્ટિએ કંઈ* ખીજા થાય છે, પણ અહીં હું તમારોજ અર્થ માની લઉં છું-વેદવાણી કહે છે કે હું જેને ચાહું તેને ઉમ મનાવી દેઉં છું, હુંજ બ્રાહ્મણને બ્રાહ્મણ કરે છું-ઇત્યાદિ તો આમા અમને શી હરખત છે? શું અમે વેદાધ્યયનને બ્રાહ્મણ્યત્વનું પ્રયોજક નથી માનતા? મુખ્ય બ્રાહ્મણ્ય તો વેદાધ્યયન અને તદુક્ત કર્મનુષ્ઠાનથી જ હોય છે અમારો તો એ સિદ્ધાન્ત જ છે કે—તપ શ્રુત ચ યોનિષ્ઠેત્યેતદ્ બ્રાહ્મણ્ય લક્ષણમ્ અર્થાત તપ, શાસ્ત્ર અને જન્મ ત્રણેનો યોગ યનાથી મુખ્યત્વે કરીને બ્રાહ્મણ્યઆદિ માન્યા છે આથી કરી તમારો અર્થ

*માધ્વાદિ પુરાતન બ્રાહ્મણુસાર આશ્રમણુ ઋષિની વાકનામે કન્યા બ્રહ્મભાવના આવેશથી આ બધું કહે છે કે હું ચાહું તે કરે છું, હું જ બ્રહ્મજનાવુછું આદિ એટલા માટે અહંમિત્રા ઘરુણોમા વિમર્મિ, અહઘાવ પૃથિવી આધિવેશ, અહમેચ વાત શ્વ પ્રવામ્યામમાણા મુવતા નિતિશ્ચા ઇત્યાદિ વાક્ય આ સંકનના સમતાર્થ હોય છે, કેમકે એમા વર્ણેલા સર્વમામધ્યરક્તજ વેદવાણી કોઇને ઉમ નથી બનાવતી નથી પવનની પેઠે ચાલતી કે નથી આકાશ પૃથ્વીને પેદા કરતી ! અને આર્યસમાજના સિદ્ધાન્તાનુસાર તો મતાર્થમા ઇશ્વર પ્રવક્તૃતાજ માની જાય છે, તદનુસાર તો એ અર્થજ થયો જોઇયે કે-ઇશ્વર કહે છે કે હું જેને ચાહું તેને બ્રાહ્મણ બનાવી દેઉં છું પણ એથી તો ઉનટો વિપરીત જ પદ્ય સિદ્ધ થયો, ગુણકર્મનુસારના તો જતી રહી કર્મના બળીમા કરવા ગયા ખીચડી ને ઘમ ગયા ઠળીયા !—એના જેવું જ થયું આ વાતપર સંજ્ઞાત વાચકો જરૂર ધ્યાન આપે

માની સવાથી પણ અમારા સિદ્ધાન્તથી કોઈ વિરોધ ન થયો, અને કારુરદમ ઇત્યાદિ બીજા મંત્રો પ્રકૃત અર્થમાં કંઈ પણ સાધક નથી, ઋષિ કહે છે કે હું વેદસૂત્રોનો પ્રચાર કરું છું, પુત્ર વેદ છે અને છોકરી આટો પીસે છે, (ઉપલ પ્રક્ષિણીનો અર્થ નિરૂક્તકારે લોટ દળનારીજ કર્યો છે પત્થર કૂટનારી નથી કર્યો) અર્થાત્ વસ્તુ કામ કરી લે છે—તો આમાં કોની વર્ણ પલટાઈ ગઈ ? એમ તો સર્વ કોઈ મહિમાઈ વહેચી લઈ જૂદાં જૂદાં કામ કરે છે, તો શુ એ બિજા બિજા વર્ણના યજ્ઞ ગયા ? આજે પણ જે આપણા ઘર માટે જળ આદિ લેઈ આવે છે—તે એ વખતે શુર યજ્ઞ જાય છે ? કંઈ વસ્તુ જણાસભાવ ખરીદવા કે વેચવાથી શુ વૈશ્ય યજ્ઞ જાય છે ? અને કદી રાતે પધારીમાં ખેચાર માંકડ મારી ખેસે તો શુ તે ક્ષત્રિય બની જાય છે ? સમજ્યામાં નથી આવતું કે એ મત્ર તમે શુ સમજીને રજુ કર્યો છે ? પુરાણના પ્રમાણે સબધી ખુલાસો એ છે કે સમજ્યામાવથી હું કંઈ કહી ન શક્યો, પણ અત્યારે રૂઝ એટલુંજ કહી દઈ છું કે, બ્રહ્મ-પુરાણાદિનાં વચન વેદાધ્યયન આદિ કર્મનુશાનની પ્રશસા બતાવે છે, નવી વર્ણોની ઉત્પત્તિ નથી બોધિત કરતાં.

રેનાત કલાલ ઈન્દ્રચદ્રજ વેદાલંકાર (ત્રીજવાર)

પુરુષસૂક્તના પ્રમાણપર હજુ મને સંતોષ થયો નથી. આપ તટસ્થ લક્ષણની કિલકટ કંપના કરો છો પણ તેમાં પ્રમાણ શુ ? બ્યાકરણુ આપ નામ માત્ર લ્યો છો, બ્યાકરણની કંઈ પણ મદદ તો આપે અર્થમાં લીધી નથી. ‘જન્માણસ્યયત’ એ સંત્રમા યત્ પદ છે જેથી તટસ્થ લક્ષણ બને છે. પરંતુ આ મંત્રમાં તો યત્ પદ છેજ નહિ. મુખથી બ્રાહ્મણ ઉત્પન્ન થયા, એટલુંજ કહેવાથી ‘મુખ શુ છે ?’ એ પ્રશ્નનો ઉત્તર કેમ યજ્ઞ જશે ? મારા કહેલા બ્રાહ્મણ ગ્રંથના વાક્યપર આપે એમ તો કહી દીધું કે, ‘મતથી બ્રાહ્મણ પ્રશસ્તાને પાત્ર થાય છે, કિન્તુ ‘અધિષ્ઠિત’ પદ પડિતજ આમ ગયા, ‘આમ ગયા’ કહેવા માટે મારી માગું છું, તેપર આપે ધ્યાન ન આપ્યું. એથી રપટ સિદ્ધ યજ્ઞ જાત, કે કર્મ કરવાથીજ બ્રાહ્મણ નષ્ટ નથી થતો, અન્યથા નાશજ યજ્ઞ જાય છે; કર્મનાજ આધારપર બ્રાહ્મણાદિ વર્ણ છે. મે બ્રહ્મપુરાણનું વચન કહ્યું હતું, એનો પડિતજએ કંઈ ઉત્તર ન આપ્યો, માત્ર એટલું કહ્યું કે પ્રશસા છે. હું પૂછું છું કે, શુ આ પણ પ્રશસા છે ? મહાક્ષારતમાં શાન્તિપર્વ અધ્યાય ૧૮૬ શ્લોક ૧૦માં લખ્યું છે કે—

ન વિશેષોઽસ્તિ વર્ણાનાં સર્વવ્રાહ્મમિદં જગત્ ।

બ્રહ્મણા પૂર્વમૃદં હિ કર્મભિર્વર્ણતાં ગતમ્ ॥

આમાં રપટ કર્મથીજ વર્ણ થવાનું બતાવ્યું છે અને શુ ગીતાનું આ વચન પણ પ્રશસા છે ? કે ‘ચાતુર્વર્ણ્ય મયાસૃદં ગુણકર્મવિમાગશઃ’ અહીં ગુણકર્મના વિભાગથી જ ચારે વર્ણ બતાવ્યાં છે આપ પ્રયા-રેહીને પ્રમાણ આપો છો, પણ હું કહું છું કે ‘ભવિષ્યપુરાણમાં અધ્યાય ૪૧ શ્લોક ૨૨, ૨૩ જુઓ—

ગણિકા ગર્ભસંભૂતો વસિષ્ઠશ્ચ મહામુનિઃ ।

તપસા વ્રાહ્મણો જાતઃ સંસ્કારસ્તેન કારણમ્ ॥

નવિકા ગર્ભસંભૂતો મન્દપાલો મહામુનિઃ ।

તપસા વ્રાહ્મણોજાવઃ સંસ્કારસ્તેન કારણમ્ ॥

અર્થાત—ગણિકાના ગર્ભથી ઉત્પન્ન વસિષ્ઠ અને ધીમરીના ગર્ભથી ઉત્પન્ન ‘મન્દ પાલ’ તપથી બ્રાહ્મણ થઇ ગયા. એજ પ્રમાણે બીજા ઘણા ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, અને શૂદ્ર બ્રાહ્મણ થઇ ગયા. મહાભારત અને દેવીભાગવત આદિમાં અનેક એવા ઇતિહાસ છે. સ્મૃતિઓનાં વચન પણ મેં કહેલાં છે, મારા મંત્રપર આપ કહે છે કે, સનાતનધર્મમાં એનો અર્થ કંઈ બીજો છે, તે બીજો શું છે? વાદ્ય જ તો તે મંત્રની ઋષિ સ્પષ્ટ માનેલી છે. વેદવાણી કહે છે કે, હું બ્રાહ્મણ બનાવું છું. ‘કારુરહમ્’ ઇત્યાદિ મંત્રના અર્થનો આપે અવિરોધ બતાવી દીધો, પણ આપની મનુસ્મૃતિમાં તો વૈદ્યને એકપક્ષિતમાં ભોળન કરાવવાનો પણ નિષેધ લખ્યો છે, તો પછી ઋષિનો પુત્ર ચિકિત્સક વૈદ્ય-કેમ થઇ ગયો?!

પંડિતશ્રી ગિરિધરશર્માજી (ચોથીવાર.)

પુનઃપ્રશ્નકર્તા પૂરો ઉત્તર થઇ ગયો છે, છતાંપિ આપ વારંવાર એજ વાતનો બ્યર્થ ઉલ્લેખ કરો છો. ચત્ત પદ નથી તેથી થઇ શું ગયું? ‘વક્ત્રયાં શુદ્ધોઃ શ્રદ્ધાચયત’ એ તો ચોથા પાદમાં સ્પષ્ટ લખેલુંજ છે. અને આગળ “નામ્યા આસીન્તરિક્ષમ્” ઇત્યાદિ મંત્રોમાં બધી પાચમીજ વિભક્તિ છે. એ સપૂર્ણ પ્રકરણને જોતા ‘મુખથી બ્રાહ્મણ ઉત્પન્ન થયા’ એથી અતિરિક્ત બીજો શો અર્થ થઇ શકે છે? અને મારી કલ્પના કિલ્લ છે, તો આપ કૃપયા આપનો અર્થ કહે; કે જેમાં કિલ્લ કલ્પનાનો અંશ ન આવે! આશ્ચર્ય છે કે આપ કેવલ શકાઓજ ઉઠાવો છો. આપે અઘાવાધિ આપના મન્ત્રવ્યાનુસાર મંત્રનો કાંઈ પણ અર્થ તો ક્યો નથી. ‘મુખ શું છે’ એનો અર્થ તરસ લક્ષણદ્વારા થઇ ગયો, એ હું કેટલીએવાર સમજાવી ગયો છું ‘જેમાં બ્રાહ્મણ ઉત્પન્ન થયા તે પુષ્પ (ધ્રુવર)નું મુખ છે, એ સ્પષ્ટ ઉત્તર છે. ‘મહમેવેદમ્’ મંત્રનો આપનો કહેલો અર્થ માનીને પણ હું જવાબ આપી ચુક્યો છું, તે પર તો આપે કંઈ કહ્યું નથી. ‘કારુરહમ્’ મંત્રમાં, આપ શકા કરો છો કે મનુસ્મૃતિમાં તો ચિકિત્સક થવાનો નિષેધ છે, હિન્દુ એનો વર્ણવ્યવસ્થાના પ્રકૃત વિષયમાં શો સંબંધ થયો? મનુસ્મૃતિમાં ચિકિત્સાનો કેમ નિષેધ છે, અને, મંત્રમાં વૈદ્ય થવાનું કેમ લખ્યું છે? એ કેવલ જુદોજ વિષય છે, વર્ણવ્યવસ્થા સાથે એને કાંઈજ ‘સંબંધ’ નથી-લાગતું વળગતું નથી.

પ્રમાણની બાબતમાં તો જે પત્રોમાં વાદ ચાલ્યો હતો, તેજ અત્યારે આગળ આવ્યો! અમારી ધારણા હતી કે આર્યસમાજ વેદના પ્રચાર માટેજ છે, વેદોનેજ મુખ્ય પ્રમાણ માને છે, અને આ શુરૂકેય પણ વેદપ્રચારને માટેજ છે તે મુખ્યત્વે ઉદ્ધોગ પણ કરે છે. અહીં મોટામોટા વૈદિક વિદ્વાનો તો જરૂર હશે, તેટલા માટેજ વેદના આધારપર અમે લોકો આજનો વિચાર કરવા ઇચ્છતા હતા. હું બરાબર વેદનાંજ પ્રમાણો આપું છું પણ આપ ‘વેદાલંકાર’ છતાંપિ મને પુરાણ અને સ્મૃતિ તરસ શા માટે કમરો છો? સર્વ વાતોનો જવાબ આપવાનો મને સમયજ ક્યાં છે? ગોપય બ્રાહ્મણમાં ‘આચિચ્છન્નો મવતિ’ પર આપે બ્યર્થ શકા કરી છે. હું પૂર્વે કહીજ ગયો છું કે, ‘મત’ અર્થાત્ કર્મથી બ્રાહ્મણ પ્રશસિત થાય છે, અને તેની ધનસંતતિ વિનિષ્ક્રાન્ત થતી નથી. જે સારાં કર્મ કરશે તેનું કૃપ અત્રિચ્છિન્ન રહેશે-એ યોગ્યજ છે. વળી હું મારા પૃક્ષમાં બ્રાહ્મણનાં કેટલાંએક પ્રમાણો આપી ગયો છું, તેના પર આપે કાંઈ કહ્યું નથી. વળી સાંભળો-શતપથ કાંડ ૪ અધ્યાય ૧ બ્રા. ૧ માં તો લખ્યું છે કે—શૂદ્ર યજુરાલામો પણ

ન જાય. આગળ ત્યાસુધી નિષેધ છે, કે યજ્ઞમાન શ્રદ્ધથી ક્યારે પણ મહાપણાદિ ન કરે; આવશ્યકતા આવી પડે, તો બ્રાહ્મણદ્વારા તેને કહેવરાવે, અને મતપથ કાંડ ૪ અધ્યાય ૪ બ્રાહ્મણ ૪ માં લખ્યું છે કે:—‘તસ્માન્ન દ્રાહ્મણઃ સર્વસ્યેવ ક્ષત્રિયસ્ય પુરોધાં કામયેત’ ‘નો યવ ક્ષત્રિયઃ સર્વામિદ્ર વાહ્મણ પુરોદધીત’ અર્થાત્-બ્રાહ્મણ ઇચ્છામાં આવે એ ક્ષત્રિયનો પુરોદિત ન થાય, અને ક્ષત્રિય પણ મરજીમાં આવે એ બ્રાહ્મણને પુરોદિત ન બનાવે; કિન્તુ યોગ્ય બ્રાહ્મણ બોલે, એથી પણ એ મિદ્ધ થાય છે કે, બ્રાહ્મણ અને ક્ષત્રિય પણ અયોગ્ય હોય છે, જે શુદ્ધકર્મથી વ્યવસ્થા માનવા જતાં અમબરિત હરે છે. વળી તૌંકયબ્રાહ્મણના છાંદોગ્યઉપનિષદમાં તો સ્પષ્ટ લખેલ છે કે:—‘તથા હા રમણીયચરણા મયન્તિ, મમ્યાશો હ યસે રમણીયાં યોત્તિમાવચેરન્, દ્રાહ્મણયોર્નિ વા ક્ષત્રિયયોર્નિ વા વૈદ્યયોર્નિ વા । યમ ય હા કપૂયચરણા મમ્યાશો હ યસે કપૂયાં યોતિમાપચેરન્ શ્વ-યોર્નિ વા શૂકરયોર્નિ વા ચાંદાલયોર્નિ વા, (છાન્દોગ્ય ઉપનિષદ પ્રવા ૫ સ્કં ૧૦ કં ૭) અર્થાત્-જે શુભાચરણ કરે છે, તેઓ બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય આદિની સારી યોનિ પ્રાપ્ત કરે છે અને ખોટાં આચારણ કરનારા હુકરાદિની હલકી યોનિમાં જન્મ ધારણ કરે છે. બધાં પૂર્વકર્મભિસાર ઉપ નીચ યોનિમાં જન્મ થવાનું લખ્યું છે. તેથી બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વગેરેનું જન્મથી યોનિસિદ્ધ થવું સ્પષ્ટ થાય છે પંડિતશ્રી આર્યભુનિષ્ઠ જે આ સમામાં બિરાજમાન છે, તેમણે પણ છાંદોગ્યના બાબમાં એ મમનો એજ અર્થ સ્પષ્ટ લખ્યો છે; તેથી બ્રાહ્મણ મંથ પણ સર્વથા અમારા પક્ષમાંજ સિદ્ધ થઈ જાય છે. બાકી રહી સ્મૃતિની વાતો તે પણ જેને સ્મૃતિઓમાં જુઓ --

(૧) ‘સર્વર્ણેભ્યઃ સર્વર્ણામ્ જાયંતે હિ સજાતયઃ’ (યાજ્ઞવલ્કય.)

(૨) ‘ઉત્પત્તિરેવ વિમસ્ય મૂર્તિર્ધર્મસ્ય શાશ્વતી’ (મનુ.)

૧. સમાન વર્ણના પુરુષથી મમાન વર્ણની સ્ત્રીમાં સમાન વર્ણનો પુત્ર પેદા થાય છે. ૨. બ્રાહ્મણ ઉત્પત્તિ માત્રથીજ ધર્મની મૂર્તિ છે. ઇત્યાદિ સિદ્ધાંતનું ડિ ડિમ વાગી રહે છે, છતાં સ્મૃતિઓની શુદ્ધકર્મોનુસાર વર્ણ માનવામાં સાક્ષી આપવી, એ સાદસ વિના બીજું કોઈજ નથી. ‘યસ્ય કાયમત્ત્વલ્લ ઇત્યાદિ વચ્ચેનાદારા મનુ મવપાનથી બ્રાહ્મણોની પતિતતા બતાવે છે, અને એ કર્મનો નિષેધ કરે છે; પણ વર્ણ બદલવા અગર નીચ વર્ણથી ઉચ્ચ વર્ણ થઈ જવાનું તો ક્યાંય પણ લખ્યું નથી *બ્રહ્મપુરાણ પણ શ્રદ્ધ કર્મનો નિષેધ કરતું ચેતપોતાના કર્મમાં દૃઢ રહેવાની આજ્ઞા કરે છે. સ્મૃતિઓ તો સર્વ જન્મસિદ્ધ વર્ણ વ્યવસ્થામાંજ અનુકૂલ છે. કેવલ મનુસ્મૃતિજ નહિ પણ ગૃહ્યના કે જેના આધારે અમારા સંસ્કાર થાય છે, તે પણ જન્મથીજ જાતિ-વર્ણ માને છે. તે મુજોના આધારપરજ તમારા સ્વામી દયા-નંદજીએ પણ સંસ્કારવિધિમાં લખ્યું છે કે:—‘બ્રાહ્મણુ વસંત ઋતુમાં ઉપનયન કરે,

*આ બ્રહ્મપુરાણના વચનના સંબંધમાં પણ એક મોટા પ્રપંચ થયો છે, એ વખતે અમને પુસ્તક તો આપ્યું નહિ, તેમજ પૂર્વાપર પ્રકરણનો સંબંધ જતાવ્યા વગર મધ્યમાંથી જે શ્લોક કહી દીધા. વસ્તુતઃ ત્યાં જન્માન્તરની ગતિનું પ્રકરણ છે, કિંવા વર્ણનો મનુષ્ય કેવા પ્રકારનો કર્મ કરવાથી કેવા પ્રકારનો જન્મ પામે છે ? એ આરંભમાં પ્રશ્ન હોયો છે. જે પૂર્વોક્ત શ્લોક પ્રમાણુપથી કહેવામાં આવ્યા હતા, તેની આગળના બાગમાં બ્રહ્મપુરાણમાં અધ્યાય ૨૨૩ નો શ્લોક ૧૫ મો આ પ્રમાણે છે

પંડિતશ્રી ગિરિધરશર્માજી (પાંચમીવાર)

વર્ણવ્યવસ્થાને પ્રચલિત કહેવામાં મારો આશય વર્તમાનમાં પ્રચલિત હતો. મેં પ્રત્યક્ષ પ્રમાણની સાક્ષી આપી હતી, વર્તમાનમાં સર્વત્ર જન્મથીજ વર્ણવ્યવસ્થા મનાય છે. પુરાણની કોઇ કથાનો ઉલ્લેખ મેં કર્યો નહોતો, સ્મૃતિ અને પુરાણોને તો આપણ વચમાં લાગ્યા કરે છે, અને હજુ પણ એજ પ્રમાણો ઉપર આંર મેલો છે-કદો છે; વેદપ્રમાણોના આધારે તો આપે એક જવાબ આપ્યો નથી. અને આપના સર્વ પ્રમાણોના જવાબ તો હું આપી ગયો છું. પુરાણના વિષયમાં સાદ્ કહી ગયો છું કે પુરાણની સર્વ કથાઓ સત્ય છે, કેવલ ઇતર વર્ણથી બ્રાહ્મણ અને બ્રાહ્મણથી ઇતર વર્ણ થવું સત્ય નથી. સ્ત્રીથી પુરુષ અને પુરુષથી સ્ત્રી ધર્મ જવું પણ સત્ય છે, કિન્તુ એ સર્વ યોગ અને તપની અસીદ્ધિ શક્તિથી કોઇ કોઇ વખત થવું હતું; વર્તમાનમાં એ શક્તિનો અભાવ હોવાથી એ વાતોનો ઉદ્ધાપોદ્ધિ કરવો વ્યર્થ છે. એટલા માટે હું પ્રથમ કહી પણ ગયો છું, કે, પુરાણોની કથાપર આજ વિવાદ ધરો નહિ; વિચાર ‘વેદિક વર્ણવ્યવસ્થા’ નો કરવાનો છે. પુરાણોના પ્રમાણોને આપ વારંવાર વ્યર્થ વચમાં લાવો છો. પુરુષશક્તિના મંત્રપર આપ ફરીથી પણ એજ વાત કહો છો, કે એક પાદ ત્રણ પાદને કેમ ખેંચી જશે ? મહાશંખ ! જરા વિચાર તો કરો કે એ એક પાદ નથી, પણ આગલા સર્વ મંત્રોમાં એજ પ્રકરણ છે.

चन्द्रमा मनसो जातयक्षोः सूर्यो अजायत ।

मुखादिन्द्रश्चामिश्र माणाद्वायुरजायत ॥

नाभ्या आसीदन्तरिक्षं शीर्ष्णो धौः समवर्तत ।

पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्પચાલ્લોકૌ અકલ્પયન્ ॥

આ સર્વમાં પુરુષના (ધરતી) મનથી ચન્દ્રમાં ઉત્પન્ન થયો, અક્ષથી સૂર્ય થયો, મુખાદિ ઉત્પત્તિ સ્પષ્ટ લખી છે. તો પછી એ સર્વની સાથે ‘બ્રાહ્મણોઽસ્વમુંજામાસીત’ નો અર્થ ‘બ્રાહ્મણ મુખથી ઉત્પન્ન થયા’ એવો કેમ ન થાય ? તદસ્થ લક્ષણ અહીં કેમ સંભવતું નથી ? એ તો આપ કંઈ કહેતા નથી, ને નડામી પોતાની પહેલાંની વાતોને ભેવડો છો. આગળ આપ પૂછો છો કે, પગથી ચદ્ર કેમ ઉત્પન્ન થઈ ગયા ? અને કયા શરીરથી થયા ? તે કયો અવતાર હતો ? એનાપર વિવચના છુટકે, મારે ફરીથી કહેવું પડે છે કે, આ સર્વ ‘અર્ધાન્તર’ રૂપ નિઘડ. સ્થાન નહિ તો ખીલું શું છે ? વર્ણવ્યવસ્થાના વિષયમાં આપ સહિ અને અવતારોની વાત મને પૂછો છો, સાત મિનિટ અને બેસવાનો વખત મશે છે, જેમાં ‘હું સહિપ્રક્રિયા પણ બતાવી દઉં, ઇશ્વર સ્વરૂપ કહું અને પુરાણોની સર્વ કથાઓની વ્યવસ્થા પણ કરી દઉં ! ભલા આ તો કંઈ ન્યાય છે ? શ્રુતિ આપને અને મારે ભેઉને માન્ય છે, શ્રુતિમાં ‘પદ્મચાં શદ્રો મજાયત’ લખ્યું છે, તો એ પ્રકરણાન્તરની શંકા અહીં કેમ છેડી શકાય ? શ્રુતિને આપ જ્યારે સ્વતઃ પ્રમાણ માનો છો, તો પછી તેમાં શુંકે તર્કને શા માટે આશ્રય આપો છો ? કે ‘પગથી કેમ પેદા થાય’ ? શ્રુતિ એ કહ્યું છે માટે ગાની લ્યો. અવતાર તો પુરાણ શાસ્ત્રોમાં અનંત માન્યા છે, પણ સ્પષ્ટ તો અવતારનો કંઈ પ્રસંગજ નથી. ‘વિરાજોઽધિવહઃ’ ને પૂર્વ મંત્રમાં લખેલું છે,

છે, પૂર્વ જન્મના સંસ્કાર, માતા-પિતા, અને શિક્ષા આદિ: તો સનાતનધર્મીઓ પણ એ સિવાય બીજું શું કહે છે? પૂર્વ જન્મના સંસ્કારાનુસાર તે તે માતાપિતાને ત્યાં જન્મ થાય છે. માતાપિતા જેવા વર્ણના હોય, જેવા એમના શુદ્ધકર્મ હોય, તેવાજ પુત્ર પણ થાય છે; શિક્ષાથી તેના વિકાસ થાય છે—અતઃ પુત્ર પણ તેજ વર્ણનો થાય છે—એ અમારો મત છે. ઇશ્વર આપતું લાલું કરે, કે આપ પ્રતિવાદી છતાં આ સત્ય તત્વને સ્પષ્ટ અક્ષરોમાં માની લીધું. આ તો એ વાત પ્રત્યક્ષ યદ્ય ગ્રંથ કે. “જાદુ વો જો શિર-પર ચઢફર વોલે” આપનાજ મુખથી જુલાસો થઇ ગયો. ગોપથ બ્રાહ્મણના વચન મવિચ્છિન્ન: પર પુનઃ આપે પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે, કે ‘કૃત્ય અવિચિન્ન યાય છે, એમાં કુળ ક્યાંથી આવ્યું? હું કહું છું કે વિચિન્નનો મુખ્ય અર્થ તો ડુટવું છે, બ્રાહ્મણ ડુટતો નથી તો એનો આપ બીજો શો અર્થ કરશો? એજ માનવું યુક્તિયુક્ત થશે, કે તેનાં સંતાન ડુટતાં નથી. મનુનાં વચન આપે ફરી દર્શાવે, પણ આશ્ચર્ય છે કે, ખબર નથી પાતી કે આપ એથી શું સિદ્ધ કરવા માગો છો? તે આચાર્યની પ્રશંસાનું પ્રકરણ છે, કે આચાર્ય માતાપિતાથી ઉદ્ભવે છે. કેમકે માતાપિતા જે જન્મ આપે છે, તે તેનું હત્વન્ન કરેલું હાડ-માંસનું પુતળું વિનશ્વર છે, શીઘ્ર નષ્ટ થઇ જાય છે. પણ આચાર્ય આપેલું વિદ્યારૂપ શરીર અજર અમર છે, કેમકે તેના હારા પ્રાપ્ત યજ્ઞેલ મશશરીર અગર ધર્મશરીર પ્રાપ્ત થાય છે; કે જે જલદી નાશ પામતું નથી. તેથી ગુર્ણકર્મથી વર્ણવ્યવસ્થા માનવામાં શી સદ્વાચતા મળી? આચાર્યની સમીપ બ્રાહ્મણ આદિ દિગ્નેતા પુરોજન નહ સકે છે, એ આજ અધ્યા-યના આરંભમાં મનુસ્મૃતિમાંજ સ્પષ્ટ છે, ‘દિગ્’ કહેરાવતું તો અમારા મનેજ અનુકૂલ છે. જરા વિચાર કરો! એકવાર માતાપિતાને ત્યાં જન્મ, અને ફરી આચાર્યને ત્યાં વિદ્યારૂપ જન્મ, તો એથી માતાપિતાએ આપેલો જન્મ પણ દિગ્ થવામાં કારણ યદ્ય ગયું; તો પછી શદ્દ બ્રાહ્મણ કેમ થઇ શકશે? મારા કહેલાં બ્રાહ્મણ અને સ્મૃતિનાં પ્રમાણો પર તો આપે કાંઈ કહ્યુંજ નથી. વળી આપ કહો છો કે, વેદમાં સંક્રયિત વિચાર નથી, ત્યાં સર્વ-ને માટે સમાન પ્રાર્થના છે. તો હું કપારે કહું છું કે, વેદમાં સંક્રયિત વિચાર છે; જાતિ-બેદ સંક્રયિત વિચાર કહી શકાય નહિ. સમાન પ્રાર્થના છે છતાં બ્રાહ્મણાદિ બેદ તો મંત્રમાં કહેલા છે, અને સમાનતાનો મલ્લુવેંદનો જે મંત્ર આપ (આર્યસમાજ) પ્રધાનતયા વારંવાર ઉપસ્થિત કર્યા કરોછો કે:—

“યયેમાં વાચં કલ્યાણીમાવદ્દાનિ જનેભ્યઃ ।

ब्रह्मराजन्वाम्यां शूद्राय चार्षेय स्वाय चारणा ॥

આ મંત્રથી તો સ્પષ્ટ જન્મથી વર્ણવ્યવસ્થા મિદ્દ યદ્ય જાય છે. કેમકે ઇશ્વર કહે છે કે, હું બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર, આર્ય સર્વને વેદવાણીનો ઉપદેશ આપુ છું—એવો આપ અર્થ કરો છો. તો આ અર્થથી વેદવાણીના ઉપદેશ પહેલાંજ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર આદિ વર્ણવિભાગ તો મિદ્દ યદ્ય ગયા, સારે તો કહ્યું કે, એ સર્વને ઉપદેશ આપું છું. પહેલા વર્ણવિભાગમાં જન્મથી અતિગ્નિ બીજું કશું કારણ હોઇ શકે?

— સનાતક લાલા ઇન્દ્રચંદ્ર વેદાલંકાર (પાંચમીપાર) —

‘યયેમાવાચંકલ્યાણી’ * મત્ર હું બોલ્યો નથી. આપને જામ થયો છે. આપે

* વાચક જુઓ, કે આર્યસમાજના સુધ્ધમિદ્દ પ્રમાણુલ મંત્રથી પ્રતિષ્ઠાતા મહારાષ્ટ્ર કેવી સદાક્રી આવા ખસે છે. બોલ્યા નહોતાં તો શું યદ્ય? તેથી જન્મથી વર્ણવ્યવસ્થાનો સિદ્ધાંત નીકળી પડે છે, એનો (વેદપ્રમાણુનો) ઉત્તર—જુલાસો તો આપવો જોઈતો હતો.

પુરુષસ્તના સર્વમંત્ર બોલી નાખ્યા છે, પણ ત્યાં આદિ ‘કતિધામ્યકલ્પયન્ અને અતિ
 ‘તથા લોકો અવલ્પયન્’ એક ઠેકાણે કલ્પ ધાતુ આવે છે. તેથી પંડિતજી બુદ્ધી ગયા,
 ‘બુદ્ધી ગયા’ બોલવાની ક્ષમા માગું છું, બુદ્ધાવી દીધું; કલ્પ ધાતુનો અર્થ આપ કરો.
 મેં પગથી કેમ પેદા એ પુછ્યું હતું, તે પર આપ કહો છો કે તર્ક ના કરો, પરંતુ પંડિતજી !
 નિરૂક્તકાર તો તર્કને ઝાપિ માને છે, તર્કથી તો નિર્ણય થઇ શકે છે તો આપ મને તર્ક
 કરતાં શા માટે રોકો છો ? પ્રશ્ન ઉત્તરની સંગતિ આપે અધ્યાવધિ લગાવી નથી, સીધી
 એજ વાત છે કે, કોઈ પૂછે કે કોણ જાણ છે ? તો તેનો ઉત્તર એજ મળશે કે દેવદત્ત
 જાણ છે. કોણ જાણ છે ? એનો ઉત્તર કોઈ એવો નથી આપતું, કે દેવદત્ત યદદત્તનો પુત્ર
 જાણ છે. તો મુર્ઝિકમ્પ્લેસનો ઉત્તર સુખથી બ્રાહ્મણ યથા, એ કેમ યથ જાણ ? મેં માતા-
 પિતાદિને વર્ણનું કારણ કહેલાં નહોતાં, ગુણકર્મનાં ત્રણ કારણ બતાવ્યાં હતા, વર્ણ તો ગુણ-
 કર્મનુસારજ યાપ છે પણ ગુણકર્મ ત્રણ કારણથી યાપ છે. પૂર્વ જન્મના સરેકારથી, માતા-
 પિતાના ગુણકર્મથી, અને શિક્ષા આદિથી. જેમ ઘટનાં અનેક કારણો છે, તો શું કોઈ
 બુદ્ધિમાન એમ કહેશે કે કેવલ માટીથી ઘડો યાપ છે ? જલ, દંડ આદિ વિના ઘડો નહિ
 યાપ. એમજ જ્યાં સુધી બીજા કારણ નહિ હોય, તો કેવલ જન્મથી બ્રાહ્મણ શી રીતે
 બની જશે ? મનુના શ્લોકમા જ્યારે બીજો જન્મ સાવિત્રીથી બતાવ્યો, અને તે જાતિને
 અજર અમર કહેલ છે, તો અમારો પણ સદ્દ યથ ગયો, કે આચાર્યની આપેલી જાતિ
 રિધર રહે છે, જન્મની જાતિને જરા ચ્લુ આવી જાય છે. આપ વચમાં પક્ષ ક્યાંથી લઈ
 આવ્યા ? મેં આપના સર્વ મંત્રોની વ્યાખ્યા કરી દીધી છે. આપ વારંવાર કહો છો કે
 અમારા પ્રભાણોનો જવાબ ન મળ્યો ! પ્રત્યુત મારા મંત્રનો આપે ઉત્તર આપેલ નથી.
 શું એ કંઈ નિયમ છે કે આપ જે પ્રભાણે કહો તે માની લેવો ? ને મારાં ન માનવાં
 હોયું હું બીજું પણ ઝા. મં. ૧૦ સૂક્ત ૧૦૭મંત્ર કતુ પ્રભાણ આપું છું-આનો અર્થ કરો.

તમવે વ્રહ્મિં તમુ વ્રાહ્મણમાહુર્યજ્ઞન્યં સામગામુક્યશાસમ્ ।

સ ગુરુસ્ય તન્વો વેદ તિસ્તો યઃ પ્રથમો દક્ષિણયા ર રાઘ ॥

આમા કર્મેથીજ બ્રાહ્મણ થવું લખ્યું છે. પુરાણ મહાભારતનો કંઈ ઉત્તરજ ન આપ્યો.
 જો આપ પુરાણોને સત્ત માનતા હો, તો ગુણકર્મથી જાતિ માનો. મેં એક યુક્તિ આપી
 હતી કે—‘કર્મેયોનિ અજર ભોગયોનિ’ એનો તો કાંઈ જવાબજ આપે ન આપ્યો. હવે હું
 બીજી યુક્તિ કરું છું કે, કપાલથી ઘટ બને છે અને માટીથી કપાલ બને છે; તો શું
 ઘટનું કારણ માટી નહિ યાપ ? એમજ વર્ણનું કારણ આપ કહો છો જન્મ, અને જન્મનું
 કારણ પૂર્વના કર્મ, તો વર્ણના કારણ પણ કર્મ ન યાપ ? હું તર્કનો પ્રયોગ ન કરું તો
 વેદના અર્થજ કેમ યથ શકે ? સદ્ધિય શબ્દનો અર્થનિર્ણય કેમ કરવો-એ તો બતાવો ?
 હું કરું છું કે, વેદથી વેદનો અર્થ કરો. આપ બ્યાકરણ અને મીમાંસા કહો છો પણ હું
 કહું છું કે, બ્યાકરણથી અર્થ કેમ કરી શકાય ? વેદના અર્થનો ઉપાય બતાવો ?

❖ પંડિતશ્રી ગિરિધરશર્માજી (છટ્ટીવાર-ઉપસંહાર) ❖

પુરુષસ્તના મંત્રમાં કલ્પ ધાતુ કહીને પુનઃ આપ સંકો કરો છો, તો હું કરું છું કે
 શું કલ્પ ધાતુનો અર્થ ઉત્પાદન નથી ? ‘મકિર્ણનાય કલ્પતે’ આમાં ઉત્પાદનજ અર્થ

છે, એ સિવાય બીજી કંઈ નથી. તો પછી ‘લોકોઽવકલ્પયન્’ લોકોને ઉત્પન્ન કર્યા, એમાં આપને સદેહ શાંધી થયો ? આ કલ્પ ધાતુથી આપ બ્રાહ્મણદિની ઉત્પત્તિનો નિષેધ નહિ કરી શકો. પ્રશ્નોત્તરની સગતિ વારંવાર કહ્યા છતાં આપની કંઈક હજી જતી નથી ! તો આપનાજ દૃષ્ટાંતથી સમજી લ્યો, કે કોણ જાણ છે ? એનો ઉત્તર ‘દેવદત્ત જાણ છે’ અને બીજો એમ પણ આપી શકાય, કે રામલાલના પિતા જાણ છે. દેવદત્તનું નામ ન લેતાં એવો જવાબ આપવામાં આવે, કે રામલાલના પિતા જાણ છે, તો શું એ જવાબ ન થયો ? એજ તરત્ત્વ સક્ષણ છે. કાર્યદ્વારા વસ્તુની ઝોળખાણ આપવામાં આવી, એજ પ્રમાણે આ મંત્રમાં પણ ‘મુખ શુ છે’ તે પ્રશ્નનો ઉત્તર ‘જેમાંથી બ્રાહ્મણ ઉત્પન્ન થયા એ મુખ છે’ એવો છે. શું આમાં કાર્યદ્વારા વસ્તુનો પરિચય ન થયો ? આથી તો વધારે હવે હું શું સમજીશું ? આપ તર્ક માનવામાં નિરૂક્તકારની સાક્ષી આપો છો, પણ એટલું તો યાદ રાખશો, કે નિરૂક્તકારે ‘મંત્રાર્થ વિચારનેજ’ તર્ક કહેલ છે, કંઈ પોતાની બુદ્ધિના આધારે વેદોને ચલાવવાનું કહેલું નથી. જે પોતાની સમજમાં ન આવે, તે વેદાર્થને ન માનવા, તે પોતાની બુદ્ધિની પછવાડે મંત્રોને ચલાવવા છે ! જે વેદને સ્વતઃ પ્રમાણ કહે છે, તે વેદોને પોતાની બુદ્ધિની પાછળ ચલાવવાને કેવી રીતે તૈયાર થઈ શકે છે ? ત્યારે પછી તો આપણી બુદ્ધિજ પ્રમાણ થઈ, વેદપ્રમાણ ક્યા રહ્યું ? વેદમાં કહેલ છે કે—‘મુખથી બ્રાહ્મણ અને પગથી શૂદ્ર પેદા થયા’ હવે આ વાન આપણી બુદ્ધિમાં ન આવવાથી જો એને ન માનીએ, તો પછી અમે વેદનું પ્રમાણ ક્યાં માન્યું ? બાકી રહી એ વાત, કે મંત્રોના અર્થ કેમ કરવા ? તે તો મારોજ આપને પ્રશ્ન હતો, તે તમે તો મારા પર નાખ્યો ! ! ! અમારે તો વેદના અર્થ કરવાના સાધનો ધણા છે, આપ એ તો બતાવો કે આપ વેદમંત્રનેજ સ્વતઃ પ્રમાણ માનતા હોધ એના અર્થ અગર અર્થનિશ્ચય કેમ કરો છો ? વેદથીજ વેદના અર્થ કેમ થશે ? વ્યાકરણાદિ વિના તો કોઈ પણ શબ્દના અર્થનું જ્ઞાન થઈ શકતું નથી—એવું મેં પૂછ્યું હતું, તેનો કંઈ પણ ઉત્તર આપે આપ્યો નથી. આપે આગળ કહેલું છે કે, માતાપિતા વર્ણનું કારણ નથી, ગુણકર્મનાં કારણ છે. અસ્તુ. એ પણ કમુખ ! પરંતુ ગુણકર્મ વિના વર્ણ હોય નહિ, અને ગુણકર્મમાં માતાપિતા કારણ છે, તો માતાપિતાનુસારજ ગુણકર્મ થશે, અને તેને અનુસારજ વર્ણ થશે; એ તો સનાતન ધર્મનોજ સિદ્ધાંત આવી ગયો. વળી આપે આગળ ઘટના દાખલથી સ્પષ્ટ કરી દીધું છે, અને જે વાત મારે કહેવી જોઈતી હતી, તેજ વાત કહીને તો આપ મારી સહાયતા કરી રહ્યા છો. આપનું આપેલું યકાનું દૃષ્ટાંત કિત્તમ છે, જેમઘડો કોઈ એક કારણથી ઉત્પત્ત થઈ શકતો નથી, પણ કારણ સામગ્રીથી થાય છે. તેમ સંતાનનાં ગુણકર્મ પણ તેના પૂર્વ જન્મના સંસ્કાર, માતાપિતા, અને શિક્ષા આદિ ત્રણે મળીને થાય છે; એકાદ કારણ ન હોય તો ન થાય. તો હવે બ્રાહ્મણ-માતાપિતા વિના સંતતિમાં બ્રાહ્મણના ગુણકર્મ પેદાજ થઈ શકતા નથી, ત્યારે તો પછી જે બ્રાહ્મણનો પુત્રજ નથી, તે બ્રાહ્મણ થઈ શકેજ કેમ ?

સર્વનગણ ! પ્રિય સનાતક ઈશ્વરન્દ્રજી આખર વિદ્વાન છે, તેમણે શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો છે, તેથી તેના મોઢેથી વાન તો મુદ્દાની નીકળે છે; પછી બલેને તે આમહવશ થઈને તેને છપાવવા પ્રયત્ન કરે ! તેમના આપેલા ન્યાયથી તો મારોજ પક્ષ સ્પષ્ટ મિદ્ધ થઈ જાય છે. અમે પણ એજ કહીએ છીએ કે—‘યોનિ, વિદ્યા અને કર્મ ત્રણે મળીને બ્રાહ્મણ

યાય છે.’ પણ ખીન્ન બધા કારણો છતાં ઘટના જેમ મારી પ્રધાન છે, તેમ વર્ણના પણ યોગ્ય પ્રધાન છે. શુભકર્મ વિના પણ તે જાતિબ્રાહ્મણ કહેનાય છે, આજીવિત ધર્મ ન હોવાથી તે મુખ્ય બ્રાહ્મણ થઈ શકતો નથી. મનુના શ્લોકમાં જાતિ શબ્દનો અર્થ જન્મ છે, એ હું બતાવી ગયો છું. વળી આચાર્યનો આપેલો જન્મ અનરઅમર છે એનો અર્થ કદિ મેં એવો કયો, કે વિદ્યાર્થી જે યશશરીર બને છે, તે અમર છે, તો એમાં ખોટું શું કયું? આપ શું વિદ્વાન શરીરને અનરઅમર કહી શકો છો? ભણેને શરીર તો વિદ્વાન હો કે અવિદ્વાન હો, પણ તે તો નશ્વરજ છે; યશસ્વે અમર ધર્મરૂપથી જ અનરઅમર કહી શકાશે, તો તેથી પણ આપનો મત કંઈ સિદ્ધ થતો નથી. આપે ભોગ્યોનિ અને કર્મ્યોનિનો જે પ્રશ્ન કર્યો છે, તે તો સર્વ કોઈ જાણે છે કે મનુષ્યોનિએ કર્મ્યોનિ છે, પરંતુ કર્મ્યો સર્વ કર્મોનાં શ્રેણી આ જ વર્તમાનજન્મમાં કંઈ મળી જતાં નથી, એમ હોત તો પછીથી આગળ જન્મ પણ ન થાત. ” ૧. યોગદર્શનના સાતિમૂલે તાદ્દિપાકો જાત્યાયુર્મોગઃ સૂત્રના બાધ્યમાં સ્પષ્ટ વ્યવસ્થા છે કે, અર્થાત્ જાતિની ઉચ્ચતા અગર નીચતામાં સંપાદક કર્મ આ જન્મમાં પોતાનું કંઈ આપી શકતા નથી, કેમકે એક જન્મમાં જાતિ બદલાઈ જતી નથી, ખીન્ન જન્મમાં એ કર્મોત્સાર ઉચ્ચ નીચ જાતિ ધરે એજ મેં તદ્દાદ્દ રમણિય-ચરણાઃ ક્રત્યાદિ બ્રાહ્મણવાસ્થેથી બતાવ્યું હતું, જેનો આપ કંઈ ઉત્તર આપી શક્યા નથી, તો પછી આપની એ સુક્તિ શા કામની રહી? પરંપરાથી કર્મને કારણ સિદ્ધ કરવાનો ખીજી સુક્તિપ્ર પ્રયાસ પણ આપે વ્યર્થજ કયો, કેમકે પૂર્વજન્મના કર્મથી તો અમે પણ વર્ણ યથામાં સ્પષ્ટ કારણ માનીએ છીએ, એનાં તો હું પોતજ પ્રથમ કેટલાંએક પ્રમાણ આપી ગયો છું. વિવાદ તો માત્ર એજ છે કે આ જન્મમાં વર્ણ-જાતિ બદલાતી નથી. આપની તે ઉભય સુક્તિઓ તદ્દન વ્યર્થજ છે, હવે મારી સુક્તિ સાંભળો—આપ કહો છો—જેવા કર્મ કરે છે તેવા વર્ણ યાય છે હું પુછુ છું કે, કોઈ નીચકર્મ શા માટે કરે છે? કદિ કહેશે કે ઇચ્છાથી, તો બધા નીચકર્મ કરનાની ઇચ્છા તેને શા માટે થાય છે? ત્યારે ઝડ એમજ કહેશે, કે પોતાના સ્વભાવાનુસાર સર્વ કોઈ કર્મ કરે છે પણ સ્વભાવ તો ઇશ્વરના કરેલો છે, તેથી વર્ણ પણ ઇશ્વરકૃતજ થઈ ગયા. અને સ્વભાવ પવન શકતો નથી, ત્યારે તો વર્ણ બદલો થવો પણ સંભવતો નથી. ને પ્રમાણોના સંબંધમાં તો આપ કહો છો કે, મેં બધાના જવાબ આપી દીધા. અસ્તુ, હું ઉપસહારમાં આપને યાદ કરાવુ છું કે, શેનોશેનો ઉત્તર આપે આપ્યો નથી. કેટલીએ વાર મેં કહ્યું છતાં આપે પ્રત્યક્ષક્રિયા “બ્રહ્મણસ્ય મુક્તમાસીત્” મંત્રનો આપના પક્ષનો અર્થ તો બતાવ્યોજ નથી. આરભમાં “મનુષ્ય સમાજનુ બ્રાહ્મણ મુખ છે.” અર્થ કહ્યો હતો, તેનું તો તેજ વખતે મેં ખડન કર્યું હતું. પછીથી અત્યાર સુધી તેનો કોઈ પણ ઉત્તર મળ્યો નથી, “વદ્વ્યાં શુદ્ધા બજાયત” તો પણ અર્થ કયો નથી. જ્યારે આપને મોટેથી મેં કોઈ અર્થ ન લાગ્યો, ત્યારે તો હવે હું નાહુટકે સ્વામી દયાનંદજીની ‘બાધ્યભૂમિકા’ના અર્થપર વિચાર કરુ છું. શ્રી સ્વામીજીએ લખ્યું છે કે—“બલ્ય પુરુષસ્વ મુક્તિ ચે ત્રિદાદયો મુલ્યગુણાઃ સત્યમાયણોપદેશાદોનિ કર્માણિ ચ સન્તિ, તેમ્યો બ્રાહ્મણ માસીદુરદ્રો મઘતીતિ” અર્થાત્ ઇશ્વરના જે વિદ્યા આદિ મુખ્ય ગુણ છે, અને સત્ય બાળ્ય ઉપદેશ આદિ કર્મ છે, તેમાંથી બ્રાહ્મણ ઉત્તમ થાય છે. એજ પ્રમાણે આગળ કહેલું છે કે—ઇશ્વરની જડશુદ્ધિ વગેરે ગુણોથી ચદ્દ ઉત્તમ થાય છે. (બાધ્યભૂમિકા પૃષ્ઠ ૧૨૭) તો હવે તેના પર વિચાર થાય છે કે, ઇશ્વરના વિદ્યા

આદિ શુભોર્થી બ્રાહ્મણ કેમ થઇ ગયા ? બ્રાહ્મણ તો દ્રવ્ય છે, તો પછી ગુણ અને કર્મથી દ્રવ્ય કેવી રીતે બની શકે ?

વળી સાંભળો ! એવો અર્થ માનવાથી તો ઇશ્વરમાં જડયુદ્ધિ પણ માનવી પડશે. પ્રત્યુત બીજા વર્ણની અપેક્ષાએ ચંદ્રાત્પત્તિ અધિક ધામ છે, તેથી તો ઇશ્વરમાં પણ જડયુદ્ધિ અધિક સિદ્ધ થશે. ત્યારે આ તો (આર્થસમાજનો) અદ્ભુત ઇશ્વર થયો ? ! તેમ અન્ય પણ અનેક શંકાઓ આ અર્થમાં આવી પડે છે, જેનો મમયાભાવથી હું વિચાર કરતો નથી. બ્યાજબી રીતે તો મારો કહેલો મતાર્થજ માનવો પડશે. આગળ મારા કહેલા-
 પ્રજાપતિરકામયત, દ્રહ્મજ્યેષ્ઠા સંમૃતાલીર્યાણિ, દ્વદશીર્ષો-શાસ્ત્ર- । દ્રાહ્મણમધિષ્ઠેયં
 પિતૃમન્તં પૈતૃમત્યમ્, અહુષ્યપુત્ર મમુષ્યૈપુત્રમ્. એનાન પૂર્વેપિતરઃ પદ્મઃ એટલા મંત્ર
 ભાગોનાં પ્રમાણોનો તો કાંઈ પણ ઉત્તર આપે આપ્યોજ નથી એ સિવાય કંઈક બ્રાહ્મણો
 અને ઉપનિષદનાં પ્રમાણો પર પણ આપે કંઈ જ કહેલું નથી, અપત્યપ્રત્યત્માન્તની યુક્તિપર
 પણ આપ મૌન રહ્યા છો, હવે આપનાં પ્રમાણ પર સાંભળો:—“ અહમેવેદમ્ અને કાલ-
 રહમ્ ” એ મંત્ર આપે કહેલા છે, એ એટલો સ્પષ્ટ જવાબ તો હું આપી ચુક્યો છું; ત્યાર
 પછી આપ કંઈ બોલ્યા નથી. આ વખતે આપ જે મંત્ર બોલ્યા છો, તેનો સ્પષ્ટ અર્થ
 રાઈ એ છે કે:—“ તેજઃ ઋષિ અને તેજઃ યજ્ઞના ઉપયુક્ત બ્રાહ્મણ કહે છે, તેજ સામનું
 ગાન કરનાર છે, અને તેજ સ્તોત્ર પાઠક હોય છે, તેજ તેજનાં ત્રણ શરીર બને છે, જે
 દક્ષિણથી ઋત્વિજોનું આરાધન કરે છે. ” હવે આપજ બતાવો કે, આ અર્થમાંથી આપને
 ઉપયોગી શું છે ? શું આપે કાંઈ વેદમંત્ર બોલી દીધો, એટલે તેથીજ હું પ્રમાણ માની
 લઉં ? મંત્રનો પ્રકૃત વિષય સાથે કાંઈ સંબંધ તો હોવો જોઈએ ? ગોપથબ્રાહ્મણનું આપે
 જે વચન કહ્યું હતું, તેનો ઉત્તર પણ આપી દીધો છે. સ્મૃતિપુરાણાદિના પણ સામાન્ય જ-
 વાબ તો આપી દીધા છે, વિશેષમાં આજના વિવાદનો મુખ્ય આધાર વેદ ઉપર હતો;
 તેથી પુરાણાદિપર વધારે બલ ક્યું નથી. હા ! એક મહાભારતનું વચન બાકી છે, એનો
 સક્ષિપ્ત ઉત્તર સાંભળો:—મહાભારત શાન્તિપર્વ મોક્ષધર્મ અધ્યાય ૧૮૬ માં ભરહાજનો
 એ પ્રશ્ન છે કે, સર્વ વર્ણોમાં કમ, ક્રોધ, ભય, લોભ, શોક, મિત્તા, ક્ષુધા, શ્રમ, વગેરે
 હોય છે. અને સ્વેદ, (પરસેવો) મુત્ર, પુરીષ, (વિષ્ણુ) કફ, વાત, પિત્ત, રધિર આદિ
 પણ સર્વ શરીરમાં હોય છે; તો પછી વર્ણનું ભેદગાન કેમ યાય ? ‘ કુતોવર્ણચિનિશ્ચયઃ ’
 આ વર્ણ સમજવાનો પ્રશ્ન છે, તે પર ભૂતએ ઉત્તર આપ્યો છે કે:—“ ન વિશેષોઽસ્તિ-
 ઘર્ણાનાં.....કર્મમિર્વર્ણતંગતમ્ ” અર્થાત્ પૂર્વોક્ત શોક, ક્ષુધા, સ્વેદ, મુત્ર, આદિ
 વર્ણમાં કાંઈ ત્રિશેષ નથી, એ તો સર્વ વર્ણમાં સરખાં છે, વર્ણની ઝોળખાણ તો કર્મથીજ
 યાય છે. આગળ જે કર્મોથી પીછાન ધામ છે, તે બ્રાહ્મણાદિનાં કર્મ બતાવેલ છે. બસ !
 સ્પષ્ટ થઇ ગયું, કે કર્મથી વર્ણની ઝોળખાણ પડે છે; આપ ચાહો છો તેમ નહિ. (મહા-
 ભારતનું પુસ્તક કાઢી તેજ વખતે એ પ્રકરણ બતાવી સ્પષ્ટ કરી દેવામાં આવ્યું હતું.)
 આપનાં સર્વ પ્રમાણોનો જવાબ આપી ચૂક્યો છું, હવે મને આગળ સમય મળવાનો નથી,
 તેથી આપે હવે કાંઈ નવું પ્રમાણ આપવું નહિ. અને ઉપસ્થિત લોકો તો પોતાના મનમાં
 સમજી જ લેશે કે, ક્યો પક્ષ ઠીક છે; તેમજ સમજીને સર્વ કાંઈ નિષ્પક્ષ પાતે સત્યને મદદ
 કરે-એ મારી છેલ્લી વિનંતી છે.

~ રનાતક લાલા ઇન્દ્રચંદ્ર (અન્તિમ ઉપમંહાર) ~

આગાતુસાર હુ નવાં પ્રમાણ નહિ આપુ આપે કલ્પ ધાતુનો અર્થ ઉત્પત્તિ ક્યો છે તે કીક છે, પણ ઉત્પત્તિ અર્થ માનવાથી ‘ચતુર્વિધ્યદ્યુઃ કતિઘાવ્યકલ્પયન્’ નો એ અર્થ થશે કે, ઇશ્વરને કેટલા પ્રકારથી ઉત્પન્ન કર્યો, તો ઇશ્વરતુ પણ ઉત્પન્ન થતું માનવું પડશે, તેથી આપનો અર્થ ફરી પણ બરાબર નથી ખેસતો આપ મને તરફથી એકદમ હઠી જવાતું કેમ કહો છો ? નિઃક્રાંતકાર પણ તકને ઋષિ માને છે સર્વ સ્વતઃ પ્રકાશયુક્ત છે, છતાં આંખો વિના જોઈ શકાતો નથી, તેમ વેદ સ્વતઃ પ્રમાણ હોવા છતાં તરફની અપેક્ષા રાખે છે, તરફવિના ઇશ્વર દેખી શકાતો નથી; મારે તરફથી જ નિર્ણય કરવો જોઈએ. મેં મારા તરફથી ત્રણ કારણ બતાવ્યા નહોતાં ? મેં તો આપના મતનો અનુવાદ કરી વિરોધ બતાવ્યો હતો. આપ ત્રણ કારણ માનો છો, તો પછી કેવળજન્મથી બ્રાહ્મણ કેમ થશે ? અમાગ મતે તો વર્ણનાં મુખ્ય કારણ શુણ્ઠર્મ છે, અને શુણ્ઠર્મના જન્મે ત્રણ કારણ છે; માતાપિતા, પૂર્વ જન્મના મરદાર અને આ જન્મની પરિસ્થિતિ. જેમ કોઈ સપ્ત યોગાપર સ્વાર થઈને પણ જઈ શકે છે, ગાડીમાં બેસીને પણ પહોંચી શકે છે, અને પગે ચાલતો પણ જઈ શકે છે; એમ કોઈ પણ કારણથી શુણ્ઠર્મ પેદા થાય છે. ત્રણ માર્ગોથી વર્ણ ઉત્પન્ન થાય છે; પણ એકથી નહિ-જે જરૂર માદ રાખતું. હવે એક આદમી થઈ કહ્યો છે ને બ્રાહ્મણના શુણ્ઠર્મ રાખે છે તો ઉત્પત્તિસિદ્ધ ભૂતિએ; એમાં ક્યાં યથો ? બવિધ્યપુગણમાં પણ લખ્યું

૧ આ શંકા વ્યર્થ છે. પુરૂષસક્રાંતું કમથ પર્યાયિયન કરવાથી તો એજ અર્થ સિદ્ધ થાય છે કે, વિરાટ પુરૂષ ને ઉત્પન્ન થયો, તેનું સહિતા પ્રવર્તક સાધ્ય દેવતાં અને ઋષિઓએ માનમયાગમાં પશુએ ભાવના કરીને યજન કર્યું, અને એ યજનદ્વારા તે પુરૂષને તત્ત્વ બ્રહ્માં રૂપથી ઉત્પન્ન કર્યો; કતિઘાવ્યકલ્પયન્ નો એજ અર્થ છે, કે કેટલા પ્રકારથી ઉત્પન્ન કર્યો અને વ્યદ્યુઃ પદ પૂર્વમાં આવ્યું છે, તેનો પણ ઉત્પત્તિ અર્થ સ્પષ્ટ છે. અધિક જોવા જાણવાની ઇચ્છા હોય, તેમજો તો માધવ અગર મહાધરનું બાબ જોવું જોઈએ; સ્વામી દયાનંદજીએ પણ કલ્પ ધાતુનો અર્થ ઉત્પન્ન કર્યો છે.

૨ વેદને જોવાની આખ બુદ્ધિ છે, શુષ્કતર્ક નથી; વળી તકે વેદવિગ્રહ લઈ જાય ત્યાં તો તે હોયજ નહિ. અલ્પજ મનુષ્યની બુદ્ધિના આધારે સર્વજ વેદોને ગલાવયા એ તે વળી ક્યાંતે ન્યાય ? !

૩. વાહ, કેવી મરસ સશાધ ! હમણુંજ ખોલી કેવા તુરતજ ફરી જાય છે ? !

૪ જ્યો, હવે પોતે ત્રણેના સમુદાયને કારણ નથી માનતા, પ્રત્યેકને કારણ માને છે ! અરતુ. તો પછી પૂર્વજન્મના સંસ્કાર પણ કારણ થયા, તેમજ માતાપિતા અને શિક્ષા વગેરે. એવી સ્થિતિમાં કેવલ બ્રાહ્મણ માતાપિતાનો પુત્ર કષ્ટપણ શિક્ષા ન પામ્યો તોપણ તેનામાં બ્રાહ્મણના શુણ્ઠર્મ હોવા જોઈએ, અને તે જરૂર બ્રાહ્મણજન દોષો જોઈએ; કેમકે આપ પ્રત્યેકને કારણ માનો છો, અને માતાપિતા ૩૫ કારણ તો ત્યાં ઉપસ્થિત છે. એમજ કવિય માતાપિતાનો કારિય, વૈશ્ય માતાપિતાનો વૈશ્ય, અને શૂદ્રનો શૂદ્ર જાણવો જોઈએ. ઘટ્વનુ-ટગી પ્રમાતાયિતમ્ પુનઃ પણ આપ સનાતનધર્મના મિદ્ધાતમાજ આવી પડોઆ ! !

૫ અરે ! વળી આ શું ? હમણું તો આપ એક એકને કારણ કહેતા હતા ને ? ! બલિહારી ! ! અમી ખોલ્યા ને અમી કોઈ ! બોલ્યે બધજ નહિ.

છે કે:—‘તત્ત્માન્ન ગોડશ્વત્ કશ્ચિત્’ અર્થાત્ જો અશ્વ સમાન જાતિભેદ વર્ણુમાં જણાતો નથી. આપે નવું પ્રમાણ આપવાની ના કહેલી છે. પણ પ્રકૃત અર્થમાં સાધક હોવાથી મારે એ વચન કહેવું પડ્યું છે.^૧ આપે વર્ણુ શબ્દનો અર્થ અક્ષર ખતાવીને કહેલું છે કે, એક અક્ષર ખીન્ન અક્ષરના રૂપમાં જઈ શકતો નથી. કિન્તુ એક વૈમાકરણી વિદ્વાન એવું કેમ કહી શકે ? કેમકે વ્યાકરણમાંજ દ નો ચ ધષ્ઠ જાય છે.^૨ આપે મનુના વચનમાં જાતિ શબ્દથી મશશરીર ક્યાંથી લીધું ? આપ કહો છો કે વિદ્યાવાન હો અગર અવિદ્યાવાન હો, પણ બ્રાહ્મણ તો મરશે જ. વાહ ! ક્યાંનો અર્થ આપ ક્યાં લઇ જાઓ છો. આચાર્યની આપેલી બ્રાહ્મણજાતિ અત્તરઅમર થાય છે—એમ મનુએ કહેલું છે. આચાર્યની આપેલી જાતિ બદલાતી નથી; એથી અગારો પક્ષ સિદ્ધ થાય છે.^૩ આપે એક મંત્ર કહેલો છે—મૂતાનાં ઘ્રાણ પ્રથમ: ‘હું કહું છું કે, બ્રહ્મા શબ્દનો અર્થ બ્રાહ્મણજ છે, એમાં પ્રમાણ શું ? જેમકે સ્મૃતિઓમાં લખેલું છે, કે એક બ્રહ્મા જે ચારે વેદનો આધાર હતા, તેજ સહકૃતી પહેલા ઉપન્ન થયા; ^૪ એવો અર્થ કેમ ન મનાય ! પિતૃમન્તં પૈતૃમત્વચ્ ‘મંત્ર પણ આપે કહેલ છે, તેનું તાત્પર્ય એજ છે કે, જેનો પિતા પ્રશસ્ત હોય તે બ્રાહ્મણ પણ પ્રશસ્ત ગણાય છે.^૫ એથી પિતાની પ્રશસ્તતા વિના પણ બ્રાહ્મણ થાયછે એ સિદ્ધ થઇ ગયું. જ્યારે જન્મમાં આપ ક્રમ કારણ કહો છો, ત્યારે તો વર્ણુમાં કર્મને સ્પષ્ટ કારણ કેમ નથી માનતા ? ૧૧ આપ ધર્મનું કારણ કપાલ કહેતા જાઓ, અગ્ને તો માટીનેજ કહેતા રહીશું. ૧૨ આપે કહ્યું છે કે, સ્વભાવ ધર્મર ખનાવે છે, પણ જો ધર્મર ખનાવેછે, તો પછી તે સ્વ-

૬ એમ કહેવાથી શું થયું ? ગાય અશ્વની પેઠે ભેદ બને નથી, પણ બ્રાહ્મણાદિ અર્વાતર ભેદ તો છે !

૭ મહાશય ! એ વાત તો લઘુકૌમુદી અને સારસ્વત ગોખનારા પણ જ્ઞાનજે છે, કે દ નો ચ યાય છે અને આપ તો મહાબાળ્ય બધા છો ને ? ‘હુદિસ્ત્વસ્ય વિપરિણમ્યતે’ તું સ્મરણ પણ ન રહ્યું ? ‘શબ્દ નિત્યવાદ’ પણ યાદ ન આવ્યો ? ઉલટું ખીન્નને પણ ‘શબ્દ પીજો’ સમજાવતા લાગ્યા ! દ નો ચ નથી યતો, પણ માનો અને કહો કે દ ને સ્થાને ચ તો ઉચ્ચાર કરવામાં આવે છે.

૮ અસ્તુ. પણ આનો સાર શો ? આચાર્ય જેને બ્રાહ્મણ ખનાવે, તેના શુભકર્મ બદલાઇ જાય, તો પણ તે બ્રાહ્મણજ રહેશે ? ત્યારે તો આપ હજી મહાત્મા ધર્મપાલને પણ બ્રાહ્મણજ માનતા હશે કેમ ?! એ સ્થોકની પૂર્ણ વિવેચના પ્રથમ થઇ ગઈ છે

૯ ધન્ય છે ! અહીં તો આપે ‘આર્મસિદ્ધાન્ત’ ભુલી જઇને પણ પૌરાણિકોના ચતુર્થખ બ્રહ્મા વેદમાં માની લીધાને ?

૧૦ બ્રાહ્મણ પ્રશસ્ત થાય છે, એ કોઇ શબ્દનો અર્થ નથી, પિતૃપિતામહના પ્રશસ્ત હોવાથીજ બ્રાહ્મણ થાય છે, એજ મંત્રનો અભિપ્રાય છે. અને શુભકર્મથી વર્ણુ માનનારા, પિતાના પ્રશસ્ત હોવાથી પુત્રને પ્રશસ્ત કેમ માનો છો ? એ સિદ્ધાન્ત વિરોધ નહિ તો શું ?

૧૧ ચારે ! ‘પૂર્વ જન્મનું’ કર્મ તો અમે પણ કારણ માનીએ છીએ, તેનો વિરોધ અમે ક્યાં કર્યો છે ? આપ તો આ જન્મમાંજ કર્મને કારણ સિદ્ધ કરવા તૈયાર થયા હતા: તે પણ અતે તો આવી પડ્યા અમારાજ પક્ષમાં !

૧૨ ન્યાયશાસ્ત્રનો એ સિદ્ધાન્ત છે કે, કારણનું કારણ અન્યથા સિદ્ધ થાય છે, તે

~ સ્નાતક લાડા ઇન્દ્રવદ્ધ (અન્તિમ ઉપમહાર) ~

આત્માનુસાર હું નવાં પ્રમાણ નહિ આપું. આપે કલ્પ ધાતુનો અર્થ ઉત્પત્તિ ક્યો છે તે હીક છે, પણ ઉત્પત્તિ અર્થ માનવાથી ‘ચત્પુરુષંચદ્ધુઃ કતિઘાત્યકલ્પયન્’ નો એ અર્થ થશે કે, ઇશ્વરને કેટલા પ્રકારથી ઉત્પન્ન કર્યો, તો ઇશ્વરનું પણ ઉત્પન્ન થયું માનવું પડશે, તેથી આપનો અર્થ ફરી પણ બગાડ નથી ખેંચતો. આપ મને તકથી એકદમ હઠી જવાનું કેમ કહો છો ? નિરૂક્તકાર પણ તકને ઋષિ માને છે. સૂર્ય સ્વતઃ પ્રકાશયુક્ત છે, છતાં આંખો વિના જોઈ શકાતો નથી, તેમ વેદ સ્વતઃ પ્રમાણ હોવા છતાં તકની અપેક્ષા રાખે છે, તકવિના ઇશ્વર દેખી શકાતો નથી; માટે તકથી જ નિર્ણય કરવો જોઈએ. મેં મારા તરફથી ત્રણ કારણ બતાવ્યાં નહોતાં * મેં તો આપના મતનો અનુવાદ કરી વિરોધ બતાવ્યો હતો. આપ ત્રણ કારણ માનો છો, તો પછી કેવળ જન્મથી બ્રહ્મણ કેમ થશે ? અમારા મતે તો વર્ણનાં મુખ્ય કારણ શુણ્કર્મ છે, અને શુણ્કર્મનાં જન્મે ત્રણ કારણ છે, માતાપિતા, પૂર્વ જન્મના સંસ્કાર અને આ જન્મની પરિસ્થિતિ. જેમ કોઈ સખ્સ ઘોડાપર સ્વાર થઈને પણ જઈ શકે છે, ગાડીમાં બેસીને પણ પહોંચી શકે છે, અને પગે ચાલતો પણ જઈ શકે છે; એમ કોઈ પણ કારણથી શુણ્કર્મ પેદા થાય છે. ત્રણે કારણોથી વર્ણ ઉત્પન્ન થાય છે; પણ એકથી નહિ-એ જરૂર ચાદ રાખવું. હવે એક આદમી શ્દ્ર કહ્યો છે તે બ્રહ્મણના શુણ્કર્મ રાખે છે તો ઉત્પત્તિમિદ્ધ જાતિભેદે એમાં ક્યા થયો ? બલિષ્ઠપુરાણમાં પણ લખ્યું

૧ આ શંકા વ્યર્થ છે. પુરુષસકતનું કમય પર્માશિષ્યન કરવાથી તો એજ અર્થ સિદ્ધ થાય છે કે, વિશદ પુરુષ જે ઉત્પન્ન થયો, તેનું સંદિના પ્રવર્તક સાધ્ય દેવતા અને ઋષિઓએ માનમયાગમાં પશુરૂપે ભાવના કરીને મળન ક્યું, અને એ મળનદ્વારા તે પુરુષ પતે તત્ત્વ બ્રહ્માં રૂપથી ઉત્પન્ન કર્યો; કતિઘાત્યકલ્પયન્ નો એજ અર્થ છે, કે કેટલા પ્રકારથી ઉત્પન્ન કર્યો અને ચ્ચદ્ધુઃ પદ પૂર્વમાં આવ્યું છે, તેનો પણ ઉત્પત્તિ અર્થ સ્પષ્ટ છે. અધિક જોવા જણાવાની ઇચ્છા હોય, તેમણે તો માધવ અગર મહીપરતું બાપ્ત જોવું જોઈએ; સ્વામી ધ્યાનદળએ પણ કલ્પ ધાતુનો અર્થ ઉત્પન્ન કર્યો છે.

૨ વેદને જોવાની આખ છુદ્ધિ છે, શુદ્ધતર્ક નથી; વળી તક વેદવિરુદ્ધ લાઇ જાય ત્યાં તો તે હોમજ નહિ. અલ્પજ મનુષ્યની છુદ્ધિના આધારે સર્વજ વેદોને ચલાવવા એ તે વળી ક્યાંતે ન્યાય ? !

૩. વાહ, કેવી સરસ સંજ્ઞા ! હમણાં જ બોલી કેવા દુરતજ ફરી જાય છે ? ! !

૪ જ્યો, હવે પોતે ત્રણેના સમુદાયને કારણ નથી માનતા, પ્રત્યેકને કારણ માને છે ! અરુ. તો પછી પૂર્વજન્મના સંસ્કાર પણ કારણ થયા, તેમજ માતાપિતા અને મિત્રા વગેરે. એવી સ્થિતિમાં કેવલ બ્રહ્મણ માતાપિતાનો પુત્ર કંઈપણ શિક્ષા ન પામ્યો તોપણ તેનામાં બ્રહ્મણના શુણ્કર્મ હોવા જોઈએ, અને તે જરૂર બ્રહ્મણજી હોવો જોઈએ; કેમકે આપ પ્રત્યેકને કારણ માનો છો, અને માતાપિતા કે પ કારણ તો ત્યાં ઉપસ્થિત છે. એમજ હાનિય માતાપિતાનો હાનિય, વૈશ્ય માતાપિતાનો વૈશ્ય, અને શ્દ્રનો શ્દ્ર જણવો જોઈએ. ઘટ્ટુ-ટની પ્રમાતાયિતમ્ પુનઃ પણ આપ સનાતનધર્મના સિદ્ધાંતમાજ આવી પહોંચ્યા ! ! !

૫ અરે ! વળી આ શું ? હમણાં તો આપ એક એકને કારણ કહેતા હતા ને ? ! બલિહારી ! ! અબી બોલ્યા ને અબી ફોક ! બોલ્યે બધજ નહિ.

બલે અંતમાં ગમે તેમ ઇચ્છાનુસાર કહી શો. પરંતુ ઇષરની કૃપાથી વાતજ એવી નિઃસાર હતી, કે તેમનું બોલવુંજ એમનું ખંડન કરતું હતું. આથી સનાતનધર્મ પક્ષના હાજર રહેલા મનુષ્યોપર જે પ્રભાવ પડતો હતો, તે હું મારે મોઢે કંઈ કહેતો નથી; એ વખતે ત્યાં હાજર હતા, તેમનાંજ અંતઃકરણ એ વાતનાં સાક્ષી છે.

અંતમાં વિદ્વત્સમિતિના મંત્રીએ શુરૂકલના સુખ્યધિષ્ઠાતાને ધન્યવાદ આપ્યો કે— આપે વિદ્વાનોને અત્રે બોલાવી વિચાર કરાવ્યો, અને યથોચિત્ત સ્વાગત પણ કર્યું. મહાત્મા શ્રીયુત સુન્દરામજીએ પણ વિદ્વત્સમિતિને ધન્યવાદ આપ્યો, અને ભવિષ્યમાં પણ આવી જ રીતે વિચાર કરવા મળવાનો અનુરોધ કર્યો. પછી વિદ્વત્સમિતિના સભ્યો તેજ સમયે વિદાય થઇને હરિદ્વાર આવી આવ્યા.

સૂચના—અંતિમ ઉપસંહારમાં લાલા છટે કહેલી ઘણી વાતોનો ઉત્તર દેવાનો પછી અવસર ન હોવાથી તે સંખ્યા પડિતથી ગિરિધરજી શર્માએ પ્રસંગોપાત કાઢેલા ઉદ્ગારો સર્વની નજર માટે ૧ થી ૧૬ સુધીના આંકડા માંડી પુટનોટમાં જણાવેલા છે.

વિશ્વનાથ વેદપાઠી. મંત્રી—વિદ્વત્સમિતિ, હરિદ્વાર.

જનધુઓ ! આ મતોરંજક શાસ્ત્રાર્થ “ ઋષિકુલ-હરદ્વારથી ” પ્રસિદ્ધ થતા ‘ બ્રહ્મચારી ’ માસિકના ચૈત્ર-વૈશાખ ૧૯૭૨ ના ૬-૭ અંકમાં તેમ સનાતનધર્મપતાકા વગેરેમાં પણ છપાયે છે. આવા પ્રકારનો એક પણ શાસ્ત્રાર્થ આપણા શુજરાતમાં થએલો નથી, તેથી સર્વ શુજરાતી જનધુઓને આર્થસમાજના વિદ્વાનોનું સુદ્ધિબળ સમજાવ, તેમજ સત્યનો પ્રભાવ અને સનાતનધર્મનો વિજય ધ્યાનમાં આવે-એવા શુભાશયથી ‘ શ્રીમહાજ્યોતિના ’ તંત્રી મહાશયને શુજરાતીમાં લખી મોકલતાં તેને પ્રસિદ્ધ કરી સનાતનધર્મીઓ ઉપર ખરે તેમણે મહાન ઉપકાર કર્યો છે. એકત્વાર કરમસદ મુકામે અનાયામે મારે પોતાને જ આર્થસમાજના પડિતજ બ્રાહ્મણશર્મા અને કવિશ્રી મહારાણીશંકરશર્મા સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવામાં બ્રાહ્મણોદ્વારા જે કે પત્રવ્યવહાર થયો હતો; પરંતુ તેનું પરિણામ કાંઈ આવ્યું નહોતું; બહુધા સમાજજો એગળ કરે છે. પરંતુ આ વખતે દિમત કરી ઉચ્ચ શાસ્ત્રાર્થમાં સામા બોલાવ્યા તો કિંમત મમળાઈ. અસ્તુ. સત્યમેવજયતેનાડનૃતમ્ એ વેદવચન ત્રિકાલમાં અગ્રાધિત છે. તેનું સ્પષ્ટ પ્રમાણ આ મતોરંજકશાસ્ત્રાર્થમાંજ દેખાય છે. એજ સત્ય પોતાના પ્રખર પ્રભાવથી સર્વત્ર સનાતનધર્મ અને તેના અનુયાયીઓની ઉજવણ કરી પ્રસરાવવા સદાયક થાય, અને મહાજ્યોતિના સખળ સદાયક શ્રીયુત સઘવીણના ઉત્ત્વજ ઉદ્ગારો સર્વના અંતઃકરણોને જાગ્રત કરી સત્વર શીસનાતનધર્મનું ચરણ લેવરાવે-એજ સંકલ્પમાં વિરમાય છે. ઐ રિતિશમ્.

યતિ મુકુન્દાગ્રમ.

—સુધારકમન્યો અને હિન્દુસંસારમાં સ્ત્રીનું સ્થાન.—

આજકાલ આપણા ભારતવર્ષમાં પાશ્ચાત્ય વિચારોથી અવગે રહેતે દોરવાઈ જઈ આપણા કુટલાક નવશિક્ષિત યુવકો હિન્દુસંસારમાં સ્ત્રીઓની જાદુ અધમ રિયતિ છે, જૂના વિચારવાળા તેઓને શુભમંડી જેવી ગણે છે-એવા મિથ્યા જખાળા પાઠી હિન્દુસંસારના ઉપર મિથ્યા કલંક મુકવાનું મારે સાહસ કરે છે. આપણા પરમપવિત્ર પૂર્વજો સ્ત્રીને એક અધમ

નાતરાં, પુનર્જન આદિના સાથ નિષેધ કરેલા છે, જે સુધારક મનોની આખમા ઝોટલો બધો ખુલે છે ને ક્રોધસહ સાગે છે કે બરાડા પાડખાજ કરે છે સહગમન અને અનુભવ પશુ અપ્રતિમ આદર્શ પતિભક્તિની પ્રતીતિ કરાવે છે, કે જેનો અખિલ જૂઝડળમા અન્ય પ્રાણ પશુ મ્યજે દાખલો ગણી શકે તેમ નથી.

વળી હિન્દુધર્મશાસ્ત્રો તો સ્પષ્ટ કહે છે કે, ધર્મોધર્મીઆણીનો સખધજનગોળનમ સુધી અવિચ્છિન્ન અને સતત કાયમ રહેનારો છે “સતીયોપિતુમાસમચ્યેતિ મશાન્તરે જ્યોતિ” અર્થાત્ પતિવ્રતા સ્ત્રી જન્મોજન્મ પોતાના પતિ સાથે રહે છે, કદી પશુ વિધૂની પડતી નથી ખરેખર પતિનો પાર્થિવદેહ યમપીડનથી આ લોકમાધી અન્તર્હિત ધધ શકે છે, પરંતુ પત્નીના હૃદયમન્દિરમા વિરાજમાન યજ્ઞેલ પતિદેવની મૂર્તિ તો દેહમા પ્રાપ્ત રહે છે, ત્યાં સુધી અન્તર્હિત યવા શક્તિમાન નથી આવા ઉચ્ચ આદર્શ મુરોપ અમેરિકા કે અન્ય કોઈ પશુ સ્થળે તમને ગળવાના નથી-અરે દુષપ્રાપ્ય છે માટે નકામી બધી ખોળી ખટપટો કરવી જવા દઈ, આવા ઉચ્ચ આદર્શમા ટકી રહેવા સાર સર્વદા આપણાથી બનતા પ્રયત્ન કરવા જોઈ ધધ છે.

પ્રસન્નવદન છબીસારામ, દીક્ષિત, મુરત

—સ્ત્રીપુરુષના સમાન હકનું મિથ્યાત્વ ને પુરુષની પ્રધાનતા.—

અગ્રેદ ૩૩૧૧ મન શાસ્ટ્રદ્વાર્નિર્દુહિતુ મા વણિ નામ પોતાની પુત્રીને અન્ય કુલ-પતિકુલમા પહોંચાડનાર કન્યાનો પિતા જન્માધને કહે છે કે—

અન્નાતૃકાંમદાસ્યામિ તુભ્યં કન્યામલદ્કુતામ્ ।

અસ્યાયોજાયતે પુત્રઃ સપ્રેપુત્રોભવેદિતિ ॥

આ કન્યાને કોઈ ભાઈ નથી, આ અનકારયુક્ત કન્યાનો વિવાહ તમારી સાથે કરીશ તમને કન્યાનુ દાન કરીશ-આ કન્યામા જે પુત્ર પેદા થશે, તે મારો પૌત્રધાની નૈહિત થશે-આવું કરાવીને કન્યાદાન પિતા કરે છે અર્થાત્ પુત્રહીન પિતા પોતાની પુત્રીને પુત્રને ટેકાણે માની દોહિત્રને પોતાનો પિઠાતા વચળ પૌત્ર માની લે છે (હિંદુતા શ્રાવ્ધતું નિરૂક્ત એ છે કે, પિતાના ધરથી દુરસ્થ પતિને ધેર જવા છતાંપિ તે પિતાનું હિત આહાય છે વા ભાઈગાપ પાસેથી અનેક પદાર્થ લેઇલેધને તે પોતાની કામના પુરી કરે છે, એથી દોહરીને હિંદુતા કહે છે) નવ્યંગાઢિદ્વાન પુત્રીના પુત્ર દોહિત્રને પોતાનો પૌત્ર જાણી પ્રાપ્ત થાય છે ઋતસ્ય દીર્ઘર્ષિત સપર્ચન-ઋત નામ સતતાત્પતિરૂપ યતને વા શુક્રશોણિતના વિધાન નામ ગર્ભાધાનને યવાને આહતો પ્રસસા કરતો દોહિત્રને પૌત્રભાવે પ્રાપ્ત થાય છે (ગર્ભાધાન વખતે શુક્ર પ્રલેક અગથી તથા હૃદયથી હૃત્પત્ત થાય છે અને સ્ત્રીના ગર્ભો સચમાં સમર્પિત થાય છે, કન્યા કે પુત્ર જનના ગર્ભાધાનની પ્રક્રિયા તેમજ વેદોક્ત વિધાન પશુ એકજ છે, આથી પુત્રપુત્રી બંને સગખાજ દક્ષાગ-વારસ હોવાં જોઈએ) સાધારણ રીતે પુત્રપુત્રી બંને હકવાર મારસ છે, એ વાત સચા અને ધર્મશાસ્ત્રીય શ્લોકના પ્રમાણથી દેખાડે છે મજ્ઞાદક્ષાત્વ દે પુત્ર કે પુત્રી । તું મારા અગઅગથી તથા હૃદયથી પેદા થયેલ છે, એટલા માટે તું મારે જ સ્વરૂપ આત્મા છે, તે તું સો વર્ષ સુધી છળ્યા હજી એવી ભગવાનને પ્રાર્થના કરે છું કન્યા પુત્ર બનેલી સગખા રીતે ઊત્પત્તિ થાય છે, એવી મમાન

હક હોવા જોઈએ. પાણિનીય વ્યાકરણ પુમાન્સ્રિયા ને અનુસાર પુત્રની સાથે પુત્રીનો એક સેવ યષ્ઠ જાય છે. આથી કરીને આ ક્ષત્રિયામાં પુત્ર કહેવાથી પુત્રીનું પણ અર્થ આવી જાય છે. મત્સ્યોપેનિષદ પુત્રપુત્રી જે બેદભાવ છોડી પિતૃધનના અધિકારી વા સ્વામી સ્વામીની યષ્ઠ શકે છે-એ વાત સંહિતા આરંભમાં સ્વાયંભુવ મનુષ્યએ કહી હતી, આથી એ પક્ષ માનનીય છે; દાયબાગી-હકદાર યવાના સંજયમાં પૂર્વાચાર્યોનો આ પણ એકમત છે. પરંતુ વેદના સિદ્ધાન્ત કે જે અતિમ છે, તેની અપેક્ષાએ એ મતને પૂર્વપક્ષરૂપ જાણો; એટલા માટે ભારતવર્ષના ઋષિયો તથા આચાર્યોએ એ મત વેદનો અન્તિમ અટલ સિદ્ધાન્ત નથી માન્યો. આથી કરીને એ મન યુરોપાદિ દેશાંતરોમાં માનનીય યષ્ઠ ગયો છે, ત્યાં છો- કરીને બાપની રાજગાદી મળી શકે છે; જેથી કરી મહારાણીથી વિક્ટોરીયા રાજરાજેશ્વરી યષ્ઠ ગઈ. મહારાણી વિક્ટોરિયાના નામથી તે સર્વ ભારતવાસી જાણીતા છે, પણ વિક્ટોરિયાના પતિ પ્રિન્સ આલ્ફર્ડને તે બાગેજ લાખમાં કાઢ જાણતા હશે; કેમકે તે રાજ નહોતા માનવામાં આવતા. આથી તે મહારાણી વિક્ટોરિયાના સ્વામીનું એક રીતે મહા અપમાન સિદ્ધ થાય છે, ઇલાદિ અનેક દોષોને લીધેજ ભારતના ઋષિઓએ આ પક્ષને અતિમ સિદ્ધાન્ત નથી માન્યો; પરંતુ આપણા અહીંના વેદોક્ત સિદ્ધાન્તાનુસાર પતિ રાજ- રાજેશ્વર હોવાથી રાજપત્ની સામ્રાજી-રાણી માનવામાં આવે છે, આથી રાજપત્ની-રાણીનું કંઈ પણ અપમાન નથી થતું.

(૨) ન હુદિતર હત્યેકે પિતાના રાજ્યાદિની પુત્રી વારસ નથી યષ્ઠ શકતી, એવો કેટલાક આચાર્યોનો ખીજો મત છે. કેમકે તસ્માત્પુમાન્ વ્યાયાદોઽદ્યાયાદા સ્ત્રીતિ વિજ્ઞાયતે । આદ્યશ્રમ્યતી એ શ્રુતિ પ્રમાણ છે, કે ઉક્ત કારણથી પુત્ર વારસ થાય છે અને કન્યા વારસ થતી નથી. તસ્માદિત્રયં જ્ઞાતાં પરાસ્યન્તિ ન પુમાંસમિતિ ચ, અને તેટલા માટે જ હતપત્ર થયેલી કન્યાનું વિવાહ વખતે અન્યને દાન કરી દે છે. જેમ કન્યાદાન કરવામાં આવે છે તેમ વરદાન કરવામાં નથી આવતું; એ પણ શ્રુતિનું ખીજું પ્રમાણ છે. કન્યા બાપના ઘરમાં રહેતીજ નથી પણ પતિના કુલમાં ચાલી જાય છે, ને એ ફલ જ એનું જોત્ર યષ્ઠ જાય છે; ત્યારે બાપના રાજ્ય વગેરેની અધિકારિણી કેમ યષ્ઠ શકે ? કદાપિ ન થાય. સ્ત્રીનાં કાનલિક્રયાતિસર્ગા વિચન્તે ન પુંસ. । કન્યાનું કાંઈ યોગ્ય વરને દાન દેઈ દેવું, વિવાહની રીતે ધન લેઈ કન્યાને વેચવી—તે કન્યાવિક્રય કહેવાય છે; (અતઃ ચાલ પુરાતન હોવા છતાંપિ નિન્દિત છે) તથા સ્વયંવર વખતે દક્ષિણ રાજ્યો કન્યાનો ત્યાગ કરતા હતા કે આ કન્યાને હું તણ દઈ છું, જે વીર અમુક પ્રણ-સરત પૂરી કરી શકે તે મહણ કરે, અથવા તે કન્યાને છુટ આપતા હતા કે તું જેને ચાહાય—પમંદ કરે તેને પરણી સે; એ પણ એક રીતે ત્યાગ છે. આ સ્વયંવર ભારતના દક્ષિણ રાજ્યોમાંજ થતા હતા આદ્યશ્રાદિમાં નહિ થતા. સ્વયંવર-ઈચ્છાવર choice marriage હાલ દિંદુ પ્રજાને અદિતકર છે.

(૩) પુંસોઽપીત્યેકે સૌનઃશેષે દર્શનાદ ॥ કેટલાક આચાર્યોનો ત્રીજો મત એવો છે કે, દાન વિક્રય અને પરિત્યાગ પુત્રોનો પણ જોવામાં આવતો હોવાથી સ્ત્રીનો વારસ ન થવાનો મત ઠીક નથી. પિતા જેનું અન્યને દાન આપી દે તે દાનપુત્ર છે, તથા જન દેઈ લીધેલો પુત્ર કીતક કહેવાય છે; મહાભારત અને ઋગ્વેદીય ઐતરેય બ્રાહ્મણમાં શૂન- શેષ ઋષિનું ઉપાખ્યાન છે ત્યાં ૨૫૯ દેખાય છે, કે પુત્રનો પણ વિક્રય કરવામાં આવ્યો હતો.

વિશ્વામિત્રે મધુચ્છદા આદિનો અને રાજર્ષિ મયાતિએ દુરુ આદિનો પરિત્યાગ કર્યો હતો, આથી પુત્રોનો પણ દાન, વિક્રમ અને અતિસર્ગ સિદ્ધ થતો હોવાથી સ્ત્રી કન્યાનો વારસ થવાનો હક ખડિત નથી થતો; આ ત્રીજા મતનો પહેલા મત સાથે સમાવેશ થઈ શકે છે.

(૪) અમ્નાત્મતીવાદદર્યપરમ્ અન્ય આચાર્યોનો મોઘો મત વળી એવો છે કે — શાસત્ત્વહિનિ છત્યાદિ પ્રમાણોનો અભિપ્રાય એવો છે કે, વેદાદિ શાસ્ત્રોમાં જ્યાંજ્યાં પુત્રોને વારસ થવાનું દેવામાં આવેલું છે, ત્યાં ત્યાં સર્વજન જેને કોઈ બાધ નથી તેમ કન્યા પિતાના રાજ્યાદિ અધ્યર્થની ઉત્તરાધિકારિણી છે. અમૂર્યાવાન્તિ એ અર્થર્થવેદનો મત છે, જે સ્ત્રીની ઉપરચેન્દ્રિયમાંથી નિરંતર લોહી નિકળ્યા કરતું હોય તેને રોકવામાં આવેલો વિનિયોગ છે. અમૂ. નામ એ નાડીઓ લોહિતવાસલસો જામયઃ કે જે ઋતુમતી હોવાથી રક્ત વળેલા વાળી સ્ત્રીઓના તુલ્ય યન્ત્રિ રૂધિરને વહેવડાવે છે એ સર્વ નાડીઓ ઉપરામને પ્રાપ્ત થઈ શાન્ત થઈ જાય. અમ્નાત્તરદશ યોગારિતશન્તિ હત્તવર્ત્તનઃ સંતાનતું મુખ્યકર્મ જે પિંડદાન, એને માટે નષ્ટ થઈ ગયો છે પતિનો વંશ ચલાવવાનો માર્ગ જેનો, એવી કોઈ ભાતુદીન કન્યા વિવાહ કર્યો વિના ખેસી શકી છે. અર્થાત નામ્નાત્રી મુપયચ્છેત-ફલિત્યુત્તર યસ્યાસ્તુ ન મયેદ્મન્નાતાં નોપયચ્છેત તાંપ્રાશઃ । મતુરમ્ભતિ આં ૩. એ શ્રુતિસ્થિતિના પ્રમાણોથી બાધ વગરની કન્યા સાથે સગ્ન કરવાનો નિર્ણય છે. એટલા માટે પ્રાચીન કાળમાં એવી કન્યાઓ સાથે કોઈ વિવાહ નહોતું કરતું, આથી હરી એનો સન્તાનોપતિનો માર્ગ રોકાઈ જતો હતો; તેમજ નાડીઓનો રક્તવદનમાર્ગ રોકાઈ જાય. અમ્નાત્કાયા અતિ, ઘૃહિ ઔપમિકઃ । આહી ભાતુદીન કન્યાનો વિવાહદ્વારા નિર્વાક ન થયે, એ ઉપમાથી દેખાડી આવવામાં આવ્યું છે. આટલા માટે પતિશ્રદ્ધામાં ન જવાથી બાધ વગરની કન્યા ન પુત્રની પેઠે પિતૃમંપતિની વારસ થઈ શકે છે, આ એક મોઘા પ્રકારનો મત છે.

આ મોઘા પદ્ધતિ અમ્નાતેયપુંસપતિઃ એ ઋશ્ય પ્રમાણ છે, કે નિર્ણય હોવા છતાં પિતા બાધ વગરની એ કન્યા સાથે કોઈ વિવાહ કરી લે, તો જેમ એ કન્યા પોતાના પુત્રદ્વારા પિતૃમંપતિને ચલાવનારી થાય છે, અર્થાત પિતાનું કિત અધિકારિક કરવા ચાહાય છે, કિન્તુ પતિવચ નથી ચલાવતી, તેમજ હજી પોતાના પિતૃસ્થાની ઉત્પાદક મર્ચથી અભિમુખ રહે છે. જેમ પતિ પુત્રદીન સ્ત્રી પતિનું ધન મેળવવા માટે સ્વયંકોર્ટદરબારમાં જાય છે, તેમજ હજી સ્વયંના પ્રકાશ રૂપ ધનની પ્રાપ્તિ માટે આકાશમાં પ્રાપ્ત થાય છે. સ્ત્રી સ્વપતિને સૂઝાર દેખાડી ખુશી કરે છે, તેમ હજી સ્વયંના આગમનની સૂચના આપતી પોતાના મુંદર રૂપથી સૂઝને પ્રસન્ન કરે છે. મંદ મંદ હસતી સ્ત્રી પોતાના પતિને દાડગના દાણા જેવા દાંતની શોભા બતાવે છે; તેમ હજી પોતાના પ્રકાશ દ્વારા સર્વ પદાર્થોમાં ઉપ દેખાડી આગે છે. ભાતુદીન કન્યાનાં સંતાન કન્યાના પિતાનાં થઈ જાય છે તથા પિતા પોતાની પુત્રીને પુત્રવત માની લે છે, એટલા માટે બાધ વગરની કન્યા સાથે પરબ્રહ્મું નિદિ. પિતા યજ્ઞ દુહિતુ સેકમુચ્ચન ધમ્ન પહેલાં સસરો જમાઈને કહે છે કે, આ કન્યાને મેં પુત્રિકા કરી છે કામ્યેન મમ્મતા સંદ્યન્ધે આથી કરી આ કન્યામાં જે પુત્ર ધરે તે મારો ધરે; એનું સંજન મારી અનુમ્માન કરે છે. આ મોઘા મતે ભાતુદીન કન્યા પિતૃમંપતિની હાવાદા-વારસ છે હવે એ પુત્રી આ મોઘો પદ્ધતિ મિદાન્ત ઉપ જાણે. ત્યારે તો મહાદ્વદ્વાત્મક ન્યાયી મિદ કન્યાનું પુત્ર ગૌણ માનવામાં આવશે, ત્યારે મુખ્ય પુત્રને અગ્રાવે એ ગૌણ કન્યા ઉત્તરાધિકારિણી થશે.

અને જે અવિશેષેણ પુત્રાણાં કલ્પે તે બ્રાહ્મીન કન્યાની અપેક્ષાને સેષ કથન કર્યું જણી, અથવા વેદનું સ્પષ્ટ પ્રમાણ હોવાથી સ્મૃતિના પ્રમાણની અપેક્ષા નથી થાતી, બ્રાહ્મણી કન્યા દાયમાગિની ન હોવામાં ન જામયોત્તાન્વઃ ક્રિયાતું ઉદાહરણ કાપિયો આપે છે. ન જામયે તાન્વો રિદ્ધયમારૈક્ પિતાના તત્ત્વ—શરીરથી ઉત્પન્ન. યથેલ તાન્વ ઐશ્વર્ય પુત્ર જામિ—પોતાની બહેનને બાપની મિત્રતાનો ભાગ નથી આપતો. (અહીં જામિ શબ્દનો અર્થ એ છે, કે પિતૃકુલથી અન્ય લોક જેમાં સન્તાન ઉત્પન્ન કરે; અથવા બાપના કુલમાંથી અન્ય ચાલી જનારી જામિ કહેવાય છે.) સ્વકારગર્ભ સનિતુર્નિષ્ઠાતમ પશુ એ કન્યાનો ભાઈ પોતાની બહેનને પાણિગ્રહણ કરનારા પતિદ્વારા ગર્ભાધાન કરવા અને પાલનપોષણ કરવા યોગ્ય બનાવે છે. યદીમાતરો જનયન્ત વહુનિમ્ શદિ માતાપિતા પુત્રપુત્રી બનેને જાત્મક કરે છે, તો મન્દ્ય કર્ત્તા એ જેમાંથી એક પુત્ર પોતાના બાપનો વધ વંશજ અલાવનાર પિતૃસંપત્તિનો વારસ ચાપ છે, અને સુહૃનોરન્ય ક્લેદ્યન્ એક જ પ્રકારે ઉત્પન્ન થયેલ કન્યા પુત્ર એ જેમાંથી એક કન્યાસ્વ સંતાનતું પાલન પોષણ કરી ખીજ કાઢને તેનું દાન કરી દેવામાં આવે છે, અર્થાત્ કાઢની સાથે પરણાવી દે છે, પરંતુ તે કન્યા એ દશામા પિતૃસંપત્તિની ઉત્તરાધિકારિણી નથી થતી.

હવે સંક્ષેપથી ઉપસંહારમાં આનો સારાશ એ છે કે, આ સધળા સસાર ઉત્પત્તિથી પ્રથમ સુધી શ્રીપુરુષ એવા જે ભાગમા વિભક્ત રહ્યા કરે છે, એ બનેતું ખીજું નામ પ્રકૃતિપુરુષ પણ કહેવાય છે. જો કે માયા-પ્રકૃતિ જડ માનવામાં આવે છે, તથાપિ પુરુષ એના અર્વા-શોમાં સર્વ દશામાં સદા પ્રવિષ્ટ—વ્યાપક રહે છે, આથી વાસ્તવમાં પ્રકૃતિ જડાત્મિકા નથી. આથી કરીને વેદના મુખ્ય અંતિમ સિદ્ધાન્ત અદ્વૈતવાદમાં બ્રહ્માત્મત્વની સત્તાથી બિજ સ્વતંત્ર માયાની સત્તા પણ સિદ્ધ નથી થતી. ત્યારે તો પ્રકૃતિ-માયા સ્વરૂપે સમ્યક્દાન-ન્દાત્મા બ્રહ્મ જાસિત થઈ રહ્યા છે—એમ કહેવું વા માનવું કદાપિ અનુચિત નહિ કરી શકે. આથી “સર્વલલિવિદં મય્ય નેહ નાનાસ્તિકિજ્ઞન” વેદનું એ કથન છે કે આ બધું દશ્યમાન જગત્ બ્રહ્મસ્વરૂપ જ છે, આમાં અનેકતા કંઈ પણ નથી. પૃથિવ્યાદિ જડ કહેવાતા સંજ્ઞા વિકારોમાં જ્યાં બેઠાએ ત્યાં સર્વત્ર એજ ચેતન જીવજન્મરૂપે પ્રકટ થઈ રહે છે; આત્મ કારણ એ છે કે સર્વ જડારોના પ્રત્યેક પરમાણુ પર્યંતમાં ચેતનાત્મત્વ પોતાના મન્મિદાનંદ સ્વરૂપે ઓતપ્રોત થઈ રહ્યા છે. શુક્લચન્દ્રવેદ અખ્યાય ૩૨મા માં કહ્યું છે કે— “મચ્ચોત પ્રોતચ્ચ વિમ્બઃ પ્રજાસુ ।” એ અર્થેડ વ્યાપક પરમેશ્વર જ સર્વ જડચેતન પદાર્થોમાં ઓતપ્રોત થઈ રહ્યા છે. આ ઉપલા લેખથી પુરુષ નામ પરમેશ્વરની મુખ્યતા અને માયા-પ્રકૃતિની ઇશ્વરાધીનતા અને ગોણતા સ્પષ્ટ સિદ્ધ થઈ જાય છે; અને અનેક યુક્તિઓથી પણ એજ સિદ્ધ થવાનું અને થશે.

પ્રકૃતિ-પુરુષનાંજ જે રૂપાતર સંસારમાં શ્રીપુરુષ થયાં અને કહેવાય છે, જડચેતન કહેવાતા સર્વ પદાર્થોમાં શ્રીપુરુષ જે બેદ અનાદિ કાલથી સિદ્ધ છે. એ જેમાં કહીં કહીં શ્રીની પ્રધાનતા હોવા છતાંપિ અધિકાંશોમાં પુરુષનીજ પ્રધાનતા યુક્તિ પ્રમાણ બનેથી મિદ્ધ છે. યદાપિ શ્રીપુરુષ બનેમાં એક જ ચેતન વિદ્યમાન છે, તથાપિ પુરુષ શરીરમાં શુદ્ધિરૂપ રૂપાધિના બેદથી આત્મતત્ત્વની પ્રધાનતા છે, ત્યારે શ્રીમાં પુરુષ શરીરનો અપેક્ષાએ શુદ્ધિ બેદથી આત્મતત્ત્વની ગૌણતા છે. આટલા માટેજ વેદના સિદ્ધાન્તથી શ્રી કન્યા કાંઈ પુરુષને દેવામાં આવે છે—પતિને આધીન કરી દેવાય છે, પણ પુત્ર કાંઈ કન્યાને આધીન

નથી કરવામાં આવતો, અર્થાત્ કન્યાદાન થાય છે પરદાન નથી થતું મર્વ નાતિથો અને સર્વ રૂપોમાં દેવાસુરદલ વિદ્યમાન છે, એ જોમાં અસુર દલતું એ પણ એક ચિન્હ છે કે તે સદાથીજ સ્ત્રીને પ્રધાન માનતા આવ્યા છે જ્યારે સસારસાગરનું મન્યન દેવો અને અસુરો બે દલોએ મળી થયું હતું, ત્યારે સસારદષ્ટિએ રત્ન કહેવાતા પદાર્થોમાં મોહિની ઉપે એક સ્ત્રીરત્ન પણ નિકળ્યું હતું. આ સ્ત્રીરત્ન કાઢવાનો પરમેશ્વરનો હેતુ એજ હતો, કે જે દલ આ મોહિનીરૂપ પર મોહી જઈ અન્ય સર્વ ઇષ્ટ સાધનોને ભૂલી જશે એજ અમુક ધર્મે, ત્યારે એમજ કહેને કે વાસ્તવમાં અસુર દલો તેજ મોહિત થયા આથી અસુરોમાં મદાધી સ્ત્રી પ્રધાન અને દામણાગિની છે, તથા દેવદલમાં પુરુષ પ્રધાન છે, એટલા માટેજ વેદગતાનુયાયીઓમાં પુન વિધમાન હોવા છતાં પુત્રી વારસ નથી થતી મોક્ષમાં પણ આપણે પુરુષ-પરમેશ્વરને પ્રાપ્ત થવા માહીએ છીએ, પણ પ્રકૃતિ માયાને પ્રાપ્ત થવા નથી માંડતા, આથી પણ પુરુષને પ્રધાન માનવાનોજ પક્ષ યેજ છે બ્રાહ્મણસર્વસ્વ (૧૩-૮)માં ઋગ્વેદ ૩-૩૧-૧ તથા ૧-૧૨૪-૭ અને ૩-૩૧-૨ એ ત્રણ મંત્રોનું અને નિર્જાતનું ત્ર્યષ્ઠ વ્યાખ્યાન દિદીમાં આવેલું છે તેને આધારે આ લેખ લખેલો છે સ્ત્રી પુરુષ ॥ સમાન કંમની ખોટી જઈ અને નિર્ધર્ક હિમાયત કરનારા આર્ય-અન્યો પોતાને વેદ-ધર્માનુયાયી વેદનેજ પ્રમાણ માનવારા અને વેદના હિમાયતી હોવાનો શકો રાખનારા કહેનારા છે-ગણાવે છે, તેમણે વેદ ભગવાન કહે છે તે ઉપર ખસુમ કરીને ધ્યાન આપવું ધરે છે નહિ તો પછી વેદ પિચ્છ વર્તનાર એ દયાનદીય દત્ત-સગવડીયા સંપ્રદાય અને અહિંદુ સમાજના કોઈ વેદવિરોધી પાખડી અને વેદનિન્દક નારિતકના પદને પામશે પાશ્ચાત્ય દેશોનું અનુકરણ અને અનુસરણ કરવામાં વેદગ્રાથી કેટલા વિરુદ્ધ વર્તાય છે, તેના સનાતન વેદધર્માનુયાયી બ્રાહ્મણોએ તેમાં ખાસ કરીને નાશિસિત યુવાનોએ તો ખૂબ વિચાર કરીને તે ઉપર પુરતું લક્ષ આપવું જોઈએ છે

મજ્જવલ્લભનન્દનગુપ્ત.

~સગવડીયા સમ્પ્રદાયના ઉત્પાત અને સનેપાત!~

રાજસ્થાનઆર્યપ્રતિનિધિસમાના ઉપદેશક પદિત શ્રી નૃસિંહશર્માએ આર્યસમા ના ખોટા સિદ્ધાંતોનો પરિત્યાગ કરીને સર્વથેજ સનાતનધર્મનો આશ્રય લીધો આથી કરી સદ્ધર્મપ્રચારક થવું ચીડાઈ ગયું છે, અને એણે બ્રાહ્મણને ગાળો દેવા માંડી છે બારતમાં પહેલા પણ બ્રહ્મદ્રોહી તો હતા, પણ તેમનો ટકાવ બહુ દિવસ રહ્યો નહિ, કેમકે બ્રાહ્મણનો દ્રોહ કરવો-એ ઇશ્વર માથે વિરોધ કરવા બરાબર છે, તેથી બ્રહ્મ દ્રોહીઓનું અસ્તિત્વ ઘણા દલાડા સુધી રહેતું નથી હરદ્વાર-કાગડી શુરકુલના અધિષ્ઠાતા મદાતમાં મુન્શીરામ પોતાના સદ્ધર્મપ્રચારકમાં લખી માર્યું છે કે—“વાદાન કલ્પી કિ સીકે નહી હુએ.” અહીં બ્રાહ્મણ સમ્પ્રદાયે બદલે વાદાન લખવાના બે કારણો હોઈ શકે છે, એક તો શુદ્ધ સમ્પ્રદાય જ્ઞાન ન હોવાથી અને બીજું નિન્દા કરવાને માટે, બંને વિચાર ધૃષ્ટિ તથા અનુભવ બોધક છે વાત ખરી છે, કે, બ્રાહ્મણ કદી સ્વાર્થી તથા સત્ય અને ધર્મની દલ્યા કરનારાના યજ્ઞ સક્રાંત નથી બાળપણની નેતા અને મહાદ્રોહીમાં અગ્રેસર લાલા મુન્શીરામ જેવા આર્ય-અન્યોની કૃતિરીતિથી તો ધીરેધીરે બધા બ્રાહ્મણો આ સદ્ધર્મ પ્રધાન આર્યસમાજની શુરકુલ પાર્ટીમાંથી ખસી જશે, કોઈ વિદાન બ્રાહ્મણ તો એમાં

નહિ જ રહે. રહી જશે શક્ત શક્ત અતિશય અને વર્ણસકર ભવિષ્યો, કે જેમનો મુખ ઉદ્દેશ જ વૈદિકધર્મ તથા બ્રાહ્મણોની પેટભરી નિંદા કરવાનો છે. સેવ્યતારણ અને બ્રહ્મનિંદા કરી નારિતક બનતા જતા દુર્ભાગી દયાનંદીયોને પરમકૃપાળુ પરમાત્મા દયાદટ્ટિ કરીને કે મતિ આપે.

અધિકૃત-હરહારની વિદ્વન્મંડલીએ પોતાના ઉત્સવ પર ઠાગડી, ગુરુકુળવાળાને મૃત શ્રાદ્ધ પર શાસ્ત્રાર્થનું એવું જ આધુનું હતું પડેલું. તો તેમણે નિયમાદિના સદ્ગુણો નાંખી શાસ્ત્રાર્થથી છટકી જવા આદાયું, પણ કંઈ ઉપાય આવ્યો નહિ ત્યારે પછી નાકુટકે તેમ આવવું પડ્યું; સમાપતિ લાક્ષણિક અવસ્થામાં રહ્યા થયા. ગુરુકુળવાળાએ એક મોટી બા તો એ કરી કે, ખાસ ગુરુકુળમાં જ વર્ણવ્યુત્તરથાના શાસ્ત્રાર્થમાં પરાસ્ત થઈ ચુક્યા લાકેષ્ટ્રમન્દ્રને પાછા શાસ્ત્રાર્થને માટે ખડા દર્મા ગુરુકુળવાળાએ ન્યામમર્્યાદાને પદ્ધતિ કં અંતમાં પોતાનું બાપણ રાખવાની એટલી બધી અતુચિત હા કરી કે તેમણે આતો નિર્ણય ન તો પબ્લીકનો સમ્મતિપર કે ન તો અધ્યક્ષના અભિપ્રાય પર કે ન તો કોઈ સમાજ શિક્ષક-પદાનેવાળાં પર રહેવા દીધો. ' ' પણ અધિકૃતવાળાએ તેમને આ બદનાથી પા છટકી જવા તો ન દીધા, પાંચ વાર ઉત્તર પ્રત્યુત્તર થયા. પડિત શ્રી ગિરિધરજી અને લાક્ષણિક બનેલો સમય દશદશ મિનિટનો હતો પંડિત ગિરિધરજીએ વેદ અ અન્યાન્ય પ્રમાણોથી મૃતક શ્રાદ્ધને વેદોક્ત સિદ્ધ કર્યું; ત્યારે સમાજ લાક્ષણિકની તો બો બડી જ બધે થઈ ગઈ; સમાજીયોએ તો એવો રંગ જમાવ્યો હતો, કે જેથી સનાતન ધર્મના શ્રાદ્ધ વિષયનો તો પતો પણ નહોતો કે એનું વિધાન કેવું છે. ' ' ધર્મઅધર્મ અં સાયજીના સંગ્રામમાં ધર્મ અને સાત્ય પદ્ધતિ જ સદા વિજય થાય છે, એથી આર્પિતમ જીઓએ પોતાની આ હાર પર પશ્ચાત્તાપ અને શોક ન કરવો જોઈએ.

વગેરે નથી સ્થાપ્યા ? તો પછી જૈન વૈષ્ણવો વગેરે તેમ કહે છે તેમાં ખોટું શંકા થાય છે કે નોંધક બહુમતે છે ? પણ જુદા તો એ આનંદી હશે કે હરે હોય ચાલશે નહિ અને ગુરુકૃમ અને વેદપ્રચારને બદલે શોધો પૈસા આપશે નહિ X X X X

લેખકો અને વક્તાઓ પોતાના વિષય પ્રતિષ્ઠાનાથે ધણીવાર ગીતા, ભાગવત, રામાયણ, મહાભારત, મનુસ્મૃતિ, ઉપનિષદો વગેરેના પ્રમાણો આપે છે, તેમાં કોઈવાર પાસે અથ ન હોવાથી મોટે માદ હોય તે પ્રમાણો વચ્ચે ઠાકી ખતાવે છે આમ કરવાથી વખતે મૂળ અથમા હોય તે કરતાં શબ્દ ફેરફાર થયેલો જણાય છે, પણ મતભેદમાં ફર પડતો નથી, મૂળ અથમા જેવા અર્થમાં લખેલું હોય તેવો જ ભાવાર્થ પ્રમાણ તરીકે સ્વીકૃતિ આપવા વેળા શબ્દનો પણ હોય છે મૂળ અથ ઉપરથી ઉતારો કરવાની આજમે “અથવા તો અથ તે કાળે પ્રાપ્ત ન હોવાથી વાદ કરીને લખવાથી કે કહેવાથી કંઈ ફેર પડે, તો તે ક્ષત્ત્વ પણ છે. આમ યત્ન ધણી લેખકોના સળધમાં જોઈએ છીએ, ને પ્રમાણ મુજબ મુદ્દા સુમિદ ગુજરાતી પત્રમાં મંત્રાર્થના લેખમાં યત્ન દરે તે ઉપરથી મુખ્ય આર્યસમાજના પગારી પડિત બાલકૃષ્ણ શર્મા ગાલ ગજવની કાવે તેમ પોતાના ઘરના છાપામાં “તા ૧૬ મી જાન્યુઆરી ૧૯૧૬ના અકમા ખાતે પાને લખે છે કે — “મહર્ષિ દયાનંદજીને નિખાલવા મોકાકર્ષ “વિવિધાનિ ચ રત્નત્વિ વિવિક્તેષુપપાદ્યેષુ-એટલે સંવાસીઓને નાના પ્રકારના રેત્નાદિ પણ આપવા” મનુસ્મૃતિ કે અનેક પાક બેદોમે હો અથના હસમે ૧૬ આગે પોછકે આ ગયે હો, પરંતુ ભાવાર્થમે કોઈ બેદ નહોતો હ. મનુસ્મૃતિ કે ૧૧વે અધ્યાયકે આરભમે જિનકો દાત દેના આહિયે, ઉત નહિપાત આહણોકે નામ લિખા દે, ઉતમે ૫૧ કરનેકી કમ્પા કરનેવાલા બી એકે બિહુ દાનપાત લિખા દે શ્રી સ્વામીજીને વિવિધાનિ ચ રત્નત્વિ લિખા દે, ઉપનખ મનુસ્મૃતિમે સર્વરત્નત્વિ લિખા દે, વદા ભાવાર્થમે કોઈ બેદ નહોતો માત્ર મોકાકર્ષ સંખ્યામે ફરક દે વિવિક્તેષુ શ્રી સ્વામીજીને લિખા દે, મનુસ્મૃતિમે ૧૧ ઉક્તિ અધ્યાયકે છટ્ટે મોકાકર્ષે વિવિક્તેષુ ૫૬ દે. શ્રી સ્વામીજીને ઉપપાદ્યેષુ ૫૬ લિખા ૧, છટ્ટે મોકાકર્ષે પ્રતિપાદ્યેષુ ૫૬ દે. હોનો પદોમે અથ વિષયકે કોઈ બેદ નહોતો”

પડિતજી પાલિય ખતાવી સ્વામીજીના લેખનુ સમર્થન કરવા તો ગયા, પણ સુરોને ૧૬મ સમજશે કે, તેમ કરવા જતા તો તેમની પડિતાધનુ પોલ જણાઈ આવ્યું છે. અને તેથી જ નાણુટક આગારે સાદ કહેવું પડે છે કે, તેમના સ્વામી દયાનંદ અને તેના પુત્રની પડિતો વગેરેએ શોકવચન-ગાહ કરી આવી રીતે વેદાદિ સત્તાઓના અર્થના અનર્થ કરી સ્વાર્થ, સાધવા સિવાય વિશેષ કંઈ પણ કંઈ જણાવું નથી આવી રીતે દયાનંદ ભાગવત વગેરેના પ્રમાણો જોઈવી મનગમતા અર્થ અને ગીકાઓ કરી પોતાનો મતિધર્મ તો કીક બળવ્યો છે. તેમનુ બુદ્ધિયાવૃથું અને દગમપય એવા તો વિચિત્ર પ્રમરતા હતા કે, પ્રમાણો આપ્યા છે તેમાં ઘણેખરે દેશણે આપ્યા મોકાકર્ષ એક પાદ કે એક-એક શબ્દો જણ્યા હશે, નો પણ અર્થનું નામ અધ્યાય-મોકાકર્ષ દર્શાવ્યા છે ત્યારે ફરકે દેશણે આપ્યા મોકાકર્ષના મોકાકર્ષ આપ્યા હશે, પણ અર્થનું નામ અધ્યાય કે મોકાકર્ષ લખેલું જ નથી, તો કોઈ જગાએ ફરક મનુસ્મૃતિ ભાગવત મહાભારત લખીને પતાવ્યું હશે મનુસ્મૃતિના ૧૧મા અધ્યાયના મોકાકર્ષ અને છઠ્ઠામાથી શબ્દો ઉપાડી લઈ સ્વામીજીએ મનુ ભગવાનને નામે સંન્યાસીને રેત્નાદિ ધન આપવાનું લખ્યું છે, તે કોણુ ગાળું અનુગિત અમે અક્ષરમ છે ? તેનો સુવિચારી પુરોગે જ વિગાર કરી યેવો તંત્રી

॥ ॐ श्री ॥ श्रीमहाज्योतिःपुरुषसिंहायनमः ॥

श्रीमहाज्योतिः

प्रकाश ३.] महामहावाद, ज्येष्ठ कृष्ण १४, संवत् १९७२ शके १८३८. [किरण ८.

॥ ॐ श्री ॥ श्रीमन्सिंहायनमः ॥

ॐ भणतर भडक्युं छे. ६३३

पद्य १. गंरणी—(रंगताणी, रंगताणी, रंगताणीरे, रंगमां रंगताणी, —अं रंग.)
 लउक्युं छे, लउक्युं छे, लउक्युं छे रे-लणतर, लउक्युं छे,
 अउयल २६ अउक्युं छे रे-लणतर, लउक्युं छे. (मुन)
 लाला लोला तो लणवा छियारे, लणुं आतो छला वणावे लण्यारे, लणुं १.
 हाड्या हाड्या निहाणी लाडरे, लणुं वाग्युं वाग्युं वासेधी आडरे, लणुं २.
 लाजे, कडी-जनेधं घणी लारेरे, लणुं डालर नेकाल धरता प्यारेरे, लणुं ३.
 लाजे अदन ने कंक अकारांरे, लणुं पाडिउनां पडीकां प्यारेरे, लणुं ४.
 हाथे रोधतां आणस आवेरे, लणुं गमे तेतुं छोटेलमां आवेरे, लणुं ५.
 मांरी सोधी तेथी न हाथ घातारे, लणुं लए सोपनां आपमां गहोतारे, लणुं ६.
 पीडीचिउंरमांयार धोरगाणेरे, लणुं लय लज्जने पाय न पणणेरे, लणुं ७.
 नावुकुडमां नीतरे नारीरे, लणुं धावने आण धवरावनापीरे, लणुं ८.
 जंरुं १३ लणमां गपोरां मारेरे, लणुं पाठ पूजन ठोग-इय धारेरे, लणुं ९.
 नारी छोये सुशील शरमातीरे, लणुं लोणं अंमे भडम भडमातीरे, लणुं १०.
 परी विलायते शु रणि आव्यारे ? लणुं मोडीयाइ वराण छोरी लाव्यारे, लणुं ११.
 नातणतमां जमवुं नय शवेरे, लणुं पापी पारटीमां हाडकां आवेरे, लणुं १२.
 गंगाजणतुं महामय वडिम लणुरे, लणुं छे रसोधाने द्वार पुंर आवुरे, लणुं १३.
 सांक्षुं मांलि अकड इरतारे, लणुं १४ नमोवी उद्योग नधी इरतारे, लणुं १४.
 लण्यो नावुकु नारी वेवारे, लणुं अ ते कइरी श्री देशनी सेवारे ! लणुं १५.

१ सोप=साधु. २ लण=मंडणी. ३ पीडीया=पाठपुन.

દેશવેશ તો શુભાવી બેઠારે, લણું શીખ્યા 'પારકા અનાચાર એ'યારે. લણું ૧૬.
બાળાઓને કુવારી રાખે કોડરે, લણું હાંકે વિધવાવિવાહ અતિ હોડરે. લણું ૧૭.
હજી પાંચે ટકા ન મદ્દ લણિયારે, લણું મારે કુદકા સીશિશુના રણિયારે. લણું ૧૮.
વધ્યા દાક્તર ને વળી વઢીલોરે, લણું પણ દેશમાં ન થાય એક ખીલોરે. લણું ૧૯.
દેશ દુનિયામાં વૃદ્ધ છે તમારોરે, લણું તેનો અનુભવ કાંકે તો વિચારોરે. લણું ૨૦.
કેપાદેખી કરો શીદ ઠાલીરે, લણું બંધુ ! કુમતિ પરાઈ દષો ન ઝાલીરે. લણું ૨૧.
કહેતાં ધરડાં તે પ્રથમ ત લાગ્યુંરે, લણું વિધાવેલાં બનીને ધર ધાલ્યુંરે. લણું ૨૨.
હવે ખામીઓ લાળી દુઃખ રોતારે, લણું તોએ મૂર્ખાઈમાં રહે મ્હોતારે. લણું ૨૩.
મૂળપોતને વિચારી ખામી બોલીરે, લણું દેશધર્મને ન નાખરો નીચોવીર લણું ૨૪.
થાવ સાવધ સંઘવી ચેતાવેરે, લણું વઢી વાણી કઠોર મિત્રદાવેરે. લણું ૨૫.

✽* ભારતવર્ષ અને સ્ત્રીકેલવળી. ✽*

આખી દુનિયામાં એ એક જાણીતી વાતી છે, કે આપણે ભારતવર્ષ પ્રાચીન સમયમાં બગવતીથી શરદ્ધખ્યાને ખેલવાનું ખાસ વિનોદસ્થાન હતું અને પાછળથી ઇતર ધર્મીઓના હુમલાઓના અશાન્તિના સમયોમાં ભારતવર્ષના વિધાવિતનો ધણે ભાગે ધાસ થયો હતો, તો પણ ભારતવર્ષનો કોઈ પણ એવો સમય નથી આવ્યો કે જે સમયે ભારતવર્ષ કેળવણી વિનાનો હતો-એમ કહેવાય. તે છતાં પણ વચમાં એક એવો સમય આવી ગયો, કે જે સમયે સરકારીગુજરાતી અથવા સરકારીઈંગ્લેશ શાળાઓમાં અમુક ઇયત્તાઓ-ધોરણોનો અભ્યાસ કરવાથી નવા અનવાળામાં પેડેલા કેળવાયલા કહેવાતા અને સરકાર દરબારમાં નોકરીઓ મેળવી બનેલા રાજમાન્યરાજવીઓએ તો એક એવો કોલાહલ મચાવી મૂક્યો, કે આપણે દેશ કેળવણીમાં ધણોજ પછાત છે આ કોલાહલ યોડોડ સમય જમ્યો એટલામાં તો વળી એક બીજો કોલાહલ તેની જોડે એવા પ્રકારનો જોડવામાં આવ્યો, કે આપણા દેશમાં સ્ત્રીઓની તો ધણીજ અધમ દરજા છે, અને સ્ત્રીકેલવળી તો બિલકુલ નથી,— અધારે ધમ છે.

ઉપર પ્રમાણે ચણગારે ઉડતાં જે આગસજગી ઉઠી તેમાં નવી ધુણીઓ ધીખી અને તે ધુણીઓ ઉપર તાપનાર નવાં સિદ્ધ અને સાધકો ઉત્પન્ન થયા અને આપણા દેશમાં નરી પદ્ધતિ પ્રમાણે છોકરાઓની અને પછી છોકરીઓની કેળવણી ઉઝાડના ઓકસફડ અને કમ્પ્રીજની સંસ્થાઓની એક ધુમરીએ લગભગ આવી પહોંચી, એટલુંજ નહિ, પણ અનેક છોકરાઓ તો છેક વિતાયત પણ જમ આવેલા છે-અને જમ પણ છે, તથા તેઓ કેળવાયેલી દેશને મોખરે પોતાના નામો પણ લખાવે છે. તેમાં વળી છોકરીઓની કેળવણીને એટલા બધા દરવાજા ખુલા ન હોવા છતાં પણ, અને તેથી ઉત્તરી છોકરીઓની દાસની કેળવણી સામે ધણી પ્રતિકૂળતા હોવા છતાં પણ, કેટલાક સંજોગોની વચ્ચે છોકરીઓની કેળવણી અને સ્ત્રીકેલવળી પણ પ્રમાણમાં કાંઈ એકદરે પછાત રહી ગયેલી ગણવા જેવી નથી વિશ્વવિદ્યાલયની ડિગ્રીઓ (પદવીઓ) થી વિમુક્તિ મેળવી નવનિતાઓ પણ આપણે

જેવા પાઠ્યા હિએ, અને પુરુષોની કેળવણીના પ્રમાણમાં સ્ત્રીકેળવણી પણ માયું મારવામાં પછાત રહી નથી. હજુ શ્રીશિક્ષણની અતિ પ્રવૃદ્ધ તુષ્ટાએ પહોંચેલા ભાગિનીમકતો તો સ્ત્રીકેળવણીને માટે હજુ કુદરત અને ચેકડા માર્યાજ કરે છે, તો પણ અત્યારની દશા અવલોકન કરવાને માટે જો હું અત્રે યોગીને હાલની પ્રયોગાવરથાને તપાસવાની ખાતર પુરુષોની અને સ્ત્રીઓની કેળવણીને છેડામાંહેલું આગળપાછળ આવતી પણ સહચારિણી માનું, તો તેમાં કાંઈ વધારે ફરક જેવું ગણાશે નહિ.

હવે આ કેળવણી કદાચ જળ ઉપગમવશે કે અનિષ્ટ કદાચ ઉપગમવશે, તેનો ભાસ કોઈને પ્રથમથી થયો હતો કે નહિ ? આ પ્રશ્નનો વિચાર આપણે સહી પહેલો કરવો યોગ્ય છે. જો હૃદયની ઉન્નતિ અને પોતાની પ્રાપ્તવ્યગતવ્યની દિશા, તથા પોતાને પ્રાપ્ત થયેલી પરિસ્થિતિમાં પોતાનું કર્તવ્ય સમજવાની શક્તિ અને કર્તવ્ય બજાવવાનો ઉત્સાહ અને બળની પ્રાપ્તિ-એ કેળવણીનાં સાધ્ય તરીકે આપણે ગણીએ; તો તેવી કેળવણી તો આપણને મળતી હાલની નવી કેળવણીની પદ્ધતિ અત્રે દાખલ થતાં પહેલાં પણ અત્રે હતી ખરી. પુરુષોમાં તેવી કેળવણી હતી તેમજ સ્ત્રીઓમાં પણ તેવી કેળવણી હતી, પણ તે આપણી ભારતવર્ષની મૂળ પદ્ધતિને અનુસરીનેજ હતી; તેમજ ભારતવર્ષને પાછળથી પ્રાપ્ત થયેલી પરિસ્થિતિને અંદેશેસતી ધરના પણ તેને મળેલી હતી. આ વિષય તો એક જુદોજ નિબંધ લખવા જેવો છે, પણ અત્રે તો આ વિષયની પ્રતિતિ પુરતોજ ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય છે, તેથી અત્રે એટલુજ કહેવું બસ છે કે-હાલપણાને અભાવે પણ આપણા દેશમાં સંસ્કૃત તેમજ પ્રાકૃત વાસ્તવ્ય પૂરતા જગ્યામાં હતું. દસ્તકિખિત પુસ્તકોનો મોટા પરિમાણે સંચય કરવામાં આવતો, અને ગુરુના મુસલાન હુમલાઓની સામે પણ તેવું ધાર્મિક જુસ્સા અને શ્રદ્ધાપૂર્વક રક્ષણ કરવામાં આવતું. દેશમાં મુસ્લિમ અને ઉપદેશકર્તા વાંચનલેખન પ્રવૃત્તિમાં સારી પેઠે પરિચિત હતા; અને તેઓ દ્વારા પ્રજામાં શ્રુત (એટલે અક્ષરજ્ઞ) આપણી પ્રાચીન જ્ઞપલ્કારા મળતી કેળવણી અથવા શિક્ષણ) હતું. બારોડ વગેરે યાત્રિકવર્ગ અને કવિઓ પણ અહીંજ સામર્થ્ય ધરાવનાર હતા. સ્ત્રીવર્ગ પણ પોતપોતાની રિયતિને અનુસાર ઉક્ત શ્રુતિપદ્ધતિના અનુગ્રહ પામેલા અને સ્મૃતિ (એટલે મુખપાઠ કરેલી-સ્મરણમાં રાખેલી વિદ્યા) થી સોભાવ્યથાળી હતા. કાંઈ નહિ તો હુનિયાની સુધરેલી પ્રજાઓમાં ગણવાને યોગ્ય માનવજીવન, કલહવાળી નહિ પણ સાદી ગાનવજીવનના સાદસ્વવાળી સરકારી અવસ્થા અથવા શિક્ષણ અથવા કેળવણી તો ભારતવર્ષમાં તે વખતે પણ હતી; કે જે વખતે હાલની હાલમાં પુસ્તકોની લખણવાળી, અને અમે બધીએ હિએ અથવા મળેલાં હિએ એવા દર્ષ અથવા દેખાવવાળી, અને લખી રાખ્યા વિના સામાન્ય બાજતો પણ જેથી યાદ ન રહે એવા સ્મૃતિ બંધવાળી, પ્રયોજન વિનાની, ટૂંકી દૃષ્ટિવાળી, વિવિધ પ્રકારના બ્યોમોદથી હલકાઈ જતી નવી આડંબરી કેળવણીની પદ્ધતિ જન્મ પામી.

તેજ વખતે જુની પદ્ધતિ પ્રમાણે મળેલા કેળવણીના સરકારવાળી આ દેશની પ્રજાએજ હાલની નવી કેળવણીને તેનાં સાધનો, બહુવાના વિષયો અને મહેતાઓ પણ પૂરા પાડ્યા હતા, અને તેની સાથે આપણી હાલની નવી કેળવણીની પદ્ધતિ સામે પ્રતિષેધ (Protest) પણ થયો હતો; અને તે નવી પદ્ધતિ સામે મોઢમ અણગમતા આકારમાં કરેલા હતા. નવી પદ્ધતિમાં પ્રવેશનાર ઘણાજ યોગ્ય છોકરાઓ હતા, તેમજ વિવિધ પ્રયોજન

આદરમહાર ઠનામે પગારો અને સરકારી નોકરીના હોદ્દાઓ વગેરેનાં આકર્ષણો દેખાડવા માં આવતાં હતાં. એ તે રાજ્યસત્તાના આશ્રયે નવીપદ્ધતિ સુહાગણ્ય યષ્ઠ અને જુની પદ્ધતિ અણુમાનીતી અથવા દુહાગણ્ય યષ્ઠ તોપણ પોતાનું સમ્યારિત્ર્યખળ અને તપોખળ કાષ્ઠકાષ્ઠ વાર તે સાધવી અમકારે છે. તેની પાસે હવે કાંઈ જાજા અનુચર કે પરિચારક રહ્યા નથી, તોપણ જે યોગાધણ સેવકો તેની સેવામાં રહ્યા છે, તે પણ તેના જવાબ તપસ્વી નિરસવાર્થ વીરો છે.

નવી હાલની શિક્ષણપદ્ધતિ સામે પ્રથમજ જે અણુગમારૂપ પ્રોટેસ્ટ તે વખતની પ્રજાએ પોતાની કેળવણીના પ્રતાપે મોઢમ કપમાં દર્શાવ્યો હતો, તે વ્યાજખી હતો કે નહિ કિવા સકારણ હતો કે નહિ ? તેનો વિચાર અત્ર આપાતત. પ્રાપ્ત થાય છે. હાલની નવી કેળવણીનો ધતિહાસ જેઓ પ્રથમથી જાણે છે, એવા નવશિક્ષિતોનેજ હું પછુપછુ કે લોડ મેમ્બેરોએ ભારતવર્ષમાં નવી કેળવણી દાખલ કરવામાં કેવા હેતુઓ રાખેલા હતા, તે તેઓ જાણે છે કે નહિ ? અને તેજ હેતુ પ્રમાણે હાલની નવી કેળવણીની સંતાનો ઉપર અસર થયેલી છે, તેઓ પોતાનાં માનવજાતિ તરીકેનાં, એક મહાનપ્રજા તરીકેનાં, અને પોતાનાં હિંદુધર્માનુયાયી તરીકેનાં કર્તવ્યો સમજવામાં અને જાનવવામાં અમગર્થ નિવડ્યાં છે—અરે પોતાનું રવકપ જ ભૂલ્યાં છે ! હજી પણ એની એ સંક્રાન્તિ વિવિધ સમ્યાભાસ અને કેળવાયલા વર્ગમાં નાથું રાખવાના મિથ્યા વ્યામોહની નીચે પૂર જોસમાં ચાલેજ છે. પણ આ સર્વ પ્રક્રિયાનાં પરિણામ તો અનિદ્રજ છે, એટલે નવી-હાલની કેળવણીના દ્વિમાયતીઓની પધારીમાં પણ માકણ પડ્યા વિના રહ્યા નથી, અને તેથી તેઓની આંગળ હાલની નવી કેળવણીની પદ્ધતિની નિષ્પજતા અથવા ક્ષુદ્રજતા અથવા ખામીઓના પ્રશ્નો જળાકારે પણ ઉપસ્થિત થયા છે, થાય છે અને થશેજ. પરંતુ આ રોમનો ઉપાય વિચારનારા અને કરનારા પણ ઉત્ત નવી કેળવણીનાં સંતાન અને મુલવરો છે, એટલે તેમને પાછું વાળા જોવાનું ગમે તેમ નથી, તેમનો વ્યામોહ અને પક્ષ-દુરાધક પણ તેટલોજ પ્રજા છે; એટલે આંગની નિશામાં અક-ખડીઓ ખાતા અથવા મહુડી ઉપર ચઢેલા દાકતર શાખ પાસે ચિકિત્સા કરાવવા જેવી રિથતિમાં દેશની કેળવણીનો સવાલ આવી પડ્યો છે. આ પ્રમાણે લખવામાં હું મારી પોતાની જોખમદારી સમજું છું, જેમ કેળવાયલા કહેવાતા વર્ગને આપણા માજી વાઘસરોય સાહેબ નામદાર લોડ કર્જને તેમની ખરી ખામીઓ દલી જતાવી હતી, ત્યારે જેમ આપણે કેળવાયલો કહેવાતો વર્ગ કરડખાઉ દરી હર્યો હતો. તેમ મારી પ્રત્યે પણ વખતે તેઓ વર્તે એવું પકડું જોખમ હું આ લેખથી વહોરું છું એ મારી પેટે હું સમજું છું. હું જે આ લખું છું તેકંઈ સર્વમાન્ય સાક્ષર અથવા તે વનિતાવત્સલ વિદ્વાનમાં ગણાવા માટે લખતો નથી; પણ હું જે કાંઈ આ વિષયમાં લખું છું, તે મારા પ્રિય દેશ અને દેશની પ્રજા તથા તેમના ધર્મે પ્રત્યે મારી જે અત્યત નિકટ અને વિકટ ફરજ છે તેને અનુસરીનેજ લખું છું.

ઐકેળવણી વિષે લખતાં પ્રાસંગિક ઉપોદ્દાતરૂપ આટલું સામાન્ય રીતે કેળવણી વિષે હિંદુશન કરી હવે ઐકેળવણી વિષેના વિચાર ઉપર આવું છું. ઐકેળવણી નહિ-એવે વિચાર આખા ભારતવર્ષમાં કાઢનો પણ નથી, તેમજ હાલની ઐકેળવણી શરૂ થઈ તે પહેલાં પણ આ ભારતવર્ષમાં ઐકેળવણી વધારે સારી રિથતિમાં અને વધારે વિસ્તાર પામેલી હતી—એવું મારું વિનયપૂર્વક માનવું છે. મેકે લખનાંવાંચતાં આવડવું, તેનેજ હું કેળવણી

માનતા નથી, તેમજ અમુકઅમુક પુરતકી જ્ઞાન કે કળાકૌશલ્યને હું કેળવણી માનતા નથી. કેળવણી એ સમગ્ર જનસમાજ અને પ્રજાસમાજ તથા પરમેશ્વર અને તેમના અંશી પ્રત્યેની પોતાની ફરજ જેથી મનુષ્ય સમજવા તથા જાગ્રવવા શીખે, એવી અંતઃકરણની ઉત્પત્તિ જે શિક્ષણ અને અનુભવથી થાય, તેનું નામ કેળવણી છે. આ કેળવણીના સાધનરૂપ સામગ્રીના સમુદાયમાં લેખનવાંચન પણ એકાદ સાધન તરીકે ગણી શકાય—એવાત મને અમાન્ય નથી. ઉપર જણાવી તેમ ફળરૂપા અથવા સાધ્યરૂપા શ્રીકેળવણીના આવશ્યક રીતે પૂરતા સંસ્કારવાળા ભારતવર્ષે નવી હાવની શ્રીકેળવણી સામે તેના આરંભ સમયે જે પ્રતિષેધ (Protest) અણગમારૂપે જણાવ્યો હતો, તે હજી પણ અણગમારૂપે ચાલુજ છે; અને તેના સામે આપણા વનિતાવત્સલ ભામિનીજક્તોનો ફરિયાદનો આર્તપોકાર પણ ચાલુજ છે. આ રિયનિ તે અમારા પ્રજાદીપ પ્રોટેસ્ટની પ્રત્યક્ષ અને નહિ ભુલાય તેરી સાખીતી છે. આ પ્રોટેસ્ટ અથવા પ્રતિષેધ તે શ્રીકેળવણીના સબંધમા તેા નવી પુરપૂર્ણવણી કરતાં પણ અનેકગણા જોશથી કરવામાં આવ્યો હતો અને કરવામાં આવે છે. તેના કારણુ જો કે પ્રજાએ વ્યવસ્થાપૂર્વક ચર્ચા નથી, તેમજ પ્રજાએ અને તેમા પણ જદ્દ સ્ત્રીવર્ગે જે કાંઈ વિરૂદ્ધ કહેવું અને હજી પણ કહે છે, તેને કોઈ પોતે કેળવાયલા હોવાનો દાવો કરનારે વ્યવસ્થામાં ગોઠવીને તેનો કડા મગજે વિચાર કરી, હિંદ જેવા વિષમ પરિસ્થિતિએ પહોંચેલા દેશની મોટી પ્રજાના વિનાશિતનો વિચાર કર્યા વિના જ તે પ્રતિષેધને ડોશીઓની કચકચ ગણીને કચરી માર્યો છે; અને હજી પણ નવી કેળવણીની કેદમા અદ્દર ઉડતા ભામિનીજક્તો કોઈવું પણ સાંભળ્યા વિના કચરી મારવાનો જ ધધો લેધ એકા છે. જનું સદ્દર્જ પ્રોટેસ્ટ રૂપ અણગમેા દર્શાવનાર દીર્ઘદર્શી ભારતવાસી પ્રજાનું અને ડોશીઓનું કહેવું સર્વોચ્ચ સાચું હતું. નવી શ્રીકેળવણીની પદ્ધતિ વિશેની તેઓની ભીતિઓ અને ચંકાઓ ખોરી નહોતી, પણ લગભગ સધળી સાચી હતી—એમ હવે ભામિનીજક્તપક્ષનાજ પોકાર ઉપરથી પ્રત્યક્ષ થાય છે.

હતી-એમ હવે બામીનામકતપદ્ધતિના પાટાર ઉપરના પ્રત્યક્ષ પાત્ર નથી.
 “..... હાલમાં અપાતી સ્ત્રીકેળવણી આપણી પરિસ્થિતિને સંપૂર્ણ રીતે અનુકૂળ નથી
 એવી પ્રતિષ્ઠા અત્યારે ચોતરફથી આપણા સામળવામાં આવે છે. આપ સર્વને ખબર છે
 તે પ્રમાણે ગઇ સાલ મિસીસ ફ્રેમેટ અને સર કૃષ્ણા ગુપ્તાની સરદારી નીચે એક વજનદાર
 મંડળે હિંદુસ્તાનમાં હાલમાં અપાતી સ્ત્રીકેળવણીના સંબંધમાં દિંદી વજર સાહેબની મુલા-
 કાત લીધી હતી. એ મંડળે દિંદી વજર સાહેબની સમક્ષ મુખ્યત્વે કરીને એ વાત રજૂ
 કરી હતી, કે હિંદુસ્તાનમાં હાલમાં અપાતી સ્ત્રીકેળવણી દેશની પરિસ્થિતિને બરાબર અ-
 નુકૂળ નહિ હોવાથી તેમાં અગત્યના ફરફાર કરવાની આવશ્યકતા છે. દિંદી વજરે આ
 મંડળને એવો જવાબ આપ્યો હતો, કે આપા પ્રકારની હિલચાલ ઇંગ્લાંડ કરતાં હિંદુસ્તા-
 નમાં ઉત્તમ થાય એ વધારે ચોક્કસ છે. તે ઉપરથી ગઇ સાલ નાતાલમાં મુલાકાતની હિંદુ-
 સ્ત્રીઓની એક જાહેરસભા સૌ. શારદા મહેતાના પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી અને તે સ-
 ભાએ સ્ત્રીકેળવણી સંબંધી એક અરજી નામદાર લોધસરાય ભોઈ હાડિંગસાહેબ તરફ
 મોકલી હતી, તેમાં પણ મુખ્ય એ વાત જણાવી હતી કે અત્યારે અપાતી સ્ત્રીકેળવણી
 આપણા દેશની પરિસ્થિતિને સંપૂર્ણ રીતે અનુકૂળ નથી. આ ઉપરથી દિંદી સરદારે ગયા
 ફેબ્રુઆરી માસમાં સ્ત્રીકેળવણીના પ્રશ્ન સંબંધી એક ખલીતો બહાર પાડ્યો છે. તે તે સંબ-
 ધમાં ગ્વાનિક સરકારના તેમ કેળવણીના કાર્યમાં રસ લેતાં કેટલાંક સ્ત્રીપુરુષોના અભિપ્રાયો
 માંગ્યા છે. હું ધારું છું કે આ અભિપ્રાયો આવી ગયા પછી આપણા દેશમાં અપાતી સ્ત્રી-

કેળવણીમાં ખોટા ફેરફાર થવાનો સંભવ છે. આવા સંજોગોમાં જુદીજુદી નીતિના પ્રતિનિધિ ૩૫ આપણી પરિષદે પશુ આ પ્રશ્ન સંબંધી આપણો અભિપ્રાય સરકારને જાહેર કરવો જોઈએ એવી માની આ પરિપદને નમ્ર સૂચના છે.”

ઉપર પ્રમાણે એક ટ્રેડયુનિટ રા. રા. પ્રાણસાલ ડોરપારામ દેસાઈ અગસ્ટ ૧૯૬૬ (પુ. રતક ૬૩, અંક. ૮) ના “યુદ્ધિપ્રકાશ” માસિકપત્રમાં લખે છે (૧૪ ૨૨૯) સાર્વૈ ટ્રેડયુનિટ “ટ્રીકેળવણી” એ મથાળા નીચે અમદાવાદમાં બરાએલી નાતજ્ઞતાનાં મડલોની પરિપદમાં કરેલા બાધણનો કેટલોક સાર આપતાં ઉપરની દલીલિત યુદ્ધિપ્રકાશમાં લખી છે.

સૌક્યવસ્થોના વિવિધ ઉપર વિશેષ લખતાં પદેશાં એક વિશેષ વક્તવ્ય ખડુ થાય છે, અને તે એ છે કે જે કેળવણ્યો કહેવાતો સમુદાય, આજ જ્ઞાત્યાં દક્ષામજુ કરતો અવધા આગળ પડતો જણાય છે; તે પોતે લોડ મેકાસેના હેતુ પ્રમાણે અપાયલી કેળવણી ૩૫ ભાંગના પાલાતો ભોગ થઈ પડેલો સમુદાય છે. જો નિખાલસ રીતે બોલીએ, તો એ સમુદાય ઘણે મોટે ભાગે અલિંદુ બનેલો છે અને પોતાનું જ્ઞાન જાહેર છે; પોતાનાં વારતવ પ્રજ્ઞસ્વરૂપ અને પ્રજ્ઞલક્ષણથી બદ થયેલો છે. આવો સ્વરૂપમય સમુદાય પોતાનાં જ્ઞાન-ગતિ વિવિધ હેતુઓથી વિવિધ પ્રકારના જોબ-દક્ષામજુ-લિલ્લાસ-અગવળ-(baitation) દર્શા કરે છે, અને પોતાને પ્રજ્ઞ સમજ, અને પ્રજ્ઞના પેટા માગતવ જ્ઞતા નાતો કામો અને મડલોના પ્રતિનિધિ માનવામનાવધા ખોટો દાવો દાખવી-વિવિધ પત્રિકા અને સભાઓ બરે છે, અને પગલાઓ લે છે. પરંતુ તેઓ પ્રજ્ઞના અંત, કરણથી એટલા વેગળ છે, કે તેઓ પોતાનાં ટોળાં વધારવાના નિષ્ઠુ દલાલિયાં મારવા મિત્રાપ બીજું કંઈ જણ લક્ષમાં લેવા જેવું જણ ઉપજતી રાકવા નથી, અને ઉપજતી રાકવાના નથી; એટલુંજ નહિ પણ તેઓ દેશની પ્રજ્ઞસમસ્તને પોતાનું કર્તવ્ય સમજવામાં અને અડગજ્ઞપ દલામજો કરનારા થઈ પડે છે, અને દેશના ધન અને મનનો ખોટી રીતે વ્યય કરનારા થઈ પડેલા છે. દાલનો દલામજુ કરનાર કહેવાતો કેળવણ્યો વર્ગ પોતેજ, અત્યારે લોડ મેકાસેના હેતુવાળી સ્વરૂપવિસ્તારક માલક અને વ્યામોલક કેળવણ્યોના ભોગ થઈ પડેલો દોવાપી, લગભગ આખે ભાગે તે અકર્તવ્યમાં કર્તવ્ય જુદિવાળા અને કર્તવ્યમાં અકર્તવ્યજુદિવાળા થઈ ગયા છે, અને પ્રતાપાદ-ડાહીડાહી વાતો કરવાની વદનના વેગમાં તથાજ ગયા છે. આ વર્ગમાં કેટલાક તો જુદિજુદિયાંજ અવળે માર્ગે ચડી ગયા છે, અને કેટલાક તો અશુદ્ધ જુદિયાંજ ભગમગનની ગતિએ વર્તે છે. એકંદર રીતે એ વ્યામોલકથી અલિંદુ-આવમાં પડેલો વર્ગ એટલો તો સ્વરૂપ જુદો છે, કે તેઓ “કરકું જોઈએ નમન, ત્યાં કરી બેસે છે વમન!” તેનો પ્રત્યક્ષ દાખલો આ “ઝીજવણી સંબંધી ઉપર જણાવી ગયા તે પોદાર, મિસીસ ફેસેટ અને સર ફૂદા મુખ્તાની આજેવાની નીચે છાંડાંડમાં લિંદી વજર આગળ લેઈ ગયા” એજ છે. તમારી બીઓને કેની રીતે જગવવી એમાં તે બધા લિંદી વજર શું કરી કે કરી શકે? પોતાની બીને પોતાને અનુજ્ઞ બનાવવી, એ દરેક પનિનું કામ છે-આવો ખુલ્લોજ જણાવ દેવો જોઈતો દતો, તેને લાલે મિસીમ ફેસેટના જોઈવને પ્રથા મર ફૂદામુખ્તાની સરની પદરીને માન આપીને વિવેકો લિંદી વજર માટેને જોતે પીકીને જે જણાવ આપ્યો કે-“આવા પ્રકારની લિલ્લાસ ઈંગ્લાંડ કરતાં લિંદુસ્તાનમાં કરતે થાય એ વધારે યોગ્ય છે.”-ને નામદાર લિંદી વજર માટેજની બલમનસાઈ અને જ્ઞાનમતા સચરે છે. જન્મ તે ખરી રીતે તો આપણા

બામોહમ્મદ આગેવાન સમુદાયની ભાન ભૂલેલી અવસ્થા મિત્રાચ આપણને ખીજી શું સૂચવે છે? હવે વિભાગતથી અજાણને પાછી સ્ત્રીકેળવણી સંબંધી સદ્દુર્ પ્રત્યક્ષ હવામણુ હિંદુસ્થાનમાં શરૂ કરવામાં આવી, તેમાં પણ પ્રસ્તુત બાબતનો વિચાર કરવાને માટે ગુર્જર વિદ્વાની સૌ શારદા મહેતાના પ્રમુખપણા નીચે મળેલી સીએની સભાએ નામદારસરકારની કન્યાશાળાઓમાં અપાતી કેળવણીમાં શી ખામીઓ છે, તેના શાન્તિથી ઉડા ઉતરી તપાસ કરી તે ખામીઓને પ્રવેશવાનાં કારણ અને તે ખામીઓ દૂર કરવાના ઉપાયો વિચારીને, તે ખામીઓને દૂર કરવાના આપણી પોતાની સત્તામાં જે ઉપાયો હોય, તે યોજવાને બદલે એકદમ વરઘોડો ચઢાવીને છેક નામદાર વોઇસરોય સાહેબ હોર્ડ હાર્ડિંગ જેવા ધિખરના અધિકારી લગી આપણો કેળવાયેલો કહેવાતો વર્ગ દોડી ગયો. અર્થ જોતાં તો આપણી શક્તિમાં જે ઉપાયો હોય, તે આપણે અજાણ્યા પછીજ આપણને જે ઉપાયો સરકારની સત્તાથી યોગ્ય એવા માન્ય પડે; તે તે ઉપાયને માટે આપણે આપણા માતાપિતા સ્વામીય સરકારને વિનંતી કરી શ્રમ આપવો જોઈએ. પરંતુ તેવું કંઈ પણ કર્યા વિના, એકદમ બધરાંઓની સભા મેળવવાની હિલચાલ કરતે કે નામદાર વોઇસરોય લગી ધસી ગયા; એથી કંઈ લાભ મિલકે યશે એમ માનવું એ કેવળ સાહસજ છે. નામદાર વોઇસરોય સાહેબે બધરાંઓ પ્રત્યેના પોતાના સૌજન્યનો ઉપયોગજ માન કરી એક ખલીતો બહાર પાડ્યો, અને બધરાંઓ આગળ પડતી યજ્ઞ-એવા રહાવા સિવાય ખીજી કંઈ પણ પ્રકારની સિદ્ધિ આ હવામણુથી યજ્ઞ હોય એમ હું તો માની શકતો નથી. તેમજ સદ્દુર્ ખલીતાથી સજાગેલા પક્ષિતાથી જે બડાકો યશે, તેથી પણ કાંઈ સીએની કેળવણી વધારે લાભદાયી કિંવા હિતકર બની શકશે એમ પણ માની શકાતું નથી.

આ પ્રશ્નમાં વળી અમદાવાદમાં બરાચેલી નાતજાતનાં મંડલોની પરિપદ પણ માથું મારવા તૈયાર થઈ છે, અને તે પરિપદમાં બાપણો ગજવનાર મહાશયો તેવું માથું મારવાને સદ્દુર્ પરિપદને પ્રયોગે છે; પરંતુ એ પરિપદ તો નાતજાતોની પ્રતિનિધીરૂપ હોવાનો દાવો સરખો પણ કરી શકે એવું તત્ત્વ તેમાં છેજ નહિ-આમ કહેવામાં મારો હેતુ તે પરિપદની કાંઈ પણ પ્રકારે અવગણ કરવાનો નથી, પણ જુતાર્થ કહેવાનોજ છે. એ પરિપદ પણ હોર્ડ મેકાલેના હેતુ પ્રમાણેની નવી કેળવણીની અસરથી સ્વરૂપ ભૂલેલી વ્યક્તિઓની અથવા તો તે વ્યક્તિઓની પાછળ ગતાનુગતિકતાના વહનમાં ખેચાયલાઓનીજ પ્રાપચ: બનેલી હતી. તો પણ આવા સ્વરૂપ સુકેવા સમુદાયની પણ નાતજાતની જરૂરીઆત જણાવવાનો કંઈ નહિ તો ભાસ પણ પાડે એવી પરિપદ યવી એ પણ અને તો આનંદ આપનાર છે. પરંતુ આ પરિપદના મૂળમાં રહેલી વ્યક્તિયોના હેતુ યાતિયોનું રક્ષણ કરવાના કે ઉન્નયન કરવાના છે, તે હું મારા હજી લગીના અવસોકન ઉપરથી કહી શકતો નથી.

તો પણ આપણા સ્વરૂપ ભૂલેલા દેશી બધુઓએ જેમ આ બાબતમાં હોર્ડ-હોર્ડ કરવામાં અવિચાર અને સાહસ વાપર્યા છે, તેમ જ તેઓ આ હિલચાલથી સ્ત્રીકેળવણીને કાંઈપણ રીતે લાભ કે હિત હાંસલ કરી આપે એવો પણ સંભવ અને જણાતો નથી. નામદાર સરકાર પાસે તેમજ અર્ધ કેળવાયેલા જનસમાજ પાસે ફોર્સ કાઢતાં સાલ પેસાડવાના જેવોજ કાંઈ અનર્થ તેઓ ન કરાવે, તોજ હોર્ડ ભાગ્ય એમ ધડકતે અંત:કરણે કહ્યા વિના ચાલતું નથી. (અપૂર્ણ.)

સઘવી.

some parts a very paradise on earth—I should point out to India, if I were asked under what sky the human mind has most fully developed some of its choicest gifts, has most deeply pondered on the greatest problems of life; and has found solutions of some of them, which will deserve the attention even of those who have studied Plato and Kant—I should point to India. And if I were to ask myself from what literature here in Europe, who have been nurtured almost exclusively on the thoughts of Greek, Romans, and of one Semitic race, the Jewish, may draw that correction which is most wanted in order to make one inner life more comprehensive, more universal in fact more human, a life, not for this life only, but a transfigured and eternal life, again I should point to India.” “ સમસ્ત પૃથ્વીમાંથી જો મારે કોઇ એવો દેશ દેખાડી આપવાનો હોય, કે જેને પ્રકૃતિમાતાએ ધન ઐશ્વર્ય શક્તિ, અને સૌન્દર્યદ્વારા સંપૂર્ણ બનાવી રાખેલો છે—એવી ઉત્તમ જાતનો દેશ કે જેને પૃથ્વીમાંનું સ્વર્ગ કહીએ, તો પણ આલે—તો હું બતાવી આપીશ; કે તે દેશ ભારતવર્ષજ છે. જો કોઇ મને પ્રશ્ન કરે, કે ક્યા આકાશની નીચે મનુષ્યને અન્તઃકરણની પૂર્ણતા પ્રાપ્ત થઈ હતી, અથવા જીવન-રહસ્યના કઠિન સિદ્ધાન્તોની મીમાંસા પણ થઈ શકી હતી, અને જેને ધ્યેય અને કેન્દ્ર દાર્શનિક પુરોના મન્યતા અવ્યાસકો પણ જાણીને વિશેષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ ? તો હું ખેંચડક બતાવી આપીશ, કે તે દેશ ભારતવર્ષ છે. અગર જો હું મારી જાતને હું કે—અમો યુરોપવાસીઓ, જેઓની વિચાર શક્તિને ઓક, રોમન, સૈમિટિક, યાહૂદી જાતિઓની વિચારશક્તિદ્વારા પુષ્ટિ મળી છે, તેઓને પોતાનું અન્તિમ જીવન પૂર્ણ દાર, વિશ્વવ્યાપી અથવા મનુષ્યત્વપૂર્ણ બનાવવાને માટે તથા એ જીવનથી નિરાળા-બિન ચેરજીવનને હેતુપૂર્ણ તેમજ ઉચ્ચ બનાવવા માટે ક્યા દેશના સાહિત્યવડે શિક્ષણ પ્રાપ્ત રી શકીએ તેમ છે ? તો મારે સ્પષ્ટ કહેવુંજ પડશે, કે તે દેશ ભારતવર્ષજ છે. ”

અનેક પ્રમાણોવડે એ વાત સિદ્ધ થઈ ચૂકેલી છે, કે આદિ સદિમાં પૂર્ણપુરુષ ઉત્પન્ન થયા હતા; હવે પૂર્ણપુરુષની હાજરી તો પૂર્ણ પ્રકૃતિયુક્ત જુમિગાજ થઈ શકે છે, અને એ ત પણ સુવિદિતજ છે કે આધિભૌતિક, આધિદૈવિક, તથા આધ્યાત્મિક વગેરે સર્વ પ્રકારે ભારતની પ્રકૃતિ પૂર્ણ હતી. એથી આદિ સદિ ભારતમાંજ યજ્ઞેથી હોતી જોઇએ, એમાં પણ માત્ર પણ સંશયને-અવકાશ રહેતો નથી. જો કે ખીજાં વધારે પ્રમાણો આપવાની આવશ્યકતા તો નથી, તથાપિ અહીં કેટલાક ખાસાત્મિક વિદ્વાનોના મત વિશેષ સ્પષ્ટીકરણને માટે ટાંચવામાં આવે છે.—ડાક્ટર ઇ. આર. એલિસ. એલ. આર. સી. પી. (Dr. E. S. Allins, L. R. C. P.) પોતાના મેડિકલ ઇસેયઝ (Medical essays) નામના પુસ્તકમાં લખે છે કે:—“ મનુષ્ય નિઃસંદેહ ઉચ્ચ દેશમાં રહેનારો છે, કે જ્યાં આગળ પડ્યા અને રૂઝ, ખોરાક માટે ઉગી શકે છે. મનુષ્યની ચાખેડીપર જે નાના નાના વાળ છે, તે

પરથીજ વિહિત થાય છે, કે માથુસની ઉત્પત્તિ ઉચ્ચ દેશમાંથી થઈ હતી. અને મોટા વાજ શીતપ્રધાન દેશમાં રહેનારના શરીરપર નથી થતા, તે ઉપરથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે, કે તેની મૂળ ઉત્પત્તિ ઠંડા દેશોમાં નથી. સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન આલફ્રેડ રસેલ. એલ, એલ. ડી, એલ, એસ એમએ "હાર્વીન ધી ગ્રેટ"ના ૪૬૦મા પૃષ્ઠમાં પણ લખ્યું છે કે:—ગ્રેટ્સર મેક્સમલર કહે છે કે, મનુષ્યમતિનો આદિ મહ એશિયાનું કોઇ સ્થાન હોવું જોઈએ, અગર જો કે એણે કોઇ ખાસ સ્થાન નિર્દિષ્ટ કર્યું નથી, પરંતુ એ વિષયના વિશેષ જ્ઞાતા, અમેરિકાના સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ડેવિસ સાહેબે હાર્મોનિયા નામક પોતાના ગ્રન્થના પાંચમા ભાગના પૃષ્ઠ ૩૨૮ માં ગ્રેટ્સર ઓઝનની સાક્ષી સહિત લખ્યું છે કે:—હિમાલય સર્વ પહાડોથી ઉચો પહાડ છે, એટલા માટે આદિ યાદ તેની નજીકજ કોઇ ઠંડાણે થએલી હોવી જોઈએ. વળી એ ઉપરાંત ડા. પોકોક, મિ. કૂઓ આદિ કેટલાક પાશ્ચાત્ય પંડિતો આર્યવર્તમાંથીજ પ્રથમ વસ્તી ખીજા બધા દેશોમાં ફેલાઈ-એમ સ્પષ્ટ કહે છે. આદિ વસ્તીના સ્થાન વિષે આર્ય-શિષ્ટોનું અતિ પ્રાચીનકાળથી ચાલતું આવેલું મંતવ્ય એવું છે કે, આર્યોનું મૂળસ્થળ સરસ્વતીનોજ કિનારો હતું; ભગવાન મનુજ આ પ્રમાણે સ્પષ્ટ કહી ગએલા છે. વળી ઋગ્વેદના ત્રીજા મંડળના તેવીસમા સુકતના ચોથા મંત્રમાં નીચે પ્રમાણે મનુ ભગવાનના હિપજા મતને પ્રુષ્ટિ આપી છે:—

“ નિત્વા દ્વયે ઘર આ પૃથિવ્યા દઢાયાસ્વદે સુવિનત્વેમહનામ્ દૃપદ્વયાં માનુષ્યાપયાયાં સરસ્વત્યાં રેવદ્યોદિદીહિ ॥ ”

“ જો અજિ ! એક સારે દિવસે તને હું પૃથ્વી ઉપર મનુષ્ય લોકમાં દૃપદ્વતી, આપયા, અને સરસ્વતીને કિનારે મુકું છું. ” આ મંત્ર ઉપરથીજ સ્પષ્ટ થાય છે કે, આર્યોનું મૂળ નિવાસસ્થાન સરસ્વતી અને દૃપદ્વતીને વચ્ચે પ્રદેશ હતો; અર્થાત્ ભારતવર્ષથીજ સમગ્ર સર્ગિની ઉત્પત્તિ થઈ છે, એ નિર્વિવાદ છે. આર્યો મધ્ય એશિયામાંથી આવ્યાનું અને આદિ સર્ગિ તિબેટમાં થયાનું માનનારા સમાજજોએ પોતાની વાત સપ્રમાણ સિદ્ધ કરી આપવી, અથવા તો દુરાચક્ર છોડી દેવો.

પ્રસન્નવદન છબીલારામ. દીક્ષિત-સુરત.

❖ વિધવાવિવાહ વેદ અને ધર્મશાસ્ત્ર વિહિત છે ? ❖

સાંપ્રત વિદ્યાવૃદ્ધિ અને કેળવણીનું પરિણામ તો એ આવ્યું છે, કે અમારો નવશિક્ષિત અને નવસંખ્યવર્ગ પાશ્ચાત્ય વિદ્યાના મદમાં અને વિદેશીમોહિનીના મોહમાં છડી ગયો છે; અને તારણી તથા વારણીના તાનમાં કર્તવ્યકર્મ અને મનુષ્યધર્મનું લાન ખૂલી ગયો છે. ધર્મકર્મને દોંગ હાંબગ કહે છે, દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્ર અને તીર્થોદિને પાખંડ અને ઉખવસમજે છે. આવા વહીવટી ગયેલા વર્ગમાંથી-અર્ધિંદુ આચારવિચારવાળા ટોળામાંથી વળી એક એવો સગવડીયો સમાજ ૩૦-૪૦ વર્ષથી નિકળ્યો છે, કે જે વેદધર્મોદાર અને વેદપ્રચાર કરવાનો પ્રયત્ન આદરી બેઠો છે; અને અમાસં પરાધર્મથી આલ્યાં આવતાં શ્રુતિસ્મૃતિ સંમત ક્રિયાક્રમેને તૂટ અને ભૂકં જણાવી, જેમાં તેમાં વેદાનુશીલ કરવા કરાવવાનો બક-વાદ કરવા લાગ્યો છે. એ મદનમિત્ર-કળિસહાયક સમાજને સ્ત્રી સુખની બખ-તો એટલી બાદ કરવા લાગ્યો છે. એ હરેકપ્રકારે વિધવાસના-લોગલાલસા તૃપ્ત કરવી અને કામવિકારામિને બંધી લાગી છે, કે હરેકપ્રકારે વિધવાસના-લોગલાલસા તૃપ્ત કરવી અને કામવિકારામિને પ્રદોષતજ રાખવો. આ મોહકાલ્યુમાં વેદાદિ શાસ્ત્રોના નિરૂપત્તિવ્યાકરણાદિથી વિરૂદ્ધ શવતા

some parts a very paradise on earth—I should point out to India, if I were asked under what sky the human mind has most fully developed some of its choicest gifts, has most deeply pondered on the greatest problems of life; and has found solutions of some of them, which will deserve the attention even of those who have studied Plato and Kant—

I should point to India. And if I were to ask myself from what literature here in Europe, who have been nurtured almost exclusively on the thoughts of Greek, Romans, and of one Samitic race, the Jewish, may draw that correction which is most wanted in order to make one inner life more comprehensive, more universal in fact more human, a life, not for this life only, but a transfigured and eternal life, again I should point to India." " સમસ્ત પૃથ્વીમાંથી જો મારે કોઈ એવો શ દેખાડી આપવાનો હોય, કે જેને પ્રકૃતિમાતાએ ધન અર્થર્થ શક્તિ અને સૌન્દર્યદ્વારા પૂર્ણ બનાવી રાખેલો છે—એવી ઉત્તમ જાતનો દેશ કે જેને પૃથ્વીમાંનું સ્વર્ગ કહીએ, તો તથા આશે—તો હું બતાવી આપીશ; કે તે દેશ ભારતવર્ષ જ છે. જો કોઈ મને પ્રશ્ન કરે, કે કયા આકાશની નીચે મનુષ્યને અનંતકરણની પૂર્ણતા પ્રાપ્ત થઈ હતી, અથવા જીવન-દર્શનના કઠિન સિદ્ધાન્તોની મીમાંસા પણ થઈ શકી હતી, અને જેને ખોટા અને કેન્ટ જેવા દાર્શનિક પુરોવાના અન્યથાસકો પણ જાણીને વિશેષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ છે ? તો હું બેઠકક બતાવી આપીશ, કે તે દેશ ભારતવર્ષ છે. અગર જો હું મારી જાતને ત્યુ કે—અમે યુરોપવાસીઓ, જેઓની વિચાર શક્તિને ઓક, રોમન, સૈમિટિક, માનુદી જેવે જાતિઓની વિચારશક્તિદ્વારા પુષ્ટિ મળી છે, તેઓને પોતાનું અંતિમ જીવન પૂર્ણ દાર, વિશ્વવ્યાપી અથવા મનુષ્યત્વપૂર્ણ બનાવવાને માટે તથા એ જીવનથી નિરાળા-શિવ પરજીવનને હેતુપૂર્ણ તેમજ ઉત્તમ બનાવવા માટે કયા દેશના સાહિત્યવડે શિક્ષણ પ્રાપ્ત થઈએ તેમ છે ? તો મારે સ્પષ્ટ કહેવું જ પડશે, કે તે દેશ ભારતવર્ષ જ છે. "

અનેક પ્રમાણોવડે એ વાત સિદ્ધ થઈ ચૂકેલી છે, કે આદિ સહિમાં પૂર્ણપુરુષ ઉત્પન્ન થયો હતા; હવે પૂર્ણપુરુષની ઉત્પત્તિ તો પૂર્ણ પ્રકૃતિયુક્ત જુમિમાજ થઈ શકે છે; અને એ વાત પણ સુવિદિત જ છે કે આધિભૌતિક, આધિદૈવિક, તથા આધ્યાત્મિક વગેરે સર્વ પ્રકારે ભારતની પ્રકૃતિ પૂર્ણ હતી. એથી આદિ સહિ ભારતમાં જ થયેલી હોવી જોઈએ, એમા પણ માત્ર પણ સંશયને-અવકાશ રહેતો નથી. જો કે બીજાં વધારે પ્રમાણો આપવાની આવશ્યકતા તો નથી, તથાપિ અહીં કેટલાક પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોના મત વિશેષ સ્પષ્ટીકરણને માટે ટાંગવામાં આવે છે.—ડાક્ટર ઇ. આર. એલિન્સ. એચ. આર સી. પી. (Dr. E. R. Allins, L. R. C. P.) પોતાના મેડિકલ ઇસેયઝ (Medical essays) નામના પુસ્તકમા લખે છે કે:—“ મનુષ્ય નિઃસંદેહ ઉપ્પુ દેશમાં રહેનારો છે, કે જ્યાં આગળ વતન અને ફક્ત, ખોરાક માટે હળી શકે છે. મનુષ્યની આર્મોડીયર જે નાના નાના વાગ છે, તે

પરથીજ વિહિત થાય છે, કે માણસની કૃત્તિ ઉજી દેશમાંથી યાદ હતી. અને મોટા વાળ શીતપ્રધાન દેશમાં રહેનારના શરીરપર નથી યતા, તે ઉપરથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે, કે તેની મૂળ કૃત્તિ હંડા દેશમાં નથી. સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન આલફ્રેડ રમેલ એલ, એલ, ડી, એલ, એસ એમણે “હારવીન ધી ગ્રેટ”ના ૪૬૦મા પૃષ્ઠમાં પણ લખ્યું છે કે.—ગ્રેટ્સર મેક્સમલર કહે છે કે, મનુષ્યમતિના આદિ ગ્રહ એશિયાનું કોઇ સ્થાન હોવું જોઇએ, અગર જો કે એણે કોઇ ખાસ સ્થાન નિર્દિષ્ટ કર્યું નથી, પરંતુ એ નિર્ણયના વિશેષ જ્ઞાતા, અમેરિકાના સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન હેવિસ સાહેબે હાર્મોનિયા નામક પોતાના ગ્રન્થના પાંચમા ભાગના પૃષ્ઠ ૩૨૮ માં ગ્રેટ્સર એકનની સાક્ષી સહિત લખ્યું છે કે—હિમાલય સર્વ પહાડોથી ઉચો પહાડ છે, એટલા માટે આદિ સાદે તેની નજીકજ કોઇ ઠંડાણે થએલી હોયી જોઇએ વળી એ ઉપરાંત ડા. પોકોક, મિ. કૂઓ આદિ કેટલાક પાશ્ચાત્ય પડિતો આર્યોવર્તમાંથીજ પ્રથમ વસ્તી ખીજા બધા દેશોમાં ફેલાઇ-એમ સ્પષ્ટ કહે છે. આદિ વસ્તીના સ્થાન વિષે આર્ય-ગિપ્ઠોનું અતિ પ્રાચીનકાળથી ચાલતું આવેલું મંતવ્ય એવું છે કે, આર્યોનું મૂળસ્થળ સરસ્વતીનોજ કિનારો હતું; બગવાન મનુજી આ પ્રમાણે સ્પષ્ટ કહી ગયેલા છે. વળી ઋગ્વેદના ત્રીજા મંડળના તેવીસમા સૂક્તના ચોથા મંત્રમાં નીચે પ્રમાણે મનુ બગવાનના કૃપા મતને પુષ્ટિ આપી છે—

“ નિત્વા દુષે ચર આ પૃથિવ્યા રૂઢાવાસ્પદે સુવિનત્વેઞ્જનામ દૃપઢાયાં માનુષ ધાપયાયાં સરસ્વત્યાં રેવદગ્રોદિદીહિ ધ”

“ઓ અગ્નિ ! એક સારે દિવસે તને હું પૃથ્વી ઉપર મનુષ્ય લોકમાં દૃપદતી, આપયા, અને સરસ્વતીને કિનારે સુકું છું.” આ મંત્ર ઉપરથીજ સ્પષ્ટ થાય છે કે, આર્યોનું મૂળ નિવાસસ્થાન સરસ્વતી અને દૃપદતીના વચ્ચે પ્રદેશ હતો; અર્થાત્ ભારતવર્ષથીજ સમગ્ર સંષ્ટિની ઉત્પત્તિ યાદ છે, એ નિર્વિવાદ છે. આર્યો મધ્ય એશિયામાંથી આવ્યાનું અને આદિ સદિ તિબેટમાં યયાનું માનનારા સમાજજોએ પોતાની વાત સપ્રમાણ સિદ્ધ કરી આપવી, અથવા તો દુરાગ્રહ છોડી દેવો. પ્રસન્નવદન છબીલારામ, દીક્ષિત-સુરત.

❖ વિધવાવિવાહ વેદ અને ધર્મશાસ્ત્ર વિહિત છે ? ❖

સાંપ્રત વિધાવૃદ્ધિ અને કેળવણીનું પરિણામ તો એ આવ્યું છે, કે અમારો નવસિક્ષિત અને નવસમ્યવર્ગ પાશ્ચાત્ય વિદ્યાના મદમાં અને વિદેશીમોહિનીના મોહમાં છડી ગયો છે; અને તારણથી તથા વારણીના તાનમાં કર્તવ્યકર્મ અને મનુષ્યધર્મનું લાન ભૂલી ગયો છે. ધર્મકર્મને ટોંગ હંબગ કહે છે, દેવ, યુરુ, શાસ્ત્ર અને તીર્થાદિને પાખંડ અને કપ્પલ સમજી છે. આવા વહીવટી ગયેલા વર્ગમાંથી—અડિંડુ આચારવિચારવાળા ટોળામાંથી વળી : એવો સગવડીયો સમાજ ૩૦-૪૦ વર્ષથી નિકળ્યો છે, કે જે વેદધર્મોદાર અને વેદપ્રર કરવાનો પ્રયત્ન આદરી ખેડો છે; અને અમારાં પરાપૂર્વથી ચાલ્યાં આવતાં શ્રુતિરમ સંખત ક્રિયાક્રમોને તૂટ અને જૂઠું જાણી, જેમાં તેમાં વેદાનુકૂળ કરવા કરાવવાનો ન વાદ કરવા લાગ્યો છે. એ મદનમિત્ર-કળિસહાયક સમાજને સ્ત્રી સુખની ભુખ-તો, રા' બધી લાગી છે, કે હરેકપ્રકારે વિધવાસના-લોભવાવસા તૃપ્ત કરવી અને કામકામ નિવા પ્રદીપ્તજ રાખવો. આ મોહકાણમાં વેદાદિ શાસ્ત્રોના નિરૂપિતઆકરણાદિથી વિવાહે

કરવામાંજ ધર્મ, દેશ, જાતિ અને કુલમર્યાદા રહી શકે છે.) ૩૯. અને એ બ્રાહ્મણ વિવાહથી પેદા થયેલી પ્રજા સુરૂપ, સત્ત્વગુણી, ધનવાન, યશસ્વી, પૂર્ણ ઔશ્વર્યવાલી અને ધાર્મિક થાય છે; અને સો વર્ષ સુધી જીવતી રહે છે. (૪૦) તે સિવાયના અન્ય દૂષિત વિવાહોથી પેદા થયેલી પ્રજા કૂર કર્મી, મિથ્યાનાદી અને વૈદિક ધર્મની નિન્દા કરનારી પાકે છે. (જે હાલમાં આપણી નજરે પડી રહ્યું છે, તેજ આ સિદ્ધવચનનો પ્રબલ પુરાવો મानी લેવો.) (૪૧) શ્લોક ૧૫૫ માં:—આજીવિકા માટે નાચ ગાનતાન કરનારા, પરસ્પરી સાથે બ્રહ્મચર્ય નહ કરનારા બ્રહ્મચારી સંન્યાસી, શુદ્ધ જાતિની સ્ત્રી સાથે પરણનારા, પુનર્વિવાહથી પેદા થયેલા, કાણા અને જેની સ્ત્રીએ યરમા ઉપપતિ (નરપુરુષ) રાખી લીધા હોય; શ્લોક ૧૫૬ માં —ગજુરી કરારી વેદશાસ્ત્ર વાચનારા અને મજુરી આપી વેદશાસ્ત્ર ભણેલા, શુદ્ધતા ગુરુ, તીર્થાં વચન બોલનારા, જીવતા ધણીએ જર પુરુષથી ઉત્પન્ન કરાયેલા કુંડ, અને પતિ મુવા પછી જરથી ઉત્પન્ન થયેલા ગોલક પુરુષ; શ્લોક ૧૬૧-૧૬૭ માં—આચારબદ્ધ, જે પહેલાં અન્યની યજ્ઞ યુક્તિ છે એવી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરનારા, અને ધન લેઈ શબ્દવહન કરનારા, એવા બ્રાહ્મણોને શ્રાદ્ધમાં પ્રયત્નપૂર્વક ભોજન કંગવતું નહિ. આ સહ નિર્દનિય આચરણોવાળા અધમ બ્રાહ્મણ પક્તિમાં બેસાડવા લાયક નથી, માટે દોષગુણના બળકાર દિન એ પક્તિ-બાળ બ્રાહ્મણોને દેવકર્મ અને પિતૃકર્મમાં તજ દે (કદાપિ ગ્રહણ ન કરે.) શ્લોક ૧૭૪-૧૭૫માં કુંડ અને ગોલકના લક્ષણ કહે છે—પરસ્પરીમાં કુંડ અને ગોલક નામે એ પુત્ર ઉત્પન્ન થાય છે, એ સ્ત્રીમાં તેના પતિની હયાતીમાં જરથી ઉત્પન્ન થયેલ તે કુંડ, અને પતિ મરી ગયા પછી જનાર સન્તાન ગોલક કહેવાય છે, પરાયી સ્ત્રીમાં પેદા થયેલા એ એ કુંડ અને ગોલકને દેવપિતૃકર્મમાં ભોજનાદિ દેનાર આ લોકમાં જાતિ આદિના અને પરલોકમાં હવ્યકર્મનો નાશ કરે છે, અર્થાત્ તેને કંઈ રજા નથી થવું.

સ્ત્રીધર્મ વિષે મનુજી અધ્યાય પાચમામાં સાર કહે છે કે:—સ્ત્રી બાળપણમાં બાપના, જીવાનીમાં પતિના અને વિધવા થવા પછી પુત્રોના અધીન (તાબામાં-કલામાં) રહે. સ્ત્રી કદાપિ આપસ્વાધીન ન રહે. (૧૪૮) બાઈ બાપ, પતિ અને પુત્ર એમનાથી વિખુટા પડવાની—એમનો વિયોગ થવાની દમ્બા ન કરે, એમનાથી અલગ થયેલી સ્ત્રી, પતિ અને પિતા બંનેના કુલને નિન્દિત કરે છે. (૧૪૯) દયો ! મહર્ષિ મનુજી પણ સ્ત્રીને વિધવા થતાં પુત્રોને અધીન રહેવાનું લખી વળી ટ્રેની પુષ્ટિ માટે સ્વતંત્રતાનો સાદ નિષેધ કરે છે. જો તેમને જરાયે વિધવાપુનર્લગ્ન થવું ઉચિત જણાય હોત, તો જરૂર એટલું તો લખત કે—વિધવા થવા પછી પુત્રોને અધીન રહે, અમર મરજી હોય તો કોઈની સાથે પુનર્લગ્ન કરી શ્રે. પણ આતું તો નામ નિશાન પણ નથી, અને ઉલટું બીજા શ્લોકમાં તો કહ્યું છે કે—પતિ મુવા પછી પુત્રોથી વિયોગ કરનારી સ્ત્રી અને કુલને કલંક લગાડે છે આથી તો મનુભગવાનની એજ પ્રબળ આજ્ઞા પ્રકટ થાય છે કે—ધણી મરી જતાં સ્ત્રી પુત્રોને જ અધીન રહે તેમનાથી કદાપિ જુદી ન થાય. સંદિવેદી વાચકો ! સ્ત્રીનું પુનર્લગ્ન ચતાં તો તે પુત્રોથી અવસ્ય જુદી થશે, અને મનુજીના લેખાનુસાર તો બંને કુલને બદ્ધો લગશે-નિન્દિત કરશે. મનુ તો કહે છે કે—બાપ અગર બાપની આજ્ઞાથી બાઈ જે પુરુષને કન્યાદાન દે, તેની જીવતા સુધી એવા કરે અને તેના મુવા પછી બીજા પુરુષની દમ્બા ન કરે. (૧૫૧) પતિલોકને દમ્બજનારી સાધવી સ્ત્રી જીવિત અથવા મૃતક પતિનું કર્મ પણ બગડે તેનું અગ્રિય

કર્મ ન કરે. (૧૫૬) સારી પેઠે ખાવા પીવાનું હોય, તો પણ વિધવા સ્ત્રી સાત્વિક ફલ કંઈ મૂલ્યનો અસ્વાદ્યાર કરી દેહ નિર્વાહ કરે-સરીરને ફીણ કરે તથા પતિના મન્થોત્તર પાપગુહિથી પ્રરુપ્તનું નામ પણ ન લે. (૧૫૭) પતિના પરલોકવાસ પછી બ્રહ્મચર્યથી રહેનારી પતિવ્રતા સ્ત્રી અપુત્ર-નિઃસંતાન હોવા છતાંપિ બ્રહ્મચારીઓની પેઠે સ્વર્ગે જાય છે. (૧૬૦) પરંતુ પુત્રના લોભથી (મને છોકરો થાય તો હું નરકે જતી બચું; ધનસંપત્તિના વારસ હોય તો હું સુખે સંતોષે મરું, આવા વિચારથી) વ્યભિચાર કરનારી સ્ત્રીની લોકમાં નિન્દા થાય છે, અને મુવા પછી પતિલોકથી બ્રહ્મ થાય છે. (૧૬૧) પતિ-હિંસાય ખીજથી હૃત્પન્ન કરેલી સંતતિ શાસ્ત્રાનુસાર એ સ્ત્રીનાં સંતાન નથી ગણ્યાતાં, અને શાસ્ત્રમાં ક્યાંહી પણ સાધ્વી સ્ત્રીઓને ખીજે ધણી કરવાનું કહેલું નથી. (૧૬૨) મુગે ! ખ્યાલ કરો, કે શાસ્ત્રવચનોના અર્થ, અમે સ્વેચ્છાનુસાર તાણીતુસીને નથી કહેતા, પણ આના પાંચમા અધ્યાયમાં કમવાર જણાવેલી વાતોથી જ વિધવાપુનર્લગ્નનો સર્વથા નિવેધન થઈ જાય છે-ગમે છે.

મનુસ્મૃતિના આઠમા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કેઃ—પાણ્ડિત્યથી સંબંધી વેદમંત્રો કન્યાના સંબંધમાંજ કહેલા છે. અન્યા વિધે નથી કલા, કેમકે અન્યાની ધર્મક્રિયા તો હુમ થઈ જાય છે—અર્થાત્ એની દારા, પત્ની વધુ સંગા થઈ જાય છે. (૨૨૬) નિયમે કીર્તિ વિવાહના મંત્રાથીજ કન્યામાં બાર્યાત્ત આવે છે, અર્થાત્ પત્ની સંગા થાય છે, અને એની સિદ્ધિ વિદ્વાનોએ સપ્તપદીમાં સાતમે પગલે માની છે, એટલે કે સપ્તપદી પૂર્ણ થતાં એ કન્યા વરની પત્ની—વધુ થાય છે. (૨૨૭) આથી સિદ્ધ થયું કેઃ—વિવાહની પૂર્તિ અર્થાત્ સપ્તપદી થઈ જતા પહેલાંજ કન્યા સંગા રહે છે, સપ્તપદી થઈ ગયા પછી તે કન્યા નથી કહેવાતી, પણ દારા પત્ની થઈ જાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે એકવાર વિવાહની સમાપ્તિ અર્થાત્ સપ્તપદી થઈ ગયા પછી સ્ત્રીના પુનર્વિવાહ નથી થતો; નિશ્ચય વિધવાવિવાહ સર્વથા શાસ્ત્રવિરુદ્ધ અને મહા અશુદ્ધ છે. વળી પણ મનુજી નવમા અધ્યાયમાં આતી પ્રુષ્ઠિ કરતાં અગ્નિઓનું અગ્નિ સમૂહ હરે છેઃ—ભાષ્યોના વડીલોપાર્જિત મિહકતના ભાગ, કન્યાદાન તથા અમુક આપીય એવી દાન દેવાની પ્રતિજ્ઞા એ તથા વાતો સત્પુરુષોને તો ફક્ત એકજવાર-હોય છે. (૪૬) ચતુર નર એકવાર કોકને કન્યાદાન દેઈ શરી ખીજને ન દે, કેમકે એકને કન્યાદાન દેઈ પછી ખીજને દેનારને મનુષ્યની ચોરીનું પાપ લાગે છે. (૭૧) હે ધર્માનુરાગી સજ્જનો ! ધ્યાનપૂર્વક વિચાર કરો કે મનુજીએ ચોતાના ધર્મશાસ્ત્રમાં સ્ત્રીના દ્વિતીય વિવાહનો વારંવાર કેવી રીતે ગાળવગળીને નિષેધ કર્યો છે. આટલું છતાંપિ વિધવાવિવાહના પ્રેમી, મનુજીનાં આ તથાં વચનોપર દુર્લ્લસ કરી-અવગણ કરી છએક કહે છે કે જુઓઃ—મનુસ્મૃતિમાં અધ્યાય ૮-૧૭૫ માં વિધવાપુનર્વિવાહની આજ્ઞા છે ! પતિએ ત્યાગેલી સ્ત્રી અથવા વિધવા સ્ત્રી સ્વેચ્છાથી ચોતાની જાતિના પુરુષ સાથે નાતફં કરી પુત્ર હૃત્પન્ન કરે તે પૌત્રર્થવ કહેવાય છે. આ જોઈ વિધવાવિવાહી પુરુષો કહે છે કેઃ—આ શ્લોક ૧૭૫માંમાં વિધવાપુનર્લગ્ન થવાનું સાર છે, અને ખીજ પતિથી પેદા થનાર પુત્ર તે હૃત્પન્ન કરનારનો પૌત્રર્થવ નામે પુત્ર કહેવાય છે. અને ધર્મશાસ્ત્રમાં ઓરસ હેતુગદિ બાર પ્રકારના પુત્ર માનેલા છે, એ બારમાં એક પુત્ર પૌત્રર્થવ પણ છે. જો વિધવા પુનર્લગ્ન થવાનું આનવામાં ન આવે, તો પૌત્રર્થવ પુત્રની હૃત્પતિજ નહોં થાય, તો પછી બાર પ્રકારના પુત્ર કહેવાજ તથા છે, કિંતુ અગીયાર પ્રકારનાજ પુત્ર લખવા જોઈતા હતા. વગેરે...

વિવેચી. વાયકો ૧. ઉક્ત શ્લોકથી વિધવાપુનર્લગ્નની સિદ્ધિ તો હેશ માત્ર પણ નથી થતી, પણ તેની નિન્દા તો ઉધારી છે ! મનુજીએ નવમા અધ્યાયમાં કહેલી બાર પ્રકારના પુત્રોની વાત તો સાંજોઝા—સ્વયંભુવ મનુજીએ કહેલા મનુષ્યોના બાર પુત્રોમાં છ બાંધવ અને દાંપત્ય કહેવાય છે જે ગોત્રનું ધન હરનારા ધાવે છે; અને પછીના છ અબાંધવ અને અદાંપત્ય છે. અર્થાત્ બાંધવ પણ નથી કહેવાતા અને ગોત્રનું ધન હરનારા પણ નથી થતા. (૧૫૮) ઔરસ, ક્ષેત્રજ, દાતક, કૃત્રિમ, ગૃહોત્પન્ન અને અપવિદ્ધ એ છ દાંપત્ય બાંધવ કહેવાય છે. (૧૫૯) કાનીન, સહોદ, ક્રીતક, પૌનર્ભવ, સ્વર્ગદત્ત અને શૌદ્ર એ છ પ્રકારના પુત્ર બાંધવ પણ નથી થઈ શકતા. અને સમ્પત્તિનો ભાગ પણ નથી પામી શકતા. (૧૬૦) બ્યારે વિધવાનો ખીજ પતિથી ઉત્પન્ન થયેલો પુત્ર-પૌનર્ભવ બાંધવ નથી કહેવાતો કે નથી સમ્પત્તિનો વારસ થઈ શકતો, તો પછી વિધવા પુનર્લગ્ન નિષિદ્ધ હશે કે વિહિત ? વસ્તુતઃ મનુજીના શ્રેષ્ઠાનુસાર તો વિધવા પુનર્લગ્ન એટલે સુધી નિષિદ્ધ છે, કે એના ખીજ પતિથી થનારો પુત્ર (પૌનર્ભવ) બાંધવ પણ નથી કહેવાતો અને નથી તો તેને ગોત્રના ધનમાંથી ભાગ મળતો. વળી એથી પણ વિશેષ નાલાસી જુઓઃ—

મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૮-૧૮૧માં લખ્યું છે કેઃ—શ્રાદ્ધમાં વાણિજ્ય કરનારાને આપવામાં આવે છે તે આલોક તથા પરલોકમાં ફલદાયક નથી થતું, અને પુનર્મૃતના પુત્ર પૌનર્ભવને આપેલું તો રાખમાં હોમ કરવા બરાબર નિષ્ફળ ધાય છે. મનુજીએ પૌનર્ભવ, તથા જેના ધરમાં ઉપપતિ-ભર પુરુષ-ખીજે ધણી છે એવી સ્ત્રી, કુંડલોક નામક પુત્ર, પરસ્ત્રીના પતિ ખનનાર ઇત્યાદિની નીચતા અને અધમતા લખીને વળી પાછું તેમને નિન્દિત આચારવાળા, દ્વિજોમાં અધમ, પક્ષિમાં બેસાડવાને અયોગ્ય અને દેવપિતૃ કર્મમાં નાલાયક હોવાથી જ વર્જ કરવાનું લખ્યું છે; તે પહેલાં નિવેદન કરેલું હતું પ્રસંગોપાત ખીજવાર પણ લખતું પડ્યું છે. એ વિધવાપુનર્લગ્નના માહાત્મ્ય છે કેઃ—વિધવા થઈ ખીજ પુરુષ સાથે પુનર્લગ્ન કરનારી સ્ત્રી, ખીજ પતિથી પેદા થયેલા પૌનર્ભવ પુત્ર અને વિધવા સાથે પુનર્લગ્ન કરનારા ઉપપતિ એ ત્રણેને મનુમહારાજે નિન્દિત આચારવાળો, દ્વિજોમાં અધમ, પક્ષિમાં નહિ બેસાડવા યોગ્ય, અને દેવપિતૃકર્મમાં વર્જન કરવાનું—છોડી દેવાનું-કામમાં નહિ લેવાનું લખ્યું છે; આપું કુંડુંમ તો નીચ થઈ ગયું ! આટલું હેતાપિ-કોઈ નહતે નિર્ધન થઈ સાદસ કરી રહે છે—વિધવાપુનર્લગ્ન નિષિદ્ધ નથી પણ શાસ્ત્ર વિહિત જ છે. તો પછી એવાં દુરાચરી જડસાને માટે આલોકમાં તો કંઈ ઉપાય નથી પરલોકમાં છે. મનુજીએ નવમા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કેઃ—કન્યા પોતાના બાપને ઘેર સમ્મતીયે પુરુષથી એકાન્તમાં જે પુત્ર ઉત્પન્ન કરે તે કાનીન કહેવાય, અને તે એ કન્યાને પરણનારનો પુત્ર ધાય છે. (૧૭૨) કન્યા ગર્ભિણી હોય તે માણુમ હોય યા ન હોય, તેને પરણાવી દેતાં પછીયા પેદા થનાર પુત્ર સહોદ કહેવાય છે અને તે પરણનારનો યાય છે. (૧૭૩) બાર પ્રકારના પુત્રોમાં પૌનર્ભવ છે તેથી તેને શુદ્ધ અને વિધવાવિવાહવિહિત માનવામાં આવે, તો પછી કાનીન અને સહોદ પુત્રને પણ શુદ્ધ અને તેનાં માબાપને નિર્દોષ અને પવિત્ર માનવાં જોઈએ-? ! બહે આર્ય-મન્યો અને સુધારક-મન્યો કમવિવશ થઈ મનુજીએ નિન્દિત કરાવેલા અબાંધવ અને અદાંપત્ય ગણાવેલા છ પ્રકારના પુત્રો પેદા કરી પુત્ર પેનાતા ધાય ! પરંતુ સુવિચારી શાણા ધર્મશે તો કદાપિ આવી શાસ્ત્રવિરુદ્ધની અવિહિત-નિષિદ્ધ વાંતને નહિ માનતાં તેમને અધર્મી અને ત્યાગ્ય જ નજીશે.

એમ તો શાસ્ત્રમાં કોઈનું નામ માત્ર આવી જવાથી જ, વિહિત અવિહિતનો વિચાર કર્યા વગર તે વિહિત અને ધર્મ માનવામાં આવે, તો મન્વાદિ ધર્મશાસ્ત્રમાં અનુક્રમે ને પ્રતિશ્રેયમનું સંવિરતર વર્ણન વિધમાન છે; (સંવિરોધ જાણવા આહવાનારે મનુસ્મૃતિનો પ્રશ્નો અધ્યાય જોઈ લેવો) તો શું એને પણ નિર્દોષ માનશે? દ્વિગતિયોના સમાન શુદ્ધ કોઈ બુદ્ધિમાન જાણશે? કદાચ નહિ. પ્રાય: વિધવાવિવાહના પ્રેમી ને પક્ષપાતી નષ્ટે સ્મૃતે વગેરે જે ચાર વચન, વિધવાવિવાહની પુષ્ટિમાં-તરફેણમાં પાગલરાશિ સ્મૃતિયોનાં લખે છે ને કહે છે, તે પણ તેમની અજ્ઞાનતા મોહાધિતા અને બૂલજ છે. કેમકે પ્રથમ તો ઉક્ત વચનોને વાગ્દાન પછી વિવાહની પૂર્તિ એટલે સંપત્તપદી યદ જતા પહેલાં કદી વરનું મરણ આદિ યદ જાય, તેને સર્વ વિદ્વાનોએ લગાડેલાં છે. અને જળદહરતીથી તાણીતુસીને અર્થ કરી માની ક્યો, કે એ વચનોનો આશય વિવાહની પૂર્તિ એટલે સંપત્તપદી યદ ગયા પછી પતિ મરી જાય, તે સ્ત્રીનો ખીન્ન પુરુષ સાથે વિવાહ કરવામાં આવે. તો એ સર્વથા અશુદ્ધ અને મનુના વિરુદ્ધ છે, કેમકે મનુના વિરુદ્ધ કોઈ સ્મૃતિ પ્રામાણિક ગણાય નહિ; એવો સંપૂર્ણ વિદ્વાનોનો એકમત છે. જેમકે:—

‘વેદાર્થોપનિવદ્ધત્વાત્પ્રાધાન્યં हि मनोः स्मृतम् ।

गन्वर्थे विपरीता तु या स्मृतिः सा न शस्यते ॥”

અર્થાત્—મનુએ પોતાના ધર્મશાસ્ત્રમાં સર્વથા વેદના અર્થોજ લખ્યા છે, એટલા માટે મનુજીની સ્મૃતિ સહીથી પ્રામાણિક છે, જે સ્મૃતિ મનુથી વિરુદ્ધ હોય, તે પ્રામાણિક નહિ એટલે તે ન મનાય. વળી છાન્દોગ્યબ્રાહ્મણમાં તો લખ્યું છે કે—યદૈ કિંચન મનુરવ-દ્વક્ષ્ણેપમં સેષજતાયાઃ અર્થાત્ મનુએ જે કંઈ કહેલું છે, તે આપધીઓની પણ આપધી છે અર્થાત્ સર્વથા સત્ય અને કદયાલુકારી છે. આથી અન્ય સ્મૃતિયોનાં વચનોના અર્થ મનુને અપૂરુષ જ કરવા કથિત છે, નહિ તો તે સ્મૃતિજ અશુદ્ધ દરશો. વસ્તુતઃ અન્ય સ્મૃતિ અને ભારતાદિ ગ્રંથોમાં પણ સ્ત્રીના પુનર્વિવાહનો નિષેધ સ્પષ્ટ છે.

अनन्यपूर्विकां लक्ष्मीं शुभ लक्षण संयुताम् ॥ व्यास स्मृति ।

अनन्यपूर्विकां कान्तामसपिण्डां यवीयसीम् ॥ याज्ञवल्क्य स्मृति ॥

गृहस्थः सद्गर्शी भार्या विन्देत्तानन्यपूर्वा यवीयसीम् ॥ गौतमस्मृति ॥

અર્થાત્—ગૃહસ્થ પુરુષ એવી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરે, કે જે પોતાના સમાન કુલની હોય અને જેનો પહેલાં ખીન્ન કોઈ સાથે વિવાહ ન થયો હોય. આ વચનોમાં પણ કોઈની સાથે એકવાર પરણી ચુકેલી સ્ત્રી સાથે પુનઃ વિવાહ કરવાનો નિષેધ છે, આથી તો વિધવાવિવાહ એની મેજાજ નિષિદ્ધ ક્યો. જેઓ કહે છે કે—પુરુષ સાથે સંગ નું ક્યો હોય તેવી અક્ષતયોનિ સ્ત્રીના પુનર્વિવાહ કરવો વિહિત છે, તેની વિધવાવિનાસપ્રિયની હિમાયતનું પણ ઉક્ત વચન ખડક કરે છે. કેમકે આમાં તો ક્ષતા અક્ષતાનો નિયમ જ નથી, માત્ર પહેલાં એકવાર અન્યની સાથે લગ્ન યદ ગયું હોય; પુનઃ એની સાથે પરણવાનો નિષેધ છે. આશ્વાલય-ન ગૃહસ્થમાં કહ્યું છે કે—

अज्ञातश्च द्विजो यस्तु विधवामुद्बहेयादि ।

परित्यज्य च तां चैव प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥આશ્વાલયન ॥

અર્થાત્—જો કાંઈ દિગ્ગ વગર જાણ્યે વિધવા સ્ત્રી સાથે પરણે, તો તે જાણ્યા પછી તેનો લાગ કરી પ્રાયશ્ચિત કરે. અહીં અગ્નિજ્વલતાં થયેલા વિધવા સ્ત્રી સાથેના લગ્નનું પ્રાયશ્ચિત લખ્યું છે, તો પછી જાણીશુક્રીને ધરાદાપૂર્વક કરેલા વિધવાવિવાહનું તો મહાભયોતિઃ પ્રાય છે એ નિર્વિવાદ સિદ્ધ વાર્તા છે; અને તેથી વિધવાપુનર્વિવાહ વિકૃતિ તો દરતોજ નથી.

અન્યદત્તા તુ યા કન્યા પુનરન્યસ્ય દીયતે ।

તસ્યાથાત્ર ન ભોક્તવ્યં પુનર્મૃત્તા પ્રગીયતે ॥ અંગિરાસ્મૃતિઃ ।

અર્થાત્—એકને દીધેલી કન્યા પાછી ખીજને દેવામાં આવી હોય, તેનું એક પણ ન ખાવું જોઈએ, કેમકે તેને “પુનર્મૃત્તા” કહે છે. ખીજે ધણી કરનારી પુનર્લગ્ન કરનારી સ્ત્રીનું અન્ન ખાવું પણ નિષિદ્ધ છે, ત્યારે કંઈ પણ અક્ષલ હોય તો વિચારોને કે, સ્ત્રીએ દ્વિતીય વિવાહ કરેલો નિષિદ્ધ છે કે રિહિત ? મૂર્ખ માનવીની પેઠે મિથ્યા મમત શીદને કરો છે ? યાતવશ્કય સ્મૃતિમાં પડેલા અધ્યાયના શ્લોક ૬૭માં તો કહે છે કે—હતા ચૈવાશ્વતા ચૈવ પુનર્મૃત્તા સંસ્કૃતા પુનઃ અર્થાત્ જે સ્ત્રીનું ખીજવાર લગ્ન કરવામાં આવે તે બન્ને ક્ષતાં હો અથવા અક્ષના અર્થાત્ પ્રથમ પુરુષ સાથે સંભોગ થયો હોય યા ન થયો હોય; તો પણ તે સ્ત્રી પુનર્મૃત્તા કહેવાય છે. વિધવાવિવાહાગિનાપીએની અધી દક્ષીણ સર્વથા મિથ્યા કરી તેનું ખંડન સર્વથા થઈ ચૂક્યું છે, છતાંપિ હક દુરાગ્રહ અને મિથ્યા મમત નું છુટતો વિધવાની વક્રીલાત કરવાની હવુ પણ હામ ભીડતા હો, તો વળી પણ વિશેષ પ્રમાણ્યુ લ્યો—“સ્ત્રીણા મુદ્ધાહ્વ ઈકો યૈ વેદોત્તઃ પાવતો ચિત્તિઃ ॥” બૃહત્પારાશરસ્મૃતિના ચોથા અધ્યાયમાં આ વચન છે, અર્થાત્ સ્ત્રીઓનો વિવાહ વેદમાં એકજ વાર કહ્યો છે અને એ જ પવિત્ર વિધિ છે. વળી મહાભારતમાં આદિપર્વ અધ્યાય ૧૦૪માં પણ કહ્યું છે કે—

एक एव पतिर्नार्या यावज्जीवं परायणम् । मृते जीवति वा तस्मिन्ना परं
प्राप्नुयान्नरम् ॥ अभिगस्य परं नारी पतितप्यति न संशयः ॥ महाभारत ।

અર્થાત્—સ્ત્રી જીવતા સુધી એકજ પતિની સેવામાં રહે, એ પતિના મૃત્યુ પછી કે તેના જીવતાં ખીજ પુરુષની ક્ષણ ન કરે; ખીજ પુરુષને આહવારી સ્ત્રી પતિત થશે એમાં કંઈ પણ સંશય નથી પુનર્મૃત્તા નારી પતિત છે, એનો નિર્મલસ્ય સિદ્ધ થયું અરે થઈ ચૂક્યું.

न चाप्यधर्मः कल्याण बहुपत्नीकृता नृणाम् ।

સ્ત્રીણામધર્મઃ સુમદાન્ મર્ત્તુઃ પૂર્વસ્ય લંબનમ્ ॥ આદિપર્વ-અ. ૧૫૮ ॥

અર્થાત્—ભગ્વદ્ગોએ બહુ સ્ત્રીઓ પરણી અધર્મ નથી, પણ સ્ત્રીઓએ ખીજે પતિ એ કરેલો એ મહાભારત અધર્મ-પ્રાય છે.

उत्तयन् पतयो दश स्त्रियां पूर्वं अग्रह्यणा द्रव्या चेद्धस्तमग्रहीस्त एव पतिरेकघा
આ અધર્મવેદના ૫-૪-૧૭-૮ મંત્રનો આશય એ છે કે—સ્ત્રીને વિવાદથી પડેલાં વેદ્ય દ્વિતીયી બિન્ન સોમાં દેવતા દસ પતિ થાય છે, પરંતુ જે બ્રાહ્મણ આદિ મંત્રપૂર્વક પાણિ-
ગ્રહણ કરે, તો એજ એક પ્રકારનો પતિ થાય છે. આ સર્વોપરિ પરમપ્રામાણિક વેદમંત્રમાં પણ સ્ત્રીને એકજ પતિની આગ્રા છે. મારે તમારી વેદવિરૂદ્ધ કંપ્તતા સર્વથા અધર્મ અને મિથ્યા છે, તે બરાબર ખાત્રીથી મમજી શ્રેષ્ઠ ધર્મપ્રેમી બાતુગજી સાધની સ્ત્રીઓને તો

પતિવ્રતધર્મનું પરમગતિ છે, અર્થાત પતિના જીવતાં તનમનથી તેની આરાંકિત રહી યથા-
વન સેવાશુશ્રુષા કરે, અને સ્વામીનો દેહવિનય થવા પછી બીજા પુરુષ પરચિત ન થવાવે,
એજ આ લોક અને પરલોકમાં પરમશુભ અને યશસ્વીર્તિ આપનાર છે. પરપુરુષ સાથે રતિ
કરનારી સ્ત્રીનો તો શાસ્ત્રે નરકવાસ જ લખ્યો છે, એટલા માટે દુર્ગુદ્ધિ બની બાપડીનારી-
ઓનું પતિવ્રત નષ્ટ ન કરાવે; અને તેમને નરકભામિની ન બનાવે. હજુ ૫૫૫ નગતમાં
હજારો વિધવાઓ વિધવાન છે, કે જે પોતાના સતીધર્મ પર સમ્યક આરૂઢ છે. કારણ
કે સર્વદા તેમણે માળાપ આદિ વડીલો પાસેથી તથા કથાવાર્તામાં પતિવ્રતધર્મનો મદિમા
અને તેથી વિરૂદ્ધચરણ કરનારી દુષ્ટા સ્ત્રીની નરકાદિક ભોગની દુર્ગતિ જ માંભળી છે. પરંતુ
હવે તો વેદધર્મોદ્ધારનો દોગ અને પાપાંડ કરનારા ચોર ને હરામખોર તથા મુખસગવડના
સેવક સમાજોએ એક સ્ત્રીને દસ પુરુષ અને એક પુરુષને દસ સ્ત્રીઓ સુધીની સાથે નિ-
યોગ કરી છોકરા જણવાના તેમજ વિધવાનાં પુનર્વિગ્ન થતાં ઉચિત અને શાસ્ત્ર વિદિત
'છે-એવા એવા મહાઅનર્થકારી ખોટા ઉપદેશ કરવા લાગ્યા છે; આથી કરીને તો અધર્મની
જ વૃદ્ધિ થશે. જેવા પ્રકારનું શિક્ષણ અને ઉપદેશ મળે, તેવાંજ પ્રકારનાં સાધારણ માણસોના
મન પણ થઈ જાય છે, તેમાં તો વળી આજકાલ દલિયુગનો પ્રબળ પ્રતાપ છે, પ્રાય લોકોનો
શાસ્ત્રપર તો વિશ્વાસ જ નથી, ધર્મશાસ્ત્રને તો કામી ને હરામી લોકો સર્વદા મિથ્યાજ
સમજે છે, પણ સ્વાર્થમિદ્ધિને ખાતર લોકવચ્ચનાનો આશ્રય લઈ પોતાની અધર્મ રૂપ
અસત્ય કપોલકલ્પનાને અનુસાર વેદાદિ સત્યાસોનાં વચનોના ઉવટાવી ખોટા અર્થ કરીને
મોહવશ અઘાતીઓને સન્માર્ગથી પતિત કરે છે. એ પણ ઝળખળ અને સમયનો પ્રભાવજ
છે, કે ધર્મની વાત યોડા લોકો સ્વીકારે છે ત્યારે મોટા ભાગ અધર્મ પર જુદી જાય છે.
બહુધા સ્ત્રીઓ ભૂલ્યહત્યા કરે છે ગર્ભચાત કરે છે નીચ પુરુષોની સાથે નિકળી જાય છે
પોતાના હમય કુવતી પ્રતિષ્ઠાને ધુળ મેળવે છે, ઇત્યાદિ દુષ્કર્મોના નિવારણાચ વિધવાઓને
પુનર્વિગ્ન કરવા દેવું એજ ઠીક છે; આવું કહેનારા કામી હરામી લોકોને પૂછીએ છીએ, કે
શું બધી વિધવાઓ આવાં કર્મ કરે છે કે કોઈ કોઈ? તો જબ મારીને કહેવું જ પડશે,
કોઈ કોઈ. હવે આ વાત પર નિવેદન એ છે કે-એક દુષ્ટ પત્ની દશને વારંવાર કહી
વિધવાવિવાહની રૂચિ ઉત્પન્ન કરાવી-તેમના પતિવ્રતધર્મ નષ્ટ કરાવવા અને શાસ્ત્રથી
વિરૂદ્ધ અસન્માર્ગો-ઉન્માર્ગો ચલાવવાના પાપના ભાગીદાર કણ થશે? બોળી બામિનીઓ-
ને બહેકાવી અવળે માર્ગે ચલાવનારા દિમાયવી વફીય અને ઉપદેશકજ; બીજા કણ વળી !
એક દુષ્ટ સવાથી અન્યોને અધર્માર્થ કરવાના પાપપુજ શિરપર લેવા એ જુદિમાનોને તો
કદાપિ ધટતું નથી, કિંતુ અધર્માચરણ કરનારીને સદુપદેશ કરી અધર્મથી મુકાવી ધર્માર્થ
કરવાના પુણ્યભાગી થવું એજ ધટિત હોઈ અત્યુત્તમ છે.

મહાભારત યુદ્ધમાં લાખો સ્ત્રીઓ વિધવા થઈ, પણ કોઈનો પુનર્વિવાહ થયો સાંભળ્યું
નથી. ધ્રિષ્ટદ્યુમ્નઅમય થતા પહેલાં હજારો સ્ત્રીઓ સતી થવાની વાત તો સુપ્રસિદ્ધ છે.
વિધવાવિવાહ શાસ્ત્રવિદિત હોત તો તે વિધવાઓ પોતાનાં શરીર કદાપિ બરમ ન કરત.
મહાભારત-વનપર્વમાં રાજકન્યા સાવિત્રીનું બહુ મોટું ઉપાખ્યાન છે, એમાં લખેયું છે
કે-સત્યવાન સાથે વરવાને સાવિત્રીએ પોતાના મનથી સંકલ્પ કરી લીધા પછી નારદજીએ
એના પિતાને કહ્યું કે-‘સત્યવાન એક વર્ષમાં મરી જશે’ આ બવિધ્ય-કલ્પન સાંભળી
સાવિત્રીના બાપને બહુ દુઃખ થયું, તેથી તેણે કન્યાને કહ્યું કે-‘હે પુત્રી ! ઘનં હવે સત્યવાન

સાથે વરવાનો વિચાર છોડી દે, કેમકે તે એક વર્ષમાં તો મરી જશે. ત્યારે સતી સાવિત્રીએ જવાબ દીધો કે - “થવાનું હોય તે બહે યાઓ, પરંતુ મેં તો મનથી એને પતિ માની લીધો છે માનમ વિવાદ તો યદ્યપ્યુક્તો, હવે હું મારું મન એના પરથી હઠાવી બીજા સાથે લગાવું, તો એ માનસ વ્યભિચાર હોવાથી પતિવ્રતા ધર્મ નહિ યદ્યપ્યુક્તો; એટલા માટે હવે તો જે યદ્યપ્યુક્તો તે ખરું.” નિદાન સત્યવાન સાથેજ સાવિત્રી પરણી અને નારંગે કહ્યા પ્રમાણે યમના દુતે આવીને મત્યવાનને દશાવ્યો પણ ખરો. પરંતુ સતીશિરોમણિ સાવિત્રીએ પતિવ્રતાધર્મના પ્રભાવે પોતાના મૃત પતિને ધર્મરાજ ખામે પ્રાર્થના કરી પુનઃ જીવતો ઠરાવ્યો. સાવિત્રીનો પતિવ્રતધર્મ તો સર્વોત્તમ કક્ષાનો-અવલ દેવજન્મનો છે, હરેકની સામર્થ્ય નહિ કે આમ દહાડકે યાય. પરંતુ બારતનો પતિવ્રતધર્મ વિશ્વવિખ્યાત છે, કે શુદ્ધ દિન જાતિયોમાં લગન યદ્યપ્યુક્તો પછી બહેને ગમે ત્યારે દીકરી વિધવા કેમ ન થઈ હોય, તોપણ કોઈ તેને શરીરથી વરાવતું નથી. પ્રાય એવી પણ છોકરીઓ વિધવાન છે, કે જે પગપા પછી સાસરે નથી આવી જેણે પતિ સાથે સંભાળણ સુદાં પણ નથી કર્યું, અને દિરાગમન થતા પહેલાજ પતિ મરી ગયો, પરંતુ હજી સુધી કોઈએ પુનર્વિવાહનું નામ પણ નથી લીધું. જેણે કામવિવશ યદ્યપ્યુક્તો વિધવાને ઘરમા રાખી લીધી અથવા જાતિવિરુદ્ધ કોઈ ધર્મ કર્યું કે ત્વરિત તે જાતિપતિત થયો, એવા બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય અને વૈશ્યો (ત્રિવર્ણ-દિન) માંથી પતિત થયેલા લોકોની પૃથક જાતિયો થયેલી પ્રસિદ્ધ છે, એમનામાં હજી પણ એવા દુરાચાર યાય છે અને નીચ જાતિયો-નાતોમાં નાતરા યાય છે; પતિત જાતિયો મિશ્રવર્ણની વર્ણમંડલ પ્રજા હોવાથી દિને તેમને નીચ વર્ણ કહે છે મુખ્ય ચારવર્ણની અર્ગદ વર્ણ અને અનેક નાતો આમજ થયેલી છે, અને તે સકારણ હોવાથી જાતિમધના તોડી નાખી સધળું એકાકાર કરવાની ખોટી હલામણું કરનાગ કદી કાવવાના નથી-નીચ કુચ્ચનો ભેદ કદાપિ નિકળી જવાનો તથી. નવરા બેઠા નાતોનું નખોદ કાઢવા મગી પડેલા મદા-શયોજ દરમિડી નીચ કુચ્ચનો ભેદ તો રાખ્યા કરે છે ને. ધર્મશાસ્ત્રની શાસનો આજાઓ વિરુદ્ધ વર્તી સ્વેચ્છાચારી અને સ્વચ્છંદી યદ્યપ્યુક્તો આધારવિહાર કરવાનું પમદ કરનારા સુખ સગવડના સેવકો જતે દહાડે રાજ્યના પીનવકાઠ વગેરે કામદાઓને પણ માન નહિ આપનાં, જેમ હાલ ધર્મશાસ્ત્ર વિરુદ્ધ વર્તવા લાગ્યા છે તેમ રાજ્યના કામદા વિરુદ્ધ પણ ચાલવા માગે તો તેમા કંઈ નવાઈ પામવા જેવું નથી; નિર્ગુણિત જીવ મદા જીવ છે. અને તેટલા માટેજ ધર્મશાસ્ત્રની મર્યાદાઓમા રહેતું હિંચિત છે, ધર્મશાસ્ત્રાનુસાર વર્તનારા રાજ્યના કામદા વિરુદ્ધ ભાગ્યેજ વર્તે, કારણ કે મનાતનધર્મમાં તો મર્મ વાતોનો ધર્મમાં જ સમાવેશ છે ધર્મ બહાર કશું છેજ નહિ.

દિનજાતિયો (બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય-ત્રિવર્ણ)મા પણ વિધવાવિવાહનો પ્રચાર યશે, તો પછી કુચ્ચ નીચનો ભેદ ક્યાં રહેા ? પછી પુનર્જન્મની સત્તાન પાનર્મવ કહેવારી, હલકબીમા વર્જિત અને નીચ જ મમજવામાં આવશે, સડે ગાત્રની મર્યાદાથી બાક યશે અને બધા ધર્મનિષ્ઠ યજ્ઞથી શીઘ્રે બાગત વર્ણમંડલ યશે, અને દુષ્ટ દુર્જનો તક પુગો પાકવાથી સજ્જનો ધર્મનિષ્ઠ મદાનુભાવોને બચકર દુઃખ ને બારે સતાપ યશે. કામરિશ.સત્રિય વિધવાના વડીલો વિધવાવિવાહની વાતો બચે કરે તેમને રોકવાનાં અમારી પાતે આ સ્વતંત્રતાના જમાનામાં કંઈ સત્તા સાધન નથી; પરંતુ ધર્મ એ અમારું પરમ દૈન્ય મદા-બળ અને સખજ સાધન છે અને ધર્મશાસ્ત્ર એ સમર્થ સત્તા છે. પણ જે વડી વડી અને

પટલી જવાના વેગનાળા હોઈ વેદાદિ શાસ્ત્રોને માનતા નથી, તેમાં શ્રદ્ધા ન રાખતા ન-નસા કુતર્કો કર્યા કરે છે, તેવા વેદવિરોધી નારિતક પાખંડીઓ વિધવાચાર્યા અને વર્ણપંકજવૃદ્ધિના તેમના પ્રિય વિષયોનું પ્રતિષ્ઠાન કરી લોકોને દગરા માટે તે વેદાદિ ધર્મશાસ્ત્રવિદિત દરાન-વાના મિથ્યા ધર્મ શા માટે કરે છે ? તેમને અનિસ્મૃતિના શાસનો માન્ય નથી, ધર્મશા-સ્ત્રોમાં શ્રદ્ધા નથી, તો તેમણે ધર્મશાસ્ત્રનાં પ્રમાણો ઓઠવી પોતાના કપોલકસ્થિત વિચારો અને આચારોને શાસ્ત્રવિદિત દરાવવાનો આડંબર ન કરવો. હરાયાં ઢોર, ચોર અને હરામ ખોરને યથેચ્છ વિકરતાં-વિચરતાં કાણુ ખાશે છે ? કાવે તેમ વર્તો, અને ધર્મશાસ્ત્ર કુદરત તથા રાજ્યસત્તા શાસન-શિક્ષા કરે તે ઝખ મારીને વાંકા રહી ભોગવો તંત્રી.

મધ્યમાસના સેવનનું મનુમહારાજે વિધાન કર્યું છે ?

માનવધર્મશાસ્ત્ર અથવા મનુસ્મૃતિમાં ભગવાનશ્રી મનુજીએ સર્વથા વેદના અર્થજ લખ્યા છે, તેથી કરીને મનુસ્મૃતિ સર્વથી પ્રામાણિક છે, અને તેનાથી વિરુદ્ધ હોય તે અપ્રા-માણિક છે--આનો સધળા વિદ્વાનોનો મન છે. અને જોગ્યપણાજનમાં તો લખ્યું છે કે--
“યદ્દે કિંચન મનુરયદત્ત કૃપંજમેવજતાયાઃ । અર્થાત મનુભગવાને જે કંઈ કહ્યું છે એ ઔપ-ધિયોનું” પણ ઔપધ છે, એટલે સર્વથા માન્ય અને કલ્યાણકારી છે.” મનુસ્મૃતિનો આધાર-વારસા હક વગેરેના કાયદા લડવામાં સરકારે પણ લીધેલો છે, આર્યસમાજ પણ મનુનાં પ્ર-માણો માને છે; ને +તૃતિઃ ક્ષમા દ્વસોઽસ્તયશૌચમિન્દ્રિયનિગ્રહઃ । ધિ”વૈવા સત્યમ-ક્રોધો દુશ્કર્ત્ત ધર્મલક્ષણમ્ ॥ મનુ. અ. ૬-૯૨. ધર્મનાં દશ લક્ષણો બતાવતાં આ શ્લોક આગળ ધરે છે, પણ આર્યસમાજના દગ તો નિરળાજ છે ! મૂર્તિપૂજા મૂલકશ્રદ્ધ વગેરે મુખ્ય વાતોને તો માનતા જ નથી ! અને તેટલા માટે મિથ્યા તંત્ર તાણી દુરાગ્રહ અને પક્ષાગ્રહ રાખી વેદાદિ શાસ્ત્રોના અર્થો અને આશયોને બગાડી નાંખી-લલટાવી દધ ખોટા આધારમાં જાહેર પ્રજા સમક્ષ રજુ કરે છે. મુખ્યઆર્યસમાજના પગારી પડિત બ્રાહ્મકૃષ્ણ શર્મા વિદ્વાન શાસ્ત્રજ્ઞ હોવાનો જાજરો ફાકો રાખવા લાગે છે ! તેમના મહર્ષિ સ્વામીજી દયાનંદે સત્યાર્થપ્રકાશમાં નિયોગની વાડિયાત વ્યભિચારવધક વાતો લખી છે, તે નિયોગ ની સિદ્ધિ માટે મનુસ્મૃતિ અં ૯ ના ૫૯-૬૦ શ્લોકો પ્રમાણમાં આપવાનું પડિતજીએ યમદ કરેલું છે. મનુસ્મૃતિના નવમઃ અધ્યાયમાં ૫૭ થી ૭૭ સુધીના શ્લોકમાં નિયોગ શબ્દ કે તેનું વિધાન કંઈ પણ નથી, પરંતુ તેના કર્મનો દુષિત જણાવી સર્વથા નિષેધન કરેલો છે; તેથી શ્લોક ૫૯-૬૦ને હેષક માનવાને બદલે પડિતજીએ પોતાના પ્રિય વિષય નિયો-ગની સિદ્ધિ કરવામાં પ્રમાણું મનિલા છે, તે અનુચિતજ છે. હાલમા મૂર્તિપૂજા ચૌર

+ ધર્મનો આવા દશ લક્ષણુ યુક્ત હોય તેના પુરુષન સાચા મહાત્મા સંત-ને સાધુ પુરુષ કેહી શકાય. પણ આ મુગમાં આવા પુરુષો શોધ્યા પણ જડના મુસ્કેલ છે, તેમાં વળી મનુજી હેઠલાં ધર્મનાં દશ લક્ષણોની પ્રસિદ્ધિ કરનાગ આર્યસમાજીઓમાં તો તેવો એકાદ પણ મળી આવતો અશકય છે; કારણ કે લજ્જાખરા આર્ય સમાજીઓમાં ખુદ રરામી દયાનંદમાં પણ આ ધર્મનાં દશ લક્ષણોમાંનાં એકનો અંશ માત્ર પણ હોય એમ જણાતું નથી. જના ખાતા તો બડામડી વેદધર્મોદારની શું મોહું લેધને દંબી દયાનંદીયો કરતા હશે ? !

મ. સ્વામસ્વરૂપ બાલકોગીત. (નં. ૮) શિર્ષક લેખ (૧૩-૨૮) તા. ૧૫મી અક્ટોબર ૧૯૧૬ ના તેમના ધરના હાપમાં વખો છે. તેને બીજે પાને મનુસ્કૃતિ અં. ૫-૫૬ ટાંકીને સનાતનધર્મમાં માંમભક્ષનું વિધાન છે, આર્યમાજ તો આ સ્ત્રોકને સપ્રમાણ પ્રક્ષિપ્ત નિદ્ધ કરી મનુજીની કીર્તિને કવક લાગવા નથી દેતી—વગેરે લખી આપવામાં આવી સનાતનધર્મની નિંદા કરી છે. પણ પંડિતજીને બુદ્ધિવિશય થયો અમને તો લાગે છે, કારણ કે પોતે પંડિત હોવા છતાં આમતોપાછલો સર્વપ્રથમ અધિકારી હેતુ વગેરે તો કાંઈ જોતા વિચારતા કે તપાસતા નથી, અને બગડતી પેઠે કાચે તેને પ્રમાણ અને ન રૂચે તે ક્ષેપક માની લે છે. એ તો “કડવાકડવા યુધ્ધ અને મીઠામીઠા મધપ્રમથ” કરવા જેવી આવશે. અને અજ્ઞાનના નહિ તો શું? પછી પંડિત અને મૂર્ખમાં ભેદ શો રહ્યો? શુદ્ધોપ જાણીને ત્યાગસ્વીકાર કર્યો એ પંડિત ગાતા પુરુષને ઘટે છે. પણ પંડિતજી તો સાતમાર વિવેકવિચારને વિચારે મેલીને રૂચે ગમે કાચે અને ભાવે તે ઉપર જ સહ આપતા જણાય છે શાસ્ત્રકારના ગૂઢાગણો સમજી લોકોને સ્પષ્ટ રીતે મમજાવવામાજ ખરી પડતાં છે, અને તેથી હલદી રીતે ચાલવાથી તો પંડિતજી માન પંડિત થાય અને પંડિતજી ચોખ પકડાઈ જાય છે, એ વાતનો વિચાર પંડિત મનુજી નહિ કરતા હોય? તેઓ તો સમજતા હશે કે લોકો અજ્ઞાન છે, કોણ જોવા કે જે જે કે વેદાદિ શાસ્ત્રોમાં શું કહેલું છે? આટલે શબ્દો તેમ જોઈશોગોઈવી “કે દલો દાલમાં નિશાણી” કહ્યું, કે માલુ આલુ! થયો બેડો ખા? ને પછી તો પંડિતના પોતાર!!!

પણ હવે વખત બદલાયો છે, એનો રાકના પાડ રાતે પહોંચ્યા! નિયોગ વિષેના એક સ્વતંત્ર લેખમાં તે વિષય અંધી સર્વ સવિસ્તર લખેલું છે અને વગી લખીશું. હાલ તો આસનક્ષણ મધપાન અને મૈથુનકર્મનું મનુજીએ વિધાન કર્યું છે કે કેમ? તે વિચારીએ અને નાચેનો અધ્યાય ૫ માનો ૫૪ મો સ્ત્રોક ક્ષેપક છે કે કેમ? તે પણ જોઈએ.

“ન માંસમક્ષણે દોષો ન મયે ન ચ મૈથુને ।

પ્રવૃત્તિ રેવા મૃતાનાં નિવૃત્તિસ્તુ મહાફળા ॥” મનુસ્કૃતિ.

આ સ્ત્રોકનો અર્થ અવો છે કે મનુજી પૂર્ણ માંસમક્ષણ કરવામાં, સૌનામણિયમમાં મધપાન કરવામાં, અને ઋતુકાલે સ્વસ્તી કરવામાં નિયમ કરવામાં હોય નથી; કેમકે પ્રાણીઓની તે પ્રવૃત્તિ છે પરંતુ મધ માસ ને મૈથુનનો ત્યાગ કરવાથી મહાફળ—પરમપુણ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે. “મનુજીએ પાચમા અધ્યાયના સ્ત્રોક ૨૬ મેથી માંસમક્ષણવર્જનવિધિ કહેવા માંડી વિપરીત સ્ત્રોક ૫૨મો કરી ત્યાં માસપ્રકરણ પુરું કરેલું છે, તો એ ત્રીમ સ્ત્રોકો વાગી વિચારી જોતાં આધારણ માણ્યને પણ મમજાવે કે મનુજીનો આશય માંસાદાની તરફજીમાં નહિ પણ વિરક્તિમાં દોષ દિઆકર્ષ અને આમાદાને નિંદા અને કુર્મતિ દેનારો જ હશે. પણ યજ્ઞનિમિત્તે અને શ્રાદ્ધમાં માંસાદા અને મધપાનનું વિધાન છે તેનું કેમ? આ એક દેખાંતો તો ઘણું વિદિત પ્રશ્ન છે, પણ તેનો ખુલાસો એ છે કે—(૧) કાંઈપણ પ્રાણીનો અપકાર કરવો તેનું નામ દિઆ છે, પરંતુ યજ્ઞમાં યતા પશુવધ પશુના

* (નિયોગ મર્દન—દિરીમા લખી મં. કાલુગમ શાસ્ત્રીએ હાથેય છે. તેમા દયાન દની જમાં પ્રમાણનું સવિસ્તર વિવેચન પૂર્વક ખંડન કરેલું છે, માં. પોર્ટન માયે ૩૦-૬-૧૬ મળવાનું સ્થળ—મહાજ્યોતિઃ સર્વોપ-અમહાવાદ.

આ મર્વ હોવા છતાં પણ આજ્ઞાકાલના સંસ્કારકીન નિરર્થિ પુરુષ કોઇ પણ પ્રકારે માંસ બદલ્યું કરવાથી પરમપાપના બાગી થશે.

(૪) પુનર્જીવોમાં યજ્ઞના પશુને ઉત્તમગતે મળવાનાં અનેક દશાન્તો લખ્યાં છે, સદાચરણ સ્વકર્મનિષ્ઠ યોગસિદ્ધ બ્રાહ્મણોએ ઉચ્ચારેલા વેદમંત્રોના પ્રમાણથી પશુઓનાં ચોરતામસ સરીકે દૂર યઇ શુદ્ધસાત્વિક દેવચિત્ત મળશે સંભવે પણ છે. કોઇ કહેશે ત્યારે મનુષ્યએ ધર્મશાસ્ત્રમાં યજ્ઞમાં માંસભક્ષણ કરનાર અને માંસભોજન નહિ કરનારને સંસ્કૃત શબ્દો મળવાની એ-પ્રકારની વાત કર્યો લખી છે? તો આનો ઉત્તર એ છે કે:—ધર્મનું તત્ત્વ ધર્મ ગહન છે, પણ માનવશરીરધારી સર્વથા નિષ્પાપ અને ધાર્મિક નથી, મનુષ્યશરીરના પાપપુણ્ય બંનેનાં કર્મફલ ભોગવવા માટે છે. એવો મનુષ્યદેવ પામી જે પૂર્વકર્મવશ મધ્ય માંસાદિ તામસભાવો તરફ વધારે પ્રવૃત્ત થાય છે, તેમના કદારને માટે જ શાસ્ત્રનો પ્રવૃત્તિ છે. શાસ્ત્રનાત્ શાસ્ત્રમ્ । અનુચિત પ્રવૃત્તિમાં પડેલાનું શારાન કરે તે શાસ્ત્ર છે. સામન સામ, દામ આદિ જે વિપાવથી પ્રલભો ઉપકાર થઇ શકે, તેવે પ્રકારે કરવામાં આવે ત્યારેજ તે સફળ થાય છે. જેઓ પોતેજ માંસમશ્નુ આદિથી નિવૃત્ત છે, તેમને માટે તો એને નિયમ બનાવવાની કંઈ જરૂર જ નથી, પરંતુ જે લોકો તેમાં પ્રવૃત્ત છે, તેઓનેજ આ અનર્થથી બચાવવા સારું અનાદિ ક્ષણથી એવો નિયમ આશી આવે છે, કે જેના દ્વારા એ વિષયમગ્ન પુરુષ ધીરધીરે સુગમતાપૂર્વક ઇષ્ટરાભિચુખ બની જાય. તેટલા માટે પ્રથમ તો એટલુંજ સાધવામાં આવ્યું કે:—યદન્તઃ પુરુષો રાજન્ તદ્વિજ્ઞાસ્તસ્ય દેષતાઃ । એટલે જે પુરુષનું જે ભોજન હોય અર્થાત્ તે જે વસ્તુ ખાનો હોય, તે પોતાના દેવતા તથા પિતૃઓને અર્પણ કરી તમ કરે. વાસ્તવમાં તો મનુષ્યોનો, તેમાં પણ મનાતન હિંદુ ધર્મો-ઓનો જોરાક માંસ નથી. કેમકે મનુષ્યગણને માંસભક્ષણનો સર્વથા નિષેધ કરેલો છે. પરંતુ નિષેધ હોવા છતાંપિ આર્યસમાજ માંસભક્ષક પાર્ટીની પેઠે જેઓ માંસભક્ષણના લોહુપ હોય, તેઓને ધર્મભાવધાની તરફ ઝુકતા રાખવા માટે માંસપિંડોથી પણ શ્રાદ્ધ કરવું આદિ લખવામાં આવ્યું છે, પરંતુ ધર્મશાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત તો સર્વથા માંસથી નિવૃત્ત થવામાં જ છે. એટલા માટે માંસાદારોએને માટે અનેક પ્રકારના નિષેધો બાંધી પાછળથી માંસભક્ષણથી સર્વથા બચવાનો ઉપદેશ દેતાં ત્રિવૃત્તિસ્તુ મહાત્મજા ॥ કદીને આ માંસવ્રત્તન વિષય પૂરો થયો છે. આ વિષય મહર્ષિ ઔર્ગેમિનિએ પોતાના પૂર્વજોમાંના કર્મિન્દ્રાધિકરણનો સારો પેઠે સમાજમાં રે, પરંતુ શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન ન દોવાથી જ અનેક આસુરી સ્વભાવના પંડિતો-મન્યો મનુષ્યનાં ધર્મોપદેશમય નિર્મલ વચનોને સમજ્યા વિના હોષ કદી છુટે છે ને પાતકી બને છે.

(૫) મનુસ્મૃતિ ઉપર સંસ્કૃતમાં લખ્યાં બાળ્ય ને દીકરાઓ છે, એમાંથી કેટલાક દીકાર ન માંસમશ્નુ હોયો ન મધ્યે ન જ મૈત્રુને । શ્લોકનો એવો અર્થ કરે છે કે:—યજ્ઞમાં વિષિષ્ટ માંસ ભક્ષણ કરવાથી, ઔત્રાશ્રણિ યામમાં મધ્ય પીવાથી તથા, જાતુ વિના પણ નિજ ઔત્રાશ્રમ કરવામાં હોય નથી; પરંતુ એમ ન કરવામાં મહાપુણ્ય છે. આની મનઃક્રમ પણ એ છે કે—યજ્ઞમાં પણ માંસ ભક્ષણ ન કરે, ઔત્રાશ્રણિ ગામમાં પણ મધ્યપાન ન કરે તથા ઋતુવિના પોતાનો ઔ માથે પણ સમાગમ ન કરે, એમ કરવાથી મહારાગ મળે છે. ખીજે દીકરા કહે છે કે:—યજ્ઞાદિમાં અવિદિત તથા ધર્મશાસ્ત્રમાં જેમનો નિષેધ નથી કરેલો એવાં પંચ નમ્ય વાગ્યાં ગમ્ય કરવામાં, સજિવા:

દિને યુદ્ધાદિ પ્રસંગે મધ્યપાન કરવામાં તથા ઋતુ વિના પણ પોતાની જી સાથે સમાગમ કરવામાં પાપ નથી લાગતું; પરંતુ એનાથી દૂર રહેવામાં મહાપુણ્ય થાય છે. અતઃ અવિદિત તથા અપ્રતિવિદિ પાંચ નખવાળાં પ્રાણીઓનું તથા માંસભક્ષણ ન કરે, તથા ક્ષત્રિયાદિ વર્ણ પણ અગ્નીઆર જ્વતના મદ્યોમાંથી કોઈપણ જ્વતનો શરાજ ન પીયે, તથા પોતાની જીની સાથે પણ ઋતુ ભિન્ન સમયમાં ગમન ન કરે, એ મહાપુણ્યકળ આપનાર છે. તથા ઓગણીસમી સદીના પ્રતિષ્ઠિત વ્યવસ્થાપક લખ્યપ્રતિષ્ઠિત કાશીનિવાસી મહામહોપાધ્યાય સ્વર્ગાય પં. સ્વામી રામમિશ્ર શાસ્ત્રીજી આ સ્ત્રોત્રનો અર્થ એવી રીતે કરે છે કે:—માંસ મક્ષણે ઔરોપો ન કિન્તુ મહાન્ દોષઃ । અહીં મનુજીએ માંસભક્ષણમાં અધિક દોષ દેખાડવા માટે બે નિષેધ કર્યા છે, અને ન મદ્ય એ દર્શાવે છે; અર્થાત્ જેમ મધ્યપાનમાં સર્વથા દોષ છે એવી રીતે માંસનું વર્જન પણ સર્વત્ર કરવું જોઈએ. અહીં મનુજીએ ન ચ મૈથુનમચ્ચયોઃ । એમ ન કહેતાં ન મદ્ય ન ચ મૈથુને કહ્યું છે, તેનો અભિપ્રાય એ છે કે મધ અને મૈથુન સરખાં નથી. કેમકે મધ સર્વત્ર વર્જ્ય છે અને મૈથુન તો કેવલ પરસ્ત્રીમાં ત્યાગ્ય છે, એથી કરીને ભિન્ન ભિન્ન બે દર્શાવે છે. આ પર સંકે થાય છે, કે જ્યારે માંસ મદ્યની પેઠે સર્વત્ર વર્જ્ય છે, ત્યારે વેદશાસ્ત્રમાં માંસભક્ષણ કર્તવ્ય તરીકે કેમ કહ્યું છે ? આના પ્રત્યાસમાં વળી કહે છે કે:—પ્રવૃત્તિ રેવા મૃતાન્તમ્ એ પ્રાણિયોની પ્રવૃત્તિ છે, શાસ્ત્ર આનું વિધાન નથી કરતું, મનુષ્ય પોતે જે વાતો કરવામાં પ્રવૃત્ત છે તે કરવાનું શાસ્ત્ર નથી કહેતું; શાસ્ત્ર તો એ વાતો કહે છે કે જે કરવામાં શોકા પોતાની મેળે પ્રવૃત્ત નથી થતા. આ વાત દેખાડવાને નિગિત્તે અહીં પ્રવૃત્તિ રેવા મૃતાન્તમ્ એવા ઉપમારો કર્યો છે. આ પર સંકે થાય છે કે:—કોઈ કોઈ સ્વભાવતઃ માંસ ખાવામાં પ્રવૃત્ત હોય છે અને કોઈ કોઈ સ્વભાવથી જ માંસ ખાવું પસંદ નથી કરતા, ત્યારે તો માંસ ખાવું ન ખાવું મનુષ્યની મરજી પર રહ્યું; આમાં ધર્મની શી વાત છે ? આના ઉત્તરમાં પણ મનુજી કહે છે કે:—માંસ ભક્ષણ કરવું યા ન કરવું એ મનુષ્યની ઇચ્છા પર નથી, કિન્તુ નિવૃત્તિસ્તુ મહાફલ । માંસ ભક્ષણથી દૂર રહેવામાં મહારાજ છે. ધ્યાન આપીને જુઓ કે માંસભક્ષણમાં પ્રવૃત્તિ મહાદોષજનક નહિ હશે ત્યાં સુધી નિવૃત્તિ જ્ઞાનજનક નથી થઈ શકતી, તો એ મહાફલજનક થવાની તો આશા શી ? શું કોઈ કાકડી ખરખૂયાં ન ખાય તો તેને મહાપુણ્ય થશે ? કદાપિ નહીં, એ તો ધન્ધા તંત્ર છે, ખરખૂયાં કાકડી ખાય તો ચે શું અને ન ખાય તો ચે શું ? આમાં પુણ્યાપુણ્યની કોઈ માત્ર જ નથી. એવી રીતે લોકો માંસભક્ષણનું ન સમજી બેસે, એટલા માટે મનુજી કહે છે કે:—'નિવૃત્તિસ્તુ મહાફલ' માંસભક્ષણથી દૂર રહેવામાં નિવૃત્તિ મહાફલજનક થઈ, ત્યારે માંસભક્ષણમાં પ્રવૃત્તિ મહાદોષજનક છે—એ વાત પણ આની સાથેજ સ્પષ્ટ થઈ ગઈ.

મહાભારતમાં આ વાત વ્યાસજીએ કહી છે—મક્ષણ તુ મહાન્ દોષો નિવૃત્ત્યા પુણ્યમુચ્યતે । સમસ્ત મનુજી તાપર્થ સ્વયં વેદ વ્યાસજીએ મહાભારતમાં સ્પષ્ટ કરી કહી દીધું છે કે—સર્વકર્મ સ્વર્હિત્વાં હિ મહાત્મા મનુરવ્યવૃત્ત । અત્રે વિવેચકની સમ્મતિમાં મનુજીના આ વચનનો એ ભાવ છે કે:—જીવનાં શરીર પૃથ્વી જળ તેજ વાયુ અને આકાશ એ સૂક્ષ્મ પંચમહાભૂતોનું પરિણામ છે, સૂક્ષ્મ પંચમહાભૂતોમાં તમોભાવ વધારે અને સાત્ત્વિક ભાવ ઓછો છે, એ કારણથી જ એને તામસ નામથી કહે છે. શરીરમાંના એ પંચભૂત રમેજીયથી ચલાયમાન થતાં સ્વભાવથી જ

તામસભાવને પ્રકટ કરે છે, એજ સકલ જૂતોની પ્રજ્ઞા વા સ્વાભાવિક ધર્મ મનુભાગવાને ક્ષેત્ર છે. સ્થૂલ દેહની અંદર મન છે, ને મનમા સ્વભાવથીજ સાત્વિકભાવ પ્રબળ છે. પચ-જૂતોના આકર્ષણથી મન ખેંચાઈ ન જાય, તો રજોગુણથી ચક્રાયમાન ન થતાં સત્વગુણને જ પ્રકટ કરે છે. માનો કે આ પચ્ચત્તીક તામસ શરીર એક ધૂળનો ઢગલો છે; આમાં રજો-ગુણથી પવન ચાલવાથી તમોગુણથી ધૂળ ઉડી મનરૂપ નેત્રોમાંના સ્તંભરૂપ સાત્વિક પ્રકાશને ઢાકી-દબાવી દે છે, એ વખતે ગાદલ પુરુષનું નેત્રરૂપી મન કેટલોક વખતે જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ હીન થઈ જાય છે, અર્થાત્ વિષયમગ્ન અસાવધાન પુરુષના મનમાં પચજૂતના આ-કર્ષણથી તમોભાવ અધિકાર જમાવી લે છે; પરંતુ શાસ્ત્ર ને શ્રેષ્ઠની શિક્ષાદ્વારા મનની રક્ષા કરી લેતાં મન પોતાના માત્વિક સ્વભાવમાંજ રહે છે. ચક્રાય તેટલી ધૂળ ઉડતી હોય પણ બુદ્ધિમાન પુરુષ તો આયોધ્યર કદાચ દાંડીને વા કેટલોક સમય ચોળી જઠને પછી રસ્તે ચાલે છે, તો અનાયાસેજ પોતાને રથાને પહોંચી જાય છે; તેમજ શાસ્ત્રને જાણનાર બુદ્ધિમાન પુરુષ પાંચભૌતિક પ્રજ્ઞા વા તમોભાવને ઝાલગી વા તેની ઉપેક્ષા કરી અથવા એનું દમન કરી સુખ વા દુઃખની નિવૃત્તિ પામે છે. એ સુખ કે દુઃખની નિવૃત્તિજ મહાફલ છે, અને જીવને એ પ્રાર્થનીય છે. આ સર્વથી સિદ્ધ થઈ કે, તામસભાવ પ્રકટ થયો એ પાંચ-ભૌતિક શરીરનો સ્વાભાવિક ધર્મ વા પ્રજ્ઞા છે, એ તામસભાવના પરિણામ રૂપ મધ-માંસ-શ્લીસભાગમ આદિ પાંચભૌતિક શરીરમાં હોય તો તેમાં કદાચ નવાઈ નથી; ક્ષારસમુદ્રમાં થોડુંક મીઠું નાખવાથી એમાં કાંઈ નવીનતા નહિ થઈ જાય. આ વાત દેખાડી આપવાને માટેજ મનુજીએ કહ્યું છે કે—પ્રવૃત્તિરેપામૂતાનામ્ એ જૂતોની—શરીરધારીઓની પ્રજ્ઞા છે એજ આનો સક્ષિત ભર્ગ છે. પરંતુ ધ્યાનમાં રહેવું જોઈએ કે—પાંચભૌતિક શરીરમાં વિષમાન જીવ કદાચ પચજૂત નથી, એ શરીર તો જીવનું આવરણ વા ઉપાધિ માત્ર છે. જીવનો સંબંધ ન રહેવાથી એ શરીર એલાહીન જડ અને લોકોની દૃષ્ટિમાં ધૃણિત તથા અસ્પર્શ થઈ જાય છે, એ ચેતન જીવ તામસ નથી, તામસિક ભાવ એનો સ્વભાવ પણ નથી. મ-ધમાંસ આદિના સેવનથી મનુજીએ નરકભોગ ક્ષેત્ર છે, તેમ ખીજાં શાસ્ત્રોમાં પણ કહ્યું છે. મધમાંસ આદિ તામસિક પદાર્થોથી પાચભૌતિક તામસ સ્થૂલશરીરની પુષ્ટિ થઈ શકે છે, પણ સ્થૂલ દેહના અધિષ્ઠાતાને તો એના સંગથી મહાન ક્ષેત્ર થશે; એટલા માટે સ્થૂળ દેહને સ્વતંત્રતા આપી શું ઉચિત છે? આનો ઉત્તર દેવાનેજ મનુજીએ આ શ્લોકના અંતે ઉપદેશ દીધો છે કે—નિરુચ્ચિસ્તુ મહાફલ્લા ॥ સુખ-મેજવડું અને દુઃખથી છુટવું, એજ જીવને પ્રાર્થ-નીય રહ્યું છે. પરંતુ જે સુખ મળતાં અને જે દુઃખ દૂર થતાં પરિણામે ધણું-અધિ-કાર દુઃખ ભોગવવું પડે એ ક્ષુદ્ર રજા છે, મહારજા નથી. મધમાસાદિ સેવનરૂપ ભૌતિક પ્રજ્ઞાથી આ લોકમાં નામ માત્ર થોડુંક સુખ મળી શકે છે, પણ એ પરિણામે પરમદુઃખનું કાળજી થાય છે, અને એ પ્રજ્ઞાનું દમન કરી નિવૃત્તિનું અવધાન કરવામાં આવે; તો તેથી પરમસુખ થઈ શકે છે કે મહારજા મળે છે.

મનુજીના આ શ્લોકનું રહસ્ય, ભર્મ અને આશય સમજ્યા વગર પૂર્વાપર સંબંધ જોયા

* આ મનુવચન અને તેના વિવેચન ઉપરથી સુચો તો વ્યવહારમા અમુક શા માટે કરવું અને શા માટે ન કરવું? યોગે ઉઠતી ચંદ્રાઓનાં સમાધાન અને ખુવાસા સહજમાં સમજી લેશે, આથી તો શાસ્ત્રના વિધિનિષેધની સજારણી પણ મમજાય છે.

વગર પડિતજી બડકજી ટડુની પેડે માંસ-મધ અને મૈથુનમાં દોષ નથી સમજીને ચમક્યા; તેટલા ઉપરથી જ તેમની આંખરી પડિતાઈનું પોષ તો પરખાઇ પકડાઇ ગયું છે. આર્થ-સમાજજો મનુરત્નિતે માને છે તો ખરા, પણ આવી રીતે કૃતલાજી શ્લોકોને શેષક ગણતા હશે ! વાત એ છે કે શ્રીશ્લમાં કોપરું છે અને તેના પર છોડાં અને કાચવાંજ દેખાય છે, અંદરનું સુમધુર કોપરું ખાવાઈજીનારેછોડાંછોલીદારી કાચલું ફાડું જોઈએ, તેમ ન કરતાં ઉપરથી છોડાં જોઈ આમાં તે શું કહી એ શ્રીશ્લ ફેંકી દેનાર આનાડી કહી કોપરાનો સ્વાદ લેખ ચક્રો? જોજ દશા અમારા કુતર્કી તરંગી અને સમવડીવા આર્થમન્યો અને પડિતમન્યોની યમરહી છો તેમને શાસ્ત્રોમાંથી બધું મનગમતું જોઈએ છે, પણ શાસ્ત્રો તો જાસન કરી નિયમમાં લાવનાર છે, તેને તો લગ્ન અને અધિકાર કહે છે, તો પછી શાસ્ત્રને માને છે જ શું કરવા? વાત ખરી છે કે આવા સ્વચ્છંદી શ્લોકોએ ધર્મશાસ્ત્ર વિહિત અને નિષિદ્ધ કહેવા કરવાની પંચાતમાં પડવું જ ન જોઈએ. પણ પાખંડી દોંગી પ્રપંચી લુચ્ચા દમગજાજ અને હરામખોર શ્લોકોને ક્રેતર-પિંડી-હંગાઇ અને શોકવચના કરીને જ પોતાના સ્વાર્થ સાધવાના ને મુખ્યમગ્નક મેળવવાનાં હોય છે, તેટલા માટે જ તેવા ડોળધાતુ દબી શ્લોકો ઉપરથી દેખાડો કરવાને ધર્મી પ્રામાણિક પરાંપકારી જ્ઞાની દાતા અને વિદ્વાન હોવાનો આડંબર રાખે છે, અને લોભ લાલચને વશ થઇ દગાફટકા અને દોંગધતિંગ કરતાજ રહે છે. જગતમાં કંઈ મૂર્ખ અજ્ઞાની અને ભોળાબળા શ્લોકોનો ટાંઠો નથી, તથી તેવા ઉપરથી મોઢક-અચ્છું દેખી ભોભાઇ નઇ ક્ષમી જનારા પેલા ધુતારાના સિહાર થઇ પડે છે વેદને માનવામાં-વેદશાસ્ત્રનું એણું લેવામાં દ્યાર્નંદ અને તેના અનુયાયી આર્થમન્યો અને પડિતમન્યોના પણ આવાજ પ્રકારના હેતુ હોવાનું મોટે ભાગે સિદ્ધ પથેલું છે એમ કહેવું કંઈ જોડું નથી. તેઓ શુદ્ધ બુદ્ધિ અને શ્રદ્ધાપૂર્વક વેદાદિ શાસ્ત્રોને માનવા મનાવવા માગતા હોય, તો પછી આવા ખોરા અર્થ કુતર્ક અને અનર્થ શા માટે કરે છે ? અત્યાર સુધીમાં થઇ ગયેલા ઋષિમુનિયો આચાર્યો સાધુસંતો વગેરે મહાનુભાવો પડિતો જ્ઞાની પુરુષો વિદ્વાનો વગેરે કરતાં પણ શું સ્વામી દ્યાર્નંદ અને તેના ચેલાઓ ચડી ગયા ? કે શાસ્ત્રોના ઉલટા અર્થો કરી પોતાનો કંઠ ખરો કરવા માટે કટિબદ્ધ થઇ વેદધર્મપર પ્રહાર કરવા બહાર પડ્યા છે ? ।

બ્રજવલ્લભમન્દન ગુપ્ત.

❖ ભક્તિનો સંચાર કેવી રીતે થાય છે ? ❖

“ મહત્કૃપયૈવ ભગવત્કૃપા લેસાદ્વા ॥ ”

મહાપુરુષોની કૃપા હારા કે ભગવાનની લેશ માત્ર કૃપાથી ભક્તિનો સંચાર થાય છે. સાધુપુરુષોની કૃપા ભગવાનની લેશ માત્ર કૃપામાં અંતર્ગત છે. કેમ અને કેવી રીતે ભગવત્કૃપા થાય છે ? તે આપણી બુદ્ધિની અતીત છે. કાલે જ અસાધુ હતો, તે આજ એવો તો સુધરી જાય છે કે આપણે તેની પદ્મધ્વિ ચરણરજ લેઇ આપણને કૃતાર્થ માનીએ છીએ.

લક્ષ્મણસામાં એવાં કૃતલાંક સુદર બોધક દશાન્તો છે—એક દિવસ એક દેડને રાગના બંધરમાં ચોરી કરવાનું મન થયું, એ બંધર રાત્રિ વીતી ગયા પછી તેણે રાગના રાગનાગાર ખાસે એક બાકાઈ પાડ્યું. એ વખતે રાણી રાગને કહેતી હતી—“કૃતલાંક દિવસથી હું તમને મદદ છું કે તમે મોટી રાજકુમારીનો વિવાહ કરો, પણ તમે તો એ વાત મન પર લેનાજ

નથી.” રાજાએ કહ્યું:—યોગ્ય વર મળતો નથી, તો પછી મારે કન્યા દેવી કેને ?” વારંવાર રાણીનાં મેણાં ને ટાકણી સાંભળવાથી છેવટે રાજાએ નિશ્ચય કર્યો, કે બીજા દિવસે મગસકામાં પાસેના તપોવનમાં જઈ જો યોગી પહેલો મારી દિયો પડે તેને કન્યા તેમજ અડધું રાજ્ય અપહરું કરવાં. પેલા ઢેડે આ સંકલ્પ સાંભળ્યો, ત્યારે તેણે વિચાર્યું— “મ્હારે વૃથા પરિશ્રમ શા માટે કરવો જોઈએ ? ચોરી કરતાં જો કોઈને ખબર પડી જાય અને હું પકડાઈ જાઉં, તો પ્રાણનો પણ નાશ થવાનો સંભવ રહે છે; પણ યોગીવેશ ધારણ કરી તપોવનમાં જઈ બેસવાથી રાજ્યાર્થ અને રાજ્યકન્યા બે મળશે.” આવો નિશ્ચય કરીને પછી તે ઘેર આવ્યો, અને પ્રભાત ન્હોતું થયું, ત્યાર પહેલાં તો યોગીવેશ ધારણ કરી જો રસ્તે રાજ તપોવનમાં આવવાના હતા; તે રસ્તે તપોવનની બહાર જઈને બેઠો. મગસકાં થતાં જોયું રાજ તપોવન પાસે આવ્યા, કે યોગીરાજ ગંભીર ને ધ્યાનમાં નિમગ્ન ! તેને રાજાએ સાધારણ દંડવત પ્રણામ કર્યો, સાંજો વખત રાહ જોઈ પણ મહાત્માની સગાધિ તો ઉતરે નહીં ! છેવટે મહાત્માએ ચક્ર ઉઘાડ્યાં, રાજ પગમાં પડ્યા અને ચામના કરી કે મહારાજ નગરીમાં પધારો; ધણી આમદ પછી યોગીએ રાજની પ્રાર્થના સ્વીકારી રાજ આદરપૂર્વક તેમને આગળ કરી પાછળપાછળ આલવા લાગ્યા, મહેલમાં આવતાં તેમને સિંહાસન ઉપર બેસાડી રાજાએ પાદપ્રકાશન કર્યું અને રાણી આમર દોળવા લાગી. પછી બન્નેએ દાઘ જોડી પ્રાર્થના કરી:—“બગવન્ અમારે એક પરમસુદર કન્યા છે, અનુભવિ હોય તો તે કન્યા અને રાજ્યાર્થ આપને પગે ધરીએ.” રાજારાણીની આ પ્રાર્થના સાંભળી પેલો ઢેડ વિચારવા લાગ્યો:—“મ્હેં દેખાવમાં જ માત્ર યોગીવેશ ધારણ કર્યો છે, છતાં પણ રાજારાણી મ્હારે જો પડે છે અને રાજ્યાર્થ અને રાજકન્યા આપવાને ઉત્કલિત થયાં છે, ત્યારે જો હું ખરો યોગી થાઉં, તો પછી કોણ જાણે કેટલાં રાજારાણી મ્હારે પગે પડશે, અને કેટલાં રાજ્ય અને કેટલી રાજ્યકન્યા મળશે !” આવા વિચારથી તેના મનમાં પરિવર્તન થયું, તેણે રાજારાણીની પ્રાર્થના ગાન્ય કરી નહોતી. તેજ ક્ષણે સિંહાસનપરથી ઉતરી બગવાનની પ્રાર્થના કરતો કરતો તે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. પછી તો વિષયલાલસા તેનો સ્પર્શ પણ કરી શકી નહોતી ભક્તિનાં દ્વાર તેને માટે કંઈકી ગયાં, તે જીવન સાર્થક થયું. તે તો તેના કુલ આરાવની સિદ્ધિને માટે આવ્યો હતો, પણ બગવાનની કૃપાથી અમાવાસ્યાનો અધિકાર પુર્ણિમાની રાત્રિના અંજવાળામાં પરિણત થયો.

બીજી એક કથા આ પ્રમાણે છે:—એક વ્યાધ પક્ષી મરિવાને માટે મગેવરને તીરે બેઠો, તેને દેખતાં જ જાણ પક્ષીઓ ઉડી ગયાં, આંતું જોઈને તો તે એક જ્ઞાના ઝોચે મંતાઈ ગયો. થોડા વખત પછી તેણે જોયું તો એક વૈષ્ણવ તે સરોવરમાં સ્નાન કરતો હતો, એક પણ પક્ષી તેને જોઈને બચળીત થયું નહોતું કે ઉડી પણ ન ગયું. આ જનાવ જોઈને વ્યાધ વિચારવા લાગ્યો:—“હું પણ વૈષ્ણવનો વેશ ધારણ કરી આ પક્ષીની પામે આવીશ, જેથી એક પણ પક્ષી ઉડી જશે નહીં, બધાં અનાવામે મ્હારા દાઘમાં આવશે, ધનુષ્યાખનું પણ પ્રયોજન રહેશે નહીં.” આવો નિશ્ચય કરી વૈષ્ણવનો વેશ ધારણ કરીને તે પણ સરોવરમાં ન્દાવા લાગ્યો, તે વખતે એક પણ પક્ષી ઉડી ગયું નહોતું; તેથી એક પછી એક એમ બધાં પક્ષીને તે પકડી શક્યો હોત, પણ આ શું ? પક્ષી પકડવાને તેનો જીવ કેમ ચાલતો નથી? વ્યાધ તો ત્યાંથી જમતો તેમ ચાલી નીકળ્યો. સ્વર્ગમાંથી કૃપાવર્ષણ થવા લાગ્યું, આ વ્યાધ દબે આગમો વ્યાધ નથી, તેની આંખમાંથી ચોધાર આંસુ વ્યથા લાગ્યાં. તે બોલ્યો—

“આ કશ્ચાવર્ણયથી તો ખાણુ પણ પનળી જાય.” એમ તેના અંત કરણમાં પ્રેમના તરંગ ઉઠવા લાગ્યા, આવા પ્રેમતરંગો કેટલાના આગમના હશે? પછી તે વિચારવા લાગ્યો:—“જેના સેવકનો વેશ માત્ર ધારણ કરવાથીજ પરપક્ષી ભય સહિત યદ્ય જાય છે, તો તેનું નામ જો હું રાતદહાડો લઉં, તેનો પ્રકૃત ભક્ત બનું તો પછી કાણુ જાણે શુંયે યાય? મને દેખીનેજ પક્ષી ખીકથી આમતેમ ઝટ ન્હાસી જતાં, પણ આ પુણ્યવેશ ધારણ કરવાનો કેવો ચમત્કાર ? ! તેઓ મહારી આસપાસ આનંદથી કેવાં નાચે છે કૂદે છે! કેવી કીડા કરે છે! અરે, મહારા શરીરને કેવાં અયડાપ છે! આદા ! આવો મધુર મોહક વેશ હવે હું છોડીશ નહીં. બાધે તેજ શુભ મુદ્દતે ભક્તની દીક્ષા લીધી આવાં તો અનેક દશાન્ત છે, રતનાકર બીજાનું દશાન્ત જ યાદ કરો.

થોડા દિવસ પહેલાંજ મહેં એક અતિ ચમત્કારિક બનાવ જોયો છે, તે સાંભળીને તમે બધા અદ્ભિત યદ્ય જશો. હલકા કુળમાં ઉપજાયેલા એક માણસ સ્વભાવે અતિ દૂર હતો, હાલ પણ એ માણસ જીવે છે. દુનિયામાં એવાં બહુ થોડાં પાપ હશે કે જે તેણે નહીં કર્યા હોય, સુરાપાન અને વેશ્યામેવનનો તો તે વિશેષ લાલચુ હતો. તેના સ્વભાવ એવો ક્રોધી હતો, કે એક દિવસ પોતાના સત્રુનો નાશ કરવાને માટે તેના ઘરમાં સાંપ છોડવાના કષ્ટાદાયી હાંશ્યામાં સાપ ધાત્રી તે ઘરની ખહાર નીકળ્યો. પણ જેને રામ રાખે તેને કાણુ આખે? એક વાંસના પૂત્ર પર ચાલતાં તે દૂરી પડ્યો, વેધી તે માણસ અને સાપ જળમાં પડ્યા આમ બનવાથી તેની ઇચ્છા પૂર્ણ થઇ નહીં. એક દિવસ સુરાપાનમાં મસ્ત યદ્ય આમતેમ ફરતો તે એક ઘરની પાસે જઈ એડો, આ વખતે તે ઘરમાં કેટલાક માણસો નીચેનું બેઠા ગાતાં હતાં.—

હે દીનનાથ ! જેને આશીર્વાદ, હીન, દીન, દુર્બલ સંતાનને;
જેથી આ રસના, કરે એ ઘોષણા, “સત્યનો મહિમા જીવને મરેણું.”

મહેન્દ્રજીએ આ પદો તેને કહ્યું પડ્યા, અને તેજ ક્ષણથી તેના જીવનની ગતિ શરી ગઇ । ભગવાનની કૃપાથી સુરાપાનની મત્તા તેજ ક્ષણે છૂટી ગઇ. તેણે પ્રતિજ્ઞા કરી કે:-આ ક્ષણથીજ હું નવીન જીવનમાં પ્રવેશ કરીશ અને હવે પછી તિરસ્કારને લાયક મહારી પાછલી જાંઘીને સંભારીશ પણ નહીં. પછી ખરેખર તે ક્ષણથીજ તેના જીવને નૂતન ભાવ ધારણ કર્યો, અને હવે તેનામાં આગલા દોષોમાંનો એક પણ દોષ રહ્યો નથી; હમણાં તે વેશનો ધધો કરે છે. એક રૂપિયો કે એક રૂપિયાથી વધારે મળે તે સમજી તે જાહસમાજને આપી દે છે, અને એક રૂપિયાથી ઓછુ મળે તે વડે તે પોતાનું ચુલ્લરાન ચલાવે છે.

આવા પાપી દુહ લોકો પણ ભગવત્કૃપાથી નિમેષ માત્રમાં કૃતાર્થ થઇ ગયા છે. આવાં દશા-તોનો અભાવ નથી, અતિ દુહ લોકો પણ મહાત્માઓના કૃપાકટાક્ષથી—નિત્યાનંદ જેવાની કૃપાથી—પવિત્ર જીવન પ્રાપ્ત કરી શકે છે. પરંતુ મહાત્માઓની કૃપા પણ ભગવત્કૃપા પર અવલંબિત છે, જે કૃપાનિધિ ભગવાન કૃપા ન કરે તો નિત્યાનંદ જેવા મહાત્માઓપ્તેમની સમીપ પણ ન આવે, તેમજ ભક્તનો મહિમા પણ તેમની નજરે ન પડે.

પરંતુ ભગવાનની કૃપા રાતાદિવસ અવિરત ધારે વધ્યો જ કરે છે, જેને આંખ છે તે આ જોઇ શકે છે. ભગવાનની દયા જરા વિરાગતી નથી, તે તો અવિરત ધારે કર્યા જ કરે છે, તે તો વાછડા બોલેલી ગાયની માફક આપણી પછાડે હમ્મેશાં દોડ્યાજ કરે છે, આપણે

આપણી મરજીથી જ દૂર દૂર ભાગતા જઈએ છીએ. માણસનું પાપાચરણ તેની પોતાની જ ઇચ્છાનું ફળ છે, જે વ્યક્તિ ભગવદ્ કૃપાનો અનુભવ કરવા માગે છે તે વ્યક્તિ તો ભેષ શકે છે, કે આ કશ્ચાવૃષ્ટિ હઝારે ધારે વર્ષો રહી છે, તે તો આપણે માટે હમ્મેશા વ્યાકુળ જ છે, આપણે જો તેને માટે વ્યાકુળ થઈએ તો પછી પાપ તો ક્યાં નહાસી જાય પાપ પંકે દૂર થતાજ ભક્તનું હૃદય દિવ્ય તેજથી ઝળાઝળાં થઈ જાય છે.

પરંતુ સ્નામીશ્રી ગમકૃષ્ણદેવે કહ્યું છે કે — “જેવી રીતે લોહચુબક લોહાનું આકર્ષણ કરે છે, તેવી જ રીતે ભગવાનની દયા આપણને આકર્ષે છે આ લોહખંડ જો કાદવથી ખરડાયેલો હોય તો ચુબકને ચોગી શકે નહીં, એટલે આપણા પાપરૂપ કાદવને લઈને જ ભગવાનની કૃપા આપણને જેવી સમીપ નથી પરંતુ આપણું હૃદય ગદગદિત થઈ કદન રૂપી પશ્ચાત્તાપથી ધોરાઈ જાય, કે તુરંત આપણે તેને ચોટી જઈએ છીએ ભગવાનની પ્રાર્થના કરવાથી અને પાપને માટે ક્ષમા ચાચવાથી આપણે ભગવાનની કૃપાને પાત્ર થઈએ છીએ જે ભગવાનની ભક્તિ કરે છે તેના તરફ ભગવાનની કૃપા વળે છે, અને તેજ તેની કૃપાનો અનુભવ પણ કરી શકે છે તેમા વિદ્યા, ધન કે માનમોટાઈની કંઈ જરૂર નથી. શ્રુતિમા ૨૫૯ કહ્યું છે કે —

નાયમાતમા પ્રવચનેન લભ્યો ન મેધવા ન વહુના શ્રુતેન ।

યમે વૈષ વૃણતે તે ન લભ્યસ્તસ્યૈવ આત્મા વૃણતે તનૂ સ્વામ્ ॥

વેદધ્યયન કરવાથી આત્મલાભ થતો નથી, અનેક મધ્યર્થ યાદ રાખવાથી કે શાસ્ત્રચરણ કરવાથી પણ આત્મલાભ થતો નથી જેના ઉપર આત્મારામની કૃપા થાય છે, જો તેને મેળવી શકે છે, અને તેનીજ પાસે આત્મા પોતાનું સ્વરૂપ પ્રકાશિત કરે છે. *

જયન્તીલાલ મગલજી જોશી બી. એ.

❧ સ્વામિ દયાનન્દના વેદમતનું રહસ્ય ! ❧

નવયુગના ઓગણીસમી સદીના રીફોર્મર ને આર્યસમાજના આદ્ય સ્વામીજી દયાનંદે પોતાના મતની સ્થાપના અતિ ચાતુરીથી કરી છે એમણે વિચાર્યું હશે કે, મારો નવીન મત સ્વીકારતા લોગો અચમશે, એટલા માટે સત્યાર્થપ્રકાશ વગેરેમાં લખ્યું કે — પ્રજાથી જોમિની પર્યંતના મહર્ષિયોના મત છે, તેજ મત અમારો છે ” પણ આની સાથે એમ પણ વિચાર્યું કે — એ આર્યધોષી તો મારો મત સિદ્ધ નહિ થાય, પરંતુ જે મત (મના તન ધર્મ) નું ખડન કરવું અમારે અબીદ છે તેની ઉત્તરી પુષ્ટિ ધરો ત્યારે વગી લખ્યું કે — “એમા જે વેદવિરૂદ્ધ પ્રતીત હોય તે ત્યાજ્ય છે ” આમા પણ એવી યુક્તિ કાઢી કે, અચકાર ઋષિઓ અલ્પગતાથી વેદવિરૂદ્ધ લખ્યું હોય અથવા ક્ષેપક મેળવી દીધું હોય, કેમકે જીવ સર્વજન નથી અને પછી વેદથી આર્યધ્યોની પ્રતિરૂદ્ધતા બતાવવા અને સ્વમતમતબંધની સિદ્ધિ કરવાને, વેદાર્થ પોતાના દગપર રચ્યા અને જ્યાં એથી પણ કામ ચાલતું અટક્યું જાય, ત્યાં રૂપકાલ કાર કાવ્યમલા ઠરાવી અને વેદના પ્રાચીન ભાષ્યોને એના અર્થ શાસ્ત્રોમા વર્ણવેલા પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણોથી વિપરીત છે એમ કહી દ્રુપિત બતાવ્યાં બસ ! દયાનંદજીના મતનું મુખ્ય રહસ્ય એજ છે । હવે બુદ્ધિમાનોએ વિચારવું એમણે કે, પ્રથમ તો આર્ય

મથોનો આશ્રય લેવો અને પછી કલ્પિત વેદાર્થને આધારે એમાં વેદવિરહતા; ખતાવવી ; એ ક્યાં સુધી ન્યાયસંગત છે? વિદ્વન્મંડલી તો સારી પેઠે જાણે જ છે તેમ પબ્લીકે પણ સમજવું જોઈએ કે:—વેદાર્થ, આદ્ય કલ્પ નિરૂક્ત મીમાંસા આદિ આર્થ સમ્પત્તિથી કથોચિત હત્તમ થાય છે; આથી કરી સાંગ વેદનું પ્રમાણુ માનવામાં આવે છે. દયાનંદ પોતે જ પદંગ સહિત વેદગની પ્રશંસા કરી છે! હવે ન્યાયવાન તથાસે કે એ દયાનંદજી કૃત વેદાર્થ વેદાંગને અનુકૂલ છે કે નહિ? વળી જુઓ, એ વેદાર્થમાં કાવ્યકળા સર્વોપર માનવામાં આવે, તો પછી તેના આદેશો પર યજ્ઞમાનને વિશ્વાસ ન આવે; એવી રીતે સર્વત્ર રૂપકાલંકાર માનવાથી વેદાંગ કલ્પસૂત્રોમાં વર્ણવેલા આહવાનાદિ વિનિયોગ નિષ્ફલ થઈ જશે. દયાનંદ કૃત વેદાર્થમાં વળી એક ખીજ એ પણ નુરી છે કે, વેદમંત્રના દેવતાનો વિનિયોગાદિ સાથે ધનિષ્ઠ સંબંધ છે, અને તેના જ્ઞાન કે અનુજ્ઞાન વગર મહામ્નાય અં ૧ બ્રા ૧ માં—વૈદિકમ્માં દોષ ખતાવ્યો છે. એટલે દયાનંદજી કૃત અર્ધવાળા વેદમંત્રોમાં અધિકતર યજ્ઞસમજવસતા કે? અમ્લીલતા સિવાય ન કોઈ દેવતા તથા ન તો કોઈ યજ્ઞમાં વિનિયોગ પ્રતિપાદન ધર્મ શકે છે. ૨

અને પ્રાચીન વેદભાષ્યનાં પ્રમાણો સંબંધે તો સમજવું જોઈએ કે, તેમાં સાંખ્ય અને યોગશાસ્ત્રોમાં વર્ણિત પ્રત્યક્ષ અનુમાન અને શાબ્દ પ્રમાણોમાં કોઈ ન્યુનાધિક નથી, અર્થાત્ કોઈ વિષય એમાંના ગમે તે એકથી પણ સિદ્ધ થઈ જવો જોઈએ; એટલે તે પ્રામાણિક ધરો. એમ ન માનતાં કેવળ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણની જ મુખ્યતા રાખવામાં આવે, તો એ શાસ્ત્રોના યોગસિદ્ધિ નેવા સર્વ વિષયો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી સિદ્ધ નથી થઈ શકતા, તો પછી પોતેજ નિયત કરેલા પ્રમાણથી શાસ્ત્રકારને પોતાનો અભિમત ખડત કરવો અબીજ હોઈ શકે છે? કદાપિ નહિ. પ્રાચીન વેદાર્થ પણ વેદાંગ અતિરિક્ત એ પ્રમાણોમાંના કોઈથી પણ સિદ્ધ થાય છે જ, હવે અલ્પવત્તા અને પ્રક્ષિપ્ત સંબંધી કંઈક વિચાર કરવામાં આવે છે. મનો કે જીવ અલ્પ છે, પરંતુ યોગદર્શનનું વિભૂતિપાદ જુઓ કે જીવ કેવી અદ્ભુત સિદ્ધિયો પ્રાપ્ત કરી શકે છે. પરમખેદની વાત છે કે, વિદેશી વિદ્વાનો પણ જે શ્રાપિયોનાં શાસ્ત્રો જોઈ તેમના અપૂર્વ જ્ઞાનથી શાનંદાર્થ થામી તેમને સત્કાર કરે છે, જેમની દિ-લોસોરીથી હજુ પણ આ હીનહીન દશામાં ભારતવર્ષનું શિર ઊંચું છે, આરે કેવળ એટલું જ નહિ, પણ જેમને સ્વામી દયાનંદ પોતેજ ત્રિકાલમ યોગી મહાત્મા લખ્યા છે, અને કરી તેમને અલ્પત ખતાવવા, એ તે કેટલી દુષ્ટતા અને અન્યાય છે? આવી રીતે મિલાવટ ય-વાની સિદ્ધિ તો ત્યારે થાય, કે જ્યારે કોઈ પ્રાચીન હસ્તલિખિત પુસ્તક શુદ્ધ-પાછળથી છુસાડી દોષા વગરનું મળ્યા આવે. પણ હાલ જે પ્રાચીન હાથના લખેલાં પુસ્તકો વિધમાન છે, તે અને જે હમણાંનાં છપાવકાં છે તે એક સરખાં છે, તેથી પ્રક્ષિપ્તની કલ્પના તો મિથ્યા જ છે. તેથી એ પુસ્તકો તથા પ્રાચીન વેદાર્થથી એક સરખો સિદ્ધાંત સિદ્ધ થાય છે, તો પછી મિલાવટ કેવી? તદુપરાંત મિલાવટનાં કારણ પણ અકાર્ય રીતે સિદ્ધ થવાં જોઈએ. શાસ્ત્રાર્થ કરવા આહનારાએ વિતંડાવાદ ન કરતાં વેદાર્થ પર સાંતિપૂર્વક વાદ કરવો, કે યોગ પણ ઉપયોગી વેદમંત્રાર્થનો નિર્ણય થઈ જતાં વિવાદાસ્પદ સગરત સિદ્ધાન્તોનો ફસાવો થઈ શકશે. “સત્યનું ગ્રહણ અને અસત્યનો ત્યાગ” એ આર્યસમાજીઓનો પરમ ધર્મ હોવો જોઈએ; પણ તે પ્રમાણે વર્તે છે જ ક્યાં?!

આ. ઉ. અલિલાપી.

* જસ્વર્ગ પામો યજ્ઞેતઃ દત્વાદિ. યજ્ઞવેદભાષ્ય પૃષ્ઠ ૭૪ મે બકરાથી થી દૂધની પ્રાપ્તિ. ૧ યજ્ઞવેદભાષ્ય પૃષ્ઠ ૫૦૦ શિષ્યના ત્રિલક્ષણ સંસ્કાર. ૨ યજ્ઞવેદભાષ્ય પૃષ્ઠ ૧૪૦૮ પતિપત્નીની અયોગ્ય સ્તુતિ વગેરે વગેરે.

આપણી મરજીથી જ દૂર દૂર ભાગતા જઈએ છીએ. માણસનું પાપાચરણ તેની પોતાની જ ઇચ્છાનું ફળ છે, જે વ્યક્તિ ભગવદ્ કૃપાનો અનુભવ કરવા માગે છે તે વ્યક્તિ તો જોઈ શકે છે, કે આ કર્ણાવૃત્તિ હજાર ધારે વર્ષો રહી છે, ને તો આપણે માટે હમ્મેશા વ્યાકુળ જ છે, આપણે જો તેને માટે વ્યાકુળ થઈએ તો પછી પાપ તો ક્યાયે નહાસી જાય. પાપ પકે દૂર થતાજ ભક્તનું હૃદય દિવ્ય તેજથી ગ્રંથાગ્રંથોં યથ જાય છે.

પરંતુ સ્વામીશ્રી રામકૃષ્ણદેવે કહ્યું છે કે — “જેવી રીતે લોકચુખ્ત લોકાનું આકર્ષણ કરે છે, તેવી જ રીતે ભગવાનની દયા આપણને આકર્ષે છે આ લોકચુખ્ત જો કાલવધી ખરડાસે હોય તો ચુખ્તને ચોગી શકે નહીં, એટલે આપણા પાપરૂપ કાલને લાઇને જ ભગવાનની કૃપા આપણને ખેંચી શકતી નથી પરંતુ આપણું હૃદય ગદગદિત થઈ કદન રૂપી પશ્ચાત્તાપથી ધોવાઈ જાય, કે તુરંત આપણે તેને ચોંટી જઈએ છીએ, ભગવાનની પ્રાર્થના કરવાથી અને પાપને માટે ક્ષમા માગવાથી આપણે ભગવાનની કૃપાને પાત્ર થઈએ છીએ. જે ભગવાનની ભક્તિ કરે છે તેના તરફ ભગવાનની કૃપા વધે છે, અને તેજ તેની કૃપાનો અનુભવ પણ કરી શકે છે તેમા વિદ્યા, ધન કે માનમોટાઇની કંઈ જરૂર નથી. શ્રુતિમા ગ્રંથ કવું છે કે —

નાયમાત્મા પ્રવચનેન લભ્યો ન મેઘયા ન વહુના શ્રુતેન ।

યપે વૈષ્ટ્યુતે તે ન લભ્યસ્તસ્વૈષ આત્મા વૃણુતે તનૂ સ્વામ્ ॥

વેદાધ્યયન કરવાથી આત્મજ્ઞાન યતો નથી, અનેક મધ્યમ માદ રાખવાથી કે શાસ્ત્રશ્રવણ કરવાથી પણ આત્મજ્ઞાન યતો નથી. જેના ઉપર આત્મારામની કૃપા યાય છે, તેજ તેને મેળવી શકે છે, અને તેનીજ પાસે આત્મા પોતાનું સ્વરૂપ પ્રકાશિત કરે છે. ”

જયન્તીલાલ મગસજી ઝોઝા ખી. ઝે.

ૐ સ્વામિ દયાનન્દના વેદમતનું રહસ્ય ! ૐ

નવયુગના ઝોગણીસમી સદીના રીફોર્મર ને આર્યસમાજના આદ્ય સ્વામીજી દયાનંદે પોતાના મતની સ્થાપના અતિ આતુરીથી કરી છે. એમણે વિચાર્યું હશે કે, મારો નવીન-મત સ્વીકારતા લોકો અચ્છાદે, એટલા માટે સત્યાર્થપ્રકાશ વજેરમાં લખ્યું કે — શ્રદ્ધાથી જોમિની પર્યન્તના મહાવિયોતો મત છે, તેજ મત અમારો છે ” પણ આની સાથે એમ પણ વિચાર્યું કે — એ આર્યગ્રંથોથી તો મારો મત મિલ નહિ યાય, પરંતુ જે મત (સત્તા તન ધર્મ) નું ખડન કરવું અમારે અભીષ્ટ છે તેની દૃઢી પ્રુદ્ધિ થશે ત્યારે વળી લખ્યું કે — “એમાં જે વેદવિરૂદ્ધ પ્રતીત દેાય તે ત્યાજ્ય છે ” આમાં પણ એવી સુમ્તિ કાઢી કે, મધ્યકાર સ્થિતિએ અસ્પર્શતાથી વેદવિરૂદ્ધ લખ્યું હોય અથવા ક્ષેષક ગેરવળી દીધું હોય, કેમકે જીવ સર્વજન નથી અને પછી વેદથી આર્યગ્રંથોની પ્રતિફલતા જતાવવા અને સ્વમતમતવ્યની મિદ્ધિ કરવાને, વેદાર્થ પોતાના દગપર રચ્યા અને જ્યાં એથી પણ કામ ચાલતું અટક્યું જવું, ત્યાં રૂપકાલ કાર કાવ્યકલા દેરાવી અને વેદના પ્રાચીન ભાષ્યોને એના અર્થ સાસ્રોમાં પુર્ણિલા પ્રત્યમાદિ પ્રમાણથી વિપરીત દે-એમ કહી દૂષિત બતાવ્યાં બસ । દયાનંદજીના મતનું મુખ્ય રહસ્ય એ જ છે । દને બુદ્ધિમાનોએ વિચારવું જોઈએ કે, પ્રથમ તો આર્ય

श्रीमहाज्योतिः

प्रकाश ३.] भद्रमदायाद, आषाढ कृष्ण १४ संवत् १९७२ शके १८३८. [किरण ९

कलियुगना योगी केवा ?

पद १-२-३, रागः—लोभलगतना व्याभभानो.

- पद १कुं.—जोगी कलियुगना केवा ! जरजेर अजे भेवा. (ध्रुव)
 शुद्ध भगिया नहि के भव्या, गणिया व्याभलिया जेवा;
 योरा जेवा योरे यदिया वगव'शी तेवा रे. जोगी० १
 यम के नियमनां नहि ठेकाणां नहि शमदम सेवा;
 पैरा सयवा पहेकां कडयां, उपदेशा देवा रे. जोगी० २
 जोग ने ज्ञाननां जुगतां, जेदी जुडा जमे भेवा;
 पोते तो आधिव्याधिते, पांजरे पारेवा रे. जोगी० ३
 पोते लोभमां ने अन्याने रोगमां, रगडधानो हवेवा;
 सधया वगणिया वाते वणिया, जोगधी जर लेवा रे. जोगी० ४
 इदिया भाटे इहे इसावे, रगलोभमां र'वा;
 सधवी कहे तेवा शठने छ, जमना लठ रहेवा रे. जोगी० ५
 पद २कुं.—जोगनी जुती नय नले, परधन छरि विषयो भावे, (ध्रुव)
 वेदशास्त्र गणिका सभ, तेने रजव्यां आले;
 ओवां डौतुक करे वगणिया, वानर यदी व्हावे रे. जोगनी० १
 कुणवधु जेवी योगकथानो, विषय करवाने;
 वेश्या जनावी वेयवा काली, जेसाडी दूकाने रे. जोगनी० २
 लाट लवैयो लांड अन्या पुं वेश लजववाने;
 जोगनी पण जुवो वीशी जमावी, ठीकरी ठगवाने. जोगनी० ३

મુંબાઇમાં કાંઈકાંઈને ધોજી, મોનાપુર સાને,	
રાજનગરમાં મોકલ્યા કંઈને, દુધેશ્વર સ્થાને રે.	જોગની૦ ૪
ઇંગ્રેજ રજવાડી ગાયકવાડી ફરવાને;	
પોગકળાને ગણિકા કરીને, રાખી રજવાને રે.	જોગની૦ ૫
જાહેરખબરો કેરા જુડા, ફૂડા છળવાને;	
સઘવી કહે સઘળે ચોટાડયા, રોકડા રજવાને રે.	જોગની૦ ૬
પદ ૩૭૭.—જુડા જોગીઓની જાળે, ન ફસો ચેતો કળિકાળે.	(ધ્રુવ)
આસન વાળે ફાંસ ન ટાળે, ફંદ ફીને ફાળે;	
બળશિયા એ અબળશિયા, તે વૃત્તિ શું વાળે રે ?	જુડા૦ ૧.
પ્રાણાયામની પેર ન જાણે, ધમલુ ધમી ઢાળે,	
સૂક્ષ્મ પવન કળ પ્રીછે તે, શિદ બહેપલા વીંઢાળે રે ?	જુડા૦ ૨
ધોતી બતાવી ધૂતે કંઈને, લૂટી સુખ ટાળે;	
બસ્તી કરે પણ બસ્તી ન મોડે, ચામદામને ચાળે રે.	જુડા૦ ૩
નેતી પખાળે ન નીતિ ન પાળે, જરની જ'નળે;	
વાતો કરે વેદાન્ત તણી, પણ પૈસા પ'પાળેરે.	જુડા૦ ૪
ધનતુ ધ્યાન ધરે ને, મન તો *મુદ્રાને માળે;	
કરે ધારણા ધણિયાણીની, પણમતને પાળે રે.	જુડા૦ ૫
સદા સમાધિ ખાનપાનની, ખતે સમય ગાળે;	
અદર ઉઠવું અલગ રહું, પણ પેડા પાતાળે રે.	જુડા૦ ૬
સંઘવી કહે સાચા સિદ્ધેને સાધક કોઈ ભાળે;	
કળિમાં સઘળા જોગિ કહે વાંદર ડાળે ડાળે રે.	જુડા૦ ૭

સઘવી.

—૧૧—ભારતવર્ષ અને સ્ત્રીકેલવળી.—

(૨) અનુમુધાન ગયા (જ્યેષ્ઠ) માસના ૫૪૮/૨૩ થી.

હવે આપણે ખાસ એ વિચારવાનું છે, કે નામદાર સરકારે આપણા દેશમાં તેમનો અમલ જામ્યા પછી સ્ત્રીકેલવળીને માટે ભરેલા ખાસ પગલાં કેવા છે ? સરકારની સર્વ બાબતોમાં ખામીજ નેવાનાં વચણનાળા નહિ હોય, એવા ન્યાયપરાયણ હિંદુઓ તો એકે અનાજે કળુન કરે છે, કે સરકારે કન્યાશાળાઓ અને ટ્રિમેસ્ટ્રીનિંગ કોલેજ જેટલી કરી આપેલી વ્યવસ્થાને વિવેક અને વિચારપૂર્વક ઉપયોગ કરનારા આવે, અને તેની સાથેજ નહિ પણ તેની પૂર્વ સામગ્રી તરીકે કન્યાઓને ઘર આગળ માતાપિતા વગેરે વડીલો તરફથી ઉત્તમ સરકાર મળતા રહેતા હોય, તો મત્કારે કરી આપેલી સદહુ સગવડ આ દેશનું એક રીત્યે પુરતું હિત સાધી આપે તેટલી પુરતી છેજ. આ સગવડ કરતા પણ કેટલાંકે

મનુષ્યોએ પોતાની છોકરીઓને છોકરાઓની સાથે એક કૌટુક તરીકે—જાણે કે કોઈ નવો ખેલ મળવવાને—સરતમાં દોડાવી! તેમાં શિક્ષકો અને પરીક્ષકોની ઉત્તેજનાનાળા મીઠી નજરથી કેટલીક છોકરીઓ અત્યારે પુણ્યશ્રેણીઓટોની પશુ જોડાનોડ અને મોડામોડ છાતી કાઢવા આગળ નિકળી આવી છે. પણ તેથીજ જાણે કૃતકૃતતા યથા અને સ્ત્રીમણિતું અને દેશનું હિત યથા મધું એમ માનનાર માણસોની સાથે એકમત ધરામાં, અને તેટલાજ ઉપરથી ઓકેજવણીને નામે હાલ ચાલતા વટોળિયામાં ઉડવામાં, જેઓ ભયંકર ભારિની આગાહી કરે છે; તેઓની સાથેજ હુંતો એકમત યાજું છું. અને તેમ ધવામાં ખીજ પ્રગ્ન-ઓ કે જેમણે ઓકેજવણીનો અખતરો આગળ ચલાવેલો છે, તેમની દેશનું અવસોકન મને સંખ્યાબંધ સબળ કારણો પૂરાં પાડે છે. જે દેશમાં પૂર્ણ પાંચ ટકા પુરૂષો પણ લખી-વાંચી પગલે જાણે છે, તેઓમાંના ધણીક તો બાળાગકરા જેવા અને ધણીપરા તો સ્વરૂપ જુવેલા વિદ્વાનોમાં ગણતા છે. થોડાક વસ્તુસ્થિતિની ભયભરેલી દશા સમજનાર મનુષ્યો પણ છે, પણ તેવા વિદ્વાનો ધણીજ યોગજ છે. આ દશામાં ઓકેજવણીનો જેવા પ્રકારનો ભાસકો દેખાદેખી અને સબમ ગણવાની શોલુપતામા જે શોકો લેખ પડ્યા છે, તેમને તો હું તેઓના પોતાના તેમજ આપણા દેશના અગાધ્યે કે જાણી જોઈને બનેલા દ્વિતચ્છુઓજ સમજું છું.

સરકારે સ્વભાષા લખવાચાંચવાની કળા શીખવવાની જે વ્યવસ્થા કરી આપી, તેજ માત્ર તે સમયે અપેક્ષિત હતી અને હાલ પણ છે, કેમકે જેને આપણે ખરા અર્થમાં સ્ત્રી-કેજવણી કહીએ; તેવી ઓકેજવણી તો તે સમયની પ્રગ્નની આર્થિક ધાર્મિક અને રાજ-નૈતિક સ્થિતિના પ્રમાણમાં તેમજ પ્રગ્નત્વના પ્રાધાન્યવાળી હતીજ. સમગ્ર પ્રગ્નવર્ગો પોતા પોતાની સ્થિતિનેજ અનુકૂળ પડે તેવી કેજવણી પોતાની સ્ત્રીઓને આપતાજ હતા, અને મારે બહુતરનો અભિમાન કારણે મૂકીને કહેવું પડે છે, કે તે વખતની લેખનવાચનકળાથી રહિત કેજવણી પણ હાલની લેખનવાચનકળાવાળી ઓકેજવણી કરતાં અનેક ગણી અધિક સારી હતી. કેજવણી વિગે હાલની કેજવણીથી વ્યામોહ પામેલા નવયુવકો અને બીજાઓ કેટલાક ગમે તેવા વિચારો ધરાવતા હશે, તોપણ મેં ગયો જમાનો પણ ખડું ધ્યાન દેઈને તથા શોકસમાજની વચ્ચે રહીને અવલોક્યો છે અને હાલનો જમાનો તો મારી નજર આગળજ છે; તે ઉપરથી હું જોર દેઈને કહી શકું છું કે આ ઓકેજવણી દાખલ થઈ તે પહેલાં પણ આખાભારતવર્ષમાં ઓકેજવણી તો હતીજ, અને જે હતી તે હાલની ઓકે-જવણી કરતાં ઘણેજ દરજ્જે સારી હતી.

આ રથને સ્પષ્ટતાની ખાતર હું વિશેષ ધસારો કરી ઠોકપૂર્વક જણાવું છું, કે કેજવણી બે પ્રકારની હોય છે. એકે તો ઉપયોગી અને ઉન્નતિ કરનારી અને બીજી ઉપયોગી નહિ પણ કેવળ શોભારૂપ—અરે કહોને કે નકામી ભારરૂપ. હાલની કેજવાયલી કહેવાતી સ્ત્રીઓમાં બીજાપ્રકારની શોભારૂપ કેજવણી વાંચનલેખન અને ટાપટીપ તથા સાપચીપ રૂપે આવી છે. એમ માનિનીમુખદર્શનમંદુરમત આજકાલના મિથ્યા રસિક વિદ્વાનોને ભણે જણાય—તે વાત હું પણ એક ક્ષણભર દલીલની ખાતર ક્યુવ શાખું છું. તોપણ એતો હું ગાજવમાડીને કહું છું, કે વાચનલેખનરાહિત મળવા છતાં પણ કોઈ પણ ઉપયોગી કેજવણી હાલની સ્ત્રી-કેજવણી પામેલી સ્ત્રીઓમાં નથીજ, નથીજ અને નથીજ.

હાલની ઓકેજવણી આવી તે પહેલાં જે દેશમાં કળાકૌશલ્ય, ધન, ધર્મ, અદિતીય-ધીરત્વ, વિવિધરાજ્યોના વારસિરામાં ધૈર્ય, વિશ્વસિરોમણિ સતીત્વ વગેરે; અત્યંત અશાન્ત

સમયમાં પણ-લગભગ એકસરખાં ઝગઝગતાં આવેલાં છે, તેથી દેશના એક સુખી કે દુખી વતની તરીકે રહેવા જેટલી કેળવણી દરેક સ્ત્રી અને પુરુષ પંચવર્તીના દતાં-પોતાની આર્થિક વગેરે સ્થિતિના પ્રમાણમાં ધરાવતાંજ હતાં—એ વાતની ના પાડનાર માણસને હું ઇતિહાસ અને માનવપ્રકૃતિ ઉપર દોષર મારનાર ઉન્નતજ્ઞ કહીશ. એટલુજ નહિ પણ શ્રાવણ (નાગર), ક્ષત્રિય, કાયસ્થ જેવી સુમહાવર્ગમાં ગણાતી નાતોનાં ધૈર્ય નો લખવા-વાંચવાનું પણ જાણતાં હતાં. પરંતુ જે વર્ગના પુરુષોને પણ વિશેષ વાંચવાવખવાની જરૂર પડતી નહોતી, તે વર્ગની સ્ત્રીઓ લખવા વાંચવાનું શીખેલી નહોતી, તેથી કાંઈ સ્ત્રીકેળવણી તે સમયે નહોતી—એમ તો કહી શકાય તેમ નથી. કેમકે રાણીઓ અને ઠકરાણીઓ તેઓના પતિના ગુજરી જવા પછી કારભારીઓ અને સેનાપતિઓની મદદથી પોતાનાં રાજ્યો અને ઠકગતોના કારભાર આપણા દેશમાં સારી રીતે ચલાવનારી થયેલી છે, એટલુજ નહિ પણ કોઈકોઈ વાર તો કારભારીઓને અને સેનાપતિઓને પણ પોતાની બુદ્ધિ અને શરવણતાથી મદદ કરી દોરનારી થયેલી છે—એવાં અનેક પ્રસિદ્ધ અને અપ્રસિદ્ધ ઉદાહરણો આપણા જાણવામાં છે—મારા-તો જાતિઅતુલ્ય-ગાંજ આવેલાં છે. વળી પોતાના પતિના ગુજરવા પછી પોતાની ઉધગણી-પાલકાણી અને વહીવટ સંભાળી પોતાનાં હોકરને ઉછેરવામાં કુશળ ગણાતી અનેક વશિકૃતનીઓ પણ (તેઓ અમલુ છતાં પણ) આપણા દેશના હતી. અને પોતાના પતિના જેલુંજ કારીગરીમાં કાશ્થ ધગવનારી અને પોતાના પતિના જીવન સમયમાં પોતાના પતિની માથે કાગી-ગરીનું કામ કરનારી અથવા ત કામના મદદ કરનારી અને પતિના ગુજરવા પછી પોતાનો કારીગરીનો ધધો ચલાવી પોતાનાં બાળકોને મારે શિક્ષા અને રોજગાર જનજીવ રાખનારી કારીગરીની સ્ત્રીઓનાં પણ (તેઓ વાંચીવખી જાણતી નહોતી તે છતાં પણ) ઉદાહરણો અનેક મેં મારી નજરે જોએલાં છે. તેજ પ્રમાણે ખેડૂતવર્ગમાં સ્ત્રીઓની શાખાગ્રહમના પણ મેં જોએલી છે અર્થાત આ દેશની તત્તત્કાલીન સ્થિતિના પ્રમાણમાં સ્ત્રીકેળવણી તો હતીજ. તેમને કુત મોટા ભાગે પોતાના પતિ જેમ વાંચીવખી જાણતા નહોતા, તેમ વાંચતાંવખતાં નહોતું આવડતું, અને હાલની કેળવણી પામેલી સ્ત્રીઓના જેવો તેમને ડિગ્રાફ અને ડોશ પણ નહોતો—એટલીજ તેઓમાં ખામી હતી ! જેઓ હાલ એમ માને છે, કે હાલ ખી. એ. એમ. એ. સુધી પુરુષો અને સ્ત્રીઓના ભજવાધીજ કેળવણી સ્વર્ગમાંથી હાલજ ઉતરી આવી છે, અને તે પદેશાં દુનિયામાં અભાવરસા હતી, તેઓ પણ કુવાના દેડકા જેવાજ—ટૂંકા નજરવાળા છે—એમ કહેવામાં આવે તો-તેમાં કોમએ ગુસ્સો થવાનું કારણ નથી. વળી જે સાહિત્યની કેળવણી સંબંધે વ્યુત્તો, નો પ્રેમનંદ અને દ્યારામ તથા તે પદેશના પણ દેવિયોનાં આખાં પુસ્તકોને પુસ્તકો તથા લાંબા મોરણના અને ક્રૌંત દેવિયોના ગાસાઓ જે અળગાઓના રેડીઆ અને કાગળ તથા પરતીઓની જોડે પોતાનું સ્વરમંડળ મૂકાવતા તે અળગાઓ, હાલની ચોપરી વિના ચાર ગીત પણ લગનમાં ગાવાને અસમર્થ નવસિલિન સુદાઓ કરતાં કોઈ પણ પ્રકારે જનસ્તી હતી—એમ કહેવાને કોઈ દિગ્ગત ધરે તેમ છે ? એમ કહતાં વધારે પુરંબીઓ (આધેક વૃદ્ધાઓ) કાંઈનાં, પડ્ડાં, બરતાં કે કોઈ પણ હાથનું કામ કરતાં અનેક નવવધૂઓને અને કુત્રાઓને પદમય આપ્યાનો, ગાસાઓ, અને દુરક પોતાના બોલો આપતી અને છાપખાનાના અભાવવાળા સમયમાં શ્રુતિપરંપરાએ માહિત્યના પ્રયાદને પાછળ જમાનામાં મોડલતી મેં મારી નજરે.

જોઈ છે, તેમની વચ્ચે રહી હું ઉછર્યો છું. અને તેમણેજ આપેલા સાહિત્યસંસ્કારે નવી સાહિત્ય પદ્ધતિના ઉપાસક વિદ્યાને પણ જોનાં એક રીતે વખાણ કરેલાં છે-એવાં પુસ્તકો લખવાને માટે હું સમર્થ થયેલો છું. હવે કાણુ કહેવા હિમત ધરે તેમ છે, કે આ સ્વેચ્છાંકુ અને કાગળખગાડું ડિમાંકિ સ્ત્રીકેળવણી આવનાં પહેલાં આ દેશમાં સ્ત્રીકેળવણી નહોતી ?

છાપખાનાં અને ઘણાં નિર્માણ ચિંથરિયાંના સમય આવતાં લખવાવાંચવાની જરૂર-ગદા પીવાની દેવની મોરક ઉત્પન્ન થઈ છે, અને તે પૂરી પાડવાનાં કારખાનાંરૂપ સંસ્થાઓ થવાથી અને તેમાંથી નવશિક્ષિત દેશનેમલ લેડીઓરૂપ માલ બહાર પડવાથીજ જાણે સ્ત્રી-કેળવણીરૂપ ભાગીરથી સ્વર્ગમાંથી ઉતરી આવી હોય-એમ માનવામનાવવાને મધ્યમાર આજ-કાલના મિસ્ટરો અને માસ્ટરો ઉપર તો મને કેવળ ત્યાનીજ લાગણી થયા વિના રહેતી તો નથી. આથી હું લખવાવાંચવાની અને વિદેશી ભાષા બહુવાની જરૂર કદી હોય, તો તે ન જ બહુવાની ગાંડી હિમાયત કરતો નથી. પણ ગ્રાંટપિટમાંજ અને કાળાકાળા મકાંડા અને રાતીરાતી ક્રીમેલોમાંજ ફૂતફૂતવા માની મહોન્મતની પેટે નકામી હવામણો કરનાર અને દેશને વગોવનાર અને પ્રજાત્વને હ્યોવનારની સામેજ મારો સખ્ત પ્રતિરોધ (Protest) છે. અને માફ કહેવાનું તાત્પર્ય પણ એજ છે, કે આપણા પ્રજાત્વને છાજે તેની અને તેટલી સ્ત્રીકેળવણી તો આ નવા પ્રકારની હાલની સ્ત્રીકેળવણી આવી તે પહેલાં પણ આપણા દેશમાં હતીજ. તેથી માત્ર લેખનવાંચવાની અપેક્ષા જે નવી પરિસ્થિતિથી ઉપજી હતી તે પૂરી પાડવા જેટલી પ્રાથમિક શિક્ષણની શાળાઓ સરકારે મોટાં ગામો અને નગરોમાં સ્થાપી, તે પણ એક પ્રયોગરૂપજ આ દેશને માટે તો મણાય તેમ છે; કારણ કે આ દેશમાં પાત્રાપાત્રના વિચારરૂપ અધિકારવિવેક, વિદ્યાના પાઠનપાઠનમાં પણ પરાપૂર્વથી રાખવામાં આવતો હતો; તે નવી સ્ત્રીકેળવણીની સંસ્થાઓમા આ દેશની ભાવનાઓથી અગણી સરકારે રાખેલો નથી. તેમજ લેખનવાચન ભેગા ને વિષયો બાળકીઓને પાઠ દેવામાં આવે છે, તેમાં પણ સ્ત્રીપુરુષના સ્વાભાવિક ભેદરૂપ વિવેકની પણ ઉપેક્ષાજ કરવામાં આવી છે. તો પછી બાળકીઓની સાંસારિક જાતિ રોજગાર, વગેરે બાવિ સ્થિતિઓનો ખારીક વિવેક તો આ નવી કેળવણીમાં ક્યાથીજ હોય ? આવી સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રયોગ સરકારી કન્યાશાળાઓ દ્વારા આરંભાયો, તેનાં પરિણામ કેવાં આવ્યાં ? તે વિષે હવે વિચાર કરીએ.

પૂર્વેકાત પ્રકારની સ્ત્રીકેળવણીના પરિણામ અનિષ્ટજ આવશે, એવો સંશય આગવા જમાનાનાં દીર્ઘદર્શી મનુષ્યો તો પહેલેથીજ દર્શાવતાં હતાં; તેમાં પણ સ્ત્રીઓ કે જેઓ પોતાની સ્ત્રીપ્રકૃતિને સારી પેઠે સ્વાતુમવધી સમજતી હતી, તેઓને નવી સ્ત્રીકેળવણી પ્રત્યે અસાધારણ પ્રતિરોધ હતો, અને હજી પણ છે. હું પોતે અને મારા જેવાજ અભિપ્રાયના ધણા પુરુષો તો, વર્ષોથી હાલની સ્ત્રીકેળવણીની પદ્ધતિના અનિષ્ટ પરિણામો વિષે નવશિક્ષિત બામિનીમકતોની છતરાજ વહોરીને પણ પુકાર પાડતા આવ્યા છીએ, તેમાં અમને અધિક સંતોષની વાત તો એ છે, કે અમારા એ પુકારમાં કેટલાંક નવા સ્ત્રીશિક્ષણનાં અગ્રેસર દિમાયતી સ્ત્રીપુરુષો પણ દોડે કે ઘણે અંગે તેઓનો અવાજ હવે જોડવા લાગ્યા છે. પરન્તુ નવી સ્ત્રીકેળવણીના-અરે સ્ત્રીઓ તથા પુરુષો સમઘની હાલની કેળવણીના-આવા અનિષ્ટ પરિણામ કેવે પ્રકારે અને કેવે ક્રમે ઉત્પન્ન થયા ? તેનો મધુ વિચાર કરવાનું આપણને પ્રાપ્ત થાય છે. નવી પદ્ધતિની કેળવણીમાં પ્રથમ તો સજ્જસારૂપ તત્ત્વ પેદા, તેથી તેમાંથી ધર્મ-સૂચારૂ તત્ત્વ ઉડી ગયું. ધર્મચત્તારૂપ તત્ત્વ તેમાંથી જન્મું રહેતાં તેમાંથી સાહિત્યકતા જતી

રહી, અને સાત્ત્વિકતા જતી રહી એટલે રાજ્યમતા એટલી વધી પડી, કે તેથી આપણે હાલ નવી કેળવણીના ને અનિષ્ટ પરિણામે જોઈએ છીએ અને વિગાસીએ છીએ, તે પરિણામોનાં ખીજ વધારાં.

આ સિદ્ધાન્ત આગ જોગમરોજ મોઢમરપે હું પ્રચલિત કરવા માગતો નથી, પણ તેને ફાડી તોડી કમવાર રાજસત્તા રૂપ તત્ત્વની અસરોનું નિરૂપણ વાયકવર્ગ આગળ રજૂ કરવા હું મારો બનતો પ્રયત્ન કરીશ. કેળવણીમાં રાજસત્તા રૂપ તત્ત્વ પ્રવેશ્યું, તે પહેલાંતા ગામડી નિશાળનો પંડયો આપણી નજર આગળ ખડો દેશે. તે પંડયો શાસ્ત્રજ્ઞેશ્વરવાળો સાદો અને સાત્ત્વિક, પરંતુ બાળકો ઉપર દાઢ રાખે તેવો કડક છતાં પણ પૂજ્યભાવ ઉપગમે તેવો; તથા દરેક અને પોતાના બાળશિષ્યના ધધામાં સંતોષથી કામ કરનાર હતો. તે પંડયો પોતાના ધધાનું ગૌરવ અને કર્તવ્ય ખરા જિગરથી સમજતો—અને ગોરગોરાણીની માફક મહેતામહેતી (પંડયોપંડ્યાણી) પણ તેમના નિશાળિયાનાં ધર્મનાં માતાપિતા જ ગણાતાં. ગરીબ નિશાળીઓ કોણે (રોજ આપવાના મુકી અનાજ) માં બાજરી કે જીરું લાવે, અને તવંગરનો છોકરો કમોદના ચોખા કે ઘઉં લાવે તે છતાં તે બંનેને એક સરખી નજરે જોઈને વિદ્યા એ પંડ્યાણ બખાવતા. નિશાળીઓ પૂરેપૂરું શિક્ષણ લઈ દુકાને ગેસવા કે ધધામાં જોડાવા નિશાળ છોડે, ત્યારે તેનાં માતાપિતા પંડ્યાણને સવા રૂપીઆથી મહીને તે બોબો ભરીને રૂપીઆ લગી દક્ષિણામાં આપતાં, અને ગરીબતવંગર સર્વ નિશાળી-માઓને સાચા દિવસે શુભ આશીર્વાદ આપીને પંડ્યાણ વિદાય કરતા. તે નિશાળીઓ મહાનોત્તરાની બાબતમાં તથા સારેનરસે પ્રમગે દક્ષિણાની બાબતમાં તે મહેતાણને પોતાનાં ઝગાં માતાપિતાની પેઠે સત્કાર કરી પૂજતા. આ પંડ્યાણ તે પ્રાચીન કુલપતિ મહર્ષિઓનો યાદુત પ્રતિનિધિ હતો. તેનાજ જેવા વિનીત બાવ અને વિરેક, સાદાઈ અને અમગચેતી તથા ચોક્કસાઈ નિશાળીઆ બાળક તથા બાળકીઓમાં આવતી.

આ રથજે જેઓ છોકરા અને છોકરીઓને ભેગા બણાવવાની નવાઈ બોળો કાઢનાર તરીકે તેની દિમાયત કરનાર નવશોદિયા છે, તેઓને મારે કહેવું જોઈએ, કે છોકરા અને છોકરીઓ ભેગાં બણી શકે છે એ તેમનો કાંઈ નવો શોધ નથી, તેમજ તેની તેઓ દિમાયત કરે છે તે પણ યથાવિધિ અને યથારિયત નથી. હું પોતે જ અમારા પંડ્યાણની નિશાળે છોકરીઓની માથે ભણેલો છું. પરંતુ મારે કહેવું જોઈએ, કે અમે સડ ધણીજ નાની વયનાં બાળકો હત્યાં, અને પંડ્યાણનો કડક પવિત્ર પ્રમાણ અમાગ સડના ઉપર અમરકારક રીતે યડતો હતો, તે છતાં પણ કેટલાક અમારા કરતાં કાંઈક વધારે મોટી ઉમરના વિદ્યાર્થીઓ અમારી સાથે બણતી છોકરીઓના સંબંધમાં જે જે વાર્તા અને વિચારો કરતા હતા, તે ઉપરથી હું તો મારો મક્કમ અભિપ્રાય દર્શાવું છું, કે છોકરાઓની સંસ્થાઓમાં છોકરીઓની હાજરી એ કાંઈ પણ પ્રકારે દિતાવડ તો નથી; વિધિ અને કુક્તિ પૂર્વક અર્થાગ ધ્યક્ષયર્થ પ્રાગવાની ગુરુકુલની પ્રાચીન સંસ્થાઓ સિવાય કાંઈ પણ પ્રજા વાસ્તવ જનનિને પ્રાપ્ત થતી નથી—એ એક વજ્જિવા ઉપરનો અટકલ લેખ છે. દેખવા માત્રની ઐદિક ઉત્તતિ તો પશુઓ પણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, પણ જેથી આત્મા ઉત્તર યાગ એવી ઉચ્ચ કેળવણીનો આરંભ સ્ત્રી અને પુરૂષ જનનિના સેગમેજવાળા સંસ્થાઓમાં હોવો સંબવિત નથી. આટલી આડકથા પણ પ્રસ્તુતપથોગી વાત ક્યાં પછી હવે પાછા પંડ્યાણ વિરોધ પ્રજ્ઞ વિષય ઉપર આવીએ.

પૂર્વેકત પંડ્યાણને બદલે સરકારે જેની નિમણૂક કરી છે એવો શિક્ષક, ભારતર ટીચર વગેરે નામથી ઓળખાતો પુરુષ નવો ઉત્પન્ન થયો, આ નવી સૃષ્ટિનો પુરુષ પોતાને પોતાના પ્રથમ આદર્શ પંડ્યાણ પ્રમાણે જ કાંઈક પહેલાં તો રહેતો હતો; પણ તે પોતે રાજસત્તાના અંશવાળો કાંઈક અધિકારી છે, એ અંકુર તેના હૃદયમાં પ્રવેશી સોડાના ગળિયાની પેઠે તેને કાંઈ અકડ રાખવા લાગ્યો. થોડોક સમય વીતતાં આ શિક્ષક તે ગૌરવશ્રી અને ધર્મ-શ્રાને ગૌણ કરીને રાજમાન રાજશ્રીને પ્રાપ્ત થયો; અને અગ્રેજ બાપાના શિક્ષણના આ રંભ પછી તો આ શિક્ષકે કાંઈ એક પ્રકારનું ટાપટીપિયું અને ચાપચીપિયું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે, અને તે ચાપચીપ અને ટાપટીપ માત્ર અલ્પ આજીવિકાના વિકટ કિનારાને લીધેજ મર્યાદામાં રહી છે. આ મૂર્તિયોના દર્શનનાં ફળ અતુકરણ રૂપે હાલની કેળવણીનાં સંતાન રૂપ સ્ત્રીઓ અને પુરુષોમાં આવ્યાં છે,

હું ઉપર બતાવી ગયો તે નિપાતકમની સાથે સાથે બાલકમાલકી રૂપ પ્રગ્નનો વિશેષ નિપાત કરનાર પરિસ્થિતિયો સ્વાભાવિક રીતે ઉત્પન્ન થતી મઠ હતી, તેનો પણ આપણે વિચાર કરીએ. સરકાર તરફથી-ક-યાશાળાઓ યદ્ય એટલે લગભગ દિવસના દસ વાગતાંથી તે સાંજના પાંચ વાગતાં લગીનો સમય તો છોકરીઓને શાળામાં શિક્ષણ લેવામાંજ નય, અને ત્યાર પછીનો સવારે અને સાંજે બાકી રહે તે સમય શાળામાં મળેલું શિક્ષણ 'પાઠ' કરવા વાંચવામાં-અરે આપેલા નવા પાઠ-લેસન તૈયાર કરવામાં નય તેથી વિશેષ રહેતો સમય કાંઈ બાળકપ્રકૃતિ પ્રમાણે રમવામાં પણ જોઈએ જ. એથીજ ધરકામ વગેરે જીવન-યાત્રાને ઉપયોગી બાબતો ઉપર ધ્યાન આપવામાં બાળકીઓને (તેમજ શાળામાં બહુતા છોકરાઓને પણ) કાંઈ પણ સમયજ નળતો નથી. તેથી બીજી બધી વાત તો દારાણે રાખીએ, તો પણ જ્યારે છોકરીઓ (અને છોકરા પણ) નિશાળે સાત ચોપડીઓ બણીને ઘેર આવે છે, ત્યારે અકર્મણ્ય અને વ્યવહારમા અસ જોવાંજ બનીને આવે છે, તેની સાથે પોતે બણેલાં છે એટલે બીજાં નહિ બણેલાં પણ કર્મકુશળ મનુષ્યો કાંઈક તેમનાથી ઉતરતી પ્રકારના છે-એવો ગર્વ અથવા અવશેષ તે છોકરીઓને (અને છોકરાઓને પણ) હોય છે. વિદ્યા બણવાથી તો પ્રગ્નની અને દેસની ઉન્નતિ થવી જોઈએ, તેને જાહે ભારત-વર્ષનું બાળ્ય દૂરે તેવું બીજા અને જ રોપાય છે. આ વિષે સવિસ્તર અને તપસીલવાર ઘણું લખાય તેમ છે; પણ સ્થળસંકોચ વગેરે અનેક કારણથી એટલો ઘસારો કરીનેજ સતોપ માનું છું તેમાં પણ આગળના પંડ્યાણો અને મહેતાણો પોતાના નિશાળીઆ પાસે વિવેક રાખી તેમનું ખાનગી કામકાજ કરાવતા, તેની તો અનેક કારણોસર સરકારી પગાર ખાનાડા શિક્ષકોને અને મહેતાણોઓને ખાતાની ફરજ સખત મના કરવામાં આવી છે; અને છોકરીઓને તો તેવું કામ કરાવવાનો પ્રથમથીજ રિવાજ નહોતો; કેમકે સ્ત્રીકેળવણી હમેશ અને હરેક દેશમા હલામણાંકુલામણામાં ચર થાય છે, અને કેં હગી જીજ રિથનિમા સરકાર પામ્યા કરે છે; તેથી પ્રમાદ, શેખી અને કિયાવિમુખતા ઉપજે છે. વળી સરકારી નિશાળે કેળવણી લેતાં છોકરાંના સંજ ધમાં માળાપની એક મોટી જૂલ રૂપ થાય છે, કે સરકાર માળાપે દયા કરી છોકરાને કેળવણી આપવાની બાવરયા કરી એટલે હવે છોકરાને હહેવાકયવાનું કે રોહવાટાકવાનું કાંઈ રહેતું નથી-એમ મનાય છે. આથી ધરમાં માતાપિ-તાથી જે શિક્ષણ અથવા શીખામણ વગેરે મળવી જોઈએ, તે માતાપિતા આપતાં જ નથી, વળી પિતા ગામઠી બણેલા અને માતા તો કેવળ અમણ હોય; અને સંતાન તો છટ્ટો

સાતમે ચોપડો અને તેથી પણ વધારે અગ્રેજ સ્ટાન્ડર્ડ બહુતું હોય તેથી માતાપિતા તો તેના તેજમા જ તણાઇ જાય અને ભાષ્ટને કે બહેનને એક આશર પણ કહેવા આજ સરખી શકી શકે નહિ ! અને કદી કહે, તો પડિત મન્ય સતાન તેમનું સાંભળે પણ નહિ અથવા “ તમે શું સમજો ? ” કહીને ચાલ્યા જાય, આથી ગૃહશિક્ષણને ટ્રેવળ અભાવ થવાથી સ્વચ્છદીપણને સીધે કેળવણીના પરિણામ અસંતોષકારક આવ્યા,

વળી આપણા બાળક અને બાળકાઓના ઉપર બહુવાનો બોલ એવો અને એટલો નાખવામા આવે છે, કે તેઓને આપણા જનસમાજમા હજવામળવા જેટલો અનમશ પણ રહેતો નથી તેમા છોકરાઓને તો છોકરીઓ કરતા વધારે લાખા વરો લગી પરભાષાનો અભ્યાસ પણ કરવો પડે છે, તેથી તેઓને તો જનસમાજ સાથે હજવામળવાને તથા પોતાની ક્રિયાશક્તિ ખીંચવવાનો વખત ઘણો જ યોગ્ય છે, તેથી તેઓ તો અતડા અને અળગા જેવા વધારે થઇ જાય છે જે છોકરીઓ પ્રાથમિક ટ્રેનવણી નેમ જમદી વ્યવસાયમા ભળે છે, તેમનામા એવા પ્રમાણના ખામી આવતી નથી, પણ જે છોકરીઓ છાત્રા જેવીજ વિધિથી તેટલો વખત કેલસાય છે, તેઓ પણ તે છોકરાઓ જેવીજ રિયતિએ પહેલે છે, અને એવીજ અતડી અને અળગી જનસમાજમા થાય છે અને તેની સાથે પુરોમા આગળ પડતી થાય છે, અને તેના સ્વાભાવિક પરિણામ તો જે થવા બેઠ્યે તે થાય છે, સ્ત્રીઉપયોગી શુભો અને આવડત તેઓમા આવતી નથી, આ પ્રમાણે અસંતોષકારક પરિણામ આવે છે

આમા વળી કોઇ બહુ મોડી પરીક્ષામા બહુ મોટા ઉંચે નજરે પાસ થયેલી સ્વચ્છદી વ્યક્તિ યુવક પ્રજના જેવામા આવે છે, તો તેના સ્વચ્છદત્ત અને હમણા વિનાના આચારનિયમનુ અનુકરણ કરે છે અપવાદરૂપ અસાધારણ રીતે માન્યતાએ કોઇ નારણ્યી પહાચેલી વ્યક્તિયોના ડુર્ગુણો ઉપર જનસમાજ ધણીમાર કેટનાક દેતુઓને જીધે લક્ષ કરતો નથી પણ તેવા ડુર્ગુણોનુ અનુકરણ કરનાર સાધારણ વ્યક્તિ પોતાને અને જનસમાજને શાપરૂપજ થઇ પડે છે, અને એવી વ્યક્તિયો ધણી થાય, તો દેશ દૂરે છે, તેથી પણ કેળવણીના પરિણામ તો અસંતોષકારક આવેલો જ જણાય છે

ઉપર જતાવેલા કારણોથી તેમજ બીજા પણ પેટા મારણોથી હાલની સ્ત્રીકેળવણી એક દુર રીતે અસંતોષકારક નિવડી છે પણ સુધારક કહેવાતા સાપ્રદાયિક મિશ્યાભિમાનથી પરપુર પકડેલુ તે પણ નહિ છોડવાના દુરાચરને ટેકરે ઘણીને ટેલકાક સેવે છે, અને ઉપરથી સારી જણાતી રૈનામ દલીલોથી તથા મિદાનતિના પવિત્ર નામથી હંડી પહોચ વિનાના મણસેને હજે છે આમ થીમડા દેતા અને પદાપોષ કરતા છતા પણ અનાર વાકા અગાળા હાટ પોતાનુ રૂપ જુરુલું પાડી દેવા લાગ્યુ છે, સારે હવે સ્ત્રીકેળવણીની ખામીઓ સુધારવાને જૂઓ અને લીખો વીણનાનો એક ધધો ઉભો કર્યો છે પણ હિંદુ સ્થાનો વિદેશી રાજ્યથી નુકસાન નથી અને તેમા પણ બ્રિટિશ રાજ્ય જેવા રાત્તા રાજ્ય થી તો કાઢ પણ નુશાન નથી પડતુ મિટગી પદ્ધતિ અને વિદેશી બાવનાવાળી કેળવણી માજ ભારતવર્તના વિનાશનુ ખીજ રહેલુ છે આ સિદ્ધાન્ત સમજ્યા વિના અને પોતાના અમન સ્વરૂપ અને લલણ ઉપર આવ્યા વિના કોઇ પ્રકારનુ દિત કાનનુ બહુતર ઉપગમી શકનાનું નથી—એ સામી બીતે લખી !ખજે

આમ હોવાથીજ હવે સીકિંગવણીને નામે માલતાં પોલ અને હવે પુણ્યકેળવણીને નામે વાગતાં ઢોલના ઉપર જ્યારે છાપાવાળાઓ અને લેખકો તલવાર ચલાવે છે, ત્યારે ખુદ્ધિ-પ્રકાશમાં લખનાર પેલા સજ્જન તો વનિતાવાત્સલ્યમાં એવી જાદુ કાઢે અજળપણે જોવી હૃદય વ્યથાથી ચીસ નાંખે છે કે—“હજારમાં એક ખરી કેળવાયલી છે તેને વગેવો છો સીદ? હજારો અજ્ઞાન છે તેને સુધારોને.” પ્રથમ તો એક ભ્રમણચંદ્ર રા રા શ્રી અંબાલાલ નરસિંહલાલે બહાર પાડ્યું હતું, તેથી તો આકાશપાતાળ સુધારકે મનોએ એક ક્યું હતું, પણ ત્યાર પછીથી તો એવાજ ૪૮૩૩૫ પુસ્તકો અનેક નિકળવા લાગ્યા છે તેથી એ હૃદયવ્યથા અને ચીસતું કારણ જોર પર આવતું જણાતું હતું, પણ તે જાસ ખરો નથી. હજારમાં જે એક ખરી હવે કેળવણીવાળી હતી તેને એ લેખકોના લેખ કાંઈ અસરજ કરશે નહિ, કેમકે તેવીને માટે એવા ઝટકા એ પેના લેખકોએ પણ ઉદ્દેશીલા નથી. પણ એક ખરી સુધરેલીનું આજું લેખ ખીજ હજારનાં ઉપાસ્યાં દાંડવાની સ્વીકૃતિ જ માત્ર પૂરેકા હૃદયવ્યથા વાળી ચીસમાંથી તો નિકળી આવે છે, તે લેખકો અને છાપાવાળાઓ માન્ય રાખે, તો બામિનીબકોનો સપ્રદાય સુખે વધે, પણ તેથી કાંઈ જનસમુદાયનું દિલ જળવાય નહિ. તેથી ખુદ્ધિપ્રકાશના લેખકને મારી બધુભાવે એજ બલામણુ છે, કે સ્વરૂપ જૂઠ્યા વિના કેળવણીનો પ્રસાર પામ તેમ કરો. સાચેસાચા શુભને કોઈ અશુભ ડરાવી શકશે નહિ. એજ.

સંધવી

✽ સનાતન વિવાહપદ્ધતિની શ્રેષ્ઠતા. ✽

(૪) વંશરક્ષણદ્વારા સંસ્કૃતિરક્ષણની સમાજમાં ઉપયુક્તતા અને તે બાબતમાં સુધારકોનું ગાઢ અજ્ઞાન.

(અનુસંધાન:—આલતા વર્ષના આઘમાસના ૫૭૪ ૧૨૦ થી.)

(૧૬) કુટુંબસંસ્થાની વિરુદ્ધ એવો આક્ષેપ મૂકાય છે કે:—“કુટુંબપ્રેમ એ નાગરિકત્વ વિષાતક છે, કુટુંબપ્રેમી ઉપયુક્ત નાગરિક બની શકતો નથી, કુટુંબી વ્યક્તિના જીવનનું કાર્યક્ષેત્ર મર્યાદિત થાય છે, એટલે તે નાગરિક જીવન (Civil Life) ને બાધક છે, હિન્દુલોક ઉત્તમ કુટુંબી છે, પણ ઉત્તમ નાગરિક નથી; ગ્રામીન રોમન લોક જેવા હિન્દુલોક નાગરિક કહી શકાય? અને હાલની આપણી પરિસ્થિતિ તપાસતાં ઉત્તમ નાગરિકની આવશ્યકતા વધારે છે, ઉત્તમ કુટુંબીની જરૂર એટલી બધી નથી. માટે કુટુંબ સંસ્થાને દૃઢ રાખવાનાં બંધનો વ્યર્થ છે.” પણ આ આક્ષેપ વિચારાન્તે નાશાધારરૂપે છે, કુટુંબ, જાતિ અને રાષ્ટ્ર એ ત્રણેનું એકીકરણ ખાસ જરૂરનું છે તે ત્રણમાંથી એકનો પણ અભાવ હોય, તો સમાજસુસ્થિતિ ટકી શકતી નથી. જાતિસંસ્થાથી સર્વને ઉપજવિકાનાં સાધન સુલભ થાય છે, અને તેથી આત્મોન્નતિને માટે સવડ યાય છે, તેમજ કુટુંબસંસ્થાથી દાખલપ્રેમ અપત્તપ્રેમ અને મૃદુસૌખ્યનો લાભ યાય છે, કુટુંબસંસ્થાના અભાવમાં એ બધું અશક્ય છે. કુટુંબસંસ્થા અને વર્ણવ્યવસ્થા વગેરે બાબતો સમાજમાંથી જંગલીવાળું દૂર કરી સુધારણાની સીડી ઉપર સમાજને મૂકે છે. કુટુંબસંસ્થા ન હોય, તો પછી શી સુધારણા? અને

શું નાગરિક કર્તવ્ય ? માટે કુટુંબસંસ્થા, વેદશાસ્ત્રાનુકૂળ બધાપણી જાતિવ્યવસ્થા, અને તેના અંગનાં વ્યક્તિ પુરસ્કાર કર્તવ્યબંધનોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ નહિ; આપણા સુધારકાએ આ બાબત સંપૂર્ણ વિચાર કરવો ધટે છે. કર્તવ્યક્ષેત્ર પ્રથમ મર્યાદિત હોવું જોઈએ, એ મર્યાદિત ક્ષેત્રમાં દૃઢમૂલ યથા પછી કર્તવ્યક્ષેત્રને વિકસિત કરવું જોઈએ, તેમ ન કરતાં એક મર્યાદિત કર્તવ્યક્ષેત્રમાં બદમૂલ થવું એ નકામું છે. પ્રેમ, વાત્સલ્ય, સ્વાભિમાન એ સદ્ગુણો ખીજા ધણા સદ્ગુણોનાં મૂળ છે, કુટુંબસંસ્થાના અભાવે એ સદ્ગુણો નષ્ટ થયા પછી તેનાં ઉમાં રહેલાં સદ્ગુણ અન્દરે કેમ અને ક્યાંથી ટકે ? આ સ્થિતિમાં દેશાભિમાન, વંશાભિમાન, સહૃદયભિમાન ક્યાંથી હોય ? કર્તવ્યના પ્રાથમિક પાઠો કુટુંબમાંથીજ મળવા જોઈએ, અને તે પાઠો ભણ્યા પછીજ નાગરિક કર્તવ્ય કરવાની પાતતા પ્રાપ્ત થાય છે. કૌટુંબિક કર્તવ્યમાં દૃઢમૂલ યથા પછી નાગરિકકર્તવ્યનું શિક્ષણ બહુજ સરળ થાય છે, પરંતુ કૌટુંબિક કર્તવ્યભાવમાં નાગરિકશિક્ષણ બહુજ અઘરું અને દુઃસાધ્ય ધણ પડે છે. પ્રાચીન રોમનરોકોમાં વૈવાહિક અને કૌટુંબિક સંબંધ શિધિલ થતો થતો આત્મંત સ્વૈર થઈ ગયો, ત્યારે તેઓમાંથી જાળવત્ દેશાભિમાન નષ્ટ થયું; અને તેનો પરિણામ તેઓનો નાશ થવામાં આવ્યો. એથી ઉલટુ આપણી સમાજમાં જો કે રાષ્ટ્રસંબંધી કર્તવ્યનું શિક્ષણ ધર્મધર્મો વિરમ્મત થતું ગયું, પણ કૌટુંબિક કર્તવ્ય અને તેના અંગે પ્રાપ્ત થતા રાષ્ટ્રીય શિક્ષણથી હનુસંબંધી આપણો સમાજ ટકી રહ્યો છે. આ ઉપરથી વિચારશીલ વાચક સમજશે, કે રાષ્ટ્ર સંબંધી કર્તવ્યશિક્ષણ પ્રાપ્ત કરવાને કૌટુંબિકસંસ્થાની કેટલી જરૂર છે, હવે એ સંસ્થાને સખળ રાખવાને ક્રિયા પ્રદારના વિવાદની જરૂર છે, તેનો વિચાર કરીએ.

(૧૭) કુટુંબસંસ્થા સીપુરૂપના નિશ્ચિત સંબંધથી બને છે, અર્થાત્ જોવા પ્રકારનો સંબંધ નિશ્ચિત થાય, તેવા પ્રકારનું કુટુંબ બને એ નિર્વિવાદ છે. સ્ત્રી અને પુરૂષ બે જ કુટુંબના ધટક છે, તેઓના ઐક્ય ઉપર કુટુંબ ટકી રહે છે. તે ઐક્ય પશુ-વૃત્તિમૂલક હોય તો અચ્ચલ હોય છે, અને કુટુંબ પણ અચ્ચલ બને. સ્ત્રીપુરૂષનું ઐક્ય દામિક હોય, તો તે ઐક્ય પરસ્પરની ઇજ્જાતુસાર ટકે છે. પ્રેમની સ્થિરતાનું સ્વૈર ઇચ્છાજ અવલંબન છે ત્યાં પ્રેમની સ્થિરતા કેટલી ટકે ? અને ત્યાં કુટુંબસ્વૈર્ય ક્યાંથી હોય ? અર્થ અને દામ ક્ષેપ હોય ત્યારે હક્રનો પ્રશ્ન ઉપરિચત થાય છે, હક્રની સાથે અહંકાર અને પ્રતિસ્પર્ધા પણ હોયછેજ, એટલે આર્થિકવિવાદ કુટુંબસ્વૈર્યબાધક છે. એ બે પ્રકાર જોમ પ્રેમની દૃષ્ટિએ ગાણ છે, તેવીજ રીતે કુટુંબસ્વૈર્યની દૃષ્ટિએ પણ ગાણ છે. ધાર્મિકવિવાદ જોમ પ્રેમની દૃષ્ટિએ એક છે, તેમજ કુટુંબસ્વૈર્યની દૃષ્ટિએ પણ એક છે. કારણ ધર્મ એજ એક સ્ત્રીપુરૂષનો માધારણ ઉદ્દેશ બને છે, એટલુંજ નહિ પણ તેની સાથે ગમે તે સ્થિતિમાં ધર્મ રક્ષણ કરવું—એવું આંતરિક નિમ્મલ્લખ પ્રાપ્ત થાય છે; એટલે ધાર્મિકવિવાદ નિર્બંધો ગાણ સ્થિતિ ઉપર આધાર મખતા નથી. આથી પ્રેમસ્વૈર્ય અને તે હાંસ કુટુંબસ્વૈર્ય કાયમ રહે છે, ધાર્મિકવિવાદપ્રમથમાં ઐક્ય નષ્ટ થવાનો અવકાશ જ નથી; પરંતુ ઉપરું તે ઐક્ય હદીબૂત ધણ વાવજીવ રહે છે. અન્યોન્યસ્યા વ્યમિત્તારો મયેદા મમ્મનાં તત્કઃ । આવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે.

ધાર્મિકવિવાદાનુસાર સ્ત્રી અમર પુરૂષ બેમાંથી એક વ્યક્તિ મનાયુ થાય, તોપણ તેઓનો સંબંધ નષ્ટ થવાનું કાંઈ કાગળ નથી. આથી કમીને સ્ત્રી અને પુરૂષ બે ધટક અચ્ચલ રહે

છે; અને તે દ્વારા કુટુંબરચૈર્મને કોઇ પ્રકારે બાધ આવતો નથી. આર્થિક કિંવા સામાજિક વિવાહમાં હકનું તત્ત્વ જે પ્રાધાન્ય લેખે છે, તેથી કરીને સાત્ત્વિક પ્રેમ અને વ્યક્તિશઃ કુટુંબરચૈર્મને બાધ આવે છે, એટલું નહિ પરંતુ એકંદર રીતે કુટુંબસંસ્થાને પણ બાધ આવે છે. કુટુંબસંસ્થા પ્રેમ, સ્વાર્થત્યાગ, અને સ્વાભિમાન વગેરે ઉચ્ચ સદ્ગુણો ઉપર આધાર રાખે છે, ત્યારે હકનાં તત્ત્વો અહંકાર અને ચડસાચડસીનેજ ઉત્તેજન આપનાર છે. પાશ્ચાત્ય સમાજમાં તે તત્ત્વ (Principle of Right) કલહનું મળ કારણ થયેલ છે, અને જેટલા પ્રમાણમાં હકનાં તત્ત્વોની શક્તિ થાય એટલાજ પ્રમાણમાં સ્વાર્થપરાયણતા આદિ સમાજશાસનબાધક અસદ્ગુણો વૃદ્ધિ પામવાનાજ; એથી કુટુંબસંસ્થાને બહુમત કરવા ધાર્મિકવિવાહ આવશ્યક છે. વ્યક્તિત્વનું નીતિશાસ્ત્ર Ethics of individuality સામયિકવિવાહને જન્મ આપે છે, અને આત્મનીતિશાસ્ત્ર Ethics of personality ધાર્મિકવિવાહપદ્ધતિ ઉત્પાદક છે. પ્રથમ પદ્ધતિ સ્વાર્થમુલક અને સમાજવિષ્ટતાકારક છે. પ્રેમ, સાત્ત્વિક સંસ્કાર, કુટુંબરચૈર્મ અને કુટુંબસંસ્થાનું અબાધિત્વ આ સર્વ દૃષ્ટિથી ધાર્મિક વિવાહજ એક દરે છે.

(૧૮) સમાજનું જેવા પ્રકારનું ધ્યેય હોય, તેવા પ્રકારનો સંબંધ સમાજની વ્યક્તિઓમાં પરંપરા ચાલે છે. ધર્મધ્યેય હોય તો ધાર્મિક સંબંધ પ્રચલિત થાય છે, ધર્મજ ન્યારે દૃષ્ટિબિન્દુ (goal) હોય છે, ત્યારે ધાર્મિકનિર્બંધોનું પાલન થાય છે; આ રીતે જાતિસંસ્થા નિર્માણ થાય છે. પાશ્ચાત્ય સમાજમાં ધર્મ ધ્યેય નથી, તેથી આર્થિક સંબંધ અસ્તિત્વ ધરાવે છે, અને આથી ત્યાંની સમાજમાં આર્થિકનિર્બંધ પ્રાધાન્ય લેખે છે, આથી કરીને ત્યાં દરેક વર્ગમાંકલહ ઉત્પન્ન થાય છે. સ્ત્રીપુરુષની સ્થિતિમાં પણ એવી જ વિચિત્રતા છે, તે સમાજમાં સ્ત્રીપુરુષસંબંધ કામિક ને આર્થિક સ્વરૂપ ધારણ કરે છે, એટલે ધાર્મિક સંબંધનો અભાવ છે. તેઓની બાહ્ય ને ભૌતિક સુધારણામાં અર્થ અને કામજ જનજન્ય થયેલ છે, ત્યારે આપણી પ્રાચીન પદ્ધતિ અનુસાર આંતરિક અને નૈતિક સુધારણામાં ધર્મ પ્રાપ્ત્ય લેખે છે, આથી ભૌતિક કરતાં નૈતિક સુધારણા ચિરાયુષી બને છે.* આ સિદ્ધાંતને એક ઉદાહરણથી સમજાવીએ. એક વ્યક્તિ એવી છે, કે જેની સર્વ પ્રવૃત્તિ આર્થિક અને કામિક હેતુદરણી સમજાવીએ. એક વ્યક્તિ એવી છે, કે જેની સર્વ પ્રવૃત્તિ આર્થિક અને કામિક હેતુ હોય એટલે કે જેનું મન વિકસિત થયું છે, એવી વ્યક્તિ તેની ભૌતિક પરિસ્થિતિ નષ્ટ થાય, તો પણ તે પોતાને પ્રાપ્ત થએલ ઉત્તમ માનસિક સંસ્કાર પોતાના વારસામાં પેઢી પરંપરા આપે છે, આ માનસિક ઉત્તમ સંસ્કારો કાળની સાથે સખળતા મેળવે છે; જેવી વ્યક્તિની સ્થિતિ તેની જ સમાજસ્થિતિ સમજાવી. જેની આસક્તિ ભૌતિક સ્થિતિમાં છે, તેની સરકૃતિનું આયુષ્ય ભૌતિક સ્થિતિના આયુષ્ય જેટલું જ છે, તેનું કારણ સ્પષ્ટ છે કે એ સમાજમાં ઉત્તમ સાત્ત્વિક સંસ્કાર દૃઢ મૂલ થએલા હોતા નથી, કિન્તુ જે સમાજમાં ઉત્તમ સાત્ત્વિક સંસ્કાર દૃઢમૂલ થએલા

*આપણા સુધારકો નૈતિકસુધારણાને તિર્ધાંજલિ આપી ભૌતિક બાહ્ય સુધારણા કરવાને મથે છે. તેથી શું લાભ છે ? આમ થવાથી તો નૈતિકસુધારણા નષ્ટ થશે, અને બાહ્ય સુધારણામાં તો વિફલતા જ મળે છે; તો ત્યાંજ પાણી વલોવવું શા માટે ?

હોય છે, તે સમાજની જીવનશક્તિ કાયમ રહે છે, અને તે ઇકિતિદ્વારા નષ્ટ થએલ ઔદ્યોગિક પુનઃ પ્રાપ્ત કરે છે. પરંતુ ભૌતિક ઉન્નતિના ઉપાસકો ઉત્તમ સાંસ્કૃતિક મહત્વ સમજી શકતા નથી, તેા તે સંસ્કારરક્ષણવિધિ તેા કયાથી જ બચે ? સંસ્કારનું જતન કરવાનેા ઉત્તમ માર્ગ કુલપરંપરા છે, અને કુલપરંપરા દ્વારા સંસ્કારો મિત થવા બેઠાં. ગમે તેટલી વિદ્યાપીઠો (Academies) વિદ્યાલયો કે નિ (Universities) બંધે અસ્તિત્વ ધરાવે, પણ તે બધાં કાંઈ કામનાં નથી ! જતન કરવાનું ખરૂં સાધન આચાર છે. પ્રત્યેક કુળમાં તે સંસ્કારો દૈનિક કાય છે, તે સંસ્કારનું રૂપાંતર થતાં તેને આચાર નામ આપવામાં આવે છે. અને તે કુળધર્મ સંજ્ઞા આપવામાં આવે છે, કુળધર્મરૂપે આચાર પેઢીપરંપરા સંસ્કારોનું રક્ષણ કરે છે. આધુનિક વિદ્યાપીઠો આ કાર્ય કેવી રીતે કરી શકે ? સંસ્કારનું જતન કરવાને કુળધર્મ સિવાય બીજો એક ઉપાય નથી. સાંસ્કૃતિક રક્ષણાર્થે કુળધર્મ ચિરરચાલી થવો જોઈએ, અને તે કુળધર્મનું મધ્યમ રક્ષણ સ્ત્રીપુરૂષના સંબંધ ધાર્મિક હોવો જોઈએ. આ રીતે ધાર્મિકવિવાહસંસ્કારોનું રક્ષણ પણ અત્યાવશ્યકતા છે. આજપર્યંત આપણી સમાજમાં જે જે ઉત્તમ સંસ્કારો પ્રચલિત છે, તેનું સર્વ ગાન ધાર્મિકવિવાહપદ્ધતિનેજ થતે છે.

(૧૯) સાંસ્કૃતિક સંસ્કાર કુલપરંપરામાં કાયમ રહેવાથી કુલોન્નતિ સમાજોન્નતિ સુસાધ્ય બને છે; મારે સમાજ સંસ્કૃતિ તેમજ સમાજોન્નતિને સંસ્થા આપત આવશ્યક છે. કુલસંસ્થા સ્ત્રીપુરૂષ બેઠના સહકારિત્વથી ચલાવાય ખેમાંના એકથી આ કાર્ય બની શકતું નથી; તે કુલસંસ્થા પોતપોતાના બિન રીત્યા બની શકતી નથી, આથી મુગલમાંથી એક વ્યક્તિએ સ્વજનકુળને કરવો, અને બેઠાં એકજ જ નાકુલને અંગીકાર કરવો જોઈએ આપણે આજ છીએ, કે ઉત્તમ સંસ્કૃતિરક્ષણ મારે બીજાતા પુરૂષની જવાબદારી વિશેષ છે; તે સ્ત્રીએ સ્વજનકુળને ત્યાગ કરવો જોઈએ—એજ કમ સ્વાભાવિક છે, આથી પોતાની કુલપરંપરા ચલાવવાને જવાબદાર થાય છે, અને સ્ત્રી તેની કાર્યસંભાલ છે, આથી ઉભયનું દ્વેષ એક જ બને છે. એ જે ઘટક પૈકી પુરૂષ તે અચલ જ છે; અને ઉભયના પ્રાપ્તિયિક (વ્યવાહારિક) તેમજ પારમાર્થિક કાર્ય અને સુમાધ્ય કંવાને તેમજ કુટુંબરચીર્ષ અને કુલપરંપરાને અબાધિત રાખવાને મારે ૩૫ ઘટક વિવાહનિર્ણયથી અચલ બને છે. ગર્ભરક્ષણનું કાર્ય સ્ત્રી-નૈસર્ગિક સંધને કરે છે, અને અપત્નસંગોપનનું કાર્ય તે માતૃવાત્સલ્યને લીધે કરે છે, તેથી અને કુળરક્ષણનું કાર્ય ધાર્મિકનિર્ણય દ્વારા કરવાને તે લાયક બને છે. ધાર્મિક સ્ત્રીઓ દ્વારા વશશુદ્ધિ રખાવે છે. એકંદર ગર્ભ, અપત્ન, કુટુંબ, કુળનું રક્ષણ અને વશશુદ્ધિરક્ષણ સ્ત્રીઓ દ્વારા નિર્ભય નિયમ અને ધાર્મિકનિર્ણય દ્વારા ધરાય છે. ઘટક જે અચળ ન હોય, તેા એકાધ્યક્ષ-રક્ષણકાર્ય કયાથી અને કેમ થાય ? અચળ ન હોય. તેા સ્ત્રીપુરૂષના પ્રાપ્તિયિક અને પારમાર્થિક કાર્યો આજે નહિ. સ્ત્રી અચળ હોય તેા તે ધર્મથી ચલુત થાય છે, અને અર્થ ને કામ તેના દ્વેષ બની તલુચાર થાય છે. ધાર્મિકનિર્ણય સ્ત્રીઓનું કાર્યજ્ઞેન સક્રિય નથી કરતું, પરંતુ સમાજસેવ તેને વિસ્તીર્ણ કરે છે. ધાર્મિકનિર્ણય સમાજકાર્ય નિર્ભયસિદ્ધ કમદાર સ્ત્રીઓ

છે, સ્ત્રીઓના ધાર્મિક કાર્યક્ષેત્રે એટલે નિર્સર્ગસિદ્ધ કાર્યક્ષેત્રનો વિકાસ સમજવો. સ્ત્રીઓ પાસે પ્રેમ અપત્યસંરક્ષણનું કાર્ય કરાવે છે, અને ધાર્મિકનિર્બંધ નિર્સર્ગ પ્રેમદ્વારા સિદ્ધ થતા કાર્યને વિસ્તારમાં લેઈ જાય છે. આ રીતે ધાર્મિકનિર્બંધનું વંશશુદ્ધિની દૃષ્ટિએ કેમ, કેવું અને કેટલું મહત્ત્વ છે ? તેનો વિચાર હવે કરીએ.

(૨૦) મનઃશુદ્ધિ માટે શરીર શુદ્ધિની મહત્તા છે, તેટલીજ સમાજસંસ્કૃતિશુદ્ધિ માટે સમાજશરીરશુદ્ધિની પણ મહત્તા છે, જે વ્યક્તિની મનશુદ્ધિ થઈ હોય છે, તો પણ તે વ્યક્તિ શરીરશુદ્ધિની ખટખટ કરે છે, કારણ શરીરની અશુદ્ધિ એજ મનશુદ્ધિ બગાડવાનું ખાસ કારણ છે; તેટલા માટે મનઃશુદ્ધિરક્ષણ માટે શરીરશુદ્ધિ રાખવાની જરૂર છે. તે પ્રમાણે સમાજની મનસંસ્કૃતિ શુદ્ધ રાખવાનું મુખ્ય સાધન શુદ્ધવંશ છે, શરીરશુદ્ધિ રાખવાની આવશ્યકતા જેટલીજ વંશશુદ્ધિની આવશ્યકતા છે, જે તે પાળવામાં ન આવે, તો સમાજની સર્વ સંસ્કૃતિ નિષ્પજ થાય. વંશશુદ્ધિ સમાજસંસ્કૃતિનો આધાર છે, સમાજશરીરપરપરા શુદ્ધ રાખવી જોઈએ. એ સમાજશરીર કેવી રીતે શુદ્ધ રખાય? સમાજશરીરપરપરાશુદ્ધિનું મુખ્ય અવલબન સ્ત્રીશ્રી ભૂમિની શુદ્ધતા ઉપર છે. શરીરપરપરાની શુદ્ધાશુદ્ધનો નિષ્કર્ષ જે ભૂમિમાંથી તે સકાન્ત થઈ હોય, તે ભૂમિ ઉપરથી બધાય છે. તેથી પરપરા શુદ્ધિ રાખવી એટલે વંશશુદ્ધિ રાખવી ભૂમિ શુદ્ધિ રાખવી વંશશુદ્ધિ માટે સ્ત્રીશુદ્ધિ અત્યંત આવશ્યક છે, તેમજ સ્ત્રી અને પુરૂષ બેઉએ નીતિમાન થવાની પણ જરૂર છે. અહીં નીતિમાન થવાની મહત્તા સમાજકાર્યદૃષ્ટિથી લેવાની નથી; પરંતુ સંસ્કૃતિ રક્ષણનું કાર્ય બેઉની નીતિમત્તા ઉપર અવલમ્બિત રહે છે. સત્યયુક્ત બળવાન વંશ રાખવો, એ કાર્ય સ્ત્રી અને પુરૂષ બેઉને આધીન છે, પરંતુ વંશ શુદ્ધ રાખવો, એ કાર્ય બહુધા સ્ત્રીની નીતિમત્તા ઉપર આધાર રાખે છે. વંશશુદ્ધિ પરત્વે સ્ત્રીની જવાબદારી છે; પરંતુ સ્ત્રીશુદ્ધિની જવાબદારી ઉત્ક્રાન્ત સમાજ પોતે જ માથે લે છે. હવે સ્ત્રીશ્રી ભૂમિની શુદ્ધિ કેમ સધાય છે ? સ્ત્રીની સંસ્કારહીનતા કે જે બીજા શુદ્ધિબાધક છે, સંસ્કારહીનતા અગર સંસ્કારબદ્ધતા વંશશુદ્ધિ વિધાતક વા બાધક છે, સંસ્કારહીનતા અગર સંસ્કારબદ્ધતા એટલે એક દ્વારા સંસ્કારનું તોદાત્મ્ય મેળવી, બીજા સાથે સંયુક્ત થવું. આવી સ્ત્રી કોઈ પણ શુદ્ધ બીજોત્પત્તિને માટે પાત્ર નથી, કારણ આમ કરવાથી તો તે સંસ્કારબદ્ધ થાય છે. ધાર્મિકવિવાહનો મુખ્ય ઉદ્દેશ ધર્મસંતતિ ઉત્પન્ન કરવાનો છે, ધાર્મિક વિવાહ દ્વારા ધર્મસંતતિ પ્રાપ્ત કરવી એ પૂર્ણ ઉત્ક્રાન્ત સમાજનો ઉદ્દેશ હોયો જ જોઈએ; શુદ્ધ ધાર્મિક સંસ્કાર અને સમાજ સંસ્કૃતિ એ બંનેનું ધાર્મિક સંતતિ દ્વારા રક્ષણ થાય છે. ધર્મસંતતિ એટલે ધાર્મિક હેતુથી સંયુક્ત થએલા સ્ત્રીપુરૂષની સંતતિ. પણ ધર્મ વ્યવસ્થિત એટલે હાલને સમયે સર્વત્ર યાય છે તેમ વિકારસાન્યર્થે સંયુક્ત થયેલા સ્ત્રીપુરૂષની સંતતિ તેતો ધર્મબદ્ધ સંતતિ કહેવાય; આવી સંતતિ ધાર્મિક સંસ્કારની અધિજ્ઞાન નથી. એક પ્રકારની સાથે તોદાત્મ્ય પામેલી સ્ત્રી અન્ય સાથે સંયુક્ત થાય ત્યારે પણ તેણીનો એ ધાર્મિક ઉદ્દેશ કેમ કહેવાય ? આજનૈકપતિતત્ત્વથી જ સ્ત્રીધર્મશ્રી નિર્બંધ દ્વારા શુદ્ધ વંશ અને ધર્મસંતતિનું રક્ષણ થાય છે, પણ એ નિર્બંધનો ત્યાગ થતાં તો મોટો ભારે અનર્થ થાય. માટે વિધવાપુનર્વિવાહ તેમજ સ્ત્રીશુદ્ધિની જવાબદારી સ્ત્રીની સ્વેદ ધૃષ્ટા ઉપર રાખવાની હિમાયત કરવાવાળા ઉચ્છેદક સુધારકોએ આ વિષે કંઈ વિચાર કરી તેના પરિણામ ઉપર પણ દૃષ્ટિ રાખવી ઘટે છે. નહિ તો એમ કરવાથી તો દેશાન્નનિનો

માર્ગ બંધ થઇ દેશની અવનતિનો માર્ગ ઉઘડે છે. વિદ્યારથાન્તર્યે સંયુક્ત ધ્યેયમાં સંસ્કાર-બ્રહ્મ સ્ત્રીપુરોની સંતતિમાં તે સત્ત્વજ ક્યાંથી હોય ? તેમાં તો આવ નિર્જનતા ને કાપરતા. આવી દીનદુર્બલ સંતતિથી શું કદી દેશનો ઉદ્ધવ અને ઉદ્ધાર થશે ? આશા જ શી રાખવી !

(૨૧) સમાજમાં ધર્મતું સામ્રાજ્ય નબળું પડે છે, ને અધર્મતું પ્રાબલ્ય વધે છે, ત્યારે કુલવધૂઓ કુલસ્ત્રીત્વધર્મનો ત્યાગ કરે છે ને બ્રહ્મ થાય છે; કુલસ્ત્રીઓની બ્રહ્મતાથી કુલસંસ્કાર ને વર્ણસંસ્કારોની ઉત્પત્તિ થાય છે. આ વિશે વીરશ્રેષ્ઠ અર્જુને સાચકે યદ શ્રીકૃષ્ણભગવાનને નિવેદન કરતાં શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં અધ્યાય પહેલાના અંતમાં શ્લોક ૪૦ માંથી ઉંચક સુધી કહેલું બ્લેક બક્ષી લેવું, કે આ લેખનું મદદ ને તાત્પર્ય સમજાય.

અધર્માભિ મવાત્કૃષ્ણ, પ્રદુષ્યાંતિ કુલસ્ત્રિયઃ ।

સ્ત્રીષ્ટ દુષ્ટાસુ વાર્ણેય જાયતે વર્ણસંકરઃ ॥ ગીતા ૦ અ ૧-૪૨

ઉપરના શ્લોકપર દાહના લેભાગુ સુધારકોએ મનન કરવાનું છે. કુલસંસ્કારો તો હવે આપણા દેશમાં યદ ચૂક્યા છે, અને તેઓ વર્ણસંસ્કારો નિપજાવવાની ધમાક પણ તડામાર કરી રહ્યા છે; કુલ, જાતિ અને સંસ્કારોનું તો ઉઘટેલ કરવાનું મથી રહ્યું છે. તેજ કુલ-સંસ્કારો છે, એ આ નીચેના ગીતા અ ૧ શ્લોક ૪૩ ના ઉત્તરાર્ધથીજ સુરપટ અને સિદ્ધ થઇ જાય છે.—ઉત્સાદ્યન્ને જાતિધર્મઃ કુટાધર્મીઞ્ચ શાશ્વતાઃ ॥ આ કુલસંસ્કારો અને તેમની જાળ-ફંદામાં ફસાયલા નળજા મનના મોહમુગ્ધ ભાણેસોની ગતિ નરક સિવાય ખીજ નથી, એ પણ ગીતામાં અર્જુને સખેદ ભાણેલું છે. તે જુઓઃ—

સંકરો નરકાયૈવ, કુલજ્વાનાં કુલસ્ય ચ । અ ૧-૪૨

ઉત્સન્ન કુલધર્માણાં મનુષ્યાણાં જનાર્દન ।

નરકે નિયતં વાસો મયતીત્યનુશુઘ્રમ ॥ ગીતા ૦ અ ૧-૪૪

પ્રિય પાકડા ! નરકને માનતા અને તેથી ડરતા હો, શિષ્ટો ને શાસ્ત્રવચનોમાં શ્રદ્ધા હોય, આચારશુદ્ધિનો આગ્રહ હોય, ધર્મ અને સત્યનું સાચું અભિમાન હોય, દેશોદ્ધવને ચાહતા હોઇ સાચા બારતમજા હો; તો કુલધર્મનો ઉઘટે કરનારી આવી કુલસંસ્કારોની જનની અને તરંગી પદતિ ઉપર ચ્યાવલી અદિતકર કન્યાકેળવણીથી પણ દૂર રહેવું જ ધરિત દિતકર અને શોભાપ્રદ છે.

સ્ત્રી એક કુલનો ત્યાગ કરી ખીજ કુલમાં પ્રવેશ કરે છે, એટલે તે સ્વચ્છંદી સ્ત્રીમાં વર્ણસંસ્કારોની ઉત્પત્તિ થાય છે. એક કુલનો ત્યાગ કરી ખીજ કુલમાં પ્રવેશનારી સ્ત્રી ધાર્મિક ધ્યેય અને ઉચ્ચવર્ણથી વ્યુત થાય છે. આવી સ્ત્રીમાં ધ્યેયની સંતતિ દીનવર્ણની નીચજાતિ ગણાય છે. આમ કુલસ્ત્રીઓ દુષ્ટ ને બ્રહ્મ યતાં વર્ણસંસ્કારોત્પત્તિ થાય છે. વર્ણસંસ્કારોની શક્તિ યતાં સમાજ આર્ષત્વથી બદલ થાય છે. તેટલા માટે આજન્મકેષિત સ્ત્રી કુલધર્મથી બ્રહ્મ ધ્યેયની સ્ત્રીઓ આપણી સમાજને આર્ષત્વથી બદલ કરે છે, એટલા

ચાર વર્ણમાં બ્રાહ્મણ, વાણીયા (વૈશ્ય) એ બે ઉચ્ચ વર્ણમાં હાલ ગણાય છે, તેમાં પશુ કુલસંસ્કારો પાકવાની અનેક ભેદ પડી ગયા છે; વાણીયામાં તો વીમા દસા અને પાંચાના ભેદ ધણી નાનોમાં છે. આ બધા ભેદ સંસ્કરતાનો પ્રસાર ન યતાં કુલશુદ્ધતા જળવાઇ રહે, તેવા દેવ પુરસ્કાર દીર્ઘજીવી પૂર્વજોએ ખાડેલા છે તેથી તે સમારક છે.

માટેજ ઐક્યધર્મત્યાગ અનર્થકતા છે. મનુષ્યસમાજનો સર્વ આધાર કુલપરંપરા ઉપર છે, કુલપરંપરાની આયુષ્ય તેટલીજ માનવીસમાજની આયુષ્ય. જે સમાજમાં કુલપરંપરા ચિર કાલ ટકે છે, તે જ સમાજ ચિરાયુષી બને છે. સમાજ દીર્ઘાયુષી બતાવવાની યોજના બહુ જ દીર્ઘદૃષ્ટિથી આપણા પરમોપકારી દીર્ઘદર્શી જ્ઞાની ઋષિમુનિઓએ કરી છે. કુલપરંપરા ચલાવવાને પુરૂષને સુપ્રજ્ઞેત્પાદનનું અને સ્ત્રીઓને કુલસ્રીતનું કર્તવ્ય દીધેલું છે. આ બેકે પ્રકારના કર્તવ્યનો ધાર્મિક નિર્બંધોમાં અંતર્ભાવ થાય છે. દીર્ઘાયુષના નિયમના ગ્રાતાઓને તો તે નિયમાનુસાર ચાલવાવાળી વ્યક્તિ અને તે નિયમોથી અત્રાત અથવા તો તદનુસાર નહિ ચાલનારી વ્યક્તિઓમાં ઘણોજ અંતર બાસે છે. આરોગ્ય રહેવાના અને દીર્ઘાયુષી થવાના નિયમો પાળનાર વધારે લાંબો વ્રજ્યત જીવે છે, તે પ્રમાણે સામાજિક ચિરાયુષ્યના નિયમ પાળનારી સમાજ ચિરકાળ ટકે છે. પરંતુ યદ્યપિ પ્રજ્ઞેત્પાદન કરવાથી અને સ્વૈર ધ્રુજાનુસાર કુળસંરચા ચલાવવાથી દરેક સમાજ ટકતી નથી.

કુલપરંપરા હેતુ પુરસ્સર અને શુદ્ધ રાખતી, એજ સમાજને દીર્ઘાયુષી બનાવવાની સર્વોત્તમ માર્ગ છે. આપણી સમાજ ધણીજ પ્રાચીનકાલિન ઋષિકાળથી આજપર્યન્ત આવી આવે છે તેનું કારણ, તથા તેની સાથેજ રોમન લોકોના નાશનું કારણ અત્ર વિવેકી વાયકવર્ગને સહજ સમજાશે. અખાધિત કુલપરંપરાથી સમાજ અખાધિત રહે છે, આધુનિક જીવણ શુદ્ધ પ્રસંગે પાશ્ચાત્ય પ્રજાઓમાં સુપ્રજ્ઞરક્ષણ અને સુપ્રજ્ઞનિર્માણને માટે મોટા ગુણ-વાડા બરેલો સવાલ ઉભો થઈ જાયરો કાલાહલ મચેલો છે. સુપ્રજ્ઞનિર્માણને અંગે સ્ત્રીપુરુષના વિશેષ દર્શન નિર્ણય કરી બ્રહ્મચર્યાદિ નિર્બંધ હેતુ પુરસ્સર મૂકવા જોઈએ, શુદ્ધવંશરક્ષણને બોળે સ્ત્રી ઉપર જ મૂકવો જોઈએ, અને ધાર્મિક જાવનામાં સર્વ દર્શનબોધે સમાવેશ થવો જોઈએ. કુટુંબસંસ્થા નિરંતર રાખવાને, કુલપરંપરા અખાધિત ચલાવવાને, સાત્તિકસરકાર કાયમ ટકાવવાને, સુપ્રજ્ઞનિર્માણાર્થે, અને સમાજને ચિગ્રાયુષી બનાવવાને સાર, ધાર્મિક નિર્બંધની અત્યંત જરૂર છે વિચાર કરતાં પરમરંધ આર્યઋષિયોની આ શું અલૌકિક દર્શ દર્શિ નથી ? તેઓએ કરેલા નિર્બંધ અત્યંત શ્રેયસ્કાર છે, માટે સુધારકમનોએ અલૌકિક અને દિવ્ય શક્તિ વાળા અમારા પરમગાની ઋષિમુનિઓના પ્રબંધ સુધારવાની મિથ્યા બાંજમડમાં ન પડતાં એ ઋષિમુનિઓને પ્રણામજ કરવા ઘટે છે. તેઓએ પોતાની અને તેઓની શક્તિની કાંઈ પણ વિકાર ઉત્પન્ન કર્યા પહેલાં ઘુલના કરી સુધારા કરવાની પોતાની અપ્રાપ્તા અને ઘુલ્લતા કબુલ કરવી જોઈએ છે. (અપૂર્ણ.)

❀❀*संसार सुधारानी समीक्षा*❀❀

અમદાવાદમાં આસો માસની આખરનું અઠવાડીયું કોન્ફરન્સો અને ચર્ચાઓ બર-
પુર પસાર થયું છે. તેમાં ટેમ્પરન્સની કોન્ફરન્સ, કેળવણીની કોન્ફરન્સ, સંસાર સુધારા કો-
ન્ફરન્સ, અને પ્રાન્તિક પોલીટિકલ કોન્ફરન્સ; તથા દિવાળીના અઠવાડીયામાં કેળવણી
કોન્ફરન્સની સાથે સંબંધ ધરાવનાર, તેમજ સંસારસુધારાની સાથે પણ સમાધિ ધરાવનાર
શ્રીકેળવણી સંબંધી ચર્ચા તે પહેલાંના અઠવાડિયામાં થઈ હતી. આખું આશિન કૃષ્ણપક્ષ
ચર્ચાઓ અને કોન્ફરન્સો તથા બાપજીના નિર્દેશ વચ્ચે વ્યતીત થયું છે. છાપોંગા (પર્ત-

માનવો) તે સધજાની તાજેતાજી નોંધો લેઈ ચૂક્યા છે, અને વચ્ચે હવે કૌશલક સમય તે દિલચાલો વિષે ઉપજેલા વિચારો પચાવવાને અને આરામ લેવાને જનસમુદાયને મળી ચૂક્યો. હવે તે ચર્ચાઓ બાપણો અને કોન્ફરન્સોની પ્રવૃત્તિનું સિંહાવલોકન અથવા સમીક્ષા કરવી એ આનંદ તેમજ બોધ આપે તેવી છે—આપણી બાવી પ્રવૃત્તિની દિશાની રેખા આંકવામાં ઉપયોગી યથા પડે તેવી છે.

જો કે દરેક કોન્ફરન્સની દિલચાલને ઉત્પન્ન કરનાર આગવાઓએ પોતાપોતાની કોન્ફરન્સને અસાધારણ મહત્વની સમજી પોતાની તે તે કોન્ફરન્સનો મહિમા વધારવાને પોતાથી બનતું બધું જોર વાપરી દીધું છે, તો પણ નિવેકપૂર્વક અવલોકન અને વિચાર કરાનારને તો એકથી રાજકીય પ્રાન્તિક કોન્ફરન્સ જ કોન્ફરન્સ એ નામને યોગ્ય જણાશે. જાકીની બધી કોન્ફરન્સોની પ્રવૃત્તિયો તે પણ જો કે આ પ્રાન્તના મોટા ગણાતા પુરોના પ્રમુખપણાનીયે બરવામાં આવી હતી, તેમાં દેખાવ બધી કોન્ફરન્સના જેવોજ કરવામાં આવતો હતો તો પણ તે કોન્ફરન્સોમાં આત્મા નહોતો, તે કોન્ફરન્સો તે તરંગી વ્યક્તિયોની અનેવી રચાઈ રીતે જણાતી હતી. તે ઈતર કોન્ફરન્સો જો કે રાજકીય પ્રાન્તિક કોન્ફરન્સના મહિમાની છાયા પોતા ઉપર લેવાને કોલાહલ કરતી જણાતી હતી, તો પણ તેઓમાં તે સમર્થિ રૂપ વિરાડાત્માની પ્રભા જણાતી નહોતી, કે જે પ્રમા રાજકીય પ્રાન્તિક કોન્ફરન્સમાં વિરાજતી હતી. જો આ ઠેકાણે આપણે ઉપમાનો ઉપયોગ કરીએ, તો પ્રાન્તિક રાજકીય કોન્ફરન્સ તે વિધિપૂર્વક અને શ્રદ્ધાયુક્ત કરતા ઘસભોજનના જેવી ઓગરવી અને પવિત્ર જણાતી હતી. કેળવણી કોન્ફરન્સ તે ઘસભોજન યથા રવા પછી ઇતર વગર નોતરેલા પણ અભાર્થી સુધાર્ત જમવા માટે બુભો પાડતા પાયક બ્રાહ્મણો જેવી જણાતી હતી, ટેમ્પરન્સ કોન્ફરન્સ તે કુતરાં અને કાગડાને હાંકવાને રહેલા નાપિક અને વસવામાં જોમ આપરે જમવાના હકદાર ગણાય તેવાં પાછળથી જમનારના કોલાહલ જેવી જણાતી હતી, અને સંસારસુધારા કોન્ફરન્સ તે મતુશ્ચથી ઇતર અને એકાં પતરાણાંથી એકવાડ લેઈ જ્યાં ત્યાં એકવાડ ઉડાડનાર પણ પાંખો હોવાથી બધાને માથે જમનાર અને સર્વના તિરસ્કારને પાત્ર પરસ્પર અજણાતા કાગડા અને સમજાઓ જેવાં પક્ષીઓના કાગારોગ અને કાઠકડ જેવી જણાતી હતી. બીજી કોન્ફરન્સોમાં પણ જ્યાં સસાર સુધારારૂપ કાગડાએ એકવાડ ઉડાડેયો ત્યાં ત્યાં અમેધ્યતા અને અર્થિના અંશો હવાડા જણાતા હતા. સધજી કોન્ફરન્સો અને તે પહેલાં થયેલી ચર્ચાઓ અને બાપણો ઉપરથી તત્વસાર એ નિકળી આવે છે કે—કહેવાતો સંસાર-સુધારો હિંદમાં અસ્થાને છે,—મિથ્યા પ્રવૃત્તિ છે. આ કથનનાં કારણો વાયકર્મ આગળ દે નીચે પ્રમાણે રચ્યુ કરી છું—

કેળવણી કોન્ફરન્સ તો એવી હકીકત સોષીને રાજકીય પ્રાન્તિક કોન્ફરન્સ આગળ રચ્યુ કરે છે, કે જેથી પ્રજાની કેળવણીમાં જે ખામી રોપ અથવા કેળવણી ખાતામાં જે ખામી હોય, તે દૂર કરવાને માટે રાજકીય કોન્ફરન્સ નામદાર સરકાર આગળ માગણી કરવા તથા દર્શાવ કરવા અમર્થ થાય. આખી પ્રજાને કેળવણી મળે અને કેળવણી જોઈએ તેવી મળે, તેથી પ્રજા અને રાજા બંને સુખી પાવ. કેળવણીથી સંપન્ન થયે વિપવવાસતાનું જંગનીપણું ઓતું યાય અને મન ઉપર કાબુ રાખી સકાય, તથા મારામારુ રિવેક આવે, અને પોતાનાં પ્રજાતવ અને બીજાઓના પ્રજાતવના અવરૂપણાણુ સમન્વય, સુધારાનું ખર્ચ કામ તો કેળવણી કરશેજ. તેમજ ટેમ્પરન્સ એટલે વ્યમન અને વ્યમરૂપને નિષેધ પણ કેળવણીથી જ થયો—જો કેળવણી

વાસ્તવે મળી હશે તો-યશો. એટલે કેળવણી કોન્ડરન્સ એ વગર નોતરેલો પણ બ્રાહ્મણ છે, ને પ્રાનિક રાજકીય પરિપદ (કોન્ડરન્સ)ના ઉદ્દેશની દિશામાં જ મદદ કરે છે. આને પણ સંસારસુધારા પરિપદ રૂપ ઠાગડો પોલિટિક્સના ઉત્ક્રિષ્ટ અને નકારાત્મક ભાગ રૂપ એકવાડ હાડીને કાઠ કાઠ અંશે ઓછીવણી અને પુરૂષકેળવણીની બાબતોમાં અનર્થકારક અશોધી શ્રદ્ધ કરે છે. તેથી આ કેળવણી કોન્ડરન્સને પણ પાઠશાળામાં રહેલા શુદ્ધ બ્રાહ્મણો વેગ-લેથીજ પીરસવા યોગ્ય ધારે છે. આટલી અશ્વિ અને અસંભાવનાને પાત્ર બિચારી કેળવણી પણ કહેવાતા સુધારકના સંસર્ગથી યાચ છે-કેળવણી વગોવાય છે.

ટેમ્પરન્સ કોન્ડરન્સ મદ્યમાંસનો નિષેધ કરે છે, તે વ્યસન અને હિંસા તથા અન્ય દુર્ગુણ ઠાગડા કુતરોને હાકે છે, પણ તેનું તે હાંકવું ધર્મબુદ્ધિને અભાવે જોઈએ તેવું સરળ થતું નથી. તેથી સુધારકમન્યોની કુતકમય છુટ અથવા મુનસરી અને ઉપયોગીતાની દલીલો રૂપ ઠાગડા ખોટી પોલીટિક્સ (રાજનીતિ) નો એકવાડ હાડી આ ટેમ્પરન્સ કોન્ડરન્સને પણ ઝોંટી કરે છે. તો પણ નાગદાર સરકારની આખકારી નીતિ વિશે બોલવાની માહિતી પૂરી પાડવાની સેવા આ ટેમ્પરન્સ કોન્ડરન્સ બળવે છે, તેથી તે પણ કાંઈક ઉપયોગી છે. તેથી પાટે બેસીને ઠાગડા કુતરાં હાંકનાર ખગી અને નાપિત વગેરે મનુષ્યોની ઉપમા આ ટેમ્પરન્સ કોન્ડરન્સને માટે બધેબેસતી છે.

પણ હવે જુઓ પેલી “સોશીયલ રીફોર્મ કોન્ડરન્સ” પોલીટિક્સ પ્રોવિન્શીયલ કોન્ડરન્સની સાથે શો સંબંધ ધરાવે છે ? કાંઈ જ નહિ. તોપણ તેઓ હમેશા એવું જ રજીસ્ટ્રે મોધમ ને મોધમ કુંડા કરે છે, કે જ્યાંસુધી આપણા લોકો “સંસારસુધારણા” નહિ કરે ત્યાં સગી આપણા લોકોની ઉન્નતિ થવાની નથી. જો પોલિટિક્સ દિલ્લયાલોમાં સમજવું અને ભાગ લેવો એને જ સુધારકમન્યો ઉન્નતિ સમજતા હોય, તો તેવી રીતે તો જેઓ સુધારકમન્ય નથી હોતા તેઓ પણ તેવી પોલીટિક્સ દિલ્લયાલોની બાબતમાં સમજે પણ છે અને ભાગ પણ લે છે. તેમાં વળી સુધારક કહેવાતા રૂઢીચોબા અને લાગ સાધુઓ કરતાં પણ જુના વિચારના પણ ભણેલા અને નહિ ભણેલા પણ પોલિટિક્સ દિલ્લયાલોના સરકાર પામેલા જુના વિચારના માણસો પોલિટિક્સ દિલ્લયાલોની બાબતમાં સારી પેઠે સમજે છે અને ભાગ પણ લે છે. એટલું જ નહિ પણ ધન વગેરેની મદદ કરી ભોગ પણ સુધારકમન્યો કરતાં વધારે આપે છે. તેની સાથે જેઓ સંસારસુધારકવર્ગમાં ગણાતા નથી, તેઓમાં એક પ્રકારની અતઃકરણની અધિક ઉદારતા માલમ પડે છે. તેના કરતાં હલકા પ્રકારની મનની સાંકડી વૃત્તિ સંસારસુધારાના દિબાપતીઓમાં માલમ પડે છે. કાંઈ પણ સોદાપયોગી રાષ્ટ્રીય કાર્યમાં પેસાનો ભોગ તથા બીજો ભોગ જુના વિચારના માણસો સુધારકમન્યો કરતાં વધારે આપે છે, તે છતાં કારખારનો ડાહ્યો પોતાનાજ હાથમાં એક દટ્યુ રીતે રાંપવાની ખટખટ અને પ્રયત્નો કરતા સંસારસુધારાના દિબાપતીઓ નજરે પડે છે. છતાં પણ આ વિષયમાં જુના વિચારના માણસો રસાક્સી કે અદેખાક કરી દેશના કાર્યોના મા-મલો બગાડવા ઉપર આવતા નથી. પણ સંસારસુધારાપક્ષના માણસો આવી જુના પક્ષની બલમનસાઇનો લાભ લેખ પોતાના હાથમાં કાંઈ લેખને ઉછરતા છોકરાઓ આગળ પોતાનો મહિમા બતાવી પોતાના ધર્મદ્રોહી અને પ્રજાતત્વનો નાશ કરનાર વિચારો પોતાની સ્વદેશ-સેવકની પેઠેને

ચકિતચો રચે છે. આ વાર્તા હવે જુના વિચારના પક્ષની

નજરે અધિક અધિક ચઢતી જાય છે, અને તેથી હવે એવો પ્રસંગ કદી નજીકજ આવે કે દેશહિતની બાબતોમાં પણ સંસારસુધારાના હિમાવતીઓની હાજરી એ એક વિશેષનું કારણ થઈ પડે. જો આમ થાય તો તેમાં હવે જુના પક્ષનો વાંક જરા ગણાશે નહિ, પણ “સંસાર-સુધારકો”ની ‘ધોલ્હી’ઓમાં જન્મવું અને પાંચ પાટવા નાખીને જન્મવું એવી પોલીસીનો દોષ ગણાશે. અને હવે જુના પક્ષના મનુષ્યોને એ પણ પ્રત્યક્ષ સમજાવું જાય છે, કે જે કોન્ગ્રેસ અને કોન્ગ્રેસ જેવી રાષ્ટ્રીય હિલચાલોમાં “સંસારસુધારકો” ભાગ લે છે, તે કોન્ગ્રેસ અને કોન્ગ્રેસની પવિત્ર વેદી ઉપર નજીકજ સંસારસુધારાને નામે પૂજનતા પ્રેતની ઉપાસના કરવાના હેતુથીજ. આ કારણે જો કાંઈ ખજાનખાટ હવે ઉત્પન્ન થાય, તો તેનો દોષ તે સુધારક-મન્યો અને તેમના લાગવગમાં વણાતા રાષ્ટ્રીય હિલચાલોના આગેવાનોનેજ માથે રહેશે. “સંસાર સુધારા”ના અનુયાયીઓ તે વસ્તુતઃ પોતાનાજ અનુચિત હવસોને માટે નિકળેલી બંડખોર ધૂષ્ટ વ્યક્તિઓ છે, અને તેઓમાં પ્રજાકીય તત્વનો કાંઈ અંશ છેજ નહિ— એટલુંજ નહિ પણ પ્રજાકીય તત્વને એટલે સ્વરૂપલક્ષણને નજીકજ કરનાર એ વ્યક્તિઓ છે તેઓની હાજરી એ સમર્થિ પ્રજાનાં દુર્ભાગ્ય છે, અને તેમને-પ્રાધાન્ય કે માન્યતા કાંઈ પણ કારણથી આપવી એ રાષ્ટ્રીય હિલચાલોને જોખમમાં ઉતારવા બરાબર છે, એ તે હિલચાલોના આગેવાનોએ લક્ષમાં રાખવાનો સમય હવે પાસે આવ્યો છે. મી.બસુના બિલને પ્રસંગે પ્રજાની લાગણી સર્વેએ જોઈ છે, અને એવાં અડપલા ફરીને કરવાની પણ ઇચ્છા “સુધારક-મન્યો”ની પ્રકટ જણાય છે. તો આના પશ્ચિમ રાષ્ટ્રીય હિલચાલોમાં કાંઈ જવાહર મુખી ઉત્પન્ન કરે, તો તેનો દોષ એ સ્વચ્છંદી ઉદ્ધત વ્યક્તિઓનો છે એમ રાષ્ટ્રીય હિલચાલોના આગેવાનોએ પૂરપૂર્ણ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ છે. હિંદી જનસમાજ ધર્મનો ઉપમર્દ કદી પણ સહન કરી શકશેજ નહિ—એ વાત પ્રત્યેક હિંદીએ ધ્યાન બહાર કાઢી પણ કારણથી રહેવા દેવી જોઈતી નથી.

“ સંસાર સુધારા ” ના ઉદ્દેશો કેવા છે ? આનો તપાસ સડથી પહેલો કરવો પડે છે. વર્ણાશ્રમનો નાશ કરવો, અને તેમ ન બની શકે તો તે ઉદ્દેશ ધ્યાનમાં રાખીને વર્ણાશ્રમના નાશને માટે સડક નાખવાનું કામ કરવું. વૈદ્યવ્યવસ્થા વગેરે જે સદ્યુષ્ણો આખી જાતિગત ધર્મોચ્ચરણ છે, તેને તોડીને વ્યક્તિગત મુનસરી ઉપર આણી મૂકવા. દન્યાઓને અયોગ્ય ઉભર લગી કુવારી રાખવી, સ્ત્રીપુરુષનો અયોગ્ય રીતે સમાનાધિકાર કરીને તેઓની વચ્ચેની અર્થાદાનો નાશ કરવો. તથા ઉપરના ઉદ્દેશો સિદ્ધ થાય તેમ નામદાર સરકારની ધારાસભા દ્વારા કાયદો ઘડાવી તથા કોર્ટદારા તેવા કે સહી કમીટીને હિંદુધર્મશાસ્ત્રના નિયમે ઉપર છીની મારવી; કેળવણી ખાતામાં પણ એવા જ બીજાં રોપવાં; આવા તો એ “સંસાર સુધારા”ના ઉદ્દેશો છે.

આ ઉદ્દેશો ભારતવર્ષની હિંદુપ્રજાનું હિત કરનાર છે કે અહિત કરનાર છે ? એ બાબતનો વિચાર એક બાજુએ હમણા રહેવા છંદે, તોપણ તે ઉદ્દેશોની ભારતવર્ષનાં જરૂર શી છે ? તે પ્રશ્નનો જ અત્ર વિચાર કરીએ, તોપણ આપણને મહજ માલમ પડશે કે— એવા ઉદ્દેશોવાળો “સંસારસુધારો” આ દેશમાં અસ્થાને છે. સર્વ પ્રકારની ઉન્નતિનાં કારણ તો વિદ્યા, કળા, ઉદ્યોગ, શરીરશાળ, મનોબળ તથા અધ્યાત્મબળ છે, અને તે પ્રાપ્ત કરવાની અતુટજતા તો ભારતવર્ષની સંસારપદ્ધતિમાં મૂકે કરતાં અધિક અંશે છે, પણ તે સંસારપદ્ધતિનો યોગ્ય રીતે

ઉપશોગ કરવાને બદલે તેમાં સુધારો કરવાને નામે બગાડો કરવાથી તો સ્ત્રી ઉન્નતિ થવાની છે ? જો કદી એવા સંસારસુધારામાંજ લાડવો રહ્યા હોય, તો જ્યોત્સના “સંસારસુધારા”ના નમુના તરીકે માનવામાં આવે છે, તેઓએ કોઈ પણ પ્રકારની ઉન્નતિ કેટલી અને કેવી રીતે સાધી છે, તેનો જોડા ઉતરી વિચાર કરો તો જાણીશો, કે એ ‘સંસારસુધારા’માં ઉન્નતિનું કોઈ મળ રહ્યું નથી. પણ અમુક પદ્ધતિ પ્રતિષ્ઠા કે પૈસા પામેલી હોય તે ઉપરથી ઉપવચ્ચ વિચાર કરનાર કોઈ એમ માને અથવા મનાવે કે ‘સંસારસુધારો’ ઉન્નતિ કરનાર છે, તો તે કેવળ ખોટું અને મૂર્ખાઈ ભરેલું છે. તેની સાથે ‘સંસાર સુધારક’ તરીકે બહાર પડેલા માણસો તેઓના ‘સંસારસુધારા’ના સિદ્ધાન્તોના અમલ કરતા કેટલા મૂર્ખ બન્યા છે અને હુઆ થયા છે—તે પણ અવસોકન કરવામાં આવે તો મણસને સમજાય કે ‘સંસારસુધારો’ એ ઉન્નતિને બદલે વિશેષતઃ અવનતિ જ કરે છે, પણ તેવી સુધારક વ્યક્તિઓ “ગધેડે બેઠા તો કહે સવારી મળી” એમ માનીને પોતે પડ્યા છતાં ટાંગડી ઉઘી ગયે અને તેમના અધ્યક્ષદ્વાર ઉપામકો તેમાં તેમનો મહિમા ગાને, તો તેમને કોઈ વારવા મટે નવર જોડું નથી. ભારતવર્ષે દુર્જનો વર્ષોના અનુભવ કરીને પોતાની યુલ્બવવસ્થા બાધી છે, તેમાં ‘સંસારસુધારા’નું ઓમક ખાવાનું કરવું, એ તો સાજી કાયામાં જૂત ધાલવા જેવું છે !

શ્રદ્ધાવ્યવસ્થામાં દેશકાળ વગેરેના પ્રભાવથી કાષ્ઠ કાષ્ઠ ખાતમાં કાષ્ઠ કાષ્ઠ ફરક પડી મથો છે-એ વાત ખરી, પણ એ ફરક તો દેશકાળ વગેરે સિધ્ધિ સુધરતી જાય છે, તેમ તેમ તે ફરક પશું નિકળી જતો જાય છે; અને ભારતવર્ષના હિંદુઓની શ્રદ્ધાવ્યવસ્થાનું મૂળ અને થક એવાં ગળખૂત અને સજીવન છે, કે તે તો મેરુ સમાન અડગ અને સુવસ્થુભય છે: એટલુંજ નહિ પણ એનાં ડાળાં પાંખળાં વિવિધ પ્રકારના હોવા છતાં તેમાં એકવાક્યતા અને વાસ્તવ સ્વતંત્રતા છે, જ્યારે હાલના રહેવાતા સુધારકોમાં તેમના પોતાના જ હાથપગ તેમને અટવાણે આવે છે, તેમણે યોજેલાં સાધનો જે ફળો ઉપજાવે છે, તે તેમણે મારેલી ફાઈવતોને જુદી સાખીત કરાવે છે, એમના બાધેલા અડમટાને શેખરાલીના તરંગ જેવા કરાવે છે, એમના બોલો વદ્દો બ્યાધાતવાળા યદ પડે છે, તેઓના વિચાર અને વ્યવહાર પરસ્પર અધડાઈ પડે છે. આ બધાની ઉપર ઉપહાસપાત્રતાની ધળ તો એ ફરકે છે, કે- તેઓ પોતાના સંસારસુધારાના કેવળ મૂર્ખાઈ ઉરેલા અને વિનાશકારક વિચારોનો તેમજ તેની બૂલ મારેલી ભજવણીનો બચાવ કેવળ મિથ્યાભિમાની આંધળા છતાં દેખવાનો ડોળ કરનાર જીવરામભૂદની પોંડે કરે છે. આ ઉપરાંત વળી એ સંસારસુધારકોને તેમની વેતરણ કરનાર કાષ્ઠ તેમની ચોખ્ખતા પ્રમાણે મળે છે, અને તેમનાં ‘અઠાર વાંકાં’ જતાવી આપે છે, ત્યારે તેઓ સભ્ય મન્યતાનો ડોળ કરીને મહાવરાવની મા જેવો તો ટયકો ચડાવે છે, અને ધીનજોને અસભ્ય કરાવવાને તેમના ચાપલુસીઆ વડીલમડકને પ્રજ્ઞસમૂહ પામે ન્યાય લેવાને જુદા પુરાવા અને જુદી દલીલો કરવાને જ્યાંત્યા હાજર કરી દે છે. ભવતુ ! પણ સત્ય આખરે સત્ય રૂપે તરી આવે છે; અને સુધારક પક્ષનું ખોટાઈ તો તેમના જ સુખ્ય મહારથીઓના મુખે જ નિકળી આવે છે. આના ચોડાક દાખલા વાચકવર્ગને લક્ષમાં રાખવા માટે તથા જે કૃપા કરીને સંસારસુધારાના હિમાયતીઓ અને તેમના અનુ-યાયીઓ પણ તે પરથી કાંઈ બોધ લેઈ પાછું વાળી જુએ, તો તેમને માટે પણ નીચે રોડાએ બીજો —

(૧) જુનો મર્યાદાસ્થાપકવર્ગ પ્રયમથી કહેતો હતો કે સ્ત્રીઓ અને પુરુષોએ ભેગા

બધુવાથી રકુલોમાં અમર્યાદા થવાનો સંભવ છે, તેમાં સ્ત્રીઓને ઝીકાવવી એ સાર નથી. કેમકે નેથી સ્ત્રીઓ અને પુરૂષો બંનેના હિતને હાનિ થવાનો સંભવ છે—આ કહેવાને સુધારકો હસી દાઢતા અને વિદ્યાવૃદ્ધિની દિમાચતના મુગવર બની બીજાને દબાવતા.

પણ આ ફેરી કેળવણી કોન્ફરન્સની પૂર્વ દિલચાલ તરીકે થયેલી સ્ત્રીકેળવણી સંબંધી અર્થમાંજ ગુજરાતમાં સુધારક કહેવાતા સૈન્યના હાલના સેનાપતિ રાવ બહાદુર એનરેબલ રમણભાઈ મહીપતરામ નીલકંઠે મુક્તકંઠે કહ્યું છે કે:—કેળવાયલા લોકો સ્ત્રીઓ પ્રત્યે બારણે માનની વાતો કરે છે અને બાળણો કરે છે, પણ કોલેજોમાં બધુતી યુવતીઓની પ્રત્યે યુવક વિદ્યાર્થીઓ નહિ બાળે નેની અમલ્ય વર્તણૂક ચલાવે છે, તેથી સ્ત્રીઓ ત્રાટે રકુલો અને કોલેજો નો ગુદીજ હોવી જોઈએ.

આવોજ પ્રસંગ પ્રવ્રને એતવણી આપવા ફેટલોક વર્ષો ઉપર ભ્રમણચંદ્રના લેખકે તે પુસ્તકમાં પ્રકારાન્તરે કરડાઈ કરીને ઘણી મનોહર રીતે સ્ત્રીતર્યો હતો, તે વખતે બધાય સુધારકમન્યોએ તેના લેખક પ્રત્યે સમ્યમન્યતા બંરેલા હુમલા પોતપોતાને શવે તેમ પ-રાણે અને ખોટી રીતે અંગત અર્થો દાદીકાટીને પણ કર્યા હતા; એટલુંજ નહિ પણ તે ભ્રમણચંદ્રના લેખકના પક્ષમાં ખોલનાર અને પણ સુધારકમન્યોએ તેમની મરજી પ્રમાણે વરણીમાં લીધો હતો, અને આર્થમન્યોને તો હજુ પણ ભ્રમણચંદ્રના લોકપ્રિય નામથી આંચકીજ થઈ આવે છે. પરન્તુ ન્યાયી જગત હવે ઘણા સંતોષથી પ્રત્યક્ષ જોશે કે જે ખામી હાલની શિક્ષણપદ્ધતિને અંગે ભ્રમણચંદ્રના લેખકે ચિત્રી હતી, તેજ પ્રકારનો ચોકાર સ્ત્રીકેળવણી અને સંસારસુધારાના ગુજરાતીપંચના શેઠ માનવંતા રાવ બહાદુર રમણભાઈ મહીપતરામ નીલકંઠે બી. એ. એચ. એલ. બીના-પ્રમાણરૂપ મુખમાંથી નિકળ્યો છે.

એટલુંજ નહિ પણ સંસારસુધારાના સાચની જોડે પોતાનો હાથ મેળવીને ચાવનાર ‘સુન્દરીસુખોધ’ના તત્ત્વી રા. રામમોહનરાય જમરતરાયે ઇન્સ્પેક્ટરો પણ ધીરીઓજ જોધ્યે, એવી દરખાસ્ત મૂકતાં સ્ત્રીકેળવણી વિષેની અર્થમાં અષ્ટ રીતે કહ્યું હતું કે:— “કોલેજોમાં યુવકો યુવતી વિદ્યાર્થિનીઓ પ્રત્યે કાંઈ અસમ્ય એઈ કે બાવ કરે, તે તો જાણે “ગધાપચ્ચીસી”માં ગણાય, પણ ઇન્સ્પેક્ટરો રકુલગિરૂસો ઉપર અથવા મોટી ઉમરની છોકરીઓપર અસમ્ય દષ્ટિ કરે, એ તો બહુજ ધિક્કારને પાત્ર છે. બહુ વિવેચન ન કરતાં અર્થાદા જાળવી સંલેપમા હું કહું છું, કે આવા દાખલા બનેલા છે, તેથી જ હું આ દરખાસ્ત કરું છું.

(૨.) હાલની કેળવણીથી સ્ત્રીઓમાં યોગ્ય ગુણો આવવાના નથી, પણ ઉલટા અનેક અવગુણો અને દુર્ગુણો ઉત્પન્ન થવાનો પાકો ભવ છે. એવો મત સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરનાર ગુના પક્ષનાં મનુષ્યોનો હતો, તેની હાંસી અને કરડાઈ સુધારકો અચ્છી તરહથી કરતા, એટલુંજ નહિ પણ એવો મત દર્શાવનારને તેઓ કેળવણીને નામે આડવાતા પણ ખરા.

પણ સ્ત્રીકેળવણી સંબંધી અર્થોના પ્રસંગે પારસી બ્રેન્ડુએટ યુવક મૃહરથ મી. ચાપ-વાલોએ મિહગર્જના કરીને જાણાવ્યું હતું કે:—નવી સ્ત્રીકેળવણીથી પારસીકામને જોઈક મુક્યાન થયું છે, તેના કરતાં તો તે સ્ત્રીઓ અમલ્ય રહી હોત, તો પણ અમારી કામનુ અને દેશનું વધારે બહેતર થતે. સુધારક કહેવાતા વર્ગના આદિલને આગાડી પાડનાર બ્રેન્ડુ:

એટ પ્રો. બાળવંતરાય દાકારે પણ મી. ચામવાગાના જેવોજ પ્રહાર સ્ત્રીકેળવણીનાં દાન પચેલાં પરિણામો ઉપર કર્યો હતો. આથી સ્પષ્ટજ થયું છે કે સંસારસુધારાના દિગ્માયતી-ઓની પ્રવૃત્તિ તેમજ જે કાંઈ પ્રવૃત્તિમાં તેઓમાંનો કાંઈ કબોશ લાકડી કરતો હોય તે પ્રવૃત્તિ સારાં ફળ ઉપજાવી શકી નથી-એ પ્રયોગ-પુર સર સિદ્ધ થાય છે.

(૩.) ફિમેલટ્રેનિંગ કોલેજના વડા શિક્ષક મી. ગદુલાલ ગોપીલાલ ખી. એ. સ્ત્રીકેળવણી સંબંધી ચર્ચામાં મહેતીજીઓ સંબંધે બોલતા હતા, ત્યારે તેમણે કહ્યું હતું કે:-કુચ્ચ-વર્ણની સ્ત્રીઓ મહેતીજીઓનું કામ શીખવા તેમજ મહેતીજીઓ તરીકે નોકરી કરવા આગળ પડતી નથી, તે શાયનીય છે. મી. ગદુલાલ પોતે નીચ કે ઉચ વર્ણનો તફાવત રાટીબેટીના વ્યવહારમાં પણ નહિ ગણવાના સિદ્ધાન્તના દિગ્માયતી અને તે સિદ્ધાન્તનો અમલ કરવાને મેદાનમાં પડેલા વીરનર હોવાનો સુધારકગણમાં હક ધરાવે છે; તે છતાં પણ તેમના મનમાં ઉચવર્ણની ધણી સ્ત્રીઓ મહેતીજીઓ થાય એવી આકાંક્ષા, અને નીચ વર્ણની સ્ત્રીઓ મહેતીજીઓ ધણી થાય છે તે વિશે કાંઈક કનરતો ભાવ સ્પષ્ટ થાય છે; તેનું શું કારણ? સંસારસુધારાના દિગ્માયતીઓને કાં તો કાંઈ પોતાનું ધોરણ કે ધડો નથી, અથવા તો તેઓનું વર્તન કાં તો તેમના અંતર્યામી વિરુદ્ધ છે, કે કાં તો તેમનો અંતર્યામી તેમના વર્તન વિરુદ્ધ છે. આ પણ કહેવાતા સંસારસુધારાની વાસ્તવ નિષ્ફળતાજ છે.

(૪.) સંસારસુધારા પરિપદમાં વિધવાપુનર્લક્ષ વિશે દરાવ મુકવામાં આવ્યો, ત્યારે તેની વિરુદ્ધ બોલવાને ત્યાં માણસો ઇચ્છતા હતા, પણ તેમને બોલવા દીધા નહિ. વળી કાંઈ ડેવિગેટોજ તે દરાવ વિરુદ્ધ સ્પષ્ટ મત દર્શાવ્યો હતો. તેમજ મી. ગાંધી જેવા સુપ્રસિદ્ધ સુધારકે પણ વિધવાવિવાહના વિરુદ્ધ પોતાના વિચારો મુક્તમણે પણ વિનયથી જણાવ્યા હતા, તે છતાં સંસારસુધારાની મદિરાથી ઉન્મત્ત થઈ ગયેલા એક એ આજ્ઞાકાલના જુવાનીયાઓએ તેમને પોઈન્ટ આર ઓર્ડરનું નમાહું જહાનું શરીરે બોલતા અટકાવ્યા હતા. આ બધું શું મૂલ્યે છે? સુધારાની હોડીમાં અનેક દાણાં મોટાં ભગદાળાં જેવાં છે, સુધારામાં યોજના નકશો કે માપ કશુંએ નથી, સુધારાની કમર ભાંગેલી છે, ટાંટિયા એક બીજા સાથે અરજાય છે, અને સુધારો ગટરમાં ચક્કર ખાધને પડેલા હોવા છતાં છાકટાની પેટે ગમે તેમ લહે છે, અને એટલા કરે છે. સુધારાનું મગજ ચક્કર ખાતું હોવાથી પોતાની પ્રગતિ આકાશ લગી થતી જુવે છે, અને પ્રાચીન મર્યાદાનો લોપ થઈ ગયેલા જુએ છે; કેમકે સુધારાની પોતાની એતનાં હૂણતી નાવ છે.

(૫.) કેળવણી પરિપદના પ્રમુખ સાહેબ જ્ઞાનરમણ મી. ચમનલાલ સેતલવાડ કેળવણી સંબંધે બોલતાં—“ નિષ્કલંક ” શિક્ષક વગેરે નીમવાની ભલામણનો ઇશારો કરે છે. વાત ખરી છે કે જે નિષ્કલંક મનુષ્યોની નિમણૂક કેળવણી ખાતામાં થાય, તો તેથી તે ખાતાની વિશ્વમનીયતા વધે પણ ખરી. તેમાં પણ તેવી વિશ્વસનીયતાથી સ્ત્રીકેળવણીના ક્ષેત્રમાં ધણો ફાવેલો થાય તથા ઉચ વર્ણની મહેતીજીઓ વગેરે વધારે સંખ્યામાં હાજર થાય. પણ “નિષ્કલંક” કહેવું કોને? તેના નિર્ણયનેજ સંસારસુધારાની કહેવાતી પ્રવૃત્તિએ હુમાડાના ગોટેગોટામાં ઠોકી દીધો છે.

ઉમેરુ રાજ્યમાં સર્વે કાંઈ કાવદા પ્રમાણે પ્રથમ દર્શને નિષ્કલંકજ મનાય છે. તેમાં પણ સુધારાની સભ્યમન્યતા તો પ્રત્યક્ષ સકલંકતાને પણ નિષ્કલંક બનાવવાનું નાહ જણે.

ક્રોધ, કામાદિનો તો સર્વથા નિષેધ છે. જ્યારે કામક્રોધાદિ ત્યાગનો ઉપરેશ સર્વ પયોમાં વેદથીજ સિદ્ધ છે, અને કામવાસના જ્યારે યથા વિના રાજપત્નીનો ઘોડા સાથે મૈથુન યોગ બનેજ નહિ, છતાં આર્પસમાજીએ જે અગ્રજો અર્થ લેઈ બેઠા છે, તે કેવળ તેમનું પોતાનું અચાન તથા વંચકપણુંજ માત્ર આગળ દેર છે. તેમને જે સત્ય પ્રિય હોય, તો આ વિચારોને નિષ્પક્ષપાતથી વિચારે. કામવાસનાદિની કંઈ વાત અશ્વમેધમાં છે નહિ તથા અન્ય જે જે અગ્રિપ્રાય મંત્ર, શાસ્ત્ર, અને કલ્પના છે તેને જ અનુમરીને વેદમાધ્યકર પં. મહીધરજીએ બાંધ્ય કરેલ છે; તેજ અગ્રે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. સર્વ સુઠ વાચકો ! કામવાસનાને મનથી દૂર કરી આ વિચારોને સાવધાન ચિત્તથી જ્ઞેશે, તેને તો તે બરાગર સંમંજવામાં આવી જશે. શતપથબ્રાહ્મણી ઉક્ત કંડિકાઓ સ્વામી દયાનંદજીએ પણ “વેદ-ભાષ્ય ભૂમિકા”માં ગણનાત્વાં ના અર્થમાં લખેલી છે, તેનું શુજરાતી ભાષાન્તર ૫૦ બાલકૃષ્ણ શર્મા તથા ૫૦ ઇચ્છાશંકર શર્માએ સંવત ૧૯૫૧ માં બાહાર પાડ્યું છે, તેમાં પણ ૫૪ ૨૫ મામાં લખેલું છે. પરંતુ નાચે શુજરાતી અર્થ કરવામાં તેમણે ગાંધકી મારી છે, તેથી માત્ર શુજરાતી વાંચનારાને એ પંડિતાધના પોલની ખબર કપાથી પડે ?

આહમજાનિ ગર્ભધમાત્મમજાસિ ગર્ભધમ્ ॥ ૪ ॥ પ્રજાલિતેષુ મહિષ્યશ્વમુપસં વિશત્યાહમજાનીતિ ॥ કાતીયશ્રૌત કલ્પસૂત્ર. ૨૦-૬-૧૪.

પ્રજાલિતેષુ શોષિતેષુ પશુનાં પ્રાણેષુ પત્નીભિરધ્વર્યુણા યજમાનેન પ્રાણશોષને ક્રુતે મહિષી અશ્વસમીપેષેતે ॥ મહીધરભાષ્ય.

તથા શતપથે—આહમજાનિ ગર્ભધમાત્મમજાસિ ગર્ભધમિતિ પ્રજાત્રૈ પશવો ગર્ભઃ પ્રજામેવ પશુનાત્મન્યેત્તે ॥ ૧૩-૨-૨-૫.

પત્ની, અધ્વર્યુ, અને પળમાન એ ત્રણે જ્યારે પશુના પ્રાણ નામક શરીરના ઊદ્રોને પલુર્વેદ અધ્યાય છઠ્ઠાના ચૈદમા મંત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે શુદ્ધ કરી લે, સારગાદ પટરાણી ચત શરીરરૂપ અશ્વની પાસે સુઈ જાય. અને આહમજાનિ એ મંત્ર બોલી પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરે કે:—હે અશ્વ નામરૂપાત્મક સૂર્યનારાયણ ! સર્વચેત્ત્વ ઇશ્વર ! રાજાને આધીન રહેવાથી પશુઓ તુલ્ય પરાધીન, ગર્ભની પેઠે રક્ષા કરવા યોગ્ય, પ્રજનામક ગર્ભને ધારણ કરનાર અમૃતરૂપ અંશને હું તમો સૂર્યનારાયણ પાસેથી લેઈને મારા હૃદયમાં ધારણ કરું છું, અને તમે પ્રજના ધારક પોષક અમૃતાંશને સારી રીતે મારામાં ધારણ કરો. સારાંશ એ છે કે આ પુરૂષનો તાદાત્મ્ય સબધ છે, રાજપત્ની જે પ્રાર્થના કરે છે, તેમાં રાજના મુખ્ય કર્તવ્યની સિદ્ધિ આહે છે. અશ્વમેધ યજ કરવો એ ક્ષત્રિય રાજાનું જ કામ છે, એ વાત વેદાદિ શાસ્ત્રોનાં અનેક પ્રમાણોથી સિદ્ધ છે. વેદધર્માનુસાર જેણે પોતાના કર્તવ્યની પ્રાપ્તિ કરી લીધી તેણે સર્વ મેળવી લીધું, અને જેનો ધર્મ ગયો તેનું તો સર્વસ્વ ગયું. આ પ્રમાણે વેદ ક્ષત્રિય રાજાને પ્રજાની રક્ષા કરવાનું મુખ્ય કર્તવ્ય બતાવ્યું છે, અને પ્રજાની રક્ષા (રચિતિ) અગર પુટિ ધા જીવતનો મુખ્ય હેતુ સર્વ સંબંધી અમૃત-અદ્રમા છે. એ અદ્રમાના જીવન હેતુ રાગદોષનાશકઅપ્રતાંસની પ્રાર્થના રાજપત્ની સૂર્યાત્મક બગનાન પાસે અશ્વમર્ત્તિદ્વારા પ્રજના રક્ષણ સાર કરે છે. તે જ વાતને અનુમરીને મનુજ પણ કહે છે કે—

ક્ષત્રિયસ્ય પરીધર્મઃ પ્રજાનામેધ પાલનમ્ ॥ મનુ. ૭-૧૪૪ ॥ પ્રજાનું રક્ષણ કરવું

એ ક્ષત્રિય રાજાનો પરમધર્મ છે. એ જ અભિપ્રાયથી શતપથ બ્રાહ્મણમાં પણવત્ પરાધીન તથા રક્ષા કરવા યોગ્ય પ્રજાનું નામ ગર્ભ લખ્યું છે, એ પ્રજાનું પાંલણપોપણ કરનારો અંશ જ અમૃત કહેવાય છે, તે નિર્લોભ, સંતોષાદિ અનૈક રૂપે સંસારમાં વિદ્યમાન છે; એ અમૃત અંશના અધિષ્ઠાતા સૂર્યનારાયણ છે. રાજ્ય અધિક લોભથી પ્રજાના ધનમાલને ન ખેંચે, પણ યોગ્ય કર નીખે, જેથી પ્રજા હંદપુંદ રહે; ત્યારે પ્રજાના સુખથી રાજાનું રાજ્ય અટલ અને અવિચલ થઈ જાય છે.

યદિ કોઇ આર્યસમાજી કહે કે સ્વામી દયાનંદજીનાં જેવો રાજધર્મસંબંધી અર્થ આ મંત્રનો તમે પણ કર્યો, તો ઉત્તર એ છે કે એમ કહેનારે વંચેતોઆચાર કરતા પહેલાં કૃપા નેત્ર ઉઘાડી આ લેખેનો સંપૂર્ણ સંદર્ભ સમજી લેવો. કેમકે સ્વામી દયાનંદજીએ તો અશ્વમેધયજુનું સર્વ વિધાન ઉઘાડી દેખેને રાજ્ય કરવાનું નામજ અશ્વમેધ યજુ રાખી દીધું છે. એમ કોઇ ધર્મકર્મથી સર્વ ઉત્તમ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થાય છે, એ સિદ્ધાન્તને ઉલટાવી એમ કહે કે—“ઉત્તમ ભોજન, વસ્ત્રાદિ જે રીતે પ્રાપ્ત થાય; તેજ ધર્મકર્મ છે” તો એ કથન નાસ્તિકનું જ મનાશે; તેમ સ્વામી દયાનંદજીએ અશ્વમેધયજુનું વેદાક્ત વિધાન ઉઘાડી દેખ કેવળ વ્યાવહારિક રાજ્યવ્યવસ્થાને જ આગળ આણીને નારીતકતા જ દેખાડી છે. પં. હરિસંકરજીએ હિં. ૬૦ ૬૦ ૬૦માં કેટલાં સ્થાનો પર લખ્યું છે કે—“સત્યાર્થપ્રકાશની ભૂમિકા સમજવાની હિં. મૂલકાલમાં શુદ્ધિ નથી.”...“હિં. મૂલકાલની શુદ્ધિ આકર ખાધ ગઇ છે”...“સ્વામી દયાનંદજીએ જે વૈદિક સિદ્ધાંત નિશ્ચય કરીને લખ્યા છે તેને સમજવાની શુદ્ધિ પણ હિં. મૂલકાલમાં નથી”...“હિં. મૂલકાલમાં સમજવાની શક્તિ નથી” હિં. મૂલકાલની સમજવાની શક્તિ નથી” “સ્વામી દયાનંદજીના મંથ સમજવા પ્રકરણનું કદાચ રાખવું જોઇએ, તાત્પર્ય ને ભાવનું ભાન-રાખવું જોઇએ, પરાપૂર્વનાં સંબંધોનું ધ્યાન રાખવું જોઇએ, શુદ્ધિને સ્થિર રાખવી જોઇએ, વિચાર પર કાણું રાખવો જોઇએ. “આટલું બધું જોઇએ ત્યારે સમજાય, પરંતુ એ મહાશયને પોતાને એ વિચાર તો આવતોજ નથી, કે પોતે અને સ્વામી દયાનંદજીએ અશ્વમેધયજુ પ્રકરણમાં મૂળ વિધાનનુંજ કંઈ ધ્યાન રાખ્યું નથી! “બાપડા પોતાનો વાંસો પોતે શી રીતે જોઈ શકે?” એ જનોક્તિ જેવી વાત પડિત હરિસંકરે તથા તેમના શરણ દયાનંદ પણ કરી. અગર સ્વામી દયાનંદજી પં. મહાધરના બાપ્પનો “સ્થાલી પુલાક ન્યાય” નમુંનો બતાવવાં ગયા, ત્યાં તો પોતે જ “કરલેદિ ન્યાય” તથા આવી ગયા!!

યતિ સુકેદાંતમ.

* તપેલીમાં એરેલા ચોખામથી એક દારૂ સેષ-દ્યાવી જોતાં, આખી તપેલીમાંના ચોખા ચડયા છે કે કાચાં છે એ સમજાય છે, તેમ કોઇ પણ વસ્તુનો એક અંશ જોવાથી પ્રસ્તુત અનુમાન થાય છે-તેને “સ્થાલીપુલાક ન્યાય” કહે છે.

+ હાથમાં ખાવા આપેલી કોઇ મિષ્ટ દ્રાવ્ય વસ્તુ દ્રવતી હોઇ તેનાં રેલા ઉતરે, તે સ્વાસ્થ્યોપ પ્રુષ્ઠ હાથમાંનો પદાર્થ ન ખાતાં પ્રયમ ચાટવા જાય છે ત્યાં હાથમાંની વસ્તુ પડી જાય છે; તેમ બીજાની જૂલ કાઢવાના સ્વાદથી ચાટવા જતાં પોતેજ પ્રકરણથી બહાર નિકળી જાય છે: એ “કરલેદિ ન્યાય” છે.